

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE
METODOLOJİ PROGRAMI

**CAHİT TANYOL: HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK SOSYOLOJİ
TARİHİNE KATKILARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
20056038 Ümmet ERKAN

Danışman:
Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY

İstanbul- 2006

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE
METODOLOJİ PROGRAMI

**CAHİT TANYOL: HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK SOSYOLOJİ
TARİHİNE KATKILARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
20056038 Ümmet ERKAN

Danışman:
Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY

İstanbul- 2006

Ümmet ERKAN tarafından hazırlanan Cahit TANYOL : Hayatı, Eserleri ve Türk Sosyoloji Tarihine Katkıları adlı bu çalışma jürimizce Y.Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir

Kabul (Sınav) Tarihi: 26 / 06 / 2006

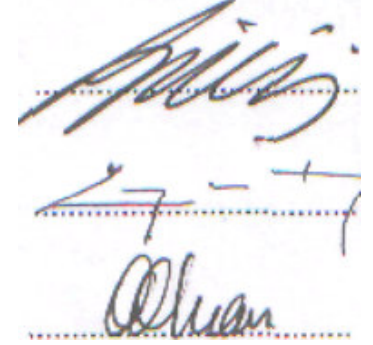
(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı Soyadı ve Kurumu)

İmzası:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY(Danışman)

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Esin KÜNTAY

Jüri Üyesi : Yrd.Doç. Oya OKAN
(İ.Ü.Öğr.Üy.)

The image shows three handwritten signatures in blue ink on a document with horizontal lines. The top signature is 'Güliz Erginsoy', the middle one is 'Esin Kuntay', and the bottom one is 'Oya Okan'. The signatures are written in a cursive style.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no.</u>
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
1.GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2.Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3.Çalışmanın Yöntemi.....	4
2. CAHİT TANYOL’U İNCELEMENİN METODOLOJİSİ	6
2.1. Çalışmanın Sınıflandırılması.....	10
3. CAHİT TANYOL’UN HAYATI VE SOSYOLOJİYE BAKIŞI	15
3.1. Tanyol’un Ailesi, Eğitimi ve Sosyal Çevresi.....	15
3.1.1. Tanyol’un Hocaları.....	20
3.1.2. 27 Mayıs Sonrası Tanyol.....	22
3.1.3. 12 Mart Askeri Darbesi ve Tanyol.....	26
3.1.4. 12 Eylül Sonrası Tanyol.....	28
3.1.5. Tanyol’un Eşi ve Çocukları.....	29
3.2. Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları Ve Tanyol.....	30
3.2.1. Ziya Gökalp Ve Türk Düşüncesine Yaptığı Katkıları.....	33
3.2.1.1 Gökalp ‘ta Hars (Kültür) Ve Medeniyet Ayırımı.....	36
3.2.1.2. Tanyol’a göre Ziya Gökalp’in Türk Düşüncesi Üzerine Etkileri.....	39
3.2.2. Prens Sabahattin ve Le Play Okulu.....	44
3.2.3.1 Tanyol’a göre Teşebbüs-ü Şahsi Ve Prens Sabahattin.....	46
3.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sosyoloji.....	49
3.2.3.1. 1940-50 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları.....	50

3.2.3.1.1. Ankara Ekolü.....	50
3.2.3.1.2. İstanbul Ekolü	52
3.2.3.1.3. Genel Değerlendirme.....	54
3.2.3.2. 1950-1960 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi.....	55
3.2.3.3. 1960-1980 Dönemlerinde Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları.....	58
3.2.3.4. 1980’den Günümüze Sosyoloji Çalışmaları.....	61
3.2.4. Tanyol’a göre İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sosyoloji.....	63
4- TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE TÜRK TOPLUMUNUN SİYASAL TEMELLERİ.....	67
4.1. Bir Bilim Olarak Siyasal Sosyoloji.....	69
4.1.1. Siyasal Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı.....	73
4.1.2. Siyasal Sosyolojideki Temel Bakış Açılıarı.....	76
4.2. Osmanlı Devletinden Günümüze Siyasetin Toplumsal Kökleri Ve Tabakalaşma.....	79
4.2.1. Osmanlı Toplumsal Yapısının Özellikleri: Patrimonyal Bürokrasi.....	80
4.2.2. Tanzimat Ve Devleti Kurtarma Çabaları.....	83
4.2.3. On Dokuzuncu Yüzyıldaki Gelişmeler.....	87
4.2.4. Taşralı Türkler: Genç Osmanlılar.....	92
4.2.5. Jön Türkler.....	93
4.2.6. Jön Türklerin Osmanlı Siyasetindeki Etkileri.....	102
4.2.7. İmparatorluktaki İdeolojik Tartışmalar.....	107
4.2.8. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Siyasal Durum.....	111
4.2.9. Lozan’dan Çok Partili Hayata Cumhuriyet.....	116
4.2.10. Çok Partili Siyasetten İhtilaller Dönemine.....	130
4.2.11. 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Demokrasi Süreci.....	142
4.2.12. 1960’lı Yıllarda Türkiye’deki Siyasi Tartışmalar.....	159
4.2.12.1. Yön-Devrim Grubu.....	160
4.2.12.2. Ortodoks Marksistler: Türkiye İşçi Partisi (TİP)...	162
4.2.12.3. Milli Demokratik Devrimciler: MDD.....	164

4.2.12.4. Asya Tipi Üretim Tarzı Yanlıları.....	165
4.2.12.5. Sosyalizm Ve İslamiyet Tartışmaları.....	167
4.2.12.6. CHP'nin "Ortanın Solu" Politikası.....	168
4.2.13. 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Siyasal Durum.....	169
4.2.14. 12 Eylül Sonrası Liberal Politikalar Dönemi.....	185
4.2.15. İslamcı Siyasetin Yükselişi Ve Demokrasiye Yapılan Balans Ayarı.....	208
4.2.16. Genel Değerlendirme.....	226
4.3.Cahit Tanyol Ve Osmanlıdan Günümüze Siyasal Tarih.....	231
4.3.1. Tanyol'a Göre Türk Toplumunun Siyasal Temelleri.....	232
4.3.2. Cahit Tanyol'a Göre Tanzimat: Sömürgeleşmenin İlk Belgesi.....	239
4.3.3. Tanyol'a Göre Abdülhamit Dönemi Denge Politikaları Ve Jön Türkler.....	244
4.3.4.Tanyol'a Göre Atatürk'ün Kurduğu Cumhuriyet Ve Teşkilat-ı Esasiye.....	249
4.3.5. Tanyol'a Göre Demokrat Parti Dönemi Politikaları.....	261
4.3.6. 27 Mayıs Darbesi Ve Kanun-u Esasi'nin Geri Dönüşü.....	269
4.3.7. 12 Mart Muhtırası Ve Sınırlanan Özgürlükler.....	278
4.3.8. 12 Eylül Müdahalesi : Üçüncü Yol Ayrımı.....	281
4.3.9. Turgut Özal Ve Devlet Otoritesinin Tükenişi.....	284
4.3.10. 28 Şubat: Artan İrtica Tehlikesi Ve Siyasete Müdahale....	287
4.3.11. Genel Değerlendirme.....	290
4.4.Tanyol'da Göre Temel Kavramlar Ve Sorunlar.....	295
4.4.1.Cahit Tanyol Ve Kürt Kimliği.....	295
4.4.2 Tanyol Ve Sosyalizm.....	302
4.4.2.1. Batı Ve Biz.....	307
4.4.2.2. Osmanlı Devletinde Feodalite Var mıydı?.....	310
4.4.2.3. Sömürünün Tarihsel Süreci.....	313
4.4.2.4. Sosyalizm Ve Din.....	315
4.4.2.5. Kapitalizme Eleştiri.....	320
4.4.2.6. Marksizm Ve Leninizm İflas Etti mi?.....	321

4.4.2.7. Eleştiriler ve Değerlendirme	323
4.4.3. Tanyol ve Demokrasi.....	325
4.4.3.1. Siyasi Partiler.....	333
4.4.3.2. Sömürge Demokrasileri.....	336
4.4.3.3. İdeal Demokrasi.....	338
4.4.4. Bir Sosyalist Devlet Denemesi:	
Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu.....	339
5. DİN SOSYOLOJİSİ.....	347
5.1. Din Olgusu ve Din Sosyolojisi.....	347
5.2. Tanyol'a Göre Din Olgusu ve İslamiyet.....	353
5.2.1. Din Ve Büyü.....	356
5.2.2. İslamiyet Ve Şamanizm.....	359
5.2.3. Türk Müslümanlığı Ve Alevilik.....	362
5.2.4. Türkçe Ezan ve Türkçe İbadet.....	370
5.2.5. Din ve Demokrasi.....	375
5.2.6. Din Eğitimi ve Laik Eğitim.....	377
5.3. Laiklik.....	379
5.3.1. İslamiyet Ve Hıristiyanlık.....	383
5.3.2. Şeriat: Bin Yıllık Bir Hukuk Sistemi.....	387
5.3.3. Osmanlı Devleti Teokratik miydi?.....	392
5.4. İrtica.....	395
5.4.1. Siyasal Bir Simge Olarak Türban.....	405
5.5. Genel Değerlendirme.....	409
6. KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ.....	413
6.1. Örf ve Adetler.....	413
6.2. Din ve Örf ve Adetler.....	421
6.3. Ahlak.....	423
6.4. Din ve Ahlak.....	432
6.5. Laik Ahlak.....	435
6.6. Sanat ve Ahlak.....	440
6.7. Genel Değerlendirme.....	445

7. SAHA ARAŞTIRMALARI VE TANYOL.....	447
7.1.Karataş Köyü Monografisi	449
7.2.Elifoğlu Köyü Monografisi.....	452
7.3.Peşke Binamlısı Köyü Monografisi.....	457
7.4.Eylen Köyü Monografisi	461
7.5.Traktör Giren “50” Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü.....	464
7.6.Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları	468
7.7.Site Ruhu ve Gaziantep.....	475
7.8. Genel Değerlendirme.....	478
8. SONUÇ.....	480
9. EK-1 CAHİT TANYOL’LA TÜRKİYE’NİN SORUNLARI VE TÜRK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE 01 HAZİRAN 2006 TARİHİNDE KADIKÖY MODA’DAKİ EVİNDE YAPILAN GÖRÜŞME METNİ.....	498
10. KAYNAKLAR.....	507
10.1. Kitaplar.....	507
10.2. Makaleler.....	510
10.2. Tezler.....	519
11. ÖZGEÇMİŞ.....	520

ÖNSÖZ

Cahit Tanyol, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in katkıları ile Türkiye'de yerleşen sosyoloji biliminin en önemli isimlerinden biridir. O, klasik düşünce geleneğine bağlı olarak, hemen her alanda eserler vermiş, çok yönlü bir sosyologtur. Hayatı boyunca hep taklitçilikten uzak durmuş, çözümü bu ülke topraklarında aramıştır. Siyasal konulardaki yapmış olduğu sosyolojik çözümler, dinsel kavramları ele alışındaki farklılık ve tutarlılık, Tanyol'u çağdaşlarının önüne çıkarmıştır. Ayrıca kültür sosyolojisinin temel kavramları üzerine yaptığı araştırmalar ve onun, ilkler arasında yer alan köy monografileri, Tanyol'un önemli sosyolojik çalışmaları arasında yer almaktadır.

Türk siyasal tarihi, bir çevre- merkez çekişmesine neden olmuş, siyasal gruplar arasındaki bu mücadele, yaşanan gerilimlerin odak noktası olmuştur. Merkeze yönelmek isteyen sınıflarla, merkezi paylaşmak istemeyen sınıflar arasındaki rekabet, Türk siyasi yaşamının yönünü belirlemiştir. Tarihi, sosyal ve siyasal olayları Marksist bir metodoloji ile alan Tanyol, çözümü devleti korumakta görmüştür. Doğu- Batı toplumları arasındaki farklardan yola çıkan Tanyol, bizim toplum yaşamımıza en uygun rejimin sosyalizm olduğunu düşünmüştür.

Bunların dışında, bu tezi hazırlamamda emeği geçen bazı isimlere de burada teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle bana yardımlarını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Güliz Erginsoy'a teşekkür etmek istiyorum. Bana arşivlerini açarak bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayan TÜTSAV Vakfı idarecilerine teşekkür ediyorum. Bu araştırmayı okuyup, düzeltmelerini yapan Zarif Haktanır arkadaşım, çalışmalarım boyunca bana sabırla katlanan aileme teşekkür ederim. Ayrıca her ziyaretimde, değerli zamanlarını bana ayıran, fikirleriyle yol gösteren, sohbetleriyle insanı zenginleştiren, öğrencisi olmakla iftihar ettiğim değerli hocam Cahit Tanyol'a ve onun değerli eşi Fethiye hanım'a "içtenlikle" teşekkür ederim.

ÖZET

CAHİT TANYOL, HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNE KATKILARI

Türkiye’de sosyoloji Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp’in katkıları ile gelişmiştir. Fransız sosyolojisinin ülkemizde etkisi, 1940’lardan itibaren Alman ve Amerikan sosyolojisi ile çeşitlenmiştir. Bu yıllarda Marksist sosyoloji metodu da, siyasal, sosyolojik, tarihi ve ekonomik olayları çözümlemekte kullanılmıştır.

Türkiye Tanzimat’tan beri modernleşme çabaları gösteren, yönünü Batı’ya dönmüş bir ülkedir. Türkiye’de siyaset, güç merkezlerinin iktidar ve çıkar hesaplarının ve devleti kurtarma çabalarının bir alanı olmuştur. Türk Siyasi tarihinde üç askeri darbe olmuş, demokratikleşme süreci sancılı olmuştur. Sınıflar ve çıkar grupları arasındaki rekabet, demokrasinin yönünü belirlemiştir.

Cahit Tanyol, hayatı boyunca yerli olmaya çalışmış ve tek amacı bu ülkeye hizmet olmuştur. O, çok yönlü bir sosyologtur. Türkiye’de yaşanan siyasal olayların sosyolojik çözümlemesini yapmış, hep aklın ve bilimin yanında olmuştur. Marksist bir okuma ile tarihi ve siyaseti yorumlamıştır. O, demokrasi, sosyalizm, etnik bölücülük, Kemalizm gibi konularda hep tabulardan uzak durmuş ve sömürüye karşı çıkmıştır.

Tanyol, laikliğin din özgürlüğünün teminatı olduğunu savunmuştur. Dini bir sosyal olgu olarak ele almıştır. Dini siyasi amaçları için kullanan irticaya ise savaş açmıştır. Laik bir ahlak anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyolojisi, Sosyalizm, Türk Siyasi Tarihi, Demokrasi, Laiklik

SUMMARY

CAHİT TANYOL, HIS LIFE, HIS WORKS AND CONTRIBUTIONS TO HISTORY OF TURKISH SOCIOLOGY

Sociology in Turkey had been improved by Prince Sabahattin and Ziya Gökalp's contributions. Effects of French sociology in our country, sociology had been increased by the variety of German and American sociologies from 1940's on. In these years also the method of Marxist sociology had used to analysis political, sociological, historical and economic incidents.

Turkey from Tanzimat on has struggled to civilization, its direction inclined towards West. Turkey has been an area of central power where that had inclinations to save or manipulate the government. In Turkish political history had become three military interferences, democratic process have been painful. Rivalry between Classes and benefit groups had determined direction of democracy.

Cahit Tanyol during his life have struggled to become native and his only aim was service in this country. He is a sociologist but who was intellectuality. He had analysed sociological process that Turkey experienced and he has taken the side of science and reason . He had explained the history by Marxist Methodology. He avoided taboos such as socialism, ethnic divisions and Kemalism and he has always opposed to colonialism.

Tanyol defended secularism as insurance of liberty of religion. He studied religion to be a social fact. He have begun to fight reaction that has been using religion for their benefits. He studied to improve secular morals.

Key Words: Turkish Sociology, Socialism, Turkish Political History, Democracy, Secularism, Kemalism

1. GİRİŞ

Cahit Tanyol, Türkiye Cumhuriyeti'nden 9 yaş büyük, Türkiye'nin dünyada ilkler arasında sayılan Ziya Gökalp'in kuruculuğunu yaptığı sosyoloji kürsüsünde uzun bir dönem dersler veren, idarecilik yapan, Türkiye'yi ilgilendiren hemen her konuda fikrî bir katkısı olan çok yönlü bir toplumbilimcidir. Çıktığı kasabadan, içindeki Kemalist ideallerle öğretmenlik mesleğine başlamış, İstanbul Üniversitesi'nde bölüm başkanlığı yapmış, içinde her zaman bir bilim adamının merakı, öğrenme arzusu ve arayışı ile, hiç tükenmeyen enerjisi, güçlü hafızası ve üretkenliği ile genç kuşakların tanınması gereken biridir Tanyol . Tanyol, Türk Sosyoloji Tarihi'nin köşe taşlarından, duayenlerinden biridir. Tanyol, sadece sosyoloji ile ilgili değil, felsefe, edebiyat, siyaset, hukuk, iktisat gibi her alanda çalışması olan, yaklaşık 1300'den fazla yazısı bulunan bir isimdir. O bir öğretmendir, bir üniversite hocasıdır, bir sendikacıdır, bir gazetecidir, bir şairdir, bir felsefecidir, bir siyaset bilimcidir. Cumhuriyet aydınlarının en saf örneklerinden biridir. Yaşayan az sayıda büyük düşünce adamlarından biri sayılır.

Tanyol'u incelemeye başlarken, onun hemen hemen her konuda eserler sunması, yazılar yazması, çok hacimli bir bibliyografyaya sahip olması, işimizi zorlaştırmıştır. En zor konuların başında onun eserlerini toplamak geliyordu, bunun için de eserlerinin bulunduğu bir bibliyografyaya ulaşmak gerekiyordu. Cahit Tanyol'un düşüncelerini inceleyen ve Cahit Tanyol üzerine yapılmış tezlerle karşılaştım. Bu tezler biri İstanbul Üniversitesi'nde Tanyol'un bölüm başkanlığı yaparken Nevzat Yıldırım adlı öğrencisinin yaptığı bitirme teziydi. Bir diğeri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Ruhsar Afşin'in yaptığı dönem teziydi. Bunların dışında, yine M.S.G.S.Ü.'de Erkan Çav'ın ve İnönü Üniversitesi'nden Musa Öztürk'ün yaptıkları yüksek lisans tezleri iyi hazırlanmış bibliyografyalar

içermekteydi.¹ Bu tezde Musa Öztürk ve Erkan Çav'ın tezlerindeki bibliyografyaları baz alınmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Tanyol, Türkiye’de düşüncenin gelişimin anlaşılmasında, olaylara yerli bir bakışın nasıl olabileceğini gösteren, Türkiye’nin içinde yaşadığı sorunlara farklı çözümler üreten bir toplumbilimcidir. Tanyol’un serüveni bir anlamda Türkiye’nin düşünsel serüvenini içermektedir. Tanyol’un fikirlerinin bugünde bize yol göstereceği, olaylara farklı bir bakış açısından bakmamızı sağlayacağı düşüncesindeyim. Onun en önemli yönü, “yerli” olmasıdır. Bu ülkenin sorunlarına, yine bu ülke köklerinden yola çıkarak çözümler üreten, sorunu “aktarma” bir çözümlerle çözmeye çalışmayan, bu ülkenin sosyal dokusuna, tarihine, devlet felsefesine, dinine, kültürüne hakim bir düşünürün ürettiği çözümler olarak Tanyol, unutulmaması gereken bir düşünürdür. Onu genç kuşaklara tanıtmak, fikirlerini, hem Osmanlı’yı hem Cumhuriyet’i yaşamış biri olarak yeniden anlamaya çalışmak, bizim sağlam temeller üzerinde yükselmemizi, tarihi ve sosyal olayları daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Aynı zamanda Türkiye’de sosyolojinin en tecrübeli isminin tespitlerini incelemek, sosyolojinin bugünkü durumunu anlamamız ve geleceğe güvenle bakmamız açısından gereklidir, diye düşünüyoruz.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Tanyol’un tüm yazılarını, makalelerini ele almak, incelemek bir Yüksek Lisans Tezi’nin hacmini aşacak ve çalışmanın amacına ulaşamamasına neden olacaktır.

¹ Nevzat YILDIRM, “Türkiye’de Sosyoloji Profesörlerinin İlgi Alanları: Örnek Prof. Dr. Cahit TANYOL”, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1973
 Ruhsar AFŞİN, “Cahit Tanyol Hayatı ve Eserleri”, M.S.G.S.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1989
 Musa ÖZTÜRK, “Türk Sosyolojisi’nde Cahit Tanyol’un Yeri”, İnönü Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2002
 Erkan ÇAV, “Türk Düşünce Dünyasında Cahit Tanyol”, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2003

Bunun için biz, Tanyol'un edebiyat ve felsefe ile ilgili çalışmalarını bu tezin dışında tuttuk. Tanyol'u incelerken çalışmamızı beş ana grupta topladık. Bunları; ilk bölümde Tanyol'un hayatı, ikinci bölümde siyaset, üçüncü bölümde din, dördüncü bölümde kültür ve beşinci bölümde ise saha çalışmaları şeklinde inceledik. İlk bölümde Tanyol'un yaklaşık bir asra yaklaşan ömrünün bir incelemesini yaptık. Onun kronolojisini çıkardık. Tanyol hayatının çeşitli evrelerinde farklı sorunlar üzerinde durmuştu. Biz bu dönüşümü hayatını incelerken ele aldık. Ayrıca Türkiye'de sosyolojinin gelişimi, günümüzde kadar ki sosyoloji çalışmalarını ele aldık. Tanyol'a göre Türkiye'de sosyolojinin yerini de bu bölümde inceledik. Tanyol'un Türkiye'de bir düşünce adamı olarak en çok tanıtan onun siyasetle ilgili görüşleriydi. Bunun için siyaset bölümüne ayrı bir önem verip, Siyaset sosyolojisinin kuramsal bir temellendirmesini yaptıktan sonra, Türkiye'nin Tanzimat'la başlayan süreçten günümüze gelinceye kadarki, siyasi süreçlerini ikinci bölümde inceledik. Bu bölüm çalışmamızın en kapsamlı bölümünü içermektedir. Burada temel iddiamız, Türk siyasal tarihi içerisinde kendisini fazlasıyla hissettiren bir "merkez" (seçkinler), ve "çevre" (halk) rekabetinin var olduğuydu. Devlet içerisinde merkezci seçkinlerle, merkeze yakın durmaya çalışan zümre ve sınıflar arasında sürekli bir rekabet yaşanmıştır. Bu rekabet, değişmeyi de sağlayan bir dinamizm kazandırmıştır. Bu varsayımı incelemek üzere, Tanzimat'tan günümüze Türk siyasal ve toplumsal tarihini ele aldık. Tanzimat'ı başlangıç olarak seçmemizde amaç ise, Tanzimat'ın bizde dışı açılmanın, Batılılaşmanın ilk resmi belgesi olması nedeniyledir. Bu tarihsel incelemeyi yapmamızdaki bir diğer amaç ise; Tanyol'un yaşadığı süreçlerin tarihsel, sosyolojik ve siyasal bir incelemesini yapıp, Tanyol'un bu süreçten nasıl etkilendiğini görmeye çalışmaktır. Ayrıca Tanyol'un da Tanzimat'tan bugüne kadar ki Türk siyasal tarihine ilişkin görüşlerini inceleyerek, daha çok kendine özgü bir Marksist metodoloji benimseyen Tanyol'un görüşleri ile karşılaştırma yapmaya çalıştık. Ayrıca Tanyol'u anlamada anahtar olarak gördüğümüz bazı temel kavramlar hakkındaki görüşlerini de bu bölümde inceledik. Bu temel kavramlar, Etnik Bölücülük, Sosyalizm, Demokrasi ve Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu'dur.

Üçüncü bölümde ise Tanyol'un en çok eser verdiği bir başka alan olan 'Din Sosyolojisi' konusunu ele aldık. Burada özellikle Tanyol'un irtica, laiklik, şeriat, türban, dinin sosyal ve siyasi hayattaki rolü gibi alanlardaki sorulara verdiği cevapları irdeledik. Dördüncü bölümde 'Kültür Sosyolojisi' başlığı altında, Tanyol'un örf ve adetler, töre, ahlak, laik ahlak, moda gibi temel kavramlara Tanyol'un bir toplumbilimci olarak nasıl baktığını inceledik. Beşinci bölümde ise Tanyol'un yaptığı saha çalışmaları hakkında bilgi verdik. Bu saha çalışmalarını ele alarak, detaylı bir inceleme yaptık. Türkiye'de ilkler arasında sayılan bu saha çalışmalarını inceleyerek, bu çalışmaların Türk sosyolojisindeki önemi ve etkisini ele aldık.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın en önemli bölümü arşiv taramasını içermekteydi. 1300'ün üzerindeki yazıya ulaşmak, şüphesiz çok zor bir arşiv taramasını gerektiriyordu. Türkiye'de kütüphanelerin bu konudaki uzman eksikliği, belgelere ulaşmamızı güçleştirdi. Tanyol'un bir kısım eserlerini kendi kütüphanesinden alarak, bir kısmını çeşitli kütüphanelerden CD ortamına aktararak, bir kısmını ise fotokopi vasıtasıyla çoğaltarak, başka şehirlerdeki yazılarını o şehirdeki kütüphanelerden temin etmeye çalışarak bir eser taraması yaptık. Bu tarama süreci araştırmanın en zor ve zahmetli yönünü içermiştir. Tanyol'un çok çeşitli dergilerde, çeşitli gazetelerde yazılar yazması işimizi bir hayli zorlaştırmıştır.

Araştırmamızda Tanyol'un eserleri dışında Türkiye'nin siyasi ve sosyal tarihini incelemek için de ayrıca bir bibliyografya çalışması yapmamız gerekti. Bu araştırmanın Tanyol'un çeşitli konulardaki farklı fikirlerinin anlaşılması amacıyla bir ölçü olabileceğini düşündük. Bu araştırma, ayrıca Tanyol'un din, siyaset gibi alanlardaki düşüncelerinin hangi dönemin koşulları altında oluştuğunu bilmemiz açısından da elzemdi. Tanyol'un farklı dönemlerde öne çıkardığı farklı konular oldu. Şüphesiz bunda da Türkiye'de yaşanan siyasi ve sosyal dönüşümlerin, askeri

ihtilallerin büyük etkisi oldu. Bu yüzden de Türkiye'nin çeşitli kaynaklardan bir politik ve sosyolojik tarihini, bir politik sosyoloji kalıbı içerisinde ele almamız gerektiğini düşündük.

En önemlisi de Tanyol'un fikirlerini ele alırken, Türkiye'nin siyasi ve sosyolojik tarihini ele alırken olabildiğince tarafsız olmaya, onu kaynaklarla tanımaya ve tanıtmaya çalıştık. Şüphesiz bu çalışma; bir takım yanlışlıklardan uzak durmasına karşın, yine de bazı değerlendirmelerinde eksiklikler taşıyacaktır. Eğer yaptığımız çalışma; Tanyol'u, farklı bir bakış açısıyla ele almamızı sağlamaya yönelik bir sonuca vardırıdıysa amacına ulaşmış demektir. Tanyol'u tanımak ise bize ülkemizin sorunlarını farklı bir bakış açısıyla ele almamızı sağlayacaktır.

2. CAHİT TANYOL’U İNCELEMENİN METODOLOJİSİ

Çalışmamızın amacı, uzun bir tecrübe sürecinde, Türk modernleşmesini, Türk sosyolojisini, Türkiye’nin siyasal, dini, kültürel konularını iyi bilen, olayları farklı bir bakış açısıyla ele alan Cahit Tanyol’u tanıtmak ve böylece Türkiye’nin bugünde yaşamaya devam ettiği bazı toplumsal konuların çözülmesine katkıda bulunmaktır. Tanyol’u tanıırken kendi geçmişimiz, kendi tarihimizle yüzleşerek, bugünü oluşturmaya çalışmaktır.

Her araştırma ve inceleme çabası belirli bir yönteme dayanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın bilimselliği için de gereklidir. Genellikle sosyal bilim araştırmalarında kullanılan iki yöntem vardır. Niceliksel araştırma yöntemi ve niteliksel araştırma yöntemi. Daha çok pozitivist paradigma ile harekete eden ve gerçeğin sabit ve durağan olduğunu savunan ve uyguladığı katı yöntemlerle, “bilimsellik” niteliğinden taviz vermeye yanaşmayan niceliksel yöntemin yanında son yıllarda, niteliksel yöntem de sosyoloji, antropoloji gibi bilimlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kümbetoğlu’na göre niceliksel araştırmalar, gerçeklik bizden bağımsız olarak vardır ve onu olgusal temelde fotoğraflamak mümkündür, bu resimler bizim daha genel yargılara varmamızı sağlar, iddiasındadır. Niteliksel araştırmaların teorik dayanağını, gerçekliğin karmaşık doğasını, anlamak inşa ettiğimiz sembollerle algıladığımız büyük resmin ancak öznel bir temsilini ortaya koyarak ve sosyal hayatın içerisinden çıkaracağımız sayısız örneklerle, bu özneliği yorumlamak mümkündür iddiası oluşturmaktadır.² Niteliksel araştırmanın temel özelliği, bir resmin mümkün olduğunca ayrıntılı olarak derinlemesine ortaya çıkarılmasını sağlayan verilere ulaşmaktır.

²Belkıs KÜMBETOĞLU, Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, 24.

Niceliksel araştırmalar büyük bir evrende olup bitenleri sayma, hesap etme anlayışı ile matematik ve istatistik gibi bilimlerin elde edeceği sonuçlardan faydalanır. Niteliksel araştırmalar ise bir konuda, derinlemesine bakış sağlar. Bizim, “Cahit Tanyol’un hayatı, eserleri ve Türk Sosyoloji Tarihine Katkıları” başlıklı çalışmamızda seçtiğimiz yöntem, seçilmiş bir konuyu daha geniş bir bakış açısıyla incelemeyi hedefleyen niteliksel yöntem oldu. Cahit Tanyol hakkında daha geniş, özgün, önemli, analitik bazı yargılara ulaşmak için, nitel yöntem daha uygundu.

Sosyoloji bilimi içerisinde en eski yöntem pozitivist yöntemdir. Gerçekliği “tek” olarak ele alan, ve olguları “şeyler” gibi incelemeyi öneren bu yaklaşım, doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerle, sosyal bilimlerinde incelenebileceğini savunmaktadır. Comte ve Durkheim gibi sosyologlar, sosyoloji bilimini bilimsel bir disiplin haline getirmek ve felsefeden kurtarmak için çalışmışlardır. Pozitivist paradigmada incelediğimiz dünya bizden bağımsız olarak vardır.

Bu pozitivist ve neo-pozitivist yöntemler, Popper’in karşı çıkışları ve Thomas Kuhn’un gerçekliğin üretildiğini iddia ettiği “Paradigma Kuramı” ile eski güvenilirliğini kaybetmiştir.

Gerçekliği anlamak için sosyal olayları farklı bir bakış açısıyla ele alan yorumsamacı yaklaşım, yaşadığımız dünyanın, “gözlemlemek” ve “açıklamaktan” çok, “anlamak ve yorumlamak”la kavranabilir olduğu iddiasına dayanır.³ Birey burada sadece bir deney malzemesi değil, sosyal dünyayı oluşturan değerli bir varlıktır. Bireyin sosyal, kültürel, politik formasyonları kendi karmaşık özgülükleri içinde, onları yansıtan söyleme bakarak ve bu söylemde yansımasını bulan kimi zaman açık, kimi zaman örtük öznellikleri keşfederek anlamaya çalışmak, bu yaklaşımın temel özelliğidir.

³a.g.k., 28.

Yorumsamacı yaklaşım “araştırılan” ile aktif bir etkileşim içinde olan, araştırma sürecini bir paylaşım bir deneyim aktarımı olarak görmektedir. Gerçek, bu etkileşim içerisinde oluşmaktadır. Araştırmacı bu süreçte hem yorumlayıcı, hem de paylaşıcıdır. Post-Modernizm, Yapısalcılık ve İşlevselcilik gibi alanlarda yorumsamacı yaklaşımın kullanımı söz konusudur.

Niteliksel araştırmalarda kullanılan üçüncü bir yaklaşım ise eleştirel yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşım, sosyal olanın özünü, bu özü oluşturan bağlamı incelemektedir. Görünenin altındaki gerçekliği ve özü kavramaya çalışır. Bu yaklaşım sosyal yapı çözümlemelerinde, iktidar ve sömürü ilişkisinde kullanılmaya uygundur. Marksizm ve Feminizm çalışmalarında bu yöntemde faydalanılmaktadır.

Bu üç yaklaşım nitel araştırmalarda kullanılan üç farklı yöntemi yansıtmaktadır. Cahit Tanyol incelememizde, biz bu süreci bir öğrenme, bir paylaşım süreci olarak ele aldık. Bizim Tanyol’u değişik yönleri, fikirleri, özellikleri, iç dünyası, ailesi, sosyal yaşamı gibi özellikleri ile inceleme çalışmamızda, bize en uygun yöntem yorumsamacı yaklaşımdı. Bu yaklaşımla Tanyol’u sadece bir olgu olarak değil, onu öğrenme ve araştırma sürecinin bir parçası olarak ele aldık. Bunun içinde zengin bir bilgi kaynağına ulaşmamız gerektiğinin farkındaydık.

Nitel verinin en önemli özelliklerinden biri, sayı ve tabloların yerini, insan anlatı ve ifadelerini bire bir yansıtan, sık sık bu aktarımlarla zenginleşen bir veri oluşudur. Araştırmacının kendi sözcüklerinden çok, araştırılanın ifadesindeki “asıl anlamı” kavrayabilme olanağı sunan doğrudan alıntılarının kullanılmasıdır. Bizde çalışmamız sırasında yaptığımız alıntılarla, Tanyol’un daha ayrıntılı daha nesnel, farklı yönleri ile tanınmasını sağlamaya çalıştık. Bunun içinde daha çok betimleyici bir süreç üzerinde durduk.

Nitel araştırmalarda en çok görüşme, gözlem, örnek olaylar, sözlü tarih, anlatılar gibi teknikler kullanılmaktadır. Bizde araştırmamıza başlarken önce

Tanyol'la enformel sohbet tarzı görüşmelerle, araştırmanın çerçevesini çizmeye, nelerin inceleneceğine karar vermeye çalıştık. Bu çalışmada öncelikle iyi bir arşiv taraması yapmak, kaynaklara ulaşmak gerekiyordu. Çok farklı konularda yazılar yazmış, hemen her konuda yazıları bulunan Tanyol'u incelemek için öncelikle konuyu sınırlamak gerekiyordu. Bunun için Tanyol'u incelerken, edebiyat, felsefe, güncel konular gibi alanlardaki eserlerini dışarıda tuttuk.

Çalışmamızda bazı temel kavramların seçilmesi ve bu temel kavramlar etrafında bir düzenleme yapılması ihtiyacını gördük. Çok dağınık olan kaynakları belirli bazı başlıklar altında toplamamız gerekiyordu. Yapılan görüşme ve kaynak ve arşiv taraması sonucunda, siyaset, din, kültür ve saha başlıklarını seçtik. Bunun yanında Tanyol'un hayatı, ailesi, Türk sosyolojisinin gelişim süreçleri hakkında Tanyol'un görüş ve düşüncelerinin de ele alınması gerektiğine karar verdik. Çalışmamızın temel kavram ve süreçleri böylece ortaya çıktı. Bu kavramsal belirlemeden sonra bu dört alanı sosyolojinin alt disiplinlerinden siyaset, din, kültür ve saha çalışmalarıyla ilişkilendirdik. Siyaset ile ilgili görüşlerinde karşılaştırmalı bir çalışma yapmak amacıyla, Tanzimat'tan günümüze Türk siyasal yaşamı ve sosyal tabakalaşma süreçlerini ele aldık. Burada davranışçı yaklaşımı kullandık. Böylece olayları Marksist bir tarzda ele alan ve çözümleyen Tanyol'la, Amerikan sosyolojisinin kullandığı işlevselci, davranışçı yaklaşım arasında bir karşılaştırma yapma imkanı yakalamaya çalıştık.

Nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerden biri de son zamanlarda tarih, sosyoloji, antropoloji, ekonomi gibi alanlarda sıkça kullanılmaya başlayan sözlü tarih çalışmalarıdır. Tarihi, sosyal olayları tek bir bakış açısıyla değil de çeşitli bakış açıları ile, sözlü uygulamalarla ele almaya çalışan, sözlü kanıtları da bir belge olarak gören bu yaklaşım, son yıllarda önemli başarılar kazanmıştır. Böylelikle bir yaşam öyküsünü, toplayanın müdahalesine daha az açık tutarak daha doğal yöntemlerle ele almaya çalışmaktadır. Caunce'ye göre; "sözlü tarih, doğal olarak antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerle bağlar kurar, böylece tarih içinde yeni

engeller yaratmaktansa, tarih ile insan deneyimlerine daha geniş bir bakış arasındaki engelleri zayıflatır”.⁴

Sözlü tarih, Paul Thompson’a göre gerçeğin çok yönlü ve karmaşık olduğu fikrine dayanır. Sözlü tarih kaynakların çoğuna göre, aslında var olan farklı görüş açılarının yaratılmasını sağlar. Sözlü tarih, çok daha adil bir yargılamayı sağlar. Geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde yeniden inşasını sağlar.⁵ Sözlü tarih bugün sosyal bilimlerde birçok farklı alanda kullanılmaktadır.

Bizim çalışmamız iki yönlü bir sürece dayanmaktadır. Birincisi Tanyol’un biyografik bir incelemesidir. Bu konuda gazete, dergiler ve kitaplarda çıkan yazılar, onunla yaptığımız derinlemesine görüşmelerle ve sözlü tarih çalışmaları ile bilgilere ulaşmaya çalıştık. Çalışmamızın ikinci yönünde ise onun fikirleri, eserleri, yorumları gelmektedir. Bu konuda ise dergi yazılarını, gazete yazılarını, kitaplarını, onunla ilgili çıkan yazıları, görüşmeleri, onunla yaptığımız görüşmeleri, sözlü tarih çalışmalarını kullandık. Yaptığımız görüşmelerden birini de çalışmanın sonuna ekleyerek, bir sözlü tarih çalışması örneği sunmaya çalıştık. Böylelikle Tanyol’a ait bir kesiti sunumunu yapmaya çalıştık. Araştırma sürecinde bizde öğrendik. Çalışmamızı karşılıklı etkileşim, empati kurma temelleri üzerinde kurmaya çalıştık. Onun düşündüklerini anlayabilmek için kendimizi onun yerine koymaya çalıştık. Elimizden geldiğince özgün, farklı, değerli, nitelikle bazı bilgiler sunmaya çalıştık. Bu çalışma belki bu haliyle bundan sonraki çalışmalara yönelik bir katkı sağlayabilirse amacına ulaşmıştır.

2.1. Çalışmanın Sınıflandırılması

Tanyol’un hayatı, eserleri ve Türk Sosyolojisi’ne katkılarını ele alan çalışmamız, giriş ve metot bölümleriyle beraber başlıca yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş ve

⁴Stephen CAUNCE, Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi, 223.

⁵Paul THOMPSON, Geçmişin Sesi, 5.

metot bölümünden sonra üçüncü bölüm, Tanyol'un hayatı, aile yaşamı, hocaları ve Türk Sosyolojisi ile ilgili görüşlerini içermektedir. Bu bölümde Tanyol'un Gaziantep Kültür Dergisi'ndeki röportajı, Hamza Uygun'un ele aldığı Tanyol'un yaşam öyküsü, onunla yaptığımız görüşmelerde söyledikleri, Çankaya Dramı, Laiklik ve İrtica, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, Şeriat ve İrtica kitapları ele alındı. Tanyol'un Ziya Gökalp, Prens Sabahattin ile ilgili görüşlerini incelerken de, onun sosyoloji dergisinde çıkan yazıları ve Yeni Sabah, Cumhuriyet gibi bazı gazetelerde çıkan yazıları incelendi. Ayrıca Türkiye'de sosyolojinin gelişimini incelerken Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'de Düşünce Tarihi kitabından ve Hacı Bayram Kaçmazoğlu'nun makale ve kitaplarından faydalandık.

Dördüncü bölüm, çalışmamızın en önemli kısımlarından birini içermektedir. Bu bölümü üç ana konu çerçevesinde ele alacağız. İlk bölümde siyasal sosyoloji biliminin kuramsal çerçevesi ve bu bilimin temellendirmesini yapacağız. Siyasal süreçlerle toplumsal olgular arasındaki ilişkiyi ele almaya çalışacağız. Burada, Maurice Duverger, Ali Y. Sarıbay, Max Weber, George A. Kourvertariz, Esat Çam gibi bu alanda uzman olan kişilerin eserlerinden faydalanacağız. Son yıllarda önemi bir kat daha artmaya başlamış olan bu bilimin gelişim sürecini inceleyeceğiz.

Bu bölümün ikinci kısmında ise Tanzimat'tan günümüze Türk toplumunun siyasal ve toplumsal bir çözümlemesini yapmaya çalışacağız. Bu bölümde temel iddiamız, Türk toplumunda bir "merkez", "çevre" ilişkisinin yaşandığı ve bunun toplumsal kesimin aktörleri arasında bir güç mücadelesine neden olduğudur. Siyasal süreçlerin toplumun çeşitli kesimleri tarafından nasıl karşılandığı ve ne derece önemsendiğini ele alarak, siyaset ile toplum kesimleri arasındaki güç ilişkisini göstermeye çalışacağız. Bu bölüm, şüphesiz çok geniş bir alanı içermektedir. Bu bölümde Şerif Mardin, Feroz Ahmad, Eric J. Zürcher, Çağlar Keyder, İlter Turan, Hacı B. Kaçmazoğlu, Ali Bulaç, Nilüfer Göle, Hilmi Ziya Ülken, Tarık Zafer Tunaya gibi bu alanda önemli çalışmaları olan isimlere yer vermeye çalıştık. Başlangıç olarak Tanzimat Fermanı'nı alış nedenimiz ise bu fermanın Türkiye'de modernleşme çabalarının en somut belgesi olduğunu düşünmemiz nedeniyledir. Tanzimat,

Osmanlı'nın modernleşme (Batılılaşma) çabalarında kesin bir tercih olduğunu düşünmekteyiz. Bu bölümü Tanyol'un siyasal hayatın sosyolojik incelemeleri ile karşılaştırmak için kullanacağız. Bizim ele aldığımız model daha çok Amerikan sosyoloji yaklaşımının davranışsal ve işlevselci yöntemlerini içermektedir. Olayları Marksist bir metot ile inceleyen Tanyol'un görüşlerini ele alarak bir karşılaştırma yapma olanağı bulabileceğiz. Tanyol'un fikir hayatı üzerinde etkili olan bu siyasal dönemlerin incelenmesi de bizim Tanyol da yaşanan kırılmaları anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Üçüncü bölümde ise Tanyol'un Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de yaşanan siyasal süreçleri nasıl ele aldığını inceleyeceğiz. Burada ikinci bölümde yaptığımız inceleme ile bir karşılaştırma yapma olanağına kavuşacağız. Tanyol'un toplumsal ve siyasal olayları değerlendirirken kullandığı Marksist metodolojiyi anlamaya çalışacağız. Tanyol'un Türkiye'deki modernleşme çabalarının nasıl değerlendirildiğini göreceğiz. Bu bölümde Tanyol'un Laiklik ve İrtica, Çankaya Dramı, Atatürk ve Halkçılık, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, Şeriat ve İrtica gibi kitaplarından ve Yeni Sabah, Cumhuriyet, Havadis, Milliyet, Güneş gibi gazete yazılarından ve Cem, Türk Henkel Dergisi, Yön Dergisi, E Dergisi gibi dergi yazılarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu bölüm bizim için Tanyol'un görüş ve düşüncelerinin temelinde yer aldığını düşündüğümüz siyasal olayların değerlendirilmesini içermektedir. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise siyasal sosyoloji açısından önemli bazı temel kavramların Tanyol tarafından nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz. Bu temel kavramlar bize Tanyol'un siyasal tercihlerini anlamak açısından da önemli ipuçları verecektir. Bu temel kavramlar arasında; sosyalizm, demokrasi, etnik bölücülük ve Hoca Kadri Efendi'nin ideal devletini ele alacağız. Bu incelememiz bugünde hala Türkiye'de çok tartışılan; "Devlet nasıl kurtulur" sorusunun Tanyol tarafından önerilen çözüm yollarıdır. Tanyol'un görüşleri bugünde bir çok akademisyenin, politikacının ilgisini çekmeye devam etmekte ve önemli görülmektedir. Sanırız, onun bu görüşlerine katılmayanlar için bile Tanyol, dikkatle dinlenilmesi ve hesaba katılması gereken biridir.

Beşinci bölümde önce din olgusunun tanımını yapmaya çalışıp, daha sonra da din sosyolojisinin, kuramsal çerçevesini çizmeye çalıştık. Din sosyolojisi alanında özellikle, J. Wach, Günter Kehrler, Max Weber, Ian Thompson, Emile Durkheim gibi din sosyolojisi alanında önemli çalışmalar yapmış isimlerin görüşlerini inceleme konusu yaptık. Sonraki bölümlerde ise Tanyol'un din olgusunu nasıl ele aldığını çözümlenmeye çalıştık. Tanyol'un dini ele alırken, din ile büyü arasında varolan geleneksel tartışmayı da içine alarak, dinin ve büyü köklerine gitmeye çalıştık. Türk İslamı ve bunun gerisindeki Şamanizm izlerinin, Tanyol tarafından ele alınış biçimini de çözümledik. Bazı güncel tartışmaları da Tanyol'un nasıl değerlendirdiği bu bölümde ele alınan konulardandır. Tanyol'un olaylara bakış tarzı ve olguları ele alış biçimindeki farklılıkları, özel tutumları göstermeye çalıştık. Sonraki bölüm içerisinde ise, bugün de siyasetçilerin ve toplum kesimlerinin tartıştığı bir konu olan laikliğin, Tanyol tarafından nasıl ele alındığı ve nasıl çözümlendiğini ele aldık. Gerçek İrticanın ne olduğu, İrticanın asıl nerede durduğu konuları da Tanyol'un çözümlenen incelemeleri arasında yer aldı. Tanyol'un bütün bu tartışmalara sunduğu çözüm önerileri şüphesiz önemli ve dikkat çekici olacaktır. Bu alanda, Türkiye'de en önemli sosyologlardan biri olan Tanyol'un çözümlenmesi, incelenmesi, Türkiye'de bazı tanım ve kavramların netleşmesine de yardımcı olacaktır diye umuyoruz.

Bu bölümde Tanyol'un Laiklik ve İrtica, Çankaya Dramı, Şeriat ve İrtica, Sosyolojik Açından Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu kitaplarından faydalandık. Yine Tanyol'un Yeni Sabah, Cumhuriyet, Güneş gibi gazetelerde çıkan yazılarından, Cem dergisi, Türk Henkel dergisi, İşmont Kültür gibi dergilerde çıkan yazılarından yararlandık.

Altıncı bölümde ise kültür sosyolojisi başlığı altında, Tanyol'un örf ve adetler, ahlak, sanat, ilkel toplumlardaki sanat ve ahlak ilişkisi, Laik ahlak gibi konuları ele almaya çalıştık. Bu konuda Tanyol'un Sosyal Ahlak, Sosyolojik Açından Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, Sanat ve Ahlak kitaplarından faydalandık. Ayrıca, Tanyol'un Yeni Sabah, Cumhuriyet gibi gazete yazılarından yararlandık.

Yedince bölümde Tanyol'un Saha Çalışmalarını ele aldık. Bu bölümde önce saha çalışmalarının önemi ve tarihsel bir incelemesini yaptıktan sonra, Tanyol'un saha çalışmalarını ele aldık. Bu saha çalışmaları İstanbul Üniversitesi sosyoloji dergisinde yayınlanmıştır. Bu saha çalışmaları, Karataş Köyü Monografisi (1948), Elifoğlu Köyü Monografisi (1951), Peşke Binamlısı Köyü Monografisi (1956), Eylen Köyü Monografisi (1965), Traktör Giren "50" Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İktimai Değişmelerin Kontrolü (1950-1955) ve Baraklarda Örf ve Adet Değişmeleri (1952-1954) çalışmalarıdır.

Sekizinci bölümde ise Tanyol'la 01 Haziran 2006 tarihinde Kadıköy Moda'daki evinde, "Türkiye'nin Sorunları ve Türk Sosyolojisi" üzerine yaptığımız görüşme yer almaktadır. Bir sözlü tarih denemesi olarak bu görüşmeye de çalışmamız içerisinde yer vermeyi uygun gördük.

3.CAHİT TANYOL'UN HAYATI VE SOSYOLOJİYE BAKIŞI

Bu bölümde Tanyol'un yaşamı, aile hayatı, hocaları ve aldığı eğitim ve mesleki kariyeri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin ile başlayan Türkiye'deki sosyolojik çalışmaların bir değerlendirilmesi ile beraber, günümüze kadar gelen sosyoloji çalışmaları değerlendirilecektir. Ayrıca, Tanyol'un Türk sosyolojisi, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp ve sonrasında ortaya çıkan çeşitli sosyoloji akımları ile ilgili görüş ve düşünceleri ele alınacaktır.

3.1. Tanyol'un Ailesi, Eğitimi ve Sosyal Çevresi

Cahit Tanyol, 1914 yılında Gaziantep'e bağlı Nizip ilçesinin Saha Mahallesinde doğdu.⁶ Babasının adı Mahmut, annesinin adı ise Refika'dır. Tanyol'un ailesi Nizip'in sayılı toprak sahiplerindendi. Altı kuşak önce Gaziantep'in Hıyam köyünden gelip Nizip'e yerleşmişlerdi. Ailesi Nizip'in önde gelen ailelerindendir. Babası Mahmut Bey, ihtiyat zabıtlığı sırasında I. Dünya Savaşı yıllarında, Kermansah'ta şehit olmuştur.⁷ Tanyol'un babası oğlunun eğitim hayatıyla hususi olarak ilgilenmiş, dönemin müderrislerinden ders almasını sağlamıştı. Babası Mahmut Bey, Arapça bilen, tarihe meraklı, aydın bir insandı. Tanyol'un babasının şehit olmasından sonra eğitimiyle dedesi ve annesi ilgilendi. Çocukluğu üç kardeşi ile beraber annesinin yanında ve büyükbabasının ilgisi ile geçmiştir. Tanyol'un yetişmesinde Uygun'a göre, baba modeli olarak büyükbabasının çok büyük önemi olmuştur.⁸ Tanyol'un büyükbabası askerliğini yaptığı Halep'te tıbbi merak salmıştır. Bu merakta Nizip'te doktor olmaması önemli bir etkidir. Büyükbabası, İbn-i Sina'nın eserlerinden faydalanarak Nizip'e cerrah ve eczacı olarak dönmüştür.

⁶ Mehmet SOLMAZ, "Cahit TANYOL İle Bir Söyleşi", 231.

⁷ Hamza UYGUN, "Cahit Tanyol", Türk Toplum Bilimcileri I, 355.

⁸ a.g.m. , 355.

Nizip'e doktor gelinceye kadar Tanyol'un büyükbabası pek çok kişiyi tedavi etmiş, eczacılık mesleğinin ilerleyen yaşlarına kadar devam ettirmiştir. Bu görevi o bölgede bir kamu hizmeti gibi yapmıştır.⁹

Tanyol'un doğum tarihi bazı kaynaklarda birbirini tutmamaktadır. Bunun sebebi olarak da Tanyol, Nizip Cumhuriyet İlkokulu'nu bitirdikten sonra Adana Öğretmen Okulu'na gitmek için yaşını iki yaş büyütme istemiştir. Bu okula gitmek için yaş tutmamaktadır. Yaşını büyütme için mahkemeye başvurmuş, tuttuğu şahitler, Hakim'in: "Bozgeyik Baba üzerine yemin eder misiniz?" sorusuna çarpılmamak için: "Hayır" yanıtını verince suya düşmüştür. Sonunda Hakim onun haline acımış ve yaşını iki yaş büyütüştür.¹⁰ Bu yüzden bazı kaynaklarda doğum tarihi 1912 geçmektedir.

Tanyol, İlkokulu Nizip'te Cumhuriyet İlkokulu'nda okuduktan sonra, yaşını büyüterek, 1926 yılında Adana Öğretmen Okulu'na kaydolur. Bu dönemde Gaziantep'te okuyabileceği bir okul yoktur. Bu yüzden en yakın yer olan Adana'yı seçer. Girdiği sınavı başarı ile geçer ve Öğretmen Okulu'na başlar. Tanyol'a göre, bu dönemde, Nizip'ten liseye giden bir tek kendisi vardır. O, Nizip'te, Antep'te, son derece büyük bir ilgi ve saygı görmekte, ona iltifat edilip, şekerleme, baklava gibi ikramlar yapılmaktadır.¹¹ Tanyol, Adana Öğretmen Okulu'nda okurken, kendisini etkileyen, okulun Türkçe Öğretmeni Hilmi Güngör'den bahseder. Eski bir medrese hocası olan Güngör, eski şiiri Tanyol'a sevdirmiş, şiirin Arapça ve Farsça gramerini ona öğretmiştir. Şiire olan ilgi ve sevgisi de bu dönemlerde başlamıştır. Ayrıca Tanyol'un Türkçe hocaları arasında Arif Nihat Asya da bulunmaktadır. Bilhassa o dönemin şairlerinin şiirleriyle onları tanıştıran Arif Nihat Asya olmuştur.¹² Tanyol'un ilk yazısı bu yıllarda İsmail Habib Sevük'ün Adana Maarif Emni iken çıkardığı, önceki adı 'Maarif', sonraki adı 'Memleket' olan dergide, 1928 yılında

⁹ a.g.m. , 355.

¹⁰ Cahit TANYOL, Laiklik ve İrtica, 117.

¹¹ Cahit TANYOL, 17 Aralık 1998 Yılında Yapılan Görüşme.

¹² Cahit TANYOL, Türk Edebiyatında Yahya Kemal, 160.

Ortaokul ikinci sınıf öğrencisi iken yazdığı “Taşbaşta Akşam” adlı şiiridir. Bu şiir, hece vezniyle yazılmış ,üç kıtalık bir şiirdi. ¹³

Tanyol, Adana Öğretmen Okulu’ndan 1931 yılında mezun olur. Nizip merkezde bir ay kadar ilkokul öğretmenliği yapar. ¹⁴ Aynı yıl Gazi Terbiye Enstitüsü’nün giriş sınavlarını kazanır ve bu okulun Edebiyat Bölümü’ne kaydolar. 1935 yılında bu okuldan mezun olur. ¹⁵

Okulu bitirdikten sonra, Diyarbakır’da askerlik hizmetini yedek subay olarak tamamlar. 1936 yılında terhis olur. 1936 yılında Yozgat Lisesi’ne edebiyat öğretmeni olarak tayin olur. Bu okulda iki yıl görev yaptıktan sonra okul idaresiyle arasındaki sürtüşmeden sonra Çorum Ortaokulu’na tayin olur. Bu okulda bir yıl görev yaptıktan sonra, 1938’de İzmir merkezde bulunan Karataş Ortaokulu’na tayin edilir. İzmir’de görev yaparken Kemal Bilbaşar’la “Aramak” adlı bir sanat dergisi çıkarır. Bu dergide İlhan İleri, Nurettin Ardıçoğlu, Hilmi Atak gibi önemli isimlerin de yazıları yayınlanmaktadır. Tanyol’un buradaki yazılarında şiir tenkitleri önemli bir yer tutuyordu. Tanyol’un bu yıllarda Aramak dergisinde, Nurullah Ataç’la dil üzerine yaptığı bir polemik bu derginin İstanbul çevrelerinde de tanınmasını sağlamıştır. Birçok dergi ve gazete şiir ve nesirlerini iktibasa başlamıştır.¹⁶ Bu dönemde İzmir kültür ve sanat hayatı yoğun olmayan bir ticaret şehri görünümündeydi. Birkaç günlük gazete dışında ve halkevlerinin çıkardığı bir dergiden başka bir fikir hareketi de görünmüyordu. ¹⁷ Bu dönemlerde Nurettin Topçu da İzmir’de “Hareket” dergisini çıkarıyordu. Tanyol’a göre bu dergi, sanat dergisi olmaktan ziyade çok mistik bir ideoloji dergisiydi ve devrimlere tepki içeriyordu. Dergi, “Aramak” gibi yaygın olmamakla beraber, çevresinde bir cemaat toplamayı başarmıştı. ¹⁸

¹³ Bkz. (6), SOLMAZ, 232.

¹⁴ a.g.m. , 231.

¹⁵Bkz. (7), UYGUN, 355.

¹⁶Bkz. (6), SOLMAZ, 232.

¹⁷Bkz. (7), UYGUN, 356.

¹⁸Cahit TANYOL, “Nisuz Şair Buluşmaları”, 26.

Tanyol, 1940 yılında tayinini İstanbul'a ister. Eyüp Ortaokulu'na tayini çıkar. Aynı yılda İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne kaydını yaptırır. Bu bölüme kaydolmasında Reşat isimli arkadaşının da teşviki vardır. ¹⁹ İstanbul'da da Tanyol, "Aramak" dergisini çıkarmaya çalışır. İstanbul'da bu dergi tek sayı dışında çıkamamıştır. Bu sıralarda Necip Fazıl'la tanışır, Tanyol. Onun çıkardığı "Ağaç" dergisinde toplanmaya karar verilir. Bir taraftan da Celalettin Ezine'nin çıkardığı "Hamle" dergisinde yazılar yazar. Bu devirlerde şairlerin toplanma yeri Nisuz Pastanesi'dir. Devrin önemli yazarları, şairleri burada toplanırlardı. Beyazıt'taki "Küllük Kahvesi"nin devamı gibiydi. ²⁰ Bu yıllarda onun şiir anlayışı ve zevki üzerinde en çok etkiyi bırakan isimlerden biri olan Yahya Kemal'le tanışır. Onunla tanışmasını şöyle anlatır: "1939-1940 yıllarında İzmir'de "Aramak" dergisini çıkardığım zaman içimde Y.Kemal ve Ahmet Haşim sevgisi dolaşmaktaydı... 1940'ta İstanbul'a geldim. İ.Ü. Edebiyat Fak. Felsefe bölümüne yazıldım. "Değirmen" diye bir dergi çıkarmıştım. Daha önce de Sabahattin Kudret Aksal, Cavit Yamaç'la birlikte "Aramak" dergisinde de değişmeyen konuklarım bu iki kişiydi... Y.Kemal'le tanışmamıza bir yazı neden oldu. Yazı 'Rintlerin Ölümü' adlı Y.Kemal'in bir şiiriyle ilgiliydi. Bu yazının ardından bana, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürü olan Halil Vedat Fıratlı bir mektup göndermişti. Yahya Kemal benim yazımı çok beğenmişti. Ve benimle görüşmek istiyordu... İlk görüşmemiz Park Otel'de oldu. Hayatım hakkında bir yığın sorular sordu. İzmir'de yayınlamış olduğum "Aramak" dergisinden, Nurullah Ataç'la olan tartışmamızdan, yazılarımı, şiirlerimi izlediği belliydi. Doğrusu hayret ettim..."²¹ Tanyol 1946 yılında Yahya Kemal'in de katıldığı "Akademi" dergisini yönetmiştir. Bu dergide devrin tanınmış yazar ve düşünürleri de bulunmuştur. ²²

Tanyol, 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. Lisans tezini Von Aster'le Felsefe Tarihi kürsüsünde, "Schopenhauer'ın Ahlak Felsefesi" adıyla tamamladı. 1945 yılında üniversiteyi

¹⁹Bkz. (12), TANYOL, 161.

²⁰Bkz. (18), TANYOL, 26.

²¹Bkz. (12), TANYOL, 160-165.

²²Bkz. (7), UYGUN, 356.

bitirdiğinde Beyoğlu'ndaki Taksim Lisesi'ne felsefe öğretmeni olarak tayin edilir. Daha sonra da Haydarpaşa Erkek Lisesi'ne felsefe öğretmeni olarak tayin edilir.²³

1946 yılında Hilmi Ziya Ülken tarafından İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne asistan olarak alınır.²⁴ Tanyol, 1949 yılında “Ahlakta Haz ve Elemin Yeri” adlı çalışmasıyla doktorasını tamamlar. 1952 yılında ise, “Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlak” adlı çalışmasıyla doçent olur. Tanyol bu yıllarda liberal eğilimleri ile tanınan gazetelerde yazılar yayımlamaktadır. Havadis, Yeni Sabah, Cumhuriyet gibi gazetelerde günlük köşe yazıları yayımlar. Bu dönemlerde liberal görüşleri, milli olmaya çalışan tarafları, şiir ve estetik zevki ve Türkiye'deki sosyolojik araştırmaların önemi hakkında yazılar yayımladı. Tanyol'un bu dönemde liberal eğilimleri vardı. Türkiye'de kalkınma Tanyol'a göre ancak 'Endüstri İnkılâbı' ile mümkündür. Bu ise devletin, üretim faaliyetlerini sırtından atarak şahıslara ve özel şirketlere devretmesi ile mümkün olabilirdi. Küçük üreticilere krediler sağlanırsa, üretim artacaktı. Bunun için de özel girişim ürkütülmemeliydi.²⁵ Ayrıca bu dönemlerde Tanyol Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı Barak köylerinde, monografik çalışmalar yapmıştır. Bu monografileri arasında; Elifoğlu Köyü monografisi, Peşke Binamlısı Köyü Monografisi, Eyllen Köyü Monografisi, Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketleri, Baraklarda Örf ve Adet Değişimleri, adlı çalışmaları sayılabilir. Tanyol'un Barak Türkmenleri üzerine yaptığı çalışmalara 1928 yılında Karacaoğlan ve diğer halk şairlerinin şiirlerini derlemesinin etkisi olmuştur. Örf ve Adetler Sosyolojisi ile ilgilenmesi, Türkmen şiirleri üzerine ilgisini artırmıştır. 1956–57 yılları arasında İngiltere'de “İngiliz Toplumunun Sosyal Yapısı” üzerine çalışmalar yapmıştır. Burada iki yıla yakın incelemelerde bulunmuştur. 1960 yılında ise “Sosyal Ahlak” adlı eseriyle profesör olur.²⁶

²³Cahit TANYOL, 17 Aralık 1998 Yılında Yapılan Görüşme.

²⁴Bkz. (6), SOLMAZ, 231.

²⁵Cahit TANYOL, “Traktör Giren “50” Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü”, 218

²⁶Bkz. (6), SOLMAZ, 231.

3.1.1. Tanyol'un Hocaları

Tanyol'a göre onların kuşağında iki tane büyük sosyolog vardı. Bunlardan biri Hilmi Ziya Ülken diğeri ise Ziyaeddin F. Fındıkoğlu'ydu. Ülken'de felsefe, Fındıkoğlu'nda ise sosyoloji ağırlıkta idi. Her iki kişi de Tanyol'un hocalığını yapmıştır. Ülken'le hoca-talebelik ilişkisi daha fazla olmasına karşın Tanyol, Fındıkoğlu'nu kendisine daha yakın bulduğunu anlatır. Tanyol'a göre Fındıkoğlu'nun iki temel özelliği vardı. Birisi memleketimizde düşünce geleneği kurmak, diğeri toplumculuktu. Kendinden önceki sosyal alanda çalışmış ve unutulmuş olanları arar bulur ve tanıtmaya çalışırdı. Prens Sabahattin'i sosyolojiye o tanıtmış, Ahmet Rıza'ya dikkati o çekmişti. Tanyol kendisinin Prens Sabahattin üzerine yapmış olduğu çalışmaların onun teşviki ile gerçekleştirildiğini söyler. Fındıkoğlu sosyolojinin Gökbalçevi kanadına yakın olmasına karşılık Prens Sabahattin'i o tanıtmıştır. Tanyol'a göre Prens Sabahattin'in asıl önemli yönü kavgası yapılan hürriyet ve demokrasi kavramlarının gerisinde bir sosyal sınıfın olduğunu vurgulamasıydı. Bu sosyal sınıf; tabii ki burjuvaziydi. Onun bütün çabası da ülkemizde böyle bir burjuva sınıfı yaratmaya çalışmak olmuştur.²⁷

Fındıkoğlu dönemin tek parti diktatöryasının çözümünün toplumun organize edilmesinde görmüştür. Çok partili hayatında bu baskı ortamını sona erdiremeyeceğini anlamıştır. “Özgürlüğün şartı siyasi otoritenin kişiyi yalnız yakalamamasına bağlıdır, “yalnız adam”ın özgürlüğü yoktur. Çeşitli meslek kuruluşları kendi içinde örgütlenmek suretiyle siyasi otorite karşısında hem güç olurlar ve hem de onu dizginlerler”.²⁸ Demokrasi ve özgürlük fikrinin sağlanması onun ancak tabana oturtulmasıyla mümkün olabilir. Bu da çeşitli meslek örgütlerinin örgütlenmesiyle mümkün olabilir.

²⁷ Cahit TANYOL, “Hocamız Fındıkoğlu”, 9.

²⁸ a.g.m. , 11

Fındıkoğlu, özlediği özgürlüğün üniversitede sağlanması için “Öğretim Üyeleri Derneği” başkanlığı yapmıştı. Bu dönemde üniversite de çok sesliliğe olabildiğince destek vermiştir. Çeşitli kültür dernekleri kurdu muştur. Tanyol, onu, kişilik olarak şöyle tanımlar: “Fındıkoğlu, kökeni Anadolu’ya bağlı aydınların prototipiydi. Davranışlarında, yürüyüşünde bir çeşit Anadolu aydını çelebiliği hissedilirdi. Ne batı karşısında ezik, ne doğu içinde tutsaktı. O, Anadolu aydınının alafrangalaşmış üniversitede bir temsilcisi ve hatta tepkisiydi. Kişisel hayatı yoktu, hayatını dernek faaliyetlerine adamıştı. Bireyci yanını ancak öfkelenildiği zaman yakalamak mümkündü. Düşüncelerinde bir inanç katılığı, inançlarında bir düşünce zenginliği vardı. Çağdaşlarına karşı çoğu zaman duygusal olmasına karşılık, bir önceki kuşakların katılmadığı fikirlerine karşı dahi hoşgörüyü bakardı. O, toplum sorunlarıyla uğraşan bir bilgin olmaktan çok, toplumcu bir insandı. Kendi düşüncelerini ve eylemlerini kişisel olarak değil, bir derneğin, bir sosyal kuruluşun ardından sufle ederdi. Fakat öyle sanıyorum ki onun bu görüşü ve inancı zamanla kendisini büyük bir hayal kırıklığına uğrattı ve işte o zaman Fındıkoğlu yeni çözüm noktaları ve çıkış kapıları araştırarak yerde katılaştı. Çünkü yorulmuştu; hayal kırıklığı kadar insanı yoran başka hiçbir şey yoktur”.²⁹

Ülken’in de, Tanyol üzerinde önemli bir etkisi oldu. Çok yönlü kişiliği, Doğu ve Batı senteziyle Ülken onu etkilemiştir. O, Tanyol’un tek taraflı yetişmesini önlemiştir. Tanyol’a göre; “Ülken önceleri komünistti. Fakat bu dönemlerde sol görüşlü hocalar üzerine soruşturmalar ve görevden atılmalar başlayınca, bu görüşünden vazgeçti ve odasına Durkheim’in fotoğrafını astı”. Tanyol’a göre Ülken bir gün ona şöyle demiştir. “İslam’da sosyalizm yok, komünizm var, evladım”.³⁰

²⁹ a.g.m. , 11-12

³⁰ Cahit TANYOL, 17 Aralık 1998 Yılında Yapılan Görüşme.

3.1.2. 27 Mayıs Sonrası Tanyol

27 Mayıs askeri darbesi Tanyol'un fikir hayatında önemli değişmelere neden oldu. Bilhassa DP'nin son dönemlerdeki politikalarından rahatsız olan Tanyol'u 27 Mayıs sonrası ortamın siyasi ve sosyal atmosferi önemli ölçüde etkiledi. Yapılan yeni anayasanın da bunda etkisi vardı. Yeni anayasa Türkiye'de özgürlüklerin sınırlarını bir hayli artırıyordu. Sivil toplum örgütleri ve sivil siyasetin faaliyetleri anayasal güvenceye alınıyordu. Yeni anayasanın bir diğer özelliği iş ve işçi örgütlerine ve diğer örgütlere tanınan (Türkiye için) benzeri görülmemiş statüydü. Yeni anayasanın yanı sıra sendikalaşma ve toplu pazarlıkla ilgili olarak sonradan çıkarılan kanunlar, işçilerin Batı demokrasilerinde yüzyıllarca süren mücadeleler sonucu elde ettikleri grev ve toplu sözleşme haklarını kullanarak ücret taleplerinde bulunmalarına imkân verdi. Türk işçi hareketinin erken başarısı, bir yandan sosyal demokrasinin dünyadaki tarihi gelişmesi çerçevesinde, öte yandan yukarıdan aşağıya bürokratik reformculuğun mirasıyla anlaşılabilir.³¹

Tanyol'un bu dönemde sosyalist görüş ve metodolojiyi öne çıkarıp, bir İslami, devletçi sol oluşturmaya çalıştığı göze çarpar. Tanyol'un görüşlerinin değişmesinde Kemal Tahir'le tanışması ve ondan etkilenmesi de önemli bir rol oynamıştır.³² Tanyol Marksizm ile İslamiyet'in birleşebileceğini savunur. Bu konuda bilhassa Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı "Yön" dergisinde yazıları yayınlanır. Burada İslam'ın özünde sosyalist olduğunu, Marksizm ile din düşmanlığı arasında kurulan ilişkinin zorunlu olmadığını savunur. Ona göre, İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı sömürgecileri bir bir tasfiye edildi. Genel karakteri ile "Milli Kurtuluş Hareketleri" sosyalist yönde gelişmeye başladı. İslam milletleri emperyalizmin farkına varmışlardı. İslam birliği idealinin yerini "İslam Sosyalizm"i aldı. Böylece İslamiyet ile sosyalizm arasında köprüler atılmaya başlandı. Er geç sosyalizmin İslam ülkelerindeki uygulanışı, doğu toplumlarının batı toplumlarından farklı olduğunu

³¹ Çağlar KEYDER, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 204.

³² Cahit TANYOL, "Kemal Tahir Üzerine", Temmuz 1977, s 75.

gösterecektir. İslam ile sosyalizm emperyalizme karşı birleşecektir. Böylece bütün doğulu toplumlar sosyalist olup, “ilerici” ülkelerin saflarına katılacaktır.³³

Tanyol’un üniversitedeki durumunu etkileyen önemli bir olay da “147’ler Olayı” oldu. 27 Mayıs askeri cuntası 27 Ekim 1960 yılında aldığı bir kararla 147 üniversite öğretim üyesinin, üniversitelerinden ilişkisi kesildi. Bunlar arasında Tarık Zafer Tunaya gibi önemli bilim adamları vardır. Listede başlangıçta Hilmi Ziya Ülken’in de adı vardır. Fakat Milli Birlik Komitesi’nden bir Muzaffer Özdağ’ın Hilmi Ziya Bey’in “Aşk Ahlakı” isimi kitabını okumuş ve beğenmiş olması nedeniyle, 147’ler listesinden çıkarılmış ve Ankara İlahiyat Fakültesi’ne nakledilmesi sağlanmıştır. Ülken, başka üniversiteler nakledilen 4 öğretim görevlisinden biri oldu. Delilsiz, kaynaksız bir şekilde, siyasi bir kararla Ülken sürgüne gönderilmişti. 12 Nisan 1962 yılında alınan bir kararla öğretim üyelerinin üniversitelerine geri dönme hakkı verilmesine rağmen, hassas bir yapıda olan Ülken bir daha İstanbul Üniversitesi’ne dönmedi.³⁴ Tanyol, bu olayı soğukkanlılıkla karşıladı.

“Son tasfiye kanunu dolayısıyla adları 147’ye çıkan öğretim üyeleri hakkında bir hayli şeyler söylendi; birçok yazı yazıldı. Ama kimse işin gerçeğine dokunmadı. Üniversitede bir tasfiyeye ihtiyaç vardı; fakat biz o kanaatteyiz ki, bu tasfiye insanlardan çok, zihniyetleri hedef tutmalıydı. Asıl suçlu olanlar, bu zihniyeti savunanlar ve bu yanlış, yıkıcı, ayırıcı zihniyetin yeni Anayasa projesinin 119’uncu maddesine geçirmesini sağlamaya çalışanlardır.”³⁵

27 Mayıs sonrasında kürsü ikiye ayrıldı. Tecrübi Sosyoloji Kürsüsü’nün başına Nurettin Şazi Kösemihal, Umumi Sosyoloji Kürsüsü’nün başına da Cahit Tanyol

³³Cahit TANYOL, “Tehlike Çanı”, 9 Temmuz 1965, s 16.

³⁴Turhan ve Ayda YÖRÜKAN, Üniversitede İlim ve Ahlak, 12.

³⁵Cahit TANYOL, “Üniversite Özerkliği Hakkında Bir Demeç”, 17 Nisan 1961, s 2.

geçti. Böylece birer hocalı iki kürsü ihdas edildi. Bu sırada Hilmi Ziya Ülken'in kürsüye getirdiği Turhan Yörükkan ve eşi Ayda Yörükkan, Tanyol'un ilmi yetersizliği ile ilgili bir kitap yayınladılar. Tanyol'un kitaplarındaki hataları, eserlerinde varolduğu iddia edilen intihalleri göstermeye çalıştılar. Fakat üniversitede bu iddiaları kabul görmedi. Tarık Buğra, Esin Talu, Bedii Faik, Sabiha Deren gibi isimler Tanyol'un kariyerini sorgulayan yazılar yazdılar. Bedii Faik, Tanyol'un yetersizliğinin açık olduğunu, onun hala üniversitede tutulmasını anlayamadığını, söylüyordu. İlericilik ve Atatürkçülüğü kullanarak, kendi yerini sağlamlaştırmak istiyordu.³⁶

Tanyol ise bu iddialara Cumhuriyet Gazetesindeki yazılarında cevap veriyordu. "Son iki hafta içinde iki gazete, "Üniversitede Skandal" diye manşetler atarak aleyhimde sansasyonel yazılar yayımlamaktadır. Kitaplarımı araştırma ve yazılarımı okumak zahmetine katlanmayan kimseler için ne "yeterli" ve ne de "yetersiz" olmam bir şey değiştirmez... Şu açıklamaları zaruri görüyorum:

1. "Sosyoloji kürsüsünden atılan iki asistanla benim münasebetim hukuken aynı kürsüde bulunmaktan ibarettir...Asistanlar hakkında rapor vermek, onları yetiştirmek, onlara görev vermek, işe yaramıyorsa çıkarmak yetkisi, Üniversiteler Kanunu gereğince, kürsü başkanlarına aittir. Diğer öğretim üyelerinin sadece mütalaaları sorulur. Bunu herkes bilir".

2. "Akademik kariyerde kazanılan unvanlar, gazete şantajlarıyla ne verilir ve ne de alınır. Bir asistanın işe yarayı yaramayacağını da, o kürsüyü yönetime memur olan öğretim üyesi tayin eder. Adı geçen asistanları sosyoloji kürsüsüne nasıl ve ne yolda alınmış olduklarını ve niçin çıkarıldıklarını öğrenmek isteyenler, sosyoloji kürsüsü başkanına müracaat edebilirler".

³⁶Bedii FAİK, "Üniversite Bu Adamın Çiftliği midir?", 4 Nisan 1963, s 1-5.

3. “Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlak” adlı eserime gelince, bu eserin birçok eksikler içerdiği, kitabın önsözünde söylenmektedir. Aceleyle yayınlanmış olması buna sebep olmuştur. Ama alanında tek eserdir”.

4. “Diğer kitaplarımla ilgili iddialara gelince; bu zavallıların onları anlayacak kabiliyette olduklarını sanmam. Ben onların yerinde olsaydım, başkalarının kin ve ihtiraslarına aracılık yapacağıma, bir ahlak çöküntüsünü belirtmekten başka bir işe yaramayan bu broşürü kaleme almaz, kıymetli vaktimi ciddi ilmi araştırmalar yapmaya ayırırdım”.³⁷

Tanyol bu dönemlerde birçok derneğin yönetim kurulunda görevler yapar. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Muallimler Birliği, Darüşşafaka, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Yahya Kemal’i Sevenler Derneği, Türk İngiliz Kültür Cemiyeti, Edebiyatçılar Derneği, Türk Folklor Derneği ve Sosyalist Kültür Derneği Başkanlığı vb.³⁸ Tanyol 1960’dan 70’e kadar Sosyoloji Enstitüsü Müdürlüğünü yürütür. Nurettin Ş. Kösemihal’in 1972 yılında ölmesinden sonra Sosyoloji Bölümü Başkanı olur. Bu görevi emekliliğine kadar devam ettirir. Tanyol bu dönemde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde; İslam Felsefesi, Levy-Bruhl’e Göre Adetler, Adetler Sosyolojisi, Örf ve Adet Sosyolojisi, Örf ve Adet Araştırmaları, İctimai Ahlak, Sanat Sosyolojisi, Sosyal Problemler, Türkiye’de Sosyoloji Problemleri, Günümüz Sanat Problemleri, Dini Hayatın İptidai Şekilleri, Ahlak Terbiyesi, Tecrübi Sosyoloji gibi başlıklar altında dersler verir.³⁹

³⁷Cahit TANYOL, “İki Kadro”, 19 Nisan 1963, s. 2.

³⁸Cahit TANYOL, 17 Aralık 1998 Yılında Yapılan Görüşme

³⁹a.g.g.

3.1.3. 12 Mart Askeri Darbesi ve Tanyol

Tanyol, 27 Mayıs darbesini onaylamadığı gibi, 12 Mart muhtirasını da onaylamaz. 27 Mayıs, getirdiği özgürlük ve örgütlenme hakları ile Tanyol'u eleştirilerinde mesafeli durmaya iterken, Tanyol'un 12 Mart muhtirasına karşı tavrı çok nettir; müdahaleyi kesinlikle reddeder. Bunda müdahalenin şüphesiz özellikle "solcu" kesimleri hedef almasının da etkisi vardır. Tanyol'a göre 12 Mart olayı gerçekte 31 Mart olayından daha yıkıcı olmuştur. 31 Mart gelip geçici bir irtica olayıydı, çıktığı yerde söndürüldü. 12 Mart, terörü kalıcı yaptı. Üniversite ve TRT'nin Anayasa güvencesi altında bulunan özerkliği suçlular listesinde yer aldı. Sorgusuz sualsiz tutuklamalarla sıkıyönetim tek taraflı işleyen keyfi idare haline getirildi. Üniversite öğretim üyelerinin evleri basıldı, kitapları alındı, kendileri tutuklandılar. Bütün bunlar, nereden kimin önerisiyle Başbakanlığa getirildiği belli olmayan Nihat Erim hükümeti zamanında yapılmış ve nihayet tek taraflı işleyen bu terör mekanizmasına karşı İsmet İnönü'nün almış olduğu uyarıcı tavır sıkıyönetim kumandanları tarafından oldukça sert bir dille yanıtlanmıştı. Artık ordu, İsmet İnönü'nün kişiliğinde sıradan bir parti lideri görüyordu. Cumhuriyeti kuran ve devleti temsil eden CHP'yi de aynı sraya sokuyordu. Anayasanın dış görünüşü açısından da bunda bir aykırılık yoktu. Zaten 12 Mart 1972 askeri darbesiyle hem 1961 Anayasası'nın bütün kazançları, hem de Atatürk'ün "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" Alemdağı Kışlasında tutuklu gençlerle aynı koşu atılmıştı. Gözetimine de Rüştü Naipoğlu adında yaman bir subay tayin edilmişti.⁴⁰

Tanyol 12 Mart askeri darbesi döneminde soruşturmaya da uğramıştır. Rüştü Naipoğlu adlı subay, Tanyol'un Sultançiftliği'ndeki evinin pencere ve kapılarını kırdırarak raflarda komünist kitap aratmıştı. Bu olay, Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kartal Cezaevinden kaçtığı gün, Mümtaz Soysal'ın yazmış olduğu Anayasa kitabında suç bulunduğu gerekçesiyle tutuklandığı gündü. Tanyol, evine geldiğinde evin durumunu görmüş ve durumu öğrenmek amacıyla askeri birliğe gitmiştir.

⁴⁰Cahit TANYOL, Çankaya Dramı: Silahlı Ordu, Silahsız Ordu, 92.

Tanyol burada sorgulanır bir tarzda Rüştü Naipoğlu adlı subayla görüşmüştür. Tanyol, askerlerin 12 Mart muhtırasında nasıl bir ruh hali içerisinde olduğunu anlatmak için bu görüşmenin ayrıntılarından da bahseder. Tanyol'a yöneltilen suçlama, evinde bazı komünist kitaplar bulunmasıdır. Tanyol, kendisinin Sosyoloji Bölümünde öğretim görevlisi olduğunu ve mesleği gereği bu kitapları okuduğunu söyler. Verdiği tüm cevaplara rağmen, tatmin olmayan bir ruh haliyle subay sorular sorar. Onun niçin rakı içtiğini bile sormuştur. Tanyol'a göre bu subay daha sonra öğrendiğine göre, 12 Mart muhtırasında askerlerin hazırlatmak istediği Anayasa için komisyon başkanlığına getirilmiş.⁴¹Tanyol ayrıntılarla bahsettiği bu hatırasından, 12 Mart Muhtırasının özellikle solcuları sindirmek için yapıldığını, özgürlüklerin rafa kaldırılarak, ülkede bir sıkıyönetim havası estirildiğini, temel amacın asayişin sağlamak adı altında tekrar ülkeyi baskı dönemlerine götürmek olduğunu ifade etmektedir. Tanyol, 1960'lı yıllardan sonra sosyalist fikirlerin savunuculuğunu yapmış, sosyalizmi Türkiye'de egemen kılmaya çalışan "Yön" dergisinde yazılar yazmıştır. Bu yazılarında da büyük ölçüde Türkiye'yi kurtaracak tek yolun sosyalizm olduğunu savunmuştur. Bu yüzden, muhtırayı yapanların gözünde, potansiyel solcu bir suçlu olarak görülmüştür. Tanyol, bu yıllarda sosyalizm ile Kemalizm'i birleştirme çabasıdadır.

Tanyol için 12 Mart muhtırası tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle bu dönemde "Yön" dergisinde yazdığı yazılarda, açıkça tek çıkar yolun sosyalizm olduğunu savunan ve bunun TİP gibi bazı siyasi sürece katılan partilerle mümkün olabileceğini düşünen Tanyol, 12 Mart sonrası TİP'in kapatılması, sosyalist faaliyetlerin yasaklanması, özgürlüklerin sınırlandırılması, işçi sendikal faaliyetlerinin askıya alınması ile bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Tanyol'un düşünsel gelişiminde 12 Mart'ın önemli bir etkisi olmuştur. 12 Mart'tan sonraki yazılarında Tanyol daha çok, Doğu Batı ayrımı üzerinde Marksizm'in, Maoist ve Leninist yorumlarını tartışır. Yazılarında bu konuları ele alır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm tipini belirlemeye çalışır.

⁴¹a.g.k., 96.

Tanyol'un bu dönemde, Yeni Sabah, Milliyet, Çalışan Adam, Musiki Mecmuası gibi gazete ve dergilerde yazıları yayınlandı. Bu dönemde nispeten Tanyol'un daha az sayıda yazı yayınladığı göze çarpmaktadır. Tanyol, bu dönemde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü başkanlığı görevini de yürütür.

3.1.4. 12 Eylül Sonrası Tanyol

Tanyol, diğer askeri müdahaleleri olduğu gibi, 12 Eylül askeri müdahalesini de onaylamaz. Tanyol'a göre askerin hazırladığı sivil anayasada beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır. 12 Eylül sonrası hazırlanan anayasa, anarşiyi bahane ederek, bütün sosyal kontrol kuvvetlerini tahrip ettiği gibi YÖK kuruluşuyla üniversiteleri felçli bir hasta haline getirmiştir. Yapılması gereken, YÖK'ü siyasetçilerin etki alanından çıkararak, YÖK'ü de bilimsel çalışmaları sınırlayan, bilim adamlarına baskı yapan bir kurum olmaktan kurtarmaktır. Bilimsel özerklik ve düşünsel özgürlü, bugün öğretim üyelerinin ve ülkenin özlemini çektiği bir ortamdır.

42

12 Eylül iktidarının hazırladığı anayasa, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nun değil, 1876 tarihli "Kanun-u Esasi"nin bir devamıdır.⁴³ Bu yapılan anayasada, İrticaya prim verilmiş, okullara zorunlu din dersleri konulmuş, İmam Hatip Liseleri'nin sayısı artırılmış, Türkiye'nin her tarafında mescit ve camiler yapılmıştır. 12 Eylül sonrasında devletin bu tutumu, İrticanın artmasına, dinin siyasete daha fazla alet edilmesine, gericilikten kaynaklanan tehlikelerin artmasına neden olmuştur. En büyük yıkım da Tanyol'a göre 12 Eylül sonrası hazırlanan liberal ekonomiye geçişle beraber, (Turgut Özal'ın temsil ettiği) devlet çözülmüş, devletin başı olan Çankaya'ya, o göreve layık olmayan insanlar oturmuştur. Böylece devlet bitmiştir. 12 Eylül sonrası Tanyol'un yazıları daha çok, Kemalizm, irtica ve gericilikle mücadele, devletin zayıflaması, Alevi-Sünni İslamı, tarikatlar, Türk Müslümanlığı

⁴²a.g.k., 175.

⁴³a.g.k., 14.

gibi konularla ilgili olmuştur. Tanyol, en önemli tehlike olarak bunları gördüğü için yazılarında ve kitaplarında daha çok bu konuları öne çıkarmıştır.

Tanyol, 01 Ağustos 1982 yılında üniversitedeki görevinden emekliye ayrılır. 1991 yılında ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde “Misafir Profesör” unvanıyla dersler verir. 2002 yılında, bu üniversitedeki görevi de sona erer. Tanyol, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde; Sosyolojide Düşünce Analizleri, İslam ve Çağdaşlaşma, Selçuklu ve Osmanlı Toplum Yapısı, İnsan ve Ulus Hakları ve Koruması, isimli dersleri okutur. Tanyol’un bu dönemlerde Güneş, Cumhuriyet, Milliyet, Pazar Postası gibi gazetelerde; Cem, Türk Henkel, İşmont gibi dergilerde yazıları yayımlanır.

3.1.5. Tanyol’un Eşi ve Çocukları

Tanyol’un eşi Fethiye Hanım, asil Türk öğretmenlerinden biridir. Bugün de hala Tanyol’un en büyük destekçisi, maddi ve manevi yardımcısı konumundadır. Tanyol, ‘Çankaya Dramı’ isimli eserini, eşi Fethiye Tanyol’a ithaf etmiştir. Şöyle bir ifade kullanmıştır Tanyol: “Bu kitabımı Silahsız Ordu’nun emekçisi eşim Fethiye Tanyol’a armağan ediyorum”.⁴⁴ Fethiye hanım, bir İstanbul hanımefendisi, Cahit Tanyol’un da en büyük destekçisidir. Cahit Tanyol’un evine gidip de onun nefis börek ve çöreklerini yemeyen yok gibidir. İlerlemiş yaşına rağmen hala eşi gibi dinç , mağrur ve aynı zamanda zarif bir eştir. Kendisi Edebiyat Öğretmenliğinden emeklidir. Türkçe’nin ve Türk kültürünün aşığıdır. Bu haliyle Tanyol’un üzerinde önemli izler bırakmıştır.

Tanyol’un iki çocuğu vardır. Bilgehan ve Tuğrul.⁴⁵ Bilgehan Tanyol, Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde uzun süre İngilizce okutmanlığı yapmış ve oradan

⁴⁴Bkz. (40), TANYOL, 3.

⁴⁵Bkz. (6), SOLMAZ, 231.

emekli olmuştur. Tuğrul Tanyol, bugün pek çok kişinin tanıdığı bir isimdir. Bugün Türk şiiri ve sanat dünyası içerisinde önemli bir yeri vardır. Tuğrul Tanyol'u kısaca tanıtmak faydalı olacaktır.

Tuğrul Tanyol 1953'te İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph ve Kabataş Erkek Lisesi'nde okudu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi (1977). İstanbul Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Şimdi Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesi. İlk şiiri “Yeni İnsan” dergisinde yayımlanmıştı (1970). Varlık, Somut, Türkiye Yazıları, Gösteri dergilerinde yayımlanan şiirlerinin yanısıra, şiirin ana sorunları ve Türk şiiri üzerine yazdığı yazılarıyla dikkati çekti. Üç Çiçek ve Poetika adlı şiir dergilerinin kurucuları arasındadır. Tuğrul Tanyol'un Toplu Şiirleri bugüne dek yayımladığı beş şiir kitabından oluşuyor. Şiir kitapları: Elinden Tutun Günü (1983), Ağustos Dehlizleri (1985), Sudaki Anka (1990), Oda Müziği (1992), İhanet Perisinin Soğuk Sarayı (1995). Ağustos Dehlizleri isimli kitabıyla ‘1985 Necatigil Şiir Ödülü’nü kazandı.

3.2. Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları Ve Tanyol

Tanyol, 36 yıllık üniversite akademik hayatı, gazete ve dergilerde yayımlanan 1000’in üzerinde deneme ve makalesiyle, Türkiye’de sosyoloji biliminin gelişmesine, önemli katkıda bulunan, az sayıda insandan biridir. Özellikle Siyaset Sosyolojisi, Din Sosyolojisi, Örf ve Adetler, Kültür Sosyolojisi ve sahaya yönelik monografik çalışmalarıyla, Türkiye’de sosyoloji biliminin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Tanyol’un bu bölümde bazı makalelerinden yola çıkılarak, Türkiye’de sosyolojinin tarihi, amacı ve gelişim süreci incelenecektir.

Tanyol'a göre her milletin kültür ve düşüncesinde bir düşüncenin dalı ağırlık kazanır. Bazı milletlerde edebiyat, bazı milletlerde felsefe ve tarih ağırlıklı bir yer tutar. ⁴⁶ Batı toplumlarında sosyal bilimlerin ve özellikle sosyolojinin temelinde devlet felsefesi vardır. Bizde ise genel felsefe olmadığı için devlet felsefesi de yoktur. Batıda felsefenin oynadığı rolü bizde tarih oynamıştır. Batıda sosyoloji, pratik felsefenin toplum sorunlarına eğilmesinden doğmuştur. Kaynağı felsefeye dayanan sosyoloji, sosyal doktrinlerden yola çıkarak olması gerekeni de araştırır. Tarih bilimi ise varolanı inceler. Onun pratiği, teori ve ideoloji değil, hukuktur. ⁴⁷

Tanyol'a göre Almanya'da sosyoloji, felsefeye bağımlıdır. Hegel, Marx, Fichte gibi felsefeciler, sosyoloji biliminin gelişmesini sağlamıştır. Fransa'da sosyolojinin adının Auguste Comte koymakla beraber, asıl kurucusu Emile Durkheim olmuştur. İngiliz sosyoloji akımı ise deneycidir. Amerikan sosyolojisi ise pragmatisttir. Sosyoloji Amerika'da, Amerikan hegemonyasının gelişmesine hizmet etmek için kullanılmıştır. ⁴⁸

Tanyol'a göre Türk sosyolojisi batıdaki sosyoloji akımlarından derin bir ayrılık gösterir. Batıda sosyoloji felsefenin yolunda yürümüştür. Her büyük sosyoloji akımının temelinde bir felsefi ekol vardır. Türkiye'de sosyolojinin felsefi bir geleneği yoktur. ⁴⁹ Bizde sosyal olayların incelenmesi tarihçilere kalmıştır. Sosyoloji de bir devlet sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Çökmek üzere olan bir devleti kurtarma reçetelerinin sunulduğu bir çözümler yolu olmuştur sosyoloji bilimi. Toplum sorunları, devlet sorunlarının ardında kalmıştır. Önemli olan o an yıkılmakta olan bir devleti kurtarmaktır. Türk toplum yapısındaki çelişkilerin kaynağı devlet ve tabakalar arasında olmuştur. Tanyol'a göre tarihi sosyolojik açıdan ilk inceleyen kişi Ahmet Cevdet Paşa'dır. Cevdet paşa "Tarih-i Cevdet" adlı eserinde insanları bir arada yaşamaya zorlayan iki kuvvetten bahseder:

⁴⁶Cahit TANYOL, "Türkiye ve Sosyal Görünüşü 1972'den 1973'e" 05 Ocak 1973, s 2.

⁴⁷a.g.m., 2

⁴⁸Cahit TANYOL'la 17 Kasım 1998 tarihli görüşme

⁴⁹Cahit TANYOL, "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", 429.

1. Celb-i Menfaat (Çıkarların zorlaması)
2. Def-i Mazarrat (Zorlukların yok edilmesi)⁵⁰

İnsanları ortak olarak yaşamaya zorlayan kuvvetler, ortak fayda ile iç ve dış kötülüklerden korunmak zorunluluğudur. Bunu sağlamak için herkes bir takım haklarını devlete verir. Böylece toplumda işbölümü ortaya çıkar. Herkes her şeyi yapmaktan kurtulur. Ve ortaya çıkan artı ürünle bilim, sanat ve felsefe gibi alanlara vakit kalır. Tarih iyi ülke yönetmek için bize geçmiş yılların tecrübi birikimlerini sunar. Böylece hata yapmaktan korunuruz. Tanyol'a göre Türk sosyolojisinin asıl kurucusu Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa'nın görüşlerinde İbn-i Haldun'un da büyük bir etkisi vardır.⁵¹

Tanyol'a göre, Türkiye'de sosyolojinin ikinci habercisi başka bir tarihçi Mizancı Murat bey'dir. Eserinin adı "Tarih-i Ebu'l Faruk"tur. Mizancı Murat bey tarih biliminin sadece olayları hikaye etmekle kalmamasını, aynı zamanda o dönemin koşullarının, toplumsal ve ekonomik sebeplerinde birlikte incelenmesi gerektiğini öne sürmüştür. İlk defa tarih anlayışının yerine sosyal tarih görüşünü getirmek istemiştir.⁵²

Tanyol'a göre ikinci meşrutiyet yıllarında iki önemli sosyoloji akımı ortaya çıkar. Bunlardan biri Durkheim sosyolojisinin Türk toplumsal hayatına uygulamak isteyen Ziya Gökalp'tir. Diğeri de Le Play okulunun savunucusu Prens Sabahattin'dir.⁵³ Bu devirde herkes bir filozofun eteğine yapışarak ülkeyi kurtarmaya çabalamaktadır. Gökalp, tarihe ve üst yapı değerlerine, Sabahattin bey ise ekonomik ve sosyal yapıya önem vermiştir. Sabahattin beyin iki temel görüşü,

⁵⁰ a.g.m., 429

⁵¹ a.g.m., 430

⁵² a.g.m., 430

⁵³ a.g.m., 430

yönetimde (adem-i merkeziyet) ve eğitimde (özel teşebbüs) fikirleriyle özetlenmiştir.⁵⁴

3.2.1. Ziya Gökalp Ve Türk Düşüncesine Yaptığı Katkıları

Ziya Gökalp 1876'da Diyarbakır'da doğdu. İlk öğrenimini orada tamamladı ve yine şehir idadisinde okudu. Felsefe ve sosyal ilimler merakı idadi sıralarında başladı. Babasının ölümünden sonra amcası tarafından yetiştirildi, ondan Arapça ve Farsça dersleri aldı. Hocalarından Yorgi efendiden Fransızca okudu. Yüksek öğrenimini İstanbul'da baytar okulunda yaptı. Bu öğrenim devresinde siyasi ilgileri yüzünden birkaç kere sorgulandı. En son okuldan atıldı. Sonra Diyarbakır'a döndü. Diyarbakır gazetelerinde yazmaya başladı. Birkaç arkadaşı ile Peyman Gazetesi'ni çıkardı. Felsefe dersleri ile inançları arasında sıkışan Gökalp intiharı denedi ama ölmedi. Fakat o anı hatırlatan bir parça ile ömrünün sonuna kadar yaşadı.

Gökalp ilk yazılarında Osmanlı milliyetçisi idi, fakat dünya görüşünü genişletme çabasındaydı. Tarde okuyordu, henüz Durkheim'i tanııyordu. Bu dönemdeki 'ilm-i içtima' adlı yazısında Gökalp sosyoloji hakkında şöyle demektedir: "Halkın bilinmesi için cemiyet ilmine ihtiyaç vardır. İlm-i içtima dil, meslek vb. ayrılıklardan ileri gelen kötü fikirleri bertaraf ederek, onların yerine sağlam fikirler koyacaktır. Toplumsal hastalıkları teşhis ve tedavi için gereken vasıtaları bu ilim hazırlar".⁵⁵

Başka bir yazısında ise Osmanlı toplumunu Amerikan toplumuna benzetir: "Unsurlardan mürekkep bu millete mensup her fert "Amerikalıyım" der. Osmanlı milleti de Şark'ın terakki sever 'Amerikalı'sıdır'.⁵⁶

⁵⁴a.g.m., 430.

⁵⁵Hilmi Z. ÜLKEN, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 300.

⁵⁶a.g.k., 305.

Gökalp'in Selanik'e gidişi ile fikirlerinde büyük bir değişim yaşandı. 1909'da Selanik İttihat ve Terakki Kongresi'ne, Diyarbakır bölge üyesi olarak katıldı. Hemen sonra da yeni kuşağın çıkardığı Genç Kalemler 'e katıldı. Derginin başında Ömer Seyfettin ve Ali Canip vardı. Dergi özellikle “dil” sorunlarını kendine konu edinmişti. Daha sonra derginin önderliğini ele aldı. O, artık Türkçü Ziya Gökalp'tı. İlk yazılarında pozitivistim ilim anlayışını, ilimlerin bağımsızlığını, metafizik devreden müspet devreye geçişi ve uzmanlık dallarının doğuşunu anlatıyordu.

Demirtaş imzalı bir yazısında Gökalp şöyle diyordu: “Bir siyasi devrim yaptıktan sonra ikinci bir iş önünde kaldık: Sosyal devrimi hazırlamak. Siyasi devrim meşruiyet mekanizmasının uygulanması olduğu için pek kolaydı, fakat sosyal devrim mekanik bir fiille değil de, uzvi (organik) bir devrimle elde edileceği için güçtür”.⁵⁷

Diyarbakır'daki Gökalp ile Selanik'teki Gökalp bambaşkadır. Birincisi Tanzimat devrini yaşayan Osmanlı milliyetçisidir; ikincisi sarih olarak Türkçü'ydü. Ziya Gökalp Selanik'te özellikle Fouillée 'nin eserlerinden etkilenmiştir.

Gökalp 1913'te İstanbul'a geldi. Genç Kalemler'de yazı arkadaşları ile buluştu. İttihat ve Terakki Merkezi Umumi Üyesi oldu. Yazılarını, Türk Yurdu ve Muallim dergilerinde çıkarıyordu. Türk Yurdu'nda çıkarmış olduğu “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” ona asıl kimliğini kazandırdı. İstanbul Darülfünun-una sosyoloji ve metafizik kürsülerini kurdu. Kurduğu bölümde ‘İlm-i İctima-ı Dini’ gibi derslerini kitap olarak bastırdı. Türkiye'deki ilk sosyoloji ders kitapları bunlardı.

Gökalp bu kitaplarında tam Durkheimci değildir. Gabriel Tarde'in onun üzerinde etkisi hissedilir. Fakat 1915'ten sonra Durkheim'in etkisi kendini yavaş yavaş hissettirmeye başlar. Gökalp bu yıllarda Darülfünunda seçtiği genç bilginlerle bir dergi çıkarır. Derginin adı “içtimaiyat mecmuası (sosyoloji dergisi)” dir.

⁵⁷a.g.k., 306

Gökalp bu dergide çıkan bir yazısında “ahlak”ın toplumsal bir olgu olduğunu iddia eder: “Ahlak ya zorunlu olduğu için ya da istenildiği için yapılan bir takım yükümlülüklerdir. Birincisi ödev ahlakı, ikincisi ise erdem ahlakı denir. Her iki duruma göre de ahlak içgüdüsel bir olay değil, toplumda varolan ve sonradan kazanılan bir sistemdir.”⁵⁸

Gökalp’e göre bir bilimsel araştırmada üç şart vardır:

1. Araştırma tamamen teorik olmalıdır.
2. Duyguya değil akla dayanmalıdır.
3. Sonuçlayıcı değil tümevarımcı olmalıdır. Ayrıca araştırma konusunun bağımsız bir gerçeklik olması da şarttır.⁵⁹

Gökalp yazmış olduğu “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı kitabı ile dönemin üç ana reçetesini birleştirmeye çalışır. Gökalp’e göre İslamlaşmayı, “Sırat-ı Müstakim” açtı. Muasırlaşmayı, hemen herkes istiyor. Üçüncü cereyan, “Türk Yurdu” tarafından temsil edilmektedir. Bu üç cereyan birbirinin zaruri sonucu olduğu için aralarında çatışma lüzumsuzdur”.⁶⁰

3.2.1.1 Gökalp ‘ta Hars (Kültür) Ve Medeniyet Ayırımı

Gökalp kültür (hars) ve medeniyet ayrımının üzerinde önemle durur. Gökalp’e göre, öznel inançlar, ahlaki ödevler, bedii şekiller bir kültür zümresinin görüşleridir. Nesnel ilmi hakikatler, sağlık ve teknik kuralları, çiftçilik ve ticaret teknolojisi genel olarak matematik kavramlar bir medeniyet zümresinin görüşleridir. Kültür içinde fert, toplumsal vicdanın iradelerini kendine değerli ülkü sayarak onları rehber

⁵⁸Ziya GÖKALP, “Ahlak İctimai midir?”, 17.

⁵⁹Bkz. (55), ÜLKEN, 322.

⁶⁰Ziya GÖKALP, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, 19.

edinmek; medeniyette fert, toplumsal aklın mantıki çerçevesi içinde düşünmek zorundadır.⁶¹

Gökalp'te kültür, vicdan; medeniyet, akıldır. Vicdanın görevi toplumsal bir “*prestige*”i olan değerleri takdir etmek, aklın işi de objektif gerçekleri birleştirmektir. Birincisi ‘niçin yaşamalı?’ sorumuza, ‘ideal için’, cevabını verir. İkincisi, ‘nasıl yaşamalı?’ sorumuza “akılıca” cevabını verir. Birincisi inşai (kurucu) hükümlerimizle irademizi, ikincisi ihbari (haber verici) yargılarıyla zihnimizi yönetir. Birincisi bize gayeleri, ikincisi ise vasıtaları gösterir.⁶²

“Muasırlaşmak demek, çağdaş bir medeniyette gittikçe gelişerek ilim ve teknikte hiçbir milletten geri kalmayacak üstün bir yer kazanmak demektir. Çağdaş medeniyetin akıl ve ilmiyle silahlanmış bir Türk-İslam kültürü yaratmaya çalışacağız.”⁶³

Gökalp, hars ve medeniyet ayırımı konusunda şöyle diyor: “*Hars*, cemiyetlerin deruni (içkin) inkişafından (yayılmışından), medeniyet ise; muhtelif harşların birleşmesinden meydana gelir.”⁶⁴ Bir başka makalesinde ise Gökalp; “medeniyet orta malıdır, kolayca iktisap edilir. O taklitle de ele alınabilir. Fakat hars böyle değildir, suni vesaitle (yapay araçlarla) doğmaz, o kendiliğinden tabii olarak doğar. Hars tekamül tarikiyle (olgunlaşma yoluyla) olur”, demektedir.⁶⁵

Gökalp'in kültür ve uygarlık ayırımı özetle şöyledir: Gökalp'e göre, her uygarlık “uluslararasıdır”. Fakat bir uygarlığın her ulusta aldığı özel şekiller vardır ki, bunlara “hars” ya da “kültür” adı verilir. Uygarlık uluslararası olduğu halde kültür ulusaldır. Uygarlık metot ve akıl aracılığıyla yayılır. Kültür ise ilham ve sezgi

⁶¹a.g.k., 19-25.

⁶²a.g.k., 19-25.

⁶³a.g.k., 19-25.

⁶⁴Ziya GÖKALP, “Hars ve Medeniyet” 26 Eylül 1918

⁶⁵Bkz. (55), ÜLKEN, 317

aracılığıyla yayılır. Uygarlık; iktisat, din, hukuk, ahlak fikirlerinin toplamıdır. Kültür ise din, ahlak, estetik duygularının toplamıdır.

Gökalp'e göre "bir milletin harsının narhı konuşma dilidir". Medeniyet hars ağacına aşılmadıkça, bütün çiçekleri açamaz. Hars ağacının kökleri milletin bağrında, kalbinde, ruhundadır. Medeniyet başkasının bahçesinden ya çiçek halinde koparılır, o zaman ömrü süreksiz olur; yahut bir aş kalem suretiyle kesilerek hars ağacına aşılır. O zaman ömrü daimi olur ve her türlü çiçeklerini ve yemişlerini bizim bahçemizde de vücuda getirir.

Gökalp'in bu kültür ve uygarlık ayırımı Durkheim'de bulunmamaktadır. Durkheim ve Gustave le Ron, her iki kavramı tek başlık altında yani "uygarlık" olarak isimlendirmişlerdir. Durkheim'de uygarlık, kültürü de içererek, en yüksek değerlerin bütünü ya da "tavır ve hareketlerle ilgili düşüncelerin, duyguların, inançların ve kuralların bütünü" dür. Gökalp'e göre kültür yaratıcısı olan toplum, Durkheim'de "uygarlığın kaynağı ve koruyucusu"dur.

Gökalp'teki kültür ve uygarlık ayırımı Gaston Richard üzerinden gelen F. Tönnies etkisi olabilir. Çünkü biz, Gökalp'in bilinen yazıları içerisinde Tönnies adına rastlamaktayız. Gökalp bu ayırımı ile modern sosyolog ve antropologlarla bir uyum göstermektedir. Gökalp bu ayırımı ile Durkheim'den daha modern bir yer edinmiştir. Ayrıca bu iki kavram Amerikan sosyolojisinin de anahtar kavramlarıdır. Bundan da anlaşılmaktadır ki Gökalp, çağın ve geleceğin ihtiyaçlarını sezmiş ve kavrayış bakımından, her türlü dar görüşün üzerine çıkabilmiştir.

Tönnies'e göre, cemaat ve cemiyet arasındaki farklılaşma aslında halk (*volk*) toplum kültüründen devlet örgütünün sağladığı uygarlığa bir geçiştir. Tönnies'in kültür ve uygarlık zıtlaşması aslında, cemaat-cemiyet zıtlaşmasına dayanmaktadır. Tönnies'e göre kültür cemaatlerin gelişmesinden doğmuşsa, kültür de uygarlığı yaratmıştır. Görülüyor ki, bu düşünceler, Gökalp'inkine oldukça benzemektedir.

Gökalp bir yerde de yine şöyle der: “Dinden ve milliyetten doğan manevi ihtiyaçlarımız Batı’dan alınamaz. Oradan teknik ve ilim alınacaktır. Ülkümüz modern bir İslam Türklüğüdür. ⁶⁶ Turan kavramı içinse Gökalp şöyle der: “Turan Türklerin ideal vatanıdır. Türklerin oturduğu, Türkçe’nin konuşulduğu ülkelerin toplamıdır”. ⁶⁷

Gökalp, ahlak probleminde de bir ikilik ortaya atar. Ona göre toplumda ahlakın iki manzarası vardır:

1. Toplum değerlerinin canlı olduğu ve itaat edildiği ahlak
2. Değerlerin zayıfladığı, onlara itaatin korkudan doğduğu ahlak.

Asıl ahlak birincisidir. Türlü ahlak çeşitleri vardır: Kişisel ahlak, cinsi ahlak, meslek ahlakı, vatan ahlakı ve milletlerarası ahlak gibi. ⁶⁸

Düşünme sistemi bakımından da Gökalp evrimci (*évolutioniste*) bir çizgi izler. Gökalp’e göre bütün toplumların geçmek zorunda oldukları üç aşama vardır:

1. Kavim devri;
2. Ümmet devri;
3. Millet devri.

Kavim devrinde toplumda dil ve ırk birliği geçerlidir. Bu tür topluluklarda toplumsal bütünlük bu yolla sağlanır. Ümmet devrinde toplumsal yapıya evrensel dinler egemen olmuştur. Evrensel dinlerin etkileri altına giren kavimler, artık kendilerine özgü olan niteliklerini ve dolayısıyla da kişiliklerini kaybederler. “Millet devrinde ise toplumlar kendilerine özgü niteliklerine ve dolayısıyla da kişiliklerine

⁶⁶a.g.k., 317.

⁶⁷Ziya GÖKALP, “Turan Nedir?”, 1918.

⁶⁸Ziya GÖKALP, “Ahlak Buhranı”, 23 Ağustos 1917.

yeniden kavuşurlar. Bu kişililiğin yaratılması, bir toplumun kendi bünyesindeki değerlerin, yüksek bir uygarlık düzeyinde yeniden örgütlenmesiyle ortaya çıkar.

Gökalp, gerek fikirleri gerekse bıraktığı izlerle Türk sosyoloji tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Kurduğu kürsü, öğrencileri ve dersleri dahi onun büyüklüğünü göstermeye yetecektir. Onun kurmuş olduğu kürsüde ders vermiş hocalardan biri olan N. Şazi Kösemihal sosyoloji kürsüsünün ‘ellinci yıldönümü’ için yazmış olduğu bir yazıda ondan şöyle bahsediyor: “Yirmisine kadar Yakındoğu İslam uygarlığının en güçlü merkezlerinden birinde, Diyarbakır’da yetişen inanlı, ülkücü bir insan kalsın İstanbul’a gelsin, zamanın en seçkin düşünürlerini, ozanlarını, romancılarını, politikacılarını etrafında toplansın, onlara sistemli olarak Batı bilimini aşılansın, onlarda ulusçuluk, Türkçülük, bilincini uyandırsın, daha doğrusu onlara her yönüyle Türklüğünü duyursun. Üstelik memlekette yepyeni bir bilimin kurucusu, yayıcısı olsun; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne bundan tam elli yıl önce bir sosyoloji kürsüsü kazandırsın, bütün bunların yanında yeni bir devlet ülküsünün beyni olsun. Bütün bunlar aklın alacağı şeyler miydi?”.⁶⁹

Bir diğer önemli sosyologlarımızdan biri olan Cavit Orhan Tütengil Onun Durkheimci yanı üzerinde durur: “Gerçekten Ziya Gökalp, çok benimsediği Durkheim’in görüşlerini Türk toplumsal hayatına ve tarihine uygulamak, “ıstıhlara” karşılık bulmak suretiyle sosyolojinin millileştirilmesi amacını güdüyordu. Ancak yayınlanabilmiş ciddi tek eseri vardı: Türk Medeniyet Tarihi”.⁷⁰

3.2.1.2. Tanyol’a göre Ziya Gökalp’in Türk Düşüncesi Üzerine Etkileri

Tanyol, Türkiye’de sosyoloji kürsüsünün kurucusu olan, sosyoloji biliminin temellerini atmış olan Gökalp’e ayrı bir önem verir. O, Türkiye’de sistemli düşünmeyi, fikirleri için mücadele etmeyi, vatanseverliği, olayları ele alırken

⁶⁹Nurettin Ş. KÖSEMİHAL, “Kürsümüzün 50.yıldönümü münasebetiyle Ziya Gökalp”, 261.

⁷⁰Cavit O. TÜTENGİL, “İstanbul Üniversitesinde sosyoloji öğretimi ve Ziya Gökalp”, 277.

bilimsel metotlar kullanmayı öğretti. Tanyol, Ziya Gökalp için şunları söyler: “Kişilikten yoksun bir ülkede elbetteki Ziya Gökalp’in kişiliği gelecek kuşaklar için, fikirlerinden çok önem taşımaktadır. O, yakın tarihimizin en önemli adlarından biridir. Yerli düşüncenin her kapısında onun sesini buluyoruz. Adı dillerde ve hatırası gönüllerdedir... O, bilginin gerisinde bir inanç ve inancın bir ideal ocağı kuran adamdı.”⁷¹

Tanyol’a göre Gökalp, milli duyuş ve düşünüşün oluşmasını sağlayan, sadece bir sosyolog, bir bilim adamı değil, yeni bir düzen kuran bir insandır. En büyük zorluklar ve felaketler karşısından bile yılmadı. Etrafına ümit aşladı. Türkiye’de İstanbul Üniversitesinde kurduğu Sosyoloji bölümünün başına geçti ve dersler verdi. Ermeni Katliamı’nda sorumluluğu olduğu iddialarıyla tevkif edildi. Zindanlara atıldı. Kendisini reklam etmeyi sevmedi. Şahsını düşüncelerinin önüne geçirmede. Vatanseverliğini, gösterişe kaçmadan gösterdi.⁷²

Tanyol bir başka yazısında Gökalp’i şöyle övmektedir:

“O memleketimizde sistemli düşünceyi bir mezhep haline getiren adamdır. Onunla düşünce doğu dünyasının geleneklerinden sıyrılarak bir bütün haline geldi. Türkiye’de onun kadar yerli kalmış, aynı zamanda onun kadar Avrupalı olmuş kaç kişi gösterilebilir? Gökalp’te bilginlik, ahlak kahramanlığı iç içedir. Onun kuru ve katı yazılarının gerisinde bile bir mürşit sıcaklığı, bir iman coşkunluğu sezilir”.⁷³

Tanyol’a göre Gökalp, “yorumcu”, “aktarıcı” ve “ezberci” medrese düşüncesinin yerine “analitik” batı düşüncesini getirmek istedi. Batılı anlamda

⁷¹Cahit TANYOL, “Ziya Gökalp’in Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı”, 265.

⁷²a.g.m., 266

⁷³Cahit TANYOL, “Ziya Gökalp”, 13 Kasım 1954, s 8-9

sistemli düşünmeyi sağlamaya çalıştı. Onun kurduğu Sosyoloji bölümü, Türk kültür ve medeniyetinin oluşmasına büyük katkılar sağladı. Türk toplumunun karşı karşıya olduğu iktisadi, sosyal, politik sorunların çözümüne çalıştı. Yeni bir ulus kurmak, ulusal kültürü inşa etmek için çalıştı.⁷⁴

Tanyol'a göre, Gökalp, ümmetçiliğin karşısında Türklüğün gelişmesini sağladı. Türk'e milli ve manevi temeller aradı. Onu ümmet kültüründen koparıp, ulusal bir kimlik kazandırmaya çalıştı. Tarihte bu milli vasıfları aradı ve "Türkçülüğün Esasları"nı belirledi. Evrensel medeniyetin yanına Türk hars (kültür)ünü ekledi. Görüşleri ile Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne yol gösterdi.⁷⁵

Tanyol'a göre Gökalp, fazla kıymeti kesin olarak topluma mal ettiğini ve bunun toplumun malı olduğunu kabul etmesi nedeniyle, iktisadi görüşleri ile Gökalp'in sosyalizme yaklaştığını, fakat onun buna *solidarizm* (dayanışmacılık) dediğini de savunur. Fakat Gökalp, ekonomiyle fazla ilgilenmemiş, bunun yerine Türk toplumunun millet olmasını sağlayacak, folklorik malzemeler bulmaya çalışmıştır.⁷⁶

Gökalp, sosyolojide Durkheimci ekolün temsilcisi olarak bilinir. Durkheim'in ahlak anlayışı da, ahlak bir disiplin, itaat, sorumluluk ve vazifeden ibarettir. Bireyin Tanrı'ya karşı değil topluma karşı kendisini sorumlu hissetmesi gerekir. Önceden kurulmuş kuralların kaynağının dinsel olup olmaması önemli değildir. Ziya Gökalp'in, "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım" sözü, Durkheimci bir ahlak anlayışının eseridir. Laikliği, Durkheimci bir tarzda yorumlayan ve onun anladığı bir tarzda anayasaya geçirilmesini sağlayan kişi, Ziya Gökalp'tir.⁷⁷

Tanyol'a göre Gökalp, laik hukuk, laik eğitim konusunda Atatürk devrimlerine büyük katkıda bulunmuştur. Gerek İslam uygarlığının çıkmazları ve gerekse bir

⁷⁴Bkz. (71), TANYOL, 268.

⁷⁵a.g.m., 269.

⁷⁶a.g.m., 270.

⁷⁷Cahit TANYOL, Neden Türban: Şeriat ve İrtica, 94.

inanç sistemi olan İslamiyet karşısında almış olduğu bilimsel tavır ve eleştiri günümüzdeki sorunların çözülmesinde de bir ışık olacaktır. Ziya Gökalp, laik devlet ilkesini ve şer’i mahkemelerin kaldırılmasını ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitimin Birleştirilmesi Kanunu)nu savunmuştur. Gökalp, Laik bir hukuk da ancak, şer’i hukukun kaynağı olan “İlahi İrade” yerine “Milli İrade” kavramını merkeze alırsa gerçekleşebileceğini savunuyordu. Gökalp, halkın iradesinin egemen olmasını arzuluyordu.⁷⁸

Tanyol’a göre Gökalp, kendisi Kürt asıllı biri olmasına rağmen, Anadolu üzerinde Sevr rüzgarları eserken nasıl Türkler ve Kürtlerin kardeş olup, Sevr’i bozmaları gerektiğini ifade eden yazılarından övgüyle söz eder. O, Kürtlük davası götürmemiş, bu devletin hem Türklerin, hem de Kürtlerin ortak malı olduğunu, iki halk arasında ayrılmaz bağlar olduğunu gösterip kardeşliği savunmuş bir aydındır. Onun, yazdığı “Kürtler ve Türkler” adlı makalesini, İsmet Paşa Lozan görüşmelerinde atıf yaparak kullanmıştır.⁷⁹Türk Devleti’nin kurulması ve Sevr hayallerinin sona erdirilmesinde Ziya Gökalp’in rolü büyük olmuştur. O, hem toplumsal konulara ışık tutmuş, hem siyasi konularda tavır almış, laiklik, milli egemenlik gibi kavramların, yeni kurulan devletin temel prensipleri olmasını sağlamıştır.

Gökalp, Türk Devlet felsefesini incelerken, devletin önceliğini görmüştür. Devlet olmayınca toplumun bir hiç olduğunun farkına varmıştır. Ziya Gökalp toplumların karizmatik kişilerce, büyük devlet adamları ve kahramanlarca biçimlendirildiği vardır. Karizmatik liderler toplumda kolektif bilincin devlette yoğunlaşan birikimini temsil eder. Ziya Gökalp, İslamcılık, Ümmetçilik ve Osmanlıcılık akımlarının karşısına Türkcülük fikrini koyarken onun tarihsel nedenlerini, halk ve devlet ilişkilerini, devletin ne derece önemli olduğunu biliyordu.

80

⁷⁸ a.g.k., 99.

⁷⁹ Cahit TANYOL, Türkler ile Kürtler, 45.

⁸⁰ a.g.k., 60.

Tanyol bazı yazılarında da Gökâlþ'i eleştirmiştir. Bu eleştirilerden biri, Onun Türkçülük ile milliyetçilik arasında bir fark görmediğidir. Gökâlþ, tarihimize Türkçü bir gözle bakmıştır. Bunun sonucunda daha sonra bilimsel ve tarihsel olmayan sakat bir ırkçılık doğmuştur. Fakat Gökâlþ, Tanyol'a göre ırkçı değildir. Fakat şematik ve teorik anlayışı ile siyasi Türkçülük ile milliyetçiliği birbirine karıştırmıştır.⁸¹

Tanyol'un Gökâlþ'e başka bir eleştirisi de, onun yaşanmış bir tarihi bırakarak, çözülen ve dağılan bir imparatorluğun yıkıntılarını arasında Türkistan ve Turan dünyasını görüyor ve imparatorluğu yıkan emperyalist güçlere Rusya'da patlak veren devrimi bastırmak için davetiye çıkarıyordu. Bu uğurda emperyalist Batılı devletlerle sonuna kadar işbirliği yapıyordu. Rusya'daki ihtilali, katillerin, canilerin ve alçakların bir ayaklanması olarak göstermeye çalışıyordu. Bu onun yanlış tarih anlayışından kaynaklanıyordu.⁸²

Tanyol'a göre Ziya Gökâlþ "toplum" diyordu, "*mefkure*" (ülkü, ideal) diyordu, "*hars*" (kültür) diyordu. Ama toplum kelimesi onun kafasında soyut bir kavramdı. Bu soyut kavramın özelliklerine milliyetin, Türklüğün unsurlarını adını veriyordu. Tanzimat aydınlarıyla arasındaki fark, sadece kültür yapısını ayırmaktan ibaret kaldı: "Halkın kültürü başka, aydınının kültürü başkadır", "Medresenin karşısında tekke, divan edebiyatının karşısında halk edebiyatı var", diyordu. Bütün bunlar doğru şeylerdi. Bunlar sadece Tanzimatın Doğu ile Batı arasındaki uzlaştırma denemelerine karşı bir tavırdı. Batının temelinde ne vardı? Mülkiyet ve ekonomik doku nasıldı? Bunlar onun dünyası dışındaydı... Gökâlþ, Durkheim'in devrim sancılarını içinde kıvranan Fransa için düşündüğü önlem ve şifa çarelerini, yıkılış halinde bulunan Türkiye'ye uygulamaya çalışıyordu.⁸³

⁸¹Cahit TANYOL, "Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük", 346.

⁸²Cahit TANYOL, Atatürk ve Halkçılık, 151.

⁸³Bkz. (10), TANYOL, 216.

3.2.2. Prens Sabahattin Ve Le Play Okulu

Prens Sabahattin ülkemizdeki ikinci önemli sosyoloji ekolünün temsilcisidir. Savunduğu fikirlerle hasta olan imparatorluğa bambaşka çareler önermiştir. Prens Sabahattin Fransa'da kaldığı süre içerisinde Demolins, Poul Descamps gibi Le Play okulunun en ünlü kişileriyle tanışıp işbirliği yapmış ve spekülâtif sosyolojinin yerine deneysel nitelikli bir sosyoloji akımının ülkemizdeki temsilcisi olmuştur. O, toplumsal hastalığın bilimsel teşhisi yapılmadıkça ülkenin kurtarılamayacağını söylemekte ve hastalığın sebebinin daha derinlerde olduğuna işaret etmektedir.

Prens Sabahattin Paris'te yazmış olduğu bir makalesinde, Osmanlı'da iktidarın değişmesine (Abdülhamit'in yerine İttihat ve Terakki'nin gelmesi) rağmen neden siyasi durumun değişmediği sorusunu cevaplamış ve bunun eğitim sistemimizden kaynaklandığını söylemiştir. Science Sociale okulunun sosyal sınıflamasından hareket eden Sabahattin toplumu iki ana tipe inceler: Cemaatçi kuruluş (*Formation Communautaire*) ve infiratçı kuruluş (*Formation Particulariste*). Birinci tip kavim (topluluk)lerde insanlar kendilerine güvenmiyorlar, mensup oldukları aile, cemaat, parti ve hükümete dayanıyorlar. İkinci tip kavimlerde ise insanlar kendilerine dayanıyorlar. Üretim güçleri yüksek, müteşebbis, bağımsız cemiyetler kuruyorlar.⁸⁴

Prens Sabahattin'e göre her şeyi devletten bekleyen zihniyet köhne bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Şöyle devam ediyor: “Toplumsal seçkinleşmede başarının anahtarı şahsi teşebbüs (bireysel teşebbüs) tür. Bütün okullarımızı teşebbüs (girişim) sahibi ve üretici insanlar yetiştirecek bir hale getirmek gerekir”. Ayrıca Sabahattin'in bir başka arzusu da devletin merkezi yapısının kırılıp yerine yerel güçlere inisiyatif sağlanmasıdır. “Düzelteyme idari merkeziyetsizlik veya mezuniyetin genişletilmesi ile başlanmalıdır”. Balkan savaşları sırasında yazmış olduğu bir mektupta: “Varlığımızın tehdit edildiği bir zamanda düşmanımız ne

⁸⁴Bkz. (55), ÜLKEN, 333.

İtalya, ne Balkanlar, ne de Avrupa'dır; fakat biz doğrudan doğruya kendimiziz. Tembellik ve merkeziyetçilik bizi mahvediyor".⁸⁵

Prens Sabahattin'e göre milletimizin içinde bulunduğu gerilik bizi sosyal *fatalizme* (kadercilik) sürüklememelidir. "Tam tersine toplumsal olayların bilinmesi onlar üzerine tesir etme imkanını verir. Bu tesirin başında da böyle bir geçişi sağlayacak tarzda bir eğitim sistemi tutmak gelir. Öyle ise soyut olarak bir maarif meselesi yoktur. Fakat infiratçı (bireyci) tipe geçecek ve üretici müteşebbis insan yetiştirecek tarzda ayarlanmış bir eğitim sistemi meselesi vardır. Bu takdirde maarif (eğitim) içtimai kuruluşun değiştirilmesi yolunda girişilecek bütün reformların başında gelecektir."⁸⁶

Prens Sabahattin "teşebbüs-i şahsi" tezini şöyle tanımlamaktadır: "Bireyler; aile akraba, hükümet ve devlet gibi kurum ve kuruluşlara güvенеcek yerde, başarıyı kendilerinde ve kendi girişimlerinde aramalıdır".⁸⁷

Prens Sabahattin'e göre "*Science Sociale*" okulunun gözlem ve deney metodu sayesinde toplumsal hayatı açık seçik anlamak mümkün olmuştur ve özellikle bu okulun toplumları "Communitaire" ve "Particulariste" olmak üzere iki tipe ayırması, çok önemli bir bakıştır. Bu sınıflamaya göre Asya, Afrika, Güney Amerika, Türkiye, Rusya ve Avrupa'nın doğusu birinci tipe; İskandinavya, İngiltere ve Birleşik Amerika ikinci tipe girmektedir. Ayrıca Prens Sabahattin, Türkiye'de yeni bir medeniyet oluşturmak için tıpkı İngilizlerin "*Gentleman*" zümresi gibi aydınlardan oluşmuş bir zümrenin; başka bir deyişle, aydın-tüketici bir topluluk yerine, müteşebbis-üretici tipte insanların yetiştirilmesi üzerinde durmaktadır.

⁸⁵ a.g.k., 334-335.

⁸⁶ a.g.k., 339.

⁸⁷ a.g.k., 339.

3.2.2.1 Tanyol'a göre Teşebbüs-ü Şahsi Ve Prens Sabahattin

Tanyol için Ziya Gökalp kadar Türkiye'de sosyoloji ve Türk düşünce dünyasına büyük katkılar yapan kişilerden biri de Prens Sabahattin'dir. Tanyol'a göre Prens Sabahattin, bir politikacı olmaktan ziyade, bir sosyolog ve düşünür gözüyle, çökmekte olan bir ülkenin, toplumun kurtarılmasının imkanlarını aramıştır. Uzun yıllar Paris'te kaldı. Jön Türkler'den ayrı olarak, ülkedeki geriliğin tek kaynağının Abdülhamit istibdadı olmadığını düşünüyor, toplumsal yapının değişmesi gerektiğini savunuyordu. Tanyol'a göre Prens Sabahattin'in bugüne kadar ihmale uğramasının nedenleri şunlardır:

1. "Toplumun ve düşüncenin seviyesinin onun fikirlerini anlamaya yetersiz oluşu. Onun davası demagojiye ve şarlatanlığa yatkın değildi. Dolayısıyla kolay şöhret, kolay servet arasında koşanlar ona derhal düşman oldular".

2. "Prens Sabahattin'in uzun bir süre unutulmasının nedenlerinden biri de fikirlerinin gerçekleşmesi için gerekli sabrı ve feragati gösterememiş olması. Bunda gurbette yaşamaya mahkum edilmiş olmasının da etkisi vardır".

3. "Prens Sabahattin günlük düşünen bir toplumbilimci değildir. O yüzyıllardır memleketimizin gerçeklerini görmüş, ciddi çareler düşünmüş ve bu uğurda hiçbir gösteriş yapmamış, hiçbir menfaat beklememiştir".⁸⁸

Tanyol'a göre düşünceleri ve kişiliği çağdaşları tarafından olduğu kadar günümüzde de anlaşılmamış olan Prens Sabahattin Bey'in, Fransız "*Science Sociale*" okulundan alınma iki fikri vardı. Bunlardan biri idarede "adem-i merkeziyet" diğeri, terbiyede "teşebbüs-ü şahsi" idi. Yine Sabahattin Bey, sosyal toplumları da ikiye ayırıyordu.

⁸⁸Cahit TANYOL, "Prens Sabahattin'in İctimai Monografisi", 146.

1. *Communaautaire*, yani cemaatçi, toplumcu,
2. *Particulariste*, yan infiradi, ferdiyetçi.

Toplumlar bu iki halde kümelenir diyordu. Ona göre fertçi topluma örnek Anglo-Sakson memleketleridir. Toplumcu olanlar ise, Latin Amerika, Latin Avrupa ve Asya kavimleri.

Abdülhamit istibdadına karşı babası ile birlikte Paris'e kaçan Sabahattin Bey, önceleri diğer Jön Türkler gibi memleketin kurtuluşunu Abdülhamit istibdadının sona ermesinde arıyordu. Fakat "*Science-Sociale*" okulunda bazılarıyla tanışması ve onlarla dostluk kurması, onun fikir ve kanaatlerini değiştirdi. İmparatorluktaki hastalığın köklerini sosyal yapıda aramaya başladı. Bu değişim arkadaşları tarafından hoş karşılanmadı. Jön Türkler tarafından politikanın dışına itildi. Zaten tabiat olarak ta politikanın adamı değildi. Fakat söyledikleri yüzde yüz haklıydı. Çünkü onun görüşleri kolay yoldan sonuca ulaşmayı değil, köklü, büyük değişimlere gidilmesini gerektiriyordu. Çağdaşları tarafından da anlaşılamadı.⁸⁹

Tanyol'a göre Prens Sabahattin'in görüşleri, Türk toplumunun toplumcu olduğunu göstermektedir. Toplumcu olan memleketlerde demokrasi tatbik edilemez. Hürriyet kavramı gerçekleşemez. Çünkü merkezîyetçi bir sistemde eğitim, şahsi teşebbüse imkan bırakmaz. Şahsi teşebbüs, insanları hür düşünceli, bağımsız ve hür iradeli yapar. Ancak kendi kendisine inanan toplumlarda özgürlüğün bir anlamı olabilir. Böyle bir toplumda ancak demokrasi yaşayabilir. Sosyal dokuyu değiştirmeden, cemaatçi bir toplumda demokrasiyi uygulamak mümkün değildir. Bunun için de yeni bir eğitim sistemi ile mücadeleden korkmayan insanlar yetiştirmek gerekir. Sabahattin bey Tanyol'a göre tipik bir burjuva sosyologu olarak, Türkiye'de sağlam bir burjuva sınıfının yaratılması gerektiğini düşünüyordu.⁹⁰

⁸⁹Cahit TANYOL, Sabahattin Bey ve Demokrasi", 4 Temmuz 1951, s 2.

⁹⁰a.g.m., 2.

Tanyol'a göre Ziya Gökalp'in etrafında biriken insanların, Prens Sabahattin'in etrafında toplanmamasının nedenleri şunlardır:

1. "Türk halkının sosyal dokusunu değiştirmek sanıldığı kadar kolay değildi. Bunun neticesi olarak sosyal ve politik kuruluşları da değiştirmek imkansızdı. Aynı zamanda imparatorluğa dahil olan bütün ulusların sosyal dokularını değiştirmek gerekirdi".

2. "Sabahattin bey, Rönesans'tan beri gelişen bir kültür ve medeniyetin çevresinde toplanan milletlere dikkat etmiyordu. Endüstri çağı Anglo-Sakson'ların eseri değildi. Avrupa milletlerini ortak bir kültür ve medeniyet bilinci vardı".

3. "Milletleri fertçi ve toplumcu diye ikiye ayırmaya imkan yoktu".⁹¹

Tanyol'a göre Prens Sabahattin, aydınların özlemini çektiği özgürlük ve meşrutiyetin gerisinde apayrı bir sosyal sınıfın olduğunu fark etmesi, onu kendi kuşağının önünde bir yere yerleştiriyordu. Özel girişime sahip bir burjuva sınıfı yaratılmadıkça demokrasinin kurulmasının olanak dışı olduğunu söylüyordu. Tanyol'a göre Prens Sabahattin iki gerçeği görmüyordu:

1. "Onun *komünöter*, yani cemaatçi dediği merkezîyetçi devlet geleneğinin gerisinde bin yıllık bir tarih vardı. Onun arkasında bir mitoloji ve onun arkasında da "Ulül-emre itaat vaciptir" diyen bir din var. Bu onun doğal yapısı, üstelik bu doğal yapıyı Sabahattin Bey öğretim ve eğitim yoluyla değiştirmek istiyordu. Bundan başka burjuva kökenli bir demokrasinin gerisinde yatan sömürüyü görmüyordu. Özel girişimle sömürü arasındaki acımasız ilişkinin ve bunun neden olduğu sömürge savaşlarının farkında değildi. Sabahattin Bey'in teşhisi doğru, tedavisi yanlıştır".

⁹¹a.g.m., 2.

2. “Sabahattin Bey’in yanılığının en doğru kanıtı, özel girişim alanında başarı sağlayan ve gün geçtikçe palazlanan büyük iş çevrelerinin onun varlığından haberdar olmayışlarıdır. Sabahattin Bey’in bir başka yanılığı da özel girişim temsil eden sınıf politikada egemen olduğu takdirde insan özgürlüğünün garanti altına alınacağına inanmasıydı. Özel girişimin arkasında biriken sermayenin nasıl bir sömürü mekanizması ürettiğini anlamamıştı”.

92

Tanyol’a göre Sabahattin Bey, yönetimde merkeziyet, baskıcı iktidarlara desteklemeye elverişli bir ortam hazırlar, diyordu. Sabahattin Bey, doğru bir teşhisle parlamento ile demokrasi ve burjuva sınıfı arasında bağlantı kurması son derece doğrudu. O dönemde ise Osmanlı Devleti ne pazar arama ne de hammadde peşindeydi. Yalnızca Batı emperyalizminin iştahını kabartan bir sömürge durumundaydı. Sabahattin Bey’e göre, yegane çare, aydın sınıflar arasında bugün sayısı gittikçe artmaya yüz tutan politikacıları, bu uğursuz tüketicileri azaltacak, özel girişimci üreticileri çoğaltacak vasıtalara bir an önce başvurmak gerekiyordu. Böyle yapılmazsa meşrutiyet de bu ülkenin sorunlarına çare olmazdı. Nitekim onun dediği olmuştur. Meşrutiyet sosyal yapıyı değiştirmeye yönelik bir çaba olmadığı için, sadece imparatorluğun tasfiyesine neden olmuştur.⁹³

3.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sosyoloji

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’deki sosyoloji çalışmaları ele alınacaktır. Bu bölümde başlıca 1940-1950 arası, 1950- 1960 arası, 1960-1980 arası ve 1980’den günümüze Türkiye’deki sosyoloji çalışmaları incelenecektir.

⁹²Bkz. (10), TANYOL, 104.

⁹³Cahit TANYOL, Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu, 42.

3.2.3.1. 1940-50 Arasında Sosyoloji Çalışmaları

1940-1950 yılları arasında başlıca iki büyük sosyoloji ekolü ortaya çıkmıştır. Birisi Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeki sosyoloji çalışmaları ile başlayan Ankara Ekolü, diğeri ise İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki sosyoloji çalışmaları ile tanınan İstanbul Ekolü.

3.2.3.1.1. Ankara Ekolü:

Ankara ekolü, 1939 yılı sonlarında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya fakültesi içinde oluşmaya başlayan ve Amerikan sosyolojisini ülkemizde temsil etmeyi amaçlayan bir sosyoloji anlayışına sahip olan; Niyazi Berkes, Behice Boran ve Mediha Berkes tarafından oluşturulmuştur. Ekol, altı-yedi yıllık bir çalışma döneminden sonra, 1946 yılında kovuşturmayla uğramış ve 1948 yılında mahkeme kararıyla görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Ankara ekolü, Batılılaşma ile evrenselliği özdeş kabul etmektedir. Bu ekol Batı'nın gelişmesine kaynaklık eden evrensellik, hümanizm, Latin kültürü, Eski Yunan medeniyeti gibi tek taraflı konuları, evrensel kaynaklar olarak sunmuştur.

Ekol düşünce tarihimizde önemli isimler olarak kabul edilen Namık Kemal, Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar gibi kişileri kıyasıya eleştirmiştir. Sözelimi Namık Kemal hakkında şöyle diyorlardı: “Namık Kemal garptan yalnız fen ve teknik alınmasını istiyordu. Garbın manevi kültürünün ne mükemmel olduğuna ne de bizimkinin üstün olduğuna kaniydi.”⁹⁴

Ankara ekolü İstanbul'daki rakiplerinin karşısına Amerikan sosyolojisi ile çıkıyordu. Amerikan sosyolojisini savunurken de Kıta Avrupa sosyolojisini de eleştirmeyi unutmuyordu.

⁹⁴Niyazi BERKES, “Namık Kemal'in Islahatçılığı”, 51.

Amerikan sosyolojisi farklı etnik grupları ve ırkları kaynaştırıp bir Amerikan toplumu yaratma peşindeydi. Ankara ekolü de buna paralel olarak 1940'larda Avrupa'da hızla yayılan ırkçılık akımının karşısında durdular. Irkçılığa karşı mücadele etmeye çalıştılar.⁹⁵

Ekol ülkemizde sosyoloji çalışmalarının olmayışını iki nedene dayandırıyordu:

a) Ülkemizdeki sosyoloji mekteplerinin dogmatik doktrinler ileri sürerek düşünürlerin şeyh-mürit anlayışı içerisinde hareket etmeleri ve üstelikte siyasete karışarak ideoloji yapmaları

b) Sosyoloji ders programlarının hazır formüller halinde öğrencilere verilmesi, olaylar arasındaki münasebetleri; tahlil, tenkit etmek suretiyle tartışmaya açılmamasıdır.⁹⁶

Ankara ekolü Kıta Avrupa sosyolojisini de şöyle eleştiriyordu:

“Fransız sosyologları esas itibari ile umumi sosyoloji kitapları yazmaktan ileri gidememişlerdir, ilmi çalışmaların esasını teşkil eden araştırma alanına pek dalamamışlardır... Alman sosyolojisinin mühim rejim tarihi araştırmalar sahasında olmuştur; bugünkü siyasi durum için de diğer insan ilimleri ile beraber sosyolojinin de Almanya'da bir ilim olarak tutunmasına ve gelişmesine imkan kalmamıştır. İngiltere'de' ise sosyoloji hiçbir zaman mühim bir yer tutmamıştır”.⁹⁷

Oysa Amerikan sosyolojisi, toplumun kendi şartlarından dolayı, diğer bilimler arasında daha çabuk önem ve mevki kazanmıştır. Amerikan üniversitelerinde ve

⁹⁵Hacı B. KAÇMAZOĞLU, “1940-1950 Arasında Türk Sosyolojisi”, 2-5.

⁹⁶Niyazi BERKES, “Bir Araştırma İlmi Olarak Sosyoloji”, 547-548.

⁹⁷Behice BORAN, “Sosyolojide Bocalamalar”, 10.

kolejlerinde bağımsız sosyoloji bölümleri kurulmuş ve felsefeden tamamen ayrılmıştır.⁹⁸

Ankara ekolü kendini farklı göstermek için özellikle ekonomi, üretim gibi konulara önem verir. Bu nedenle bu ekolün gözde konuları; ekonomik sosyoloji, şehir ve endüstri sosyolojisi ile köy sosyolojisi olmuştur.

3.2.3.1.2. İstanbul Ekolü

İstanbul ekolü olarak ele aldığımız grupta; Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin F. Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal bulunmaktadır.

İstanbul ekolü Fransız kaynaklı ve felsefi ağırlıklı bir ekoldür. Bu ekolün sosyolojimize getirdiği bir iki yenilik dışında geleneksel sosyolojiyi devam ettirdiği görülür. Toplum çıkarları, ülke gerçekleri ve pratik sorunların sosyolojik boyutları onları fazla ilgilendirmez. Toplumlar üstü ve Batı ideolojisi ile bezenmiş bir bilim anlayışına sahip olan ekol, tüm olayları Batılı bir anlayışa göre değerlendirmek istemiştir. İşledikleri konular ve aktardıkları teorilerin toplumla bağlantısı yoktur. Yerli bir bakış açısı olmadığı için sosyolojinin yeri de ülkemiz çıkarları açısından belli değildir.⁹⁹

İstanbul ekolü, her şeyden önce Gökalp'in etkisi altındadır. Tarihi bir geçmişi, geleneği ve içeriği vardır. Fransız sosyolojini takip eder ve oradan beslenirler. Ama saydığımız üç kişiden her birinin de etkilendikleri kişiler ve ekoller farklıdır. Hilmi Z. Ülken eklektik eğilimler taşıırken, bu dönemde Marksizm'i de hatırlatmadan geçemez. Fındıkoğlu'na gelince; O da eklektik, fakat Alman sosyolojisinden kaynaklanan "sosyal siyaset" anlayışını ülkemizde yerleştirme çabasındadır. Kösemihal, Le Play'ın devamcılarınca geliştirilen tecrübi sosyoloji (deneysel

⁹⁸a.g.m., 10.

⁹⁹Bkz. (95), KAÇMAZOĞLU, 13.

sosyoloji) anlayışının üniversitelerdeki temsilcisi izlenimini verir. Fakat bu üç sosyologumuzda Gökalp'in devamcıları olma özelliklerini devam ettirirler.¹⁰⁰

İstanbul ekolünün Ankara ekolünden ayrı ve önemli farklarından biri de Türk Tarihine ve düşüncesine önem vermesidir. Örneğin Ankara ekolü, tarihi boyuta önem vermezken; İstanbul ekolü Tanzimat dönemini sonrasını kapsamlı olarak ele almıştır. Bu da ekolün geleneksel sosyolojimizi izlemesinden kaynaklanmaktadır.

Kaçmazoğlu'na göre İstanbul ekolü, Tanzimat'ı ve öncesini uzun uzadıya ele alır. Modernleşme çabalarını ve buna toplumsal yapının gösterdiği reaksiyonları inceler. Tanzimat sonrası özellikle gazetecilikle kendini gösteren fikir adamlarımızdan söz eder. Ama İstanbul ekolüne göre asıl siyasi felsefe “Genç Türkler” hareketi ve Meşrutiyet sonrası Ziya Gökalp'in içtimaiyat cereyanı ile Prens Sabahattin'in “meslek-i içtimai”si vasıtasıyla modern bir şekil almış ve toplum sorunlarına eğilmiştir.¹⁰¹

İstanbul ekolü 1940'larda Ankara ekolüne sempati beslerken bu durum daha sonra eleştiriye dönmüştür. Ankara ekolüne altyapı hadiselerinin üstyapı hadiselerini de belirlediğini öne sürenler diye eleştirmişlerdir.

İstanbul ekolü Batı'da yerleşen Avrupa sosyalizmi ve sosyal demokrasiye övgüler yağdırmış ama yerinde tatbik edildiğine inanmadıkları Komünizm'i şiddetle eleştirmişlerdir. Komünizm totaliter ve geri bir rejim olduğu için Rusya gibi bir tarım ülkesinde tutunabilmiştir.

İstanbul ekolüne göre, “sosyolojinin mevzuu içtimai münasebetler ve değişmelerdir”. Sosyolojinin usulü kendi mevzuunu işlerken kendi hususiyetlerine göre doğacaktır. Buna göre toplumsal olaylar iki yoldan incelenebilir:

¹⁰⁰a.g.m., 14.

¹⁰¹a.g.m., 15-16.

1. Doğrudan doğruya gözlemleyebileceğimiz ve tekrarlanan değişimler
2. Detaylı gözlemlerle kavradığımız ve tekrar edilemeyen değişimler¹⁰²

İstanbul ekolüne göre sosyologlar, toplumsal ilişkiler sahasını, oluş sırasında kavrayacak ve canlı olayları, tespit ederek toplumun yapısına nüfuz edecektir. Daha sonra bu izlenimlerini istatistik, etnografya, tarih gibi bilimlerle yardımcıyla açıklayacaklardır.¹⁰³

3.2.3.1.3. Genel Değerlendirme

1940'ların sosyolojisi alanında dergiler etrafında şekillenir. Bu dönemin önemli dergileri olarak şunları sayabiliriz: Ziyaeddin F. Fındıkoğlu 1934'te İş dergisi adlı Alman ağırlıklı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Yine bu dergide Hilmi Z. Ülken, Nadir Nadi ve Orhan Tuna gibi isimlerin yer aldığını görüyoruz. Yine İstanbul ekolüne mensup Hilmi Z. Ülken 1937-43 yılları arasında "İnsan" dergisini yayınladı. Derginin amacı Le Play sosyolojisini savunmaktır. Bu dergide Ankara ekolünden Behice Boran'ın da yazılarına rastlamaktayız. İstanbul ekolü daha teorik konuları ve ders notlarını 1942 yılında çıkmaya başlayan Sosyoloji dergisinde yayınlar. Fındıkoğlu milliyetçilik duygularına hitap eden yazılarına Çığır dergisinde yer verirken, resmi ideoloji savunuculuğunu yaptığı yazılarını da "Ülkü" dergisinde yayınlar. Fındıkoğlu bunların yanında pek çok gazete ve dergide yazılar yayımlar. Örneğin; İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi ile İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisini sayabiliriz. Hilmi Ziya Ülken'in, Türkçülük konusundaki görüşlerine de İstanbul Mecmuasında rastlamaktayız. Bunun dışında Kösemihal ise makalelerini yalnızca sosyoloji dergisinde rastlamaktayız.

¹⁰²Hilmi Ziya ÜLKEN, "Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü", 13.

¹⁰³Bkz. (95), KAÇMAZOĞLU, 51.

Ankara ekolü ise, sosyoloji dergisi karşısında Üniversitenin çıkardığı AÜDTCF. Dergisi yayın organını kullanmışlardır. Bunun dışında Behice Boran'ın sahipliğini ve editörlüğünü yaptığı “Yurt ve Dünya” dergisi ekolün görüşlerini açıklamakta kullandığı dergilerdir. Ankara ekolünün kullandığı dergilerden biri de “İlimler Mecmuası”dır.

Bu iki ekolün birlikte sosyolojimize katkı yapması bazı kazanımlar sağlamıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Türk sosyolojisi tek kaynaktan beslenmekten kurtulup, zenginleşmiştir. Fransız sosyolojisinin yanına Amerikan ve Alman kaynakları eklenmiştir.
2. 1940'lara kadar tekeli ve monist etkisini sürdüren Fransız sosyolojisini savunan İstanbul ekolüne alternatifler ortaya çıkmıştır.
3. İstanbul ekolü yeni açıklama ihtiyacını Hilmi Ziya Ülken'in Marksizmi ile yenmeye çalışmıştır. Ama bu savunu felsefi bir dille ifade edilmiştir. Bu yüzden fazla kovuşturmaya uğramamıştır. Oysa Ankara ekolü dik başlılığının bedelini ağır ödemiştir.
4. Özellikle köy ve şehir sosyolojisinin gelişmesinde Ankara ekolü ve Le Play sosyolojisinin gelişmesinde ise İstanbul ekolü etkili olmuştur.
5. Elde edilen tüm bilgiler toplumsal değişimin hızını saptayıp Batılılaşma-Çağdaşlaşma sürecini belirlemeyi amaçlıyordu. Zorunlu istikamet Batılılaşma idi.
6. 1940 öncesinde olduğu gibi Türk Sosyolojisi yalnızca resmi ideolojiyi savunmuyor, yeni yaklaşımlar ortaya çıkarıyordu.¹⁰⁴

3.2.3.2. 1950-1960 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi

H. Bayram Kaçmazoğlu'nun deyimiyle 1950-1960 arası Türk Sosyolojisi bir fetret dönemi yaşamıştır. 1940'ların hem nitelik, hem de nicelik olarak zenginliği bu dönemde görülmez. Dönemin önemli isimlerinden Hilmi Ziya Ülken sosyolojiden

¹⁰⁴a.g.m., 30-31.

felsefeye yönelmiş, Behice Boran ve Niyazi Berkes gibi isimler hiçbir eser yayınlamamışlardır. Bu dönemin en önemli ismi, dönemin iktidarı ile uyuşan Mümtaz Turhan'dır. Turhan birçok görüşü ile DP iktidarına yol göstermiştir.

Türk sosyolojisinin bu fetret devrine girmesinin ana nedenleri siyasedir. Ankara sosyoloji kürsüsünün kapatılması, İstanbul sosyoloji kürsüsüne, özellikle de asistanı Hasan Tanrıkkurt'un başına gelenler Hilmi Z. Ülken'e gözdağı vermiştir. Ankara sosyoloji kürsüsü üyeleri yasaklanmış ve yargılanmışlardır. Bu olaylar diğer sosyologları da etkilemiş, belirgin bir siyasi ağırlık hissedilmiştir. Devrin önemli isimlerinden bazıları- Mübeccel Kıray örneğinde olduğu gibi- üniversiteye alınmamıştır. Bütün bunlar 50-60'lı yılların bir "fetret devri" olmasına neden olmuştur.¹⁰⁵

Döneme damgasını vuran "köy sosyolojisi"dir. Burada çalışmaları ile öne çıkan isimler arasında; Cahit Tanyol, İbrahim Yasa, Mümtaz Turhan, Cavit Orhan Tütengil, Hilmi Ziya Ülken ve Nurettin Şazi Kösemihal'i sayabiliriz.

Bu dönemde öne çıkan bir kamplaşma yoktur. "Sağ" fikir dergilerinden sayabileceğimiz dergilerden olan Türk Yurdu, Türk Düşüncesi'nde Mümtaz Turhan, Cahit Tanyol, Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, Hilmi Z. Ülken Tahir Çağatay yazarken; "Bilgi" mecmuasında Mümtaz Turhan, Cavit Orhan Tütengil Ve Cahit Tanyol yazmaktadır.¹⁰⁶

1950'li yıllardan sonra dönemin siyasal konjonktüründeki önemli değişmelerle "Science Sociale" okulunun ve Prens Sabahattin'in yeniden önem kazanmaya başladığını görüyoruz. Dönemin önemli isimleri Cahit Tanyol, Ziyaeddin F.

¹⁰⁵Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU, "1950-1960 Arasında Türk Sosyolojisi", 131-133.

¹⁰⁶a.g.m., 134.

Fındıkoğlu, Kösemihal, İbrahim Yasa gibi isimler tecrübi sosyoloji konusunda çeşitli yazılar yayınlarken, bu ekole sempaticilerini dile getirmişlerdir.¹⁰⁷

1950-60 yılları arasında önemli köy monografilerinden; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yayınlanan ilk monografi Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Ş. Kösemihal ve Cahit Tanyol'un imzasını taşıyan "Karataş Köyü" monografisidir.

Yaptığı köy monografileri ile, köylerimizim en sağlıklı şekilde nasıl Batılılaşabileceğinin teorisini oluşturmaya çalışan Mümtaz Turhan, 1956 yılında "geri kalmış ülkelerin sorunlarına ışık tutan eser" savıyla tanıtılan "Garplılaşmanın (Batılılaşmanın) Neresindeyiz?" adlı çalışmasıyla da, Türkiye'nin Batılılaşma hareketlerinde neden başarılı olamadığını, Batılılaşmak için nasıl bir zihniyete sahip olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Batılılaşma, milliyetçilik, kültür ve medeniyet konularının yanında Türk sosyologlarının 1950-60 döneminde tartıştığı konulardan biride, eğitimidir. Dönem sosyologları eğitim sorunu ve eğitim politikaları konusunu Batılılaşma ekseninde düşünerek önemli çalışmalar yayınlamışlardır.¹⁰⁸

Mümtaz Turhan 1950'de iktidarın el değiştirmesi ile birlikte dil konusundaki görüşlerini daha da açıktan ifade eder. Dilimizden yabancı kökenli kelimelerin atılmasına şiddetle karşı çıkar. Ona göre bu politika dilimizi ilkel bir kabile dili haline getirecektir.¹⁰⁹

Bu dönemdeki önemli bir tartışma da Sosyalizm ve Komünizm tartışmasıdır. Öğretim görevlileri bu hafta ile işlerini kaybedebilmektedir. Bu dönemde eleştirel bir tarzda eser verenlerden biri de Hilmi Z. Ülken'di. Hilmi Z. Ülken yayınlamış olduğu

¹⁰⁷ a.g.m., 153.

¹⁰⁸ a.g.m., 154.

¹⁰⁹ a.g.m., 154.

“Tarihi Maddeciliğe Reddiye” kitabıyla geçmiş fikirlerine, olaylara bakışına ve bilimsel zihniyetine karşıda bir reddiye kaleme almış oluyordu. Ziyaeddin F. Fındıkoğlu ise bu dönemde daha ziyade ‘Sendikalizm, işçi-işveren ilişkileri’ üzerinde durmuştur.¹¹⁰

3.2.3.3. 1960-1980 Dönemlerinde Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları

1960’larda sosyoloji çalışmaların önemli bir artış göze çarpmaktadır. Bu dönemde sosyoloji hem üniversitelerde ve hem de üniversite dışında büyük bir gelişme göstermiştir. Bazı üniversitelerde yeni yeni sosyoloji bölümleri kurulurken bir önceki dönemde “düşünce tarzı”ndan dolayı kabul edilmeyen bazı sosyologlar yeniden üniversitelere kabul edilmiştir.

1960 sonrası Türkiyedeki sosyoloji çalışmaları içerisinde birbirine zıt, iki büyük sosyoloji eğilimi görülmektedir. Bunlardan birisi Marksist metodolojiyi kullanan, daha çok makro ölçekli, kuramsal çalışmaları baz alan, tarihsel yaklaşım. Diğeri ise, 1950’li yıllarda başlayan ve daha çok mikro ölçekli saha çalışmaları ile öne çıkan Amerikan sosyolojisi. Bu iki sosyoloji eğilimi, bu dönemin sosyoloji anlayışlarının ve çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Kaçmazoğlu’na göre Amerika’da sosyoloji, hiçbir zaman teorik ağırlığı olmayan ve daha çok pratik alan çalışmalarına yönelerek, sorunlara pratik çözümler bulmaya çalışan bir disiplin olmuştur.¹¹¹ Bunun sonucunda Amerikan sosyolojisi daha çok anket, istatistik, matematiksel işlemler gibi niceliksel kavramlara boğulmuştur. Bunları değerlendirebilecek bir kuramsal çerçevenin yetersiz oluşu da, buradan elde edilen değerlerin yorumlanmasını engellemiştir. Amerika’da güçlü bir felsefe geleneğinin olmayışı, Amerikan toplumunun tarihinin çok kısa oluşu, Amerika’da sosyolojinin pragmatist bir tutum sergilemesine de neden olmuştur.

¹¹⁰a.g.m., 155.

¹¹¹Hacı B. KAÇMAZOĞLU, Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, 320.

Bunun sonucunda ise işlevselci yaklaşımlar ve alan araştırmaları, sosyoloji çalışmaları içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Türkiye’de bu dönemde Amerikan sosyolojisinin öne çıkan iki ismi; İşlevselci Sosyolog; Mübeccel Kıray, bu konudaki ünlü eseri, ‘Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası’ (1964) ve Davranışçı Sosyolog; Şerif Mardin, eseri, ‘Din ve İdeoloji’ (1969) sayılabilir. Yine bu dönemlerde Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından yürütülen çalışmalara katılan veya benzer yaklaşımı benimseyen Oğuz Arı, Çiğdem Kağıtçıbaşı, Birsen Gökçe, Emre Kongar da çalışmaları ile dönemin önde gelen yapısalci-işlevselcileri arasında yer almaktadırlar.

Bu dönemin diğer bir sosyoloji akımı da, Kaçmazoğlu’na göre Marksist ve çeşitli sol eğilimli yazarların kullanmaya çalıştığı Marksist metodolojidir.¹¹² Marksist metodolojiyi kullanan sosyologlar, toplumsal değişmeyi çatışma modelleri üzerine oturtmuşlardır. Düzenin sorgulanması, Osmanlı tarihine yönelik araştırmalar bu sosyologların ana araştırma konuları olmuştur. Bu dönemin siyasal şartları da böyle bir Marksist okumayı destekler nitelikteydi. 1960’lı yıllar Türkiye’de özgürlük havasının estiği, sendikal ve sivil örgütlenmelerin yasal güvencelere kavuştuğu, sosyalist partilerin kurulmasına izin verildiği bir dönemdir. Ayrıca Türkiye’nin dünya konjonktüründeki yeride, sosyologlarımız için endişe verici boyutlardadır. Hiç kimse Türkiye’nin yerinden hoşnut değildir. Batı’nın gerisinde kalan ve bunu önlemek için Batı’ya sığınan, bu yolda siyasal ve ekonomik açıdan Batı’nın etkisine giren ve sürekli Batı’ya daha çok bağımlı hale gelen bir Türkiye, göze çarpmaktadır. Bu şartlarda, dünya çapında bazı gelişmelerde yaşanmaktadır. 3. Dünyacı Hareketler başarılı olmuştur. Batı’da Marksist söylemler artmıştır. Bu etkiler, sosyologlarımızın Marksist metodoloji ile olayları değerlendirme çalışmalarını artırmıştır.

Kaçmazoğlu’na göre; 1950’lerin iktidarı DP’ye yönelik tepkileri; 1960’ların yeni sosyal oluşumları ve bu oluşumlarla yoğunlaşan toplumsal sorunların yarattığı baskı ve karamsar tablolar bazı kesimleri devrimci atılımlara ve toplumu kökten

¹¹²a.g.k., 302.

değiştirme girişimlerine yöneltmiştir.¹¹³ Bu dönemde Türk toplum tarihi üzerine yapılan araştırmaların daha çok geri kalmışlığımızın nedenleri üzerine yapılan araştırmalar olduğu görülmektedir. Burada da daha çok yine Batı toplumlarını açıklamak için kullanılan teorik temeller, şablonlar Türk toplumuna ve Türkiye tarihine uygulanmak istenmiştir. Bu dönemde feodalizm, ATÜT tartışmaları ve İslam ve sosyalizm karşılaştırmaları önemli yer tutmaktadır.

Kaçmazoğlu'na göre Marksist yazarlar, genelde, Türkiye'nin sınıfsal yapısını ekonomik olgulardan çok siyasal olgularla ele almışlardır. Buna göre, sınıfsal ya da devrimsel açıdan “gerici” ve “ilerici” güçler belirlenmiştir. Kemalizm ve devrimler ilerici güçler arasında sayılırken, Kemalist devrimlerin tamamlanmadığı, eksik kaldığı konusunda fikir birliğine varılmıştır.¹¹⁴ Bu dönemde Marksist bir metodoloji benimseyenler arasında Behice Boran, Niyazi Berkes, Cahit Tanyol, Mehmet Ali Aybar, Kemal Tahir, Mihri Belli, İdris Küçükömer sayılabilir.

Kaçmazoğlu bu her iki sosyoloji akımını da “yerli” olmamakla suçlar. Batılı toplumlar için geliştirilen hazır şablonlar, Türk toplum yapısına uygulanmaya çalışılmıştır.¹¹⁵ Gerek Fransız, gerekse Alman sosyologları ve gerekse Amerikalı sosyologlar ürettikleri teorileri kendi toplumlarının sorunları çözmek amacıyla geliştirmişlerdir. Bizim sosyologlarımız ise “aktarmacı” bir bakış açısıyla, bu metot ve çözüm önerilerini aynen alıp kendi toplumlarına uygulamaya çalışmışlardır.¹¹⁶ Bu bakış açıları Türkiye'yi merkez olarak değil de çevre olarak gören bakış açılarının artmasına neden olmuş ve Türkiye'ye yönelik milli bir sosyolojinin gelişmesi söz konusu olmamıştır.

1960-1980 yılları arasında Türkiye'de sosyoloji çalışmaları, Amerikan sosyolojisi ve Anglo Sakson sosyoloji anlayışının davranışçı ve işlevselci bakış

¹¹³a.g.k., 305.

¹¹⁴a.g.k., 309.

¹¹⁵a.g.k., 322.

¹¹⁶a.g.k., 323.

açıları ile, Kıta Avrupa'nın Marksist bakış açıları arasındaki metotlarla ele alınmıştır. Özellikle birinci gruptaki sosyologlar mikro sosyoloji ile alan araştırmalarına, ikinci gruptaki sosyologlar ise makro sosyolojik bakış açıları ile tarihsel çözümlenmelere ağırlık vermişlerdir. 1970'li yılların sosyolojisi 1960'lı yılların devamı şeklinde olmuştur.

3.2.3.4. 1980'den Günümüze Sosyoloji Çalışmaları

1980'li yıllar Türkiye'nin yönünü liberalizme çevirdiği, ekonomik anlamda Batı ile entegre olmaya çalıştığı ve dünyaya açılmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu dönem ideolojilerin öneminin azaldığı, tüketim kültürünün arttığı, nispi özgürlük ortamı içerisinde çoğulculuşmanın arttığı bir dönemdir. Bu dönemin sosyoloji anlayışı da geçmiş ideolojik kutuplaşmalardan uzaklaşmaya başlamıştır.

1980'li yıllarda Türkiye'de sosyoloji kurumsallaşmasını tamamlamıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların sayısında ve sosyolojinin alt disiplinlerine yönelik çalışmalarda önemli artışlar görülmektedir. Ayrıca bu dönemlerde düzenlenen kongrelerle çalışmalarının sayısını ve niteliğini artırmışlardır. Bu döneme bazı sosyologlar “kongreler dönemi” adını bile vermişlerdir.¹¹⁷

Kaçmazoğlu yaptığı araştırmada 1980'den 1991 yılına kadar yapılan tebliğlerle birlikte, üniversite dergilerinde yayınlanan, yaklaşık ikiyüzelli kadar makale tespit etmiştir.¹¹⁸ Kaçmazoğlu'na göre bu sayı geçmiş dönemlere göre çok fazladır. Bu çalışmaların yüzde 50'si de Ege ve Cumhuriyet Üniversitelerinde yapılan çalışmalara aittir.¹¹⁹ Ayrıca bu dönemde sosyolojinin alt dallarına yönelik çalışma ve makalelerde de önemli artışlar görülmektedir. Sosyoloji sosyal hayatın çeşitli

¹¹⁷a.g.k., 329.

¹¹⁸a.g.k., 330.

¹¹⁹a.g.k., 330.

yönlerini ele alacak tarzda çeşitlenmiştir. Sağlık sosyolojisi, suç sosyolojisi, bilgi sosyolojisi ve çevre sorunları ile ilgili sosyolojik yazınlar artmıştır.

Kaçmazoğlu'na göre bu dönemdeki sosyoloji çalışmalarında Amerikan sosyoloji anlayışını benimseyen sosyologlar mikro ve dar alan araştırmalarına yönelirken, Kara Avrupa sosyolojisinin izlerini taşıyan ya da yerli bir sosyoloji anlayışını geliştirmeye çalışan bölümlerin ve sosyologların da makro düzeydeki çalışmalara ağırlık verdikleri görülmektedir.¹²⁰ Amerikan sosyolojisinin izlerini taşıyan sosyoloji bölümleri arasında, ODTÜ, Hacettepe, ve Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümleri sayılabilir. Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde bu dönemde yapılan sosyolojik çalışmalar arasında sanayi, kadın, aile, eğitim, kent ve toplumsal değişme ve sosyo-ekonomik yapı konularına ağırlık verilmiştir. Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde ise başlıca çalışmalar, köy, kent ve göçerlerin sorunlarına yöneliktir.¹²¹

Kaçmazoğlu'na göre ODTÜ Sosyoloji Bölümünde yapılan bu dönemdeki çalışmalar, Türkiye'nin siyasi tarihine, hizmet kesiminin sorunlarından, köy kent sosyolojisine, sosyal, siyaset konularından başka ülkelerde görülen olaylara kadar geniş bir dağılım göstermektedir.¹²² İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ise Kaçmazoğlu'na göre diğer sosyoloji bölümlerine göre farklılık göstermektedir. Türk sosyoloji tarihine yönelik teorik çalışmaların büyük çoğunluğu burada yapılmaktadır.¹²³ Burada daha çok sosyoloji tarihine yönelik teorik çalışmalar yapılmış ve Doğu ve Batı toplumlarına yönelik karşılaştırmalar önemli yer tutmaktadır.

Bu dönemde bazı sosyoloji bölümü bulunmayan üniversitelerde de sosyoloji alanında yapılan tezlerle, sosyolojik araştırmalar bu üniversitelerde de artmıştır. Bu

¹²⁰a.g.k., 331.

¹²¹a.g.k., 331.

¹²²a.g.k., 331.

¹²³a.g.k., 332.

üniversitelerin bazında daha sonra sosyoloji bölümleri de açılmıştır. Uludağ Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi'nde olduğu gibi.

1980 sonrası sosyoloji çalışmaları içerisinde kadın ve aile, kent ve Türk sosyoloji tarihi çalışmalarına ağırlık verilmiş, geçmiş dönemlerin gözde konuları olan köy sosyolojisi, sosyal siyaset ve ideoloji konularında ise bir düşünüş görülmüştür. Yine aynı dönemlerde mikro ölçekli saha çalışmaları da göze çarpmaktadır. Gecekondulaşma, kentlerin gecekondu mahalleri üzerine yapılan çalışmalar (Ümraniye örneğinde olduğu gibi), artan başörtüsü talepleri ile beraber laiklik, İslamcılık, modernite sorunları üzerine yapılan çalışmalar (Nilüfer Göle, Ali Y. Sarıbay) göze çarpmaktadır. Yine sokak çocukları üzerine yapılan çalışmalar, bu çalışmalar içerisinde sayılabilir. Bunların yanında kitle iletişim araçları, medya, popüler kültür, arabesk ve melez kültürler, tüketim ve zevk endüstrisi, post modernite ve tekil düşünce gibi konular bu dönemin özellikle 1990'lardan sonra öne çıkan konuları arasında sayılabilir. Bu konuda yapılacak daha kapsamlı araştırmalar bize bu konuda ışık tutacaktır.

3.2.4. Tanyol'a göre İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sosyoloji

Tanyol'a göre, İkinci Dünya savaşı yıllarından sonra da Amerikan sosyolojisinin etkisiyle mikro sosyoloji memleketimizde yaygın bir hale gelmiştir.¹²⁴ Yabancı uzmanların da teşvik ve yardımlarıyla birçok araştırmalar yapılmıştır. Bunların dışında Gökalp sosyolojisini Ziya Fındıkoğlu ve sosyoloji kürsüsünü ikinci defa kuran Hilmi Ziya Ülken (sistemik sosyoloji)yi savunmaya devam etmişlerdir. Tanyol'a göre kendi tarihinden habersiz Marksist bir sosyoloji Türkiye'de ortaya çıkmamıştır. Bunların yanında Cevdet paşa gibi sosyal yapıyı da araştıran tarihçilere

¹²⁴Bkz. (49), TANYOL, 432.

rastlanmaktadır. Bunlar arasında Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Mustafa Akdağ, Prof. Dr. Cengiz Orhunlu ve Prof. Tayyip Gökbilin sayılabilir.¹²⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de Amerikan sosyolojisinin gelişmesinde, Türkiye ile ABD arasındaki diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinin önemi büyüktür. Türk dış politikasının önceliklerinin değişmesi ve Sovyet tehlikesine karşı ABD’ye yakınlaşması, Türkiye’de Amerikan sosyoloji eğilimlerinin de artmasına neden olmuştur. Bu dönemde mikro sosyoloji çalışmaları Türkiye’de de artmaya başlamıştır. Tanyol’a göre Amerikan sosyolojisi, kültürler arası farklılıklar, çelişkiler, kaynaşmalar ve bunların değişmelerine egemen olan öğeler, yönetim ve denetim sorunlarını ele almaktadır.¹²⁶

Tanyol’a göre Amerikan sosyolojisinin temeli pragmatizme dayanır. Pragmatizm ise nesnel soyut bilgi yerine yararlı bilgiyi amaçlar. Amerika, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyayı daha kolay sevk ve idare etmek için kültür değişmeleri konularını bir araç olarak kullanmıştır.¹²⁷ Amerikan İstihbarat örgütleri içerisinde de birtakım sosyologlar ve antropologlar yer almakta ve dünyanın dört tarafında araştırmalar yapmaktadırlar.¹²⁸ Tanyol’a göre yabancı uzmanların da teşvik ve yardımlarıyla çeşitli sosyal yapı araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmalar sosyolojiye milli bir kimlik kazandırmamıştır.¹²⁹

Tanyol, bu yıllarda Türkiye’de Amerikan sosyoloji akımının da etkisi altındaki üniversitelerde, önemli saha çalışmalarına imza atmıştır. Bu saha çalışmaları içerisinde, Karataş Köyü Monografisi (1948), Elifoğlu Köyü Monografisi (1951), Peşke Binamlısı Köyü Monografisi (1961), Eylene Köyü Monografisi (1965), Traktör Giren “50” Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü (1950-1955), Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları (1952-1954) sayılabilir.

¹²⁵a.g.m., 432.

¹²⁶Cahit TANYOL, “İçimizdeki Çelişki:Kültür”, Nisan 1985, s 7.

¹²⁷a.g.m., 7-8.

¹²⁸a.g.m., 7-8.

¹²⁹a.g.m., 7-8.

Tanyol'un sosyoloji anlayışı 1960 sonrasında değişir. Daha önce Amerikan sosyolojisinin mikro sosyoloji anlayışını benimseyen Tanyol, 1960 sonrasında Marksist metodolojiye yaklaşır. Türkiye'nin problemlerinin Marksist metodoloji ile çözülebileceğini savunmaya başlar. Tanyol, Marksist metodolojiyi benimseme sürecinin uzun süren çalışma ve araştırmalardan sonra alınan bir karar olduğunu savunur. Şöyle der:

“Ben Marksizm’e, bir dine veya mason locasına girer gibi girmedim. Benim için önemli olan Türk toplumunun ve Türk insanının mutluluğudur. Benim için önemli olan ülkenin çağdaş uygarlık düzeyindeki gereken yerini alması ve devletin Ortadoğu ulusları içindeki tarihi misyonunu idrak etmesidir. Bunun için Marksizm benim ülkeme uygulanan bir kalıp değil, yolumu aydınlatan bir ışık, halkımın kurtuluşu için bir metot olarak önemlidir. Onun aydınlığında sosyal, ekonomik ve politik tarihimizin diyalektik oluş zincirini görmek, onun aydınlığında genç kuşakları yeni bir atılıma, yeni bir idealizme kavuşturmak beni Marksizm’e itmiştir”.¹³⁰

Tanyol'a göre Marksizm insan emeğine ve üretim vasıtalarına uygulanan bir metottur. Plan, program ve politik kuruluş hepsi bu metoda dayanır. Her metot gibi Marksist metodunda uygulama alanı sosyal ve ekonomik gerçektir. Sosyal ve ekonomik gerçekler her toplumda ayrı ayrı olduğuna göre Marksçi metodun uygulanmasında farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır.¹³¹

Tanyol, 1960'lara kadar İstanbul Üniversitesinde Amerikan sosyolojisinin etkisiyle, mikro ölçekli saha araştırmaları, örf ve adetler, ahlak ve kültür araştırmaları ile kendini göstermiştir. 27 Mayıs sonrasında, DP'nin politikalarına yönelik

¹³⁰Cahit TANYOL, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, 10.

¹³¹ Cahit TANYOL, “Türkiye’de Burjuva Meselesi”, 17 Ekim 1962, s 6

umutsuzluğu artmış olan Tanyol, askeri darbeden de beklediğini bulamayınca, dönemin siyasi atmosferinin de etkisiyle Marksist metodolojiye yaklaşmıştır. Bu dönemde özellikle Doğan Avcıoğlu'nun yönettiği Yön Dergisinde yazılar yayınlamıştır. Bu yazılarında sosyalizm ile İslamiyet'i birleştirme çabaları, Osmanlı tarihine yönelik araştırmalar öne çıkmaktadır. Ülkenin kurtuluşu için, Üçüncü Dünyacı, bağımsız, Kemalist bir devrimi öne çıkarmıştır. Marksizm'in Türkiye'nin sorunlarına gerçek çözümler olduğunu iddia etmiş ve yerli bir Marksist yorum bulmaya çalışmıştır. Sosyoloji anlayışında Marksist metot öne çıkmıştır.

4- TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE TÜRK TOPLUMUNUN SİYASAL TEMELLERİ

Bu bölüm, çalışmamızın en önemli kısımlarından birini içermektedir. Bu bölümü üç ana konu çerçevesinde ele alacağız. İlk bölümde siyasal sosyoloji biliminin kuramsal çerçevesi ve bu bilimin temellendirmesini yapacağız. Siyasal süreçlerle toplumsal olgular arasındaki ilişkiyi ele almaya çalışacağız. Burada, Maurice Duverger, Ali Y. Sarıbay, Max Weber, George A. Kourvertariz, Esat Çam gibi bu alanda uzman olan kişilerin eserlerinden faydalanacağız. Son yıllarda önemi bir kat daha artmaya başlamış olan bu bilimin gelişim sürecini inceleyeceğiz.

Bu bölümün ikinci kısmında ise Tanzimat'tan günümüze Türk toplumunun siyasal ve toplumsal bir çözümlemesini yapmaya çalışacağız. Bu bölümde temel iddiamız, Türk toplumunda bir “merkez”, “çevre” ilişkisinin yaşandığı ve bunun toplumsal kesimin aktörleri arasında bir güç mücadelesine neden olduğudur. Siyasal süreçlerin toplumun çeşitli kesimleri tarafından nasıl karşılandığı ve ne derece önemsendiğini ele alarak, siyaset ile toplum kesimleri arasındaki güç ilişkisini göstermeye çalışacağız. Bu bölüm, şüphesiz çok geniş bir alanı içermektedir. Bu bölümde Şerif Mardin, Feroz Ahmad, Eric J. Zürcher, Çağlar Keyder, İlter Turan, Hacı B. Kaçmazoğlu, Ali Bulaç, Nilüfer Göle, Hilmi Ziya Ülken, Tarık Zafer Tunaya gibi bu alanda önemli çalışmaları olan isimlere yer vermeye çalıştık. Başlangıç olarak Tanzimat Fermanı'nı alışı nedenimiz ise bu fermanın Türkiye'de modernleşme çabalarının en somut belgesi olduğunu düşünmemiz nedeniyledir. Tanzimat, Osmanlı'nın modernleşme (Batılılaşma) çabalarında kesin bir tercih olduğunu düşünmekteyiz. Bu bölümü Tanyol'un siyasal hayatın sosyolojik incelemeleri ile karşılaştırmak için kullanacağız. Bizim ele aldığımız model daha çok Amerikan sosyoloji yaklaşımının davranışsal ve işlevselci yöntemlerini içermektedir. Olayları Marksist bir metot ile inceleyen Tanyol'un görüşlerini ele alarak bir karşılaştırma

yapma olanağı bulabileceğiz. Tanyol'un fikir hayatı üzerinde etkili olan bu siyasal dönemlerin incelenmesi de bizim Tanyol da yaşanan kırılmaları anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Üçüncü bölümde ise Tanyol'un Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de yaşanan siyasal süreçleri nasıl ele aldığını inceleyeceğiz. Burada ikinci bölümde yaptığımız inceleme ile bir karşılaştırma yapma olanağına kavuşacağız. Tanyol'un toplumsal ve siyasal olayları değerlendirirken kullandığı Marksist metodolojiyi anlamaya çalışacağız. Tanyol'un Türkiye'deki modernleşme çabalarının nasıl değerlendirildiğini göreceğiz. Bu bölümde Tanyol'un Laiklik ve İrtica, Çankaya Dramı, Atatürk ve Halkçılık, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, Şeriat ve İrtica gibi kitaplarından ve Yeni Sabah, Cumhuriyet, Havadis, Milliyet, Güneş gibi gazete yazılarından ve Cem, Türk Henkel Dergisi, Yön Dergisi, E Dergisi gibi dergi yazılarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu bölüm bizim için Tanyol'un görüş ve düşüncelerinin temelinde yer aldığını düşündüğümüz siyasal olayların değerlendirilmesini içermektedir. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise siyasal sosyoloji açısından önemli bazı temel kavramların Tanyol tarafından nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz. Bu temel kavramlar bize Tanyol'un siyasal tercihlerini anlamak açısından da önemli ipuçları verecektir. Bu temel kavramlar arasında; sosyalizm, demokrasi, etnik bölücülük ve Hoca Kadri Efendi'nin ideal devletini ele alacağız. Bu incelememiz bugünde hala Türkiye'de çok tartışılan; "Devlet nasıl kurtulur" sorusunun Tanyol tarafından önerilen çözüm yollarıdır. Tanyol'un görüşleri bugünde bir çok akademisyenin, politikacının ilgisini çekmeye devam etmekte ve önemli görülmektedir. Sanırız, onun bu görüşlerine katılmayanlar için bile Tanyol, dikkatle dinlenilmesi ve hesaba katılması gereken biridir.

4.1.Bir Bilim Olarak Siyasal Sosyoloji

Bu bölümde bir bilim olarak siyasal sosyolojinin kuramsal temellendirmesini yapmaya, bu bilimin konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Siyasal sosyoloji, hem sosyoloji biliminin hem de siyaset biliminin kesiştiği bir yerde duran ve siyasal olayların sosyolojik incelemesini yapmaya çalışan bir bilim dalıdır. Sosyolojik değerlendirme ve yorumlardan uzak bir siyaset bilimi, siyasal yorumlardan uzak bir sosyoloji bilimi şüphesiz eksik olacaktır. Siyasal sosyoloji bilimi bu eksikliği gidermek amacıyla ortaya çıkmış, siyasal olayların, siyasi süreçlerin sosyolojik incelemesini yapmaya çalışan bir bilim dalıdır. Bu bölümde bu bilim dalının önemli kuramcılarından olan, Maurice Duverger, Max Weber, George A. Kourvertariz, Ali Y. Sarıbay, Esat Çam, Karl Marks, Emile Durkheim gibi isimlerden yola çıkarak bir çerçeve çizmeye çalışacağız. Daha sonraki bölümlerde yapacağımız siyasal sosyolojiyi ilgilendiren temellendirmelerin, hangi kuramsal temellerle ele alınması gerektiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Sarıbay'a göre politika, birçok boyutuyla akademisyenlerin ilgisini çekmiştir. Ona göre politika, bazen birbirini tamamlayan, bazen de birbirine zıt yaklaşımların içerisinde çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Bunlardan en çok rağbet göreni ise sosyolojik yaklaşımdır. Sarıbay'a göre bu; sosyologların politikaya duyduğu ilginin ifadesi olduğu kadar, onların politik çözümlenmeleri hakimiyeti altına almaları sonucunu da doğurmuştur.¹³² Maurice Duverger'e göre ise bu ayrımı şöyle tanımlar: "Siyasal bilim ve siyaset sosyolojisi sözcükleri hemen hemen eş anlamlıdır. Çoğu Amerikan Üniversitelerinde, aynı sorunlara eğer bunlar bir Siyasal Bilim Bölümü tarafından ele alınmışsa "Siyasal Bilim", eğer Sosyoloji Bölümü çerçevesinde incelenmiş ise "Siyasal Sosyoloji" denmektedir. Fransa'da ise, "Siyasal Sosyoloji" deyişi çoğu zaman, siyasal bilimde uzun süre egemen olmuş olan hukuksal ve felsefi yöntemlerden kopma ve daha bilimsel yöntemlerle bir çözümlenme getirme isteğini yansıtmaktadır. Bu farkların uygulamada önemi yoktur."¹³³ Duverger'e göre

¹³²Ali Yaşar SARIBAY, Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, 1.

¹³³Maurice DUVERGER, Siyaset Sosyolojisi, 5.

siyasetin sosyolojik incelmelerini yapan bilimdir siyaset sosyolojisi. Bir başka siyaset sosyologu olan George A. Kourvertariz'e göre; siyaset sosyolojisi, iktidar, ideoloji ve siyasal katılım kavramlarını inceleyen sosyolojinin dinamik bir dalıdır.¹³⁴

Siyaset olgusunu da burada tanımlamak sanırım doğru olacaktır. Siyasetin tanımı ile ilgili olarak bir uzlaşma söz konusu değildir. Siyaset sözcüğünün kökenini incelediğimizde, kavramın eski Doğu uygarlıklarında devlet yönetimiyle ilgili olarak kullanıldığını görürüz. Siyaset teriminin Batı dillerindeki karşılığı olan politika terimi Yunanca polis, politeia, politica, politike gibi sözcüklerden kaynaklanmaktadır. Kenti ilgilendiren, siyasal rejim, cumhuriyet gibi anlamlara gelmektedir. Duverger'e göre siyaset bir toplumda örgütlü güç, yetki ve denetim kurumudur. K. Marx ve F. Engels'e göre temeldeki üretici güçlerin niteliğini belirlediği üst yapıdır. Ünlü siyasal bilimci ve sosyolog Max Weber'e göre siyaset, belirli bir toprak parçası üzerinde, gerektiğinde fizik zora başvurma olanağı olan yönetsel bir örgüt tarafından verdiği emirleri uygulamaya koyduran egemen gruba dayanmaktadır. Laswell ise siyaseti, güç, otorite ve etkili sosyal denetim sürecinin belirleyici nitelikleri olarak tanımlamaktadır.¹³⁵

Siyaset sosyolojisine yöneltilen eleştirilerden biri onun bir devlet bilimi olduğudur. Diğer bazıları ise onu iktidar bilimi olarak görürler. Duverger'e göre siyasal sosyolojiyi bir devlet bilimi olarak gören yaklaşım son derece eskidir. Devlet ona göre, bir ideolojiye göre hiçbir başka topluma tabi olmayıp diğer toplumlara egemen olan bir çeşit mükemmel toplumdur.¹³⁶

Max Weber'e göre ise devlet, belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulduran insan topluluğudur. Devletin ayırıcı özelliği fiziksel

¹³⁴George A. KOURVERTARİZ, Betty A. DOBRATZ, "Siyaset Sosyolojisinin Gelişimi ve Durumu" Siyaset Sosyolojisi Yazıları, Çev. Meral Sağır -Serkan Akıllı, 53.

¹³⁵Esat ÇAM, Siyaset Bilimine Giriş, 20.

¹³⁶Bkz. (133), DUVERGER, 19.

güç ve şiddet kullanımıdır.¹³⁷

Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisinin konusunun devlet olduğunu söylemek doğrusya da bu aynı zamanda onun konularını sınırlamak demektir. Siyaset devleti aşan bir kavramdır. Nitekim devletin olduğu her yerde bir siyaset varken, siyasetin olduğu her yerde bir devlet yoktur. Duverger için özellikle geçmiş dönemde, devletin egemen olduğu, devletle toplumun bir ve aynı şey sayıldığı sosyalist ülkelerde siyaset sosyolojisinin bir devlet bilimi olduğunu söylemek doğru iken; Batıda ve özellikle de devletin özerk, güçlü, egemen bir bütün olarak anlaşıldığı demokratik iktidarla yönetilen ülkelerde siyaset sosyolojisini bir devlet bilimi olarak görmek onu genel sosyolojiden biraz uzaklaştırmak demektir.¹³⁸

Diğer bir yaklaşım da siyaseti ve siyaset sosyolojisini bir iktidar bilimi olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım daha fazla kabul gören ve tercih edilen bir yaklaşımdır. Nitekim Duverger'e göre Batıda bir çok siyaset sosyologu aynı görüştedir. Bu görüşe göre siyaset sosyolojisi, yalnız ulusal toplumda değil tüm toplumlarda ve insan gruplarında ortaya çıkan iktidar, yönetim, otorite ve emretmenin bilimidir.¹³⁹ Günümüz siyaset sosyologları iktidar kavramı üzerinde düşünmek yerine, iktidar olgusu üzerinde toplumsal temelli araştırmalara yönelmişlerdir. Bu yeni yaklaşıma göre; iktidar toplum içinde değişik biçimlerde ortaya çıkar. Örneğin siyasal, dini iktidardan söz edilebilir.¹⁴⁰ Dikkati çeken burada toplumbilimcilerinin siyaset bilimine yaptıkları katkıdır. Bu siyaset biliminde sosyolojik yaklaşım olarak görülmektedir. Bu yaklaşım siyaset biliminin konularını genişletmektedir. Bu yaklaşım siyaset biliminin inceleme alanını, siyasal kurumlar ve sistemler; bu kurumlar ve sistemler arası ilişkiler; bu ilişkilerde çeşitli düzeylerde

¹³⁷Max WEBER, Sosyoloji Yazıları, 132.

¹³⁸Bkz. (133), DUVERGER, 20.

¹³⁹a.g.k., 20.

¹⁴⁰Bkz. (135), ÇAM, 34.

beliren tutum, inanç ve davranışlar ile bu ilişkileri yapılaşştıran kurumlar oluşturmaktadır.¹⁴¹

Bugün siyaset bilimi; devlet, siyasal iktidar, siyasi partiler ve baskı grupları, siyasal karar süreci, halkın yönetime katılması, elit sorunu, siyasal kültür, siyasal sistemler, rejimler gibi konuları ele almaktadır. Siyasal yaşam, toplum içinde her bireyi ilgilendiren sorunların oluşturduğu hareketli ve değişen bir ortamı ifade etmektedir. Siyasal yaşam aynı zamanda toplumsaldır. Dolayısıyla toplumbilimi de ilgilendirmektedir. Fakat bu siyaset bilimi ile siyaset sosyolojisini aynı nesne üzerinde çalışmaları bu iki disiplin arasındaki sınırı da muğlaklaştırmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni Sarıbay'a göre politik sosyolojinin çıkış noktası itibariyle sosyolojinin bir dalı olduğu kadar; bugün sosyoloji bir genel sosyal bilim haline gelmiş olan çağdaş politik bilimin de bir ögesi sayılmasıdır. Nitekim, S. Rokan, politik sosyoloji için kimliği açık ve seçik olmayan melez bir disiplin demekte, bunun bir zaaf olduğunu, ama güçlülüğünün ve yeniliğinin de buradan kaynaklandığını vurgulamaktadır.¹⁴²

Bu iki disiplin arasında sınır çekmeye ilişkin önemli açıklamalardan biri R. G. Braungart'a aittir. Braungart, politik sosyolojiyi politik toplumu anlama ve açıklama girişimi olarak niteleyerek, toplum ve politika arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak tanımlar. Yazara göre, politik sosyolojinin ilgi alanına giren üç analitik konu şudur:

1. Politikanın toplumsal kökenleri,
2. Politikanın yapısı ve politik süreç,
3. Politikanın toplum ve kültüre olan etkileri¹⁴³

¹⁴¹a.g.k., 36.

¹⁴²Bkz. (132), SARIBAY, 10.

¹⁴³a.g.k., 11.

Duverger için siyasal bilim, siyasal olayların hem hukuksal kurumlar, tarih, insan coğrafyası, iktisat, demografya vb. gibi açılardan hem de doğrudan doğruya sosyolojik açıdan ele alındığı geniş bir bilimsel yaklaşımı benimsemektedir. Siyasal sosyoloji ise aksine, özellikle bu son yaklaşımı benimser. Bu anlamda siyasal bilimin tümü üzerinde bir görüş edinebilmek ancak, üç temel alanda bilgi edinebilmekle, bir yandan siyasetin sosyolojik bir çözümlemesine girişmek, öte yandan büyük siyasal sistemleri betimlemek ve son olarak da siyasal örgütleri (partiler ve baskı grupları) incelemekle gerçekleşebilir.¹⁴⁴

G. Sartori ise aynı konuya bir makalesinde şöyle değinmektedir: “Bugün gerçekte olan, politik sosyoloji dediğimiz girişim politika biliminin yadsınması şeklindeki politikanın sosyolojisinden başka bir şey değildir. Eğer disiplinler arası başarılarla ilgileniyorsak, politik sosyolojinin bir alt alanı olduğuna dair görüşü silmeliyiz ve politik sosyolojiyi politikanın sosyolojisinden ayrı tutmalıyız.¹⁴⁵

Siyaset biliminde 19. ve 20. yüzyıllardaki sosyolojik yaklaşımların ağırlığı sanırım siyaset sosyolojisinde sosyolojik bakış açılarının ağırlığını hissettirmede etkili olmuştur. Nitekim çağdaş siyaset bilimi en çok sosyolojiden etkilenmiştir. Tocqueville, Max Weber gibi çağdaş siyaset bilimi kurucuları sayılabilecek bilim adamları aynı zamanda birer sosyologdurlar. Sosyolojinin ortaya çıkışı Aristo’dan beri varolan politikanın diğer sosyal bilimlere üstünlüğü kanısına da son vermiştir. 19. yüzyılın hareketli siyasal ve sosyal yaşamı içerisinde sorunların tümünü içine alan kapsamlı çözüm önerilenin bulunduğu modeller geliştirilmiştir.¹⁴⁶

4.1.1. Siyasal Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı

Siyasal sosyoloji önce Avrupa’da Marks, Weber, Tocqueville, Mosca, Pareto

¹⁴⁴Bkz. (133), DUVEGER, 5.

¹⁴⁵Bkz. (132), SARIBAY, 12.

¹⁴⁶Bkz. (135), ÇAM, 54.

ve Michels'in ideolojik ve büyük kuramsal makro-sosyolojik yaklaşımlarında ortaya çıktı. Her ne kadar siyaset sosyolojisinin kurucu babalarını tanımlamak tartışmalı olsa da, Marks ve Weber buna en yakın adaylardır. Marks, sınıf temelli yaptığı toplumsal analizlerle ve Weber ise daha "ideal tip kuramı"yla bu bilimin ilk kuramsal çalışmalarını yapmışlardır. Çoğu siyaset sosyologu bu bilimin köklerini 18. yüzyıl batılı sosyal ve siyasi düşünürlerinin yazılarına kadar götürmektedir. Asıl siyaset olgusunu ele alma bakımından yapılan katkılar 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemde Alexis Tocquoville'in yöntem açısından yaptığı katkı büyük olmuştur. Birçok siyaset bilimci tarafından Tocqueville, bu bilim dalının kurucularından biri olarak tanıtılmaktadır. Tocqueville 1835 ve 1840 yıllarında yayınladığı "Amerika'da Demokrasi" adlı iki bölümlük yapıtında, iktisadi gelişme ve siyaset ilişkilerini, Amerikan toplumunun Kıt'a Avrupa'sına oranla taşıdığı siyasi özellikleri, iktisat ve siyaset arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını, diğer değişkenlerinde hesaba katılması zorunluluğu fikrini ortaya koymuştur.¹⁴⁷

19. yüzyılın önemli bir düşünürü de Karl Marx'dır. Sosyo-politik gerçekliğin araştırılmasında idealist ve pozitivist yaklaşımların noksan yönlerini vurgulayan Marx, F. Engels ile birlikte diyalektik maddeci yöntemi geliştirmiştir. Bu yöntemle toplumların evrimini görüntülerle değil, görüntülerin ardındaki gerçeklerle açıklama yolunu seçmiştir. Marx'a göre sosyal gerçekliğin bütün yönleri (siyasal, sosyal, ekonomik) ve görünüşleri zorunlu karşılıklı bağlarla birbirine bağlıdır. Marx, toplumların tarihsel evrimlerinde sosyal sınıf mücadelelerinin belirleyici rol oynadığını ve kapitalist sistemli toplumlarda üretim güçleri ile üretim ilişkilerinde çelişkili bir durumun var olduğunu ileri sürmüştür. Marksizm'e göre tarihsel hareketin esas mekanizmasını üretim güçlerinin gelişmesi oluşturmaktadır.¹⁴⁸ Marx'ın genel toplum kuramı bugünde hem sosyologlar hem de siyaset bilimciler tarafından tartışılmaktadır. Marx sosyal olaylar ve siyasi olaylar arasında kurduğu bağ ve sosyal olayların belirli yasalara göre hareket ettiği görüşleriyle, sosyal

¹⁴⁷a.g.k., 53.

¹⁴⁸a.g.k., 52.

gerçekliğin anlaşılmasında ve siyaset sosyolojisinin gelişmesinde önemli katkılar yapmıştır.

Bu yüzyılda siyaset bilimi ve siyaseti sosyolojik olarak incelenmesi olan siyaset sosyolojisine en büyük katkıyı yapan ve bu bilimlerin öncülüğünü yapan Max Weber'dir. Avrupa ve Amerika'da yaptığı araştırma gezileri, daha sonra fiilen karıştığı politika, Weber'e karşılaştırmalı araştırmalar yapmak bakımından büyük olanaklar sağlamıştır. Weber'in bu bilimlere yaptığı katkı metodolojik alandadır. Onun çizdiği analitik çerçeve, bugünde birçok siyaset araştırmacısının kullandığı bir çerçevedir. Weber, egemenlik kavramını sadece politika düzeyinden çıkarıp, toplum, örgüt ve kişiler düzeyinde incelemiştir. Weber "ideal tip" çerçevesi ile olguları açıklamaya çalışmıştır. Weber'in "ideal tip" çerçevesi, bir araştırma çerçevesi oluşturmak için olguların mantıksal düzeyde anlaşılabilirliğini temin etmek üzere zihinsel olarak tanımlanan, soyutlanmış modellerdir. Weber, siyasal otoriteyi üç tip meşruluk kaynağı ile açıklar:

1. Bürokratik (yasal ve ussal otorite) otorite,
2. Geleneksel otorite,
3. Karizmatik otorite.¹⁴⁹

Siyasal sosyolojisinin kuramsal ve entelektüel kökenleri Avrupa'ya dayanmaktaysa da, genel olarak sosyolojinin diğer dalları gibi, siyaset sosyolojisinin deneysel yönleri Amerika'da gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu Amerika'da 1930'lu yıllarda başlamıştır.¹⁵⁰ Bazı siyaset sosyologları bu bilimin özellikle Batı demokrasilerinin krizli yılları, totaliter rejimlerin ardı ardına yükselmesi (Faşizm, Nazizm, Komünizm), Büyük Buhran ve Amerika Yeni Düzeni, gibi dönemlerde ortaya çıktığına inanmaktadır. Diğer bazılarına göre ise siyaset sosyolojisi, ikinci dünya savaşı sırası ve sonrasında Avrupa'nın yeniden kurulması, ulusal bağımsızlık

¹⁴⁹a.g.k., 54.

¹⁵⁰Bkz. (134), KOURVERTARİZ - DOBRATZ, 54.

mücadeleleri, sömürge karşıtlığı ve demokratik ideolojinin yükselişi dönemlerine götürmektedirler.¹⁵¹

Siyasetin sosyolojik boyutlarıyla incelenmesi, insan davranışlarının öznel deneyimlerden çok gözlenebilir dışsal gerçekler üzerinde duran davranışçılığın Amerika'da yükselişi ile birlikte ilerlemiştir. Davranışçılıkta siyasal tutum ve davranışlar, imajlar, algılar ve inançlar birincil ve ikincil grup ilişkilerinin yansımaları olarak görülüyordu. Yapılan çalışmalar öncelikle partiler, seçim çalışmaları ve totaliter hareketlerle bürokrasilerin incelenmesi üzerinde olmuştur.¹⁵²

4.1.2. Siyasal Sosyolojideki Temel Bakış Açıları

Birçok farklı yazar değişik bakış açılarına sahip olsa da Kourvertariz ve Dobratz'a göre siyaset sosyolojisinde beş temel bakış açısı vardır. Bu temel bakış açıları; yapısalcı-işlevselci, çatışmacı, sınıfsal, seçkinci ve çoğulcu yaklaşımdır.

İşlevselciler, toplumu bir sistem olarak düşünürler. Onlara göre toplumsal sistem iyi bütünleşmiş, bağımsız toplumsal birimlerden oluşmaktadır (kurumlar, gruplar, sınıfsal örgütler). Her bir toplumsal birimin yapısı ve işlevi toplumsal sistemin ihtiyaçlarının karşılanması ve uyum içerisinde devam etmesine katkıda bulunur.

Çatışmacı bakış açısı, işlevselcilerin temel varsayımlarına karşı çıkar. Toplum iyi bütünleşmiş bir sistem temelinde değil, çatışma ve uzlaşmazlık temelinde kurulmuştur. Toplum uzlaşmayla değil zorlama yoluyla bir arada bulunur. İşlevselciler istikrar ve ortak değerleri sistem için anahtar işlevsel ön koşullar olarak

¹⁵¹a.g.m., 55.

¹⁵²a.g.m., 55.

kabul ederlerken, çatışma kuramcıları toplumun en dinamik yönlerinin toplumsal değişim ve fikir ayrılıkları olduğunu ileri sürerler.¹⁵³

Sınıfsal bakış açısı, toplumun ekonomik işlevlerine öncelik veren Karl Marks'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Ortak kültürel değerlere önem veren işlevselcilerden farklı olarak Marksistler, toplumun maddi ve ekonomik güçlerine öncelik tanır ve ekonomik sistemin iki temel bileşenini ayırt ederler: Üretim güçleri ve üretim ilişkileri. Sınıf yaklaşımı, çatışmacı kuram gibi çözüme ve çatışma üzerinde durur. Ancak onlara göre çatışmanın temeli ekonomiktir.

Son yıllarda siyaset sosyolojisinde etkili olan iki temel yaklaşımda seçkinci ve çoğulcu yaklaşımlardır. Seçkinci yaklaşımın iki alt-tipi bulunmaktadır. Aristokratik (muhafazakar) ve radikal. Birincisi siyaset sosyologlarının seçkinci okulundan türemiştir (Mosca, Pareto ve Michels). Bu okula bağlı olanlar seçkinlerin işlevselliği üzerinde durmuşlar ve seçkinleri üst konumları ellerinde tutan üstün kişiler olarak tanımlamışlardır. Seçkinciler, ekonomik seçkinlerin yönetici sınıf olduğunu savunan Marksist içeriği kabul etmemişler, bunun yerine yönetici seçkinleri mutlaka ekonomik seçkinlerle ilişkisi olması geremediğini belirtmişlerdir. Halkın çoğunun kendini yönetme yeteneği olmadığını ve bu nedenle seçkinlerin yeterli ve etkin bir yönetim için gerekli olduğunu öne sürmüşlerdir.¹⁵⁴

Seçkinci analizin daha radikal türevleri “İktidar Seçkinleri” ve/veya “Askeri-Endüstriyel Kompleks” tezleridir. C. W. Mills ekonomik, siyasal ve askeri seçkinler üçlüsünün “İktidar seçkinleri”ni oluşturduğunu söylemiştir. Ekonomik alanda özellikle yapısal konumda bulunanlar, diğer seçkinler üzerinde egemenlik

¹⁵³a.g.m., 56.

¹⁵⁴a.g.m., 56.

kurmaktadır. Aristokratik seçkinci kuramcılardan farklı olarak Mills ve diğer radikal seçkinciler, toplumda bu seçkinlerin hüküm sürmesini eleştirmişlerdir.¹⁵⁵

Seçkinci yaklaşımın tersi, çoğulcu bakış açısı ve türevleridir. (Örneğin; çoklu-etki hipotezi, oydaşım hipotezi, çıkar kuramı vb.) çoğulcular iktidar seçkinlerinin varlığını kabul etmezler. Bunun yerine birbirleriyle rekabet halinde olan, ancak tek bir grubun iktidarı tekeli altında tutmaya gücünün olmadığı, bir çok işlevsel toplumsal seçkin ve özel çıkar grupları vardır. Seçkinciler çoğulcuları romantik, ütopyacı ve saf olmakla suçlarken; çoğulcular seçkincileri toplumdaki belirli bazı grupların güçlerini abartmakla ve aşırı basit olmakla suçlarlar. Çoğulcu bakış açısı 1950'lerin politikalarını etkilerken, seçkinci yaklaşım 1960'larda ve 1970'lerin başlarında daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Çoğulculuk statükonun savunması olmaktan başka bir şey olmadığı iddia edilerek dört bir yandan saldırıya uğramıştır.¹⁵⁶

Bu beş bakış açısını daha iyi anlamak için seçtiğimiz birkaç kavrama farklı yaklaşımların nasıl yaklaştığını ve onları nasıl algıladığını inceleyelim. Örneğin “toplum” kavramı; Sınıfsal-Marksist Yaklaşım için, sınıf çatışmasının yaşandığı bir mekan, Seçkinci Yaklaşım için, örgütlenmiş azınlıklar (seçkinler) tarafından yönetilen bir alan, Çoğulcu Yaklaşım için, hiçbir grubun egemenliğinin olmadığı bir değerler ve çıkarlar farklılaşmasını yansıtan bireysel ve gruplar arası ağlar toplamı, Yapısalcı-İşlevselci Yaklaşım için, ortak değerler, ihtiyaçlar ve amaçları olan bir sistem, Çatışmacı Yaklaşım için ise, sürekli rekabet içerisinde bir alandır.¹⁵⁷

¹⁵⁵a.g.m., 57.

¹⁵⁶a.g.m., 57.

¹⁵⁷a.g.m., 58.

4.2. Osmanlı Devletinden Günümüze Siyasetin Toplumsal Kökleri Ve Tabakalaşma

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nden günümüze Türk toplumun siyasal ve toplumsal temellerini incelemeye çalışacağız. Tanzimat'tan günümüze siyasetin toplum içerisindeki etkilerini ve dayandığı sınıfsal ve yapısal temelleri ele almaya çalışacağız. Bu bölümde bizim iddiamız, Türk siyasal tarihi içerisinde kendisini fazlasıyla hissettiren bir “merkez” (seçkinler), ve “çevre” (halk) rekabeti göze çarpmaktadır. Bize göre devlet içerisinde merkezci seçkinlerle, merkeze yakın durmaya çalışan zümre ve sınıflar arasında sürekli bir rekabet yaşanmıştır. Bu rekabet, değişmeyi de sağlayan bir dinamizm kazandırmıştır. Osmanlı devletindeki Patrimonyal bürokrasi, asker ve ilim adamlarına dayanan merkezdeki güç dengeleri iyi işlediği sürece devlet idaresinde bir sıkıntı yaşanmamıştır. Esnaf, din adamları, tekke, azınlıklar, köylüler, ayan gibi toplumsal sınıflar sürekli bir rekabet içerisinde merkeze yakın durarak, rant dağıtımından pay almaya çalışmışlardır. Bu yüzden çoğu ideolojikmiş gibi gözüken rekabetin kaynağında, Osmanlı'dan günümüze rant paylaşımı hesapları ağırlıkta kalmıştır. Osmanlı devletinin tasfiyesiyle sonuçlanan süreçte de, askeri ve sivil seçkinler yeniden kendilerini merkeze alarak, zaman zaman yerel eşraf ve güç sahipleri ile işbirliği yaparak devleti idare etmeye çalışmışlardır.

Bu bölümde toplumsal sınıflar arasındaki rekabeti, siyasetin hangi sınıflar arasındaki güç dengesine dayandığını ve bu güç dengelerinin toplum kesimleri üzerindeki etkileri, inceleme konularımız arasındadır. Bu bölümde Şerif Mardin, Çağlar Keyder, Feroz Ahmad, Ömer Çaha, İlder Turan, Nilüfer Göle, Ali Y. Sarıbay, Hacı B. Kaçmazoğlu, Ali Bulaç, Eric J. Zürcher, Tarık Zafer Tunaya, Ersin Kalaycıoğlu gibi bu alanda uzman isimlerin görüş ve düşüncelerini ele alacağız. Tanzimat'tan günümüze siyasal süreçleri sadece tarihi bir olgu olarak ele almayı, bunların toplum üzerinde yarattığı etki ve toplumsal dinamikleri harekete geçirme gücü üzerinde duracağız. Burada tarihsel olayları, siyasal ve sosyolojik bir temelde ele alacağız.

4.2.1. Osmanlı Toplumsal Yapısının Özellikleri: Patrimonyal Bürokrasi

Şerif Mardin Osmanlı toplumu üzerinde yapmış olduğu araştırma ve incelemelerde, Osmanlı Devleti'nin toplumsal özelliklerini en iyi anlatan şemanın “Patrimonyal Bürokrasi” olduğunu anlatır. Özellikle Weber'in “İdeal tip” sınıflamasından etkilenen Mardin'e göre, Patrimonyal yönetimlerde, meşruiyeti hükümdar temsil eder. Hükümdar otoritesini ülke düzeyine dağılmış, oldukça özel bir feodal sınıf yoluyla değil, geleceklere kendine bağlı bir “Patrimonyal bürokrat” sınıf aracılığıyla sağlar. Bu sınıfın Osmanlı Devleti'nde iki kolu vardır: Biri askeri güçlerden, ötekisi “sivil” memurlardan oluşur. Bunlara devlet emrinde oldukları söylenebilecek din adamları da eklenebilir. Ülkenin “çevre” alanlarına egemen olan kabileler ve gene merkezden uzak kesimlerde “eşraf” hanedanı rahatsız edecek kadar bir potansiyele sahiptir. Fakat hanedan iddialıdır. Hükümdarın hükümlerinin eksiksiz olduğu, kimsenin bu hükümlerini kendisiyle paylaşmadığı ilkesi, rejimin temel değerleri arasında yer alır. Bunun en yüksek ölçüde sağlanması için hükümdarın çevresinde toplanan “memurların” ülkenin stratejik güç kaynaklarına egemen olmaları gerekir. Örneğin eşraf ve taşranın iletişim sistemi merkezce kontrol altına alınmalıdır.¹⁵⁸

Osmanlı Patrimonyal bürokrasinin parolası, sosyal hareketleri denetim altında tutmak, sosyal kümelenmeleri izlemek ve topluluğa sürekli olarak “düzen” vermeye çalışmaktır. Osmanlı Devleti, toplum içindeki grupları tasnif eder ve her birine kendi biçtiği “rol” tanır, bu grupların önderlerini topluluğun hareketleri açısından kendine karşı sorumlu tutar, grupları ve kişileri kendine göre çizdiği bir toplumsal “yapı” planına göre yerleştirir. Osmanlı bürokratlarının üstlendikleri rejimi koruma işlevinin formül olarak açıklanma biçimi, “Din-ü Devlet”tir. Burada “din” başta gelir, oysa asıl korunmaya çalışılan devlettir. Bunun da meşru, “Müslümanlığa sığın” bir

¹⁵⁸Şerif MARDİN, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 179.

açıklaması vardır: Güçlü bir devletin koruyucu gücünden yararlanamayan dinin sürekliliği de sağlanamaz.¹⁵⁹

Devletin bu genel “nizam-ı alemci” davranışına ve kendini koruma politikalarına rağmen mekanizmalar bazen ters çalışabilir. O zaman “anarşi” devletin “batacağı” korkusu belirir. Bundan dolayıdır ki, birçok devlet adamı Yeni Osmanlılar’dan ve Jön Türkler’den önce bile “Bu devletin nasıl kurtarılacağı” konusunu kendine dert etmiştir.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti’nin en önemli yönlerinden biride devletin idari saç ayakları içerisinde “Seyfiye-Ordu”nun diğer iki ayak olan “Kalemiye-Bürokrasi” ve “İlmiye-Medrese”ye göre ayrıcalıklı konumu idi. Osmanlı Devleti’nde ilk batılılaşma hareketleri önce ordu gibi, etkinliği ve maddi gücü temsil eden duyarlı bir kurumda gelişme ve oradan topluma sıçrama imkanı buldu.

Osmanlı ideolojisini göre imparatorluktaki toplum, vergi ödemeyen, silah taşıma hakkına sahip olan yönetici seçkinler sınıfı ile bunun tam tersi durumdaki halk kitlesi (Osmanlı diliyle reaya) arasındaki bir ayrım etrafında biçimlenmişti. “Askeri” ya da özellikle “Osmanlı” diye adlandırılmış olan yönetici seçkinler sınıfı, padişahın bütün hizmetkarlarından oluşuyordu; askeri, kalem çalışanları ve saray halkı. Bu yönetici seçkinler sınıfına, resmi eğitim ve adli işlerin çoğundan sorumlu olan ulema da mensuptu.¹⁶¹

Seçkinler sınıfının uygarlığı ile halk kültürü arasında tek bağı, imparatorluğun her tarafında sıkça örülmüş bir tekkeler ağı kurmuş olan Mevlevi, Nakşibendi, Rifa’i ve Bektaşî tarikatları gibi tasavvuf tarikatları oluşturmuştu. Diğer bir bağı ise

¹⁵⁹a.g.m., 179.

¹⁶⁰a.g.m., 180.

¹⁶¹Erik Jan ZÜRCHER, Modern Türkiye’nin Tarihi, 27.

ayrıcalıklı bir konumu olan ulema sınıfı sağlıyordu. Osmanlı Devleti'nin kendini bir İslam devleti olarak ilan etmiş olması onlara ayrıcalıklı bir konum sağlıyordu.¹⁶²

Bulaç'a göre Osmanlı'da saray ile bütünleşmiş ordu bürokrasinin batılılaşmaya öncülük etmesinin bazı yapısal nedenleri vardır. Bunların başında Osmanlı Devleti'nin sürekli savaş durumunda olmasının getirdiği kaçınılmazlık yanında Onun bürokratik kurgusunun da askere fazlasıyla dayanması faktörü gelir. Ulemanın da devlete eklemeliği veya bir sınıf olarak devlette örgütlendiği bir toplum doğal olarak sivil güçler ve muhalefet zayıf olduğundan, köklü karar alma yetkisi devletin elinde olmuştur.¹⁶³

Osmanlı devletinde, devlet siyasi kültürün tepesinde bulunmasına rağmen, kendi meşruiyetini toplumsal katmanlar arasında yaygınlaştıracak sacayakların gelişmesine müsaade ettiği için devlet otoritesine olan bağlılığın korkudan çok "rıza" ve "sevgi" gibi değerler etrafında seyretmesi mümkün olabilmiştir. Tarikatlar, medreseler, vakıflar, loncalar gibi geleneksel sivil toplum örgütleri Osmanlı'da devlete karşı bağlılığı besleyen önemli sacayaklarıydı.¹⁶⁴

Osmanlı siyasi yapısında devlet, ulusla özdeşleşen, tarafsız ve toplumun dışında kabul edilen ve hiçbir özel çıkarı temsil etmeyen güçlü ve merkezileşmiş devlet geleneğidir. Ordu, devlet ve ulusun cisimleşmiş halidir.¹⁶⁵ Nitekim, devletin önemli saç ayaklarından biri olan ordu her dönemde siyaset üzerinde etkili bir güç olmuştur. Zaman zaman ilim adamları sınıfını yanına alarak bazı askeri müdahalelerde bulunarak, sınıf çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

Osmanlı devleti, Patrimonyal bir bürokrasi ile ilim adamları ve ordudan kurulu bir merkez tarafından idare kontrol edilmiştir. Bu sınıfların dışında, halk denilen

¹⁶²a.g.k., 28.

¹⁶³Ali BULAÇ, İslam Dünyasında Toplumsal Değişme, 60.

¹⁶⁴Ömer ÇAHA, "Türkiye'nin Siyasi Modernleşmesi", Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye, 284.

¹⁶⁵Feroz AHMAD Modern Türkiye'nin Oluşumu, 29.

reaya, sınıfı imtiyazsız bir sınıftır. Halk ile devlet arasında ilişkileri sağlayan bazı aracı kurumların olması, halkın devlete olan sadakatini sağlamıştır. Osmanlı devletinde bu yüzden itaat korkudan çok rıza üzerine kurulmuştur.

4.2.2. Tanzimat Ve Devleti Kurtarma Çabaları

Tanzimat Fermanı, Osmanlı devletinin modernleşme çabalarının somut bir göstergesi olan ve devletin bundan sonraki istikametini belirleyen bir belge hüviyetindedir. Daha önce yenilgileri askeri ve bürokratik gücünün zayıflamasına bağlayan Osmanlı devleti, ilk defa kültürel ve sosyal anlamda geri olduğunu kabul etmiş ve kendi değişim yönünü Batı'ya çevirmiştir. Tanzimat sonrası, devlet içerisinde Batılı güçlerin hesabına çalışan bir aydınlar sınıfı ortaya çıkmış, devletin hangi devletin himayesinde kurtulabileceği tartışılmıştır. Tanzimat fermanı, geleneksel Osmanlı kurumları yanında Batılı değerlere bağlı yeni kurumlar yaratmış ve devlet ve toplum içerisinde bir ikilik doğurmuştur.

Feroz Ahmad'a göre, Avrupa'da ortaya çıkan ve siyasi sonuçları olan gelişmeler Osmanlı devletinin güç kaybetmesine neden olmuştu. Osmanlı devleti Batı'nın meydan okumasına parça reformlarla, özellikle orduda reform yaparak karşılayabileceklerini düşündüler. Bu düşünce, sorunu bir süre için çözdü, ancak uzun dönemde sorun askeri değil yapısalı. Bizzat toplumda temel değişiklikler yapmak gerekiyordu. Yeniçeri ordusuyla ulemanın desteklediği tutucular, kendi konumlarını zayıflatacak reformlara uymayı reddettiler. Toplumda sultanı tutuculara karşı çıkmaya yöneltecek herhangi bir güç, ne bir burjuvazi ne de bir toprak sahibi aristokrasi vardı. Sultan kendi devletinin kölesi haline gelmişti.¹⁶⁶

Yeniçeri ordusunun II. Mahmut tarafından kaldırılması tutucuların gücünü zayıflattı. Ulemanın elinden vakıflar alındı. Bunlar devletin maaşlı memurları haline geldiler, mali bağımsızlıklarını kaybettiler. Avrupa'dakine benzer bakanlıklar

¹⁶⁶a.g.k., 36.

kuruldu. Bu değişiklikler sultana bağlı yeni bir bürokrat sınıfın doğmasını sağladı. Bu yeni bürokrat sınıf, modern Avrupa'nın gerçekleştirdiği başarıların temelinde özel mülkiyetin kutsallığı ve sultanın o zamana kadar mutlak olan otoritesinin anayasayla sınırlanması gibi iki ilkenin bulunduğunu anlamışlardı. Bu sınıfın ilk başarısı Kasım 1839'da Gülhane Fermanı olarak bilinen Tanzimat Fermanı'nın ilanı oldu. Bu belge diğer şeylerin yanı sıra, “tebaamızın canlarını, haysiyetlerini ve mülkiyetlerini en iyi şekilde koruma” güvencesi veriyor ve toplumun yeniden örgütlenmesini sağlayacak yasaların hükümet tarafından çıkarılacağını vaat ediyordu.

¹⁶⁷

Tanzimat fermanının (Gülhane Hatt-ı Şerifi) gerçekte dört temel reformu vaat etmekteydi.

- Padişahın tebaasının can, namus ve malının güvence altına alınması,
- İltizam sisteminin yerini alacak muntazam bir vergilendirme sistemi,
- Zorunlu askerlik sistemi,
- Hangi dinden olursa olsun bütün tebaa için yasa önünde eşitlik.¹⁶⁸

Aydın hareketinin Osmanlı'da başlattığı en önemli adım meşrutî monarşi yönündeki çaba olmuştur. Osmanlı bürokratik eliti tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı, gerçekte Osmanlı hukuk sisteminde devrim niteliğinde bir değişimi içermekteydi. Müslüman ve zımnî ayırımına dayalı Osmanlı hukuk sistemi ilk defa “eşitlik” fikri etrafında revize edilmekteydi. Bu ferman Osmanlı bürokratik elitinin bir başarısıydı. Ancak Osmanlı ulemasının ve genel olarak yaygın dini tabakaların da buna dolaylı desteği olmuştur. Başka bir ifade ile ulemanın buna direnememesi dolaylı bir destek olarak algılanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁷ a.g.k., 40.

¹⁶⁸ Bkz. (161), ZÜRCHER, 80.

¹⁶⁹ Bkz. (164), ÇAHA, 275.

Tanzimat fermanını müteakiben 1838 yılında, ekonomik anlamda bir değişimi içeren Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Ticaret Antlaşması, Osmanlı'nın ekonomik anlamda modernleşme çabasını göstermektedir. Bu antlaşma Batı sermayesinin Osmanlı'ya akmasına ve Osmanlı ekonomisinin kente merkezlerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır.¹⁷⁰

Ağustos 1838'de İngiliz Osmanlı Ticaret Sözleşmesi korumacılığı ortadan kaldırdı ve yabancı tüccarların iç ticarete doğrudan katılmalarına ilk kez izin verdi. Bu antlaşmanın bir sonucu zayıflamakta olan zanaatların ağır bir darbe yemesi ve lonca sisteminin yıpranması oldu. Bu gelişmeler eski yapıların yıkılmasının batılılaşmayı hızlandıracağına inanan reformcu aydınların hoşuna giderken, geniş bir halk tabakasında huzursuzluk yarattı.¹⁷¹

Tanzimat'la birlikte ordu yeni bir düzene sokulmuş, imparatorluğun mülki idaresi standart bir eyalet sistemine göre bölünmüştür. Ayrıca vilayet meclislerinin kurulması, ceza kanununun hazırlanması, medreselerin yanında Avrupa örneğinde okullarına açılması, karma mahkemelerin oluşturulması gibi önemli toplumsal ve siyasal yenilikler yapılmıştır.¹⁷²

Osmanlı Devleti'nin "nizam-ı alemci" tutumunda uyruklar (tebaa) devlet için bir araç olarak görülüyordu. Bunun tersi bir tutum, devletin esas görevinin uyruklarının mutluluğunu sağlamak olduğu ilkesidir. Bu görüş önce Tanzimat döneminde belirir, sonra gittikçe güçlenerek, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ortaya çıkar.

Tanzimat'tan önceki devleti kurtarma çabaları Osmanlı askeri gücünün yenileştirilmesi zorunluluğunun anlaşılmasıyla biçimlenmişti. Tanzimat'ın özelliği

¹⁷⁰a.g.m., 274.

¹⁷¹Bkz. (165), AHMAD, 43.

¹⁷²Hacı B. KAÇMAZOĞLU, Türk Sosyoloji Tarihine Giriş, 95.

bu anlayışa yeni bir eksen katmış olmasıdır. Askeri reformun yapılabilmesi için düzenin idari, hukuki ve iktisadi yapısında da yenilik gerekmektedir. Tanzimat'ın esas karakterini ortaya çıkarmak için araştırmalar genellikle bu karakteri Tanzimat'ın "ikiciliği" adını verdikleri bir unsurda bulurlar. Bu teoriye göre, Tanzimat bir yandan laik Batı kurumlarını yerleştirmeye çalışırken, öte yandan imparatorluğun "dinsel" yapısından vazgeçmemiştir. Tanzimat ülkenin laikleşmesinde önemli etkilerde bulunmuştur. Eğitim kurumlarını ellerinde tutan ulema'yı bir kenara iterek, sivil bir eğitim sistemi geliştirmiş, sivil öğretmen okulları açmış, bugünkü orta ve liselerin karması olan "rüştiye"yi ülke yüzeyine yaymış, askeri okul ve sistemini yenileştirmiş, sivil bir hukuk kurulmuş ve yargıçlar yetiştirilmiştir.¹⁷³

Bu çabanın başarısız olmasının gerisinde, bu Batılılaşma çabasının üst düzey bir grup bürokratla sınırlı kalması, önderliğin zayıflığı önemli rol oynamıştı. Osmanlı kültürü hep iki katlı oldu; bir üst kat, öteki de alt kat yada halk katı şeklinde. Yüksek kat da kendi içinde bürokratların daha laik kültürü ile, İslam hukukunda (fıkıh) uzmanlaşmış ulemanın İslami kültürü olarak ikiye ayrılıyordu. Osmanlı kültüründe İslam dininin birincil unsur olduğu yolundaki zımni anlayış, bu üç kesimin hepsini, birbirlerine karşılıklı olarak nüfuz ettikleri İslami bir şemsiye altında tuttu.¹⁷⁴

Tanzimat bürokratları, laikleştirici reformlarıyla hem İslam hukuku (fıkıh) bilginlerine (ulemaya) hem de halka yabancılaştılar, oysa geçmişte ortak bir lehçe ve ortak davranış kuralları bu unsurları birbirine bağlamaktaydı.¹⁷⁵ Bu toplumdan kopuk bir aydın tipinin ilk başlangıcı oldu. Halkla yeni yetişen aydın, bürokrat sınıf arasında bir kopma başlamıştı. Bir tarafta Batılı bir eğitim almış referanslarını Batılı değerlerde bulan Fransız tipi bürokrat aydınlar, öbür tarafta ulema ve bunların arasında ise devlete ve aydınına uzaktan bakan, onları anlamakta güçlük çeken bir halk vardı.

¹⁷³Bkz. (158), MARDİN, 182.

¹⁷⁴Şerif MARDİN, Bediüzzaman Said Nursi Olayı, 22.

¹⁷⁵a.g.k., 22.

Tanzimat'la beraber, Osmanlı devlet yönetiminde yeni bir takım gruplaşmalar da başlamıştır. Daha önce eski-yeni tartışmaları içerisinde geçen çatışmalar, artık Osmanlı çıkarlarına Alman, Fransız, İngiliz ya da Rus yanlısı bir siyasetin uygun olduğunu savunan gruplar arasında bir çekişmeye dönüşmüştür. Artık bundan sonra çatışma hangi devletin Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını daha iyi koruyacağı ile ilgili olmuştur.¹⁷⁶

Tanzimat, Osmanlı devletinin yenilgiyi kabul ederek kendini Batılı değerlerle modernleştirmeyi amaçlayan, Batılı kurumların devlet içerisinde kök salmasını kolaylaştıran ve Batılı değerlere inanmış yeni bir aydın sınıfı yaratmayı amaçlayan, bir tarihi belge olarak görülmektedir. Çözümün bizim dışımızda arandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı'yı Batı'ya açmış, ekonomisi zayıf olan Osmanlı devleti, bir yarı sömürge konumuna düşmüştür.

4.2.3. On Dokuzuncu Yüzyıldaki Gelişmeler

18. yüzyıl boyunca Osmanlı toprakları iltizam hiyerarşisini denetiminde tutan ayanın gittikçe artan hakimiyeti altına girdi. Bu kişiler taşradaki merkezlerde devletin otoritesini temsil ederek tarımsal artığa el koydular. Kontrol ettikleri bölgelerde hem köylülerin vergilerini topladılar, hem de ticareti ellerinde tuttular. Ayan, şehir ekonomisini de yönetmeye girişince nüfuzları kırsal kesimin sınırlarını aştı. 18. yüzyılın ikinci yarısında, taşra merkezlerinde ayan meclisleri Batı Avrupa'dakine benzer bir şehir aristokrasisi işlevini görmeye başladı.¹⁷⁷

İmparatorluğun çöküş döneminde "Patrimonyal bürokrasi" ve devlet yönetiminde çatlaklar belirmeye başladı. Bunlardan biri "yerel" güçlerin merkeze karşı kazandıkları gücün artmasıydı. Bir başka gelişmede, ayan ve eşrafın araboluculuk işlevini yüklenmeye başlamasıydı. Artık bunlar taşradaki vergi

¹⁷⁶Bkz. (172), KAÇMAZOĞLU, 94.

¹⁷⁷Bkz. (31), KEYDER, 26.

yükümlüleri ile merkezce atanmış gözü doymaz mültezimler arasında tampon görevini üstlenmişlerdi. Devlet ayanın bu etki alanını genişletmesini tanımak ve onunla işbirliğine gitmek zorunda kaldı. Bunun en aktüel örneği Osmanlı Devleti ile ayanlar arasında imzalanan “Sened-i İttifak” olmuştur. (1808) ¹⁷⁸ Sened-i İttifak, Kadir-i mutlak devlet anlayışını tarih boyunca korumuş bir siyasi kültüre sahip Osmanlı Devletinin, yeni şartlar gereği, ilk defa kendi dışında sosyal grupların taleplerini göz önünde bulundurmaya mecbur ettiğini göstermektedir. Sosyal gruplarda devlete karşı alternatif söylem ve arayışlara başvurma imkanı sağlamıştır. Bu yönüyle Sened-i İttifak Osmanlı siyasi modernleşmesinin ilk adımını oluşturmaktadır. ¹⁷⁹

Ayan, çok farklı kökenlerden gelen nüfuz sahibi kişilerdi. Bazıları yerel bir güç tabanı oluşturmuş Osmanlı valileriydi, bazıları, zengin tüccar ya da sarraflardı, diğerleri de toprak sahipleri ya da yüksek dinsel makam sahipleriydi. Ayanın ortak paydası, devleti, devletin kendi resmi doktrinine rağmen, kendilerini devlet ile eyalet halkı arasındaki aracılar olarak tanımaya mecbur eden paraya ve de yöresel bir güç tabanına sahip olmalarıydı. Hama ve Şam’da Azmzadeler, Bağdat’ta Hasan Paşa ve oğlu Ahmet Paşa, Akka’lı ünlü Ahmet Cezzar Paşa ve Anadolu’da Karaosmanoğlu ailesi gibi büyük ayan ailelerinin durumu çok defa özerkliğe varmıştı ve merkezi yönetimin bunlarla olan ilişkileri, tebaa ile olan ilişkilerinden vassal prenslerle olan ilişkilerine benziyordu. ¹⁸⁰

Sened-i İttifak ile ayan reformları ve yeni bir ordunun kurulmasını desteklemeye söz vermişlerdi. Padişaha ve onun yönetimine bağlılıklarını bildirmişlerdi. Padişah ise vergileri adaletli bir şekilde tahsil edecek ve ayanın

¹⁷⁸Bkz. (158), MARDİN, 88.

¹⁷⁹Bkz. (164), ÇAHA, 272.

¹⁸⁰Bkz. (161), ZÜRCHER, 32.

gücünü tanıyacaktı. Bazı tarihçilere göre bu anlaşma Osmanlı'nın "Magna Carta"sı sayılabilirdi.¹⁸¹

Müslümanlar ile gayr-ı Müslimlerin eşitliğini tanıyan yeni bir ceza yasasına geçildi. Aynı zamanda, yabancıları kapsayan ticaret davaları için karma mahkemeler oluşturuldu. 1844'te, İslamiyet'i terk edene şeriatın şart koştuğu ölüm cezası kaldırıldı. 1850'de Fransa'dan kopya edilen yeni bir ticaret yasası, 1863'te bir deniz ticaret yasası ve 1867'de yabancıların imparatorlukta ilk kez toprak sahibi olmalarını sağlayan bir yasa çıkarıldı.¹⁸²

Bu yüzyılda eğitim alanında da laikleşme eğilimi ile beraber yeni okullar açıldı. Bunlardan en önemlisi 1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye idi. Her köy ve kasabaya rüştiye, her kente idadi ve her il merkezine Fransız liselerini örnek alan sultaniye adlı yüksek okullar kuruldu. 1869'da eski saray okulu Galatasaray sultanisi ve 1873'te Aksaray semtinde Müslüman öksüz ve yetimler için Darüşşafaka sultanisi kuruldu.¹⁸³

Bu yüzyılda imparatorlukta dört tür okul bulunuyordu.

1. Geleneksel Müslüman okulları yani mektepler ve geleneksel İslam ilimleri programlarını uygulayan medreseler,
2. Tanzimat'la kurulan ve II. Abdülhamit tarafından yaygınlaştırılan laik devlet okulları, bunlar imparatorluğu yönetecek yeni kadroları yetiştirecekti,
3. Milletlerin kurdukları ve parasını temin ettikleri okullar,
4. Yabancı Katolik ve Protestan misyoner heyetlerinin ve Musevi *Alliance Israelite Universelle*'in yönetmekte olduğu okullar.¹⁸⁴

¹⁸¹a.g.k., 50.

¹⁸²a.g.k., 95.

¹⁸³a.g.k., 96.

¹⁸⁴a.g.k., 97.

Osmanlı devletinde Tanzimat Fermanı hukuki bir devrim etkisine sahip iken Kanun-u Esasi siyasi anlamda devrim niteliğine sahip olmuştur. Kanun-u Esasi ile gelen en önemli yenilik devletin mutlak bir otorite olarak algılanmasına son vermiş olması ve sultanın şahsındaki devlet iradesinin hukuk ile sınırlandırılmış olmasıdır. Kanun-u Esasi ilk defa Osmanlı yöneticisinin iradesini sınırlamakta, dolayısıyla devlet egemenliğini toplumla paylaşmaktaydı. İkinci önemli bir yanı ise Osmanlı devletinde ilk defa görülen meclisti.¹⁸⁵

Osmanlı'da ilk defa gerçekleştirilen bir seçime dayanarak oluşan, değişik dini ve etnik çizgileri içine alan meclis, Osmanlı demokrasisinin sonraki dönemlere tevarüs eden ana dinamiğini oluşturmuştur. Birkaç yıl sonra askıya alınmış olmasına rağmen meclis dinamiği etrafında oluşan toplumsal ve siyasi talep artık anayasa ve meclise dayalı monarşik bir sistemi Osmanlı siyasi yapısının kaçınılmaz bir özelliği haline getirmiştir. Bu dinamizm ilerde cumhuriyet fikrinin de temelini oluşturmuştur.

186

Bu yüzyılda ayan ve eşrafın güçlenen konumları onların yönetime katılma isteklerini de doğurdu. Bu da ancak Osmanlı Patrimonyal bürokrasisinin içine sızmakla, onu değişime uğratmakla mümkündü. Ayan ve eşrafın oğulları Tanzimat'ın modern eğitim kurumlarında eğitim gördü ve dış ülkelerde tahsillerini bitirdiler. Zamanla devlet kademesinde önemli görevler üstlendiler ve bu sınıf Osmanlı'da yenileşme hareketlerinin öncülüğünü yapacaktır. Bu yeni gelişen bürokrat sınıf "kulluk" statülerini reddetmekte, siyasal iktidarın dizginlerini ele geçirip çağdaşlaşma hareketinin öncülüğünü üstlenmekteydi. Bu modernleşme hareketine katılamayan köklü ulema aileleri çökmeye başladı. Bu aileler ayrıcalıklı konumlarını, ancak şer'i hukukun yanı sıra medeni hukuk eğitiminden de geçerek ve şer'i hukukla birlikte Batılı medeni hukuk bilgisi de gerektiren yeni sivil

¹⁸⁵Bkz. (164), ÇAHA, 275.

¹⁸⁶a.g.m., 275.

mahkemelerde yargıçlık gibi meslekler edinme yoluyla Tanzimat'ın bürokratik yapısı içinde yer alarak koruyabildiler.¹⁸⁷

Tüccar ve esnaf ise bu dönemde, kapitülasyonlar gereği Avrupa endüstri ve ticaretinin rekabetiyle karşı karşıya kalan, bu nedenle oluşmadan çökmeye başlayan çekirdek halindeki sınıflardı. Bunların merkezi otoriteye karşı duydukları hoşnutsuzluk sürmekte özellikle de ender olarak önlerine çıkan ekonomik gelişme fırsatları gelir peşindeki yönetim tarafından engellendikçe kendini belli etmekteydi. Bu yüzyılın kaybeden sınıfları, ulema, esnaf ve sanatkarlar oldu. Kazananlar ise eşraf ve ayan ve yeni gelişen “bürokrat” sınıf.¹⁸⁸

Osmanlı modernleşme hareketinin başlangıcı olan Tanzimat, saray bürokrasisi ile reaya arasındaki uzaklığı azaltmayı başaramamıştı. Tersine taşra, eskisinde daha çok durgunlaştı. Islahatçılar yeni ele geçirmiş oldukları “büyü” dolayısıyla büsbütün unutulmuştu. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki bölümlenme daha açık kültürel bir biçim aldı; bir yanda cilalı Paris yönelimli devlet adamları, öte yandan kaba taşralılar vardı. Arasındaki fark Fransız kültürü ile İslam kültürü arasındaki ayrılıktı. İlk Türk meşrutiyetçileri olan Yeni Osmanlı'lar, bu değişmeyi ve bunun, Avrupa adet ve düşüncelerinin taklitçileri tarafından sokulmak istenen yeni seçkinciliğe ulaşamayan seçkinlerde yarattığı tiksintiyi sömürmeye önem verdiler.¹⁸⁹

Alt derecedeki bürokratların birçoğu Batı hakkında yüzeysel bilgiye sahip olup, bu bilgiyle geleneksel Osmanlı usullerini züppece reddedişi birleştirmiş kişilerdi. Bu kişilerin hem tebaasından zorla yeni şeyler isteyen merkezi bir devletin temsilcileri hem de yabancı bir kültürün açıkça taşıyıcısı olmaları, kendilerini geleneksel Müslüman çevrelerde hiç sevilmeyen kişiler haline getirmişti.¹⁹⁰

¹⁸⁷Bkz. (158), MARDİN, 88.

¹⁸⁸a.g.k., 89.

¹⁸⁹Şerif MARDİN, Din ve İdeoloji, 132.

¹⁹⁰Bkz. (161), ZÜRCHER, 102.

4.2.4. Taşralı Türkler: Genç Osmanlılar

Osmanlı devletinin on dokuzuncu yüzyılın başlarında başlattığı eğitim reformu ve bu alandaki yatırımları sonucunda ortaya çıkan aydın kesim devleti öncelemiş olmakla birlikte önemli bir entelijansiya hareketi başlatmıştır. Bu entelijansiya batıdaki akranlarının aksine devlet-i aliye saikiyle harekete geçmiş olsa da Osmanlı'da muazzam bir fikir zenginliğe ve farklılaşmaya öncülük etmişlerdir.¹⁹¹ Entelektüel anlamda bir düşünce zenginliği sağlamanın yanında Osmanlı aydını siyasi alanda da bürokratik elite denk bir elit tabaka oluşturmuştur. Bu elit tabaka iktidara da ortak olmuştur.¹⁹²

Genç Osmanlılar taşralı yada aşağı sınıf menşeliydiler.¹⁹³ II. Abdülhamit döneminde uygulanan politikalarla taşradan başkente getirilmiş ve modern eğitim kurumlarında eğitim görmüşlerdi. Sultan Abdülhamit'in amacı bürokrasiyi elinde tutan birkaç aileye ve Osmanlı seçkinlerine karşı dengeleyici bir unsur olarak yeni bir denge yaratmaktı. Genç Osmanlıların başkaldırması, kısmen seçkinlerinin babadan oğla geçen bir soylu sınıf olup, "halk"ı ihmal ettikleri duygusuyla beslenmişti. Fakat eğer daha önce olsaydı, bu durum karşısında kendilerini koruyucular sınıfı ile özdeşleştirme yoluna gitmeleri beklenebilirdi. Fakat geleneksel sistemle ideolojinin dağılması buna engeldi. Şimdi artık kendilerini aşağı sınıflarla özdeşleştiriyor ve kültür ayrılığını gidermeye çalışıyorlardı.¹⁹⁴

Genç Osmanlılar; Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi önemli isimlerden oluşuyordu. Bilhassa gazetecilik mesleği ile fikirlerini geniş bir kitleye ulaştırmaya çalıştılar. Bunlar liberal değerleri, İslami kanıtlarla savunmaya çalışıyorlardı. Genç Osmanlılar, geçmişe, yani İslamiyet'in altın çağına, hem de İmparatorluğun yükseliş dönemine aşırı özlemle bakan, sofu Müslüman oldukları

¹⁹¹Bkz. (164), ÇAHA, 276.

¹⁹²a.g.m., 276.

¹⁹³Şerif MARDİN, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 98.

¹⁹⁴Bkz. (189), MARDİN, 136.

kadar Osmanlı yurtseveri kişilerdi. Tanzimat politikalarının devleti yıkacağına inanıyorlardı. Onlara göre çözüm imparatorluğa temsili, anayasal ve parlamenter bir yönetimin getirilmesinde ve böylece Müslüman ile gayr-ı Müslim tebaaya tam bir eşitlik getirmektir. Bu iş yapılırken imparatorluk Avrupa'nın liberal devletlerini örnek alacaktı.¹⁹⁵

Genç Osmanlılar pozitivism ve sonrada ondan ilham olan tesianütçülüğüne (yardımlaşma) dört elle sarıldılar. Bürokrasiyi modernleştirmek üzere kurulan devlet okullarında öğrenim gören, fakat aynı zamanda devleti koruma ülküsüyle yetişen bu genç adamlar, Comte'un toplumsal mühendislik görüşlerinde seçkince görüşlerin temellendiğini gördüler. Bilim, destek için dayandıkları kaya oldu.¹⁹⁶

Genç Osmanlılar Sultan Abdülhamit'in Asya halklarını kısmi olarak birleştirdiği bir dönemde işbaşına geldiler. İmparatorluğun etnik farklılıklarının daha keskin olduğu ve yerel grupların daha iyi örgütlendiği öteki bölgelerinde bir kültürel ve eğitimsel politikayı baştan başa uygulamaya çalıştılar. Ehliyetsizlikleri ve henüz başlangıç evresindeki ulusalcılıkları yüzünden, yönetimleri için sağlayabilecekleri desteği ziyan ettiler. Bütünleşme eksikliği, merkezci olmayan yönetim konusunda ileri sürülen istek ve ayrıca Genç Osmanlıların laik düşünceleri olarak görülen şeye karşı taşranın direnişi, onların iktidardaki yıllarının başlıca temasıdır.¹⁹⁷

4.2.5. Jön Türkler

II. Abdülhamit tarafından taşraya sürülen Genç Osmanlılar, Abdülhamit'e karşı kişisel bir kin duygusuyla Paris'te padişaha bayrak açan Mısır Hıdivi'nin kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi sürgünleri Paris'e çağırdı. Kendilerine artık "Jeunes Turcs" (Jön Türkler) diye isim takmışlardı. Bu ismi ilk

¹⁹⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 105.

¹⁹⁶Bkz. (189), MARDİN, 137.

¹⁹⁷Bkz. (158), MARDİN, 42.

defa Mustafa Fazıl Paşa kullanmıştı. Bu isim daha sonra Paris'te Abdülhamit yönetimine karşı mücadele eden grupların ortak bir ismi oldu.¹⁹⁸

Sultan II. Abdülhamit modern laik eğitim veren okullar kurduğunu. İmparatorluğu modernleştirme anlamında önemli adımlar atmıştı. Bunların içerisinde en önemlileri Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi okullardı. Bilhassa bu okullardan yetişen ve Batıdaki fikir akımlarından etkilenen genç nesil Abdülhamit karşıtı politikaların merkezi haline gelmişti. Abdülhamit bu okullardan yetişen öğrencilere kendine bağlılık aşılayamamıştı. Padişah bu okullardan yetişenlerin bir çoğunun liberal eğilimlerinin farkındaydı. Bu yüzden de ordu da alaydan yetişmiş ve modern askerlik bilimine dair en ufak bilgileri olmayan subaylara güvenmeye ve onları terfi ettirmeye yöneldi. Ordu içinde “mektepli” ve “alaylı” subaylar arasında bariz bir bölünme olmuştu. Ordu ve bürokraside ve özellikle bunların genç mensupları arasındaki moral bozukluğu gittikçe ciddi bir sorun haline gelmişti.¹⁹⁹

Jön Türklerin düşüncelerini etkileyen görüşler Sosyal Darwinizm ve Pozitivizmdi Sosyal Darwinizm o dönemde bilhassa Tıbbiye’lerde egemen olan bir görüştü. Bu görüşe göre, hayat süreci kimyasal, fiziksel ve biyolojik değişmelere bağlı maddi etmenlerle belirleniyordu. Devlet adamı-devlet ilişkilerini, hasta-doktor ilişkisine benzetmişlerdi. Devlet “hasta” ise, devlet adamı bir “doktor” gibi hastayı iyileştirecektir. Jön Türkler kendilerin toplumsal doktor unvanlarını veriyorlardı.²⁰⁰

Jön Türkler pozitivizmden de etkilenmişlerdi. Toplumsal sorunların tabiat kanunları ile açıklanabileceğine inanıyorlardı. Modern bilim bütün bu sorunlara çözümler bulabilecekti. Toplumsal sorunları bir fizik bilimi gibi kesin, kurallara bağlı biçimde halledebileceklerini söylüyorlardı. Bu görüşleri daha çok Comte sosyolojisinin temsilcisi sayılan Ahmet Rıza temsil ediyordu.

¹⁹⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 107.

¹⁹⁹a.g.k., 122.

²⁰⁰Bkz. (193), MARDİN, 16-17.

Abdülhamit (II) saltanatı sırasında 28 sadrazam gelip geçmişti. Entrika, hile ve rüşvetin kol gezmesi, yönetimin etkisizliği ve istikrarın kesin yokluğu gibi apaçık kusurların dışında bu sisteme yöneltilen esas eleştiri, siyasal yaşama-teorik olarak bile- ancak küçük bir azınlığın katılmasına fırsat tanımasıydı. Yeni güçlerin doğmakta olduğu bir zamanda bu durumun karışıklığa yol açması kaçınılmazdı.²⁰¹

Siyasal alanda statüko değişmeden kalsa bile, imparatorluğun Sosyo-ekonomik yapısını yavaş yavaş değiştirmekte olan gelişmeler de harekete yeni bir toplumsal temel kazandırmaktaydı. Sultan, liberal fikirlere düşman olmakla ve bunları kendi otoritesi için doğrudan bir tehdit olarak görmekle birlikte, kurumsal modernleşmenin, kendi durumunu pekiştirmek ve imparatorluğu güçlendirmek açısından gerekli olduğunu anlıyordu.²⁰²

Abdülhamit reformlarının bir yan ürünü, geleneksel seçkinlerden ayrı ve çıkarları onlarınkine ters olan ve Osmanlı toplumunda çok daha geniş bir temele sahip bulunan yeni bir sosyal sınıfın ortaya çıkmasıydı. Bu sınıfın temsilcileri de liberalleşme istemekle birlikte, onların talepleri, olayların kısa zamanda ortaya çıkaracağı gibi yalnızca siyasal değişimle sınırlı değildi. Onlar imparatorluğun yalnızca siyasal yapısını değil, toplumsal ve ekonomik yapısını da kendi lehlerine değiştirmek istiyorlardı.²⁰³

İlk örgütlü muhalefet topluluğu 1889'da, Mekteb-i Tıbbiye'de kurulmuştu. Bu tarihte dört öğrenci, amacı anayasa ve parlamentoyu geri getirmek olan "İttihat-ı Osmani Cemiyeti"ni kurmuştu. Sonraki birkaç yıl içinde be cemiyet yavaş yavaş büyüdü. Cemiyetin bazı üyeleri padişahın zaptiyeleri tarafından tutuklandı, bazıları ise dışarıya, çoğunlukla da Paris'e kaçtı. Bunlar Paris'te sultanı sertçe eleştiren mülteci Osmanlı meşrutiyetçilerinden küçük bir topluluk buldular. Bu topluluğun önde gelen şahsiyeti, Osmanlı parlamentosundan bir milletvekilinin oğlu, Bursa eski

²⁰¹Feroz AHMAD, İttihatçılıktan Kemalizm'e, 7.

²⁰²a.g.k., 8.

²⁰³a.g.k., 9.

maarif müdürü Ahmet Rıza'ydı. Ahmet Rıza öteki mültecilerle birlikte “İttihat ve Terakki Cemiyeti”ni kurmuştu. Meşveret (Danışma) adlı bir gazete çıkarıyordu. Sıkı bir Pozitivistti. Auguste Comte'un fikirlerini benimsemişti.²⁰⁴

1899 yılının Aralık ayında, zengin bir paşanın, oğulları Sabahattin ve Lütfullah'la beraber Fransa'ya kaçan Mahmut Celalettin Paşa'nın Paris'e gelişiyle muhalefet hareketi canlılık kazandı. Sabahattin, Ahmet Rıza'nın otoritesine en ciddi tehdidi oluşturuyordu. Daha liberal olan Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza arasında başlayan ihtilaf hareketi ikiye böldü. 1902'de Paris'te ilk “Osmanlı Liberalleri Kongresi”nde bu ayrılık açığa çıktı. Sabahattin bey “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti”ni kurdu.²⁰⁵

Bu yıllarda Rus Çarının bir yasama meclisinin kabul edilmiş olması, 1906'da İran'da yaşanan meşrutî devrim Jön Türklere esin verici oldu. Bu yıllarda daha teşkilatçı ve eylemci olan Bahattin Şakir ve Doktor Nazım'ın Paris'e gelip harekete katılması Jön Türkleri kuvvetlendirdi. Ahmet Rıza bir teorisyendi. Teşkilata yeni katılanlar ise cemiyeti imparatorluğun her tarafında şubeleri bulunan bir örgüte dönüştürdüler.²⁰⁶

İttihatçıların üçlü lider takımından biri olan Talat Paşa anılarında Jön Türk hareketini şöyle tanımlamaktadır: “Jön Türk hareketi memlekette eşitlik, hürriyet ve adalet getirmek emeliyle ortaya atılmıştı. Bu prensibi temin maksadıyla Jön Türkler, Araplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler vesaire gibi yurttaki bütün milletleri birleştirmeyi, bu suretle de sevgili vatanın selamet ve terakkisi için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı.”²⁰⁷

²⁰⁴Bkz. (161), ZÜRCHER, 131.

²⁰⁵a.g.k., 133.

²⁰⁶a.g.k., 134.

²⁰⁷Hüseyin Cahit YALÇIN, Talat Paşa'nın Hatıraları, 15.

23 Temmuz 1908'de Sultan İkinci Abdülhamit özellikle Makedonya'da örgütlenen ve Abdülhamit idaresine karşı isyan eden, ordu içinde de özellikle alt kademelerde etkili olan, Selanik gibi bazı Osmanlı şehirlerinde güçlenmiş bulunan "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nin baskılarına daha fazla dayanamayarak İkinci Meşrutiyet'i ilan etti. Padişah isyanı bastırmakta yetersiz kalmış ve daha fazla isyanın büyümemesi için anayasanın tekrar yürürlüğe girmesine razı olmuştu. Bu cemiyet için önemli bir başarıydı.²⁰⁸

Mülteciler yurda döndüler. İmparatorlukta kahramanlar gibi karşılandılar. Ama güç hala Selanik'teki askeri grubun elindeydi. Cemiyet bu coşkulu hava içinde yönetimi ele geçirmedi. Çünkü bunları çoğu henüz çok genç subaylardan oluşuyordu. Yaş ve kıdem Osmanlı toplumunda otoritenin en önemli koşullarındandı. Cemiyet, siyaset işlerini Sadrazam Sait Halim Paşa yönetimindeki mevcut hükümete bırakmayı yeğledi.²⁰⁹

Dışa kapalı bir toplum, meşrutiyetle beraber en azından kentlerde ve kasabalarda ansızın dışa açılıyordu. Sansür kaldırıldı ve imparatorluğun bütün cemaatlerini ve çok çeşitli fikirleri temsil eden gazete ve dergiler, coşkulu bir halkın merakını tatmin için piyasaya verildi. Dinsel-etnik cemaatlerin önderleri anayasadan hoşnut, mutlakçılığın sona ermesinin kendi iktidarlarını ve nüfuzlarını güçlendireceğinden emindiler.²¹⁰

Abdülhamit rejimini yıkmak için birleşmiş güçlerden oluşan Jön Türkler kendi içinde hiziplere bölünmüşlerdi. Bu hiziplerden ikisi önemliydi. Bunlar, liberaller ve ittihatçılardı. Liberaller Osmanlı toplumunun üst sınıflarına mensuptular. Bunlar eğitim görmüş, batılılaşmış, kozmopolit bir yabancı dile sahip kişilerdi. Anayasal bir monarşiden yanaydılar. Liberallerin savunduğu ideoloji Osmanlılık idi. Bu ideolojiye göre, bütün dini ve etnik cemaatler, kendi dar amaçlarından ve

²⁰⁸Feroz AHMAD, İttihat ve Terakki, 29.

²⁰⁹Bkz. (161), ZÜRCHER, 141.

²¹⁰Bkz. (165), AHMAD, 49.

özlemlerinden fedakarlık etmeksizin bir hanedan yurtseverliğine sadakat gösterebilirlerdi. 1889'da kurulan gizli İttihat ve Terakki Komitesi'nin üyeleri de anayasalcı ve Liberallerin tasarladıklarına benzer bir siyasal rejimi savunuyorlardı. Ancak bunlar otokrasinin yıkılmasını sadece toplumsal ve ekonomik rejimin dönüştürülmesine yönelik bir ilk adım sayıyorlardı. İttihatçılar, alt ve orta sınıf bir kesimden geliyorlardı. Bu sınıf yerli ekonomide meydana gelen tahribat nedeniyle dünya pazarlarıyla ileri derecede bütünleşmenin sonuçlarından zarar görmüştü. Bu sınıf, Saray'ın ve Babıali'nin yarattığı himaye ilişkisiyle gelişen ve kendi sınıflarına mensup kişilerin yükselmesini fiilen imkansız hale getiren kapalı ve çürümüş sistemden rahatsızdılar.²¹¹

İttihatçılar, tutuk ve kendine güvensiz olan sınıf olarak meslek sahibi kişilerden oluşuyordu: Öğretmenler, avukatlar, gazeteciler, doktorlar, küçük rütbeli subaylar, küçük memurlar ve kentlerde buhran içindeki zanaatkarlar ile tüccarlar. Siyasal değişiklikler bu gruba gerçek bir avantaj sağlamamıştı ve bunlar devrimi daha ileri götürmeye kararlıydılar.²¹²

İttihatçılar varolan toplumsal yapıyı yıkmak istemeseler bile, statükoyu devam ettirmek niyetinde de değillerdi. Onlar da hiyerarşiye önem veriyorlardı, ama kastettikleri geleneksel olarak yerleşmiş ayrıcalıklar hiyerarşisi değildi. Zamanla yönetici elitin tekeline kırma umudu içinde daha fazla siyasal ve ekonomik katılımı özendirmekle birlikte, uyguladıkları seçim sistemi ve sosyalizme karşı tutumları, kitlelere herhangi bir iktidar tanımaya hazırlıklı olmadıklarını ortaya koyuyordu. Onların istediği, geleneksel kurumlardan bağımsız olarak seçilmiş bir meclisin denetlediği merkezi bir yönetimdi.²¹³

Temmuz 1908 yılında yapılan seçimler büyük bir mücadeleye sahne oldu. Bu seçimi İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri kazandı. Bunun üzerine cemiyete karşı

²¹¹a.g.k., 51.

²¹²Bkz. (201), AHMAD, 10.

²¹³a.g.k. s 10.

gruplar harekete geçtiler. Bu eylemlerden biri, Türk siyasi yaşamı üzerinde derin etkiler bırakan “31 Mart Vakası” oldu. Ayaklanmanın gerisinde 5 Nisan 1909’da kurulan “İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti” (Muhammedi Birlik Örgütü) vardı. Bu örgütün yayın organı ise Volkan gazetesi idi. İlkeleri ve programları, dine; insanların yaptığı yasalara değil Kuran’a dayanıyordu. Osmanlıcılığa karşıydılar. Ülkenin şeriatla idare edilmesini istiyorlardı. Bu örgüt, hem tutucu kanat olan İttihat ve Terakki’nin, hem de Liberal kanat olan “Ahrar Fırkası”nın savunduğu batıcılığa şiddetle karşıydılar. Propagandalarını imparatorluğun tutucu ve dindar unsurları arasında yapıyorlardı. Meclisteki geleneklere bağlı mebuslar ve ordunun erat takımı arasında sempatican kazanmışlardı.²¹⁴

İttihad-ı Muhammedi, Ortodoks İslam’ın savunucusu olarak ortaya çıkan aşırı dinci bir hareketti; modernleşmeye kesinlikle karşıydı ve milli birliğin İslam idealine dayanması gerektiğini öne sürerek şeriatın uygulanmasını istiyordu. Bu hareketin yayın organı olan Volkan dergisinin mali kaynakları belirsizdi. Kaynağın sultan yada saray tarafından karşılanması muhtemeldir. Liberaller tarafından karşılanmış olması da mümkündür. O dönemde, Vahdeti’nin İngiliz Elçiliği’nin ajanı olduğu ve oradan para aldığı söylentisi bile vardı.²¹⁵

30 Mart’ı 31 Mart’a bağlayan gece, Birinci Ordu’ya bağlı birlikler isyan ettiler; subaylarına karşı gelerek, başlarındaki softalarla birlikte Meclis’in yakınlarındaki Ayasofya meydanında toplanıp şeriat istediler.²¹⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti tam bir yenilgi içerisindeydi. Olaylara müdahale edemiyordu. Bilhassa izledikleri laik siyaset ordu içerisinde tepki çekmişti. 31 Mart olayında Yeniçeri isyanlarında görülen bir asker-sofita ilişkisi görülmekteydi. Din bir kez daha silah olarak kullanılmış, bu kez de cemiyeti sindirmek amacıyla kullanılmaktaydı.²¹⁷

²¹⁴Tarık Z. TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler, 263.

²¹⁵Bkz. (201), AHMAD, 18.

²¹⁶Bkz. (208), AHMAD, 61.

²¹⁷a.g.k., 64.

Askerler padişahın şu isteklerde bulunmuşlardı.

- Sadrazamın, Harbiye ve Bahriye nazırlarının azledilmesi
- Bazı İttihatçı subayların başka yerlere gönderilmesi
- Meclis-i Mebusan'ın İttihatçı Başkanının (Ahmet Rıza) değiştirilmesi
- Bazı İttihatçı milletvekillerinin İstanbul'dan uzaklaştırılması
- Şeriatın geri getirilmesi
- İsyancı askerler için genel af.²¹⁸

Gayrimüslim topluluklar, ayaklanmayı İttihatçılara ve onların merkezîyetçi siyasetlerine indirilmiş bir darbe olarak alkışlamışlardı. Rumca yayın yapan bir gazete olan “Neologos” 14 Nisan sayısı, orduyu yurtseverliğinden dolayı övüyor ve ordunun, önceki gün, vatan aşkından gayrı hiçbir duyguyla hareket etmemiş olduğu sonucuna varıyordu.²¹⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yardımına Makedonya'da bulunan ve ordu içinde disipline inanan, kıdemli bir asker olan, Üçüncü Ordu'nun komutanı Mahmut Şevket Paşa yetişti. M. Şevket Paşa'ya bağlı birlikler önce Selanik'e ardından da İstanbul'a ulaştılar. İsyan bastırıldı. İdareyi geniş yetkilerle Mahmut Şevket Paşa üstlendi. Sıkıyönetim ilan edildi. Sultan Abdülhamit azledildi. Kardeşi Mehmet Reşat yeni padişah olarak seçildi.²²⁰

Ordu bir kez daha Osmanlı siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştı. Ama Osmanlı ordusu tek bir unsurdan oluşmuyordu. Arada bir takım hizipler söz konusuydu. Genel olarak ordu üç bölüme ayrılmıştı. Bunlardan en büyük ve önemsiz olanı erattı. Bu grubun sivil kitle gibi, her an popüler bir demagogun propagandasıyla etkilenmesi mümkündü. İkinci grup ise Abdülhamit'in açtığı askeri okullardan

²¹⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 144.

²¹⁹Bkz. (201), AHMAD, 19.

²²⁰Bkz. (165), AHMAD, 54.

mezun olmuş, alt ve orta tabakadan gelen küçük rütbeli subaylardı. Bu grup bilhassa İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üyeydiler. Üçüncü grup ise, yüksek subaylardan meydana geliyordu. Mahmut Şevket, Mahmut Muhtar ve Pertev Paşa gibi bu gruptan olanlar, disiplini temsil ediyordu.²²¹

1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmeleri İmparatorluk içinde tepkiyle karşılandı. Ama yapılacak bir şey yoktu. Büyük devletler işgale kayıtsız kaldılar. Osmanlı-Alman ittifakı İtalyanları Almanya'nın müttefiki olması nedeniyle yara aldı. Bu dönemde 21 Kasım 1911 yılında siyasal yaşama "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" katıldı. Bu parti, sabık Miralay Sadık, Damat Ferit, İsmail Hakkı Paşa, Rıza Tevfik, Dr. Rıza Nur gibi, tek ortak yönleri İttihat ve Terakki'ye düşmanlık beslemek olan adamların himayesinde kuruldu. Bu fırka liberallerle tutucuların, yobazlarla açık fikirlilerin, meşrutiyetçilerle mutlakiyetçilerin yan yaba buldukları karmaşık bir sosyal tabana sahipti.²²² 1912 yılında yapılan genel seçimleri "eli sopalı" bir seçim kampanyası yürüten ve zaman zaman şiddete başvurmaktan da çekinmeyen İttihat ve Terakki Cemiyeti ezici bir çoğunlukla kazandı. 184 mebusan yalnızca çok az kısmı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na aitti. Kurulan kabine ise İttihatçıların denetiminde bir kabine idi.²²³

Cemiyet bu seçimlerden sonra hızla güç kaybetmeye başladı. Muhalefetin etkisi artmış, ordu içindeki bazı örgütlenmeler İttihat ve Terakki'nin Anayasayı uygulamadığını, ordunun siyasete müdahalesinin yanlışlığını ve Cemiyet'in meclis üzerindeki denetimini bırakması gerektiğini açık açık söylemeye başladılar. Cemiyet zor günler geçiriyordu. Meclis dağıtılmıştı. Huzursuzluk had safhadaydı. 1912 tarihinde çıkan Balkan Savaşları patlak verdi. Balkan savaşları ardından ortaya çıkan hezimet İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne istediği fırsatı verdi. Balkanlardaki birçok toprağı kaybeden Osmanlı Devleti'nin İngiliz yanlısı Kamil Paşa hükümeti devrildi. Yerine hükümeti Mahmut Şevket Paşa kurdu, böylece İttihatçılar artık iktidardaydı.

²²¹Bkz. (208), AHMAD, 70.

²²²a.g.k., 127.

²²³a.g.k., 133.

²²⁴ 22 Ocak'ta bazı İttihatçı subaylar Babiali'ye atla gelip kabinenin toplantı yapmakta olduğu bir sırada aniden içeri girerek Harbiye Nazırı'nı vurmuş ve kabine üyelerini esir almıştı. Kamil Paşa istifaya zorlanmıştı. Yeni bir kabine kurulmuş ve Mahmut Şevket Paşa Sadrazam ve Harbiye Nazırı olmuştu. ²²⁵ Edirne'nin düşmesi iktidarlarını sarstı. 11 Temmuz'da İngiliz destekli bir Liberal darbe hazırlandı. Mahmut Şevket Paşa öldürüldü. Ayaklanma şiddetle bastırıldı. Prens Sait Halim Paşa sadrazamlığa getirildi. ²²⁶ Edirne'nin tekrar alınması Cemiyet'in itibarını artırdı. Bu dönemde Cemiyet içerisinde en önemli ideoloji İslamcılıktı. Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi bunu gösteriyordu. Kendisi bir İslamcı olan Sait Halim Paşa 1917 yılına kadar görevde kaldı. Türkçülük bu dönemde pek az kişinin ciddiye aldığı bir akımdı. ²²⁷

Bu dönemlerde iki isim bilhassa ön plandaydı. Birisi Ahmet Rıza gibi Comte sosyolojisinin ve Pozitivizmin devamı ve tamamlayıcısı olan ve İttihat ve Terakki (Birlik ve İlerleme) fikrinin de savunucusu Ziya Gökalp'ti. Gökalp bilhassa Emile Durkheim'in sosyoloji anlayışını benimsemişti. Osmanlı toplum yapısına en uygun sosyolojik görüşün bu olduğunu düşünüyordu. Gökalp daha çok tutucu kesim içerisinde taraftar bulmuştu. Daha liberal fikirleriyle tanınan ise Sulatan II.Abdülhamit'in yeğeni olan Prens Sabahattin vardı. Le Play'ın sosyolojik çalışmalarında etkilenmişti. İmparatorluğun ancak çekirdek aile ve bireyci insan yetiştirmesi ile kurtarılabilceğini düşünüyordu.

4.2.6. Jön Türklerin Osmanlı Siyasetindeki Etkileri

Eylül 1914 yılında Sait Halim Paşa, Babiali'de temsil edilen bütün devletlerin büyükelçilerine 1 Ekim 1914'ten itibaren kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırıldığını ilan eden bir muhtıra sundu. Osmanlı yarı sömürge statüsünü

²²⁴Bkz. (165), AHMAD, 55.

²²⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 160.

²²⁶Bkz. (165), AHMAD, 56.

²²⁷a.g.k., 57.

reddederek, egemen bir devlet olma yoluna girmişti.²²⁸ Cemiyet'ten herkes bilhassa köylü kesim büyük beklentiler içerisindeydi. Eşrafın köylü üzerindeki baskısından köylü şikayetçiydi. Cemiyette bunu kabul ediyordu. Fakat bunu düzeltmeye yönelik bir çabaya girişmediler. Toprak sahiplerinin köylü üzerindeki denetimlerini artırıcı yasalar çıkarttılar. Bu siyaset ise köylünün devlete olan yabancılaşmasını artırdı.²²⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti bir Türk burjuva sınıfının oluşması için gerekli birtakım yasal düzenlemelere gitti. Ekonomik faaliyetleri destekleyici teşvikler uygulandı. Bütün bunlar meyvelerini vermeye başladı. Ulusal bir burjuvazi şekillenmeye başlıyordu. Bundan böyle hesaba katılması gerekli bir burjuvazi sınıfı da vardı.²³⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminin ünlü sadrazamlarından Prens Sait Halim Paşa Osmanlı toplumunda batıdaki gibi bir burjuvazi sınıfının olmadığını söylüyordu. Ona göre Osmanlı toplumunda bilinmeyen burjuvazinin karşısında “memurlar” sınıfı vardır. Memurlar Osmanlı toplumunun en etkin ve en aydın sınıfını oluştururlar. Osmanlı memurları, memurluğa özgü bir kayıtsızlık ve sorumluluktan kaçış ve özel girişimden uzak alıkoyan tavırlarıyla batıdaki burjuvazinin görevini yüklenmekten çok uzaktır. Bunun için yapılması gereken şey sadece yasaların değiştirilip çağdaş düzeye getirilmesi değil aynı zamanda Osmanlı toplumsal yapısının da değiştirilmesidir.²³¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk burjuvazisinin öncü partisi olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devletinde 19. yy da Avrupalıların kapitülasyonlar aracılığıyla yararlandıkları ülke dışı ayrıcalıkları kullanan ve daha çok gayrimüslim azınlıklardan oluşan komprador bir burjuvazi sınıfı gelişmişti. 1908 Devrimi'nden önce Müslümanlar arasında böyle bir sınıf yoktu, gayrimüslimlerin çoğu ise Osmanlı devletini kendi devletleri olarak görmüyordu. Komprador burjuvazinin iç çekirdeğini Rumlar ve Ermeniler oluşturuyordu. Bu komprador burjuvazinin temel amacı Avrupalı devletler ile Osmanlı devleti arasında yararlandığı ayrıcalıkları sağlayan

²²⁸Bkz. (165), AHMAD, 59.

²²⁹a.g.k., 62.

²³⁰a.g.k., 65.

²³¹Prens Sait Halim Paşa, Toplumsal Çözülme, 24.

kapitülasyonların kalkmasına karşıydılar. Bu uğurda mücadele sarf ediyorlardı. Bu yüzden de İttihatçıların ulusal bir burjuvazi yaratma hedefine ve İttihatçı politikalara karşıydılar.²³²

Taşrada İttihatçılar milli bir ekonomi yaratılmasını teşvik etme siyasetinden en fazla kazanç sağlayanlar yerel tüccar ve eşraftı. Özellikle eşraf, elinde büyük miktarda atıl sermaye bulunduğundan karlı girişimlerle yatırım yapma olanağına kavuşmaktan hoşnuttu.²³³

Kırsal bölgelerde İttihatçılar toprak sahiplerinin mülkiyet haklarını korudular. Tarımda yenileşmeye ve yatırımları teşvik etmelerine rağmen, toprakların yeniden taksimine ya da ortaklığı sona erdirmeye teşebbüs bile etmediler. Cemiyet, taşra kentlerindeki Müslüman tüccarlar, esnaf, hatta bürokratlar arasında bulmaya çalıştıkları kişilerden girişimci bir kadro oluşturmak suretiyle bir ulusal burjuvazi yaratmaya çalıştılar.²³⁴ Çünkü toprak sahipleri, İttihatçıların köylük bölgelerdeki müttefikleriydi ve ittihatçılar onların iktidarını baltalamayı düşünmüyorlardı.²³⁵

Cemiyet taşradaki feodal yapının değiştirilmeye çalışılmasının hem toprak ağasının hem de köylünün şiddetli tepkisine yol açabileceğini ve başkentteki rejimi sarsabileceğini düşünüyordu. Bu yüzden de toprak ağalarının taşradaki iktidarını kırmayı bütün acemiliklerine rağmen hiç düşünmediler.²³⁶

İttihat ve Terakki döneminde toprak ağası sınıfının tersine, köylünün durumu, kötüye gitmiştir. Birbiri ardınca gelen hükümetler, köylünün yakındığı yükleri ve haksızlıkları ortadan kaldırmak şöyle dursun, bunlara yenilerini eklediler. Köylülük bu artan baskıya karşı geleneksel bir tepki gösterdi: Eşkîyalık. Bu, siyasi ufku sınırlı,

²³²Bkz. (201), AHMAD, 28-29.

²³³ a.g.k., 55.

²³⁴Bkz. (161), ZÜRCHER, 183.

²³⁵Bkz. (201), AHMAD, 56.

²³⁶ a.g.k., 66.

bölgecilikle ve ele aldığımız durumda ise eşrafın kötüye kullandığı etnik ve dinsel bölünmelerle kısıtlı köylülerin olağan tepkisiydi.²³⁷

Küçük memurlar, öğretmenler, zanaatkarlar ve esnaftan oluşan kent küçük burjuvazisinin durumu köylülerden sadece biraz daha iyiydi. Siyasi bakımdan köylülükten daha bilinçli olan bu sınıf, var olan bütün sorunlarla baş edebilmek için güçlü bir egemen devlete ihtiyaç olduğunu kavırıyordu. Bu nedenle, 1908'den sonra hem yabancıların, hem de onların gayrimüslim ortaklarının ayrıcalıklarına saldırarak durumu düzeltmeye çalışan İttihat ve Terakki Cephesi'ni destekliyorlardı.²³⁸

İttihat ve Terakki'nin ortaya çıkan yönetim biçimine ekseriya Enver, Cemal ve Talat "Triumvira"sı (Üçlü Yönetim) denilmiştir. Her üçü de kuşkusuz güçlü kişilerdi. Enver orduya hakimdi ve Talat'ın Cemiyet içerisinde büyük bir nüfuzu vardı. Cemal İstanbul muhafızı olduğu müddetçe ülke siyasetinde sözü geçmekteydi. Talat'ın en büyük nüfuzu cemiyet içerisindeki farklı hiziplerin liderlerin uzlaştırmadaki ustalığıydı.²³⁹

Enver Harbiye Nazırı (Genelkurmay Başkanı) olarak atanır atanmaz, ordunun esaslı şekilde yeniden düzenlemesine girişti. Yaşlı subayların büyük kısmı tasfiye edildi. Ordu Almanlarla yapılan gizli işbirliği antlaşması gereği Alman generallerin elinde yeniden oluşturulmuştu. 1916'da Şeyhülislam kabineden çıkarıldı ve ertesi yıl şeyhülislamın yetkileri her bakımdan sınırlandırıldı. 1917'de şer'îye mahkemeleri, (laik) Adliye Nezareti'nin denetimi altına verildi, medreseler Maarif Nezareti'ne bağlandı ve vakıfları yönetecek bir Evkaf Nezareti oluşturuldu. Cemiyet kadınları toplum yaşamına katılmaya teşvik etti ve böylece orta ve üst sınıftan kadınlar halkın

²³⁷ a.g.k., 81.

²³⁸ a.g.k., 90.

²³⁹ Bkz. (161), ZÜRCHER, 161.

önünde kocalarıyla birlikte görünmeye ve tiyatroya, müzik gösterilerine gitmeye başladılar.²⁴⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti özellikle Balkanlardaki toprakların kaybedilmesinden sonra daha homojen bir yapıya kavuşmuştu. Müslüman olmayan unsurların sayısı iyice azalmıştı. Cemiyet özellikle “adem-i merkeziyet” (Yerel İdarenin Güçlendirilmesi) ile ilgili önemli politikalar uyguladılar. Şerif Hüseyin’e ömür boyunca devam edecek emirlik verildi. Arap nüfusun yaşadığı bölgelerde Arapça eğitime geçildi. Meclis’te Arap unsurların daha fazla temsil edilmesi sağlandı. Irak, Suriye gibi eyaletlere ayrıcalıklar tanındı. Amaç bu unsurların imparatorluktan kopmasını engellemektir.²⁴¹

İttihatçılar, devleti yeniden canlandırmak, dünya devletleri arasında söz sahibi olacağı bir yere getirmek istiyorlardı. Bir anlamda kumar oynuyorlardı; istedikleri ya hep ya hiçti. Getirdikleri ıslahat programı, geleneksel düzen sayesinde imtiyazlı mevkilere gelmiş olan herkesin onlara karşı cephe almasına yol açtı. İttihatçılar, siyasal fikirlerle fazla ilgili olmadıklarından, getirdikleri formüllerin çoğu basit ve saf bir nitelikteydi. Dik kafalı, inatçı, kendi yarattıkları dışında yapıla gelmişleri önemsemeyen insanlardı. Değer ölçüleri; kolektif disiplini bireycilikten üstün gören ve siyasetin, merkezi ve oligarşik bir denetim altında bulunması gerektiğini savunan küçük, saygınlığı az bir grubun değer ölçüleriydi. Biricik emelleri Jön Türk hareketini, modası geçmiş ve yozlaştırıcı olarak niteledikleri liberalizm mikroplarından arındırmaktı.²⁴²

Aslında İttihatçılar, aralarında çok aza kozmopolit unsur bulunan yerli bir hareketin ürünüydüler. Ahmet Rıza, Sabahattin’in ve İtilafçıların seçkin zümre yanlılıklarını paylaşmakla birlikte, koyu bir milliyetçi olması nedeniyle onlardan ayrı düşünüyordu. Cemiyet seçkin bir sınıf yanlısı olamayacak kadar geniş bir toplumsal

²⁴⁰a.g.k., 178.

²⁴¹Bkz. (208), AHMAD, 174.

²⁴²a.g.k., 192.

tabana ve homojen olmayan bir sınıf yapısına sahipti. Bu nedenle, eski siyasal çerçevede çalışması mümkün olamazdı, Sosyo-ekonomik çıkarlar ve partiler üzerine kurulu geleneksel siyasal rekabetin ağırlık merkezini, önce Osmanlılık sonra ise dinsel ve milli bir bütünlük fikirlerine kaydırdı. Şehirlerde üstlenmişlerdi, ama idari mekanizma ve toprak sahibi “aristokrasi”yle olan ilişkileri yoluyla taşraya da yayılmış bulunuyorlardı.²⁴³

Cemiyet, imparatorluk içinde büyük bir kitleyi peşinden sürüklemeyi başaran ilk siyasal örgüt olmuş, siyaset de böylelikle halkçı bir nitelik kazanmıştı. Şehirli kitle üzerinde önemli bir etki yaratmışlardı. Ama Cemiyet, hiçbir zaman iktidar yapısını şehirli işçiyi, ya da köylüyü içine alacak kadar geniş bir tabana oturtmaya niyetlenmiş değildi.²⁴⁴

4.2.7. İmparatorluktaki İdeolojik Tartışmalar

Bu dönem birbiriyle rekabet içerisinde olan farklı üç görüşün tartışıldığı bir dönemdi. Bu görüşler;

1. Genç Osmanlıların, farklı cemaatleri Osmanlı tahtı etrafında birleştirme yönündeki eski ülküsü, Osmanlılık,
2. İslami uygulamaları ve İslam ümmeti içerisindeki dayanışmayı esas alarak imparatorluğa hayat vermeye çalışan (Pan)İslamizm,
3. Türkleri Osmanlı bayrağı altında birleştirmeye çalışan (Pan)Türkizm.

Bazılarına göre ise dördüncü bir akım olan Batıcılıktır.²⁴⁵

²⁴³a.g.k., 196.

²⁴⁴a.g.k., 197.

²⁴⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 186.

Bu üç ideolojik akım zaman zaman beraberinde savunuluyordu. Osmanlılık savunulurken aynı zamanda Pantürkizm'i ve İslami bir dindarlığı savunabiliyorlardı. Aradaki farklar bazen belirsizleşiyordu. Osmanlılık fikri 1908 devriminin ideolojisiydi. Milliyetçi ideolojilerin imparatorluğu parçalanmaya götürmesi bu ideolojiyi zayıflattı. Rum, Bulgar, Sırp, Ermeni hatta Müslüman Arnavutların bile devlete isyan etmesi artık Osmanlılığın savunulamayacağını gösteriyordu.

19. yüzyılda bilhassa zenginleşmiş ve Rus okullarında iyi eğitim görmüş, Tatar ve Azeri burjuvazisi arasında Türkçü düşünceler yayılmaya başlamıştı. Bu isimlerin en önemlileri, Azeri Hüseyinzade Ali (Turan), Azeri Ahmet Ağaoğlu ve Tatar Yusuf Akçura idi. Bilhassa Akçura, 1904 yılında “Türkçülüğün Manifestosu” kabul edilen “Üç Tarz-ı Siyaset” başlığını taşıyan bir makale yayınlamıştı. Bu yazıda Türkçülüğün meziyetleri savunuluyordu. Bu Türkçülüğün tutarlı bir biçimde savunulduğu ilk ciddi çalışmaydı.²⁴⁶ Akçura bu yazısında “artık Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmak, beyhude bir yorgunluktur” diyordu. Ona göre Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına en uygun olan ve tatbiki en kolay olan siyaset Türkçülüktü. Bu Asya kıtasının büyük bir kısmına ve Avrupa'nın doğusuna yayılmış bütün Türklerin birleştirilerek, büyük bir Türk Toplumunun yaratılabilmesini sağlayacaktı.²⁴⁷

Pantürkizm Jön Türkler arasında bir miktar taraftar kazandı. Ama resmi bir tasvip görmedi. İttihatçıların toplumsal ve kültürel örgütü olan Türk Ocağı, 1911 yılından itibaren (Pan)Türkist hareketin kürsüsü oldu. Türk Ocağı'nın “Türk Yurdu” adlı bir de dergisi bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya karşı olan savaşta Pantürkizm teşvik gördü. Türk milliyetçilerinin Türklerin merkez yurdu olarak baktıkları Anadolu'ya ağırlık veren ve onu yücelten bir yönü de vardı. Ancak Anadolu köylüsünün içler acısı durumu ve bu durum karşısında hiçbir şey yapmayan,

²⁴⁶a.g.k., 189.

²⁴⁷H. Bayram KAÇMAZOĞLU, Türk Sosyoloji Tarihine Giriş I, 137.

kent çıkışlı romantik bir hareketti Türkçülük. Savaş zamanında bir ulusal dayanışma yaratmak peşindeydiler.²⁴⁸

İslamcılık akımı en parlak dönemini Sultan II. Abdülhamit döneminde yaşamıştı. İttihatçılar arasında özellikle 31 Mart İsyanından sonra İslamcılara karşı kuşkular uyanmıştı. İslamcılığı hem çok uluslu imparatorluğun varlığına hem de kendilerine karşı bir tehdit olarak görüyorlardı. Ancak siyasal çıkarları uğruna devletin İslami niteliğini öne çıkarıyorlardı. Bu dönem İslamcılar arasında Sait Halim Paşa, Mehmet Akif (Ersoy) ve Eşref Edip (Fergan), Babanzade Ahmet Naim, Ömer Ferit (Kam), Şemsettin Günaltay gibi kişiler vardı. En yaygın yayın organları “Sırat-ı Müstakim” ve 1912’den sonra “Sebilür-Reşat” idi. Bunlara göre, toplumsal canlanmaya İslami değerlere geri dönüşle ulaşılabilecekti. Bunların çoğu Şeriat hukukuna geri dönülmesini istiyorlardı.

Sait Halim Paşa, “İslam Birliği-İttihad-ı İslam” ı şöyle tanımlar: “İttihad-ı İslam sayısız kuvvetlerin, unsurların ve amillerin tam bir bütün ve ahenk içinde bulunduğu kainattaki birliğin bir benzeridir. Bütün azamet ve hakikati bu halinden gelir.”²⁴⁹

İslamcıların temel savundukları görüşler; Kuran’ın bütün zamanlar için konmuş, değişmez bir anayasa olduğu ve Namık Kemal zamanında altı çizilen “meşveret” yani danışarak siyaset etme ilkesi. Her ne kadar bu ilkenin “parlamentolu” rejimlere İslami bir destek sağladığı ileri sürülüyorsa da, bu parlamentoların İslam’a göre bu dünyada “kanun koyucu” olmayışı-zira tek kanun yapıcı Allah’tır- özde İslami demokrasi anlayışını da başlatmıştır.²⁵⁰

O dönem İslamcılarını Hilmi Ziya Ülken dört gruba ayırmıştır.

²⁴⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 190.

²⁴⁹Sait Halim PAŞA, Buhranlarımız, 198-199.

²⁵⁰Şerif MARDİN, Türkiye’de Din ve Siyaset, 18.

1. Gelenekçi Muhafazakarlar/ Babanzade Ahmet Naim gibi,
2. Modernistler- Medrese ile mektebi, doğu ile batıyı birleştirmek isteyenler/ İsmail Hakkı İzmirli, M. Şemsettin Günaltay gibi,
3. Bu ikisi arasında orta bir yol bulanlar/ Musa Kazım gibi,
4. Modernizme ve modernist İslamcılara karşı olanlar/ Mustafa Sabri gibi.²⁵¹

Peyami Safa ise İslamcıları iki gruba ayırır.

“Bir kısmı, Şeyhülislam Musa Kazım, Mahmut Esat gibi... koyu şeriatçılardır. Bunlar için “şeriat, mahz-ı hikmet, mahz-ı hakikat ve mahz-ı adalettir (şerait, hakikat ve adaletin beslendiği kaynaktır). Ahkam-ı Şer’iye’den (Şer’i hükümlerden) zerre kadar inhiraf (sapma) caiz değildir”. Diğer bir kısmı da, M. Akif Ersoy, M. Şemsettin Günaltay, Sait Halim Paşa gibi, ecnebi bir dil bildikleri için, garb (batı) kültürüyle az çok temaslarından kazandıkları bir tenkit ruhuyla kaba sofulardan ayrılırlar. Bunun için “Bab-ı İctihat (İctihat kapısı) kapanmamalıdır. Terakkimize (ilerlememize) mani olan İslamiyet değil, bize öğretilen Müslümanlıktır, yanlış ananeler ve hurafelerdir”.²⁵²

Prens Sait Halim Paşa’ya göre İslam uluslarının esenliği onların gerçekten İslamlaşmalarında bağlıdır. Ona göre İslam ahlak, toplum ve siyaset anlayışı ile en yetkin dindir. Toplumsal hayatı bir bütün olarak kapsar. İslam ne bütünüyle pozitivist ne de bütünüyle idealisttir. O her ikisini de içerir. Bu nedenle de İslamlaşmak, İslam’ın inançlarını, ahlak, toplum ve siyaset anlayışını, zaman ve

²⁵¹Bkz. (55), ÜLKEN, 443.

²⁵²Peyami SAFA, Türk İnkılabına Bakışlar, 64.

çevrenin gereksinimlerine en uygun biçimde yorumlayarak bunlara gereği gibi uymayı anlatmaktadır.²⁵³

Ziya Gökalp bu üç farklı fikir akımını şöyle ifade ediyor:

“Memleketimizde üç fikir cereyanı vardır. Bu cereyanların tarihi tetkik olunursa görülür ki mütefekkirlerimiz evvela muasırlaşmak lüzumunu hissetmişlerdir. Üçüncü Sultan Selim devrinde başlayan bu temayüle meşrutiyet inkılabından sonra İslamlaşmak emeli iltihak etti. Son zamanlarda ortaya bir de Türkleşmek cereyanı çıktı. Muasırlaşmak (*modernisation*) fikri mütefekkirlerce asli bir akide hükmünde olduğu için muayyen bir naşire (yazara) malik değildir. Her mecmua (dergi), her gazete bu fikrin az çok müdafidir (savunucusudur). İslamlaşmak fikrinin mürevvici (savunucusu) “Sırat-ı Müstakim”, “Sebilür-Reşat”, Türkleşmek fikrinin mürevvici “Türk Yurdu” mecmualarıdır. Dikkat edilirse bu üç fikrinde hakiki ihtiyaçlardan doğmuş olduğu görülür”.²⁵⁴

4.2.8. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Siyasal Durum

30 Ekim 1918 yılında, İngilizlerin Karadeniz filotillasının komutanı Amiral Caltrophe ile Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey başkanlığındaki Osmanlı heyeti arasından Mondros'ta akdedilen mütareke Osmanlıların tam anlamıyla teslim olması idi. 14 Ekim'de iktidarı Ahmet İzzet Paşa yönetimindeki yeni kabineye devretmiş olan İttihat ve Terakki Cephesi'nin savaş zamanındaki liderleri, mütareke akdedilir edilmez ülkeyi terk etmişlerdi. 1 Kasım gecesi, Cemal, Enver, Talat, Bahattin Şakir, Doktor Nazım ve üç kişi, Ermenilere karşı olan muamelelerinden

²⁵³Bkz. (249), S. HALİM PAŞA, 150.

²⁵⁴Bkz. (60), GÖKALP, 50

dolayı sorumlu tutulacaklarından korktuklarından bir Alman denizatlısına binerek Odessa'ya gitmişlerdi. Önde gelen İttihatçıların İstanbul'dan kaçışı İstanbul'da bir otorite boşluğu yarattı. İktidar için çekişme içerisinde olan başlıca gruplar şunlardı.

- Saray; Sultan V. Mehmet Temmuz 1908'de ölmüş ve kardeşi Vahdettin Efendi, VI. Mehmet olarak tahta geçmişti. Zeki ve inatçı olan yeni padişah, İttihatçılar zamanındaki kukla rolünden kurtulmak istiyordu,
- Liberaller; 1913'te susturulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda birleşmiş olan liberal muhalefet,
- İtilaf devletleri; İtilaf devletlerinin temsilcileri başkentte büyük bir şaşaa içerisine girmişlerdi,
- İttihatçılar; liderleri gitmiş olduğu halde, İttihatçılar yine de meclise, orduya, polise, posta ve telgraf servislerine ve diğer birçok kuruluşa hakimdiler.²⁵⁵

Ocak 1920'de toplanan Meclis-i Mebusan, kararlı şekilde İttihatçı ve milliyetçi bir nitelik taşımakta ve direnişin sözcülüğünü yapmaktaydı. Meclis-i Mebusan'daki milliyetçi çoğunluk "Felah-ı Vatan Grubu" (Vatanın kurtuluşu) olarak örgütlenmişti. 28 Ocak 1920'de bu grubun hazırladığı "Misak-ı Milli" denilen beyanname mecliste kabul edildi. Ardından 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf kuvvetlerinde işgal edildi.²⁵⁶

10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması imzalandı. Osmanlı devletine sadece Kuzey Anadolu'da, başkenti İstanbul olan küçük bir devlet bırakıyordu. Bu dönemde İttihatçı yer altı örgütü olarak geçen "Karakol" Kasım 1918 ile Mart 1920 yılları arasında önemli sayıda aranan İttihatçı Anadolu'ya kaçırmayı başarmıştı. Ayrıca Osmanlı cephaneliklerinden çalınan önemli miktarda mühimmat Anadolu'ya gönderilmişti. Bu dönemde İttihatçılar direnişi örgütleyecek bir isim üzerinde durmaktaydılar. Bu kişinin adı fazla yıpranmamış bir yurtsever olması gerekiyordu. Bu amaçla Mustafa Kemal'e başvurdular. Mustafa Kemal Cemiyetin başından beri

²⁵⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 196.

²⁵⁶a.g.k. s 202.

üyeydi. Çekirdek kadrodaki eylemci subaylardan biriydi. 1908 Devrimi'nde ve 1909'daki "Hareket Ordusu"nda yer almış, 1909'de Libya'da görev yapmıştı. Onun Cemiyet içerisinde Cemal Paşa hizbine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Bu hizip içerisinde özellikle Ali Fethi (Okyar)'a yakın olmuştu.²⁵⁷

19 Mayıs 1919'da resmi bir görevle Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, Anadolu'daki kurtuluş hareketini başlatmış oldu. 23 Nisan 1920'de Ankara'da bir meclis toplandı. Bu meclisin bileşimini bir gösterge olarak alırsak, ulusal harekete verilen desteğin büyük bir kısmı, taşranın önde gelen kişilerinden, bazı meslek temsilcilerinin yanı sıra din adamlarından, bürokrasiden ve subaylardan geliyordu. Çoğunluk ulusal mücadeleyi sultanın yeniden iktidara gelmesi için bir araç olarak görüyorlardı.²⁵⁸

Türk Kurtuluş Savaşı'nda Osmanlı toplumundaki merkez-çevre ikiliği ulusal direnme hareketinin yönetici organı olan Büyük Millet Meclisi'nde bir kez daha ortaya çıktı. Burada Kemalistler, görevinden alınmış memur sınıfı üyelerinin liderliğinde bulunan ve genellikle eşrafın partisi olan dağınık bir grupla mücadele etmek durumundaydılar. Bu grup, "İkinci grup" diye bilinir. Ama mecliste, kendilerine daha büyük ve yeni bir araya gelmiş bir topluluğun katılmasıyla sayıları arttı.²⁵⁹

Anadolu'daki Kurtuluş savaşı 30 Ağustos 1922'de Yunan kuvvetlerini mağlup ederek nihai zafere ulaştı. 9 Eylül'de Türk süvarileri İzmir'e girdi. Zafer kazanılmıştı. Mudanya'da bir ateşkes antlaşması imzalandı. İstanbul'un işgalinden, 1922'deki nihai zafere kadar olan dönemde, kabaca sol ve sağ muhalefet diye sınıflandırılabilir iki tür muhalefet ortaya çıktı. Sol muhalefet sıkı komünistlerden oluşmuyor fakat bir İslami, emperyalizm aleyhtarı, korporatist ve sosyalist düşünceler karışımını destekleyen insanlardan oluşuyordu. Ortak paydaları Batı

²⁵⁷ a.g.k., 208.

²⁵⁸ Bkz. (165), AHMAD, 73.

²⁵⁹ Bkz. (158), MARDİN, 48.

aleyhtarlığıydı. Bunların ilk ciddi örgütü, Mayıs 1920’de kurulmuş olan “Yeşil Ordu” idi. Örgüt daha sonra Çerkez Ethem’in katılımıyla bir güç haline geldi. Mustafa Kemal Paşa örgütü Temmuz ayında dağıttı. Mecliste kendi denetiminde bir “komünist” parti kurulmasını sağladı. Parti Paşa’ya yakın olan kişilerden kuruluydu. Bu dönemin en önemli komünist eylemcisi Mustafa Suphi adlı eski bir İttihatçıydı. Mustafa Kemal Paşa sol hareketleri ezmek için önce Ocak 1921’de Çerkez Ethem’in kuvvetlerini dağıttı. Solun güçlü bir parçası mağlup edildi. Ardından Mustafa Suphi Trabzon’dan Anadolu’ya girmeye hazırlanırken, geri dönmeye zorlandı ve sonra da burada öldürüldü. Mustafa Kemal’in sol muhalefete karşı bu mücadelesi gerçekte bu grubun bir tehdit olmasından kaynaklanmıyordu. O, Cemiyet içerisindeki en önemli rakibi olan Enver Paşa’nın Kafkasya’da yaptığı mücadelede Rusların da desteğini alıp güçlenerek tekrar Anadolu’ya dönmesinden çekiniyordu.²⁶⁰

Meclis içerisindeki diğer muhalefet sağ muhalefetti. Bunlar 1922 yılında, özellikle İstanbul’un işgaliyle Malta’ya sürülen İttihatçıların geri dönüşü ve Ankara’ya gelişleri ile beraber meclis içerisinde “İkinci Grup” olarak anılacak muhalefeti kurdular. İkinci grup ideolojik bakımdan çok karışıktı ve gerçekte birbirlerine sadece Mustafa Kemal’de algıladıkları artan mutlakiyet ve köktencilğe karşı ortak muhalefete bağlı idiler.²⁶¹

Bu kimseler, milletvekili seçimi, askerler, dinsel öğretim ve dinsel uygulama konusunda çok ilginç bir dizi siyaset öne sürdüler. Seçimlerde milletvekili olarak adaylığını koyacak kişinin seçim bölgesinde beş yıl oturmasını istediler. Askerleri denetim altına almaya çalıştılar. Din okulları aracılığıyla eğitim yapmayı kuvvetle desteklediler, içki kullanımını yasaklayan bir yasayı onaylattılar. Bu grup Kemalist, Müdafaa-i Hukuk Grubu’na karşı muhalefetin dayanak noktasını oluşturuyordu. Kemalistlerin radikal öğeleri de yeni belediye yasasında “halkın” belediye meclislerinde temsil edilmediğini söyleyerek itiraz ettiler. Ayrıca, Bursa eşrafını, Kemalistlerin ölüm kalım savaşına girdiği Yunanlılara satılmış olmakla suçladılar.

²⁶⁰Bkz. (161), ZÜRCHER, 230.

²⁶¹a.g.k., 232.

Her iki tarafta “halk” için çalıştığını söylüyordu. Ama ikinci grup için bu söz, merkeziyetçilikten kurtulma ve ekonomik liberalizm anlamını açıkça taşıyordu.; Kemalistler için ise, Plebisitçi demokrasi ve devletin “aradaki” grupları ortadan kaldırması gerektiğini alçak sesle belirtir gibiydi.²⁶²

İslami devlet nosyonu Mustafa Kemal ve taraftarlarına yabancıydı. Onlar böyle bir devletin statükonun devamı olacağını düşünüyorlardı. Kemalistler Türkiye’nin modern bir ulus devlete dönüştürülmesini istiyorlardı. Böyle bir ulus, modern bir sanayileşmiş ekonomi yaratmak için bilime ve modern eğitime önem veren laik ve akılcı bir ulus olmak zorundaydı. Ancak Türkiye, Kemalist imaja uygun biçimde yeniden oluşturmadan önce, siyasal iktidarın gericilerin ve tutucuların elinden alınması gerekiyordu.²⁶³

Mart ayı sonunda İkinci Grup muhalefet liderlerinden Ali Şükrü Bey’in, Mustafa Kemal’in muhafız kıtası komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesi meclis gerginleşti. 1 Nisan’da meclisi dağıtma niyetini Mustafa Kemal açıkladı. 16 Nisan’da meclis dağıtıldı. Yeni seçimler yapıldı. Bu seçim sonunda meclise İkinci Grup muhalefetten hiç kimse girememişti.²⁶⁴

Hem Jön Türkler hem de Cumhuriyetin kurucuları dinin devletin gücünü zayıflatan etkisine karşı durdular. Bu etki, yerel dini otoritelerin, yerel eşrafla uzlaşmasından geliyordu. Eşraf ve din adamları 20. yy.da Osmanlı taşra şehirlerinde yerel gücü oluşturdular. Hem Jön Türkler, hem de Mustafa Kemal onları kullanmaya zorunluydu. Ama nedense bunu isteksizce yaptılar. Parlamento seçimlerini, laikleştirilmiş Halk Parti aracılığıyla denetleyen Atatürk, dini otoriteleri

²⁶²Bkz. (158), MARDİN, 49.

²⁶³Bkz. (165), AHMAD, 74.

²⁶⁴Bkz. (161), ZÜRCHER, 234.

diğerlerinden tecrit etmeyi başardı. Siyasi görevlere aday olanlardan denetleyemeyeceklerini listelerden eledi.²⁶⁵

4.2.9. Lozan'dan Çok Partili Hayata Cumhuriyet

Savaş halinin bitmesinden sonra İtilaf devletleri Türkleri görüşmelere başlamaya davet etti. Görüşmelerin yapılacağı yer olarak Lozan seçildi. İsmet İnönü kimsenin beklemediği bir şekilde Türk heyetinin başkanlığına getirilmişti. Bunda en önemli nedenlerden birisi Başbakan Rauf Orbay'ın "İngilizci" diye bilinmesi, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk'in Sovyet yanlısı olması yatıyordu. İsmet İnönü ise Mustafa Kemal'e yakınlığı ile biliniyordu. 24 Temmuz 1923'te antlaşma sağlandı. Türkiye Misak-ı Milli sınırlarına büyük ölçüde erişmişti. Musul sorunu ise Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştı. Bu antlaşma genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslar arası tanınması anlamına geliyordu.²⁶⁶

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi. Bu karar, bağımsızlık savaşının bazı ünlü kişileri, Hüseyin Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar, Refet Bele ve Kazım Karabekir başkentte olmadıkları bir sırada alınmıştı. Bu isimler İstanbul'dan bu durumu hoş karşılamadıklarını gösteren demeçler yayınladılar. Yeni yasama yılının 1 Mart'ta açılmasının ardından hilafet kaldırıldı.²⁶⁷

Dikkatle şartları olgunlaştıran Mustafa Kemal, Halife'nin hala devletin başı olarak görülmesinin yarattığı belirsizliğe son vermek istemişti. Halifelik, bir ulus devlet iddiasındaki Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi dışındaki sorunlarla da bağlantılı hale getirilmesine neden oluyordu. Halife olduğu sürece reformların engelleneceği belliydi. Mustafa Kemal'e karşı olan muhalefet özellikle ulusal mücadelede kahramanca savaşan küçük rütbeli subaylarla, İstanbul entelijansiyasını kapsıyordu.

²⁶⁵Bkz. (250), MARDİN, 164.

²⁶⁶Bkz. (161), ZÜRCHER, 237.

²⁶⁷a.g.k., 245.

Gerilimin bir nedeni de Mustafa Kemal'in taşra alt orta sınıfına mensup olmasıydı. Mustafa Kemal'in rakipleri emperyal kentten daha üst sınıflardan geliyordu ve Osmanlı hanedanıyla derin bağları olan ailelerin ilişkilerinden yararlanmışlardı. Onlarda imparatorluğu reformlar yoluyla kurtarmak istiyorlardı.²⁶⁸

Hilafetin kaldırılmasıyla, gündelik hayatın en küçük noktasına kadar nüfuz etmekte olan dinin, bu bölgelerle ilişkisi kesilmiştir. 19. yy.ın geniş çaplı laikleşmesine rağmen, doğum, eğitim, kültür, evlilik, ölüm, miras hala ulemanın hizmetlerini gerekli kılıyordu. Cumhuriyetle bütün bunlar sekülerize edilmişti.²⁶⁹

Bu laikleştirme sürecini yeni açılan okullarda ulemanın, Türk halkını sömüren cahil ve gerici fanatikler olarak nitelendirilmesi izledi. Yaratılan bu izlenimle, dini yükümlülüklerine bağlı Müslüman bir Türk'ün karşılaşmasının yarattığı rahatsızlık daha sonra da Türk siyasi hayatından sorun oldu. Bu dönemde taşradaki nüfus kendileri için merkezi bir rol içeren ve devletle bağlarını sağlayan İslamiyet'in başat rolünün kaldırılması ile bir boşluk yaşadılar. Bu birtakım geleneksel sembollere daha sıkı bağlanmaya neden oldu. İçeride kapanma ve muhafazakarlık taşranın tepkisi oldu.²⁷⁰

Cumhuriyet'in önderleri, yeni yetişecek seçkinler arasında ulusun en yüce topluluk, Cumhuriyet'in en uygun rejim ve laikleşmenin çağdaşlaşma gereği olduğuna ilişkin oydaşımı sağlamak için, eğitim etkin bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak görmüşlerdir. Eğitim yoluyla seçkinlik niteliğini elde edecek genç kuşakların, edindikleri siyasal değerleri yığınlara aktarmağa yönelecekleri; böylece,

²⁶⁸Bkz. (165), AHMAD, 78.

²⁶⁹Bkz. (158), MARDİN, 49.

²⁷⁰Bkz. (174), MARDİN, 248.

zaman içinde toplumun her kesiminde bir kültür değişiminin gerçekleşeceği ümit edilmiştir.²⁷¹

1921 ve 1924 Anayasaları, halkın ve milletin temsilcisi olarak meclisin üstünlüğünü, bürokrasinin yürütmeye tabi olmasını, yargının bağımsızlığını, hukukun üstünlüğünü ve anayasanın ihlal edilemezliğini güvence altına alıyordu. 1924 Anayasası'nın Beşinci Bölümü, "Türklerin Genel Hakları"nı garanti ediyor ve liberal rejimlerin gereği olarak bilinen bütün hakları garanti ediyordu.²⁷²

17 Kasım 1924'te Hüseyin Rauf Orbay liderliğinde 32 milletvekili hükümetle ters düşüp partiden ayrıldı ve "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"nı kurdular. Yeni parti beyannamesini ve programını yayınladığında, Batı Avrupa'ya has liberal nitelikte bir parti olduğu belli oldu. Çoğunluk partisi gibi laik ve milliyetçi politikalarından yanaydı, ancak onun köktenci, merkezîyetçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıkıyordu. Bunun yerine, "adem-i merkezîyetçiliği", güçler ayrımını ve devrimci değişmeden çok evrimci değişimi savunuyordu.²⁷³

Mustafa Kemal kendi partisinin içinden gelen bu meydan okumayı kendi otoritesine yöneltilmiş bir tehdit olarak algıladı. Henüz ekonomide devlet müdahalesi, korumacılıkla ilgili önlemler alınmamış, laik reformlar tamamlanmamıştı. Rakipleri o sırada ülkedeki yaygın hoşnutsuzluklardan da yararlanıyorlardı. Fakat bu parti Şubat 1925 yılında ülkenin doğusunda başlayan Şeyh Sait isyanı sonrasında kapatıldı. İsyân sırasında hükümet 2 yıllık bir süre için kendilerine geniş yetkiler tanıyan "Tahrir-i Sükun" (Sükunetin Sağlanması) yasası kabul edildi. Yeni parti ile ayaklanma arasında bir ilinti olmadığı halde,

²⁷¹İlter TURAN, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", Türkiye'de Siyaset, haz. Ali Y. Sarıbay, Ersin Kalaycıoğlu, 444

²⁷²Bkz. (201), AHMAD, 168.

²⁷³Bkz. (161), ZÜRCHER, 246.

merkeziyetçilikten kurtulmayı öneren yeni muhalefet “dinsel gericilikle suçlanarak kapatıldı.”²⁷⁴

Takrir-i Sükun Kanunu ile İstiklal Mahkemeleri kuruldu. İsyanın önderlerinden birçoğu idam edildi. 20.000’den fazla Kürt tehcir edildi ve zorla ülkenin batısına yerleştirildi. İstanbul’un en önemli gazete ve dergileri kapatıldı. Ulusal gazeteler olarak sadece hükümetin yayın organları olan Ankara’da “Hakimiyet-i Milliye”, İstanbul’da “Cumhuriyet” gazeteleri kaldı. Bu kanun gereğince yaklaşık 7500 kişi tutuklandı ve 660 kişi idam edildi.²⁷⁵

Eylül 1925’te Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Kasım ayında fes giyilmesi yasaklandı ve yerini Batı tarzındaki şapka aldı. Bu girişimler halkın direnişi ile karşılaştı. 1926 yılının ilk yarısında Avrupa takvimi, İsviçre Medeni Yasası ve İtalyan Ceza Yasası kabul edildi. Bu reformlar Tanzimat’la başlayıp, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile devam eden reformların son halkalarıydı.²⁷⁶

Bu yıllarda artık Atatürk’le birlikte Kurtuluş Savaşı’nı sürdürmüş önemli isimler siyaset dışı bırakılmışlardır. Muhafazakar, milliyetçi ve liberal çizgide yer alan aydınların yanı sıra, Atatürk’le omuz omuza Kurtuluş Savaşında yer alan Kazım Karabekir ile Ali Fuat Paşa gibi komutanlar da devleti idare eden dar çemberin içinde yer alamamışlardır. Geleneksel ve modern muhalefetin tasfiyesi iki önemli sonuç doğurmuştur: Bunlardan birincisi, devlet yönetimi sınırlı bir devletçi elit zümreye bırakılmıştır, ikincisi ise bu zümre toplumun genişçe bir kesiminin kendi iradesini taşımaya müsait bir yapıda olmadığını düşündüğü için sert politikalara başvurmak zorunda hissetmiştir kendisini. Bunun sonucunda da giderek toplumun üzerine çıkan,

²⁷⁴Bkz. (158), MARDİN, 49.

²⁷⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 252.

²⁷⁶a.g.k., 253.

topluma tepeden bakan ve toplumla arasına derin mesafeler koyan bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır.²⁷⁷

Osmanlı devletinde, devlet kendi meşruiyetini toplumsal katmanlar arasında yaygınlaştıracak sacayaklarının gelişmesine müsaade etmişti. Bu yüzden de devlet otoritesi korkudan çok “rıza”ya dayalıydı. Tarikatlar, medreseler, vakıflar, loncalar gibi geleneksel sivil toplum örgütleri Osmanlı’da devlet karşı bağlılığı besleyen önemli sacayaklarıydı. Tek parti döneminde devlet, toplum içindeki sacayaklarını kesince kendisiyle toplum arasındaki aracı kurumları yok etti. Bu da devletin toplum üzerinde bir hakimiyet kurmasına yol açarken, toplumun devlete bağlılığını rızadan çok “korku”ya dayandırdı.²⁷⁸

Atatürk devleti ulemanın ve tarikat önderlerinin etkisinden koruma geleneğini devralmıştı. Bununla birlikte Onun düşüncesinde “devletin önceliği” yerini, Durkheim’den esinlenmiş olan “modern devlet” kavramının önceliğine bırakmıştı. Durkheim gibi, Atatürk’te modern devletin bir “yurttaşlık dini” (*Civil Religion*) ile desteklenebileceğine inanıyordu. Burada din ancak ikinci derecede veya marjinal bir role sahipti. Onun rolü kişisel bir değer olmaktan ibaretti. Türkiye’de vatandaşların bağlılığını sağlamak için, yurttaşlık dininin gelişmesini teşvik edecek ve bu dinin dayandığı bireysel sorumluluğu geliştirecek kurumların yaratılmasına ihtiyaç vardı.²⁷⁹

Kurtuluş savaşının sona ermesi ve Cumhuriyetin kurulması, Osmanlı siyasal seçkinlerinin tam batılılaşma yanlısı kanadının da zaferi anlamına geliyordu. Siyasal sistemin temelini ulus-devlet anlayışına dayandırılması, bu kanadın “batılılaşma” yönelişinin en belirgin kanıtıydı.²⁸⁰

²⁷⁷Bkz. (164), ÇAHA, 284.

²⁷⁸a.g.m., 285.

²⁷⁹Bkz. (250), MARDİN, 121.

²⁸⁰a.g.k., 123.

Cumhuriyetin sembolizmi “kök salamayacak” kadar yüzeyseldi ve estetik zenginlikten yoksundu; kök salabileceği tek alan gençlerdi.²⁸¹

Kemalistler, laikleştirme hamlesini resmi, kurumlaşmış İslam’ın ötesine yaymak suretiyle, popüler dinin giyim, muska, falcılar, kutsal şeyhler, evliya türbeleri, hacca gitme ve bayramlar gibi en önemli unsurlarına el atmışlardı. Bu tedbirlerin yol açtığı öfke ve bu tedbirlere gösterilen direniş, örneğin, yalnızca resmi “yüksek” din için bir önem taşıyan hilafetin, şeyhülislamlığın ya da medreselerin kaldırılmasına duyulan öfke ve direnişten çok daha büyüktü. Hükümet popüler dinin çoğu dışavurumunu bastırmada, en azından kentlerde başarılı olmasına karşın popüler din kuşkusuz yok olmadı. Tarikatlar büyük ölçüde yeraltına kaydı. Hükümet dini bastırmak suretiyle siyasallaştırdı. Denilebilir ki Kemalistler popüler dine sırt çevirmekle, kendileriyle halk kitlesi arasındaki bağları kesmişlerdi.²⁸²

Reformlar Türk halkının büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin yaşamını hiç etkilememişti. Anadolu’da bir köylü ya da çoban hiç fes giymemişti, karısı zaten peçe örtmemişti. Ne okuyabiliyor, ne de yazabiliyordu. Harf devrimlerinden etkilenmemişti. Reformları köylülere ulaştırmak için, pozitivist bir bilgi anlayışı ile “Halkevleri” kurulmuştu. Bir diğeri de “Köy Enstitüleri” idi. Bu okullar devam ettikleri sürece başarılı da oldular. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasal çoğulcuğun gelişiyile birlikte kaldırıldı.²⁸³

Halk terimi Kemalistler için çeşitli toplumsal güçlerin eski düzene karşı işbirliğini çağrıştırmaktaydı. Bu birliğin başlıca görevi, eski düzeni yenilgiye uğratmak, yıkmak ve yeni bir düzen yaratmaktır. Bu görev ise, bu birliğin, yani

²⁸¹Bkz. (158), MARDİN, 82.

²⁸²Bkz. (161), ZÜRCHER, 280.

²⁸³a.g.k., 282.

“halk”ın bütün unsurları arasında dayanışma beraberliği gerektirdiği için aralarında çıkar çatışmasına (yani sınıf çatışmasına) yer yoktu.²⁸⁴

Reformların kentlerdeki etkisi çok daha büyük olmuştur. Buralarda Kemalistler pozitivist, laik ve modernlikten yana olan ülkülerini destekleyen kümeyi hayli genişletmekte gerçekten başarılı oldular. Kemalist “devrimin” kentlerdeki belkemiğini genellikle, bürokrat, subay, öğretmen, doktor, avukat ve büyük ticari işletmelerin girişimcileri oluşturuyordu. Sanatkar ve küçük tüccarlar ise bastırılmış olan geleneksel kültürün belkemiğini meydana getiriyordu.²⁸⁵

Kemalistler, siyasal demokrasinin Avrupa’daki burjuva devriminin zorunlu bir parçası olduğunu ve aynı sürecin Türkiye’de yinelenmesi gerektiğini düşünüyorlardı.²⁸⁶ Onlar da Jön Türkler gibi, bir burjuvazi yaratma sürecini devam ettirmeye ve yeterince güç kazanır kazanmaz da, demokrasiye geçilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Fakat bu sürenin ne kadar olacağı belli değildi.²⁸⁷

Takrir-i Sükun kanunu artık bir tehlike kalmadığına inanıldığı 1929 yılında kadar yürürlükte kaldı. Cumhuriyet Halk Fırkası her bakımdan bir iktidar tekeli kurdu. Bu yıllarda bütün dünyayı sarsan ekonomik krizler Türkiye’yi de etkilemişti. Otoriter yapısı kendisini halk kitleleriyle iletişim kurma olanaklarından yoksun bıraktığından, Cumhuriyet Halk Fırkası bu hoşnutsuzluğu giderecek olanaklara sahip değildi. Mustafa Kemal çıktığı yurt gezilerinde bu hoşnutsuzluğu seziyordu. Muhalefeti belli bir yönde yönlendirmek için iktidara sadık bir muhalefet partisinin kurulmasına izin verdi. Bu amaçla eski arkadaşı Fethi Okyar’a yeni bir parti kurma teklifinde bulunuldu. Fethi, hükümetin partisinin çalışmasına olanak vermesinin ve Mustafa Kemal’in tarafsız kalmasına dair güvence istedi. Mustafa Kemal ise yeni partinin Cumhuriyetçilik ve laiklik ülkülerine sadık kalmasını istedi. Anlaşma olunca

²⁸⁴Bkz. (201), AHMAD, 164.

²⁸⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 283.

²⁸⁶Bkz. (201), AHMAD, 165.

²⁸⁷a.g.k., 166.

Fethi Okyar Serbest Fırka'yı kurdu. Makbule Hanım'da bu partiye katıldı. Parti 11 maddelik bir beyanname yayınladı. Bu beyanname 1924 yılındaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın beyannamesini çağrıştırmaktaydı. Çünkü hem liberal ekonomi siyasetini ve yabancı yatırımların teşvikinin ve ifade özgürlüğünü ve tek dereceli seçimi savunuyordu.²⁸⁸

1929 yılında dünya çapında yaşanan büyük krizle beraber, Türkiye'de de derin ekonomik sonuçlara yol açtı. Türkiye'nin ihraç mallarının fiyatları hızla düştüğü gibi, tarımda ticarete yönelik üretimi besleyen ve ödemeler dengesindeki kısa dönemli açıkları kapayan ticari krediler artık gelmez olmuştu. Sonuçta döviz krizi ortaya çıktı. Türk lirasının değeri düştü. Sonuç art arda gelen iflaslar oldu. Bu iktisadi kargaşa burjuvazinin güçsüzlüğünü ortaya koymuştu. Yabancı pazarlara aşırı derece bağımlı olduklarından faaliyetlerinin maddi temeli bir anda yok olabilecek durumdaydı.²⁸⁹

Bu yıllarda liberalleşmeye uygun olarak, bazı komünistlerin dergi çıkarmalarına da müsaade edildi. Sabiha ve Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan "Resimli Ay" dergisi içerisinde, komünist Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali gibi isimler de vardı. Bu yıllarda çıkmasına müsaade edilen bu dergiler Türkiye'de 1945-60 yılları arasında yasaklanmıştı. Kemalist dönemin 1938'e dek sonraki dönemlerden daha fazla düşünce özgürlüğüne yer veren, daha açık bir toplum olduğu söylenebilir.²⁹⁰

Serbest Fırka'nın ılımlı muhalefetinin Türkiye'nin Batı Avrupa'daki imajını ve önde giden mali çevrelerdeki konumunu düzelterceği, böylece dış kredi ve yatırım sağlanacağı da umuluyordu. Büyük kalabalıklar Fethi'yi Anadolu'da gittiği her yerde coşkuyla karşıladılar ve rejime yönelik bütün muhalefet Serbest Fırka'nın çevresinde toplandı. Ekim 1930'da yapılan seçimlerde Serbest Fırka 512 milletvekilliğinin 30'unu kazandı. Çok az sayıda sandalye kazanıldığı halde iktidar partisi şaşkınlığı

²⁸⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 261.

²⁸⁹Bkz. (31), KEYDER, 134.

²⁹⁰Bkz. (201), AHMAD, 169.

uğramıştı. Halkın hiç beklemediği tepkisiyle sarsılan Mustafa Kemal, sadık muhalefeti 17 Kasım 1930'da kapattırdı.²⁹¹ Bu kararda İzmir'de birbiri ardına başlayan grevler, Menemen'deki gerici ayaklanma etkili oldu.

1930'da liberalizm ve demokrasi, Batı Avrupa'daki istikrarsızlık nedeniyle, pek çok Kemalist'in gözünde itibarını kaybetmişti. Tek parti rejimleri, özellikle Faşist İtalya cazip bir alternatif sunuyordu. Ulusal mücadele sırasında yeni Türkiye'nin çıkışta bağlar kurduğu Bolşevikler'e sempati duyuluyordu. Ancak onların benimsedikleri ideolojinin, sınıfsal oluşumunun gerekli koşullarından yoksun olduğu söylenen Türkiye için uygun olmadığı düşünülüyordu. Kemalistler sınıf çatışmasına karşıydılar, çünkü bu, her ikisini de geliştirmeye çalıştıkları kapitalizmi ve burjuvaziyi engelleyecekti. Bu nedenle işçi sınıfı örgütlerinin yanı sıra, yerli komünizm ve sosyalizmin de bütün belirtilerini amansızca ezdiler. Kemalistler komünizmin enternasyonalist yönlerini de onaylamıyor ve bunu zaman geçtikçe daha militan ve kapalı hale gelen kendi ulusçuluklarına yönelik bir meydan okuma olarak görüyorlardı.²⁹²

Bu yıllarda 1924 yılında İzmir İktisat Kongresi kararları ışığında takip edilen serbest teşebbüse dayalı liberal politikalar, daha devletçi yapılara büründü. Bunun gerisinde ise devletin tüm alanlara hükmetme isteği vardı. Ekonomik kaynakların devlet güdümüne girmesi siyasi modernleşmenin alt yapısı olan ekonomik dinamizmi yok etmiş, toplumun ekonomi eksenli muhalefetinin direncini kırmıştır.²⁹³

Devletin mülkiyetin tek sahibi olması özellikle bazı kesimlerin, ekonomik rantı paylaşmak amacıyla devlete yakın olma güdüsü yaratmıştır. Bu Osmanlı Devleti'ndeki mülkiyet ilişkisi içerisinde, devletin ekonomik kaynaklarının devlete sadakat karşılığında bazı kesimlere lütuf olarak veren politikaların daha da pekişmesine neden olmuştu. Bu rantı paylaşma konusunda bazen ideolojikmiş gibi

²⁹¹Bkz. (158), AHMAD, 83.

²⁹²a.g.k., 85.

²⁹³Bkz. (164), ÇAHA, 285.

görünen çatışmalar yaşanmıştır. Veya bu rant paylaşımındaki çatışmalara zaman zaman ideolojik kılıflar hazırlanmıştır.²⁹⁴

1931 yılında Kemalizm'in temel ilkeleri belirlendi. 1931 parti programında bu ilkeler, cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik ve inkılapçılık idi. Bu ilkeler altı okla simgelendi. 1937 yılında bu ilkeler anayasaya yerleştirildi.²⁹⁵

1932 yılında Ankara rejimine ideoloji üretmek için bazı sabık komünistler ve radikal aydınlar tarafından “Kadro Dergisi” kuruldu. Bu dergiye göre, Türkiye'nin devrim süreci içinde olduğu ama hala devrimin ideolojisi olabilecek bir düşünce sistemi üretmediği vurgulanıyordu. Kadro, yalnızca Türkiye için değil bütün “Üçüncü Dünya” için örnek olacak bir ideoloji üretmek peşindeydi. Derginin önde gelen yazarlarından biri olan Burhan Asaf, o zaman revaçta olan faşizmin yalnızca yarı kapitalist yapılara uygun olduğunu, ya tam olarak kapitalist ya da kapitalizm öncesi toplumlara uymadığını söylüyordu. Faşizm, İspanya'da başarı kazanamamıştı. Almanya'da ise karakterini değiştirmek zorunda kalmıştı. Oysa Kemalizm, Hindistan, Çin ve Ortadoğu'daki Arap ülkeleri gibi henüz milli ideallere kavuşmamış milletler için sürekli bir esin ve ideoloji kaynağı olmuştu.²⁹⁶

1933 yılında “üniversite reformu”yla, ülkenin tek yükseköğrenim kurumu olan Darülfünun'daki 150 öğretim üyesinin üçte-ikisinin görevine son verildi. Bu yeni düzenleme de, bir örneklik sağlamak uğruna bağımsız düşüncelerin ortadan kaldırılması isteğini yansıtıyordu. 1935'te ise, gerek eskiden gerek o sırada üyeler arasında yüksek mevkide şahıslar bulunmasına rağmen, Mason locaları kapatıldı. Kısa bir süre sonra Türk Kadın Birliği kapatıldı.²⁹⁷

²⁹⁴a.g.m., 287.

²⁹⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 264.

²⁹⁶Bkz. (201), AHMAD, 174.

²⁹⁷Bkz. (31), KEYDER, 138.

1935 yılında Almanya'daki Nazi örneğini izleyen CHP parti ile devletin birleştirilmesini öngören bir tasarımı kabul etti; genel sekreter içişleri bakanlığı görevine getirilirken, partinin vilayet örgütlerinin başkanları kendi vilayetlerine vali olarak atandılar. Kemalistler Türkiye'de bir parti diktatörlüğü oluşturma yönünde son adımı atmışlardı. Roma ve Berlin'e biraz hayranlık duyulmasına rağmen faşizmi ideoloji olarak benimsemekten kaçınıldı. Bunun sebepleri arasında parti içerisindeki liberal kanadın gittikçe güçlenmesiydi. Özellikle bu hizbin başında Mahmut Celal Bayar vardı.²⁹⁸

1930'lar boyunca Bayar grubu, Recep Peker çevresindeki aşırı devletçilerin siyasetine karşı direndi. Sonuç olarak Ankara,- uygulanmasa bile- liberal ilkeleri ve ilerleme fikrini hiçbir zaman reddetmedi. Hukukun üstünlüğünü ve anayasal devletin önemini tanımaya devam etti.²⁹⁹

Partide liberaller güçlenmeye devam ettiler ve Eylül 1937'de Başbakan İnönü'nün görevden alınması en büyük kazanımları oldu. İnönü 1925 yılından beri iktidardaydı. Bu yıllarda Mustafa Kemal'le İnönü arasındaki sürtüşmelerin de görevden alınmasında etkisi oldu. İnönü'nün yerine Celal Bayar'ın getirilmesi, Atatürk'ün gerek iç gerekse de dış nedenlerle liberalleri güçlendirme siyasetini sürdürdüğünü gösteriyordu. Bankacı-işadamı, aynı zamanda başbakanlığa atanan ilk sivil olan Bayar'ın bürokratik parti-devlet mekanizmasının yeniden biçimlendirilmesi için uygun siyasal özellikler taşıdığı düşünülüyor, kişisel hak ve güvenceleri güçlendirerek ve özel sektöre daha fazla önem vererek bürokrasiyi zayıflatması bekleniyordu.³⁰⁰

İnönü'nün görevden alınıp Bayar'ın başbakanlığa getirilmesinde uluslar arası siyasetin de önemli etkisi olmuştu. Bu dönemde Boğazlar üzerinde tam denetim hakkı kurmak isteyen Türkiye, İngiltere ve Fransa gibi deniz hakimiyeti güçlü

²⁹⁸Bkz. (165), AHMAD, 88.

²⁹⁹Bkz. (201), AHMAD, 172.

³⁰⁰a.g.k., 93.

devletlerin desteğine ihtiyaç duyuyordu. Özellikle İtalyanların Türkiye için bir tehdit olarak belirmesi, Batı Anadolu'yu yayılma hedefleri içerisine koymaları ve Onikiada'yı ellerinde bulundurmaları Türkiye'nin siyasal tercihlerinde de etkili oldu.

Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda öldü. Ülkesinin en zor zamanında sorumluluk alan ve yok olmak üzere olan bir ülkenin küllerinden yeni bir ulus yaratan bu tarihin en büyük liderlerinden biri ölmüştü. Ülkesinde hep büyük kurtarıcı olarak hatırlandı. Fikirleri ve devrimleri bugünde Türkiye'de herkesin bağlı kaldığı bir rehber olma özelliğini göstermektedir.

11 Kasım 1938'de toplanan Millet Meclisi İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığına seçti. Bu atamayı dört etkene borçluydu. Başbakan Bayar'ın İnönü'nün hasımlarıyla işbirliğini reddetmesi; İnönü'nün hasımlarının kabul gören bir aday bulmayı becerememesi; hem milletvekillerinin hem de parti bürokratlarının yıllar önce bizzat İnönü tarafından seçilmiş olmaları; askeri liderlerin İnönü'yü destekleme kararı ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın, mecliste büyük miktarda destek göreceği kendisine belirtildiği halde, aday olmama kararıydı.³⁰¹

Partinin 16 Aralık'ta toplanan Olağanüstü Kongre'sinde Atatürk partinin kurucusu ve "Ebedi Önder"i olarak ilan edilirken, İnönü tüzük değişikliği yapılarak partinin "Sürekli Başkanı" olarak seçildi. İnönü aynı zamanda "Milli Şef" unvanını aldı ve rejim "tek parti, tek ulus ve tek önder" sloganıyla betimlenen faşist bir biçim aldı.³⁰²

Atatürk'ün ölümünün yarattığı boşluğun bir liderlik bunalımına dönüşmemesi, siyasal rekabete geçişi kolaylaştıran bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Atatürk, önderliği, parti başkanlığı e Cumhurbaşkanlığı doğal kabul edilen güçlü ve Karizmatik bir kişiydi. Onun yerini alan İsmet İnönü de,

³⁰¹Bkz. (161), ZÜRCHER, 268.

³⁰²Bkz. (165), AHMAD, 94.

önemli bir önder görülmekle beraber, Atatürk'ün karizmasına sahip değildi, önderliği de Atatürk'ünki kadar kayıtsız şartsız kabul edilmemişti. Atatürk'ün yüklendiği görevleri üstlenebilecek başka adaylar da akla gelebiliyordu. İnönü'nün düşüncelerine ve izlediği siyasalara muhalefet etmek daha kolay olmuştur.³⁰³

Cumhuriyet Halk Partisi döneminde yerel eşraf ile işbirliği yapıldı. Bu işbirliğinin bedeli toprak ağalarının güçlü bir unsur olarak parti içinde temsil edilmesini sağladı. İki basamaklı, dolaylı seçim sistemi, parlamento içinde reformları engelleyen güçlü bir toprak sahipleri lobisinin varlığını güvence altına aldı. Bu işbirliği köylülerin eşraf tarafından daha fazla sömürülmesine neden oldu. Köylülerin bir kısmı bu tepkisini eşkıyalıkla ifade etti. Daha sonra hükümet eğitim yoluyla köylünün durumunu iyileştirmeye çalıştı. Genel eğitimin zamanlı kırsal alanı dönüştüreceğine inanılıyordu.³⁰⁴

Eğer milli davayı yönetebilecek bir köylü hareketi var olsaydı, Kemalistlerin toprak ağaları yerine ona yönelecekleri düşünülebilir. Türk halkının varlığının söz konusu olduğu can alıcı bir dönemde Kemal Paşa, hangi sınıf olursa olsun kendisine destek olacak olanı arıyordu. Ayrıca işçi sınıfına göre ağırlıkta olan o köylülük de, etnik ve dini bağlılıklar yüzünden bölünmüş ve varlığını sürdürmek açısından da tümüyle yerel güçlere bağlı durumdaydı. Bu nedenle Kemalistlerin, köylülere, onların geleneksel önderleri olan yerel eşraf ve din adamları yani ulema aracılığıyla ulaşmaya çalışmaktan başka çareleri yoktu.³⁰⁵

Kemalist devlet Jön Türk geleneğine uygun şekilde, yeni ve modern bir toplumun sancaktarı gibi gördüğü tüccar ve girişimcilerin yanında yer aldı ve işçi hareketini baskı altında tuttu. 1936 tarihli “İşçi Kanunu” faşist İtalya'nınkinin doğrudan bir kopyasıydı ve bu yasa sanayideki işçilere bazı güvenceler getirmiş ve

³⁰³Bkz. (271), TURAN, 448.

³⁰⁴Bkz. (165), AHMAD, 102.

³⁰⁵Bkz. (201), AHMAD, 192.

işçi sigortasının bazı biçimleri için söz vermiş olmasına rağmen, işçi sendikalarının kurulmasını ve grevi yasaklıyordu.³⁰⁶

Artık beraber yaşayan iki kültür vardı. Zayıf ama etkin bir azınlığın bürokrasiyle birlikte anılan, batılılaşmış, laik kültürü ve halk kitlelerinin İslam'la birlikte anılan yerli kültürü.³⁰⁷ Ekonomide muhalefet liberalizmi savunuyor, İnönü yönetimindeki Cumhuriyet Halk Fırkası ise ekonomide devlete daha büyük bir rol istiyordu.³⁰⁸

Cumhuriyetin laik ve batıcı politikalarını uygulamaya koymasından ve sıkı bir din denetimi yapılmasından, 1945'teki kısmi özgürlüklere kadar din kendini üç odak noktaya yayarak sürdürmüştür. Bunlardan biri kültür muhafazakarlığı, diğeri tarikatlar, üçüncü ise dini modern toplumlarla bağdaştırarak aynı zamanda onu yeniden canlandırmaya çalışan akımlardır.³⁰⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ülke içinde de önemli değişmelerin başlangıcı oldu. Savaş, siyasal önemi de olan üç iktisadi sonuç ortaya çıkardı. İlkın Türk ihracat ürünlerine olan talep arttı ve bu alanda faaliyet gösterenlerin elinde önemli tutarda servet birikmeye başladı. İkinci olarak, yığınlar giderek yoğunlaşan iktisadi güçlüklerle karşılaşılıyordu. Gazyağı, şeker, bez gibi önemli yiyecek ve tüketim maddelerinin kıtlığı çekiliyordu. Bu tür maddelerin dağılımında memurlara öncelik tanınması, yığınlarda beliren hoşnutsuzluğu yoğunlaştırılıyordu. Kıtlıklarla birlikte, fiyatlar yükselmiş, aralarında memurların da bulunduğu dar ve sabit gelirliler, iktisadi sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardı. Üçüncü olarak, savaş ve seferberlik ilanını gerektirmiş, bu ise hükümeti toplumdan daha fazla kaynağı kamu kullanımına aktarmağa zorlamıştı. Tahıl, üreticiden düşük fiyatlarla alınıyor ve savaşa girilirse kullanılmak üzere depolanılıyordu. Depolama olanakları sınırlı

³⁰⁶Bkz. (161), ZÜRCHER, 291.

³⁰⁷Bkz. (165), AHMAD, 122.

³⁰⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 286.

³⁰⁹Bkz. (250), MARDİN, 50.

olduğundan, köylü yiyecek bulmakta güçlük çekerken, ürün depolarda çürüyordu. Hazinesinin artan gereksinimleri karşılamak üzere daha fazla vergi toplama çabaları yoğunlaşıyordu.³¹⁰

4.2.10. Çok Partili Siyasetten İhtilaller Dönemine

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, İsmet Paşa hükümeti çeşitli nedenlerden dolayı son derece gözden düşmüş haldeydi, hatta Türk halkının büyük çoğunluğunca nefret ediliyordu. Rejim kitlelerce hiçbir zaman tutulmamıştı. O sıralardaki toplam nüfusun yüzde 80'ini oluşturan kırsal kesimdeki yaşam seviyelerinde bir gelişme olmamıştı. Devletin merkezileşmesi halk üzerinde özellikle jandarma sayesinde güçlü bir baskının oluşmasına neden olmuştu. Devletin baskıcı niteliği halkı daha çok sindirmiş ve devlete duyulan öfke ve korku artmıştır. Devletin laik politikaları özellikle de popüler dinin ifade şekillerini bastırmış olması, devlet ve uyrukları arasındaki en önemli ideolojik bağı koparmıştı.³¹¹

1942 yılında meclise sunulan Varlık Vergisi kanunu, meclis tarafından kabul edildi. Bu kanun her vergi mükellefinin tespit edilen oranlarda servetlerinin vergilendirilmesi esasına dayanıyordu. Bu konuda tek yetkili merci, meclis mahalli komisyonlarıydı. Bu vergi burjuvaziye korkutmuştur. Burjuvazi, bürokrat ve askeri seçkinlere dayanan bu iktidarın kendi çıkarlarını koruyacağı konusunda kuşkuya düşmüş, iktidara yönelik güvenini kaybetmiştir. Bu dönemde geçmişte büyümesine önem verilen burjuvazi artık bir sınıf olmaya başlamıştı. Burjuvazi kendi çıkarlarını koruyacak yeni bir iktidar arayışlarına yönelmişti.³¹²

Varlık vergisi özellikle, köylü ve sabit gelirlilerin sıkıntı çektiği bir dönemde, kentli tüccar ve yerel seçkinlerin zenginleştiği bir dönemde konuldu. Amaç, bu

³¹⁰Bkz. (271), TURAN, 450.

³¹¹Bkz. (161), ZÜRCHER, 300.

³¹²a.g.k., 301.

çelişkiyi azaltmaktı. Bu olay, devlet seçkinleri ile yerel seçkinler arasındaki ittifakın bozulması da demektir. Cumhuriyet bu ittifak üzerine kurulmuş, devrimler bu ittifakla çıkarılabiliyordu. Askeri ve siyasi seçkinler devletin ideolojik kimliğini ortaya koyuyor, yerel seçkinler de kendilerinin kabul edilmesi ve toplumsal konumlarına dokunulmaması karşılığında rejime destek veriyorlardı. Fakat varlık vergisi, bu ittifakı bozdu. Yerel seçkinler, kendi denetimlerinde olamayan modernleştirici-bürokrat bir seçkin kadrosunun kendi varlık ve refahlarını nasıl tehdit edebildiğinin farkına varmışlardı.³¹³

Varlık vergisinin yüzde 70'i İstanbul'dan elde edildi. Toplanan verginin yüzde 65'ini gayrimüslimler ve yabancılar ödedi. Gayrimüslimlere uygulanan vergi oranları, Müslümanlara uygulanan oranın on katıydı. Bu parayı ödeyemeyenler varlıklarını satmak zorunda kaldılar. Bu iş adamlarının çoğu ülkeden ayrıldı. Bu kısa dönemli Türk burjuvazisine yarasa de hükümete olan güveni içte ve dışta sarstı.³¹⁴ Mart 1944 yılında uygulamaya son verildi. Ama çok geçti. Bu yasaların keyfi karakteri ve bunların uygulanma tarzı devlete ve partiye olan güveni sarsmıştı. 1945'e gelindiğinde artık 1923'ten beri varolan ittifak bozulmuştu.³¹⁵

Hükümete olan güveni sarsan ve geleneksel ittifakı bozan bir başka olay da Ocak 1945 yılında çıkarılan "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"ydü. Bu askeri ve siyasi seçkinlerin Jön Türklerden beri müttefikleri olan ve Cumhuriyetle beraber egemenliklerini devam ettiren, gayrimüslim azınlığın mallarına el koyan toprak sahibi eşrafın durumuna yönelik bir tehditti. Büyük toprak sahipleri de hükümete olan desteklerini çektiler. Geleneksel ittifakın çöküşü, yaygın hoşnutsuzluklar, devlet ile özdeşleşen Cumhuriyet Halk Partisi'nin itibarını kaybetmesine neden oldu. Artık Türkiye'de bir muhalefet partisinin varlığına ihtiyaç duyuluyordu. İktidara bağlı, güdümlü bir muhalefet.

³¹³Bkz. (271), TURAN, 450.

³¹⁴Bkz. (31), KEYDER, 158.

³¹⁵Feroz AHMAD, Demokrasi Sürecinde Türkiye, 22.

Türkiye’de bir muhalefet partisinin kurulması fikrinin ortaya çıkmasında dış süreçlerin de etkisi oldu. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyet Rusya’nın Türkiye’den Kars, Ardahan’ı istemesi, boğazlar üzerinde bir denetim arzusu Türkiye’nin imdadına yetişti. Bu talepler Amerikan hükümetinin Türkiye’ye iktisadi ve askeri yardım yapmaya karar vermesine katkıda bulundu.³¹⁶ 12 Mart 1947’de başkan Truman “Truman Doktrini”ni ortaya attı. Bu doktrin, ABD’nin varlıkları dış baskı ya da kendi sınırları dahilindeki militan azınlıkların tehdidinde olan “özgür ulusların” korunmasını içeriyordu. ABD dünyanın her yerinde komünizme karşı rejimlerin korunması için mali ve askeri destek sağlayacaktı. Haziran 1947’de, ekonomileri iflasa uğramış Avrupa ülkelerine “Marshall Planı” ile destekler sağlandı. Türk liderlerde bu plandan yararlanmak istiyorlardı. Fakat 1942 tarihli Varlık Vergisi ve Faşizm ağırlıklı idare bunu engelleyebilirdi. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi demokrasiye geçmek ve çok partili bir siyasi hayat, bu yardımlar için gerekliydi. Umulan, yeni dünya koşullarına uyacak politikaların pazarlık yoluyla geliştirilmesinde bürokrasiyle işbirliği yapabilecek sadık bir muhalefetti.

1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında İsmet İnönü, günün değişen koşullarına uygun hale getirmek için tek partili sistemde önemli siyasi düzeltmeler yapmaya hazırlandığını ima etti. Temel eksikliğin bir muhalefet partisi olduğu vurgulanıyordu. Bu çok partili bir siyasi sistemin onaylanması anlamına geliyordu.³¹⁷ CHP içerisindeki bir grup milletvekili özellikle Toprak reformu yasasına ciddi bir muhalefet yapmışlardı. Bu yasaya muhalefet edenler yakınları toprak sahibi milletvekilleri idi. Aydınli bir eşrafın oğlu Adnan Menderes, liberal eğilimleri ile bilinen eski başbakan Celal Bayar, Refik Koraltan ve tarihçi Fuat Köprülü muhalif milletvekilleri idi. Bir süre sonra Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü partiden ihraç edildi. Celal Bayar’da bir süre sonra istifa etti. Bu milletvekilleri 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’yi kurdular. Böylece Türkiye’de çok partili siyasi hayat başlamış oldu. Bayar’ın eski bir Jön Türk oluşu ve onun laikliği temel ilke olarak kabul ettiğine inanılması, bir muhalefet partisinin varlığının Kemalist

³¹⁶Bkz. (31), KEYDER, 160.

³¹⁷Bkz. (315), AHMAD, 23.

bürokrasi ve parti tarafından kabul edilmesini kuşkusuz kolaylaştırdı.³¹⁸ Parti programında CHP ile DP arasında büyük farklılıklar görülmüyordu. Bunun yanında Demokrat Partililer kendilerini “demokrasiyi geliştirme” görevine adanmışlardı. Bu, siyasi gücün yukarıdan çok aşağıdan alınmasını güvenceye almak kadar, hükümet faaliyetlerinin frenlenmesini ve bireysel özgürlüklerin artmasını da gerektiriyordu. Ayrıca Demokrat Parti, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için özel sektöre olan inançlarını da vurguluyorlardı.³¹⁹ Demokrat Parti, bir eşraf partisi olmaktan çok, kırsal kitlelerin ve onların başında bulunanların kuvvetle destekleyeceklerini düşündüğü bir siyasal ideoloji ile başarıya ulaşacağını uman bir partiydi.³²⁰

Demokrat Parti'nin savaş sırasında zenginleşen büyük ve geleceği parlak işadamlarının partisi olduğu düşüncesi, geniş bir geçerlilik kazanmaktaydı. Batı'da Demokrat Partililer, “Türk liberaller” olarak anılıyordu.³²¹ 1946 yılında yapılan “hileli” seçimleri CHP kazandı. 465 sandalyeden 390'nını CHP, 65'ini DP kazandı. Oy sahtekarlığının çapı o kadar meydandaydı ki bütün ülke feryat ediyordu. Celal Bayar aslında partisinin gerçek sandalye sayısının 279 olduğunu söylüyordu.³²² 12 Temmuzda Cumhurbaşkanı İnönü partideki ağırlığını ılımlı kanattan yana kullandı. Tek parti seçeneği terk edildi. CHP parti programı liberalleşme eğilimleri gösterdi. DP'nin dine yönelik propagandasını önlemek için, din eğitimine izin verildi. Köy Enstitülerinde reform kararı alındı. 1949 yılında İslamcı eğilimleri ile bilinen Şemsettin Günaltay başbakanlığa getirildi.³²³ Hatta 1950 yılında tekrar iktidara gelirlirse “Altı ok”un da anayasadan çıkarılacağını ilan ettiler. Özel sektöre bir takım tavizler verildi.³²⁴

1946-50 yılları arasında DP, CHP'ye karşı bir saldırı politikası izledi. Halka İsmet Paşa, başta kaldığı müddetçe hiçbir şeyin değişmeyeceği izlenimi verildi.

³¹⁸Bkz. (161), 307.

³¹⁹Bkz. (315), AHMAD, 27.

³²⁰Bkz. (158), MARDİN, 50.

³²¹Bkz. (315), AHMAD, 30.

³²²Bkz. (161), ZÜRCHER, 308.

³²³a.g.k., 312.

³²⁴Bkz. (165), AHMAD, 140.

İnönü tek parti döneminin nefret uyandıran bir sembolüydü. Demokrat Partililer bürokrasiyi de kazanmaya, en azından tarafsızlığını garanti altına almaya çalıştılar. Seçimi kazanmak için bu gerekliydi. Devlet ile bürokrasiyi ayırmaya çalıştılar. Bunun için DP'liler, “devr-i sabık yaratmayacağı” propagandasını yaptılar. Bürokrasinin tarafsızlığının sağlanması, DP'nin elini güçlendirdi.³²⁵

Seçimler 14 Mayıs 1950'de yapıldı. DP, oyların yüzde 53.4'ünü, CHP ise yüzde 39.8'ini aldı. CHP, 69 sandalye, DP ise 408 sandalye kazandı. Bu nispi temsil sisteminin bir sonucuydu. Kendileri için bu sistemi koyan CHP'liler bu sistemin kurbanı oldular. Bu seçim Türk siyasi tarihi açısından çok önemliydi. Halk ilk defa seçmen olarak kendi siyasal tercihini dile getirmiş ve yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanmıştı. Devleti baba olarak gören zihniyet, merkezden kontrol, yukarıdan aşağıya dayatılan reformculuk reddedilirken pazarın (ve kapitalizmin) önündeki engeller kaldırılmasını istemişti.³²⁶ 1950 seçimleri, topluma iktidarın seçmenlerin oylarıyla değiştirilebileceğini göstermiştir. Ulusal ve yerel düzeydeki seçkinler, iktidarın elde edilmesi ve elde tutulmasının oyların çoğunluğunu kazanmaya bağlı olduğunu görmüşlerdir. Seçmenler de, iktidarın ve siyasal partilerin, oy desteğine bağımlı olduğunu kavramışlardır. Böylece biçimlenen bir anlayış çerçevesinin sonucu olarak, sonradan yaşanan demokrasi deneylerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, bunalımdan çıkış yolu olarak aksamalara yol açtığı düşünülen yasal çerçevenin değiştirilmesi ve yeniden rekabetçi sisteme dönüşten başka yol düşünülmemiştir.³²⁷

DP milletvekilleri ortalama daha gençti. Seçim bölgeleriyle çok daha köklü ilişkilere sahiptiler, üniversite eğitimi görmüş olan daha az, ticaret veya hukuk formasyonuna sahip olan çok daha fazlaydı. CHP'yle olan en çarpıcı farklılık, bürokratik veya askeri formasyona sahip milletvekillerinin hemen hemen

³²⁵Bkz. (315), 44.

³²⁶Bkz. (31), KEYDER, 172.

³²⁷Bkz. (271), TURAN, 452.

olmayışıydı. Türkiye seçkinlerinin bir hayli farklı bir kesiminin iktidara gelmiş olduğu açıktı.³²⁸

Demokrat Partililer, Türkiye'yi bir an önce kalkındırmak hedefindeydiler. Amaçları her mahallede bir milyoner yaratmaktı. Türkiye'yi küçük bir Amerika yapma hedefindeydiler. DP'liler muhalefeti pek önemsemediler. Anayasada meclis iradesini dengeleyecek bir güçte yoktu. 1951 yılında Halkevleri kapatıldı. 1954 yılında CHP'nin bütün mallarına el konuldu.³²⁹ Çoğunluk partisi olan DP bütün devlet kurumlarını tekelleştirme ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkında sahip olduğu fikrine vardı. Bütün kurumları kendi yandaşları ile doldurmaya çalıştılar. Muhalefetin sesini kısıtılar. Bu tutumun sonucu olarak aydınların desteğini kaybetmeye başladılar.³³⁰

DP'nin iktidarındaki ilk 4 yıl ciddi bir sorun yaşanmadı. Marshall yardımları sayesinde tarımda makineleşme, ekilebilir arazilerin artması, hasadın artmasına neden oldu. Ayrıca dış krediler ülkenin ihtiyacı olan kaynakları sağlıyordu. Ülkede bir refah havası esiyordu. Ülke yıllık yüzde 12-13 oranında büyüyordu. Kentte yaşayan insanların da refahı artmıştı. Yeni yollar yapılmasıyla ülke birbirine bağlandı. Ülke karayolları ağıyla birbirine bağlandı. Bu şartlar altında 1954 yılında yapılan genel seçimler DP'nin tam bir zaferi ile sonuçlandı. Oyların yüzde 57'sini DP kazandı. CHP ise ancak yüzde 35'ini alabildi. Meclisin yüzde 93'ü artık DP'liydi. Bu oy oranı Menderes'e tüm yaptıklarının doğru olduğu, halkın yanında olduğu mesajını vermişti. Menderes artık bundan sonra kendini daha serbest hissetti.

1954 yılında işler değişmeye başladı. Hava şartları, dünya fiyatları Türkiye'nin aleyhine işlemeye başladı. 1954'te ihracat yüzde 15, kişi başına gelir yüzde 11 azaldı. DP hükümeti Batı ile ilişkilerini kuvvetlendirmek ve NATO'ya katılmak için bir tugay askeri Kore'ye yolladı. ABD'ye askeri üsler verdi. Ülkede Amerikan

³²⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 321.

³²⁹a.g.k., 324.

³³⁰Bkz. (315), AHMAD, 56.

nüfuzu hızla artmaya başladı. Amerikan elçiliğine ve yardım kuruluşlarına neredeyse genel vali statüsü verildi.³³¹

6/7 Eylül İstanbul olayları, Türk kentlerindeki bastırılmış gerilimi ortaya çıkardı. Hükümetin Yunan ve Rum isteklerine karşı tertiplemediği iddia edilen bu gösteriler çığrından çıktı ve linç ve yağmaya dönüştü. Kentin zor geçinen hamal, kapıcı, dilenci ve ayakkabı boyacılarının isyanına dönüştü. Ayaklanan kalabalık zenginlere acımasız bir düşmanlık histerisiyle, hem Rumların hem de Türklerin mağazalarını yağmaladı. Bu, DP'ye karşı hiç beklenmedik, ilk kitlesel tepkiydi. Hükümet bu olaylardan sonra üç ilde sıkıyönetim ilan etti. Menderes iktidarı yara almıştı.³³²

DP'nin baskıcı politikaları ve artan ekonomik sıkıntılar DP'ye olan desteğin azalmasına neden oldu. Artan ekonomik sıkıntılar, özellikle de (memur, öğretmen, subay gibi maaşlı kimselerin) daha çok etkilenmesine ve fakirleşmesine neden oldu. Basın ve üniversiteler DP'den uzaklaşmaya başladı. Bu dönemde kentlerin nüfusu hızla arttı. 1.5 milyon göçmen daha iyi bir yaşam umuduyla kentlere göç etti. Bu dönem yüksek bir toplumsal hareketliliğin olduğu, girişimcilerin ilk temellerini attıkları dönemlerdi. Yerli burjuvazinin gerçek gelişmesi bu yıllarda başladı.

DP bu dönemde Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki hala gelişmemiş bölgeler dışındaki bir çok bölgeyi kazanmıştı. Bürokrasinin gücüne indirilen darbe halkta DP'ye karşı bir ilgi uyanmasını sağlamıştı. DP, ile köylü ve eşraf arasında bir ittifak kuruldu. Eşraf ile köylüler arasındaki ilişkiler artık ekonomik temelli olmuştu. Bu dönemde eşrafın çevresindeki ikincil dereceden bazı isimler belirmeye başlamış, Çukurova gibi bazı bölgelerden artan servet birikimi bu bölgelerden bir burjuvazinin ortaya çıkmasını sağlamıştı. CHP'nin DP'nin yapmaya çalıştığı bu değişimlerden ürkererek eski Kemalist ülkülerin korunmasını sağlamak için uğraştı. Bürokratların

³³¹Bkz. (31), KEYDER, 185.

³³²Bkz. (315), AHMAD, 67.

desteğini kazandı. CHP, “bürokratik merkezi”, DP ise “demokrat çevre”yi temsil ediyordu.³³³

Muhalefet ekonomik sıkıntıları ve özgürlüğün yokluğunu vurguluyor, fakat çekici hiçbir seçenek de öneremiyordu. CHP ulusal çapta taraftarı olan tek muhalefet partisiydi. Fakat muhalefette kaldığı yedi yıl boyunca, baskıcı imajını silememiş ve halkın desteğini kazanamamıştı. Sadece tekrar aydınların desteğini almada başarılı olmuştu. Diğer iki partiden Cumhuriyetçi Millet Partisi çok dar fikirli, DP’den ayrılan Hürriyet Partisi çok belirsizlik içinde ve örgütlenmeleri iyi değildi.³³⁴

1957 seçimleri DP için bir uyarıydı. Bu seçimlerde DP’nin oyu yüzde 47.3’e düştü. CHP ise oylarını yüzde 40.6’ya çıkardı. DP 424, CHP ise 178 milletvekili çıkarmıştı.³³⁵ DP’ye olan ilgi tamamen yok olmamış, ama ciddi bir azalma olmuştu. Artık muhalefet mecliste daha çok kişiyle temsil edilecekti. İşlerinin eskisi gibi kolay olmayacağı belliydi. DP son seçimlerde iyice saldırganlaşmıştı. Artan ekonomik bunalım, kentli ve okumuşların desteğini de kaybetmesine neden olmuştu. İktidar, kimi zaman CHP’lileri komünist olmakla suçluyor ve kendi zamanlarında açılan cami ve İmam Hatip Okullarıyla övünüyor. DP iktidara geldiği zaman, CHP dönemindeki din üzerindeki bir takım kısıtlamaları kaldırmıştı. Arapça ezan yeniden yasallaştırıldı. Din eğitimi genelleştirildi. Cami inşaatları artırıldı. Dini yayınların sayısı da belirgin bir şekilde artmıştı. DP’lilere göre dinin gelişme, kalkınmaya engel olduğunu iddia eden Kemalist tez yanlıştı. Kemalist dönemin, pozitivist din anlayışını benimsemediler. Bu serbestlik özellikle kendi iktidarlarını Kemalist dogmanın uygulamasına adanmış, siyasal seçkinler üzerinde önemli bir tepkinin doğmasına yol açtı. Kemalist geleneklere ihanet edildiği kanısı bu grup üzerinde etkiliydi.³³⁶ DP bunun yanında dini hareketlerin sözcüsü durumundaki Millet Partisi kapatıldı. İrtica hareketlerine karşı olarak ta Atatürk heykellerine yönelik saldırılar karşısında, Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkarıldı. Ayrıca siyasi amaçlarla dini istismar

³³³Bkz. (158), MARDİN, 59.

³³⁴Bkz. (315), AHMAD, 71.

³³⁵a.g.k., 71.

³³⁶Bkz. (161), ZÜRCHER, 339.

etmekle suçlanan Büyük Doğu, Sebilürreşad ve İslamiyet gibi dergiler hakkında soruşturmalar açıldı.³³⁷ DP'den kopan Millet Partisi, İslami uyanışın ilk partisiydi. Militan-İslamcı bir partiydi. Millet Partisi hiçbir zaman düzenli bir taraftar kitlesi toplayamadı ve 1960'tan sonra çöktü.³³⁸

DP dış politikada kendini Batı bloğuna bağlamıştı. Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesine izin verildi. Batı emperyalizmine karşı ulusal mücadelelere giren Arap dünyasında Ankara, emperyalist güçlerin yanında yer aldı. Mısır'da Britanya'yı, Kuzey Afrika'da Fransa'yı destekledi. Başbakan Musaddık ile Anglo-İran Petrol Şirketi arasındaki mücadelede Ankara Petrol Şirketi'ne daha yakın davrandı.³³⁹

1958'e gelindiğinde, hükümet ile Silahlı Kuvvetler arasında bir şeyler olabileceğinin ilk işaretleri görüldü. Aralık 1957'de dokuz subay hükümete karşı gizli bir tertip hazırlamaktan dolayı tutuklandı.³⁴⁰ Türkiye'nin NATO'ya girmesi ordudaki subaylar üzerinde önemli bir etki yapmıştı. Dünyaya açılan ve diğer gelişmiş ülkelerin askeri birliklerini inceleme imkanı bulan, onlarla beraber çalışan Türk subaylar kendi ülkelerinin durumunu daha açık görebiliyorlardı. Bu subaylar orduda önemli görevlere geldiler. Bunların bir kısmı dışarıda eğitim görmüşlerdi. Artan ekonomik sıkıntılar da subayların DP hükümetine karşı cephe almasına neden olmuştu. Ankara'da apartmanların bodrum katları, kurmay subay katı olarak biliniyordu. Ayrıca subaylara gazozcular deniliyordu. DP ordudaki üst düzey subaylar üzerindeki kurduğu denetime güvenerek bu konularda herhangi bir önlem almamıştı. Böylece ordu içerisinde alt kademelerde yaygın olarak destek bulan, hükümete karşı bir güvensizlik durumu ortaya çıkmıştı. Ayrıca CHP'nin ordu üzerinde önemli bir etkisi vardı. Bu etki DP'lileri korkutuyordu. Ama yine de ordu içerisinde bir darbe olacağına pek ihtimal vermiyorlardı.

³³⁷Bkz. (315), AHMAD, 53.

³³⁸Bkz. (250), MARDİN, 105.

³³⁹Bkz. (315), AHMAD, 155.

³⁴⁰Bkz. (161), ZÜRCHER, 347.

17 Şubat 1959'da Menderes Gatwick'te bir uçak kazasından sağ olarak kurtuldu. Türk delegasyonundan 14 kişi ölmüştü. Menderes'in kurtulması Türkiye'de bir mucize olarak sunuldu ve Menderes Allah'ın koruduğu biri olarak tasvir edildi.³⁴¹ Aynı yıl CHP, iktidara karşı kitlesel mitinglere başladı. Uşak'ta coşkulu bir kalabalığa hitap eden İnönü, gezi sonrası İzmir'e giderken bir kalabalığın saldırısına uğrayıp taşla yaralandı. CHP'liler buna şiddetli tepki gösterdiler. DP ile muhalefet arasındaki ipler kopma noktasına geldi. Şubat 1960'a gelindiğinde basın toplantısı yapmak için resmi izin şartı ve seçim propagandalarını 45 günden 17 güne indirmek gibi baskıcı önlemler alındı.³⁴² 27 Nisan'da kurulan Encümenlere basın üzerinde sansür kullanma yetkisi verildi. 26 Nisan'da hukuk profesörleri encümene verilen yetkileri Anayasaya aykırı olmakla suçladılar. CHP artan baskılara karşı gençlik kollarını harekete geçirip eylemlere gitti. Artan gerginlikler üzerine hükümet iki ilde sıkıyönetim ilan etti. Üniversiteler tatil edildi.³⁴³ Menderes kendi konumunu güçlendirmek için Ege kentlerinde mitingler düzenledi. Fakat artık çok geçti. Ordu 27 Mayıs 1960'da yönetime el koyduğunu açıkladı.

DP'lilerin generallerinden güven duymaları için iyi nedenleri vardı ve bu nedenle daha düşük rütbeli subayları ihmal ettiler. Alt rütbedeki subaylar kendilerine önderlik edecek üst rütbeli bir asker bulamıyorlardı. Hükümetin Silahlı Kuvvetlerin maddi refahına aldırılmaması ciddi bir hataydı. NATO içindeki Türk askerleri maddi geriliklerinin farkına varmaya başlamışlardı. Askerler daha önceden sahip buldukları imtiyazlı yeri kaybetmişlerdi. Toplumsal konum olarak kendilerini yeni düzenin kaybeden sınıfları olarak bulmuşlardı. Hükümet artan enflasyonlar beraber ücretleri bu oranda artıramadı. Bu durumda askeri darbeyi hazırlayan nedenlerden biri oldu.³⁴⁴

Menderes hepsi de CHP karşıtlığı temelinde birleşen karşıt güçler koalisyonunun desteğiyle iktidara geldi. Bunlar, iş adamları, toprak ağaları, kasaba

³⁴¹Bkz. (315), AHMAD, 75.

³⁴²a.g.k., 77.

³⁴³a.g.k., 79.

³⁴⁴a.g.k., 157.

partizanları ve tüccarlardı. Bir süre sonra DP bütün bu grupların hepsini memnun edemeyeceğinin farkına vardı. Eğer herhangi bir grup Menderes dönemi politikalarından yararlandıysa bunlar toprak ağalarıydı. Toprak ağalarına yönelik politikası sürekliliğini korudu ve kırsal oylar seçim başarısının temeliydi. Laissez-faire politikalarını yeniden düşünmek ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak için devlet kontrolünü benimsemek zorunda kaldığı 1950'lerin ortalarına kadar, iş adamları Menderes'ten memnundu. Birçoğunun CHP'ye yönelmesi 1950'lerin sonlarında oldu. Menderes parti ile devleti birleştiren CHP politikalarına aynı şeyleri yapmaya çalışarak yanıt verdi. Bu da aydın kesimlerin Menderes'e olan ilgisini azalttı.³⁴⁵

Menderes döneminde ekonomik fırsatçılık kural haline gelip zenginleşme amaç olunca, halkın istediği özgürlüklere bir “Vahşi Batı” zihniyeti hakim olmaya başladı. Devlet, pre-kapitalist kalıbın hızla dışına çıkan toplumu kontrol edecek yeni araçlar geliştiremediği gibi, toplumun da hiçbir özerk örgütlenme geleneği yoktu. Devletin, iktisadi özgürlük yaratma adına eskiden denetlediği alanın bir kısmından geri çekilmesi bir boşluk yaratmıştı.; bu boşluk ise sivil toplum kurumlarıyla değil, bireysel yayılmacılığın aşırılıklarıyla dolduruldu. Daha sonraları, sivil toplumun gelişmesiyle değil, devlet mekanizmasının kontrol kapsamının, politik istikrarı korumak adına genişlemesiyle bu duruma çare bulundu.³⁴⁶

DP'liler serbest girişim olmadan demokrasiyi kurmanın imkansız olduğuna inanıyorlardı. DP'liler için iğrenç olan devlet mülkiyeti değil, devlet girişimcilerinin özel sektörle çok az ilgisi bulunan “müdahaleci kapitalist, tekelci bir bürokrasi” tarafından yönetilmesi olgusuydu. Politikacıların yöneticiler üzerindeki hegemonyasını tesis etmek için siyasi sistemin değiştirilmesi gerekiyordu.³⁴⁷

DP'liler naif ekonomik felsefelerinin, büyümenin kalkınmayla aynı şey olduğuna inanmalarının kurbanı oldular. Ucuz tarım kredisi politikaları, tarım

³⁴⁵ a.g.k., 106.

³⁴⁶ Bkz. (31), KEYDER, 194.

³⁴⁷ Bkz. (315), AHMAD, 128.

ürünlerine devlet-destekli fiyatlar, tarımsal gelirlere vergi muafiyeti zengin bir toprak ağaları sınıfı yarattı ve kırsal kesime dinamizm getirdi. Fakat bu zenginlik tüketime itim verdi ve ekonominin karşılayamadığı bir talep yarattı. Ayrıca, gıda fiyatlarının yükselmesine ve nüfusun bütün kesimlerini, özellikle sabit gelirli ücretlileri etkileyen be bütün ekonomiyi kilitleyen bir enflasyona yol açtı.³⁴⁸

Demokrat Parti, tek parti döneminin siyaset anlayışının mirasını devralmış ve uyguladığı bazı siyaset biçimleri ile tek parti dönemini çağrıştırmıştır. Bu mirasın başlıca öğeleri nelerdir? İlkın, siyasal iktidar sahiplerinin, bu gücü kısıtlamalara bağılı olmaksızın kullanılabileceğı düşünülüyordu. Örneğın, Demokrat Parti, muhalefetin yıkıcı faaliyetini incelemek üzere yalnız kendi milletvekillerinden oluşan bir Tahkikat Komisyonu kurmuş ve bu komisyonu, olağan parlamento komisyonlarının sahip olmadığı yetkilerle donatmıştır. Yasalara uygunluğu çok tartışmalı olan bu eylem, daha da önemli olarak rekabetçi bir sistemin işlerliğı için gerekli olan temel bir anlayışı da ihlal ediyordu.

İktidarın sınırsız kullanılabilceğı anlayışını bir türevi de, siyasal muhalefetin faaliyetini ancak iktidarın izin verdiği ölçüde ve sınırlar içinde yürütebileceğidir. Örneğın, 1957 seçimleri öncesinde, dönemin muhalefet partileri aralarında anlaşmaya vararak, bir seçim bölgesinde durumu en güçlü görülen muhalefet partisının seçime girmesini, diğerlerinin onu desteklemesini öngörmüşlerdi. Demokrat Parti, dönemin yasalarına aykırı olmamasına rağmen bu güç birliğini yasaklamıştır. Aynı şekilde, muhalefetin lideri İsmet İnönü'nün nereye gidebileceğı, nerede konuşabileceğı de kısıtlanmak istenmiştir.

Söz konusu anlayışın ikinci bir türevi, devlet olanaklarının iktidar partisının kullanımına bütünüyle açık olduğudur. Hükümet, tasarrufundaki olanakları Demokrat Parti'nin kullanımına açmıştır. Yargıçların bile, siyasal liderlerin tercihlerine uygun davranması beklenmiş, böyle davranmayanlar istemedikleri yer ve

³⁴⁸a.g.k., 145.

görevlere atanmışlardır. Bir üçüncü tutum da, parti içi muhalefete karşı hoşgörüsüz ve tahammülsüz davranmaktır. Bu bakımdan, Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi birbirini andırmaktadır. Hatta, Demokrat Parti'nin doğuşunun Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti içi muhalefete katı davranmasıyla da ilgili olduğu ya da bu tutumun yeni bir partinin kuruluşunu hızlandırdığı düşünülebilir.³⁴⁹

Demokrat Parti iktidara geldiği zaman, belli bir kimlikle yoğrulmuş, homojen, elitist bürokrasi ile arasında da önemli sorunlar yaşamıştır. Demokrat Parti, bürokrasiyi CHP'nin sempaticanları olarak görmüştür. Pragmatist bir siyaset anlayışı geliştiren, sosyal ve dinsel muhafazakarlığa daha fazla sempati ile baktığı düşünülen DP, bürokrasi nezdinde Cumhuriyetin modernleşmeci ideolojisini tehlikeye düşürebilecek bir hareket olarak algılanıyordu. Bürokrasi kendi görevini Cumhuriyetin temel değerlerini korumak biçiminde görüyordu. Yeni siyasal seçkinlerin (yani Demokrat Parti kadrolarının), eski siyasal seçkinlerle (CHP askeri ve sivil bürokrasi) içine düştüğü uyumsuzluk sistem düzeyinde bir soruna dönüşmek eğilimi gösteriyordu. Sistem düzeyindeki sorunların çözülmesinde pek başarı sağlanamadı.³⁵⁰

4.2.11. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Demokrasi Süreci

Türk halkı 27 Mayıs 1960 sabahı saat üçte askeri bir darbe olduğunu radyodan Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri yayımlandığında öğrendi. Bildiri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin “kardeş kavgasına meydan vermemek” ve “demokrasiyi içine düştüğü buhrandan” kurtarmak maksadıyla ülke yönetimine el koyduğunu vurgulamaktaydı. Askerlerin yönetime el koyması Ankara ve İstanbul'da halk, bilhassa her iki kentte büyük öğrenci kitlesi ve genelde aydınlar arasında büyük bir

³⁴⁹Bkz. (271), TURAN, 453

³⁵⁰a.g.m., 453.

sevinçle karşılandı. Kırsal kesimde ise hayra alamet sayılamayacak bir sessizlik vardı.³⁵¹

27 Mayıs askeri darbesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiyerarşik yapısının dışından ilk ve son başarılı askeri müdahale idi. Daha sonra iki askeri müdahale (12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980) oldu, ancak bunlar küçük rütbeli subayları uzakta tutan Yüksek Komuta Kademesi'nin 1960'dan sonra kendisi için belirlediği ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin karakterini dönüştüren yeni rol idi.³⁵²

Darbenin yapıldığı gün, İstanbul Üniversitesi'nden rektör Sıdık Sami Onar başkanlığında beş hukuk profesörü Ankara'ya getirildi ve kendilerine yeni bir anayasa hazırlama görevi verildi. Bu profesörler bir fetva makamı gibi yayınladıkları bildiri de darbecileri meşrulaştırma görevi gördüler. DP'nin uyguladığı politikalar nedeniyle anayasayı çiğnediğini ve meşruiyetini kaybetmiş olduğunu ilan ettiler.³⁵³ Bu üniversitelerin darbeye destek verdiğini, Üniversite-Ordu-CHP üçlüsünün darbenin destekleyicileri olduğunu gösterdi. Bu slogan daha sonraları sürekli CHP'nin demokrasiye inanmadığını, statükoyu temsil ettiğini göstermek amacıyla kullanıldı.

Milli Birlik Komitesi ülkede yönetimi fiilen el koydu. Bu komite 38 subaydan oluşuyordu. Görünüşte Cemal Gürsel cuntanın lideriydi. Gerçekte ise Başbakanlık danışmanlığına getirilen Alparslan Türkeş, komitenin en nüfuzlu kişiydi. Komite, olabildiğince çabuk, iktidarı sivillere devretmek isteyenler ile partilerin politik faaliyetine izin verilmeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak bölündü. İkinci gruptakiler planı askeri yönetimin en azından dört yıl, gerekirse daha fazla sürmesini gerektirirdi. Gürsel'in ve generallerin yönettiği birinci grup ılımlılar, albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan

³⁵¹Bkz. (161), ZÜRCHER, 351.

³⁵²Bkz. (315), AHMAD, 157,

³⁵³Bkz. (161), ZÜRCHER, 352.

oluşan ikinci grup radikaller ya da aşırıları olarak anıldı.³⁵⁴ Ağustos ayında 235 general ve 5000 subayın emekliye sevk edildiği duyuruldu. Ekimde ise 147'ler olarak bilinen, 147 profesör üniversitelerden uzaklaştırıldı.³⁵⁵

27 Mayıs 1960 ihtilali, artı değişmez bir düzenin korunmasıyla özdeşleştirilen merkez ile çevre arasındaki kopukluğu vurguladı. Merkezin çevre karşısındaki eski kutuplaşması, yeni bir biçim edindi. Eski Cumhuriyetçi düzeni, yani zorlamaya dayanan düzeni koruyanların değişme isteyenleri karşısındaki kutuplaşmaydı bu. 27 Mayıs ihtilalinin bir başka özelliği Osmanlı tabakalaşmasında “İlmiye ve Seyfiye” ittifakının somut bir örneğiydi. Çünkü bu ihtilal üniversite ile ordu arasındaki bir ittifakın sonucuydu.

1960'daki iktidarı ele geçiren subayların Cumhuriyetin askeri okullarında Atatürk'ün karizmasının gölgesinde eğitim görmüşlerdi. Atatürk'ün 1938'de ölmesinden sonra iktidara sıradan ve zayıf kişilerin geçtiğine dair bir duygu oluştu. Genç subaylar, ülkede yaşayan diğer kesimlerin kendilerini özdeşleyemedikleri bir hayat tarzı ve kültür yaratan yüksek memur ve işadamlarının oluşturdukları yeni hakim sınıftan hoşlanmıyorlardı. Sabit maaşla yaşamak zorunda olan insanlar yüksek enflasyon nedeniyle iki yakasını bir araya getiremezken, bu sınıf çok rahat yaşıyordu.

356

Bürokratların ümitler ile sanayi burjuvazisinin taleplerini bir araya getirebilecek gibi görünen 1960 darbesi, kıt kaynakların ve özellikle dövizin, hızlı kalkınma amacıyla rasyonel ve planlı bir biçimde tahsisini vaat ediyordu. Bu bakımdan, darbe, gerek dış baskılara, gerekse şehir kamuoyunun çeşitli tabakaları arasında artan memnuniyetsizliğe cevap veriyordu ve bütün bunlar sanayi burjuvazisinin projesinin

³⁵⁴Bkz. (315), AHMAD, 167.

³⁵⁵a.g.k., 169.

³⁵⁶Bkz. (165), AHMAD, 159.

desteklenmesini gündeme getiriyordu. Bundan böyle devlete hakim olan unsur sanayi burjuvazisi olacaktı.³⁵⁷

DP iktidarına yöneltilen suçlamalara baktığımızda şu maddeler öne çıkıyordu:

1. İktidardan uzaklaşan aydın tabakalarının eski prestijlerine kavuşma ve tekrar iktidara ortak olma isteği
2. Bürokrat seçkinlerin durumlarını sağlamlaştıracak kurumları oluşturma çabaları, yani yitirilen ayrıcalıkların hukukileştirilmesi
3. “Halka rağmen, halk adına karar verme” geleneğinin yeniden sürdürülmesi ve varılmak istenilen amaca bürokratların çizeceği yolla daha hızlı bir şekilde ulaşabilme ereği.³⁵⁸

27 Mayıs ihtilali öncesinde dünyada da önemli gelişmeler oluyordu. 1955 yılı Nisan’ında toplanan Bandung Konferansı, yeni bağımsız olan ülkelerin, yeryüzünde bağımsız bir güç haline geldiklerini göstermeyi amaçlıyordu. Bu toplantıya Türkiye’de katılmıştı. Bu yıllar bir çok sömürge ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu yıllardı. Batı ülkeleri artık doğrudan sömürüden vazgeçmiş, dolaylı sömürü dönemini başlatmışlardı. 1958’de Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle Afrika’da isteyen ülkelere bağımsızlık verilebileceğini söylüyordu. Böylece Batı bağımsızlığını kazanan ülkelere rejimini ithal edecek ve hem de kendi çıkarları doğrultusunda sömürmeye; Pazar olarak kullanmaya devam edecekti. Bu ülkelerin eski yönetimlerinin de değiştirilmesi ve halka Batı’nın sömürge politikasını daha ince ayrıntılarla uygulayacak yönetimlere ihtiyacı vardı. Bu yönetimleri oluşturacak güçler, kendi toplumları ile yakın bağıntısı olmayan seçkinci-aydınlar veya “iktidar seçkinleri”dir.

³⁵⁷Bkz. (31), KEYDER, 200.

³⁵⁸H. Bayram KAÇMAZOĞLU, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Hareketler , 34.

Batı'nın bu yeni sömürgecilik politikası 27 Mayıs ihtilalini hazırlayan dış koşullardandır.³⁵⁹

Ayrıca Ortadoğu'daki gelişmelerde bu dönemde Türkiye'de askeri yönetim üzerinde etki yapmıştı. Mısır'da iktidarı ele geçiren Nasır Arap Sosyalizmi politikası ile Arap ülkelerinin liderliğine soyunmuştu. Mısır üçüncü dünya ülkelerinin sesi konumuna yükselmişti. Nasır'ın fikirleri önce Arap İslam dünyasında etkili oldu. Zamanla Türkiye'de de Nasır modeline sempati ile yaklaşanlar görüldü. Türkiye'nin de ilerici asker-bürokratlarla yönetilmesi halinde, Batılılaşacağı; cahil ve gerici halkla, demokrasi ve Batılılaşma çabalarında başarılı olunamayacağı ve kalkınamayacağı vurgulanır oldu.³⁶⁰

13 Kasım 1960'ta Cemal Gürsel Milli Birlik Komitesi'nin dağıtıldığını ve 23 üyeli yeni bir komitenin oluşturulduğunu ilan etti. Bu arada temizlenen 14 üye Gürsel'in görevden alma mektubunu zaten almıştı ve sadece dünyanın çeşitli yerlerindeki elçiliklere dağıtılmak üzere ya gözaltına ya da ev hapsine alındılar. "Ondörtler" in tasfiyesi Milli Birlik Komitesinin bir konsensüse ulaşmasını sağladı. Bu tasfiye özellikle kollektivist radikalizmden ürken Türk burjuvazisinin rahat bir nefes almasını sağladı. Ama özellikle ordunun alt kademeleri arasında bir kızgınlık vardı.³⁶¹ 12 Haziran 1961 yılında siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verildi. Böylece tekrar Türkiye'de çok partili yaşam başlıyordu.³⁶²

1961 yılında hazırlanan yeni anayasa, önceki anayasadan önemli ölçüde farklıydı. İki meclisli bir sistem getiriyordu. Millet Meclis her dört yılda bir nispi temsil sistemine göre seçilen 450 üyeden, Senato ise doğrudan çoğunluk oyuyla seçilen üçte biri her iki yılda bir yenilenen 150 üyeden oluşuyordu. Gelecekteki hükümetler için rahatsızlığa yol açacak dikkat çekici bir yenilik, başlıca işlevi

³⁵⁹a.g.k., 33

³⁶⁰a.g.k., 17.

³⁶¹Bkz. (315), AHMAD, 170.

³⁶²a.g.k., 172.

çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek olan Anayasa Mahkemesi idi. Yeni anayasaya kadar önemli olan bir diğer nokta, düşünce, ifade, örgütlenme ve yayın özgürlüklerinin ve yeni anayasa metninde yer alan diğer kişisel hakların güvence altına alınmasıydı. Yine anayasada Milli Güvenlik Kurulu adı altında Cumhurbaşkanı başkanlığında yeni bir kurum getiriliyordu. Yetkileri hemen hemen her alana müdahale edebilmesini sağlıyordu.³⁶³ Ordu Türkiye'yi yöneten çevrelerce, kurulmasına yardımcı olduğu yeni düzenin bekçisi ve ortağı olarak kabul edilen özerk bir kurum haline gelmişti. 1961'de Ordu Yardımlaşma Kurumu kuruldu. Amaç askeriyenin iş sahasına doğrudan girmesini sağlamaktı. Subayların maaşlarından sonra ödenmek koşuluyla yüzde 10'luk kesintiler yapıldı. OYAK zamanla Türkiye'nin en karlı bazı alanlarında yatırım yaptı. Kurum böylece askerlerin refah düzeyinin artırılmasına olanak sağladı.³⁶⁴

Yeni anayasanın bir diğer özelliği işçi örgütlerine ve diğer örgütlere tanınan (Türkiye için) benzeri görülmemiş statüydü. Yeni anayasanın yanı sıra sendikalaşma ve toplu pazarlıkla ilgili olarak sonradan çıkarılan kanunlar, işçilerin Batı demokrasilerinde yüzyıllarca süren mücadeleler sonucu elde ettikleri grev ve toplu sözleşme haklarını kullanarak ücret taleplerinde bulunmalarına imkan verdi. Türk işçi hareketinin erken başarısı, bir yandan sosyal demokrasinin dünyadaki tarihi gelişmesi çerçevesinde, öte yandan yukarıdan aşağıya bürokratik reformculuğun mirasıyla anlaşılabilir.³⁶⁵

Yeni anayasa en düşük örgütlenme düzeyindeki toplumsal grupların bile siyasi otoriteye muhalefetini mümkün kılan bir kontrol ve dengeler sistemi getirmiştir. Devlet memurlarının son derece güçlü olan Danıştay'a başvurma hakkı vardı. Anayasa Mahkemesi parlamentonun çıkardığı kanunları sık sık iptal ediyordu ve en küçük siyasi parti bile bu mahkemeye başvurarak çeşitli devlet süreçlerini engelleyebiliyordu. Siyasi sistem bir dengeler sistemiydi. Böylece, sanayideki

³⁶³Bkz. (315), AHMAD, 166-167.

³⁶⁴a.g.k., 168.

³⁶⁵Bkz. (31), KEYDER, 204.

grevlere benzer eylemlerle idari mekanizmayı bloke edebilecek olan küçük burjuvazi, köylülük ve sayıları gittikçe artan devlet memurları da toplumsal pazarlıkta yer edinme imkanını bulmuşlardı. Toplumun politizasyonu açısından böyle bir sistemin beraberinde getireceği sonuçlar bellidir: idari işlevlerin toplumsal parselasyona açık tutulmasıyla devlet mekanizması, aşırı büyüme ve gitgide zayıflama eğilimine girer. Bu nedenle yeni yapı, kuruluşundan beri potansiyel bir işleyiş bozukluğu içeriyordu ve bu işleyiş bozukluğu, iktisadi güçlüklerle karşılaşıldığında hemen ortaya çıkacaktı.³⁶⁶

1960'lı yıllar Türkiye'nin kimlik arama çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. 27 Mayıs'ın açtığı dönemde, yeni bir politik kültür oluşmuş, pek çok sosyal ve siyasal hareket ortaya çıkmıştır. Oldukça sıcak bir tartışma ortamı gelişmiş ve daha önce tabu olan konular tartışılmaya başlanmıştır. Gündemde, ülkenin düzeni, yönetim biçimi, tarihsel özellikleri, birikimleri, sınıfsal durumu, gelecekte başarabileceği hedefler tartışılmaktadır. Özgür bir fikir ortamı mevcuttur ve daha önce dile getirilmesi sakıncalı olan sosyal demokrasi, sosyalizm, sendikacılık, işçi hakları, sosyal güvenlik, grev hakkı gibi konular, o günün koşullarında halka kadar inmiş, toplumsal bir dalgalanmaya yol açmıştır. Özlemler, arayışlar ve hedefler bir yumruk halinde gündeme getirilerek tartışılmıştır.³⁶⁷

Yeni anayasanın kabulü referandumunda soğuk bir evet oyu çıkmıştı. Neredeyse yüzde 40 hayır vardı. Yassıada mahkemesi kararları 15 Eylül 1961'de açıklandı. Milli Birlik Komitesi 15 ölüm cezasından sadece Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamlarını onayladı. Zorlu ve Polatkan 16 Eylül'de, Menderes ise 17 Eylül'de idam edildi.³⁶⁸

15 Ekim 1961 yılında yapılan genel seçimlerde CHP oyların yüzde 36.7'sinin ve 173 sandalye kazandı. Demokrat Parti'nin devamı sayılan Adalet Partisi oyların

³⁶⁶a.g.k., 206.

³⁶⁷Bkz. (358), KAÇMAZOĞLU, 42.

³⁶⁸Bkz. (315), AHMAD, 173.

yüzde 34.8'ini ve 158 sandalye, Yeni Türkiye Partisi ise yüzde 13.7 oy ve 65 sandalye kazandı. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise yüzde 14 oy ve 54 sandalye aldı. Bu sonuçlar dışarıda ve içeride, Menderes'in bir zaferi ve 27 Mayıs rejimine karşı bir kınama oyu olarak yorumlandı. Böylesi bir siyasi ortamda ordunun kışlasına dönüp olayların gidişatını izlemesi imkansızdı.³⁶⁹

Eski Kemalist kalıbın açıkça dışında kalarak ortaya çıkan ilk parti, Türkiye İşçi Partisi idi. Parti Şubat 1961'de bazı sendikacılar tarafından kurulmuştu ama partinin hemen tüm yaşamı boyunca etkin ve sürükleyici kişisi, yazar, hukukçu ve eski öğretim üyesi Mehmet Ali Aybar olacaktı. TİP Türkiye'de ideolojik temel sahip ve seçimlerde yarışan ilk partiydi. Varlığıyla, öteki partileri ideolojik açıdan kendilerini daha açık seçik tanımlamaya da zorladı. 1960'larda TİP birçok genç entelektüelin desteğini almış ve sonradan çok sayıda gruba bölünecek olan Türk soluna bir çeşit laboratuvar vazifesini görmüştü.³⁷⁰

27 Mayıs Rejimi, Birinci Cumhuriyet'ten gelen siyasal sorunları çözenin yanı sıra, Demokrat Partili yılların mirası olan ekonomik iflasa çözüm bulmaya öncelik verdi. Bu konuda alınan en önemli karar Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıydı. Teşkilatın başlıca görevi ekonominin bir plan bağlamında akılcı biçimde işlemlerini denetlemektir.³⁷¹

Bu arada Türkiye, 1963'te, ithal ikameci model temelinde hızlı sanayileşme hedefini benimseyerek planlı ekonomiye geçti. Ancak Birinci Beş Yıllık Plan (1963-1967) daha yürürlüğe girmeden muhalefetin şiddetli saldırısıyla karşılaştı. Yeni ekonomik plan tarım vergilerinin ranta göre değil, etkinlik ve üretkenliği değerlendirecek şekilde alınmasını öngörüyordu. Öte yandan özel sektörün destekçileri, ekonomik devlet kurumlarının özel sektöre rakip olabilecek şekilde

³⁶⁹ a.g.k., 175.

³⁷⁰ Bkz. (161), ZÜRCHER, 358.

³⁷¹ Bkz. (315), AHMAD, 170.

yeniden örgütlenmesine izin vermediler. Bunlar karma ekonomi modeline uygun biçimde özel imalatı teşvik etmeye devam etmesini tercih ediyorlardı.³⁷²

Ekonominin giderek sanayileşmesi doğal olarak toplumsal dönüşüme de yansdı. 1960'ların sonunda iki yeni grup siyasal varlığını hissettirmeye başladı. Birinci sınıf, bilinci giderek artan bir önderliğe sahip olan işçi sınıfıydı. Bu grup, 1967'de siyaset dışı ve hükümet yanlısı sendika konfederasyonu Türk-İş'ten (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ayrılarak DİSK'i (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurdu. Öteki grup, kendi çıkarlarını 1971'de kurulan kendi örgütüyle, Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'yle (TÜSİAD) daha ileri düzeyde savunmaya kararlı olan ve giderek bilinçlenen sanayi burjuvazisiydi.³⁷³

Sandıktan istedikleri sonuçların çıkmadığını gören bazı askerler ikinci bir darbeyi düşünmeye başlamışlardı. Bunun nedensiz olmadığı iki başarısız darbe girişiminde görüldü. Bu darbeyi planlayan kişi Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'di 22 Şubat 1962'de ilk askeri darbeyi denedi. Başarısız oldu. Aydemir 1960 İhtilalinde Kore'deydi. Darbede rol almamıştı. Yönetimin sivillere devrine şiddetle karşı çıkıyordu. 21 Mayıs 1963'te denediği ikinci askeri darbe girişimi de başarısız oldu. İlk darbede ceza verilmeyen ve affedilen Aydemir ikinci başarısız askeri darbeden sonra asıldı.³⁷⁴

Demokrat Parti'nin kapatılmasının ardından, Adalet Partisi 11 Şubat 1961'de ordunun onayıyla kuruldu. Parti başkanının, Mayıs 1960'da Üçüncü Ordu'ya komuta eden emekli bir general, Ragıp Gümüşpala olması rastlantı değildi. Gümüşpala'nın 5 Haziran 1964'te ölmesi partiyi önderlik kriziyle yüz yüze getirdi. Parti içindeki farklı hizipler kendi adaylarını öne sürdüler. Partideki orta yolcu ılımlıların adayı, adı pek duyulmamış bir isim Süleyman Demirel'di. Demirel, DP önderliğinin üst tabakası cunta tarafından siyasal hayattan tasfiye edilmiş olduğu için zirveye çıkan yeni Türk

³⁷²a.g.k., 171.

³⁷³a.g.k., 173.

³⁷⁴Bkz. (315), AHMAD, 180.

politikacısını temsil ediyordu. Parti içinde Demirel, modern dünyaya uygun, Menderes'in aksine karmaşık bir ekonominin işleyişini anlayan bir teknokrat olarak görülüyordu. Büyük bir beceriyle kullandığı mütevazı köylü geçmişi sayesinde Demirel, büyük kentlerin gecekondü semtlerinde oturan hırslı kırsal göçmenlere “kendini yetiştirmiş adam”, “içlerinden biri” gibi görünüyordu. İnönü, hatta İşçi Partisi'nin önderi sosyalist Mehmet Ali Aybar bile, açıkça eski asker-bürokrat seçkinler zümresine mensupken, pek iyi hatip sayılmayan Demirel'in üslubu ve konuşma tarzı, onu “halk adamı” haline getirdi.³⁷⁵

Adalet Partisi'nin asıl tabanı nüfusun yüzde 75'ini oluşturan kırsal kesimdi. Vaat toprak reformuydu, yani topraksız köylüler toprak dağıtılması anlamına gelen ve tarım tekniklerinin ıslahı ve modern teknolojinin kullanılmasıydı. Adalet Partisi, çiftçi, esnaf ve sanatkarlara yardım ve kredi vaatlerinde bulundu. Parti, en alttaki insandan çok, hırslı orta tabak insanına seslendi. Bu hem kırsal kesim için, hem de Sosyo-ekonomik merdivende yükselmek için köylerini terk edip kentlere yerleşenler arasında bu vaatlerin hazır bir karşılık bulduğu kentler için geçerliydi.³⁷⁶

İnönü liderliğindeki, ordu tarafından zoraki yapılan İstikrarsız koalisyon hükümetleri 13 Şubat 1965 yılında sona erdi. Ekim 1965 yılında genel seçimler yapıldı. Bu seçimlerde Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi oyların yüzde 52.9'unu alıp 240 sandalye kazanırken, Cumhuriyet Halk Partisi oyların yüzde 28.7'sini alıp 134 milletvekili kazandı. Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi oylarını büyük ölçüde Adalet Partisine kaptırdılar. Üç parti oyların ancak yüzde 12.2'sini alıp 62 sandalye kazanabildiler. İşçi Partisi ise beklenen başarıyı yakalayamadı. Yüzde 3 oyla, 15 sandalye kazandı.³⁷⁷

Artık siyasette Demirel'li yıllar başlamıştı. Demirel'in en büyük başarılarından biri, orduyu henüz beş yıl önce ordu tarafından alaşağı edilmiş olan Demokratların

³⁷⁵Bkz. (165), AHMAD, 177.

³⁷⁶Bkz. (315), AHMAD, 232.

³⁷⁷a.g.k., 192.

açıkça mirasçısı olan sivillerin yönetimi ile uzlaştırması oldu. Ama ödediği bir bedelde vardı. Silahlı Kuvvetler neredeyse tam bir özerklik kazanmıştı. Ordunun kabineye ve Savunma Bakanlığı'na bağlılığı sadece bir formaliteden ibaretti. Demirel'in en önemli sorunlarından biri partisini ve kabinesini bir arada tutmaktı. Adalet Partisi sanayicileri, küçük tüccar ve esnaf, köylüler ve büyük toprak sahipleri, dinci gericiler ve Batı'cı liberallerin bir koalisyonuydu. Bu ortaklık çok az ideolojik tutarlılığı vardı.³⁷⁸

Demirel bunun için sık sık özellikle de seçimler öncesinde partinin İslami niteliğini ve geleneksel değerlerden yana olduğunun altını çiziyordu. Nurcu liderlere yaklaşıyor ve sürekli bir komünizm aleyhtarlığına başvuruyordu. 1966-1967 yıllarında okul ve üniversitelerde solcuları temizlemek için bir girişim başlatıldı. Birçok kitap yazarı ve kitap çevirmenleri soruşturmaya uğradı. Demirel'in bu baskı politikası sonucu o da Menderes gibi entelektüeller arasında sevilmez hale geldi, ama kırsal kesimde kendisine olan desteğin devam ettiği görülüyordu.³⁷⁹

Şubat 1966'da hastalığı artan Cemal Gürsel Amerika'ya tedavi olmaya gitti. Durumu ümitsizdi. Partiler Cevdet Sunay'ı seçme konusunda konsensüse vardılar. 14 Mart'ta ordudan istifa etti ve senatoya atandı. Genelkurmay başkanlığına Sunay'da boşalan koltuğa Cemal Tural getirildi. Cevdet Sunay 28 Mart'ta yapılan seçimlerde 461 milletvekilinin oyuyla Cumhurbaşkanı seçildi. Rakibi Alparslan Türkeş sadece 11 oy alabildi. Sunay'ın seçiminde Adalet Partisi etkili oldu. Sunay sanki AP'sinin adamıymış gibi bir intiba bırakmıştı.³⁸⁰

Altmışların ortasında öğrenci gösterileri, siyasal yaşamın bir olgusuydu. Göstericilere karşı orduyu kullanma akılsızlığını öğrenmiş olan hükümet, özel olarak göstericilerle uğraşmak için silahlandırıp donatılan "Toplum Polisi" adı altında yeni bir polis teşkilatı kurdu. Demirel liderliğinde ekonomi canlanmaya ve genişlemeye

³⁷⁸Bkz. (161), ZÜRCHER, 366.

³⁷⁹a.g.k., 367.

³⁸⁰Bkz. (315), AHMAD, 193.

başladı, fakat sürekli artan fiyatlar ve yükselen enflasyon pahasına. Vurgu artık sanayi ve tercihen yerli sermayeyle işbirliği içinde yabancı yatırım üzerindedir. Hükümet sanayicinin kar marjını yükseltmek amacıyla düşük ücret politikasını devam ettirdi. Ne var ki, bu politika gittikçe sınıf bilinci artan ve ülke siyasetinde önemli bir konuma gelen işçi sınıfı üzerinde bir baskı oluşturdu.³⁸¹

Bu yılların bir diğer özelliği de, Türk gençliğinin benimsediği olağanüstü radikalizm düzeyiydi. Türk üniversiteleri, kuşkusuz dünya ölçeğindeki eğilimden, özellikle Mayıs 1968’de Paris’teki öğrenci ayaklanmasından etkilendi. Üniversite öğrencileri, çağdışı eğitimi sistemini ve hem adaletsiz hem de verimsiz olan toprak mülkiyeti sisteminin ıslah edilmesini, ülkelerini hareket özgürlüğünü sınırlandırdığına inanılan Batı ile ittifaka son verilmesini istiyorlardı. Kıbrıs sorununda devam eden sürtüşme nedeniyle anti-emperyalizm en hararetli konu, ABD’ye bütünüyle sadık bir hükümete sıkıntı veren bir konu haline almıştı.³⁸²

Kıbrıs sorunu bu dönemde öne çıkan ve ülkede Amerikan ve Batı karşıtlığını artıran en önemli olaylardan biriydi. 1959 yılında varılan anlaşma ile Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Türkiye, Yunanistan ve Britanya garantör ülkeler oldular. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios’un anayasayı tek taraflı değiştirmek istemesi Kıbrıslı Türkler ve Türkiye’nin tepkisine neden oldu. Bu arada cemaatler arası şiddet yayıldı. 13 Mart 1964 tarihinde İnönü derhal ateşkes sağlanmaz, Türk bölgelerindeki kuşatma kaldırılmazsa tek taraflı adaya müdahale edeceğini duyurdu. Makarios notayı reddetti. Askeri müdahale seçeneği Türkiye’de tam bir taraftan sağlamıştı. 5 Haziran’da Amerikan Başkanı Johnson, Başbakan İnönü’ye bir mektup gönderdi. Bu mektup kamuoyuna sızdı. Bu mektupta Johnson İnönü’ye Amerikan silahlarının böyle bir müdahalede kullanılamayacağını ve eğer Türkiye’ye Sovyetlerden bir saldırı olursa NATO’nun Türkiye’yi savunmayacağını söylüyordu. Bu mektup şiddetli Amerikan aleyhtarlığına neden oldu. Hem Ulusalıcılar hem de Solcular “Bağlantısız Türkiye” kampanyaları başlattılar. Ülke,

³⁸¹a.g.k., 199.

³⁸²a.g.k., 199.

zamanla Amerikancı sağ ve anti-Amerikancı sol olarak tanımlanan iki kamp halinde kutuplaştı. Aslında anti-Amerikan kampı oluşturanlar, solcuların yanı sıra, çeşitli renklerden neo-Kemalist ulusalcıları da kapsıyordu ve bu iki kesim, bu konuda genellikle örtüşüyordu. Bu kişiler Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü durumun nedenini, önderliğini Birleşik Devletler'in yaptığı kapitalist dünyaya bağımlılık ve onun tarafından sömürülme biçiminde değerlendiriyorlardı.³⁸³

1960'larda Sağdaki gençler de aktifti; bir fark vardysa o da, solculardan daha iyi örgütlenmeleriydi. Hükümet sempatik bakıyordu ve kendilerine radikallerden daha yumuşak davranılıyordu. Platformları kin dolu bir anti-komünizmdi ve temel hedefleri, özellikle seçimlerden önce mitinglerine saldırdıkları TIP'ti. Anti-emperyalist olduklarını iddia ediyorlardı; fakat karşı oldukları emperyalizm, Türkiye'de artık açıkça bir tehdit olarak görülmeyen Rus emperyalizmiydi.³⁸⁴

1965 yılında CHP parti içerisinde çekişmelere sahne oldu. Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit arasında bir çekişme vardı. Ecevit partinin değişen koşullara ayak uydurmak için, "Ortanın Solu" politikasını ortaya atmıştı. Ecevit'e göre partinin geleceği, proletaryanın, yani gecekondularda yaşayanların oylarını seferber etmede yattığına inanıyordu. Bu da CHP'nin İşçi Partisi ile rekabet etmek zorunda kalacağı bir politika demektir. Parti içerisinde Turhan Feyzioğlu ve ekibinin saldırılarına rağmen İnönü, Ecevit'i tuttu ve onu genel sekreter yaptı. Bunun sonucunda partiden 47 milletvekili ve senatör istifa edip Güven Partisi'ni kurdular.³⁸⁵

Aynı dönemlerde sağ partilerde de önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Muhafazakar Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Ekim 1965'teki seçimlerde başarısız olmuştu. Bu partiye katılan Albay Alparslan Türkeş, partinin durumunun değişmesine neden oldu. Türkeş kısa bir süre sonra partinin genel başkanı seçildi. Eski lider takımını ihraç ettikten sonra, partiyi hiyerarşik şekilde örgütlenen aşırı

³⁸³Bkz. (165), AHMAD, 181.

³⁸⁴Bkz. (315), AHMAD, 200.

³⁸⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 368.

milliyetçi bir programa sahip militan bir partiye dönüştürdü. Partinin yeni ideolojisi Türkeş tarafından yazılan “Dokuz Işık” kitabında tarif edildi. Temel ilkeleri; milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köylücülük, gelişmecilik ve sanayicilik ve teknikçilikti. Parti, Pan-Türkist bir partiydi. 1969 yılında partinin adı, Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirildi. Türkeş 1969’a kadar laikliğin sözünü esirgemez bir taraftarıydı, ancak o yıl seçim hazırlıkları döneminde rotasının değiştirip, İslam’ı, Türk ulusal mirasının bir parçası olarak vurgulamaya başladı. Bu Türkeş için daha geniş kitlelerin oylarını almak için gerekliydi.³⁸⁶ Milliyetçi Hareket Partisi, Türkeş’in önderliğinde özellikle sosyalizm karşıtı mücadelenin en önde gelen militan bir parti olarak Türk siyasi hayatında yer alacaktı.

1969 yılında Profesör Necmettin Erbakan, Demirel’i ve AP’yi büyük sermayeye özellikle de yabancı sermayeye bağımlı olmakla eleştiren küçük işadamlarının sözcülüğünü yaptığı bir kampanyadan sonra, Odalar Birliği Başkanı seçilmişti. AP’yi, farmasonların ve Siyonistlerin, İslam’a sırt çevirmiş bir kuklası olmakla alenen itham ederken, Erbakan’ın kanıtlarına dinsel bir hava ekleniyordu. Aynı yıl AP’den ayrıldı ve Türkiye’de muhafazakar dinciliğin kalesi olan Konya’dan bağımsız milletvekili olarak meclise girdi. Ocak 1970’te Erbakan başka iki bağımsız milletvekili ile Milli Nizam Partisi’ni kurdu.³⁸⁷

Erbakan partisinin, modern Türkiye’nin en önemli özelliği olduğunu söylediği ahlaki çöküntüye son vermeye kararlı militan, püriten, İslamcı bir yapılaşma partisi olduğu imajını verdi.³⁸⁸ Milli Nizam Partisi, tarikatlarla siyaset arasındaki birlikteliğin somut bir örneğiydi. Erbakan kurduğu partiyi büyük ölçüde Nakşibendi tarikatlarına yaklaştırdı. Onlardan birçok ismi kendi saflarında görevlendirdi. Ve geleneksel olarak tarikatlar onun tabanını oluşturdu.

³⁸⁶a.g.k., 374.

³⁸⁷a.g.k., 375.

³⁸⁸Bkz. (250), MARDİN, 105.

MHP ve MNP birlikte, Demirel'in iktidarına ciddi bir tehdit oluşturmaktaydılar. Bu yeni partilerin hiçbiri, sağın kitle partisi olan AP'nin yerini alacak durumda değildi, ama Bozbeyli'nin Demokrat Partisi ile sonradan birleşmiş olan AP içerisinde muhaliflerle birlikte, Demirel'in meclisteki ağırlığını tehlikeye sokabilirdi.³⁸⁹

1969 yılındaki genel seçimler, merkezci muhafazakar Adalet Partisi'nin durumunu sağlamlaştırdı. Küçük partilerde bir miktar gerileme oldu. CHP ve TİP'in düşük performansı, aydınların büyük bir kesimini -özellikle sol ve radikalleri- sistemden uzaklaştırdı. Seçimlere katılım Cumhuriyet tarihinin en düşük düzeylerindekiydi. (yüzde 64.3) Bu bütün siyasi partilere yönelik bir hoşnutsuzluğu da gösteriyordu. TİP'in meclisteki sandalye sayısı ikiye düştü.³⁹⁰

1969 seçimlerinden sonra ülke zayıf bir yönetim tarafından yönetilmişti. AP kendi içinde bölünmüş, parti içi çekişmeler öne çıkmıştı. Muhalefet partileri, hükümetle uzlaşmaya yanaşmıyorlardı. Genel ekonomik durum hızla kötüleşmeye başlamıştı. 1970'li yıllar kriz yılları oldu. Üniversiteler öğrenci eylemleri ve şiddet nedeniyle, fabrikalar işçi militanlığı ve grevlerle felç olmuştu. Geleneksel, "uyuşuk köylü" bile uyanıp, yasal olarak kendisinin olmayan toprakları işgal etti. Kitle iletişim araçları, özellikle Türkiye Radyo ve Televizyonu, hükümetin ve iktidar partisinin yetersizliklerini sürekli belirtip durdu.³⁹¹ Silahlı Kuvvetler içerisinde huzursuzluklar başlamıştı. Ordu içerisinde bazı grupların duruma müdahale edeceği söyleniyordu. Yaklaşık 700 albay emekliğe sevk edildi. Yüksek Komuta hükümete bağlı gibi gözükiyordu. Demirel rahattı. Ordunun Komuta kademesi, 27 Mayıs'ta olduğu gibi düşük rütbeli subayların siyasete karışmasını, hükümet karşıtı darbe girişimlerine yönelmesini istemiyordu. Zaten 27 Mayıs'tan sonra bunun için gerekli bazı önlemler alınmış, ordu içerisinde istihbarat faaliyetlerine hız verilmişti. Herhangi bir müdahale olacaksa, maceraya atılmadan bunu Yüksek Komuta Kademesi yapacaktı.

³⁸⁹Bkz. (161), ZÜRCHER, 375.

³⁹⁰Bkz. (315), AHMAD, 202.

³⁹¹a.g.k., 202.

Anayasanın gevşek yapısı ve örgütlenme ve bireysel haklar konusundaki özgürlükçü yorumları, siyasal şiddetin artmasına neden olmuştu. Demirel, sık sık bu durumdan şikayet ediyor, anayasanın değiştirilmesi gerektiğini söylüyordu. Ama bunun için gerekli olan anayasal çoğunluğa sahip değildi. 1971 yılında durum daha da kötüleşti. Adam kaçırmalar, banka soygunları vaka-i adliyeden sayılmaya başladı. Şehir gerillalarının faaliyetleri artmıştı. 12 Mart 1971’de Cumhurbaşkanı Sunay, Meclis ve Senato Başkanları, Silahlı Kuvvetler adına hareket eden Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtıra aldı. Muhtıra, Anayasanın öngördüğü reformları uygulamaya koyabilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu hemen yapılmadığı takdirde, Silahlı Kuvvetler iktidarı devralacaktı. İktidar dayanağının gittiğini bilen Demirel, istifa etti, fakat protesto etmeden de durmadı. İstifa mektubunda, “Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir” dedi.³⁹²

12 Mart muhtırası, aşağıdan gelen bir darbenin önüne geçti. Radikal ve reformist görünen bir adım atarak hareketi etkisiz hale getiren komutanlar, inisiyatifi ele geçirip asi subaylara ve onların sivil müttefiklerine tam zamanında karşı koydular.³⁹³

CHP ve AP arasındaki rekabet özellikle kapitalizme verilen tepkiden kaynaklanıyordu. CHP, partilere ve devlete bırakılması gereken siyasete kapitalistlerin doğrudan karışmaması gerektiği görüşünü savunuyordu. Diğer yanda AP, siyasi iktidar mücadelesine ve politikaların oluşturulmasına kapitalistlerin doğrudan katılması gereğine inanıyordu. Belki de temel ayrım buydu ve bu durum, politika ve ekonomiye yaklaşımda AP’yi daha az bürokratik yapıyordu. Adalet Partisi büyük iş adamlarının sözcüsüydü; CHP bütün yelpazeyi temsil etmeye çalışıyor ve sonunda hiçbirini temsil edemiyordu. Küçük partilerin konumu ve kaderi, büyük kardeşlerin başarı ya da başarısızlığına bağlıydı; esnaf ve sanatkarların

³⁹²a.g.k., 206.

³⁹³a.g.k., 207.

gereksinimlerini yansıtan böylesi partilere, “kapitalist”e karşı onların sözcüsü gibi davranıyordu.³⁹⁴

1960’lı yıllarda uygulanmaya başlayan, sanayi burjuvazisini kayıran, ithal ikameci ekonomi anlayışı da iflas etmişti. Sistemin ekonomik iflası, sınıflar arası bütünleşmedeki sorunları etkilemiş ve sistem siyasi bir krize de girmişti. TL’nin resmi değerinin şişirilmiş olması, iktisadi karar verme mekanizmasını politize ederek, bürokrasinin araçsal özerkliğini pekiştirdi. Böylece, siyasal nüfuzun parasal ödüle çevrilmesini sağlayan, her iki taraf için karlı bir mübadele, ithal ikameci sanayileşmenin ekonomi politiği içinde vazgeçilmez bir mekanizma oldu.. Resmi kurdan döviz elde etme şansı olan sanayiciler, ithal ettikleri girdileri iç pazarda paraya çevrilebilecek nihai mallara dönüştürdükleri anda, büyük rantlar topluyorlardı.³⁹⁵

Döviz kuru politikası sanayideki karların devam ettirilmesine katkıda bulunduğu gibi, idari bir tahsis mekanizması gerektirdiği için, bürokratların Pazar üzerindeki kontrolünü de artırdı. Bürokrasinin araçsal özerkliği güçlenirken, sanayiciler yararına bir transfer gerçekleşiyordu. En büyük sanayiciler ithal ikameci modelin parlak numuneleriydi. Ya tekeliydiler ya da oligopolist. Rekabet olmadığı sürece, himayenin sağladığı rantlar toplamaya devam edebildiler, dolayısıyla sendikaların yüksek ücret taleplerini kabul edebilirlerdi.³⁹⁶ Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ise büyük sanayi kuruluşlarını tamamlayıcı bir şekilde gelişmekteydiler. Burada çalışma şartları çok kötüydü. Sigortasız çalışan işçiler çoğunlukta idi. İşçilerin yoğun bir sömürsü gerçekleşmekteydi. Küçük ölçekli firmalar arasındaki vahşi rekabet birçok iflaslara da neden olmaktaydı.³⁹⁷

³⁹⁴a.g.k., 239.

³⁹⁵Bkz. (31), KEYDER, 234.

³⁹⁶a.g.k., 236.

³⁹⁷a.g.k., 239.

Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum ve NATO içerisindeki konumu, özellikle Marshall yardımları bütçe açıklarını finanse ediyordu. İhracattan sonra gelen en önemli finansman kalemi Amerikan iktisadi ve askeri yardımlarıydı. 1969'dan sonra ise ilk sırayı işçi dövizleri almaya başladı. Sonraki yıllarda, Amerikan yardımları ile beraber bütçe açığını kapatan en önemli kalemlerden birisi ülkeye Avrupa'da çalışan işçilerin gönderdiği dövizler oldu. Memlekete fazla turist gelmiyordu. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok düşüktü. Yabancı sermaye daha çok teknoloji, lisans ve patent transferi gibi alanlarda yoğunlaşmıştı. Sektör içerisindeki yabancı sermaye payı yüzde 2 civarındaydı.³⁹⁸

1971 muhtırasına giden yolda sistemin yaşanan bir krizi yatmaktaydı. İthal ikameci, ekonomi iflas etmişti. Sınıflar arası bütünleşme sorunları, anayasanın gevşek yapısı, iktidarın kendi içinde yaşadığı sorunlar, muhalefetin uzlaşmazlığı bir askeri ihtilale giden yolu hazırlamıştı. Böylece Türkiye on yıl geçmeden yeniden askerin sistem üzerindeki etkisi ile karşılaşmıştı. Türk demokrasisine yeniden bir balans ayarı yapıldı.

4.2.12. 1960'lı Yıllarda Türkiye'deki Siyasi Tartışmalar

1960'lı yıllar Türkiye'de sosyalizmin moda olduğu, aydınlar arasındaki tartışmaların hep Türkiye'nin sosyalizme nasıl ulaşacağı veya Türkiye'nin sosyalist sınıflama içerisinde hangi dönemde olduğu gibi tartışmalar yaygındı. Bu dönemde siyasal hayatı belirleyen bütün tartışmalarda hep konu sosyalizmdi. Bunun tabii ki daha önce saydığımız birçok iç ve dış nedenleri vardı. Yükselen anti-Emperyalist görüşler, anayasanın özgürlükçü yapısı ve örgütlenmeleri garanti altına alması, Türkiye'de ilk defa seçimlerde yarışan bir sosyalist parti olan İşçi Partisi'nin kurulması ve milletvekilleri çıkarması, mecliste sosyalist bir muhalefet, bütün bunlar bu dönemdeki aydınların tartıştığı sosyalist devlet fikrinin altyapısını oluşturdu. Daha önce bahsettiğimiz dış gelişmelerde, özellikle Nasırcı devlet sosyalizmi, Baas

³⁹⁸a.g.k., 247.

ideolojileri, bağlantısızlar hareketleri ve yeni sömürgecilik politikaları ve ABD ile yaşanan Kıbrıs sorunu gibi konular bu dönemdeki sosyalizm tartışmalarının tetikleyici dış faktörleri arasındaydı.

Bu dönemin sosyalizm tartışmaları aydınların belli gruplara bölünmesine yol açtı. Bu bölünmelerden önemli bazılarını burada göstermek istiyorum:

4.2.12.1. Yön-Devrim Grubu:

20 Aralık 1961 tarihinde bir bildiri ile yayın hayatına başlayan Yön Dergisi'yle birlikte yayınlanan Yön Bildirisini önce 164 ve daha sonra da 878 kişi olmak üzere 1042 kişi imzalamıştır. Dergi toplam 222 sayı çıkmış ve 30 Haziran 1967 tarihinde kapanmıştır. Yöncüler 1969-70 tarihleri arasında da Devrim Dergisi'ni çıkarmışlardır. Yön dergisi birçok aydını etrafında toplamıştır. Bunlar arasında; Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Cahit TANYOL, İdris Küçükömer, Atilla İlhan, Fazıl Hüsni Dağlarca gibi isimleri sayabiliriz. Bu yazarların bir kısmı zamanla farklı sol grupların sözcüleri olmuşlardır. Yön Dergisi bir anlamda farklı sol akımlarının ilk toplanma yeri olmuştur. Yön grubunun savunduğu görüşler şöyle sıralanabilir.

1. İlk amaç, bir an önce Batılı bir düzeye erişmektir. Bu anlamda bildirileri imzalayanların sosyalizm veya aynı anlamda kullandıkları fakat "Atatürk devletçiliği" ile örtüşmeyen devletçilik anlayışlarının kaynağı, Marksist anlamda bir sosyalizm değil Batılı anlamda bir sosyalizmdir.

2. Batı'ya, liberalizm, demokrasi veya halkın çıkarları doğrultusunda yönelmek yerine; halk adına aydınların karar verme yetisini kabul etmişler ve Batı toplumsal tarihi ile hiçbir benzerlik göstermeyen, Doğu toplumları ve özellikle Osmanlı'da yaygın halk-devlet ayırımına dayalı yönetim benimsemiş oldukları gözlenmektedir.

3. Batılılaşma ereğinde her yolun geçerli olduğunu kabul ettikleri ve onun dışında bir başka alternatif tanımadıkları görülmektedir.³⁹⁹

Yön-Devrim grubu Osmanlı Devleti'ni tanımlamak için, herkesin üzerinde kolayca uzlaşabileceği “Pre-Kapitalist Düzen” terimini kullanmıştır. Bu düzenin özellikleri ise şunlardır.

Belirli bir noktada toprağa bağlı köylünün, bu bağlılıktan kurtulmaya başlaması,

1. Uzmanlaşmış bir şehir zanaatının varlığı ve serbestleşmesi,
2. Ticaret ve tefecilikten sağlanmış olan nakit servet birikimi.⁴⁰⁰

Yöncüler ülkedeki tutucu güçlere karşı örgütlenmeyi ve güç kazanmayı hedeflemiştir. Onlara göre bu tutucu güçler koalisyonu, özellikle azınlıklar mensup tüccarlar, yerli tüccarlar, tarımda egemen sınıflar (ağa, şeyh, mültezim, tefeci, aracı gibi) yabancı firma temsilcileri, kapitalist çiftçiler, ithalatçılar, ithalata dayalı sanayiciler ve ihracatçılardan oluşmaktadır.⁴⁰¹

Yöncülerin politikası, toprak reformunu yapmak, hızlı bir sanayileşme, israfı önlemek, milli bir kalkınma modeli uygulamak, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığı elde etmek, kamu kaynaklarını millileştirmek sayılabilir. Bunun önündeki en büyük engel ise tutucu güçler koalisyonudur.

Türkiye’de Yön-Devrim grubunun gerçekleştirmek istediği amaçları başaracak ve oradan sosyalizme geçecek en kısa yol, sosyalist aydın ve bürokratlarla askerlerin işbirliğine dayanmaktadır. Tepeden inme yöntemi uygulayan “devletçi-seçkinci” cephenin sol kanadı, iktidara gelmek için askeri eylemler tasarlamış ve bunun

³⁹⁹Bkz. (358), KAÇMAZOĞLU, 61.

⁴⁰⁰a.g.k., 64.

⁴⁰¹a.g.k., 68.

teorisini oluşturmak istemiştir. Kemalizm'e dayalı düzen değişikliğini zinde güçler, özellikle de zinde güçlerin askeri kanadı yapacaktır.⁴⁰²

Yöncüler farklı akımlardan eleştiriler gelmiştir. Bunların en önemlilerinden biri, Batı'daki sınıfsal yapı örneklerini getirip ülkemize uygulamaya çalışmak, oradaki sosyal, sınıfsal ve siyasi temelleri görmeden, ülkemizin de onlar gibi olmasını istemek, Batı'da gördüklerini acaba bu ülkemizde de var mı diye aramak. Böylece altyapısı farklı bir ülkeye üstyapı kurumlarını getirmeye çalışmak. Hedeflerine ulaşmak için zinde güçlere dayanma stratejileri de Yön grubundan zamanla kopmalara neden olmuştur.

4.2.12.2. Ortodoks Marksistler: Türkiye İşçi Partisi (TİP)

TİP, Türkiye'yi kapitalist olmayan bir yolla, Batılı anlamda sosyalizme ulaştırmayı amaçlayan, bilimsel çevreler yanında bir de siyasal parti ile (TİP) görüşlerini geliştiren ve bu görüşler çerçevesinde mücadele eden bir gruptur. Bu grup mecliste temsil edilmiş tek sosyalist grup olmuştur. Türkiye İşçi Partisi (TİP) zinde güçlerle iktidara gelmeyi amaçlayan, işçi sınıflarına değil de seçkince asker-bürokrat ve aydın kesimine dayanan bir sosyalizm görüşünü reddetmiştir. Mücadelelerini siyasi olarak sürdüreceklerini vurgulamışlardır. Partinin yükünü 1968 tarihine kadar Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren sırtlamışlardır. Parti'de 1968'den sonra Bayar'ın ayrılmasıyla Boran-Aren etkili olmuşlardır.⁴⁰³

TİP'in üç nokta etrafında belirlenen ilkeleri 1962 yılında kamuoyuna duyurulmuştur. Bu üç ilke şunlardır:

1. TİP, işçilerin ve emekçilerin partisi olarak yurt ve dünya olaylarına onların açısından bakmak, onların çıkarlarını savunmak,

⁴⁰²a.g.k., 79.

⁴⁰³a.g.k., 104.

2. Emekçileri yurt işlerinde söz ve karar sahibi yaparak, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek
3. Tam bağımsız olmak.⁴⁰⁴

Ortodoks Marksizm'in temsilcisi olan zamanla kopmalar oldu. Bu kopmalar 1966 yılındaki Malatya Kongresinde açığa çıktı. Devrimci bir düzen değişikliğini isteyen bazı gruplar TİP'ten kopup kendi gruplarını kurdular. Parti 12 Mart 1971 muhtırası sonunda 4. Kongresinde alınan bazı kararlar nedeniyle kapatıldı.

TİP'liler Osmanlı toplumsal sistemini feodalizm ile açıklama yoluna gitmişlerdir. Bunların başında da Behice Boran gelir. Bir sosyolog olarak konuya yaklaşan Boran, toplumsal evrim süreci içerisinde Osmanlı toplum yapısının feodalizm dönemine denk geldiğinin teorik temellendirmesini yapmaya çalışmaktadır. Bu feodalizm tanımları Batı ile örtüşmeyince, tanımlarına “askeri feodalizm”, “merkezi feodalizm”, “doğu feodalizm”, “despotik merkezi feodalizm” gibi tanımlar kullanmışlardır.⁴⁰⁵

TİP'in kuracağı sosyalist düzende sömürüye son verilecek, halk işbirlikçi burjuva ile toprak ağaları ve tefecilerden kurtulacaktır. Zira, geri bırakılmış bir ülke olan Türkiye'nin kalkınabilmesi için, sömürü düzenine son vermenin yolu, ağır sanayi, bankalar, madenler ve özel sektörün milledirilmesi ve toprak ağalarının egemenliğine son verilmelidir.⁴⁰⁶

Sosyalizmin bilimsel özelliklerini gerçekleştirmeye çalışan TİP, üretimin sosyalleşmesi, işçi sınıfına dayanma, demokratik yollardan iktidara gelme ve gitme gibi ilkeleri ile diğer sosyalist gruplardan ayrılan TİP, askeri hareketlere de sıcak bakmamıştır. Bunun yanında, devletçilik, planlı kalkınma, milli burjuvazinin

⁴⁰⁴a.g.k., 107.

⁴⁰⁵a.g.k., 114.

⁴⁰⁶a.g.k., 121.

varlığını koşullu kabul etme, köy ve tarım kalkınması için getirdiği çözüm önerileri ile diğer sol gruplara yaklaşmıştır. TİP, Avrupa komünizmine yakın bir sistem tasarlamıştır.⁴⁰⁷

4.2.12.3. Milli Demokratik Devrimciler: MDD

Türkiye'nin bugünkü toplumsal yapısının yarı feodal, yarı dışa bağımlı burjuvazi özellikler gösterdiğini vurgulayan Milli Demokratik Devrimciler, sosyalist bir devrimden önce milli-demokratik devrim yanlısıdır. Bunu gerçekleştirmek için de Yön-Devrim grubunda olduğu gibi, zinde güçlere dayanmak eğilimindedirler. Bir başka özellikleri ise, devrimi kırlardan başlatarak şehirlere doğru geliştirmeyi amaçlamışlardır. TİP'in, normal demokratik yollarla ve işçi sınıfının önderliğinde sosyalizme ulaşmayı hedeflerken, MDD'ciler, milli sınıflara dayanarak ve zinde güçlerin yardımı ile önce demokratik devrimlere ve daha sonra da sosyalizme geçmeyi hedeflemektedirler.⁴⁰⁸

Ülkemizde "Maocu" olarak tanınan Milli Demokratik Devrimci Hareket, 1969 yılından itibaren kendi içerisinde de bölünmeye başlamış ve bu bölünmeden çeşitli partiler ve örgütler doğmuştur. Milli Demokratik Devrim hareketinin önderi Mihri Belli'den ayrılarak aynı görüşlerin farklı bir varyantını oluşturan ilk hizipleşmenin lideri Doğu Perinçek'tir. Bu eğilim Pekin'ci eğilim olarak ta bilinir.⁴⁰⁹

Milli Demokratik Devrimciler de, Osmanlı üretim ilişkilerini feodalizmle açıklamaktadır. Klasik feodalizm tanımına uydurmakta güçlük çektikleri kısımlar için de feodalizm kavramına ek terimler eklemektedirler. Demokratik Devrim, emperyalizm-komprador-ağa üçlü ittifakına karşı bir devrimdir.

⁴⁰⁷ a.g.k., 134.

⁴⁰⁸ a.g.k., 140.

⁴⁰⁹ a.g.k., 141.

Sosyalist bir devrim için henüz istenilen durumların oluşmadığını savunan MDD'cilere göre bunun önemli iki nedeni vardır:

1. Türkiye, feodal üretim ilişkilerinin hala önemli bir rol oynadığı geri kalmış bir ülkedir. Feodalizm emperyalizmi kurma aracıdır ve bu nedenle de, devrimin başlıca görevi, feodalizme ve emperyalizme karşı savaştır.

2. Türkiye'de "burjuva demokratik" devrimleri tamamlanmamıştır.⁴¹⁰

Milli Demokratik Devrimciler, devrimin itici gücü olarak proletaryayı görmekle beraber, toplumun bütün sınıflarının anti-emperyalist savaşa katılacağını düşünmektedirler. Bunlar proletarya ile birlikte köylü sınıfı, köy ve kent küçük burjuvazisi, asker ve sivil kadrolarla aydınlardır. Bu sınıfların yanında milli burjuvazinin de ihmal edilmemesi gerekmektedir. Köylü kitleleri ise devrim için önemli bir potansiyel güçtür.⁴¹¹

Kısaca MDD'cilere göre, Türkiye, emperyalizme bağımlı, geri ve ilkel kapitalizmin egemen olduğu ve bağrında feodal, yarı feodal kalıntıları barındıran bir ülkedir. Ülkenin her alanına işbirlikçi burjuvazi ile feodalitenin oluşturduğu gerici ittifakı egemendir. Tüm milli sınıflar, bu gerici ittifakın tahakkümü altındadır. Halkımızın kesin kurtuluşu ise işçi sınıfının devrimci iktidarı altında sosyalizmin kuruluşuyla sağlanacaktır. Sosyalizme giden yol ise işçi sınıfı ve onun partisi öncülüğünde yapılacak demokratik devrimden geçmektedir.⁴¹²

4.2.12.4. Asya Tipi Üretim Tarzı Yanlıları

Bu kavram Karl Marks'ın 1859'da yazdığı ve ancak 1939-41 yıllarında yayınlanan "*Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*" adlı eserinin

⁴¹⁰a.g.k., 145.

⁴¹¹a.g.k., 146.

⁴¹²a.g.k., 154.

“*Formen*” bölümünde geniş şekilde ele alınmıştır. Marx, Türkiye, İran ve Hindistan gibi Batılı olmayan toplumların üretim tarzlarını, özel mülkiyetin yokluğu ile açıklamanın mümkün olacağını belirtmektedir.⁴¹³ Marks’ın ATÜT kavramı Doğulu toplumları açıklamak için ürettiği bir kavramdır. Batı’nın sosyal evrim şemalarını geçirmemiş, feodalitenin yaşanmadığı toplumlar için Marks bu kavramı üretmiştir. Bu kavramı Türkiye’de ilk kez tanıtan kişi Selahattin Hilav’dır. Eylem dergisinde çıkan yazısının başlığı, “Asya Tipi Üretim Biçimi”dir. Bundan sonra bu kavram Türkiye’de de bazı sosyalist gruplar tarafından kullanılmaya başlanmıştır.⁴¹⁴

ATÜT modelini, Osmanlı toplum yapısına ve tarihine uygulayanların başında Sencer Divitçioğlu, Muzaffer Sencer, İdris Küçükömer, Kemal Tahir ve Niyazi Berkes gelir.⁴¹⁵ ATÜT modeli Marks’a göre avcılık ve toplayıcılık sonrası, antik ve köleci toplumun altındaki bir aşamadır. Buna göre ATÜT toplumları Antik Yunan Medeniyeti’nin gerisindedirler. ATÜT’e göre doğuda devlet tek güçtür. Özel mülkiyet gelişmemiştir. Birey tek başına mülksüzdür. Devlet, büyük toprakları sulama, ordu besleme, ulaşım ağını kontrol etmek gibi büyük görevler yüklendiğinden, devletin bu görevini yapacak bir feodalite gelişmemiştir.

ATÜT’cülerin görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür.

1. Aydın ve bürokratlara dayalı bir sosyalizm anlayışı,
2. Bu sosyalizmi sınıfsız bir toplum modeli olarak gerçekleştirme hedefi.

Bunların nedeni de, Batı sosyalist düzenlerine daha hızlı ve kısa bir sürede ulaşmak için Osmanlı toplum mirasında sosyalizm adına yararlanmak; zinde güçlerle amaçlanan Batılı düzene daha çabuk ulaşmak; sosyalizmin nihai hedefi sınıfsız

⁴¹³a.g.k., 158.

⁴¹⁴a.g.k., 157.

⁴¹⁵a.g.k., 168.

toplum modeli ile tarihsel verilere dayalı olarak daha kestirme bağlar kurmak ve az gelişmiş ülkelerde de sosyalist bir düzen kurulabileceğini kanıtlamaktadır.⁴¹⁶

4.2.12.5. Sosyalizm Ve İslamiyet Tartışmaları

Sosyalizm ve İslamiyet tartışmalarını üç başlık altında ayırmak mümkündür.

1. Sosyalizmden İslamiyet'e yaklaşmak ve sosyalizmin temel ilkelerini İslam dinini oluşturan bütünlük içerisinde arama eğiliminde olanlar. Prof. Cahit TANYOL ve bazı Yöncü yazarları bu gruba dahil edebiliriz.

2. İslam dinini oluşturan temel bazı ilkelere sosyalizm arasında bağıntı kurmak isteyen ve farklı bir sosyalizmi Kuran'da arayanlar. Nurettin Topçu gibi.

3. İslamiyet'le sosyalizmin her iki koşulda da birbirleri ile bağıntılı olamayacağını ortaya koymaya çalışan görüş. Bu görüşü de kendi arasında ikiye ayırmak mümkündür.

a) İslamiyet'in ilahi, sosyalizmin ise dünyevi ve materyalist kaynaklı olduğunu, İslamiyet'in getirdiği ilahi düzenin hiçbir şer'i düzenle karşılaştırılamayacağını, toplumsal hayatın esasını oluşturan ve kurtuluşu sağlayacak düzenin sosyalizme ve diğer düzenlere ihtiyaç duymayacak kadar yeterlilik taşıdığını savunan İslamiyetçi görüş ve bu görüşün sözcüsü Prof. Hüseyin Hatemi.

b) Batılılaşma-çağdaşlaşma adına sosyalizmle İslamiyet'in bağdaşamayacağını ve her ikisinin de ayrı ayrı sistemler olduğunu ileri sürenler ve sözcüsü Prof. Niyazi Berkes.⁴¹⁷

Sosyalizmle İslamiyet'i yakınlaştırma çabalarının temelinde, halkının hemen hemen tamamı Müslüman olan bir ülke olan Türkiye'de, halkın dini ile zıt bir ideolojinin yaşamasının zor olacağını bilmesi ve bunun içinde Marks'ın din

⁴¹⁶a.g.k., 185.

⁴¹⁷a.g.k., 190.

konusundaki sözlerini kullanan ve Marksizm'i dinsizlik olarak suçlayan sağcı kesimlere karşı, Marksizm'in dinin karşısında olmadığını göstermektir. Böylece daha geniş kesimlerden sosyalizm için destek sağlanabilecektir. Bu fikri ilk Fransız Sosyalist Parti üyelerinden Roger Garaudy yazdığı, “Cezayir’de İslam Sosyalizm’i” adlı kitabında ele almıştı. Bu kitabın Türkçe’ye çevrilmesinden sonra Türkiye’de sosyalizm ve İslamiyet tartışmaları hız kazanmıştır.⁴¹⁸

4.2.12.6. CHP’nin “Ortanın Solu” Politikası

CHP, İnönü liderliğinde 1960’lı yılların siyasi tartışmaları içerisinde, yeni bir söylem getirmenin zorunluluğunu görmüştü. Bu yeni politika, “Ortanın Solu” modeli diye adlandırıldı. Bu model, demokrasi için burjuvazinin varlığını zorunlu saymakla beraber, sermaye dahil bütün üretim faktörlerini kamu yararı adına, özel girişkenliği ulusal ekonominin ihtiyaçları ve sosyal amaçlar çerçevesinde denetim altına alıp sınırlandıran bir devletçilik anlayışıdır. Liberalizmle aşırı sol arasında iki yönlü bir set görevi gören siyasal sistemin adıdır.⁴¹⁹

Ortanın solu terimi, aşırı solun halkı isyana teşvik edici konumu ile aşırı sağ akımların toplumu geriye çeken, sosyal özden yoksun ve biçimsel bir demokrasi ile halkı oyalayıp aldatan ve sömüren tutumuna karşı geliştirilen bir sistem olarak ortaya atılmaktadır ve bu terimin içerdiği akım, ortanın solu, dört bir yanımdan gelen sosyalist ve sosyal demokrat hareketlerin Batı yönünden gelen sosyal demokrat akımın adıdır.⁴²⁰

Bu modelin savunucularından en önemlisi CHP içerisinde, daha sonra İnönü’yü mağlup edip genel başkanlığa geçecek Bülent Ecevit’tir. Ecevit için bu politika CHP’nin tek kurtuluşuydu. CHP solun aşırılığını böylece önleyecek ve bir kimlik

⁴¹⁸a.g.k., 193.

⁴¹⁹a.g.k., 212.

⁴²⁰a.g.k., 212.

kazanacaktır. Böylece geleneksel CHP tabanı olan askeri ve siyasi seçkinler ve toprak ağalarının yerine, kentli işçi sınıfının öne çıkarıldığı ve CHP'nin bir sınıfa dayanma politikası güttüğü anlaşılmaktadır.

4.2.13. 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Siyasal Durum

12 Mart askeri darbesi pek çok kesim için sürpriz olmadı. Ancak darbenin niteliğini ya da alacağı yönü anlayan pek az kişi vardı. Öncelik, “yasa ve düzenin yeniden kurulması”na verilecekti. Bunun için muhtıranın verildiği gün, Cumhuriyet Savcısı Türkiye İşçi Partisi aleyhine dava açtı. Partinin önderleri, komünizm propagandası yapmak ve Kürt ayrılıkçılığını desteklemekle suçlanıyordu. Savcı aynı zamanda Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu, Dev-Genç'e bağlı gençlik örgütlerinin kapatılmasını da istiyordu. Bu gruplar üniversitelerde ve kentlerde öğrenci gençliğin uyguladığı şiddet ve ajitasyondan sorumlu tutuluyorlardı. Yasa ve düzenin sağlanması solcu olarak bilinen her grubun baskı altına alınmasıyla eşdeğer tutuldu. Üniversitedeki fikir kulüpleri, Öğretmen Sendikalarının şubeleri ve DİSK büroları polis tarafından arandı. Devletin bu eylemlerinden cesaret alan, Milliyetçi Hareket Partisi'nin gençlik örgütü, “Ülkü Ocakları”, solcu olarak gördükleri kişilere karşı şiddet eylemlerine başladılar.⁴²¹

Darbeyi soldaki bir çok aydın 27 Mayıs'ta olduğu gibi ilerici bir hareket olarak düşünmüştü. Yanıldıklarını çok çabuk anladılar. Bu darbe, köktenci subaylar grubunun değil, o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan yüksek komutanların “darbesi”ydi.⁴²² Süleyman Demirel'in istifasından sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay siyasi parti liderleriyle görüştü. Amaç, Milli Birlik Komitesi'nin de onaylayacağı bir başbakan bulmaktı. Bu amaç için en uygun isim ise 1961'de de bu amaçla İsmet İnönü'nün yerine neo-demokratların desteğiyle iktidara gelen, Nihat Erim'di. Bu görev için en uygun isim olarak o görülmüyordu.

⁴²¹Bkz. (160), AHMAD, 190.

⁴²²Bkz. (156), ZÜRCHER, 376.

Cumhurbaşkanı Sunay, Nihat Erim'e hükümeti kurma görevini verdi. Erim'in kabinesi, siyasi bir konsensüs sağlamak için niyet edilmiş ulusal bir hükümet olmaktan çok öte, çelişkili ve birlikten yoksun bir kabineydi. Erim, kabineyi reformları gerçekleştirecek teknokratlardan oluşan bir "beyin takımı" olarak niteledi. Bu demokratik bir rejimde reformların gerçekleştirilemeyeceğinin zımni bir itirafıydı.⁴²³

Erim, ordunun desteğiyle, sağın direnişine rağmen hazırladığı programını kabul ettirmeyi başardı. Bu dönemde ordunun gözü başka bir konuda, ülkenin güvenliğindeydi. Kendisine Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) diyen bir grubun Nisan ayında terör eylemleri nedeniyle neredeyse her şey durdu. THKO'ya para sağlamak için fidye talebiyle adam kaçırılıyor, banka soyuluyordu. Küçük rütbeli subayların ve askeri öğrencilerin bu gücü yönettiğine dair söylentiler istihbarat kaynaklarınca doğrulandı. Bazıları ise bu faaliyetleri ordu içindeki bölünmenin bir başka ifadesi olarak yorumlarken, bazıları da, bu insanları, çeşitli sol örgütlere sızmış olan ve MİT olarak bilinen Milli İstihbarat Teşkilatı'na bağlı provokatörler olarak görüyordu.⁴²⁴

Devlet, THKO'nun eylemlerine büyük bir baskıyla karşılık verdi. Türkiye'nin siyasal hayatı sıkıyönetim altında felç oldu. Gençlik örgütleri kapatıldı, meslek örgütleri ve sendikaların bütün toplantı ve seminerleri yasaklandı. 28 Nisan'da iki gazetenin yayını durduruldu ve kitapçılara yetkililerce saptanan yayınları satmamaları emredildi. Ertesi gün, önde giden iki İşçi Partisi eski milletvekili Çetin Atlan ve İlhan Selçuk gözaltına alındı. Her türlü sol yayın yasaklandı. 3 Mayıs'ta bütün grev ve lokavtlar yasadışı ilan edildi. 17 Mayıs'ta İsrail konsolosu Efraim Elfrom'un kaçırılması üzerine baskı daha da arttı. Hükümet sola karşı en şiddetli yöntemleri yürürlüğe koydu. Bu olayın ardından bütün Türkiye'de yüzlerce insan hapse atıldı. Bunlar, sendikacıların ve İşçi Partisi taraftarlarının yanı sıra, en genelde, entelijansiyaya mensup kişiler esas olarak öğrenciler ve genç akademisyenlerdi.

⁴²³Bkz. (315), AHMAD, 280.

⁴²⁴Bkz. (165), AHMAD, 192.

“Sol” olarak gördükleri şeye bir ders vermeye çalışıyorlardı. Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt gibi tanınmış romancılar bile tutuklandılar. Baskı sonuç vermedi, militanlar İsrail konsolosunu öldürdüler.⁴²⁵

20 Temmuz’da İşçi Partisi kapatıldı. Necmettin Erbakan’ın Milli Nizam Partisi de aynı akıbete uğradı. MNP’nin kapatılması, terör aleyhtarı mücadelenin tarafsızlığını göstermek içindi. Ekim 1972’de MNP’nin yeni bir isim altında (Milli Selamet Partisi) örgütlenmesine ve faaliyetlerine izin verildi. MHP ve onun militanlarına ise dokunulmadı. Erim kabinesi, anayasayı daha az liberalleştirecek bazı değişiklik teklifleri hazırladılar. Bu teklifler sağcı partilerin desteğiyle kabul edildi. Toplam 44 madde değiştirildi. Üniversitelerin ve radyo ve televizyonların özerkliği kaldırıldı, basın özgürlüğü ve Anayasa Mahkemesi’nin yetkileri sınırlandı. Milli Güvenlik Kurulu’nun yetkileri ise artırıldı. Ayrıca, özel “Devlet Güvenlik Mahkemeleri” kuruldu.⁴²⁶

İnönü’nün Erim’e verdiği desteği, yine CHP ile ordu arasında işbirliği iddialarına gündeme getirdi. CHP + Ordu= İktidar denkleminin inananların sayısı arttı. Fakat Bülent Ecevit ve yandaşları partinin seçkinci imajını silip halka yaklaştırmak istiyorlardı. Parti içerisinde statükoyu savunan İnönü grubu ile partiye yeni bir kimlik kazandırmaya çalışan Ecevit hizbi arasında bir gerilim yaşanmaktaydı. Bülent Ecevit partideki görevlerinden istifa etti. Ecevit’in halkçı politikaları, parti içerisindeki muhafazakarları korkuttu. Bu nedenle Ecevit ve taraftarlarına karşı saldırıya geçtiler. Ecevit’i partiyi sola çekip, sosyalizme kaydırmaya çalışmakla suçuyorlardı. Ecevit bu saldırılarla daha da güç kazandı. İnönü bu tartışmalarda tarafsız kaldı. İnönü, Ecevit’in güçlendiğini görünce müdahale etme ihtiyacı duydu. Ecevit’e karşı açıkça tutum aldı. Tartışma Temmuzdaki parti kurultayında çözülecekti. İllerde yapılan parti teşkilatları seçimlerinde Ecevit yanlısı grup başarılı oluyordu. Temmuzdaki olağanüstü kongrede İnönü istekleri kurultayda onaylanmayınca 33 yıllık genel başkanlık

⁴²⁵a.g.k., 193.

⁴²⁶Bkz. (161), ZÜRCHER, 378.

görevinden istifa etti. Ertesi gün ise Bülent Ecevit Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığına seçildi. Bu bir devrin sonu demekti.⁴²⁷

Erim'in ikinci Başbakanlığının birincisinden daha başarılı olmadığı ortaya çıktı ve 17 Nisan 1972'de istifasıyla sonuçlandı. Erim kendi açısından Demirel'i yatıştırmak e gönlünü almak için elinden geleni yaptı; fakat karşılığında hiçbir ödün alamadı. AP'nin meclis'teki çoğunluğuna dayanma politikası da sonuç vermedi ve Erim kendi reform planların yasalastıramadı. On ay önce dışlanan Demirel yeniden Türk siyasi hayatında başat faktör olmuştu. Erim'in bir tarafa atılmasında onun zikzaklı çizgisi, kendisini desteksiz bırakmıştı. Aydınların desteklediği bir reformcu olarak işe başlamıştı; fakat baskıcı politikaları uygularken yapılan işkenceleri onaylayan bir hükümetin başı olduğu için aydınlar kısa sürede kendisinden nefret etmeye başladılar. İnönü'ye dayanarak işe başlamıştı, fakat onun desteğinin yetersiz kaldığını göründe Demirel'e döndü. Sonunda komutanlar bile onun zikzaklı çizgisini takip edemez hale gelmişlerdi. Bundan dolayı bırakıp gitmesine kayıtsız kaldılar.⁴²⁸

29 Nisan'da Suat Hayri Ürgüplü'den yeni hükümeti kurma görevi istendi. Amaç ülkeyi seçimlere götürecek yeni bir hükümet kurmasıydı. Ürgüplü'de 1965 yılında benzer bir görev üstlenmiş deneyimli bir siyasetçiydi. 13 Mayıs'ta kabinesini Cumhurbaşkanı Sunay'a sundu. Fakat Sunay hiçbir neden göstermeksizin kabineyi reddetti. Özellikle askerlerin kabineyi beğenmediği iddia edildi. Bunun üzerine Ürgüplü istifa etti. Bunun üzerine görev Ferit Melen'e verildi. Melen hükümeti olabildiğince çabuk ülkeyi bir seçime götürecek bir hükümetti.⁴²⁹

Türkiye 1973'e girerken, bütün eski sorunlar çözülmeden yerli yerinde duruyordu. Sıkıyönetim hala işliyordu ve görünürde sona ereceği yoktu. Sadece kısmen değiştirilen anayasa, diğer değişiklikleri bekliyordu. Hala reformlardan söz ediliyordu, fakat uygulanacağı yoktu. Bu yıllarda başka bir sorun ortaya çıktı. Bu

⁴²⁷Bkz. (315), AHMAD, 308.

⁴²⁸a.g.k., 296.

⁴²⁹a.g.k., 297.

sorun Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Türkiye’de genellikle Cumhurbaşkanlığı seçimi bir gerilime sebep oluyordu. Cumhurbaşkanının kim olacağı Silahlı Kuvvetler açısından da önemliydi. Daha önceki iki seçimde meclis askerlerin isteğine boyun eğmişti. Bu sefer durumun ne olacağı bilinmiyordu. Komutanlar kendi adayları Orgeneral Faruk Gürler’in Cumhurbaşkanı seçilmesini istiyorlardı. İstedikleri olmazsa, siyasete müdahale edeceklerine dair spekülasyonlar da vardı. Fakat özellikle böyle karışık bir dönemde bu pek olası görülmüyordu. Siyasi ortam zaten yeterince karışık. Faruk Gürler, bütün baskılara rağmen meclisten gereken oyu alamadı. Demirel ve Ecevit Gürler’in Cumhurbaşkanı olmasına onay vermediler. Fakat alternatif bir isim üzerine de uzlaşmaya varamadılar. Meclisteki irade savaşı, 13 Mart’ta Büyük Millet Meclisi’nde emekli amiral Fahri Korutürk’ün seçimiyle sona erdi. Korutürk siyasi sisteme saygılı, ılımlı bir senatör olarak tanınıyordu; son zamanlarda Devlet Güvenlik mahkemeleri aleyhine oy kullanmıştı. Komutanlar da seçilen kişi bir asker olduğu için bu karara itiraz etmediler. Böylece Türk siyasi tarihinde önemli bir sorun daha çözümlenmiş oldu.⁴³⁰

7 Mart’ta Ferit Melen istifa etti. Hükümeti kurma görevi, eski Merkez Bankası Başkanı Naim Talu’ya verildi. Talu’nun kurduğu hükümet, bir Adalet Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi koalisyonuydu. Erken seçimlere altı ay kalmıştı. Haziran 1873’te yeni “Üniversiteler Kanunu” çıktı. Üniversite Denetleme Konseyi kuruldu. Konsey, önerdiğinde üniversiteler kendi mensuplarına karşı disiplin önlemleri almamaları halinde, bu yeni organ kendi başına hareket etme hakkına sahip olacaktı. Ayrıca gerekli gördüğünde bir üniversitenin yönetimini de görevden alabilecekti. Bu yasa üniversite özerkliğine vurulmuş bir darbeydi.⁴³¹

1973 seçimleri sürpriz sonuçlara sahne oldu. Pek az kişi bu seçimlerden Bülent Ecevit’in yeni genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi’nin galip çıkacağını bekliyordu. CHP oyların 33.3’ünü , Adalet Partisi ise 29.8’ini aldı. CHP 185, AP 149 sandalye kazandı. Yeni kurulan Necmettin Erbakan’ın kurduğu kapatılan Milli

⁴³⁰a.g.k., 301.

⁴³¹a.g.k., 302.

Nizam Partisi'nin devamı, İslamcı bir parti olan Milli Selamet Partisi ise yüzde 11.8 oy , Demokrat Parti'de aynı oranda oy aldı. DP 34, MSP ise 29 milletvekili çıkardı. Cumhuriyetçi Güven Partisi 16, Türkiye Birlik Partisi 7, Milliyetçi Hareket Partisi ise 1 milletvekili çıkardı. TBP içerisinde aday olan eski İşçi Partisi mensuplarından hiçbiri meclise giremedi.⁴³²

CHP seçimlerin galibiydi. CHP'nin bu oyları, geleneksel olarak güçlü olduğu geri kalmış bölgelerden değil de, Türkiye'nin en ileri ve en sanayileşmiş bölgelerinden alması daha da dikkat çekiciydi. CHP, gecekondu semtlerinde yaşayan göçmenlerin AP'den umutlarını kestikleri kentleri zaptetmişti. Bu cesaret verici bir belirtiydi, çünkü en önemli seçmen grubunda önemli bir değişiklik olduğunu ortaya koyuyordu. Bu seçmenlerin, sosyal demokrasiyi Türkiye'nin geleceği için en doğru seçenek olarak gördüklerini ortaya koyuyordu. Fakat bu sonuçlar Ecevit'in tek başına bir hükümet kurmasına yetmiyordu.⁴³³

Ecevit, kitlelere kendini kabul ettirmeyi başarmıştı. “Halkçı Ecevit” sloganlarıyla bir seçim propagandası yürüttü. Ecevit'e, “Karaoğlan” benzetmesi yapılması onun halkın gözünde bir politikacıdan ziyade bir yıldız gibi görüldüğünü gösteriyordu. Çok az politikacının yapabildiğini yapmış, halkla arasında bir iletişim kurmayı başarabilmişti. Ecevit partinin, büyük toprak sahipleri, ticari ve sınai çevreler ve asker ve sivil bürokrasi ittifakının ağırlığını zayıflattı. Onun kafasında Batı Avrupa ve İskandinavya modelinde sosyal demokrat bir ülke kurmak hedefi vardı. Bunun içinde aradığı yeni müttefikler, Batılı aydınlar, kentsel işçi sınıfı, Anadolu'nun küçük burjuvazisi ve ticaret ve sanayi burjuvazisinin millici kanatlarıydı.⁴³⁴

Adalet Partisi'nin izlediği modernleşmeci bürokrat seçkinlere meydan okuma stratejisi, Demokrat Parti'nin uygulamalarını anımsatmaktadır. Bu strateji 1973

⁴³²a.g.k., 311.

⁴³³Bkz. (165), AHMAD, 203.

⁴³⁴Bkz. (315), AHMAD, 315.

seçimlerine kadar başarılı olmuştur. Bu seçimlerde ve daha sonraları partinin aynı başarıyı elde edememesi, bir yandan toplumda yoğunlaşan çıkar farklılaşmalarını bünyesinde bağdaştırmanın zorlaşması, diğer yandan Cumhuriyet Halk Partisi'nin de daha pragmatik bir siyaset anlayışını benimsemesiyle açıklanabilir. İktidardan uzak bulunmak, Adalet Partisi için sorunlu olmuştur. Parti kadrolarının morali bozulmuş parti içi çatışmalar, geçimsizlikler artmıştır.⁴³⁵

Yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından Bülent Ecevit'e verildi. Artan ekonomik krizlerin etkisini öngören Demirel hükümette yer almak istemiyordu. İktidara kim gelirse gelsin bu durumda yıpranacağını tahmin ediyordu. Bunda DP başkanı Ferruh Bozbeyle'nin Demirel'i başbakan olarak istememesi de etkili oldu. Demirel, muhalefette kalmayı tercih etti. Bozbeyle'nin Ecevit'le kurulacak bir koalisyona sıcak bakmaması Ecevit'i Erbakan'a yaklaştırdı. CHP ve MSP'nin programlarında pek çok ortak nokta vardı. Her iki partide temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir demokrasiye, karma ekonomiye, ekonomik kalkınmanın toplumsal adaletle birlikte gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Her iki partide küçük işletmelerin korunmasından, madenler ve petrol gibi başlıca ulusal kaynakların devletin denetimi altında olmasından ve ağır sanayinin kurulmasından yanaydı. Her ikisi de "büyük sermaye"ye ve onun ekonomi ve toplum üzerinde giderek artan hegemonyasına karşıydı.⁴³⁶

Necmettin Erbakan önderliğindeki Milli Selamet Partisi, seçimlerde oldukça iyi bir sonuç almıştı. Şu anda da mecliste kilit parti konumundaydı. MSP'nin resmi doktrinini şu üç başlık altında özetleyebiliriz: Dini bir dünya görüşü, Türkiye'nin daha hızlı sanayileşmesi yolunda hamle ve halkçı bir ekonomik bölüşüm ve sosyal ahlak. MSP'nin liderleri, diğer siyasi partilerden daha az olmamak üzere mühendisler, doktorlar ve hukukçulardan oluşmakta ise de, ekonomik politikası için

⁴³⁵Bkz. (271), TURAN, 464.

⁴³⁶Bkz. (165), AHMAD, 205.

desteğın esnaf olarak bilinen taşra zanaatkarlarından geldiğı yolunda spekülasyonlar yapılmaktadır.⁴³⁷

MSP Anadolu'daki esnaf, zanaatkar ve küçük girişimcilerin partisiydi, bunlar kozmopolit İstanbul'u merkez haline getiren modern sektörün yükselişini karşısında korunma talep ediyorlardı. İslamcılar modern sektörü, yabancılara, Amerikalılara ve NATO'ya, Avrupalılara ve Ortak Pazar'a bağımlı olmakla eleştiriyorlardı. Kapitalizm'e ilkesel olarak karşı değildiler, sadece ağır sanayinin devletin elinde olmasını, kapitalizmin de küçük üretici ve tüccarlar yararına olacak şekilde sınırlandırılmasını istiyorlardı. Batı'yla olan bağların koparılmasını ve Türkiye'nin bölgede İslam ülkelerine yaklaşması gerektiğini savunuyorlardı.⁴³⁸

Ortak noktalarına rağmen iki parti arasında temel farklılıklar da vardı. Her iki parti de aynı dürtülere, yani geleneksel değerleri ve formları teknolojinin saldırısı karşısında parçalanan ve hızla değişmekte olan bir topluma ve kökleri seküler Batı'da bulunan bir kültüre yanıt veriyorlardı. Ancak İslamcılar içe doğru bakıyor ve kafası karışmış taraftarlarına geleneksel değerlerin rahatlığını, dışarıdan gelen meydan okuma karşısında bir sığınak olarak da katı bir inanç sistemi sunuyorlardı. Laik Cumhuriyetçiler ise güncelleştirilmiş bir liberal ve Kemalist ulusalcılık ve de sosyal refah sunuyorlardı. Görüşleri entelijansiyaya, özellikle laik bir kent ortamında yetişmiş öğrenci ve öğretmenlere, ayrıca sendikalı işçilere hitap ediyordu. Ecevit, laiklikten fedakarlık etmeksizin İslam'a karşı hoşgörülü bir tutum benimsemek istiyordu.⁴³⁹

Selametçiler ve Cumhuriyetçiler aynı hedefleri paylaştıkları için değil, siyasal oportünizm nedeniyle bir koalisyon oluşturmaya karar verdiler; aynı oportünizm birkaç ay sonra hükümetin dağılmasına yol açacaktı. Her iki liderde partisine meşruluk kazandırmaya çalışıyordu. Bunu yapmanın en iyi yolu ise hükümet

⁴³⁷Bkz. (250), MARDİN, 106.

⁴³⁸Bkz. (165), AHMAD, 205.

⁴³⁹a.g.k., 206.

olmaktı. MSP hala askeri rejimin yakın zamanda kapattığı ardılı, Milli Nizam Partisi gibi kuşku uyandırıyor. Erbakan, gözetim altında olduğunu ve laik CHP ile ortak hükümet kurarak konumunu güçlendireceğini biliyordu. Ecevit ise, onun radikal popülizmini kızıl korkusunu tahrik etmek için kullanan tutucular tarafından kuşkulu biri olarak görülüyordu. İslamcılarla ittifak onun, pragmatist, ihtiyatlı, sorumluluk duygusu taşıyan ve dogmatizmden uzak bir politikacı olduğunu kanıtlayacaktı.⁴⁴⁰

CHP ile MSP liderleri 13 Ocak'ta ilke anlaşmasına vardılar. 25 Ocak'ta ise partiler arası protokol imzalandı. Hiçbir hükümet programı bunun kadar demokrasi sorununa eğilmemişti. Program, mevcut durumun yetersizliklerine işaret ediyor ve bunları düzeltme sözü veriyordu. Muhafazakarları ve statükodan yana olanları telaşlandıran budur. Çünkü tutuculara göre böyle tutum gereksizdi. Demokrasiye dönüş ülkenin daha fazla istikrarsızlaşmasına ve ekonomik göstergelerin daha fazla kötüleşmesine neden olacaktı. Ecevit'i solcu olarak suçlayıp, Erbakan'ın muhafazakar tabanını hareketlendirmek, böylece koalisyonu çökertmek için ellerinden gelenleri yaptılar. Yeni açıklanan hükümet 7 Şubat'ta meclisten güvenoyu aldı.⁴⁴¹

Ecevit'in yaptığı ilk icraatlardan biri, Nihat Erim döneminde ABD'nin baskısıyla yasaklanan ve ülkenin Amerika'ya boyun eğdiğini hatırlatan haşhaş ekimi, yeniden serbest bırakıldı. Yasağın Ecevit tarafından kaldırılması çok popüler oldu; zira Türkiye'nin onurunu ve bağımsızlığının tekrar kazanılması olarak görüldü ve Ecevit'in kişisel konumun ve prestijini de güçlendirdi.⁴⁴²

Ecevit'in halkın gözünde popülaritesini artıran bir diğer olay da Kıbrıs'ta yaşandı. 15 Temmuz 1974'te Atina'daki Albayların emrindeki Kıbrıs Ulusal Muhafız Teşkilatı Cumhurbaşkanı Makarios'u devirdi ve cunta yönetimi ada da başladı. Ankara'da bu olay Yunanistan'ın adaya müdahalesi olarak görüldü. Yapılan

⁴⁴⁰a.g.k., 206.

⁴⁴¹Bkz. (315), AHMAD, 326.

⁴⁴²a.g.k., 327.

siyasi görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Garantör ülkelerden İngiltere adaya müdahale etmeyeceğini Türkiye'ye ilettiler. Bunun üzerine Ecevit tek başına müdahale kararı aldı. 20 Temmuz günü Türk askerleri Kıbrıs'a asker çıkardı. 22 Temmuz'da ateşkes sağlandı fakat bu uzun sürmedi. Adadaki şiddetin sürmesi üzerine Türk askerleri 14 Ağustos'ta ikinci bir saldırı başlattı ve adanın yüzde 40'ını ele geçirdi. Bundan sonra ada da “*de facto*” bir bölünme oldu. Bu müdahale kararı, “idealist”, şair Ecevit'i bir eylem adamına dönüştürdü. Ve halkın gözünde Kıbrıs Fatihisi olarak görüldü.⁴⁴³

Bu olaylardan sonra popülaritesini artıran Ecevit bunu erken bir seçimde kullanmak istedi. Ağustos 1975'e gelindiğinde koalisyon çatırdamaya başlamıştı. Kıbrıs müdahalesinin başarısını tek başına kullanmak isteyen Ecevit'in tavır koalisyon ortakları arasında endişeye neden olmuştu. Erken bir seçim ve tek başına iktidar hesabı yapan Ecevit 18 Eylül'de istifa etti. Bu istifanın ardından Ecevit, sağ partilerin yeni bir koalisyon kurmasına olanak vereceğine ve erken bir genel seçime gidileceğini düşünüyordu. Ama çok yanılmıştı. Hiçbir parti Ecevit'le koalisyona yanaşmadı. Sağ partiler de kendi aralarında bir lider üzerinde uzlaşmaya varamadılar. Böylece Türk Siyasi Tarihi'nin en uzun süreli krizlerinden biri yaşandı. Kriz tam 241 gün sürdü. Aralık ayında Demirel eğer bir hükümet kurmayı başaramazsa erken seçime gideceğini duyurdu. Bu özellikle bir seçimde silineceklerini düşünen sağ partileri korkuttu. Adalet Partisi ile bir ittifak ta kendilerini yok edebilirdi. Sonunda Türk Siyasi Tarihi'nde, “Milliyetçi Cephe Hükümetleri” olarak anılan, sağ partilerin koalisyon dönemi başladı.⁴⁴⁴

Sol'a karşı kurulan, “Milliyetçi Cephe Hükümeti”nden AP 16, MSP 8, CGP 4 ve MHP 2 bakanlık aldı. En önemli kazanç Milliyetçi Hareket Partisi'nin olmuştu. Mecliste 3 milletvekili olan MHP'nin iki milletvekili bakan olmuştu. Bu hükümet Demirel için bir zaferdı. Çünkü Mart 1971'deki muhtırayla devrilen Demirel,

⁴⁴³a.g.k., 330.

⁴⁴⁴a.g.k., 334.

yeniden başbakan olmuştu. Demirel erken bir genel seçim neticesinin Ecevit'e yarayacağını bildiği için, erken bir seçimin yolunu engellemişti.⁴⁴⁵

Bu yıllar ekonomi açısından da pek olumlu yıllar değildi. Koalisyon hükümetleri idaresinde ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek için alınması gereken radikal kararlar alınamıyordu. Bütün çabalar mevcut durumu korumaya yönelmişti. Mevcut dengelerin devam ettirilebilmesi için döviz ihtiyacı vardı. 1974'e kadar Türkiye'ye özellikle yurtdışında çalışmaya giden Türk işçilerinin birikimleri geliyordu. Bu özellikle ekonomik açık ve döviz açıklarının kapatılmasında kullanılıyordu. İthalata dayalı, ikameci sistem böylece sorunsuz işleyebilmişti. Ama bu işçi dövizleri 1975 yılında keskin bir şekilde azalmaya başladı. Dış ticaret açığını dövizlerin karşılama oranları 1975 yılında yüzde 54'ten, yüze 39'a düştü, bir sene sonra ise bu oran yüzde 24'e kadar indi. Bu arada Kıbrıs'a müdahale ve petrol fiyatlarındaki ani yükseliş Türkiye ekonomisini olumsuz etkiledi. Bu dönem tüketimin de arttığı yıllardı. Özellikle orta gelir grubundaki birçok kimse televizyon, buzdolabı, fırın gibi eşyalara sahip olmuştu. Artan tüketim kalıpları, yükselen ithalat ve kredi bulmanın zorlaşması Türkiye'nin 1980'lere kadar sürekli ekonomik darboğazlara gelmesine neden olacaktı.⁴⁴⁶

İthalat faturasındaki artışı başlangıçta işçi dövizleri ile karşılayan hükümet, 1977'de yılında döviz rezervlerinin tükenmesiyle krize girdi. Başlangıçta hükümet yüksek faizli borçlanma yoluna gitti. Bu durumu daha da vahimleştirdi. Bütçe üzerindeki faiz yükü gitgide artmaya başladı. Dövizin siyasi dağıtımı, rekabetle elde edilen "normal" kar kavramını anlamsız kılan bir rant yaratma mekanizmasını oluşturdu.⁴⁴⁷

Artan ekonomik krizden etkilenen gruplar; işçiler, köylüler, esnaf, devlet memurları, işadamı ve sanayicilerdi. Enflasyon sürekli artmaktaydı. İstikrarsızlık o

⁴⁴⁵a.g.k., 337.

⁴⁴⁶Bkz. (31), KEYDER, 256.

⁴⁴⁷a.g.k., 257.

kadar uzun sürmüştü ki yaklaşan seçimler halkta hiçbir heyecan doğurmuyordu.⁴⁴⁸ Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde siyasi kadrolaşma hareketi hız kazandı. Her bakan kendi partisi yandaşlarını bakanlıklara doldurdu. Siyasi şiddet artmaya başladı. CHP mitingleri saldırılara uğradı. Ecevit'in seçim otobüsleri taşlandı. Ecevit, Cephe hükümetini bütün ülkede şiddet olaylarını kışkırtmakla ve bir terör ortamı yaratmakla; kendi adamlarını kilit noktalara yerleştirerek bürokrasinin ve özellikle de güvenlik kuvvetlerinin tarafsızlığını ortadan kaldırmakla; Cephe hükümetinin alevi ve Kürtlere yönelik ayrımcılığa neden olucu politikalar yapmakla suçluyordu.⁴⁴⁹

Siyasal şiddet özellikle 1977 yılında düzenlenen 1 Mayıs gösterileri sırasında açığa çıktı. DİSK'in yükselen faşizm tehlikesine karşı düzenlediği gösterilere saldırılar olacağı iddiaları vardı. Gösteri sırasında birkaç el ateş edilmesi, büyük kalabalığın paniğe kapılmasına neden oldu. Polisin ana çıkışları kapatmış olması, paniğe kapılan göstericilerin ara sokaklara kaçışmasına ve bu kaçışmalar sırasında birçok insanın ezilmesine neden oldu. Olaylar sonunda sadece iki kişinin ateşli silahlardan çıkan kurşunlarla, kalan 34 kişinin ise ezilerek ölmüş olduğu saptandı. Çok yaralı vardı. Bu katliamın devlet güçlerinin yardımı ve kışkırtmasıyla yapıldığına inanan pek çok kişi vardı.⁴⁵⁰

Nisan 1977 yılında yapılan milletvekili genel seçimleri sonucunda CHP oyların yüzde 41.4'ünü, AP ise yüzde 36,9'unu kazandı. MHP dışındaki sağ partilerin oy oranları önemli ölçüde düştü. Demokrat Parti ile Güven Partisi fiilen silindiler. Milli Selamet Partisi, meclisteki sandalye sayısının yarısını kaybetmişti. Bu durum Türk Siyasi Tarihi'nde dinin, Türklerin oy vermeleri üzerinde dinin belirleyici tek faktör olmadığını gösteriyordu. Bu düşüşte MSP'nin solcu CHP ile koalisyon yapmış olmasının da önemli bir etkisi oldu. Halk MSP'yi CHP'nin oylarını yükseltmesine neden olduğu için cezalandırmıştı. MHP oylarını 3.4'ten 6.4'e çıkardı. Meclisteki sandalye sayısını da 13'e yükseltti. Bu seçimler iki büyük partinin başarı kazandığı,

⁴⁴⁸Bkz. (315), AHMAD, 342.

⁴⁴⁹Bkz. (165), AHMAD, 211.

⁴⁵⁰a.g.k., 214.

küçük partilerin ise silindiği bir sonuç ortaya çıkarmıştı. Halk istikrarlı bir hükümet istiyordu. İş dünyasının da beklentisi bu yöndeydi.⁴⁵¹

Ecevit'in hükümet kurma denemeleri başarısız oldu. Görev Demirel'e verildi. Demirel işadamları ve halkın beklentilerinin aksine Ecevit'le kurulacak bir koalisyona yanaşmadı. Bunun yerine MSP ve MHP ile ikinci bir "Milliyetçi Cephe Hükümeti" kurmayı denedi Bu hükümette AP 13, MSP 8, MHP 5 bakanla yer aldı. Demirel'in ortaklarına olan bağımlılığının daha da arttığı bir kabineydi. Bu hükümet kutuplaşmayı daha da artırdı. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti uzun süreli olmadı. 11 Aralık 1977'teki yerel seçimlerden yaşanan hezimet, AP içerisinde 12 milletvekilinin CHP ile birlikte hareket ederek hükümeti düşürmelerine neden oldu. Bunun üzerine Ecevit AP'den ayrılan 10 bağımsız milletvekili ile Güven Partisi lideri Turhan Fevzioglu ve Salih Yıldız'la, DP'den Faruk Sükan'a yeni kabinesinde yer verdi. Bu olay, Türk Siyasi Tarihi'nde, "Güneş Motel Olayı" olarak anıldı. Ecevit'in AP'den kopan milletvekillerine bakanlık vererek transfer etmesi son derece büyük tepkiyle karşılandı. Böyle bir kabineyle Ecevit'in istediği reformları uygulaması söz konusu bile değildi.⁴⁵²

Ecevit'in programında sadece ülkede "barış ve birlik"i sağlama vaadinde bulunuyordu. Ancak yeterince kutuplaşmış bir toplumda bu mümkün değildi. Bu arada siyasal şiddet artmaya devam etti. 11 Temmuz 1978'de Ankara'da Hacettepe Üniversitesi Öğretim üyesi Prof. Bedrettin Cömert öldürüldü. 1 Şubat 1979'da bütün ülkeyi sarsan, Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi cinayeti yaşandı. İpekçi, demokrasiye bağlı, liberal, orta yolcu ve tanınmış bir gazeteciydi. Onun öldürülmesi doğrudan başbakan ve hükümetin prestijine yönelik bir darbeydi.⁴⁵³

Ecevit kabinesi Ekim 1979'a kadar ayakta kaldı. Ama başarısız oldu. Şiddetin artışının üstesinden gelemedi. Ordunun başındakiler, teröre ve Kürt ayrılıkçılığına

⁴⁵¹Bkz. (315), AHMAD, 350.

⁴⁵²a.g.k.,51.

⁴⁵³Bkz. (165), AHMAD, 217.

karşı “yumuşak” saydıkları Ecevit’in tutumundan giderek hayal kırıklığına uğradılar. 1979 yazında ordu üst kademesinin, artık kaçınılmaz addettiği bir darbenin hazırlıklarını başlatma kararı aldığıının güçlü göstergeleri vardı. Muhalefet ise sürekli Ecevit’e saldırıyordu. Ecevit soldan da fazla destek bulamıyordu. Ekim 1979’daki Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Ecevit başarısız olunca istifa etti.⁴⁵⁴

Demirel liderlerle görüşükten sonra bağımsızların desteğiyle bir azınlık hükümeti kurdu. Bütün sağ partiler onu destekleyip güvenoyu almasını sağladılar. Bu dönemde dünyada da önemli olaylar olmaktadır. İran’da Ayetullah Humeyni dinci ve Amerikan ve İsrail karşıtı bir devrim gerçekleştirmişti. Amerika’nın İran’a yaptığı müdahaleler başarısız oldu. Böyle bir dönemde Türkiye’nin stratejik konumu arttı. Batı’nın Türkiye’nin laik yapısına ve Batı yanlısı yönetimlere daha fazla ihtiyacı vardı. Türkiye’nin istikrarsızlığı Batılı devletler tarafından istenmiyordu. Yine 1979 yılında Sovyetler’in karşı atağa geçip Afganistan’ı işgal etmesi, yetmişli yılların detantını sona erdirdi. Yeni bir “soğuk savaş” dönemi başlıyordu. Bu gelişmeler Türkiye’nin stratejik önemini artırdı.⁴⁵⁵

Demirel’in, Amerika’nın Türkiye’deki üsleri kullanmak istemesine onay vermedi. Ayrıca Demirel, Yunanistan’ın Türkiye’nin Ege denizindeki haklarını kabul edinceye kadar NATO’ya tekrar girişine onay vermeyeceğini duyurdu. Bu politikalar Demirel hükümetinin Amerika tarafından gözden çıkarılmasına neden oldu. Amerikalılar, Demirel’in yeni koşullarda Türkiye’yi yönetmesinin kendi lehlerine olmadığı sonucuna vardılar. Bunun için yapılacak bir askeri darbeye izin verdiler.⁴⁵⁶

1978 yılında Ankara Üniversitesi öğrencisi Abdullah Öcalan tarafında PKK adıyla bilinen neo-Marksist ve Kürt ayrılıkçılığına dayalı bir örgüt kuruldu. Örgütün amacı, ülkenin güneydoğusunda bir sosyalist Kürt devletini kurmaktır. Bu, ayrılıkçı hareketlerin de güç kazanmasına ve ülkede yayılmaya başlamasına da neden oldu.

⁴⁵⁴Bkz. (161), ZÜRCHER, 381.

⁴⁵⁵Bkz. (315), AHMAD, 355.

⁴⁵⁶Bkz. (165), AHMAD, 221.

Ayrıca Mayıs 1980 yılında tanınmış isimlere siyasi suikastlar oldu. Önce MHP'nin genel başkan yardımcısı, ardından eski başbakanlardan Nihat Erim ve Disk eski başkanı Kemal Türker öldürüldü. Sıkıyönetim uygulanmasına rağmen asker sorunun bu şekilde çözüleceğine inanmıyordu.⁴⁵⁷

1978-79 döneminde döviz kıtlığı son haddine vardı. Üstelik hükümetler de sanayideki birikimi başarıyla desteklemiş olan sübvansiyon programlarından vazgeçmeyi istemiyorlardı. Bu durum, bazı sanayi dallarının piyasadan çekilmesine neden oldu. Kıtlık arttı, karaborsacılık getirisi en yüksek iş oldu. Böylece rant ekonomisi önem kazandı. Türkiye'deki ekonomik kriz benzer ülkelere nazaran geciktirilmiş bir krizdi. Şans eseri olarak işçi dövizleri ve bilerek yapılan kısa vadeli borçlanma, çoktan terk edilmesi gereken bir stratejinin sürdürülmesini sağladı. Fakat palyatif tedbirlerle sanayi burjuvazisini korumaya çalışmak artık mümkün değildi. Üstelik daralan bir ekonomide paylaşım sorunları da ertelenmezdi.⁴⁵⁸

Türkiye'yi içine düştüğü ekonomik krizden kurtarmak için köklü tedbirler almak gerekiyordu. Süleyman Demirel iktidarında, ekonomiyi düzeltme görevi Başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili Turgut Özal'a verildi. Ocak 1980'de Özal reform paketini açtı. 24 Ocak kararları olarak bilinen bu kararlar, toplum açısından acı bir reçete sunuyordu. Program ekonomik bir devrim olarak niteleniyordu. 24 Ocak kararları, ekonomiyi "piyasa yasaları"na göre dönüşüme uğratma sürecinin sadece başlangıcıydı. Büyük şirketlerin küçük ve orta ölçekli girişimler ve dar gelirliler üzerinde hegemonya kuracağı yeni bir sistemin başlangıcıydı. Yüzde 30'luk bir devalüasyon yapıldı. Petrol, şeker, çimento, kağıt, kömür fiyatları hızla arttı. Sigara ve içki gibi ürünlerin fiyatları yüzde 70, devlet demiryolları bilet fiyatları yüzde 170 arttı. Kendi yağıyla kavrulmak dönemi bitmişti. Ülke, uluslar arası finans ve iş çevrelerine hızla açılacaktı.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷Bkz. (161), ZÜRCHER, 384.

⁴⁵⁸Bkz. (31), KEYDER, 261.

⁴⁵⁹Bkz. (315), AHMAD, 359.

24 Ocak 1980 kararları, teknoloji üretemeyen ekonomiyi bir takım mali oyun ve teşviklerle küresel pazara açtı. Fakat bir önceki dönemde içe dönük olarak kurulan sanayi işletmelerini dışa açmak mümkün olmadı. Devletten gelen teşviklerle, ithalata bağımlı bir büyümeye endekslenmiş Türk burjuvazisi kısa dönemde bu kararlara uyup, rekabetçi piyasa düzeni içerisinde yerini alamadı.⁴⁶⁰

Ordunun ihtilalden önce neden düzeni sağlayamadığı, sorusu birçok kişi tarafından soruldu. Komutanlar gerekli olan yasal düzenlemeleri yapılmamış olduğunu gerekçe gösterdiler. Hükümeti suçlayarak, bu yasaların meclisten geçmediğini iddia ediyorlardı. Ancak pek çok kişi, generallerin ülkeyi terör ve belirsizlik ortamında tutmak, böylece iktidarı ele geçirdiklerinde iflasın ve iç savaşın eşiğine gelen vatanın kurtarıcıları olarak görünmek istediklerine inanır. Askerler 12 Eylül 1980’de tam da bu şekilde karşılandılar.⁴⁶¹

Üçüncü askeri müdahaleye giden yolda sebepler çeşitliydi. Artan asayiş sorunları, artan Kürt ayrılıkçılığı, kördüğüm olmuş görünen bir siyasal sistem ve harap olmuş bir ekonomi. Bunlara bir de, ordu içinden birçok kimse de dahil olmak üzere çok kişiye İslami kökten dincilik tehlikesi gibi görünen şey de ekleniyordu. 6 Eylül 1980’de Konya’da MSP’nin tertip ettiği, “Kudüs’le dayanışma” mitingi gövde gösterisine dönmüştü. Bu gösteri esnasında şeriata dönülmesi çağrısı yapılıyordu. Cumhurbaşkanlığı seçiminden de 100 tur oylama sonunda bile bir sonuç çıkmamıştı. Siyaset tıkanmıştı. Sonunda 12 Eylül 1980 sabahı saat üçte Türk ordusu yeniden idareye el koydu. Böylece bir dönem daha sona ermiş ve yeni bir dönem başlamış oldu.⁴⁶²

⁴⁶⁰Mustafa ÖZEL, “Türkiye’nin İktisadi Modernleşmesi, Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye, 318.

⁴⁶¹Bkz. (165), AHMAD, 222.

⁴⁶²Bkz. (161), ZÜRCHER, 391.

4.2.14. 12 Eylül Sonrası Liberal Politikalar Dönemi

Türkiye’de üçüncü defa yine karşımıza çıkan askeri müdahaleler, Türkiye’de özellikle asker ve sivil seçkinlerin demokrasiye kesintiye uğratan yönünü göstermektedir. Türkiye’de yaşan müdahale olgusu ve bunun ardından gelen yeniden demokrasiye geçiş, askerin uzun süreli iktidarda kalmak istememesi ve demokrasiye işlerlik kazandırıp, sistemin krizini yaptığı düzenlemelerle çözmek istediğini göstermektedir. Askerin uzun süreli iktidarda kalmaması, Türkiye’nin Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana gösterilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ve bu amaçla Batılı bir toplum olmak ve onların bulunduğu sistemin bir parçası olmak hedefiyle de ilişkilidir. Çünkü Türkiye’nin üyesi olduğu, NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi uluslar arası örgütler, Türkiye’de bir askeri yönetime sıcak bakmayacaklardır. Dolayısıyla dış şartlar, askeri yönetimlerin uzun süreli olmasını engellemiştir. Bunun dışında, İlder Turan’a göre; Türk Silahlı Kuvvetleri, temel görevini ülkeyi dış tehlikelerden korumak olarak algılayan profesyonellik düzeyi yüksek bir topluluktur. Sivil kadroların siyaseti düzenli yürütememeleri karşısında siyasete müdahale etmesi, asli görevini yapmasında aksamalara yol açmaktadır. Örneğin, güncel siyasete girmek; ordu mensupları arasında siyasal mevki, prestij ve güç elde etme yarışını başlatmakta, bu defa da, ordunun iç dayanışması zayıflamaktadır. Uzun soluklu siyasal müdahalelerin, Silahlı Kuvvetleri zayıflatacağı açıktır... Askeri müdahale döneminde, müdahaleye yol açtığı düşünülen siyasal ve iktisadi sorunların çözümüne gayret edilmekte, siyasal sistem yeniden biçimlendirilerek, demokrasiye geçilmektedir.⁴⁶³

Ayrıca Türkiye’de demokrasinin kesintiye uğradıktan sonra, tekrar kuralların belirlenip yeniden çok partili siyasal yaşama devam edilmesi, Türkiye’de askeri, sivil

⁴⁶³Bkz. (271), TURAN, 441.

seçkinler ve aydınlarca da paylaşılan bir demokrasi kültürünün var olduğunu, yerleştiğini göstermektedir.⁴⁶⁴

Toplumsal tercihlerde devletçi elitini öngördüğü istikametinin dışında bir eğilim hissedildiği anda askeri darbeler yoluyla devletçi elit harekete geçmiş, her harekete geçişinde toplumun siyasi tecrübeye dayalı ortak hafızasını adete sıfırlamıştır. Askeri darbelerden hemen sonra toplumun yeniden eski politikacılarla, eski politikalarla yoluna devam etmesinin nedeni budur. Şayet devletçi elit toplumun gerekirse kaza geçirerek, hata yaparak öğrenme sürecini tekamül ettirmesine müsaade etmiş olsaydı, belki de bugün Türkiye'nin kaderine damgasını basan yaşlı politikacılar devri çoktan kapanmış olacaktı. Askeri darbeler toplumun deneme yanılmadan geçmeden öğrenme süreçlerini askıya aldığı gibi, siyasi partilerin de toplumsal öğrenme süreçlerini, kendi politikalarını gözden geçirmelerini, demokratik bir değişim geçirmelerini engellemiştir.⁴⁶⁵

1960-80 dönemi Türkiye'de işadamları ve sanayicilerle, kamu bürokrasisinin önde gelenleri olarak ifade edilebilecek bir orta sınıfın yükselmeye başladığı bir dönemdir. Ancak Batı'dan farklı olarak, bu orta sınıf reform ve büyük çaplı toplumsal ve ekonomik değişiklikler isteyen bir sınıf değildir. Batı'da monarşi ve aristokrasiden siyasal ve Sosyo-ekonomik haklar elde etmek için yoğun ve şiddetli bir mücadeleye girmek zorunda kalan burjuvazi, Türkiye'deki orta sınıfın devlet himayesinde ve desteğinde kurulmasından dolayı çok daha farklı bir siyasal ve toplumsal ortamla karşı karşıyadır. Onun için Türk orta sınıfı, Batıdaki tersine ekonomiye karışmayan bir devlet istememektedir. Tarımsal gelirlerin ve gayri menkullerin yatırıma dönüştürülmesini de istememektedir. Toprak reformu sanayicilerin bir arzusu değil popülist partilerin sloganı olmuştur. Bu yüzden bu dönemde, hala siyaset (devlet), ekonomiden önce gelmektedir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴a.g.m., 441.

⁴⁶⁵Bkz. (164), ÇAHA, 290.

⁴⁶⁶Ersin KALAYCIOĞLU, "1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış", 475.

Ancak bu yıllarda bürokrasinin ve bürokratin prestijinde büyük bir değişme de olmuştur. Hem maaşların reel değeri azalmış hem de arzu edilirligi büyük darbe yemiştir. Sonuç itibariyle, bürokrasinin mesleki uygulamaları korumak ve ayrıcalıklarını kaybetmemek için girmiş olduğu mücadele, ekonomiye ayrılacak fonların, maaş ve yan ödemeler gibi, hiç de verimli olmayan alanlara kaymasına neden olmuştur.⁴⁶⁷

12 Eylül sabahı 1980 sabahı saat 04:30'da cunta adına okunan ilk bildiri Silahlı Kuvvetlerin devletin organları işlemediği için ülke yönetimine el koyduğunu ilan etti. Ayrıca parlamentonun dağıtıldığını, kabinenin görevine son verildiğini ve Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını bildiriyordu. Hemen ardından bütün siyasal partiler ve iki köktenci sendika konfederasyonunun (Sosyalist DİSK ve aşırı sağcı Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu MİSK) faaliyetleri durduruldu. Alparslan Türkeş'in dışındaki siyasal parti liderleri tutuklandı, saklanmış olan Türkeş iki gün sonra teslim oldu. Bütün ülkede olağanüstü hal ilan edildi, yurt dışına çıkışlar yasaklandı.⁴⁶⁸

Askeri rejim radikal siyaseti şiddetle bastırma ve merkezci partilerin eski liderlerini siyasi hayatın dışında bırakma görevini süratle yerine getirdi. 1980 müdahalesi, devletin her düzeyinde kökten yeniden yapılanmalara gerek olduğu yolunda yaygın bir inanç varken geldi. Askerlerin propagandası eski siyasi, iktisadi ve hukuki düzenlemelerin krizden sorumlu olduğu, kaçınılmaz olarak krize yol açtığı ve müdahaleyi ordunun bir görevi haline getirdiği fikrinin kafalara yerleştirilmesine yönelikti. İstenen restorasyon değil, radikal yenilikti. Bu yüzden Cumhuriyetçi elite fazla görev düşmedi; teknokratik yönetim ve hukuki-kurumsal alanlarda kökten değişiklikler gündeme geldi. Hummalı bir yasama faaliyetiyle, 60 yıllık bürokratik ve popülist mirasın idari sistemi kısa bir sürede tasfiye edildi.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ a.g.m., 475.

⁴⁶⁸ Bkz. (161), ZÜRCHER, 405.

⁴⁶⁹ Bkz. (31), KEYDER, 294.

16 Eylül'de Kenan Evren, ordunun uzun süre yönetimde kalacağına ilişkin ilk ipucunu veriyordu. Evren, “makul bir süre içinde” demokrasiye döneceğini bildiriyor, belirli bir süre vermiyordu. MGK'nın, “gelecekte benzer müdahalelerin önlenmesi için, demokratik düzenin sağlıklı biçimde işlemesini önleyen bütün engelleri kaldırmaya kararlı” olduğunu söylüyordu. “Sadece demokrasiye inananlar demokratik özgürlükleri hak eder”, diyerek, sol ve aşırı sağdaki partilerin siyasal sürecin dışında tutulacağını ortaya koyuyordu.⁴⁷⁰

Darbeden sonraki ilk altı hafta içerisinde 11.500 kişi tutuklandı, 1980 sonunda bu sayı 30.000'e çıktı ve bir yıl sonra yapılan tutuklama sayısı 122.600 idi. Bu tutumun olumlu sonucu, siyasal nedenli terörist saldırıların yüzde 90'ın üstünde azalmasıydı. Yakalanan ve tutuklananlar sadece teröristler değildi. Saygın sendikacılar, meşru siyasetçiler, üniversite öğretim üyeleri, öğretmenler, gazeteciler, hukukçular, kısacası, Eylül 1980 öncesinde belli belirsiz solcu (ya da kimi durumlarda İslamcı) görüşlerini dile getirmiş olanların bile başı derde girebiliyordu.⁴⁷¹

Yeni hükümet, 21 Eylül'de, yürütme yetkisi MGK'ya ait olmak üzere kuruldu. Başbakan emekli bir amiral olan Bülent Ulusu idi. Darbeyi planlayanlardan biri olan Ulusu, darbe bir ay önce gerçekleştirilmiş olsaydı MGK'da olacaktı. Hükümet daha çok bürokratlar, profesörler ve emekli subaylardan oluşuyordu. En önemli atamalar, Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına, Özal'ın yakın arkadaşı ve Merkez Bankası eski başkanı Kaya Erdem'in Maliye Bakanlığı'na getirilmesiydi.⁴⁷²

Darbeden sonra alınan siyasi tedbirler ve benimsenen iktisadi ve toplumsal politikalar Türkiye bağlamında yeniydi; ama, bunun dışında hiçbir özgünlükleri yoktu. Benzer bir evrimden geçmiş başka ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'deki darbe

⁴⁷⁰Bkz. (165), AHMAD, 251.

⁴⁷¹Bkz. (161), ZÜRCHER, 408.

⁴⁷²Bkz. (165), AHMAD, 252.

de toplumsal ve iktisadi krizden sonra gelmişti. Gerek burjuvazi gerekse bürokrasi, ekonominin, dünya ekonomisinin yaptırımıyla karşılaşmadan genişlediği dönemin artık sona erdiğini ve yeni düzenlemelerin gerektiğini kabul ediyordu. Artık IMF reçeteleri ile ülke kurtarılmaya çalışılacaktı. Bu hazır liberalizm şablonu ücretlerin azaltılması yoluyla kar oranlarının yükseltilmesini, sosyal harcamaların kısılmasını ve tarımsal gelirlerin düşürülmesini öngörüyordu. Aynı zamanda hükümet ihracata sübvansiyon verecek ve ülke parasını devalüe edecekti.⁴⁷³

Parlamento ve basında hiçbir muhalefetin olmadığı koşullarda MGK'nın olağanüstü yasama yetkilerini arkasına alan hükümet istediği her önlemi uyguladı. Nitekim Avrupa'daki NATO güçleri komutanı General Bernard Rogers'ın ricası üzerine hükümet Ekim ayı içinde Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesine karşı vermiş olduğu vetoyu kaldırdı. Batı (özellikle Washington ve Bonn) borca batmış bir ekonomiyi suyun yüzeyinde tutmak için kredi vaadinde bulunarak bu jeste karşılık verdi.⁴⁷⁴

12 Eylül yönetiminin siyasal otoritesinin içeriğini meydana getiren en belirgin özellikleri sıralamak gerekirse, hiç şüphesiz ilk sırada gelecek olan tek bir liderin merkezi ve pederşahi görüntüsüdür. Siyasal otorite, halkın babası görüntüsündeki, “Türk idare geleneklerindeki” güçlü, üstün, hayırsever, tatlı sert, ve doğal olarak kişisel, öznel bir geleneksel otorite görüntüsündedir. Burada karizmadan çok “millî” gelenek ve görenekler atıf noktası oluşturduğundan sultani tip özellikleri ağır basan bir Patrimonyal yönetim biçiminden söz edilebilir. Kamu bürokrasisi, görüntü itibarıyla yasal-ussal yapısını sürdürürken, siyasal otoriteyle yasal-ussal yönetim ilkelerine göre değil de, üstün lidere ve etrafındaki seçkinlere kişisel bağlılık, sadakat, itaat gibi “geleneksel” ölçütlere göre, 1960-80 döneminde görülmeyen

⁴⁷³Bkz. (31), KEYDER, 295.

⁴⁷⁴Bkz. (165), AHMAD, 252.

ölçülerde çalışmaya başlamıştır. Geniş çaplı bürokrat soruşturmaya tabi tutulmuş, yükselmelerde liyakat yerine bireyin öznel olarak taşıdığı kimlik önemli olmuştur.⁴⁷⁵

Anayasayı oluşturmak için Milli Birlik Konseyi'nin belirlediği, Danışma Meclisi 23 Ekim 1981'de ilk kez toplandı. Danışma Meclisi başkanlığını Prof. Orhan Aldıkaçtı yapacağı 15 üyeli bir Anayasa Komisyonu seçti. Komisyon 17 Temmuz 1982'de yeni anayasanın ilk taslağını hazırladı. Bu metin birçok yönden 1960'taki anayasal gelişmelerin ters yöne çevrilmesiydi. İktidar yürütmenin elinde toplanmış ve Cumhurbaşkanı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri artırılmıştı. Ayrıca basın özgürlüğü sendika özgürlüğü (siyasal amaçlı grevler, dayanışma grevleri ve genel grevler yasaklanmıştı) ve kişi hak ve özgürlükleri sınırlanmıştı. Temel hak ve özgürlükler (ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü vb.) anayasaya dahildi, ancak bunların, ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, Cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı gerekçesiyle iptal edilebileceği, askıya alınabileceği ya da sınırlandırılabilceği belirtilmekteydi.⁴⁷⁶

Yeni anayasa 7 Kasım 1982 yılında halkoylamasına sunuldu. Kabul yada ret durumu, Orgeneral Kenan Evren'in şahsiyetiyle doğrudan bağlantılıydı, çünkü anayasanın geçici bir maddesi, anayasa kabul edildiği takdirde, onun kendiliğinden yedi yıllık bir dönem için Cumhurbaşkanı olacağını bildiriyordu. Siyasal terörü bastırdığı için Kenan Evren'in halk kitlesi arasında popülaritesi yüksekti. Sonuçta anayasa yüzde 91 evet oyuyla kabule edildi.⁴⁷⁷

12 Eylül anayasası merkezin önemini tekrar artırmıştır. Devlet'in (merkezin) azalan itibarını tekrar yüceltmesi, adeta bir devlet fetişizminin oluşmasına yol açmıştır. Milli egemenliğin yanı sıra Devlet Egemenliği de tescillenmiştir. Yasamanın yetki ve hareket alanı azalırken, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere

⁴⁷⁵Bkz. (466), KALAYCIOĞLU, 484.

⁴⁷⁶Bkz. (161), ZÜRCHER, 409.

⁴⁷⁷a.g.k., 410.

yürütmenin yetki alanının artırılması, 1980'ler neo-patrimonyalizminin temel bir unsuru olmuştur.⁴⁷⁸

Bu dönemin bir başka unsuru da, bürokrasi de itimada şayan olarak kabul gören grupların içinde İslamcı kesimin saygın bir yere kavuşması, bu grubun hem bürokraside, hem de toplumda yaygınlaşması olmuştur. Buna paralel olarak, İslam siyasal otoriteye ve lidere sadakat ve itaatin temelini oluşturacak biçimde kullanılmaya, yaygınlaşan bir eğilimle devam etmiştir. Devlet başkanının bir müftüyü aratmayacak yorumlarla halka doğru yolu göstermek için dini kullanmaya başlaması ile bir yenilik daha Cumhuriyet tarihinde yerini almıştır. Din ve ahlak derslerinin bir anayasal kural haline gelmesinin de aynı döneme rastlaması herhalde tesadüf değildir.⁴⁷⁹

Yeni anayasa ile öğrenciler, öğretmenlere ve devlet memurlarına parti üyeliği yasaklandı. Yeni partilerin kadın ya da gençlik kolları kurmalarına, sendikalarla ilişkilerini geliştirmelerine ve köylerde şube açmalarına izin verilmeyerek toplumda kök salmaları olanaksız hale getirildi. Böyle bir ortamda siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesiyle on beş parti kuruldu. Ancak 12 parti, ordu tarafından veto edildi. Sonunda 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmalarına izin verilmiş olan üç parti açıklandı. Bu partiler şunlardı:

- Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in liderliğindeki, generallerle yakından özdeşleştirilen ve onlar tarafında desteklenen Milliyetçi Demokrasi Partisi;
- Necdet Calp'in liderliğindeki, CHP'nin geleneksel Kemalist kanadına yakın olan Halkçı Parti;
- 1979-80'de başlatılan ekonomik reform programının arkasındaki adam olan, askeri yönetim zamanında mali skandalların sonucunda görevden atılana kadar

⁴⁷⁸Bkz. (466), KALAYCIOĞLU, 485.

⁴⁷⁹a.g.m., 485.

ekonomiden sorumlu “tam yetkili bakan” olarak hizmet veren Turgut Özal’ın liderliğindeki Anavatan Partisi.⁴⁸⁰

Askerler seçimde kendi destekledikleri asker kökenli aday olan Turgut Sunalp’in seçimi kazanmalarını istiyorlardı. Bunun için ağırlıklarını koymaya çalıştılar. Fakat ne Sunalp ne de Calp kitlelerin ilgisini uyandıramadı. Askeri yönetimi çağrıştırmaları nedeniyle zaten halkın tepkisini çekiyorlardı. Seçim sonuçları, ordunun beklediği gibi çıkmadı. Tek sivil parti olan Turgut Özal’ın partisi Anavatan Partisi açık oyla seçimleri kazandı. Milliyetçi Demokratik Parti ancak oyların yüzde 23’ünü alabildi. Halkçı Parti ise yüzde 30 oy aldı. Anavatan Partisi ise oyların yüzde 45’ini aldı. Seçim sisteminin yardımıyla da Özal, mecliste salt çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidar oldu.

ANAP, ideolojik akımların ve çıkar gruplarının garip bir koalisyonuydu. Bunlar partiye kısmen ordunun kısıtlayıcı uygulamaları altında gidecek başka yerleri olmadığı için katılmış bulunuyorlardı. Parti, kendisi de modern sanayi burjuvazisinin ve Anadolu’nun küçük işadamlarının bir koalisyonu olan eski Adalet Partisi’nin, dinci Milli Selamet Partisi’nin ve faşist Milliyetçi Hareket Partisi’nin desteğini almıştı. Özal, ekonomiden iyi anlayan, özel sektörde başarı ile görev yapmış, ekonominin liberalleştirilmesini savunan, büyük sermaye ile de arası iyi olan, dinci çevrelerle de arası iyi, karizmatik bir liderdi. Özal’ın bir diğer yönü de Demirel gibi, sıradan Türk’ün kendini özdeşleştirebileceği türden bir siyasetçiydi. Bir taşra kenti olan Malatya’dan gelen ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş bir siyasetçiydi. Bu da onun kendisini halka daha kolay kabul ettirmesini sağladı. Özellikle kente göç etmiş, gecekondulu kesimlerinde, yükselme hedefi olan insanlar arasında o bir örnekti. Özal onların dilini iyi biliyordu.⁴⁸¹

⁴⁸⁰Bkz. (161), ZÜRCHER, 411.

⁴⁸¹a.g.k., 412.

ANAP liberal bir ekonomik politika, serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs özgürlüğü, devletçiliğin terk edilmesi, yerel yönetimlere inisiyatif verilmesi, bürokrasinin azaltılması gibi görüşler, İslamcı/muhafazakar bir görüntüyle birlikte savunarak işbaşına gelmiş ve iktidarını sürdürmüştür. Bu görüşler yanı sıra ekonomiyi rayına oturtmak, enflasyon ve işsizliği aşağıya çekmek, yüksek bir kalkınma hızı, bolluk içinde bir piyasa sözleri vermiştir. Ayrıca, asayişin sağlandığı bir toplumsal barış ortamı vaadinde de bulunmuştur.⁴⁸²

ANAP'ın yükselmesi, Nilüfer Göle'ye göre uyguladığı şu siyasetlerden dolaydır.

1. Çatışma yerine uzlaşma ve halkı dinleme,
2. Pragmatik siyaset, ideolojilerin silinişi,
3. Muhafazakar, modernist politikalar.

ANAP hükümeti eğitim konusunda ise Lisansaltı düzeyde düşünme ve eleştirme niteliğinin dışında resmi ideoloji ve muhafazakar değerleri benimsetme, üniversite düzeyinde ise bilgiyi pasifize edip varolanı yineleme ve katı idari kurumsallaştırma yoluna gitmiştir.⁴⁸³

1980'lerden sonra merkez artık Kemalist türdeşliğini yitirmiştir. Merkez'e, Kemalizm'e bağlılığı son derece şüphe götürecek çok sayıda grup dahil olmaya devam etmiştir. Özellikle üst düzey sivil kamu bürokrasisinde rol alanların izledikleri Sosyo-politik yükselme çizgisi, ya milliyetçi/ırkçı, ya da İslamcı/muhafazakar, veya

⁴⁸²Bkz. (466), KALAYCIOĞLU, 488.

⁴⁸³Nilüfer GÖLE, "1980 Öncesi Türkiye'de Siyasal Toplum", Türkiye'de Siyaset, Haz. Ali Y. Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu, 18.

kısaca non-Kemalist bir çizgi olabilmıştır. Kenar, hem merkeze nüfuz etmiş, hem de onun türdeş olma niteliğine son vermiştir.⁴⁸⁴

Bu dönem hızlı toplumsal hareketlilik sonucunda, 1970’lerde başlayan, kenarın eski ayrımlarının yeni konumlarda farklılaşmasına neden olmuştur. Kenarın kentte dinsel, etnik gruplaşmaların ördüğü gecekondu karşısında, kentin gittikçe küçülen eski ve yerleşik nüfusu; dindar olan ve olmayan; Alevi/Şii ve Sünni, Irkçı ve Ulusçu, sosyalist ve kapitalist, sol ve sağ gibi eskiden beri gelen ayrımların yanı sıra, “yuppie”ler, iş bitiriciler gibi toplumsal akışkanlığı yüksek yeni Sosyo-politik gruplaşmalar ortaya çıkarmıştır. Din ve laiklik, ekonomik sorunlar yanı sıra Türkiye’nin siyasal gündeminin 1980’lerdeki en önemli tartışma konusunu oluşturmaya devam etmiştir. Bu konunun bir türevi olarak kadın hakları da önemi artan bir sorun olarak 1980’lerden 1990’lara geçen bir konu olmuştur. Keza, çevre sorunları da 1980 ve 1990’larda en çözümlü arzulanan sorunların arasına girmiş bulunmaktadır.⁴⁸⁵

Yeni iktisadi tedbirler sanayi burjuvazisi içinde büyük sarsıntılara yol açtı. Hızlı bir sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi görüldü: en büyükler hariç, burjuvazinin bütün katmanları belirsiz bir iktisadi ortamın içine itiliverdi. Yükselen karlar ise yeni yatırıma yol açmadı. Buna rağmen eleştirel veya muhalif sesler nadiren duyuldu. Küçük sanayiciler ve tüccarlar arasında, özellikle büyük şirketlere tanınan ayrıcalıklara itiraz edenler oldu. Ama burjuvazi, belirsizlik yerine kısıtlı da olsa bir demokrasiye yeğlemiştir.⁴⁸⁶

Bu dönemde devletin maaşları kısıtlama politikası ücretlerin iyice düşmesine neden oldu. Devlet eğitim, sağlık gibi hizmetlere daha az para ayırıyordu. İşsizlik artıyordu. Liberalizm, vahşi bir Pazar ekonomisi olarak kendini gösteriyordu. Bunun

⁴⁸⁴a.g.m., 486.

⁴⁸⁵a.g.m., 487.

⁴⁸⁶Bkz. (31), KEYDER, 296.

yanında kısa dönemde zengin olanların varlığı da söz konusuydu. Artık ithal ikameci bir politika terk edilmiş, liberal politikalar uygulanmaya başlamıştı.

Çok yüksek fiyat enflasyonuna, yüksek oranda işsizliğe, ekonomik belirsizlik ve ekonomik gelişme hadlerindeki dalgalanmalara, ciddi boyutlara varan siyasal meşruluk sorunlarına karşın, siyasal gerilimin ve istikrarsızlığın 1970'ler ölçüsünde artmamasının nedeni, öncelikle, demokrasinin yerleşmiş olmasından çok seçmenin siyasal istikrarsızlık yaratma eğiliminde göreceği siyasal parti ve liderden uzak duracağı işareti vermesinde bulunabilir. Askeri darbe isteklisi diyebileceğimiz bir basına artık sık rastlanmamaktadır. Özellikle aydınlar arasında, askeri yönetim ile kalkılmalabileceğini savunun fikirler azalmıştır. Aydınlar ve basın askeri yönetimin yarardan çok zarar getireceğini düşünmüşlerdir.⁴⁸⁷

1983 sonrası dönemde seçmenleri büyük çoğunluğunun mevcut partilerle güçlü bir özdeşleşme duygusu göstermemiş olması, Türk siyasal hayatının en göze çarpan özelliklerinden biridir. Bu dönemde, partilerin kendilerinden çok liderleri seçmenlerin gözünde çekiciliğe sahip olmuş ve siyasal tercihlerin belirlenmesinde daha fazla rol oynuyor görünmüştür. Bu nedenle, eski kuşak seçmenler kendilerini yeni siyasal partilerle özdeşleştirmede göreceli bir güçlük çekmişlerdir.⁴⁸⁸

Özal zamanında Türkiye'de demokratikleşme süreci yeniden başladı. Yavaş bir ilerleme sağlansa da, demokrasiye geçiş için bu ilerleme önemliydi. Özal, bunu askeri yönetim ile işbirliği içerisinde sağlamaya çalıştı. 1984 yılındaki yerel seçimleri de kazanarak, durumunu pekiştirdi. Bu yerel seçimlerde yasaklanan siyasi partilerin bir kısmı da seçimlere katıldı. Bu ileride ANAP'ın aleyhine bir durum yaratacaktır. İkinci sırada İsmet İnönü'nün oğlu olan Fizik Profesörü olan Erdal İnönü'nün partisi olan Sosyal Demokrat Parti vardı. Onun oy oranı ise yüzde 23.5'di. Üçüncü ise liderliğini yasaklı olan Süleyman Demirel'in yerine emanetçilerin yaptığı, Doğru Yol

⁴⁸⁷Bkz. (466), KALAYCIOĞLU, 487.

⁴⁸⁸Ersin KALAYCIOĞLU - Ali Y. SARIBAY, "İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler", Türkiye'de Siyaset, Haz. Ali Y. Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu, 495.

Partisi vardı. DYP ise yüzde 13.5 oy aldı. Necmettin Erbakan'ın kurduğu Milli Selamet Partisi yerine kurulan Refah Partisi ise yüzde 4.5 oy aldı. Cuntanın kurduğu asker kökenli partiler, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti ise tam bir hezimet yaşadılar. MDP yüzde 9, HP ise ancak yüzde 7 oy alabildi.⁴⁸⁹ Bu oy oranları aynı zamanda sivilleşme ile beraber halkın tekrar eski oy verme biçimine geri döndüğünü de gösteriyordu. ANAP'a verilen oylarda bir ölçüde ANAP'ın yıpranmamış bir parti olması, Özal'ın misyonu, ekonomiyi iyi bilmesi, yabancı dili olması, uluslar arası finans kuruluşları ve liderlerle kurduğu işbirliği ve sempatik tavrı onu ve partisini öne çıkarmıştı. Halkın, ihtilallerin ardından, ihtilallerde işbirliği yapan parti ve liderleri cezalandırması 12 Eylül sonrasında da karşımıza çıkmaktadır. Askerin partileri olan MDP ve HP'nin aldığı oy oranları bunu ifade etmektedir.

1985 yılında Halkçı Parti ile Sosyal Demokrat Parti birleşti. Sosyal Demokrat Halkçı Parti adını aldı. Ama aynı yıllarda eski CHP lideri Bülent Ecevit, Demokratik Sol Parti'yi kurduğu. Bu iki parti ileride CHP'nin mirası konusunda sürekli çatışacaktır. DSP'nin başkanlığını Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit yapıyordu. Ecevitler, SHP'yi seçkinci ve modası geçmiş olarak tanımlıyor e DSP'nin konumunu işçilerin tek gerçek partisi olarak belirtmeye çalışıyorlardı. Mayıs 1986'da Milliyetçi Demokrasi Partisi kendini feshetti. Milletvekillerinin çoğu ANAP'a, bir kısmı ise DYP'ye katıldılar. Aralık ayında ise SHP'den ayrılan 18 milletvekili DSP'ye katıldı. Böylece DSP'de mecliste temsil imkanına kavuştu.⁴⁹⁰

Özal, Türkiye'yi kısa sürede kalkındırmak hedefindeydi. En önemli meselesi ekonomiydi. Sloganı ise, "Orta direk"ın oluşturulması, refah düzeyinin artırılmasıydı. Özal, Türkiye'yi kısa süre içinde büyük bir güce dönüştürecek projelerden söz ediyor, kendi hükümetini konuşmaktan çok "iş yapan" bir hükümet

⁴⁸⁹Bkz. (161), ZÜRCHER, 413.

⁴⁹⁰a.g.k., 414.

olarak betimliyor ve ülkenin yeniden ileriye doğru hamle yapmakta olduğu izlenimini yaratıyordu.⁴⁹¹

Eski siyasi liderler partilerini kurdurmuş, el altından partilerini idare ediyorlardı. Siyasi yasaklı oldukları için, dışarıdan sürekli beyanatlar vererek gündeme geliyorlardı. Özel bunu önlemek ve bu liderlerin meydan okumasına cevap vermek için anayasada eski siyasetçilerin siyaset yapma yasağının kaldırılmasını halkoyuna sunmaya karar verdi. 6 Eylül 1987’de yapılan ve Özal’ın “Hayır” yönünde propaganda yaptığı referandumda az bir farkla “Evet” oyu çıktı. Hayır, yüzde 49.8, Evet ise yüzde 50.2 oy almıştı. Bu sonuçların sonunda Özal Kasım ayında bir erken seçime gitmeye karar verdi.⁴⁹²

Seçimler öncesinde Özal, Türkiye çapındaki yüzde on barajının dışında, seçim bölgeleri için de ayrıca baraj koydu. Belli bir seçim bölgesinde barajı geçemeyen partinin, o bölgeden milletvekili çıkarması imkansız hale geliyordu. D’Hondt nispi temsil sistemi adı verilen bu sistem büyük partilerin lehine bir durum yaratacaktı. 29 Kasım 1987’de yapılan erken seçimleri ANAP yüzde 36.3 oy oranı ile birinci olarak kazandı. Nispi temsil sistemi sayesinde 292 milletvekili çıkardı. Bu ANAP’ın salt çoğunluğu sağlamasına yetiyordu. Bu seçimlerin ikinci partisi ise SHP oldu. Oy oranı ise yüzde 24.8 olarak gerçekleşti. DYP ise yüzde 19.2 ile üçüncü oldu. Ecevit’in DSP’si yüzde 8.5 ile baraja takıldı. Bu seçimler Özal’a ve partisine yeniden 5 yıllığına Türkiye’yi idare etme hakkını vermişti. Özal’ın meşruiyetini sorgulayan muhalefeti de susturmuştu.⁴⁹³

Haziran 1988’de Turgut Özal parti kurultayında konuşma yaparken öldürülmeye çalışıldı. Kartal Demirağ adlı bir kişi tarafından saldırıya uğradı. Silahlı saldırı sonunda parmağından yaralandı. Fakat olayın siyasi bağlantıları sonraları aydınlatılmadı. Bu olayla ilgili daha sonra bir çok iddia ortaya atıldı. Ama bunların

⁴⁹¹Bkz. (165), AHMAD, 245.

⁴⁹²Bkz. (161), ZÜRCHER, 414.

⁴⁹³a.g.k., 415.

hepsi Özal'ın ölümü gibi bir sır olarak kalmaya devam etti. Bu tür olaylar, sık sık Türkiye'de, "derin devlet", "*gladio*" gibi bir takım gizli örgütlenmeleri çağırırsa da, siyasi liderlerin hiçbiri bunlar üzerine kararlılıkla gidemediler. Daha sonra açığa çıkacak olan "Susurluk skandalı" ile bu bağlantılar daha fazla gün yüzüne çıkacaktır.

1987 genel seçimlerinden sonra Anavatan Partisi hızla oy kaybetmeye başladı. Bunda Özal'ın vaat ettiği enflasyonu düşürememesi, ekonomik durumda herhangi bir iyileşmenin olmaması etkili oldu. Ortalama ücretlinin maaşı, 1980'den bu yana yüzde 47 azalmıştı. Kuşkusuz bunda uygulanan liberal politikaların etkisi vardı. IMF reçetelerin başvuran Türkiye'ye IMF'nin önerdiği en önemli koşullar, ücretlerin azaltılmasıydı. Sermaye birikimini zorunlu gören kapitalistleşme süreci, işçi ücretlerinin azaltılması, sabit ücretlilerin ezilmesi sonucunu doğurmuştu. Özal'ın orta direği ortada yoktu. Liberal politikalar tam bir yıkıma neden olmuştu. Bunun sonucunda rüşvet, adam kayırma, rant ekonomileri olağan hale gelmişti. Daha az ücretle yaşamak zorunda kalan memurları Özal açıkça rüşvete yöneltiyordu. Bunu, "Benim memurum işini bilir" sözüyle açıkça ifade etmişti.

Özal'ın oy kaybetmesinin bir nedeni de hısım ve akrabalarını devlet ihalelerinde, devlet görevlerinde kayırması, onlara görev vermesiydi. Devlet Özal ve akrabalarının hizmetine girmişti. Pragmatist Özal, devletin saygınlığını bitirmiş, oğlunu, kızını, kardeşlerini, hısımlarını, akrabalarını zengin etmiş, onlara iltimas sağlamıştı. Özal ailesi devlet imkanlarını kendi şahsi işleri için kullanıyorlardı. Özel televizyonlar, havayolları ve ihaleler kendi akrabalarına veriliyordu. Bu artan oranlarda halkın tepkisini çekti. Gerçi Özal, toplumsal yapıya bir mobilizasyon kazandırmış, toplumsal hareketlilik artmıştı. Avrupa ve Amerika'ya gidip buralarda eğitim alan gençler ülkede üst düzey görevlerde yer alıyorlardı. Özal, herkese açık bir toplumsal hareketlilik istiyordu. Fırsat eşitliği imkanlarını oluşturmaya çalışmıştı. Fakat Özal hep gıpta ile baktığı çağdaşları, İngiltere'de Margaret Thatcher, Amerika'da Ronald Reagan politikaları gibi başarılı olamadı. Özelleştirme uygulamaları onun döneminde başlamış, fakat büyük bir başarı sağlanamamıştı. Aynı dönemde birçok Avrupa ülkesi özelleştirmeyi başarıyla uygulamıştı. Muhalefetin de

özelleştirmeye direnmesi, Türkiye'nin hep sırtında bir kambur olan ve partizanlıkla zarar eden devlet kurumlarının (KİT'ler) satılmasını engelledi. Bu kara delikler kapatılabilse, buralardan gelecek paralarla Türkiye borçlarını ödeyebilseydi belki ekonomisini düze çıkması daha kolay olabilirdi. Fakat Özal'ın hızla inandırıcılığını kaybetmesi, uyguladığı yanlış politikalar onun başarısız olmasına neden oldu.

Özal'ın ANAP'ının erimesinin bir nedeni de partideki "Kutsal İttifak"ın bozulmasıydı. ANAP dört farklı eğilimi birleştiren bir partiydi. Özal parti içerisinde güçlenmeye başlayan, milliyetçi ve muhafazakar eğilimleri yavaş yavaş tasfiye etmeye başladı. Özal ağırlığını partinin liberal kanadı üzerine koydu. Eşi Semra Özal sık sık viskisini yudumlayarak, ağzında sigarasıyla siyasi demeçler veriyordu. Kendi aile üyelerinin bile itirazına rağmen eşi Semra Özal'ın Nisan 1991'de İstanbul İl Başkanı olmasını sağladı. Bu parti içerisindeki milliyetçi ve muhafazakar tabanın başka partilere gitmesine neden oldu.

Partisinin gittikçe oy kaybettiğini gören Özal 1989 yılında görev süresi dolacak olan Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yerine gözünü Cumhurbaşkanlığı'na dikti. 26 Mart 1989 yılındaki yerel seçimlerde oy oranı yüzde 22'ye düşen Özal'ın tek kurtuluşu hala mecliste çoğunluğu olan ANAP'ın oyları ile Çankaya'ya çıkmaktı. Fakat bu durum muhalefetin yüzde 22'lik oy oranı ile Cumhurbaşkanı olan birinin meşru olmayacağını ve Cumhurbaşkanlığı makamının şaibeli olacağını iddia etmelerine neden oldu. Özal muhalefetin bütün bu tepkisine rağmen Cumhurbaşkanı adayı oldu ve partisini desteğiyle Cumhurbaşkanı olarak seçildi. 31 Ekim günü Özal Türkiye'nin Sekizinci Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Türkiye'de ilk sivil kökenli Cumhurbaşkanı Özal oldu.⁴⁹⁴

Turgut Özal partisini başına ve başbakanlığa Yıldırım Akbulut'u atadı. Akbulut'un parti içerisinde hiçbir ağırlığı ve entelektüel yönü yoktu. Partiye uzun yıllar hizmet etmiş biriydi Akbulut. Herkese Akbulut'un bir emanetçi olduğunu

⁴⁹⁴Bkz. (165), AHMAD, 251.

biliyordu. Daha sonra parti içerisinde liberal kanadın zaferi ile sonuçlanan mücadele sonunda 17 Haziran 1991’de Mesut Yılmaz parti liderliğini ele geçirdi. Mesut Yılmaz Özal’ın kabinesinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış genç ve vizyon sahibi, liberal fikirleriyle tanınan bir siyasetçiydi. Şüphesiz onun genel başkanlığa seçilmesinde Özal’ın etkisi de vardı. Fakat Yılmaz daha sonra partiyi hızla Özal’ın etkisinden kurtarıp bağımsızlaştırmaya çalıştı. Özal bir süre sonra parti içerisindeki ağırlığını kaybetmeye başladı.

Partinin liberalleştirilme siyasetinde Özal’ın solun önce “perestroyka” ve sonra da Sovyet bloğunun yıkılması artık bir tehdit oluşturmadığını ve Arap dünyasının birçok yerinde ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde güç toplamakta olan İslami siyasal hareketlerinin daha tehlikeli olabileceğini düşünmesi etkili olmuştur. Türkiye’de artan İslamcılık ANAP’ın bile gözünü korkutmuştur. Ayrıca laiklik ordunun da hassas olduğu bir konu olduğu için ANAP, İslamcı taban ile arasına mesafe koymaya çalışmıştır.⁴⁹⁵

Bir diğer faktör de özellikle Soğuk Savaşın sona ermesi, Sovyetlerin Afganistan’da mağlup olup çekilmesi, Varşova Paktının dağılması sonrasında özellikle NATO ve Batı ittifakının yeni bir düşman imajı yaratmaya çalışması ve bu yeni çatışmanın da din ve kültür temelli olacağını ilan edip İslamcılığın yeni tehdit olduğunu ilan etmesinin de şüphesiz etkisi vardı. Daha önce “Yeşil Kuşak Projesi” ile İslamcılarla sıkı bir işbirliğine giden, Ladin gibi Suudi kökenli zenginleri destekleyip Afganistan’daki mücadeleye siyasi ve ekonomik destek sağlayan Batı ve ABD artık yeni siyaset anlayışı, “Yeni Dünya Düzeni” içerisinde bu grupları düşman olarak nitelemişti. Bunun düşünsel temellerini de Samuel P. Huntington gibi düşünürler yapmaktaydı. Huntington, başlıca yedi veya sekiz büyük medeniyet sayıyor bunların gelecekte dünya üzerindeki çatışmaların nedeni olacağını iddia ediyordu. Bu özellikle küreselleşme ile beraber kimliklerin yeniden önem kazanacağını ve insanların bu parçalanma ortamında tekrar kendi medeniyet eksenli

⁴⁹⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 419.

tanımlamalara dayanacaklarını ve dünyanın yeniden din ve medeniyet eksenli çatışmalara sahne olacağını vurguluyordu.⁴⁹⁶

Huntington şöyle demektedir:

“ Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünya da mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek.”⁴⁹⁷

Huntington'un bu makalesi dünya üzerinde büyük bir etki yarattı. Baskıların azalmasıyla insanların daha fazla kimliklerine sahip çıkmaları ve kimliğin en önemli parçalarından birinin de din ve kültür olması dünya üzerinde dine duyulan ilginin artmasına neden oldu. Türkiye'de de nitekim İslamcı görüşleri ile tanınan ve daha önce iki kez kapatılan Refah Partisi hızla Türkiye gündemine girmeye başlayacaktır. Özal'ın “Yeni Dünya Düzeni” içerisinde Türkiye'ye verilecek yeni jandarmalık rolü nedeniyle, İslamcı tabanla arasına mesafe koymuş olması anlamlıdır. Ayrıca siyasi yasakların kalkması ile eski yasaklı liderlerin yeniden partilerinin başına geçmeleri artık bu oyların gerçek merkezlerine yönlendirmelerine de neden olmuştu. ANAP, netice de bir kitle partisiydi. İdeolojik temeli yoktu. Pragmatist bir partiydi. İdeolojik talepleri yerine getirilmesi beklenemezdi. Bunun için bu oylar ANAP'tan diğer partilere kaymaya başladı.

⁴⁹⁶Samuel P. HUNTINGTON, “Medeniyetler Çatışması”, Çev. Mustafa Çalık, 16.

⁴⁹⁷a.g.m., 14.

Türkiye bu dönemde çok ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Güneydoğu'da hızla etkinliği artan ve birçok masum insanın ölmesine neden olan ayrılıkçı Kürt İsyân hareketi olan PKK gittikçe güçleniyordu. Bu ortam içerisinde askerler hükümeti zayıf davranmakla suçluyor ve daha sert tedbirler alınmasını istiyorlardı. Ayrıca büyük kentlerde faili meçhul siyasi cinayetler işleniyordu. Ülke aydınlarından Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok gibi isimler öldürülmüştü. Bu cinayetler aydınlatılamamıştı. Artan enflasyon, işsizlik ülkeyi yeniden bunalımların eşiğine getirilmişti. Askerlerin yeniden siyasete müdahale edebileceği bile konuşuluyordu. Eski siyasi liderler hızla güç kazanıyordu. Askerin siyasete yaptığı 12 Eylül müdahalesinin tüm kazanımları silinmişti.⁴⁹⁸

ANAP'ın liberalleşme ve demokratikleşme için yaptığı girişimlerin en önemlisi düşünce hayatını sınırlayan ve pek çok aydının hapse girmesine neden olan 141,142 ve 163. maddenin kaldırılması oldu. Bu maddeler sınıf ve dine dayanan siyasetleri yasaklıyordu. Ayrıca ANAP, 12 Eylül yönetimince anayasaya konulan Kürtçe'nin özel hayatta kullanımını yasaklayan maddeyi kaldırdı. Demokratikleşme yönünde atılan bu adımlar çok yetersizdi. Bundan ülkenin PKK ile yaptığı savaş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde devam eden, Olağanüstü Hal Yönetimi'nin de etkisi vardı. Böyle bir ortamda daha fazla demokrasi, ayrılıkçı hareketlerin işlerine yarar diye düşünülüyordu. Nitekim çıkarılan, "Anti-terör yasası" ile terörizmin tanımını iyice genişletiliyordu.⁴⁹⁹

Bu yıllarda Türkiye siyasetinde etkili olan bir diğer gelişme de, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali oldu. Uluslararası toplum bu işgale kayıtsız kalmadı. Başta ABD olmak üzere, birçok ülke bir koalisyon kurarak Irak'a karşı girişilecek bir hareket için hazırlıklara başladı. Türkiye'nin jeo-stratejik ve jeo-politik önemi yeniden artmıştı. Özal, körfez krizini kendi önemini artırmada bir fırsat olarak kullanma eğilimindeydi. Türkiye, uluslararası toplumun beklentilerine uyarak, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapattı. Irak'a ambargo uygulamaya

⁴⁹⁸Bkz. (165), AHMAD, 251.

⁴⁹⁹Bkz. (161), ZÜRCHER, 422.

başladı. Türkiye'nin bu tavrı, Batılı ülkelerin takdiriyle karşılandı. Özal, ABD başkanı Bush'un en önemli destekçisiydi. Özal, hükümeti ve meclisi atlayarak doğrudan Beyaz Saray'la ilişkiye geçerek telefon diplomasisiyle durumu idare etmeye çalışıyordu.

Özal'ın düşündüğü politikalara ciddi muhalefet oluştu. Kendi partisinden iki liberal kökenli milletvekili istifa etti. Dışişleri Bakanı Ali Bozer 2 Ekim'de, Milli Savunma Bakanı Sefa Giray ise 18 Ekim'de görevlerinden istifa ettiler. Türkiye'yi sarsan ve Türkiye'de bir ilk olan istifa haberi ise Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası oldu. Torumtay 3 Aralık'ta Özal'ın yapmayı düşündüğü politikaları benimsemediğini ve devlet anlayışına uygun olmadığı için istifa ettiğini söylüyordu. Bir süredir Özal Genelkurmay Başkanı Torumtay'ı by-pass etmişti. Torumtay ılımlıydı. Çıkabilecek bir savaşta Türkiye'nin görev almasını istemiyordu. Özal ise artık Türk dış politikasının değişmesi gerektiğini, pasif bir tutumun bize bir şey kazandırmadığını iddia ediyordu. Artık daha aktif bir dış politika zamanı gelmişti.⁵⁰⁰ Türkiye bir koyup beş alacaktı. Özal'ın özellikle Irak'ın kuzeyi ile ilgili hesapları vardı. Buradaki Musul, Kerkük gibi petrol bölgelerinin denetiminin kendisine bırakılabileceğini umuyordu belki de. Ama sonuç pek Özal'ın umduğu gibi olmayacaktı.

20 Ekim 1991 tarihinde erken bir genel seçime gidildi. Bir süredir iktidarın meşruluğunu kaybettiğini, yüzde 20 ile ülkeyi tek başına idare ettiğini iddia eden muhalefet erken bir genel seçim için bastırmaktaydı. İktidardaki ANAP'ın genel başkanı Mesut Yılmaz'da kendisi için daha uygun olduğunu düşündüğü tarihte, ülkeyi erken genel seçime götürdü. Seçim sonuçları beklendiği gibi Süleyman Demirel'in DYP'sinin seçimleri kazanması ile sonuçlandı. DYP yüzde 27 oy aldı. Beklenenin aksine ANAP ikinci parti olarak çıktı seçimlerden. ANAP'ın oy oranı ise yüzde 24'ti. SHP beklentilerin aksine bir hayal kırıklığı yarattı. Oy oranı ise yüzde 20'ydı. Bu oylara, ayrılıkçı Kürt hareketi PKK'nın siyasi partisi olarak bilinen

⁵⁰⁰Bkz. (165), AHMAD, 254.

Halkın Emek Partisi'nin oyları da dahildi. Tüm Türkiye'de örgütlenemeyen HEP, SHP ile bir seçim ittifakı yapmıştı. Daha sonra bu ittifak SHP'nin çok başını ağrıtacaktı. Aşırı dinci Refah Partisi ise aşırı milliyetçi, Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslami Demokratik Parti ile ittifak yaparak girdiği seçimlerden başarıyla çıktı. Onun oy oranı ise yüzde 16.9'dı. Bu oy oranı ile 62 milletvekili çıkarmışlardı. Seçimden hemen sonra Milliyetçi Çalışma Partisi (Milliyetçi Hareket Partisi olacaktır) Refah Partisi'nden ayrıldılar. Bülent Ecevit'in DSP ise yüzde 10.8 oy oranı ile 7 milletvekili çıkardı. Sol oyların bölünmesi en çok ANAP'ın işine yaramıştı. Böylece ikinci parti olarak seçimlerden çıkabilmişti.⁵⁰¹

Seçim sonuçlarında beklendiği gibi Türkiye'de ilk olan bir koalisyon gerçekleşti. Daha önce çeşitli kereler koalisyon beklentilerini boşa çıkaran solun ve sağın iki güçlü partisi koalisyon anlaşmasına vardılar. Daha önceki tecrübelerinden ders alan Demirel, solun ılımlı ismi Erdal İnönü ile ortaklık kurmayı kabul etti. Yeni hükümetin programı çok liberal bir nitelik taşıyor ve anayasa değişikliği, daha fazla akademik özgürlük, basın özgürlüğü, demokratikleşme ve insan haklarına saygı vaat ediyordu. Böylece Özal tarafından başlatılan liberalleşme devam ettirilecekti.⁵⁰²

Fakat altı ay kadar süren bası ve kamuoyuyla balayı uzun sürmedi. Türkiye ciddi iç ve dış sorunlarla karşı karşıyaydı. Liberalleşmeye yönelik ciddi engeller çıkmaktaydı. Devrimci Sol (Dev-Sol)'un 1989'dan beri yürüttüğü siyasal içerikli cinayetler artmaktaydı. Kurbanlar genellikle yargıçlar, polisler ve istihbarat işlerine ya da sıkıyönetime iştirak etmiş emekli subaylardı. Güneydoğudaki Kürt ayaklanması korkutucu boyutlara ulaşmıştı. Ekonomi hala durgun, enflasyon hala yüksekti. Kabine Cumhurbaşkanı Özal'ın sık sık müdahaleleri ile çıkmazdaydı. Özal sık sık kendisine gönderilen yasaları veto ediyordu.⁵⁰³

⁵⁰¹a.g.k., 256.

⁵⁰²Bkz. (161), ZÜRCHER, 424.

⁵⁰³a.g.k., 424.

Türkiye 1993 Nisan ayında Türkiye'nin Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümüyle sarsıldı. Daha önce kalp ameliyatları geçiren Özal'ın geçirdiği kalp krizi sonrasında öldüğü duyuruldu. Ölümü ile ilgili pek çok spekülasyon yapıldı. Ani ölümü siyasi dengeleri altüst etti. Coşkulu bir halk kitlesi tarafından İstanbul'da bir anıt mezara gömülen Özal'ın ölümüyle bir devir sona ermiş oldu. Özal 1980 sonrası Türkiye'sinin en önemli ismiydi. Başarıyla uyguladığı reformist politikalar sayesinde ülkesini Batı pazarlarına açmış ve liberal politikalar sayesinde Türkiye'nin dünya pazarları ile rekabet edebilme imkanını sağlamıştı. 1980 öncesi ideoloji ve terörden yorgun düşen toplum yeniden dinamizm kazanmış, ekonomik motifler ön plana geçmiştir. Para ve döviz hareketi serbest bırakılmış, birçok Türk vatandaşı serbestçe yurtdışına çıkabilmiş ve dünyayı daha yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Kitle iletişim araçları yaygınlaşmış, basın özgürlüğü artmış, çeşitli görüş ve düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesine çalışılmıştır. Türkiye'nin ilk özel televizyon kanalında Özal döneminde kurulmuştur. Çok seslilik ve düşünce ve inanç özgürlüğü artmıştır. Kırsal alanda yaşayan insanların kent ve kasabalarla ulaşım yolları asfaltlanmış, köylere elektrik, su, telefon gelmiştir. Kentlerde yeni iş imkanlarının yaratılması ile köyden kente göç artmış, kentler daha da büyümüş, büyük binalar, iş merkezleri yapılmıştır. Özal adete kendi içine kapalı olan ülkeyi uyguladığı reformist politikalarla dünyaya açmıştır. Türk müteşebbisinin kendi kabuğunu kırarak, küresel sistemin bir aktörü haline getirmeye çalışmıştır. Özal bir devre damgasını vurmuş, halk tarafından da benimsenmiş ender politikacılardan biri olmuştur.⁵⁰⁴

Özal'ın uyguladığı bu politikalar çok ciddi toplumsal sarsıntılara da sebep oldu. Uyguladığı ekonomi politikaları zengin ile fakir arasındaki farkı çok fazla artırdı. Bir tarafta, ekserisi çık zengin olan girişimcilerin oluşturduğu yeni bir sınıf peyda oldu. Servetler ithalat, ihracat ve inşaatlardan yapılmıştı. Bu yeni zenginler arasında büyük aile holdingleri olan Koç, Sabancı, Eczacıbaşı gibi kuruluşların yanında, ENKA, STFA gibi büyük inşaat şirketleri de vardı. Bu şirketler özellikle 1980'li yılların

⁵⁰⁴Beşir ATALAY, "Türkiye'nin Sosyal Modernleşmesi", Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye, 239.

başında petrol üreten Arap ülkelerindeki inşaat patlamasından muazzam kazançlar elde etmişlerdi.⁵⁰⁵

Çoğu ücretlinin 1979-1989 yılları arasında reel ücretleri yüzde 40-60 arasında erimişti. İşçi ücretlerinin yüksekliğinden yakınan Özal, ücretlerin artırılmasını engellemiş ve işçi ücretleri de hızla değer yitirmişti. Artan kar oranları sadece kapitalistlerin işine yaramıştı. Ülkede tam bir dengesizlik havası oluşmuştu. Bir tarafta pahalı, lüks bir yaşam süren bunu gösterişle ifade eden zengin bir girişimci sınıf, bir tarafta ise yoksulluk vardı. İşsizlerin sayısı çok fazlaydı. Siyasal sistemdeki liberalleşme 1988'den itibaren sendikalara daha fazla ağırlık kazandı. İşçilerin huzursuzluğu özellikle de 1990-91'li yıllarda arttı. Ocak 1991'e bir buçuk milyon emekçi genel grev yaptı. Sendikalar üyelerini hızla eriyen maaşlarının düzeltilmesi için çaba gösterdiler. Sonuçta Kamuda çalışan işçilerin durumu düzeltildi. Fakat geriye kalan kesimlerin durumlarında bir iyileşme olmadı.⁵⁰⁶

Türkiye'de lüks tüketim arttı. Avrupa pazarlarında bulunan tüm mallar Türkiye'de bulunabiliyordu. Fakat bu malların vergi oranları daha yüksekti. 1980'ler öncesindeki kıtlık, kuyruklar artık yoktu. Reklamcılık sektörü hızla genişledi. Türkiye bir tüketim toplumuna hızla dönüşmeye başladı. Gençlerin yeni hedefleri devlet sektörlerinde sabit maaşla memurluk yerine özel sektörde kariyer yapma hesapları aldı. Üniversite eğitimi önem kazandı. Yabancı dil bilmek prestij sağlamaya, hatta bir zorunluluk olmaya başladı. Yabancı dilde eğitim yapan okullar, üniversiteler açılmaya başladı. Beklentileri karşılayamayan Türk üniversiteleri eski prestijini yitirmeye başladı. Türkiye hızlı bir değişim süreci geçiriyordu. Tabi ki bu değişim çok sıkıntılı ve sancılı olmaktaydı.⁵⁰⁷

Toplumsal yapıda da hızlı bir çözülme yaşanmaktaydı. Nüfusun büyük bölümü kentlere yığılmıştı. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Mersin, Diyarbakır,

⁵⁰⁵Bkz. (161), ZÜRCHER, 427.

⁵⁰⁶a.g.k., 432.

⁵⁰⁷Bkz. (165), AHMAD, 265.

Gaziantep gibi şehirlerin nüfusları milyonları geçmişti. Kentlerde çarpık kentleşme ve gecekondu mahallelerinin oluşması, trafik ve ulaşım sorunları, altyapı yetersizlikleri önemli yaşanan sorunlardı. Eski değerler sürekli aşınmaktaydı. Dolandırıcılık, hırsızlık, rüşvet, iltimas, partizanlık, yankesicilik hızla artmıştı. Şeref, namus gibi kavramların yerini araçsal değere sahip para almıştı. İlişkiler organik ilişkilere dönüşmüş, insan kavramının yerini meta almıştı. Kentlerde ortaya çıkan yalnızlık, başarısızlık, mağlubiyet en çok eski değerlerin sıkı sıkıya muhafaza edilmesini savunan, modern araçları çok iyi kullanan İslamcı akımlara ve partilere yaradı. Toplumda kendini çaresiz hisseden yığınlar, dinin ve toplum değerlerinin kuşatıcılığı altında bir korunak buldular. İmam Hatip Liseleri'ne olan ilgi sürekli arttı. Talepleri karşılayamayan İmam Hatip Liseleri'nin yerine sürekli yeni açılan okullar eklendi. Bütün lise ve ortaokulların içerisinde İmam Hatip Liseleri'nin oranları yüzde onlara kadar yükseldi. İlahiyat Fakülteleri'nin sayısı hızla arttı.⁵⁰⁸ Özellikle çeviri yoluyla birçok Arap, Fars ve Pakistanlı İslamcı yazarların eserleri Türkçe'ye aktarıldı. Bütün bunlar Türkiye'de İslamcılarının hızla yükselmesini sağladı. Bunun en önemli örneği ise aşırı dinci olarak bilinen Refah Partisinin hızla oy oranlarını artırması ve 1996 yılında iktidar ortağı oldu. Tansu Çiller'le kurulan koalisyon hükümetinde Necmettin Erbakan başbakan oldu.

Turgut Özal, İslam'ın tezlerini sadece sola karşı bir panzehir olarak görmekle kalmadı, aynı zamanda hem kendisi hem de partisindeki çoğunluk nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olduğu için genellikle İslami olarak betimlenen unsurlarla yüklü bir kültüre gerçek anlamda bağlandılar. Bu Türkiye'nin orta sınıfının kültürüydü. Bu sınıfın üyeleri Kemalist devrimin ve bu devrimle birlikte anılan batılılaşmanın periferisinde kalmışlardı. Bu sınıfın üyeleri batılılaşırken ahlaki değerlerin korunmasından yanaydılar. Kimlik arayışında dinin rolü artmıştı. Bastırılan dini yaşamın serbest bırakılması yeniden "saklı bir kimlik" olarak kalan

⁵⁰⁸a.g.k., 279.

dinin önemini artırmıştı. Bunda Özal'ın uyguladığı liberal politikaların da şüphesiz etkisi vardı.⁵⁰⁹

1980 askeri darbesiyle din eğitiminin zorunlu hale getirilmesi, sistemin sola karşı dindarlığı desteklediğini gösteriyordu. Bu politika 1990'ların başlarına kadar askerlerce de desteklendi. ABD'de dünya sisteminde İslamcı güçlerle işbirliği içerisindeydi. Dünya şartları değişip de, bir İslami köktencilik tehlikesi hissedilinceye kadar asker bu konularda tarafsız kaldı. Özal'ın uyguladığı bu politikalara itiraz etmedi.

Özal sonrası Cumhurbaşkanlığı makamına kimin geleceği en önemli gündem oldu. Daha önce Turgut Özal'ı meşru kabul etmeyen ve iktidara gelince ilk iş olarak, Özal'ı Çankaya'dan indireceğini iddia eden DYP genel başkanı Süleyman Demirel işlerin iyi gitmediğini görünce Özal gibi gözünü Cumhurbaşkanlığına dikti. Koalisyon ortağı SHP'nin de desteği sayesinde Türkiye'nin Dokuzuncu Cumhurbaşkanlığı'na Süleyman Demirel seçildi. DYP Genel Başkanlığı ve Başbakanlığa da partisinin, ekonomi bakanlığını yapan öğretim görevlisi Tansu Çiller getirildi. Çiller Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olarak tarihe geçti.

4.2.15. İslamcı Siyasetin Yükselişi Ve Demokrasiye Yapılan Balans Ayarı

24 Aralık 1995 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerin en belirgin galibi hızla yükselen Refah Partisi'ydі. Yükselen İslamcılık siyasi alanda da kendini belirgin hale getiriyordu. Türkiye'nin bundan sonraki en önemli tartışması Refah Partisi'nin yükselmesi bağlamında yapılan, dinin sosyal hayattaki rolü ve laiklik tartışmaları yer aldı. Hükümeti kurma görevini alan Necmettin Erbakan yüzde 21.3'lük oy oranı ile 158 milletvekili çıkardı. Merkez sağın iki partisinden Mesut Yılmaz'ın ANAP'ı yüzde 19.6'lık oy oranı ile 132 milletvekili çıkardı. Tansu Çiller'in DYP'si ise 19.1'lik oy oranı ile 135 milletvekiline sahip oldu. Merkez sol

⁵⁰⁹a.g.k., 278.

partilerin oylarında önemli bir düşüş görüntüsü göze çarptı. Yükselişte olan eski CHP lideri, DSP'nin genel başkanı Bülent Ecevit yüzde 14.6'lık oy oranı ile 75 milletvekiline sahip oldu. CHP ismini alan SHP'nin yeni genel başkanı Deniz Baykal'ın partisi ise barajı az bir farkla geçebildi. Aldığı oy oranı ise yüzde 10.7'ydi. CHP ise 50 milletvekili ile parlamentoda temsil edilecekti. Milliyetçi Hareket Partisi ise yüzde 8.1 oy oranı ile yüzde 10'luk Türkiye barajına takıldı. HEP'in devamı olan DEHAP ise yüzde 4 oy alabildi. Bu seçim sonuçlarından bir hükümet çıkarmak gerçekten zor olacaktı. Merkez sağın parçalanmış görüntüsü karşısında, merkez solun parçalanmışlığı Refah Partisi'ne yaramıştı.⁵¹⁰

Refah Partisi özellikle büyük şehirlerde (İstanbul, Konya, Kayseri, Sivas, Diyarbakır, Ankara, Gaziantep, Trabzon) başarılı bir seçim geçirmişti. Oyları daha çok İç Anadolu, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu'nu muhafazakar, milliyetçi bölgelerinden gelmişti. Batı bölgeleri, Trakya gibi bölgelerde pek başarılı olamamıştı. RP'nin başarısında sisteme yönelik yaptığı muhalefet, bütün partileri sistem partisi olarak nitelendirmesi, sistemde yaşanan boşluk, merkez partilerin özellikle liderler seviyesinde yaşadığı sorunlar etkili olmuştu. Yaşanan ekonomik sorunlar, yüksek enflasyon, artan gelir adaletsizliği, RP'nin büyümlü "Adil Düzen" söylemini kullanarak halkın sempatisini kazanmasını sağlamıştı. RP'nin geleneksel tabanı daha çok orta ve alt düzeyde esnaf, sanatkar ve küçük burjuvaziydi. Büyük sermaye karşısında mücadele edemeyen "Anadolu Sermayesi", "Merkez Sermaye"ye savaş açmıştı. TOBB döneminde de bu grubun temsilcisi olan Erbakan partisini, Anadolu sermayesi ile iktidara getirmeye çalışıyordu. RP özellikle sistemden dışlanmış, dışarıda bırakılmış grupları kendi çekim alanına alıyordu. Ayrıca dine olan ilgini artması, kamusal alanda dinin varolmasına yönelik talepler, bu grupların da RP'yi desteklemesini sağlamıştır. "Kamusal alan", "özel alan" tartışmaları da bu dönemin, laik Türkiye'de dinin kendini resmi hayatta var etme mücadelesinde en önemli tartışmalardan biri olmuştur.

⁵¹⁰“24 Aralık Seçim Resmi Sonuçları” Zaman Gazetesi, 26 Aralık 1995

Hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den alan Necmettin Erbakan, yaptığı görüşmelerden bir sonuca varamadı. Kendisine en yakın parti olan ANAP ile yapacağı koalisyon son anda bozuldu. Mesut Yılmaz Refah Partisi ile yapılacak bir koalisyona istekli değildi. Daha sonra hükümeti kurma görevini alan Yılmaz, DYP ile bir koalisyon konusunda anlaşmaya vardı. Başbakanlık Mesut Yılmaz'ın oldu. DYP genel başkanı Tansu Çiller kabine de yer almadı. ANAYOL hükümeti uzun süreli olmadı. Özellikle Tansu Çiller hakkındaki soruşturma komisyonlarında ANAP'lıların tavrı koalisyonu çıkmaza soktu. Türkiye yeniden bir hükümet sorunu ile karşı karşıya kaldı. Yeniden hükümeti kurma görevini alan Necmettin Erbakan, DYP ile bir koalisyon konusunda anlaşmaya vardı. Bu koalisyonu muhalefet “şaibeli” bir anlaşma olarak nitelediler. Bunun nedeni, RP'nin mecliste koalisyon anlaşmasına karşılık olarak Çiller'in aklanmasına yönelik ilke kararına varmalarıydı. En çetin pazarlık başbakanlık konusunda yaşandı. Çiller kendisi başbakan olmak istiyordu. Fakat Erbakan buna yanaşmıyordu. Sonunda dönüşümlü başbakanlık konusunda anlaşmaya varıldı. 8 Temmuz'da hükümet Muhsin Yazıcıoğlu'nun Büyük Birlik Partisi'nin 8 milletvekilinin de yardımıyla güvenoyu alarak, 276 rakamını geçti. Türkiye'de daha önce de CHP ile koalisyon yaparak başbakan yardımcılığı ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nde başbakan yardımcılığı yapan Erbakan, Türkiye'nin ilk İslamcı Başbakanı oldu. Tabi bundan sonra Türkiye'de' siyasi tansiyon hızla arttı.

Erbakan'ın birçok tavizler vererek DYP ile hükümet kurmaya çalışmasının gerisinde, 1973 yılındaki koalisyona girişindeki nedenlerin benzerleri vardı. Erbakan partisine iktidar verilmeyeceğine, askeri ve siyasi devlet seçkinlerinin Refah Partisi'ne karşı olduğu, Refah iktidara gelirse darbe olabileceği iddialarını boşa çıkarmak istiyordu. Bunun yolu da sistemin benimsediği bir parti ile bir süre koalisyon kurarak, korkacak bir şey olmadığını göstermek, halka dönük olarak ta kendileri tek başına iktidara gelecek kadar oy alırlarsa mutlaka ülkeyi yöneteceklerini göstermekti, RP bir meşruiyet peşindeydi. Bunun yolu ise daha ılımlı bir lider olan Tansu Çiller ile koalisyon kurmaktı. DYP lideri Tansu Çiller'in ise kendi ve eşi ile ilgili mecliste soruşturma komisyonları toplanmış ve Yüce Divan'a

gönderilmesi konusunda ağırlık kazanan bir süreç söz konusuydu. Mesut Yılmaz'la bu konuda yaşanan gerilim koalisyonun sonunu getirmişti. Yüce Divan'dan kurtulmanın tek yolu, RP ile anlaşıp, aklanma karşılığında koalisyona girmektir. Böylece RP'nin tehlikeli olmadığı gösterilebilirdi. Başbakanlığı Erbakan'a verme karşılığında Çiller daha fazla icracı bakanlığa sahip olmuştu.

Yeni hükümet askerler tarafından da takip altındaydı. Koalisyona asker tarafsız davranmış, yeni hükümetin politikalarının ne olacağını beklemeye başlamıştı. RP dışlanırsa bu sistemin sağlığı açısından iyi olmayabilirdi. Yeni hükümet uyguladığı başarılı ekonomik programla övgü alırken, özellikle hassas olduğu bilinen laiklikle ilgili yaptığı bazı icraatlar tepki çekti. Başbakanlıkta tarikat liderlerine verilen iftar, mesai çıkış saatlerini iftarlara göre ayarlayan genelgeler, bazı milletvekillerinin ortamı geren beyanatları ve uygulamaları siyasi tansiyonun yükselmesine neden oldu. Sincan'daki Kudüs gecesinin ardında, Sincan'dan tanklar geçti. Bu bir uyarıydı. Darbenin yolda olduğunun ilk habercisiydi. Gergin geçen günlerin ardından 28 Şubat'ta toplanan Milli Güvenlik Konseyi bazı kararlar aldı. Hükümetten derhal bu kararları uygulamasını istedi. 12 Eylül rejiminin emniyet sübabı olarak gördüğü Milli Güvenlik Kurulu yeniden Türkiye gündemini belirlemişti. Bu kararlar daha çok sistemin laikleştirilmesine yönelik, dini özgürlüklerin kısıtlanmasını, din eğitimi (İmam Hatip Liseleri)nin düzenlenmesini içeriyordu. 28 Şubat kararları üstü örtülü bir müdahale çağırıyordu. 12 Mart muhtırasında olduğu gibi asker kökenlilerin çoğunlukta olduğu MGK aldığı kararlarla siyasilere uyarılar yapmıştı. Erbakan bir süre bekleyip bu kararları imzaladı. Beklenenin aksine istifa etmedi. Muhtırayla gitmiş bir başbakan olmamak için direnmeyi seçti. Partisi hakkında Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş tarafından, "laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı" olduğu gerekçesi ile kapatma davası açılmıştı. 28 Şubat birçok çevre tarafından post-modern bir darbe olarak görüldü. Asker darbe yapmak için gerekli desteği bulamamıştı. Askeri yönetimin işbaşında olduğu bir Türkiye'yi ne ABD, ne de Batılı devletler istememişti. ABD'nin darbeyi desteklemeyeceğinin açıklanması yapılacak bir darbeyi engellemişti. Özellikle bu dönemin etkili isimlerinden biri olan Çevik Bir, 28 Şubat'ı "demokrasiye yapılan bir

balans ayarı” olarak nitelendirmekteydi. Darbe, direktten dönmüş, asker darbe yerine “muhtıra”yı seçmişti.

O günlerdeki gündemi Zaman gazetesi yazarı Fehmi Kuru şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’de bunca yıllık demokratik deneyime rağmen sistemin kurumlarının tam oturmadığını görmek için geçmiş haftaların tartışmasına bakmak yeterli. Cumhurbaşkanı, hükümetin denetlenmesini istiyor... Gürültü koparılan suni gündem ise Taksim’e ve Çankaya’ya cami yapılması, karayolu ile hacca gidiş izni, kurban derilerinin toplanmasının serbest bırakılması, Sincan’daki Kudüs gecesi, Adalet Bakanı’nın cezaevinde yatan bazı partilileri ziyaret etmesi gibi. Bunların hiçbiri sisteme yönelik bir tehdit sayılmaz... MGK denetimi demokratik sistemle bağdaşmamaktadır.”⁵¹¹

Artan siyasi baskılar sonunda Refahyol hükümeti dağıldı. Başbakanlığı Çiller’e vermek üzere istifa eden Erbakan, bir bildiri ile 278 milletvekilinin (RP, DYP ve BBP) Çiller başbakanlığındaki hükümete güven oyu vereceğini açıkladı. Fakat askerlerin baskısıyla karşı karşıya olan ve sistemde yeniden askeri darbe yaşamak istemeyen tecrübeli siyasetçi Demirel hükümeti kurma görevini Çiller’e vermedi. DYP’den bölünmeler yaşandı. 20 civarında milletvekili partiden ayrılıp Demokratik Toplum Partisi’ni kurdular. CHP’nin dışarıdan desteklediği ANASOL hükümeti kuruldu. CHP sürekli iktidara yönelik yaptığı yıkıcı muhalefet sonunda erken genel seçimlere gidilmesine karar verildi. DSP azınlık hükümeti ile başbakanlık Bülent Ecevit’e verildi. ANAP ve CHP dışarıdan destek verdiler. RP’ye yönelik açılan dava sonunda Refah Partisi kapatıldı. Parti genel başkanı Necmettin Erbakan, Şevket Kazan, Oğuzhan Asiltürk gibi isimlere 5 yıllık siyaset yasağı getirildi. Partinin

⁵¹¹Fehmi KORU, “Kıyamet Kopmaz”, 1 Mart 1997.

kapatılmasının hemen ardından parti üyeleri Fazilet Partisini kurdular. Parti milletvekillerinin bir çoğu FP'ye geçti. Bu dönem Türkiye'de yükselen İslamcılığın tartışılması ile geçildi. Bu konularda pek çok araştırma yapıldı.

İslamcılarla ilgili araştırmaları ile tanınan Oliver Roy İslamcıları şöyle tanımlıyordu:

“Onlar “dünyanın büyüünün bozulması”na doğru atılan bir adımdır. Edinilmiş olan bir Batılılaşmayı reddederken, otantik mitosunu, ödünç aldıkları bir dilde, otantik olmayan içinde dile getirmektedirler. Çünkü bu modernlikten hayal edilen bir gelenek adına gerçek geleneğe dönüşün reddini ödünç almaktadırlar. Halkın dindarlığını, köyü, tasavvufu, felsefeyi reddediyorlar. Müslüman uygarlığın mevcut halini ve geçmişini inkar ediyorlar ve dibini oyuyorlar. İslamcıların kentsel Jean'ın, Coca Cola'nın ve İngilizce'nin zaferini sağlıyorlar. İslamcıların kentsel kültürün modern ve Batılı banliyölerin kültürü olduğunu görmek çarpıcıdır.”

512

İsmail Kara'ya göre ise İslamcıların hedefleri şunlardır.

1. “Müslümanları Saf Bir İnanç Sahibi Kılmak: Bunu sağlamak için yeni ve selefi bir “tevhit” anlayışı benimsemek, batıl inançlardan, hurafelerden uzaklaşmak, gelenek bağından büyük ölçüde kurtulmak gerekir”.

2. “Eğitim ve Öğretimin İslahı ve Cehalet ve Bilgisizlikle Mücadele: Medreselerin eğitim ve öğretim sistemini değiştirmek, ıslah etmek, hiçbir pratik faydası olmayan veya devri geçmiş dersler yerine günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek modern ilimlerin tahsiline önem vermek”.

⁵¹²Oliver ROY, Siyasal İslam'ın İflası, 41.

3. “Tasavvufun Islahı: Saf bir tevhide sahip olmanın ve batıl inançların, hurafelerin kaynaklarından biri olarak görülen, ayrıca da Müslümanları aktif olmaktan uzaklaştıran tasavvuf ve tarikatların ıslahı veya tamamen ortadan kaldırılması”.

4. “İslam dünyasındaki yaygın olan ahlak anlayışını değiştirmek ve Cihadı yeniden modern dünyaya taşımak”.⁵¹³

Menderes Çınar ise Birikim dergisindeki yazısında Refah Partisi'nin iki önemli yönü olduğunu söylüyordu. Birincisi, siyasetsiz, ideolojisiz, çözüm olarak sadece kendi kadrolarını öneren ve dolayısıyla U-dönüşü yapacağı bir programı olmayan, her ortama uyabilecek (Sistem içi) yönü. İkincisi Kemalist projeyi şekilsel bir değişiklik ile yeniden üretece, bugünkü toplumu veri al(a)mayan gayrı-demokratik sosyal mühendis yönü. Eğer son yıllarda sık sık iddia edildiği gibi Türkiye’de siyaset/sistem tıkanıdı ise RP iki yönüyle de bu tıkanıklığı açma yeteneğine sahip değil. Platoncu yönü diyebileceğimiz birinci yönü ile sistemi sadece kişilere indirgediği için sistem değişikliğinden de sadece kendisinin işbaşına gelmesini anlıyor. İkinci yönü ise, bir anlamda bugün içinde bulunduğumuz sorunları üreten mantığı şekilsel bir değişiklik ile yeniden üretiyor.⁵¹⁴

Nuray Mert ise Refah Partisi'nin mevcut toplumsal-ekonomik-siyasal alanların eleştirilerini şöyle değerlendiriyor:

“RP kendisini “Adil Düzen” önerisi çerçevesinde ekonomik alanda son derece köklü eleştirilere angaje etmiştir. Adil Düzen’in ne derece Sosyo-ekonomik adalet taleplerini ifade ettiği ve onlara ne derece çözüm önerisi getirdiği çok tartışılmış bir konu; tartışılmayan tarafı, bu partinin hedef kitlesinin kimler olduğu konusunda fikir vermesidir. Ancak hedef kitlesine ilişkin mesajlara,

⁵¹³İsmail KARA, Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi, LXVI-LXVII.

⁵¹⁴Menderes ÇINAR, “Postmodern Zamanların Kemalist Projesi” , 37.

bir de siyasal popülizm etkenini dikkate alırsak, bir siyasal partiyi tanımamız için hiç de yeterli sayılmaz. Bu anlamda RP tipik bir sağ partidir; yani mevcut işleyişi İslami bir söylemle tahkim etmekten başka bir şey ifade etmemektedir.”⁵¹⁵

Levent Köker ise RP'nin demokrasi karşısındaki tavırlarının belirsizlikler içerdiğini söylemektedir. Köker, RP'nin demokrasi ile ilişkisini şu maddelerle ele almaktadır:

1. RP'nin Türkiye'de mevcut düzene yönelttiği eleştiriler haklıdır. RP'nin adil düzen adı altında ortaya çıkan retorığının iktidar olduğu zaman devletin ekonomi üzerindeki baskısını artırmaktan, yani bugünkünden de otoriter bir yeni yapılanma kurmaktan öte bir anlamı olmadığı anlaşılmıştır.

2. RP bir yandan kendisine karşı yapılan dışlanmalarda koz olarak demokrasiyi kullanmakta (başörtüsü sorunu gibi) diğer yandan ise, demokrasinin Batı medeniyet dairesine ait bir kavram, bir değerler sistemi ve bir yaşam biçimi olduğunu iddia etmektedir.

3. RP'nin “Çok Hukuklu Toplum Düzeni” diye adlandırılan “hoşgörü projesi” Osmanlı geçmişindeki “millet sistemi”ne benzetilerek bir siyasal biçim verilmeye çalışılan, iyi niyet unsuru ne olursa olsun, anti-demokratik yani baskıcı bir projedir.

⁵¹⁶

Refah Partisi düzeyinde yapılan İslam, demokrasi, dinin siyasi ve sosyal hayattaki rolü gibi tartışmalar bu dönemin en önemli tartışma konularıdır. RP'nin siyasi görüşlerini İslamcı gruplarda aynı dönemde eleştirmektedirler: Haksöz dergisinde çıkan bir yazıda RP şöyle analiz edilmektedir:

⁵¹⁵Nuray MERT, “Merkez Sağa Sığmayan Parti:Refah Partisi”, 55.

⁵¹⁶Levent KÖKER, “Hangi Demokrasi, Hangi Refah”, 65.

“RP bir müddettir, Türkiyeli Müslümanların aşılması için büyük çaba sarf ettikleri ve bunda önemli başarılar kazandıkları sağcı muhafazakar çizgiye doğru kaymaktadır. RP’nin toplumsal muhalefeti, “Cuma Namazı izni”, “resmi kurumlarda mescitlerin açılması” gibi çok alt düzeydeki hak arayışlarına hapsolmuş gibidir. Esasen “Mustafa Kemal’in de kaydolacağı” parti böyle olsa gerektir! RP yaklaşımının en tehlikeli boyutu ise, düzen değişikliği umudu ile RP’ye bel bağlayanların süreç içinde düzene eklemlenmeleri ihtimali olmaktadır. Daha şimdiden örneklerini gördüğümüz kimi olaylar bu tehlikelerin hiçte yabana atılır cinsten olmadığını delilidir. Refah liderliği parti içi ilişkilerde de sahil İslam anlayışı yerine, “geleneği” ön plana çıkarıyor. Bu sayede geleneksel ast-üst ilişkileri, lidere itaati sorgusuz sualsiz bir teslimiyet kalıbı içinde sunuyor.”⁵¹⁷

Refah Partisi’nin dini cemaatlerle de yakın ilişkileri vardı. 1973 seçimlerinde Nur cemaatinin büyük bir kısmı MSP’yi desteklemişti. Diğer cemaatlerin çoğu da oylarını MSP’den yana kullanmıştı. Fakat genel olarak cemaatler RP’ye aralarına mesafe koydular. Tamamı RP’yi desteklemediler. Bunların birçok sebebi vardı. Cumhuriyet’ten beri faaliyetleri yasaklanan ve Türkiye’nin laik yapısından dolayı hep soruşturmalara uğrayan cemaatler, devletin desteğini ihtiyaç duydukları için daha çok sistem partilerine yakın durdular. (DP, AP, ANAP) Refah hareketine verecekleri desteğin ileride kendileri aleyhlerine olabileceği ihtimali cemaatleri korkuttu. RP’de cemaatlerin oyları için fazla bir çaba göstermedi. Bunun nedenleri arasında ise; cemaatlerin merkez yapısının kemikleşmiş olması ve RP’nin bu yapının değişmesine yönelik herhangi bir çalışma yapmamış olması. Ayrıca Erbakan cemaatlerin desteğinin sorumluluğunu ağırlaştıracağını ve sistem karşısında kendisini

⁵¹⁷Hamza TÜRKMEN, “Sistem ve RP”, s 3.

güç duruma düşüreceğini tahmin ettiği için, tarikat ve cemaatlerle fazla yakın olmadı.

518

Ecevit'in başbakanlığında hükümet görevdeyken, erken genel seçimlerin yapılmasına iki ay kala çok çarpıcı bir gelişme yaşandı. 17 Şubat 1999 günü basın ve televizyonlar Kürt ayrılıkçı hareketi PKK'nın siyasi lideri olan Abdullah Öcalan'ın paketlenip, Türkiye'ye getirildiği haberini verdiler. Haber, kamuoyuna bomba gibi düştü. Bir süre sonra televizyonlar Abdullah Öcalan'ın karga tulumla görüntülerini izlediler. Türk özel timleri Abdullah Öcalan'ı teslim alıp Türkiye'ye getirmişlerdi. Uzun yıllar örgütü Suriye üzerinden yöneten Öcalan, Türkiye'nin savaş tehdidi ile varılan anlaşma gereği Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştı. Buradan sahte bir kimlikle Yunanistan'a giden Öcalan burada beklemediği bir tepki ile karşılaştı. Ülkeyi hemen terk etmesi istenince, Yunan gizli servisi yardımıyla Rusya'ya ulaştırıldı. Burada Rus aşırı milliyetçi lider Jirinovski'nin sağladığı yardımlarla yaklaşık 33 gün, kendisine tahsis edilen bir evde kaldı. Buradan da ayrılmak zorunda kalan Öcalan'ın sonraki durağı Roma oldu. Burada 66 gün kaldı. Türkiye kamuoyundaki yoğun gelen yoğun tepkiler üzerine (İtalyan mallarının boykot edilmesi çağrıları gibi), İtalya hükümeti Öcalan'ın İtalya'da ayrılmasını istedi. Güney Kıbrıslı bir gazeteci adına düzenlenen sahte pasaportla tekrar Rusya'ya döndü. Rusya'da Öcalan'ı kabul etmeyince tekrar Yunanistan'a döndü. Yunanistan'ın Korfu adasında bir süre kalan Öcalan buradan Kenya'ya gitmek zorunda kaldı. Kenya'da bir süre Yunanistan'ın Kenya büyükelçisi'nin evinde kaldı. Kenya hükümetinin baskısı üzerine, büyükelçilikten çıkarılan Öcalan havaalanına götürüldü. Burada hangi ülkeye ait olduğunu bilmediği bir uçağa bindirildi. Paket hazır. Türk yetkililer paketi teslim alıp Türkiye'ye getirdiler.⁵¹⁹

Öcalan'ın yakalanması Türkiye'de milliyetçi eğilimleri ile bilinen DSP ve MHP'nin işine yaradı. Artan milliyetçilik duyguları, Öcalan'ın hemen asılması talepleri bu iki partinin 18 Nisan 1999 yılında yapılan erken genel seçimlerden karlı

⁵¹⁸İsmail KARA, "Refah Hareketi ve Cemaatler", 14 Ekim 1995.

⁵¹⁹"Apo'nun ağzından Kaçırılışının Öyküsü", Zaman gazetesi, 28 Şubat 1999.

çıkmasını sağladı. Seçim sonuçları beklentilerin aksine iki milliyetçi partinin zaferi ile sonuçlandı. Anti-empyralist ve ulusalcı eğilimleri ile bilinen DSP, yüzde 22.1 oy oranı ile seçimin galibiydi. Bu oy oranı ile DSP 136 milletvekili kazandı. Seçimin ikinci partisi aşırı milliyetçi MHP'ydı. Oy oranı yüzde 17.9 oldu. Bu oy oranı ile 129 milletvekili MHP'nin oldu. Refah Partisi'nin kapatılması ile kurulan ve RP'nin devamı olan emanetçi Recai Kutan liderliğindeki Fazilet Partisi yüzde 15.4 oy oranı ile 111 milletvekiline sahip oldu. Merkez sağ partilerden Anavatan Partisi 13.2 oy oranı ile 86, Tansu Çiller başkanlığındaki DYP yüzde 12 oy oranı ile 85 milletvekili çıkardı. Bu seçimin sürprizlerinden birisi, Atatürk'ün kurduğu ve Türkiye'nin en eski partisi olan CHP'nin yüzde 8.7 oranı ile barajı geçememesi oldu. Deniz Baykal'ın uyguladığı hırçın ve yıkıcı muhalefet sandıkta seçmen tarafından cezalandırılmıştı. Merkez solun oylarının adresi DSP olmuştu. Baykal seçim mağlubiyeti üzerine genel başkanlığı bırakacağını açıkladı. Fakat bu uzun sürmeyecek Baykal yeniden CHP genel başkanlığına dönecektir.

MHP'nin tavrını sistemin dışladığı FP'yi dışarıda bırakmak ve DSP ve ANAP'la üçlü bir koalisyon kurmak şeklinde açıklaması yeni koalisyonun şeklini belirlerdi. 1980 öncesinde birbirini düşman olarak gören MHP ve DSP'nin nasıl bir koalisyon kurabileceği merak edilse de, bu koalisyonun alternatifi yoktu. Yeni hükümet DSP lideri Ecevit'in başbakanlığında kuruldu. MHP lideri Devlet Bahçeli ve ANAP lideri Mesut Yılmaz, başbakan yardımcılığı görevini üstlendiler. Yeni hükümetin en önemli gündemi Abdullah Öcalan'ın asılması olacaktı. Kamuoyunun beklentilerinin aksine hiçbir zaman böyle bir şey gerçekleşmeyecekti.

Yeni kurulan ANASOL-M hükümeti, görev süresi Nisan 2000'de dolacak Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresinin uzatılması için bir anayasa değişikliği paketi hazırladı. Fakat bu paketteki Cumhurbaşkanı'nın 5+5 formülü ile seçilip, Demirel'in beş yıl daha Cumhurbaşkanı olmasını sağlayacak değişiklik önerisi beklenenin altında oy aldı. Hükümet tasarıyı geri çekti. Özellikle Demirel'in 28 Şubat'ta askerle birlikte bulunmasını hazmedemeyen ve darbeye direnmediğini düşünen, milliyetçi ve muhafazakar kesim Demirel'in tekrar Cumhurbaşkanı

olmasını engellediler. Bunun üzerine yeni arayışlara yönelen hükümet en sonunda Anayasa mahkemesi başkanı Ahmet Necdet Sezer'in adaylığı konusunda uzlaşmaya vardı. Bu bir deklarasyonla ilan edildi. Türk siyasi tarihinde her zaman sorunlu olmuş Cumhurbaşkanlığı seçimi bu şekilde çözüldü. 5 Haziran 2000 tarihinde Sezer, yapılan üçüncü tur oylamadan sonra Cumhurbaşkanlığı için gerekli salt çoğunluğun oyuna ulaştı. Sezer, devlet tecrübesi olan, gösterişi sevmeyen, laikliğe bağlı, hukuku iyi bilen, demokrasiye saygılı bir isim olarak biliniyordu. Muhalefette Sezer'i takdir ediyordu. Sezer'in bu makama herhangi bir kriz olmadan seçilmesi herkesi rahatlatmıştı.

Bülent Ecevit'in başbakanlığını yaptığı, MHP genel başkanı Devlet Bahçeli ve ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz'ın başbakan yardımcılığını yaptıkları hükümet, uyum içinde çalışıyor görünmesine rağmen, hükümet ortakları arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Hükümet önemli ekonomik sıkıntılarla karşı karşıyaydı. 2001 yılında, Cumhurbaşkanı ile hükümet üyeleri arasında yaşanan, "anayasa kitapçığı fırlatma" olayı, zaten hassas dengeler üzerine kurulu ekonominin düzeninin bozulmasına neden oldu. Ertesi gün yüzde ellilere varan bir devalüasyon yaşandı. Paranın değeri düştü. Zamlar arka arkaya gelmeye başladı. İflaslar, icra takipleri, kapanan işyerleri birbirini izledi. Türkiye 1994 ekonomik krizinden sonraki en kötü yılını geçirdi. Ülke yüzde 9 oranında küçüldü. Maaşlar yüksek enflasyon karşısında eridi. Hükümet tam bir felaket yaşıyordu. Dış krediler alınamıyor, iç ve dış borç ödemeleri için yüksek faizli iç borçlanmalara gidiliyordu. Türkiye'nin iç borçları hızla arttı. Ekonomideki durumu düzeltip, yapısal önlemler alması için, Dünya Bankası uzmanlarından Kemal Derviş, Başbakan Ecevit'in daveti ile Türkiye'ye geldi. Ekonomi, Derviş'e teslim edildi.

Derviş, yapısal önlemler almaya çalıştı. IMF'nin de istekleri doğrultusunda kamu bankaları özerk hale getirildi. Üst kurulların yetkileri artırıldı ve özerkleştirildi. Sosyal güvenlik alanında reformlara gidildi. Bütçedeki kara delikler kapatılmaya çalışıldı. Dolaylı vergiler arttı. Lüks tüketim mallarına vergiler arttı. Devalüasyonun tek olumlu tarafı ihracatın artışını sağlaması oldu. İthal malların fiyatlarının yüksek olması iç piyasaya üretim yapan yerli üreticilerin rekabet etme imkanını artırdı.

2002 yılında Başbakan Ecevit'in sağlığı hızla kötüleşmeye başladı. Başbakan, söylediklerini unutup, büyük siyasi gaflar yapıyordu. Sık sık hastanenin yolunu tutan Ecevit, bulunduğu konumda taraflı tarafsız herkesin güvenini kaybetmişti. Böyle bir ortam içerisinde erken genel seçime gidecek süreci, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli 7 Temmuz 2002 tarihinde, partisinin Bursa teşkilatınca Keles ilçesinde düzenlenen, "11. Türkmen Kurultayı"nda, 3 Kasım 2002 tarihinde erken genel seçimlere gidilmesini önerdi. Ardından 8 Temmuz'da, Başbakan Bülent Ecevit'in sağ kolu Hüsamettin Özkan, Ecevit'le görüşükten sonra bakanlık görevinden ve DSP'den istifa etti. Özkan'ı Kültür Bakanı İstemihan Talay, Devlet Bakanı Mustafa Yılmaz, Devlet Bakanı Recep Önal ve Devlet Bakanı Hasan Gemici'nin istifaları izledi. Ardından da milletvekili istifaları başladı. 10 Temmuz'da Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu görevlerinden ve DSP'den istifa ettiler. 15 Temmuz'da DSP'den istifa eden milletvekili sayısı 53'e ulaştı. 16 Temmuz'da DSP'den 6 milletvekili daha istifa etti. Hükümet güvenoyu için gerekli oy desteğini kaybetti. 22 Temmuz'da DSP'den istifa eden milletvekilleri, İsmail Cem'in başkanlığında Yeni Türkiye Partisi'ni kurdular. 63 milletvekili bu partiye katıldı. 31 Temmuz'da toplanan TBMM erken genel seçimlerin 3 Kasım 2002 tarihinde yapılması önergesini, sadece DSP'nin ret oyuna karşılık büyük çoğunlukla kabul etti. 10 Ağustos'ta Kemal Derviş, Devlet Bakanlığı görevinden istifa etti. 23 Ağustos'ta ise CHP'ye katıldı.

Milletvekili erken genel seçimleri 3 Kasım 2002 tarihinde yapıldı. Bu seçim sonuçları daha önceki seçimlerden çok farklı bir siyasi tablo ortaya çıkardı. Barajı geçen sadece iki parti vardı. Yasaklı Recep Tayyip Erdoğan'ın partisi, kapatılan Fazilet Partisi'nden ayrılan ve yeni bir başlangıç yapmaya çalışan Adalet ve Kalkınma Partisi, Abdullah Gül başkanlığında seçimin galibi oldu. AKP'nin oy oranı yüzde 34.4 oldu. AKP bu oy oranı ile 365 milletvekili çıkardı. AKP'nin milletvekili sayısı, anayasayı değiştirebilecek milletvekili çoğunluğundan iki eksikti. AKP'nin bu başarısı herkes için bir sürpriz oldu. Kendisini merkez sağdaki boşluğu doldurmaya adanmış ve daha ılımlı tavırlarıyla, demokrasiyi bir araç olarak görmediğini ifade eden AKP, seçmenden onay almıştı. Seçimin ikincisi, daha önce barajda kalan Deniz

Baykal'ın CHP'si oldu. CHP'nin oy oranı yüzde 19.4'tü. CHP toplam 177 milletvekili çıkardı. CHP'nin oy oranı beklentilerin altındaydı. CHP'ye yeni bir vizyon vermeye çalışan Baykal, seçmenden güçlü bir destek alamamıştı. Seçimin asıl sürprizi ise ANAP ve DSP'nin sandıkta silinmesi oldu. ANAP yüzde 5.1, DSP ise 1.2 oy aldı. DYP baraja takıldı. Oy oranı yüzde 9.5'ti. Oy kaybına uğrayan bir başka partide MHP oldu. Onun da oy oranı yüzde 8.3 oldu. Seçimin en önemli sürprizlerinden biri de yeni kurulan, Türkiye'de medya ve iletişim sektörünün önemli isimlerinden Cem Uzan'ın kurduğu Genç Parti'nin aldığı oy oldu. Genç Parti yüzde 7.2 oy aldı. Birçoklarına göre Genç Parti, DYP ve MHP'nin barajda kalmasına neden olmuştu.

Halkın bu seçimde verdiği mesaj, artık çok parçalı koalisyonlar istemediği, güçlü, istikrarlı bir hükümet istediğiydi. Art arda gelen koalisyonlar döneminde hükümetler beklenen reformları uygulayamamış, Türkiye ekonomik krizlerden çıkamamıştı. Halk siyasi kararları almaya gücü yetecek, güçlü bir hükümeti tercih etmişti. Burada AKP'nin Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yükselen karizması da etkili olmuştu. Daha önce Siirt mitinginde okuduğu Ziya Gökalp'in bir şiiri yüzünde hapis yatmış, görev yaptığı İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde başarılı olmuş Erdoğan seçim sonuçlarını kendi lehine çevirmişti. Erdoğan kendini yenilemiş, artık değiştiğini, demokrasiyi bir araç olarak görmediğini ifade etmiş, eğer iktidara gelirlerse Avrupa Birliği'nin istediği reformları yapıp ülkeyi bir an önce çağdaş ülkeler seviyesine çıkaracağını vaat etmişti. Yüksek Seçim Kurulu Onun adaylığını kabul etmemişti. Bir parti genel başkanı olarak seçimlere girememişti.

Seçim sonuçlarını değerlendiren Etyen Mahçupyan, bu sonuçların sürpriz olmadığını söylüyordu. Kamuoyu araştırmaları bu sonucu tahmin etmişti. 28 Şubat sonrası iyice sıkışan ve apolitikleşen siyaset, bu sonucu doğurmuştu. Sistem yönünden ağırlığını koyan laik oylar ise CHP'de birikmişti. Ona göre, AKP'nin yüzde 35'lik oyu bir İslami patlamadan ziyade "artık yeter" duygusu içerisinde,

demokrasiye verilen oylardı. CHP eğer yeni dönemde, siyasi krizleri kaşıyan, yıkıcı bir muhalefet yaparsa bunun yine AKP'ye yarayacağını söylüyordu.⁵²⁰

İslamcı görüşleri ile bilinen Ali Bulaç'a göre ise bu seçimlerin iki önemli yönü göze çarpmaktadır. Birincisi, seçimler salt “siyaset zemini”nde değil, bunun yanında “toplumsal zemini”nde cereyan etmiş, sözü edilen “yeni dönem”de belirleyici rol oynayacak yeni faktörlerin varlığının ilk işaretlerini vermiş bulunmaktadır. 3 Kasım'ı “toplumsal olan”ın “siyasi olan”ı belirlediği bir seçim olarak siyaset literatürüne kaydetmek mümkündür. Bunun en anlamlı göstergesi, merkezdeki çekirdeğin kendi dar çerçevesi içinden hareket ederek yürüttüğü “toplum mühendisliği”ne karşı, Türkiye toplumunun ana gövdesinin buna “siyaset mühendisliği” yaparak cevap vermiş olmasıdır. Genel demokrasi ve siyaset teorisi açısından sureta demokrasi içinde kalınarak yapılan tüm toplum mühendislikleri sadece rejimi kendi meşru ve işlevsel amacından saptırmakla kalmaz, aynı zamanda kurumsallaşmaya açık otokrasiye yol açar. Halkın siyasetin meşru enstrümanları (örgütlü kanuni muhalefet, ifade özgürlüğü, siyasi parti, serbest seçimler vb.) aracılığıyla başvurduğu “mühendislik” demokrasinin ta kendisidir.

Bulaç'a göre, seçimlerin ikinci önemli özelliği, kısa ve orta vadede yol açacağı sonuçlardır. Bu sonuçlar sadece Türkiye'nin siyasi ve toplumsal hayatında belli etkiler yaratmakla kalmayacak, Ortadoğu'nun siyaset telakkisinde ve genel olarak “İslam–siyaset–demokrasi” konusunda da dönüştürücü etkilere yol açacaktır. Osmanlı devletinin dağılması üzerinden geçen 80 yıllık zaman aralığına ve “ulusal birimler” arasında açılmış bulunan mesafeye rağmen, bölge ülkeleri kültürel, toplumsal ve kısmen siyasi ve ekonomik bakımdan benzer şartların geçerliliğini koruduğu ortak bir havza teşkil etmektedirler. Bu açıdan birimler arasında etkileşim sanıldığından çok daha sirayet edicidir.⁵²¹

⁵²⁰Etyen MAHÇUPYAN, “Siyaset Geri Dönerken”, 11 Kasım 2002.

⁵²¹Ali BULAÇ, “Yeni İktidar Profili”, 11 Kasım 2002.

Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şansı 2 Aralık'ta Yüksek Seçim Kurulu'nun Siirt'teki seçimleri iptal etmesiyle döndü. Ardında 13 Aralık'ta, Erdoğan'ın milletvekili seçilmesini önleyen anayasanın 76. maddesi değişikliği konusunda AKP ve CHP uzlaşmaya vardı. Böylece yapılan anayasa değişikliği ile Erdoğan'ın milletvekili adaylığı önündeki engel kaldırıldı. Siirt'te tekrar edilen seçimlerde, AKP'nin adayı olarak katılan Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçildi. Abdullah Gül'ün başbakanlığındaki hükümet istifa etti. Cumhurbaşkanı Sezer görevi, AKP Genel Başkanı Erdoğan'a verdi. Erdoğan uzun pazarlıklar sonunda hükümetini sundu ve güvenoyu aldı. Kabine, partideki "Milli Görüş"çülerle, partiye sonradan katılan, devlet deneyimi olan bakanların birleşimiydi. ANAP'tan ayrılıp AKP'ye geçen Erkan Mumcu ve Murat Başeskiöğlü'na bakanlık verildi. Ekonomi ise genç bir isim olan Ali Babacan'a verildi. Maliye Bakanı ise demeçleri ile sürekli gündemde kalacak bir isim olan, Erdoğan'ın yakın arkadaşı K. İçişleri Bakanı eski ANAP'lı Abdülkadir Aksu, Adalet Bakanı'da milliyetçi eğilimleri ile bilinen eski ANAP'lı Cemil Çiçek'e verildi.

AKP hükümeti kendisinden beklenen reformları başarıyla uyguladı. Türkiye'nin en önemli hedeflerinden biri olan Avrupa Birliği adaylığı önündeki en büyük engel olan, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin kabul edilmesi için gerekli anayasa ve yasa değişiklikleri yapıldı. Ekonomide yapısal önlemler alındı. Ülkede istikrar sağlandı. Artan güven ortamı sayesinde enflasyonla mücadelede başarıya ulaşıldı. 2003 yılında ülke yüzde onlar düzeyinde büyüdü. Bu oranla Asya'nın büyüyen devi Çin bile geride bırakılmıştı. Geri kalmış illere yönelik teşvikler verildi. Enflasyon tek haneli rakamlara düştü. Paradan altı sıfır atıldı. Demokratikleşme konusunda çok önemli ilerlemeler sağlandı. Hükümetin performansı bir çok Batılı ülkeyi de şaşırttı. 2004 yılındaki Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye, AB'ye "aday ülke" olarak ilan edildi. 2005 Eylül ayında ise müzakereler resmen başladı. "Ucu açık", ama nihai hedefi "katılım" olan bir süreç başlamış oldu. Ama AKP'nin, "milli görüş" gömleğini ne derece bıraktığı da tartışma konusu olmaya devam ediyordu. Hala devletin askeri ve siyasi seçkinleri AKP'ye kuşku ile bakmakta, onun gizli hesaplar peşinde olduklarını düşünmektedir. Şüphesiz merkeze yürümeye çalışan, bunu iddia eden, ama

köklerinde hala geçmişten gelen “ideolojik” eğilimler bulunan bir partinin, sistem tarafından kabulü kolay olmayacaktır. AKP’nin yükselişi, şüphesiz büyük sermayeye karşı, küçük ve orta ölçekli sermayenin de sesini yükseltmesi anlamına gelmektedir. Büyük sermaye ise bundan çekinmekte, özellikle geçmişte devlet destekli gelişen burjuvazi, AKP hükümetinin kendi çıkarlarına hizmet etmeyeceğini bilmektedirler. Zaman zaman hükümetin büyük sermayenin temsilcileri olan ve geçmişte de bazı hükümetlerle kavgalı olan TÜSİAD’ın yaptığı polemikler, bu kuşkuvarın henüz ortadan kalkmadığını göstermektedir. Fakat AKP’nin, “ihracata dayalı büyüme” politikalarının en çok büyük sermayenin işine yarayacağını da bilmek gerekir. Küresel sistemle entegre politikalar, demokrasi ve insan haklarının gelişmesi şüphesiz yabancı sermayenin ülkeye gelmesini kolaylaştıracak, büyük sermayenin de hareket ve iş alanlarını artıracaktır. Demokrasi ve liberalleşme en çok ta ekonomiyi olumlu etkileyecektir.

AKP’nin siyasi eğilimleri, değişip değişmediği ile ilgili tartışmalar aydınlar arasında da yapılmaktadır. Kadir Canatan’a göre Adalet ve Kalınma Partisi, Türkiye’nin yönetimini devralan yeni bir İslamcı hükümeti ifade etmektedir. AKP, geçmişte kendisini geçmişte kendisini küresel değer ve gerçeklerle kavgalı gören eski İslamcılığın kendini yeniden tanımlayarak, buna bağlı olarak stratejisini gözden geçirip bu süreçte kendini yenileyen bir partidir. AKP, Milli Görüş geleneğinin evrim geçirerek gelişmiş ve yenilenmiş bir biçimdir. AKP, sadece yeni dünya şartlarında eski söylemleri sürdürmenin anlamlı olmadığını anlayan bir grubun ortaya çıkması ve Türk halkının desteğini arkasına almasıyla iş başına gelmiş yeni bir kadro değil, aynı zaman yeni bir siyasal kültür ve simge yaratmaya da aday bir kadrodur.⁵²²

Ümit Aktaş’a göre ise AKP bugüne kadar bastırılmış, çevrenin merkeze yerleşmesini ifade etmektedir. AKP yoksulluğa karşı adaletin, bastırılmış siyaset anlayışına karşı yeni bir siyaset dilini ifade etmektedir. Ülkenin siyasi seçkinleri, çevrenin taleplerini anlayamamış ve onu bastırmaya çalıştıkça da, AKP’nin

⁵²² Kadir CANATAN, “AKP Bağlamında “Yeni İslamcılık”, 27.

başarısında olduğu gibi büyük bir tepkiyle karşılaşmıştır. AKP mağdurların, dışlanmışların, kendini bulduğu bir partidir.⁵²³

İslamcı yazarlardan Ali Bulaç'a göre ise AKP'nin "Müslüman demokrat" bir parti olarak, dışarıda ve içeride kabul edilmesi için uyması gereken üç önemli politika vardır. Bunlar;

- Laik sistem içinde İslam ile demokrasi arasında olumlu bir ilişkinin kurulması
- Şeriati uygulama düşüncesinin gizli bir ajanda da olmaması
- Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini sürdürmesi⁵²⁴

Kısa vadede AKP'nin en büyük sorunu Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşayacağı kesindir. 1980 askeri darbesiyle yapılan 1982 anayasası Cumhurbaşkanlığı makamının önemini ve yetkilerini artırmış, ve Cumhurbaşkanını önemli bir "denge" makamı haline getirmiştir. Yürütme, yasamanın önüne geçirilmiştir. Özellikle kendini devletin temsilcisi sayan merkez güçler, yargı, askeri ve sivil bürokrasi Cumhurbaşkanlığı makamı çok stratejiktir. Çünkü Cumhurbaşkanı gerektiğinde siyasetçilerin aşırı isteklerini engellemekte, sistemde bir emniyet sübabı işlevi görmektedir. Bunun için bu makamda, hele de İslamcı bir hükümet iktidardayken, kendi olurlarını alacak, kendilerini temsil edecek birini seçtirmek için her şeyi yapacaklardır. Bu erken bir genel seçime gidilmesini veya AKP ile anlaşarak, Erdoğan dışında askerin de onay vereceği "ılımlı" bir kişinin seçilmesi konusunda bir anlaşmaya bağlı olarak çözümlenebilir. Bu da şüphesiz kolay görülmemektedir. AKP elinde tek başına Cumhurbaşkanını seçebilecek bir güç varken bunu kullanmak, seçime yakın parti tabanına bir mesaj vermek isteyecektir. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seçimleri hep gerilimlere neden olmuştur. Belki bu konuda yapılacak bazı yasal düzenlemeler bu krizleri engelleyebilir.

⁵²³ Ümit AKTAŞ, "Siyasi Temsiliyetin Değişen Anlamı ve AKP", 19.

⁵²⁴ Ali BULAÇ, "Müslüman Demokrat Modelin Sistem Parametreleri", 11.

Cumhurbaşkanlığı, merkez ile çevrenin çatıştığı, seçkinlerle iktidarların güç gösterisine girdiği, siyasi anlaşmazlıklarla tıkanan bir sistem sorununa dönüşmektedir.

AKP hükümeti, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ile yaşadıkları anlaşmazlıkların çözümü ve yapacağı bazı yasal düzenlemelerin Köşk'ten döneceği endişesiyle Cumhurbaşkanlığı seçimini bekliyor, gözükmektedir. Bu tutumların ima edilmesi bile Cumhurbaşkanlığı seçimlerini daha da zorlaştıracaktır. Sistemin krize girmesi ise en çok ekonomiyi, özellikle de sabit gelirli, alt ve orta gelir grubunu etkileyecektir. Uzun vadede ise, AKP yakaladığı halk desteği ile sistemle uyum içinde çalışabilirse, bir sonraki seçimlerde de iktidara yakın gözükmektedir.

4.2.16. Genel Değerlendirme

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nden günümüze Türk toplumun siyasal ve toplumsal temellerini incelemeye çalıştık. Tanzimat'tan günümüze siyasetin toplum üzerindeki etkilerini ve dayandığı sınıfsal ve yapısal temelleri ele almaya çalıştık. Bu bölümde bizim iddiamız, Türk siyasal tarihi içerisinde kendisini fazlasıyla hissettiren bir “merkez” (seçkinler), ve “çevre” (halk) rekabetinin varolduğuydu. Bizim iddiamıza göre, devlet içerisinde merkezci seçkinlerle, merkeze yakın durmaya çalışan zümre ve sınıflar arasında sürekli bir rekabet yaşanmıştır. Bu rekabet, değişmeyi de sağlayan bir dinamizm kazandırmıştır. Osmanlı devletindeki patrimonyal bürokrasi, asker ve ilim adamlarına dayanan merkezdeki güç dengeleri iyi işlediği sürece devlet idaresinde bir sıkıntı yaşanmamıştır. Esnaf, din adamları, tekke, azınlıklar, köylüler, ayan gibi toplumsal sınıflar sürekli bir rekabet içerisinde merkeze yakın durarak, rant dağıtımından pay almaya çalışmışlardır. Bu yüzden çoğu ideolojikmiş gibi gözükken rekabetin kaynağında, Osmanlı'dan günümüze rant paylaşımı hesapları ağırlıkta kalmıştır. Osmanlı devletinin tasfiyesiyle sonuçlanan süreçte de, askeri ve sivil seçkinler yeniden kendilerini merkeze alarak, zaman zaman yerel eşraf ve güç sahipleri ile işbirliği yaparak devleti idare etmeye çalışmışlardır.

Osmanlı devleti, devletle halk arasında tekke, lonca, din adamları gibi bazı aracı sınıflar yaratabildiği için korkudan çok rızaya dayanan bir sistem gerçekleştirebilmiştir.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı devletinin modernleşme çabalarının somut bir göstergesi olan ve devletin bundan sonraki istikametini belirleyen bir belge hüviyetindedir. Daha önce yenilgileri askeri ve bürokratik gücünün zayıflamasına bağlayan Osmanlı devleti, ilk defa kültürel ve sosyal anlamda geri olduğunu kabul etmiş ve kendi değişim yönünü Batı'ya çevirmiştir. Tanzimat sonrası, devlet içerisinde Batılı güçlerin hesabına çalışan bir aydınlar sınıfı ortaya çıkmış, devletin hangi devletin himayesinde kurtulabileceği tartışılmıştır. Tanzimat fermanı, geleneksel Osmanlı kurumları yanında Batılı değerlere bağlı yeni kurumlar yaratmış ve devlet ve toplum içerisinde bir ikilik doğurmuştur.

Ondokuzuncu yüzyılda, modern eğitim kurumlarında okumuş, imparatorluğu kurtarmayı amaçlayan, Batılı değerle yetişmiş bir sınıf ortaya çıktı. Jön Türkler adı verilen ve Abdülhamit dönemi baskılarından kaçıp soluğu Paris'te alan bu insanlar için, meşrutiyet ilan edilmeli, Batılı anlamda özgürlükler sağlanmalıydı. Pozitivist eğilimleri vardı. Fransız ihtilali sloganlarını kullanan, Abdülhamit dönemi politikalarını savunan bu insanlar için tek kurtuluş, baskının sona ermesi ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesindeydi. Selanik'teki İttihat ve Terakki Komitesi ile işbirliğine giden Jön Türkler, sonunda başarılı oldu ve imparatorluğu ele geçirdiler. Devlet ilk defa komitecilerin eline geçmiş, padişah İttihatçıların elinde oyuncak olmuştu. Devleti ele geçiren, liberalleri susturan İttihatçılar bir maceraya girişti ve başarısız oldular. 600 yıllık imparatorluğun sonunu getirdiler.

Tasfiye edilen Osmanlı devleti yerine, Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Ulusal kurtuluş hareketine destek veren sınıflar içerisinde eşraf, din adamları, askeri ve politik seçkinler vardı. Bu sınıfların çoğu, eski sistemin bazı düzenlemelerle devamından yanaydılar. Mustafa Kemal ise ulus temeline dayalı,

Batılılaşmış, eski ile bağlarını koparmış bir devlet planlıyordu. Bunun sonucunda ilk mecliste yaşanan gerilimler, bu meclisin feshedilip, yeniden seçime gidilmesiyle sonuçlandı. İkinci mecliste, bu gruplar tasfiye edildi. Şeyh Sait isyanı sonrasında, basına ve topluma kısıtlamalar getirildi. Mustafa Kemal, düşündüğü devrimleri art arda gerçekleştirdi. Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Eğitim öğretim birleştirildi ve Tanzimat'tan bu yana yaşanan ikilik ortadan kaldırıldı. Yeni adliye sistemi kuruldu, yeni Medeni Kanun kabul edildi. Bütün bu düzenlemelere bazı tepkiler geldiyse de, bunlar başarısız oldu. Muhalefet susturuldu. İstiklal mahkemeleri kuruldu. Eski sistem taraftarları tasfiye edildi. Dine karşı Pozitivist eğilimler göze çarpıyordu. Osmanlı devletine ait geçmiş reddedilse de, Cumhuriyeti kuranlar Osmanlı devletinin askeri okullarında okumuş, askeri ve politik seçkinlerdi. Bunlara en büyük desteği yerel eşraf veriyordu.

Atatürk döneminde çok partili demokrasiye geçme denemeleri başarısız oldu. Atatürk'ün 1929 ekonomik buhranından sonra kurdurduğu liberal eğilimleri taşıyan Serbest Fırka, toplumsal muhalefetin merkezi oldu. Bu tepkiden çekinen merkez, Serbest Fırka'yı kapattı. Halka inebilmek için halkevleri kuruldu. Eğitim ve öğretim seferberliği yaşandı. Devlet çeşitli yerlerde yatırımlar yaptı. Atatürk'ün kurduğu CHP, bir türlü halka inemedi. Halka tepeden baktı. Yerel eşrafla işbirliği yapıp, halkın beklentilerini boşa çıkardı.

Atatürk'ün ölümüyle ipler İsmet İnönü'nün eline geçti. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, ekonomik sıkıntıları bir kat daha artırdı. İnönü'nün İtalyan faşizmine yakın politikaları, Almanya'ya yakınlığı Batılı devletleri kendinden uzaklaştırdı. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi, CHP'nin sonu oldu. Liberaller kendilerine yeni bir çıkış yolu aramaya başladılar. İkinci Dünya Savaşı'nı Amerika ve liberallerin kazanması, Türkiye'nin de kendini yeni şartlara uydurmasını gerektirdi. Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmesi ve boğazlardan geçiş hakkı istemesi Türkiye'yi Batı'ya yaklaştırdı. Batı kulübüne girmek için çok partili siyasete geçmek gerekiyordu. Marshall yardımı Türkiye'nin ekonomik kalkınması için hayati önemdeydi. 1946 yılında Türkiye'de çok partili siyasete geçildi. İnönü'nün amacı

kendine bağılı güdümlü bir muhalefet yaratıp, sözde bir demokrasi oluşturmaktı. 1946 yılında yapılan “hileli” seçimlerde DP 65 milletvekili çıkardı. 1950 yılında ise ezici bir çoğunlukla iktidarı ele geçirdi. İnönü ve CHP ağır bir yenilgi almıştı.

Türkiye’de yaşanan askeri darbeler siyasal sistemin krize girdiği, güç dengeleri arasında rekabetin sistemi krize soktuğu dönemlerdir. Ekonomik anlamda yaşanan krizler, askeri müdahalelerle ekonominin ve siyasetin yeniden düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu kriz dönemlerinde yapılan müdahale ve düzenlemeler toplumu dikkate almadığı, genellikle konjonktürel ve güç merkezlerini tatmine yönelik olduğu için başarısız olmuştur. Sistemin kendi krizlerini çözecek meşru yollar bulunamadığından demokrasi kesintiye uğramıştır. Bu da Türkiye’de bir demokrasi tecrübesinin olmasını engellemiştir. Ağır aksak yürüyen bir demokrasinin kendi çıkış yolunu bulmasına müsaade edilmemiştir. Bu müdahalelerin gerisinde de yine güç merkezlerinin rant paylaşımının yoğun etkilerinin olduğu görülmüştür. 27 Mayıs askeri müdahalesi alt rütbeli subayların yaptığı bir darbe olarak tarihe geçmiştir. Bu müdahale sonucunda askerin siyasete müdahalesi olağan hale gelmiştir. Özellikle alt rütbeli subayların ekonomik anlamda zayıflamaları, Menderes’in liberal kesimin desteğini yitirmesi, DP.’nin iktidar olmakla her şeyi yapabileceğini düşünmesi ve sistemin kendi krizini çözecek araçlardan uzak olması, 27 Mayıs askeri darbesine ortam hazırlamıştır. Askeri darbe sonrası üniversiteler, ordu ve bürokrasi arasındaki ittifak yeniden ortaya çıkmıştır. Bu ittifaka CHP’de katılmıştır. Hazırlanan yeni anayasa, sivil toplumun gelişmesini sağlayacak yasal düzenlemeler içeren, örgütlü ve özgür bir toplum idaresini savunan bir anayasadır. Sıdık Sami Onar başkanlığında hazırlanan anayasa Türkiye’de her tür düşüncenin özgürce ifade edilmesini sağlayan bir özgürlük ortamı yaratmıştır. Ama kısa bir süre sonra bu özgürlüğün Türkiye’de sağlam temelleri olmadığı, demokrasinin sadece özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesiyle yaşanamayacağını göstermiştir. Demirel’in dediği gibi bu anayasa Türkiye’ye bir numara büyük gelmiştir. Bunun sonrasında bozulan siyasi dengeler, tıkanan ekonomi, dünya ölçeğinde yaşanan yeni kutuplaşmalar, Türkiye’yi yeniden bir krize sokmuştur. İktidar ile muhalefetin bir demokrasi kültürü içerisinde uzlaşamaması, demokratik kurumların gelişmemiş

olması, ithalata dayanan ikameci ekonominin yaşadığı krizler ve artmaya başlayan “sağ”, “sol” çatışmaları, Türkiye’de yeniden bir düzenleme yapmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu düzenleme ise yeni bir askeri müdahale ile yaşanmıştır.

12 Mart askeri muhtırası böyle bir dönemde yaşanmıştır. Göreve getirilen Nihat Erim hükümeti istenen bazı reformları yapmaya çalışmıştır. Temeli olmayan, askerin desteklediği bu hükümet, sadece bazı hak ve özgürlükleri sınırlamakla yetinmiştir. Bu ortamda Türkiye’de 27 Mayıs sonrası demokrasi kültürünün göstergesi olan İşçi partisi ve Erbakan’ın Milli Nizam Partisi gibi sistemin tehlikeli gördüğü bazı partiler ve bazı sivil toplum örgütleri kapatılmıştır. Bu muhtıradaki Türkiye’de yaşanan krizleri çözmeye yetmemiş, anarşi ve terör eylemleri artmış, ithal ikameci ekonomik döviz yokuşu nedeniyle krizlere girmiş, Türkiye’de karaborsacılık, rüşvet ve kaçakçılık artmıştır. Politikacıların uzlaşmaya varmaktan kaçınması, tansiyonu yükseltmeleri, Türkiye’nin demokrasi tecrübesinin yetersizliği ve konjonktürel olarak Türkiye’nin öneminin artması yeni bir müdahalenin habercisi olmuştur. İran’da yaşanan devrim, Rusya’nın Afganistan’ı işgali Türkiye’nin NATO ve Amerika nezdinde önemini artırmış, Türkiye’yi kaybetmek istemeyen Batılı güçler böyle bir askeri darbeye izin vermişlerdir. Bunun sonucunda Türkiye’de yeni bir askeri darbe yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle beraber bütün siyasi partiler kapatılmış, yüz binlerce insan kovuşturulmaya uğramış, bazıları tutuklanmış, bazıları ise idam edilmiştir. 12 Eylül sonrasında ithal ikameci ekonomiden, rekabete ve ihracata dayalı üretim ekonomisi ve serbest piyasaya geçilmiş, Türkiye’de liberal rüzgarlar esmeye başlamıştır. Bu devrin mimarı da Turgut Özal olmuştur. Din dersi zorunlu hale getirilerek bir anlamda sol eğilimlere ve Türkiye’nin Rusya’ya yaklaşmasına engel olunmaya çalışılmıştır. 12 Eylül sonrası liberal politikalarla beraber, üretim artmış, dış sermaye Türkiye’ye yönelmiştir. Serbest rekabet, rekabet gücü olmayan bazı piyasa aktörlerinin piyasadan silinmesine de yol açmıştır. Devlet üzerinde liberal kesimlerin etkisi artmıştır. Özal, Türkiye’deki 4 eğilimi birleştirmeye çalışarak, 10 yıl süresince bir huzur ve güven ortamı sağlamıştır. PKK terör örgütünün artan eylemleri bu dönemin kazançlarının önemli bir kısmının terörle mücadeleye

gitmesine neden olmuş, beklenen bazı liberal açılımların önünü kapatmış, askerinin siyaset üzerindeki etkisini artırmıştır. 12 Eylül anayasasının sistemi kurumların eline bırakması, bir kurumlar demokrasisi yaramıştır.

Özal sonrasında koalisyonlar dönemi ile beraber Türkiye yeniden istikrarsızlığa mahkum edilmiştir. Yaşanan ekonomik krizler, beklenen sivilleşmenin yapılamaması, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile beraber Türkiye'nin öneminin azalması, sistemin rant paylaşımında yaşanan krizler ve artan İslamcı tehlike Türkiye'de yeni bir askeri krizin nedeni olmuştur. 28 Şubat postmodern darbesi ile İslamcı tehlikeyi azaltmaya yönelik bazı tedbirler alınmıştır. Refah Partisi ve Onun devamı olan Fazilet Partisi kapatılmış, temel eğitim 8 yıla çıkarılarak İmam Hatip Okulları işlevsiz hale getirilmiştir. Türkiye, bugünde aynı krizleri AKP iktidarı ile yaşamaya devam etmektedir. Laiklik, yaşanan bu gerilimin temel noktası olmaktadır.

4.3.Cahit Tanyol Ve Osmanlıdan Günümüze Siyasal Tarih

Bu bölümde Tanyol'un Tanzimat'tan günümüze yaşanan, ikinci bölümde incelediğimiz olayları ele alış biçimini inceleyeceğiz. Tanyol, kendi dünya görüşünden yola çıkarak bu dönemde yaşanan siyasal olayları farklı değerlendirmiştir. Tanyol'u anlamak için, onun olayları ele alışındaki farklılığı bilmemiz gerekmektedir. Bu bölümde önce Tanyol'un yaşanan tarihsel süreçleri hangi toplumsal dinamiklerle açıkladığına bakacağız. Bu süreçleri inceledikten sonra ise, Tanyol'un siyasal ve sosyolojik görüşlerini daha netleştirmek için, bazı temel kavramları ele alacağız. Bu kavramlar, demokrasi, sosyalizm, etnik bölücülük, Hoca Kadri Efendi'nin ideal devleti olacaktır. Burada Tanyol'un Laiklik ve İrtica, Şeriat ve İrtica, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, Atatürk ve Halkçılık, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, gibi kitaplarından, Yeni Sabah, Cumhuriyet, Havadis, Milliyet gibi gazete yazılarından, Cem, İşmont Kültür, Türk Henkel, Yön, Çalışan Adam gibi dergi yazılarından yola çıkacağız.

4.3.1. Tanyol'a Göre Türk Toplumunun Siyasal Temelleri

Tanyol, “Türk Toplumunda Devlet Felsefesi” isimli makalesinde, milletlerin tarih ve evren görüşü ile devlet idaresi anlayışları arasında sıkı bir bağ olduğunu söyler. Ona göre, tarihinde çeşitli büyük devletler kurmuş Türklerin de devlet ve toplum anlayışları ile dini yaşayışları, evren görüşleri arasında bir ilişki vardır. Türk devlet düşüncesinin gerisinde Şaman mitolojisi vardır. Aynı şekilde Batılı devletlerin devlet felsefelerinin gerisinde ise antik çağ yani, Yunan mitolojisi vardır. Yunan Tanrıları doğadaki bölünmeleri ve doğadaki determinizmi temsil eder. Tanyol’ a göre aslında Batının bilimsel düşüncesi ve evren görüşü bu mitolojide yatmaktadır. Bu mitolojilerde insanın yeri hemen hemen yok gibidir. Önemli olan evren ve onun kanunlarıdır. Bu evren görüşünün hiçbir mistik yanı yoktur. Türk mitolojisinde ise tanrılar devletin egemenlik aracıdır ve onun emrine boyun eğerler. Şamanlar büyü ile bütün üstün varlıkları ve ruhları devletin çevresinde toplamak gücüne sahiptirler. Hükümdarlarla tanrılar arasındaki ilişki bir baba oğul, bir soyluluk ilişkisidir. Bütün Türk devletlerinde halkla devlet ilişkisi bu biçimde süre gelmiştir.⁵²⁵

Şaman sözü kökü bakımından “coşku, heyecan, sıçramak, oynamak, dövünmek...” gibi anlamlara gelmektedir. Türk kavimleri Şamanlarına genellikle “kam” derlerdi. Kamlığın kökeninde topluluğun varlığını sürdürmek vardır.⁵²⁶ Şamanlar hastalıklara karşı savaşır ve hastalığın sorumlusu sayılan doğa olaylarına karşı da savaşırlandı. Doğa olaylarını değiştirerek toplumu ve insanları koruyacak kişi kamdı.⁵²⁷

Tanyol’a göre Yunan’daki tanrılar site tanrısıdır. Türk dininde ise devlet tanrılarıdır. Bu nedenle de Şamanizm’de evrensel bir nitelik göze çarpmaktadır. Birisinde doğa, diğerinde devlet, insan ve toplum ağır basmaktadır. Çok tanrılı Yunan dini Hıristiyanlık tarafından silinmesine karşılık, Şamanizm İslamiyet

⁵²⁵Cahit TANYOL, “Türk Toplumunda Devlet Felsefesi”, 438.

⁵²⁶Ümit HASSAN, “Siyasal Tarih”, 289.

⁵²⁷a.g.m., 290.

içerisinde başka kılıklar içerisinde yaşamaya devam etmiştir. Çünkü hiçbir zaman milli bir hüviyet kazanmış bir din tamamıyla terk edilemez. Türklerde İslamiyet öncesi Şaman mitolojisinden devlet görüşlerini temellendirirken büyük ölçüde yararlanmışlardır. Şaman mitolojisinde önemli olan topluma ve insanlara egemen olmaktır. Hatta doğa kuvvetleri de bu amaçla seferber edilmiştir.⁵²⁸

Şaman mitolojisi bir taraftan çok tanrıcılığı sergilerken bir taraftan da doğayı canlı (animist) olarak tasavvur ederdi. Toprağın, suyun, dağların, ormanların ve nehirlerin koruyucusu olan ruhlar vardı ki bunların genel adına “yersu” denirdi. Hepsinin ortak özelliği büyüsel bir evren oluşturmasıydı. Soyut değil somut, ölü değil canlı böyle bir evren anlayışı ölümlü yaşam arasındaki çizgiyi ortadan kaldırıyordu.⁵²⁹ Tanyol’a göre Türk toplumlarında toprağın ve vatanın kutsallığı inancının gerisinde de doğayı canlı kabul eden bu Şamanist inanç vardır. “Yersu”lar Anadolu’da birer “yatır” dönüşmüştür. Hatta köylerde bir cami yokken, çoğu köyde bir “yatır” bulunmaktadır.

Tanyol, Şaman mitolojisinin evreni üç tabakaya ayırdığını söyler:

1. Gök
2. Yer
3. Yer altı

Gökte, Ülgen ve onun oğulları bulunur, yerde insanlar, yer altında ise Kara Han ve oğlu Erlik han ve ona bağlı kötü ruhlar bulunur. Şamanlar tanrılarla insanlar arasında elçi görevi üstlenirler. Şaman aracılığıyla devlet Gök tanrısıyla temasa geçer.⁵³⁰

⁵²⁸Bkz. (525), TANYOL, 439.

⁵²⁹Bkz. (77), TANYOL, 57.

⁵³⁰Bkz. (525), TANYOL, 440.

Tanyol'a göre Şamanlar Osmanlı Devleti'nde kendini Velilere dönüştürmüştür. Padişahın bir yanında veli yani tekke, öbür yanında ise ulema yani medrese vardır. Birini Akşemseddin, diğerini ise Molla Gürani temsil eder. Bu iki kurum Osmanlı toplumsal hayatının temelini oluştururlar. Bu çelişki diyalektik bir oluşu destekler.

Tanyol, Laiklik ve İrtica, kitabında Batı toplumlarının bireycilikten sosyal devlete doğru bir yol izlemiş olduklarını söyler. Ona göre, bizdeyse devlet anlayışı sosyal devletten bireyciliğe doğru kaymaya başlamıştır. Devletin ağırlık kazandığı bir sosyal devlet yapısıyla toplumun ağır bastığı bir devlet anlayışı kuşkusuz birbirine taban tabana zıttı. İçimizdeki Doğu-Batı çelişkinin gerisinde bu sosyo-politik neden yatmaktadır.⁵³¹

Bizdeki devlet anlayışı Tanyol'a göre “Kerim Devlet” anlayışıdır. Hükümdar tabasına karşı adil ve kerim olmakla yükümlüdür. Bu bir baba-evlat ilişkisi gibidir. Bu ilişki en güzel şekilleriyle Yusuf Has Hacıp'in yazdığı önemli eseri “Kutadgu Bilig”te ifadesini bulmuştur.⁵³²

Tanyol, Laiklik ve İrtica, isimli kitabında, en kötü hastalığı taklitçilikte bulur. Ona göre Tanzimat'la başlayan süreç hep taklitçiliği modernleşme olarak algılamıştır. Ona göre bizim devlet geleneğimiz ve bunun dayandığı sosyal ve siyasal temellerle, batının devlet felsefesi ve toplum siyaset anlayışı birbirinden farklıdır. Bu farkları bilmeden batıdaki sınıf temelli siyasal rejimleri aynen bizde de kurmaya çalışmak en büyük yıkım olmuştur. Ülkede bizim olmayan kanunların, bizim olmayan rejimlerin kavgası yapılmıştır. Sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda herhangi bir fikri savunmak için Batı toplumlarındaki yasalardan örnek vererek kendimizi haklı çıkarmaya çalışmaktayız. Anayasa yapılacak olsa uygar dünyanın anayasalarını inceler, onlardan bir harman yapar, en ileri anayasayı yaptığımızı zannederiz. Kendi kültürel duruşumuzu sergileyemeyiz. Oysa Tanyol'a

⁵³¹Bkz. (10), TAYNOL, 97.

⁵³²a.g.k., 96.

göre Türklerin binlerce yıla dayanan bir devlet felsefeleri, siyaset ve toplum görüşleri vardır. Bunları yok sayarak batıdan ikameciliğe girişmek, taklitten senteze ulaşmaya çalışmaktır. Bu ise hayaldir ancak.⁵³³

Tanyol'a göre bizde devlet güçlüyse toplumda sağlıklı olmuştur. Batıda sosyal sınıflara dayanan rejimlerden farklı olarak bizde toplumu belirleyen her zaman devlet olmuştur. Devlet yozlaştığı zaman toplum sürü haline gelmiştir. Olması gereken ya bu yapıyı değiştirmek ya da buna uygun bir devlet kurmaktır.⁵³⁴

Tanyol'a göre devletin görevi halka akıl danışmak değil, ne istediğini sormaktır. Halkı tabulaştırmak gülünçtür. Halk devletten adil kanunlar ister. Halk gününü yaşar, ona karşı devletin kerim olması, cömert olması, onu doyurması gerekir. Halkı düşünecek ve doyuracaksınız ve fakat onunla laubali olmayacaksınız demektir.⁵³⁵

Tanyol'un vurguladığı şeylerden biri de devletin sarsılmaz otoritesidir. Tanyol özellikle Osmanlı saltanatından örnekler verir. Osmanlı tahtına delillerde, çocuklarda çıkmıştır; devlet sadrazamlar, valide sultanlar tarafından idare edilmiştir. Ama hiçbir sadrazamın veya devlet ricalinin sultanın tahtını ele geçirmek gibi bir emeli olmamıştır. Çünkü bu düşünülemeyecek bir şeydir. Çünkü karşısındaki bir kişi değil bir devlettir. Devlet adeta gökyüzündedir.

Tanyol Osmanlı toplumsal yapısının üç ana sınıf payandası üzerinde durduğunu söyler. Bu üç sınıf şunlardır: 1-İlmiye (üniversite) 2-Seyfiye (asker) 3-Kalemiye (yöneticiler). Bu üç sınıf sağlam olduğu vakit devlet yükselmiş, bu sınıfların çözülmesi devletin sonunu hazırlamıştır. Özellikle ordu ilk kuruluşunda fetih amaçlı Orhan bey'in kardeşi Aleaddin tarafından kurulmuş I. Murat döneminde düzenlenmiş

⁵³³a.g.k., 91.

⁵³⁴a.g.k., 100.

⁵³⁵Bkz. (93), TANYOL, 130.

geçek bir ordu olmuştur. Yeniçeri ve kapıkulu sultana bağlıydılar ve onların yaşaması veya ölmesi padişahın iki dudağı arasında idi. Yeniçerilerin ilk defa yönetime müdahalesi Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II.Selim'in tahta çıkışında cülusun artırılması amaçlı olmuştur. Daha sonra ise bu müdahaleler sürekli hale gelmiştir. Duraklama ve gerileme dönemi ile birlikte ocağa ehil olmayanlarda alınmaya başlanmış, ocakta bulunmayıp sadece maaş alan bir sürü insan türemiştir. Bunlar da sürekli padişahların tahta çıkış ve inişlerine müdahale etmişlerdir. Ordu'nun sürekli işbirliği yaptığı en önemli sınıf Ulema dediğimiz İلميye sınıfı olmuştur. Bunlar yanlarına sürekli esnafı da yanlarına alarak ayaklanmaların elebaşları olmuşlardır. Buna rağmen hiçbirinin kafasında sultanın yerine geçmek gibi bir düşünce olmamıştır.⁵³⁶

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık, kitabında Osmanlı Devleti kadrosunun, Türkleri aşağılayarak, onları ihmal ettiğini savunur. Ona göre devlet kadrosunun Anadolu halkını sürekli bir tarzda soyması, köyler, kasabaları çözmüş toprakları işlemez hale getirmiştir. “Kapıkulları” dilinde adı “eşek Türk, kaba Türk” olan bu halk, imparatorluğa bağlı halklar içinde en çok sömürüleni, en çok aşağılanana olmuştur. Bu yüzden Anadolu halkı, bu devleti sevmemiş, benimsememiştir. Anadolu halkının, kendisine aşağılık muamele yapan kapıkullarına karşı ayaklanması ise bir isyan sayılmıştır. Bu kapıkulu kadrosu Batılı anlamda “sömürgeci” de olamamıştır. Sömürgeci, boyunduruğu altında tuttuğu toprağı ve insanı bir üretim aracı olarak düşünür. Ondaki hammaddeleri değerlendirir. İnsan gücünü kendi çıkarlarına kullanır. Osmanlı kadrosundaki insanlar ise, sömürmesini bilmezler, sadece varolanı soyarlardı. Sömürmenin arkasında “sermaye birikmesi” zengin bir sınıfın doğması, bir kelime ile, burjuvazi geleneklerinin kurulması vardır. “Soyma”nın arkasında ise, varolan sermayenin ve üretim araçlarının tüketimi ve yok olması, toprak ve insan gücünün üretim yeteneğinden yoksun bırakılması gibi ters bir olay cereyan eder.⁵³⁷

⁵³⁶Bkz. (40), TANYOL, 26-27.

⁵³⁷Bkz. (82), TANYOL, 15.

Tanyol'a göre, Osmanlı Devleti'nin çözülüşü ve yıkılışı bu melez “kapıkulu kadrosu”nun bir serüvenidir. İmparatorluğun yıkılmasında, ona kaynaklık eden kurumların çürümesi vardı. Yapılması gereken reformlar yapılamıyordu. Kimse temeldeki ekonomik çöküntüyü görmek istemiyordu.⁵³⁸

Tanyol, “19 Mayıs'tan 27 Mayıs'a” başlıklı yazısında Osmanlı Devleti kadrosunu şöyle eleştirir:

“Osmanlı Devleti'nde halk yoktu, tebaa vardı. Millet yoktu, zümre vardı. Osmanlı kesimi bir devlet kadrosu idi; ama vatani yoktu, milleti yoktu. Amacı “Devleti kurtarmaktı”. Kadrosu melezdi, bir devşirme artığı idi. Ülküsü yoktu, sadece çıkarıcı idi. Üreten değil tüketen, giydiren değil soyandı. Kişi ve zümre çıkarıcılığı üstünde başka bir kaide tanımıyordu. Devlet, onun için sadece soyulan, sömürülen bir varlıktı. Halk, onun nazarında, geri, cahil kaba bir sürü idi... Bütün münasebetleri efendi-kul münasebetleriydi. Derebey değildi, ama bir derebey şuuruna sahipti. Halkı sevmez, sever gibi görünürdü. Halka bir efendinin kölesine acıdığı gibi acırdı. Çıkarından başka hiç bir şeye inanmaz ve güvenmezdi”.⁵³⁹

Tanyol, “Tehlike Çanı III” başlıklı yazısında özetle, “bizim devletimiz istilacı ve soyguncu idi”, der. Ona göre bizim halkımız, sömürücü olmadığı için özel mülkiyet kavramı da gelişmemiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti Batı tarzında bir sınıf devleti değil, bir zümre, kendi deyimi ile bir kapıkulu devleti oldu. Onda ne sınıf ne de mülkiyet bilinci vardı. Soygun ve istilanın bittiği yerde devlet durakladı... Soyma ve sömürme birbirinden çok farklıdır. Biri statik, diğeri dinamiktir. Sömürme sürekli olarak mümkündür. Çünkü temelinde insan emeği ve üretim vardır. İnsan

⁵³⁸a.g.k., 16.

⁵³⁹Cahit TANYOL, “19 Mayıs'tan 27 Mayıs'a”, 23 Mayıs 1963, s 5.

emeğinin sömürülmesi esasına dayanır. Sömüren daima bir sınıf olarak ortaya çıkar. Soymada ise soyanla, soyulan arasındaki ilişki gevşektir. Sömürme sürekli şekiller altında devam ettiği halde soyma, devam edemez. Soyguncu devletten, sömürücü devlete geçmek, toplumun tabiatını değiştirmek gerektiği için pek güçtür.⁵⁴⁰ Tanyol'a göre Osmanlı sömürmeyi de becerememiş, bir soygun ve talan düzeni kurmuştur. Sömürme sermaye birikimine yol açarken, talan günü kurtarmaya dayanmaktadır.

Tanyol Türk devletinde Anadolu evliyalarına ayrı bir önem vermiştir. Onlar Anadolu Moğol saldırıları altında inlerken, halk himayesiz ve güçsüzken halka kucak açmış ve onların kurtarıcı bir kuvveti olmuştur. Onların Anadolu coğrafyasında çaldıkları maya Türklerin tarih sahnesinden silinmesini engellemiştir. Tanyol'a göre yarının Türk devletini ancak Yunuslar, Akşemseddinler, Hacı Bayram Sultanlar gibi üstün bir feragat ve kişiliğe sahip “sosyalist evliyalar” kuracaktır.⁵⁴¹

Tanyol, Kuruluş ve Fetih Destanı kitabında, devlet ile halk arasındaki ilişkiyi gösteren iki ayrı deyim var olduğunu söyler. Bunlardan biri “halkın devleti” diğeri ise “halk devleti” idi. Halkın devletinde yaratılmışlar arasında bir eşitlik söz konusudur. Çünkü herkes “halk”tır, yani yaratılmış. Halkın devleti temelini tekkenin fukaralarına dayandıran bir fukara devletidir. Devlet için amaç halkın mutluluğudur. Halk devleti, halktan olmayanların devletine karşı savunulmuş ve kurulmuştur. Halkın devleti halk iradesine dayanır. Ama bu devlet türü en büyük darbeyi bu yine ne olduğu belli olmayan halktan yemiştir. Tanyol'a göre hakkın karşılığı ancak emektir, aynen müritleriyle birlikte rızık temini için burçak yolan dervişler gibi.⁵⁴²

Tanyol, Osmanlı devleti'nin üç ana sınıfa dayandığını savunmuştur. Bunlar arasındaki denge, devletin uzun yıllar ayakta kalmasını sağlamıştır. Ona göre, Osmanlı devleti'nin en önemli özelliklerinden birisi de devlet bilincidir. Tahta bir

⁵⁴⁰Cahit TANYOL, “Tehlike Çanı: III-Çıkar Yol Niçin Sosyalizm”, 17 Eylül 1965, s. 12.

⁵⁴¹Cahit TANYOL, Kuruluş ve Fetih Destanı, 7.

⁵⁴²a.g.k., 10.

deli, bir çocukta geçse, kimse onun yerine tahta geçmeyi düşünmemiştir. Bu devlet otoritesini göstermektedir. Tanyol, Osmanlı devletinin sömürgeci bir devlet olduğunu da kabullenmemiştir. Ona göre Osmanlı devleti, sömürgeci değil, talan ve soyguna dayanan bir devlettir. Soygun ve talan, sömürgecilik gibi sermaye birikimi sağlamadığından, talan devleti, sömürgeci devletler gibi sanayileşme aşamasına geçememiştir. Tanyol, Osmanlı devletinin halkın devleti olmadığını, halkı sömürdüğünü, Türkleri aşağıladığını da savunmuştur. Onlara göre Osmanlı devleti, Türklere dayanan bir devlet olmaktan ziyade, “melez bir kapıkulu devleti”ydi.

4.3.2. Cahit Tanyol’a Göre Tanzimat: Sömürgeleşmenin İlk Belgesi

Tanyol’un ele aldığı önemli kavramlardan biri de Tanzimat Fermanı’dır. Olayları ele alırken, “yerli” bir bakış açısı geliştiren ve önerilen türedi çözümleri reddeden Tanyol’un Tanzimat’la ilgili görüşleri de uyuşmaktadır. Tanyol, Tanzimat’ı içimize giren yabancı kadroların, sömürgeci güçlerin, yabancı çözümlerin ilk belgesi olarak görür. Tanyol Tanzimat’ı şöyle tanımlar: “Tanzimat ekonomik alanda sömürgeleşmenin, öğretim ve eğitim alanında yabancılaşmanın bir belgesi ve batı emperyalizminin uygarlık ve ilerlilik maskesi altında sunduğu bir afyon alışkanlığının başlama noktasıdır.”⁵⁴³

Bir başka yazısında da şöyle tanımlar Tanyol Tanzimat’ı: “Tanzimat, ekonomik bakımdan sömürgeleşme, kültür bakımından yabancılaşma ve fakat İbrahim Şinasi Efendi’nin açtığı çığır bakımından “aydınlanma” ve “çağdaşlaşma” hareketinin başlangıcıdır.”⁵⁴⁴

Tanyol, “Tanzimat ve Getirdikleri” başlıklı yazısında özetle, Batı’nın bize uygarlık olarak değil bir saldırı olarak geldiğini savunur. Ona göre Tanzimat böyle bir saldırıya karşılık devletin kendini koruma refleksi idi. Osmanlı Tanzimat’la

⁵⁴³Cahit TANYOL, “Tanzimat ve Getirdikleri”, 164.

⁵⁴⁴Cahit TANYOL, “Şinasi Efendi ve Tanzimat”, 13 Eylül 1971, s. 2.

altyapıyı değiştirerek kendini medeni ülkeler arasında bir yer edinmek istemişti. Tanyol'a göre Tanzimat'ın getirdikleri ve götürdükleri ise şöyle sıralanabilir:

“III. Selim'den itibaren başlayan yenileşme hareketlerinin amacını değiştirdi., alt yapıda başlayan yenileşme hareketlerini üst yapıya kaydırđı, daha açık bir deyişle, sanayi alanında batıda başlayan yenilikleri alma girişimini köstekledi. Kuşkusuz bu kaymada Osmanlı toplumunun içine düştüğü iç kargaşalarla dış baskıların rolü büyük olmuştu.”⁵⁴⁵

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık kitabında, Tanzimat'la getirilen mal, can, namus güvenliğinden kazançlı çıkanların, o zamana kadar malı ve canı padişahın iki dudağı arasında bulunan Kapıkulları denilen Enderun'dan yetişmiş üst düzey devlet yöneticileri olduğunu savunur. Ona göre, Tanzimat'tan bu yana yapılan siyasi yenilik hareketleri padişahla başveziri yani devletle hükümet arasında yapıldı ve hep üst yapıda kaldı. Halka inmedi. Tanyol'a göre Tanzimat, devlet dokusunda bir yenileşme, bir çağdaşlaşma eylemi idi. Daha açık bir deyimle, yeni bir yöneticiler kadrosu yetiştirmektir. “Babıali”nin kurulması, bizde aynı zamanda, “Kapıkulu” devlet kadrosundan “memur” devleti kadrosuna kaymanın bir başlangıcı olmuştur.

546

Tanzimat içimize bir ikilik getirmişti. Bu ikilik günümüze kadar etkisini devam ettiren; eski-yeni, gerici-ilerici, inkılap-irtica ikiliğiydi. Tanyol'a göre eski çürümüştü ama yeninin de kökü yoktu. Birisi sadece gövde, diğeri ise sadece köktü. Bu nedenlerden dolayı medrese-mektep çatışması diyalektik bir oluşa çevrilemedi. Böylece fikir ve politika hayatımızın günümüze kadar uzanan en büyük dramı doğdu.

⁵⁴⁵Bkz. (543), TANYOL, 164.

⁵⁴⁶Bkz. (82), TANYOL, 18.

Çünkü diyalektik oluş durmuştu ve yerine “Doğa olayları”nda geçerli olan “tekrar”a bırakmıştı.⁵⁴⁷

Tanzimat Tanyol’a göre Osmanlı Devleti’ne yeni kurumlar getirdi. İlk defa Tanzimat’la Osmanlı ülkesinde yabancılar kendilerine yatkın yerli ortaklar buldu. Batıya hayran kadrolar yetiştirildi. Bunun adına da reform hareketi denildi. Devlet örgütlerinde, eğitim ve öğretim alanında Batı bizi alabildiğine etkisi altına aldı. Bizi kendimizden nefret eder hale getirdi. Yeni okulla eskiye düşman, Batıdan gelen her şeye hayran kuşaklar yetiştirdi. Yıkılışımızın temeli dinde ve şeriatta arandı. Bu ileri-geri kavgasını alabildiğine kızıştırdı. Yenilik hareketleri daima köksüz bir taklit olduğu için eskiye bağlı olanlar onu şiddetle reddettiler. Eskinin kalkması ise yeninin kök salması ile mümkündü. Yeni ise yerli olan her şeyden nefret ettiği için geçmişte olan her şeye gözlerini kapadı. Uzun zaman bu türden bir yenilik hareketinin emperyalizmin tuzağı olacağını düşünmek aklımızdan bile geçmedi.⁵⁴⁸

Tanyol, “Tanzimat ve Getirdikleri” başlıklı makalesinde, Tanzimat’ın kültürel ve siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da önemli bir etkisi olduğunu söyler. Tanyol’a göre, 18. yy sonunda ortaya çıkan sanayi devrimi eski üretim biçimlerinin sonunu getirmişti. Geleneksel işbölümü gerek nitelik, gerekse nicelik bakımından dönüşmeye başlamıştı. Batı içine düştüğü zor durumu çözmek için emperyalizme başvurmuştu. Osmanlı ülkesi geniş ve zengin toprakları ile emperyalizmin iştahını kabartıyordu. Emperyalizmin gittikçe ağırlaşan baskısı 1838 Ticaret Anlaşması ile bir yıkıma dönüşmüştür. Osmanlı sanayi alt üst olmuştur. Kapitülasyonlar dolayısıyla hammadde fiyatları içeride dışarıdan daha yüksekti. Vergiler içerideki üreticilerin belini kırmaktaydı. Aynı ürünler dışarıdan düşük gümrüklerle daha ucuza gelmekteydi. Yerli sanayi tam bir yıkım içerisinde kalmıştı. Kapitülasyonların getirdiği haklardan yararlanmak isteyen Hıristiyan uyruk Osmanlı uyruğundan çıkmak için yarışlıyordu. Osmanlı olup ta Osmanlı uyruğundan çıkan bu azınlıklar yalnız Müslüman Türkleri sömürmekle kalmayıp, bu bölgede emperyalizmin

⁵⁴⁷Bkz. (544), TANYOL, 2.

⁵⁴⁸a.g.m., 2.

taşeronluğunu yapmaktaydılar. Kapitülasyonları kaldırmak isteyen Mustafa Reşit Paşa'nın bu isteğine Batılı devletler Tanzimat'ın uygulanması gerektiği temelinde şiddetle karşı çıkmışlardı. 1864 yılında ise Miri topraklar özel mülkiyete geçirilerek kapitalizme yepyeni olanaklar hazırlanmıştı. Tanzimat'la yabancıların toprak alabilmesinin de yolu açılmıştı. Bir taraftan Osmanlı'nın borç afyonuna alıştırılması, diğer taraftan yer altı ve yer üstü kaynaklarının yağmalanmasının sorumlusu Tanzimat'tır Tanyol'a göre. Ülke tamamen emperyalizmin istekleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Tanzimat içine emperyalist sömürünün ustaca yerleştirildiği bir oyundu. Sonradan ona karşı çıkmak uygarlığa karşı çıkmak olarak gösterilmiştir.⁵⁴⁹

Tanyol'a göre Atatürk'ün düşünce yapısı ve eylemi tamamıyla Tanzimat'a karşıydı. Tanzimat'ın emperyalizme verdiği bütün ödün ve kazançlar Lozan anlaşması ile tasfiye edilmiş, kapitülasyonlar kaldırılmış, Düyun-u Umumiye kapı dışarı edilmiş, yabancı şirketler devletleştirilmiş, yabancıların mülk edinmesi yasaklanmış ve devlet eliyle sanayileşme Atatürk devrimlerinin temel ilkesi olmuştur.⁵⁵⁰ Tanzimat, Tanyol'a göre imparatorluğu bir yarı sömürge haline getirmişti. Devlet, tamamen emperyalistlerin eline geçmiş, yabancı şirketlerin at oynattığı bir hale gelmiştir. İçimize musallat olan hastalıkların temelinden Tanzimat'la ortaya çıkan bu fikir vardı.

Tanyol, "Türk Toplumunda Devlet Felsefesi" başlıklı yazısında, Tanzimat'ın, devleti tutan geleneksel üç kuvvetin (İlmiye, Kalemîye, Seyfiye) gücünü yitirmesi sonucu devlete yeni bir çekidüzen hareketi olarak ortaya çıktığını söyler. Ve devlete eleman yetiştiren kaynaklar değişmiştir. İlmiye ve kalemîye denilen sivil kadronun güçsüzlüğü, gün geçtikçe "Seyfiye" sınıfının devletteki etkinliğinin artmasına neden olmuştur. İleride çok sıkıntıya neden olacak ordu-siyaset gerilimi Tanyol'a göre buradaki toplum üzerindeki egemenlik anlayışından etkilenmiştir. Mustafa Kemal

⁵⁴⁹Bkz. (543), TANYOL, 167-168.

⁵⁵⁰a.g.m., 170.

bunu önceden öngördüğü için demokrasinin kaynağı olan sivil güçleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde somutlaştırarak bir denge sağlamak istemiştir.⁵⁵¹

Tanyol'a göre günümüzdeki birçok toplumsal ve devlet hastalığının temelinde Tanzimat vardır. Tanzimat tarihimizi doğal yörüngesinden saptırmıştır.⁵⁵² Tanzimat daha önce kapıkulu olarak kabul edilen ve canı ve malı devlet tekelinde bulunan kadroya geniş haklar tanımıştır. Bunların canına ve malına dokunulamayacağı bir ilke olarak belirlenmiştir. Sonradan bu ise yeni bir devlet ricalinin palazlanmasına yol açmıştır. Tanzimat'la beraber işbirlikçi olan gayri Müslimlerin yerini Tanzimat'ın yerli kadrosu almıştır.⁵⁵³

Tanyol Tanzimat'ın Batı'da “bilgi” konusunda yaşanan değişim anlayışının ülkemize girdiği bir dönüşümün başlangıcı olarak ta kabul eder. Tanyol'a göre Tanzimat'la beraber üç şey değişti. Bunlardan birisi dildir. Böylece halkın konuştuğu dille, aydının konuştuğu dil ayrılmıştır. Tanzimat öncelikle dile önem verdi. Böylece aydınların dili olan Osmanlıca'nın yerini “Halk Türkçesi” alıyordu. İkinci olarak Osmanlı'ya Tanzimat'la beraber tiyatro ve roman girmiştir. Bizim eski şiirimizde, eski edebiyatımızda insan yoktu. Divan şairleri ve bunların sevgilileri vardı. Fakat bunlar kalıplaşmış bir takım mazmunlarla ifade edilirdi. Bol bol abartmalara, istiarelere başvurulurdu. Somut bir sevgili ortada yoktu. Üçüncü olarak, daha önceki “yorum” yöntemi yerine “analiz-sentez” düşünce dünyamıza girdi. Eleştiri yapılmaya başlandı. İlk defa edebiyatta başlayan bu süreç, sonra bilimsel faaliyetlerin alanını da kapsayarak, sistemli ve bilimsel bir düşünüşün gelişmesini sağladı. Böylece her şeyin sebep ve sonucu Allah'a bağlıdır, anlayışı yerine doğadaki olaylar bir sebep-sonuç zincirine bağlıdır anlayışı yerleşiyor. Böylece doğa olaylarını inceleyebilmek için gerekli bir laikleşmeye imkan sağlanıyor.⁵⁵⁴

⁵⁵¹Bkz. (525), TANYOL, 445.

⁵⁵²Bkz. (40), TANYOL, 53.

⁵⁵³a.g.k., 56.

⁵⁵⁴Cahit TANYOL, “Bilgi Toplumunun Temeli Laik Düşüncedir”, 17-19.

Kısacası Tanzimat Tanyol için emperyalizmin baskısı altında oluşmuş, kültürde, siyasette bir yabancılaşmanın, ekonomide ise sömürgeleşmenin bir belgesidir. Çağdaşlaşmanın ilk adımı kesinlikle değildir. Bizdeki çağdaşlaşma denemeleri hep eskiyi reddetme ama yerine yeni bir şey koyamama şeklinde olduğu için Tanzimat köksüz bir “modernleş-tir-menin” ilk sonuç aldığı hareketi olmuştur. Bunun yanında Tanzimat bir yanıyla da “eski- geleneksel” düşünce ile bağlarımızın koparıldığı, Batılı bir düşünüş ve anlayış biçiminin gelişmesini sağlayan bir belgenin de adıdır. Tanzimat, devlet içerisinde bir ikilik yaratmış, “eski” ve “yeni” kavgasını başlatmıştır. Eski adına ne varsa reddedilmiş, köksüz bir “yeni”lik fikrine saplanılmıştır. Sonuçta devlet içerisinde, köksüz bir Batılılaşma ve dolayısıyla da sömürgeleşme dönemi başlamıştır.

4.3.3. Tanyol’a Göre Abdülhamit Dönemi Denge Politikaları Ve Jön Türkler

Tanyol’a göre Osmanlı Devleti’nin çöküş ve çürüyüşünde en az payı olan Osmanlı Hanedanlığı’ydı. Devleti tutan kadrolar çürümüştü. Osmanlı Hanedanlığı bir devlet geleneğini temsil ediyordu. Devlet onlar için karşı gelinemez, kutsal bir varlıktı. Tanyol, Osmanlı Devleti’nin çöküş nedenini Osmanlı Hanedanlığı’na bağlamamaktadır.⁵⁵⁵ Çöküşün nedeni devletin çürümesiydi. Devlet geleneğinin bozulmasında suçlu olarak Tanzimat’la başlayarak yaygınlaşan Batılılaşmayı ve ardından yaşanan süreçleri görür.

Tanyol’a göre II. Abdülhamit uluslar arası siyasette, “himaye” politikası, yerine “denge” politikasını izlemiş bir padişahı. Tahta çıktığı zaman ülkenin hali perişandı. Avrupalı devletler Osmanlı’dan hemen ıslahatlar yapmasını istiyorlardı. Yapılması istenen ıslahatlardan biri de “Kanun-u Esasi”nin ilan edilmesiydi. “Kanun-u Esasi” Hıristiyan üyelerin arasında bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlandı. Hazırlanan bu kitabın gayesi Osmanlı’yı çökertmekti. Sultan II. Abdülhamit bu

⁵⁵⁵Bkz. (93), TANYOL, 132.

anayasayı onaylamak zorunda bırakıldı. Yazılan anayasa daha çok gayrimüslim unsurların işlerine yarayan ve devletin altını oyan bir kanundu. II. Abdülhamit ilk fırsatta ülkesinin çıkarları ve bütünlüğü aleyhine olan bu anayasayı yürürlükten kaldırdı. Ülkenin siyasi görevlerini üstlenecek bürokratların yetiştirilmesi amacıyla, “Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane”yi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) kurdurdu. Tarafsız bir bürokrasi sınıfı geliştirmeye çalıştı. Bütün gayretleri çürütülmek istenen devleti, kurtarmaya çalışmak oldu. Devleti anarşiden kurtarmaya çalıştı. Fakat bütün bu çabalarına rağmen, Ermeni komitecilerin dilinde “Kızıl Sultan” olarak anıldı.⁵⁵⁶

Tanyol’a göre, II. Abdülhamit baskısına karşı Avrupa’ya, Mısır’a kaçan Jön Türkler içinde tepkiden başka düşünsel içeriği olmayan eylemi, Ahmet Rıza ve arkadaşlarıyla, onların Selanik’ten bir uzantısı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti temsil ediyordu. Onlar için çözüm basitti: Abdülhamit’in tahttan indirilmesi, her türlü kötülüğün ortadan kaldırılması demektir. Bu görüşün hayalperest şairi Tevfik Fikret, elinde yapma çocuk bayrağı ile Sultan Abdülhamit’in düşüşünü “Sis’e karşı”, “Rücu ve Millet Şarkısı” şiirleriyle alkışlıyordu. Sonunda Fikret düş kırıklığı ile Aşçıyan’a sığındı ve alkış yağmuruna tuttuğu İttihatçılar koca bir imparatorluğu yerle bir ettiler.⁵⁵⁷

Tanyol’a göre Jön Türkler (Yeni-Genç Osmanlılar)in başında Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal bulunmaktadır. Bunlar aynı zamanda yenilik hareketlerinin de üç önemli ismidir. Ama hiçbiri padişaha ve onun otoritesine karşı gelmiş değildir. Birinci Jön Türk hareketinin gerisinde padişaha karşı özgür bir tutum söz konusu değildir. Gerek Namık Kemal, gerek Ziya Paşa, gerekse Şinasi, Sadrazam Ali Paşa’nın düşmanıydılar. Bunlar Mustafa Reşit Paşa’nın yetiştirmesi ve taraftarı olarak padişahın çevresinden uzak tutulması gerekli kişilerdi. Eski devlet geleneğindeki kıskançlık hissi nedeniyle, bu isimler Sadrazam Ali Paşa’ya karşıydılar, Sultan Abdülhamit’e değil. Bu mücadele gerisinde, ne padişaha karşı

⁵⁵⁶a.g.k., 136.

⁵⁵⁷a.g.k., 40.

alınmış demokratik bir tavır, ne de sosyal bir sınıf mücadelesi vardı. Bu bir “Babıali” kavgasıydı.⁵⁵⁸

Tanyol Laiklik ve İrtica kitabında, Jön Türkleri başlıca üç gruba ayırır:

1. Ahmet Rıza Bey grubu, ki bu gruba dahil olanların arasında Dr. Nazım, Bahattin Şakir gibi 1908 devriminin İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde büyük etki sahibi olanlar vardı.
2. Prens Sabahattin grubu.
3. Bağımsız grup, ki bunların içinde en ilginç Hoca Kadri Efendi'dir.

Tanyol, Laiklik ve İrtica kitabında, Ahmet Rıza Bey grubunu şöyle tanımlar:

“Ahmet Rıza Bey grubu entelektüel içerikten yoksundular. Bunlar sıradan politikacılar. Onlara göre bütün sorun Sultan II. Abdülhamit'in baskısının kalkmasıdır. O tahttan indirilince her şey düzelecek, etraf güllük gülistanlık olacaktır. Bizde fikirlerin değil, hep tepkilerin ve onlar içinde de en yanlış olanının başarı şansı olduğu için 1908 devriminde bunlar iktidara geldiler . Toplum ve devlet sorunları üzerinde hiçbir sağlıklı fikirleri olmadığı için, özgürlük kavramı boş bir balon gibi havalandı ve söndü”.⁵⁵⁹

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin Parlatmentosu kitabında özetle “İttihatçıların, özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik” sloganlarını sanki Fransa Kralı XIV. Louis gibi bir monark Osmanlı tahtındaymış gibi kullandıklarını söyler. Ona göre İttihatçılar, kendi toplumlarının sosyal ve siyasi yapısından habersizdiler. Batı'dan öğrendikleri bazı sloganları, kendi ülkeleri için kullanmaya çalıştılar. Sandılar ki, Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilirse her şey düzelecek, ülkede özgürlükle beraber bütün

⁵⁵⁸Bkz. (40), TANYOL, 58.

⁵⁵⁹Bkz. (10), TANYOL, 99.

sorunlar halledilecek. Bütün etnik unsurlar kardeşçe yaşayacak. Onlar devleti komitecilerin eline teslim ettiler. Sultan Mehmet Reşat'ı kukla haline getirdiler. Böylece asker devletin idaresini yürütmeye başladı. Bu ise tam bir felaketle ve devletin yıkılmasıyla sonuçlandı.⁵⁶⁰

Tanyol, Çankaya Dramı kitabında, Abdülmecit'in tahttan indirilmesine neden olan ve Sultan II. Abdülhamit'e imzalatılan Kanun-u Esasî ve Meşrutiyet'in, tabanda hiçbir dayanağının olmadığını savunur. Ona göre bu Tanzimat'la can, mal ve namus güvenliğine kavuşan Osmanlı saray bürokrasisinin kendi çıkarlarını garanti altına almak ve büyük devletlere yaranmak için mücadele ettikleri bir olaydı. Sanıldığı gibi halktan gelen özgürlük talepleri ile bir ilgisi yoktu. İngiliz yanlısı Mithat Paşa, Sultan II. Abdülhamit'i "istibdat" yapmakla suçladı. Padişahın uyguladığı siyaseti genelleştirip, padişahla devleti birleştirdi. Müstebit Padişah'(Baskıcı)ın yerine, zorba devleti koydu. Mithat Paşa, Padişaha değil devlete karşı çıktı. Bu tavır değişikliği Osmanlı Devlet geleneğinde bir ilkti. Sultan II. Abdülhamit, Mithat Paşa'yı sürgüne gönderdi. Mithat Paşa bir devrimciydi. Fakat onun devrimciliği aktarma bir Batıcılığa dayanıyordu. O, halka hizmet etmek gayesinden çok Batılı devletlere şirin gözükmeye çalışıyordu.⁵⁶¹

Tanyol, aynı kitabında, II. Abdülhamit'in, gerek orduyu, gerekse Babıali paşalarını kendi çevresinde topladığını söyler. Yani hükümeti temsil eden Babıali'yle devleti temsil eden padişah iradesi tek elde birleşti. II. Abdülhamit, politik olarak işe yaramayan hilafet kurumunu, siyasi amaçları için ustaca kullandı. İnanıcı sağlam bir padişah olmadığı halde, uyguladığı Pan-İslamist politikalarla, sömürgeci büyük devletleri korkuttu. II. Abdülhamit zayıflamış merkezi idareyi yeniden kurmaya çalıştı. İç ve dış gerilimleri kontrol etmek için bir hafife teşkilatı kurdu. Bazı muhalifleri sürgüne yolladı. Uyguladığı bu siyasetler Avrupa'da bazı cemiyetlerin kurulmasını, Balkanlar'da ise askerinin siyasete müdahil olmasına neden oldu. Abdülhamit'in fazla evhamlı olması devlet idaresinin belirsizliğe sürüklenmesine

⁵⁶⁰Bkz. (93), TANYOL, 136.

⁵⁶¹Bkz. (40), TANYOL, 70.

neden oldu. Bir bunalım ortaya çıktı. Bu bunalım döneminde ise, Paris'teki Jön Türkler ile Selanik'teki komiteciler aynı amaç doğrultusunda birleştiler. Amaçları Abdülhamit'i tahttan indirip, meşrutiyeti ilan etmektir.⁵⁶²

Tanyol için II. Abdülhamit'in ülkeye yapmış olduğu en büyük kötülük, sağlıklı düşüncenin yerine tepkiyi politik bir gelenek haline getirmiş olmasıdır. Ülkeye yaptığı ikinci kötülük ise yönetimle devleti kendi kişiliğinde toplarken, keyfi baskıyla devlet otoritesini birbirine karıştırmış olmasıdır. Bu kötü gelenek, Cumhuriyet'ten sonra da, Meclis'te çoğunluğu eline geçiren hükümetlerin keyfi kararlara imza atmalarına neden olmuştur.⁵⁶³ Tanyol, özellikle bu duruma yönelik eleştirilerini DP hükümetine karşı yapar. Onlar, mecliste çoğunluk gücünü ellerine geçirince, ülkede istediklerini yapabilirlermiş gibi davrandılar ve sonunda da askeri darbeye işbaşından uzaklaştırıldılar. Tanyol, burada devlet yönetimindeki keyfilik ve devlet kurumlarının onayı olmayan bir demokrasi anlayışını da eleştirmektedir.

Tanyol, Çankaya Dramı, eserinde, Sultan II. Abdülhamit'in bütün yetkileri kendi elinde topladığını söyler. Onu tahttan indiren komiteciler, yeni Sultan Mehmet Reşat'ı kukla gibi kullandılar. Abdülhamit'ten sonra bir devlet boşluğu ortaya çıktı. Bu boşluğu sivil ve asker komiteciler doldurdu. Düzenli bir ordu komiteci bir ordu haline gelmişti. İkinci Meşrutiyet'te devlet komiteci askerlerin eline düştü. Bir hafta içinde iki kez terfi ederek Harbiye Nazırı, sonra Osmanlı Orduları Başkumandanı olan Enver Paşa gibi serüvenciler, devletsiz bıraktıkları koca imparatorluğu toprağıyla, insanıyla Cermen emperyalizmine peşkeş çektiler. Bu, iliklerine kadar politikaya bulaşmış bir ordunun yaratmış olduğu bir tür devlet skandalıydı.⁵⁶⁴

Askerin ve siyasetçilerin Osmanlı Hanedanlığı'nı kukla haline getirip, yönetime el koymaları kötü bir geleneği de başlatmıştır. Sonraki Cumhuriyet yönetimlerinde de ordu, istediği zaman yönetime el koymuştur. Osmanlı'da da ordu, yönetime

⁵⁶²a.g.k., 75.

⁵⁶³a.g.k., 76.

⁵⁶⁴a.g.k., 78.

müdahale etmiş, padişahları tahttan indirmiştir. Fakat sonra kışlasına çekilip yeni padişaha itaat etmiştir. Tanyol'a göre Osmanlı tahtında oturan bir "deli" bile olsa ordu, o padişah devleti temsil ettiği için ona itaat etmiştir. O makamı sorgulamamıştır. 1909 yılında ilk defa, ordu yönetimi devralmakta, devleti tasfiye etmektedir. Kapıkulları ve komiteciler devleti ele geçirmiştir. Bunun sonucu ise 600 yıllık bir imparatorluğun sonunu getirmiştir. Tanyol'a göre Abdülhamit, çöküşte en az hatası olan kişiydi. Devleti ayakta tutan temeller çürümüştü. Kendini Fransa'da krala karşı mücadele ediyor gibi gören İttihatçılar ve Jön Türkler, devleti ele geçirip, devletin sonunu getirdiler. Devlet, serüvencilerin, hayalperestlerin eline geçti. Devlet bilinci, devlet kurumlarına olan saygı ortadan kaldırıldı. Dayanağı olmayan bir özgürlük kavramı ile devlete savaş açıldı, sonuçta devletin ve imparatorluğun tasfiyesi ile sonuçlandı.

4.3.4.Tanyol'a Göre Atatürk'ün Kurduğu Cumhuriyet Ve Teşkilat-ı Esasiye

Tanyol'un ele aldığı konulardan biri de Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyet idaresinin, Osmanlı devletinden farklılıklarıdır. Tanyol'a göre Batılı devletler, Osmanlı yıkıldığı zaman, bu devletin gerisinde bir ulus olmadığını düşündüler. Onlara göre Osmanlı bir kadro devletiydi. Aynen Avusturya Macaristan İmparatorluğu gibi. Ama Mustafa Kemal, bu devletin temelinde bir Türk ulusu olduğunu ve bu ulusun her tür zorluğu rağmen, kendi devletini kurabileceğini gösterdi. En çok endişe duyduğu şey ise devletin, İttihatçılar dönemindeki gibi bir siyaset entrikalarına kurban edilmesiydi. Tanyol, Atatürk'ün, askerin siyasete müdahale etmesini önlemek ve devletin bir kapıkulu kadrosunun oyuncağı olmasını engellemek için mücadele ettiğini söyler.

Tanyol'a göre Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan çıktığı zaman emperyalist devletlerin kararı belliydi: Devleti parçalamak, yok etmek. Sevr anlaşması bunun tabii bir sonucu idi. Bu zamana kadar imparatorluğun hakimiyeti altında bulunan bütün uluslar sömürge oldular. Kurtuluş Savaşı yalnız Anadolu'da

gerçekleşti. Ve Anadolu halkı sömürge olmayı kabul etmedi. Osmanlı devlet bilinci olmasaydı, Anadolu'yu parçalanmaktan hiçbir kuvvet kurtaramazdı.⁵⁶⁵ Bu savaşı yapan yalnızca halkına dayanan, milletin kaderini değiştiren bir komutan Mustafa Kemal'di. Peki Tanyol'a göre Mustafa Kemal kimdir? Onun mücadelesinin, devrimlerinin özellikleri nelerdir?

Tanyol için Atatürk'ün bir efsanevi yönü, bir de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan siyasi ve idealist yönü vardır. Tanyol, "Atatürk Şuuru" başlıklı yazısında, bütün çocukluğunun ve gençlik yıllarının Atatürk efsaneleriyle örülü olduğunu, onun kendisi için bir efsane olduğunu belirtir. Tanyol, Atatürk'ü ilk defa Adana'da henüz bir ortaokul talebesi iken görmüştür. Atatürk'ü şöyle tarif etmektedir: "Açık sarı saçları, madeni mavi gözleri bende esatiri ilahi bir tesir bıraktı. Sesini yakından duydum, konuşurken yüzünün hatlarını ve jestlerini hafızama kazıdım. Onu görmek, sesini duymak sevinci ruhumda kıskanılır bir nesil olduğum duygusu yarattı. Daha sonraları birçok defalar dinlediğim, yollara düşerek yüzünü görmeye çalıştığım bu gönül adamı ile şimdi bazı yazarların tekli etmek istediği Atatürk arasında hiçbir benzerlik görmüyorum."⁵⁶⁶

Tanyol'a göre Atatürk'ü incelerken şu üç ölçüye dayanmak gerekmektedir:

1. Varılan bütün yargılardan kaçınmak,
2. Onu yalnız düşünce ve eylemi içinde ele almak,
3. Düşüncesiyle eylemi, sözü ile özü, başka bir deyimle, yaptıkları ile söyledikleri arasında nasıl bir denge var, onu bulmaya çalışmak.⁵⁶⁷

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık kitabında, özetle, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki eşsiz dehasıyla, halkın gözünde büyük efsanelerle birlikte anılmaya

⁵⁶⁵Bkz. (33), TANYOL, 16.

⁵⁶⁶Cahit TANYOL, "Atatürk Şuuru", 10 Kasım 1953, s 2.

⁵⁶⁷Bkz. (82), TANYOL, XI.

başlandığını söyler. Çünkü o, birlik ve beraberliğini yitirmiş, umutlarını kaybetmiş bir halka, ulusal bir kimlik ve millet olma bilincini kazandırmış ve ayrıca çağdaşlaşmanın ölçütlerini sunmuştu. O, halkının gözünde ulusal bir kahramandı. Kahramanı zenginleştiren halkın hayal gücü ve özlemiydi. Her devletin kuruluşunda bir efsane vardır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin çevresinde de bir takım mitoslar vardı. Nitekim Mustafa Kemal'de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin içerisinde bir takım mitoslarla anılmıştır. Fakat bu gerçek dışı efsane ve mitoslar Mustafa Kemal'in suçu değildir. Ona bağlanan bu efsanelerin gerisinde halkın sürekli yenilgi ve çöküntüler neticesinde bir kahraman kişiliğine olan ihtiyacıdır. Bu efsaneler o öldükten sonra da Onun gereğinde fazla büyütülmesine ve objektif değerlendirmelerin zorlaşmasına neden olmuştur. Bu açıdan Onu etiyile kemiğiyle bir insan gibi algılayıp yanlış ve doğrularıyla, isabetli olan ve olmayan tercihleriyle değerlendirmemiz gerekiyor. Bunu yapmazsak Ona en büyük kötülüğü yapmış oluruz. Nitekim Tanyol'a göre; “ulus ve ülkeyi kurtarmak için insanlara sığınmak, devlet adamlarında, ilkel topluluklarda olduğu gibi mistik güçler aramak, soysuz diktatörlüklerin doğmasına ortam hazırlar. Oysa ki bizim artık “kurtarıcı adam”a değil, “kurtarıcı fikre” gereksinimimiz vardır. Fakat bizim aydınlarımızın çoğu, kurtarıcı fikrin sancısını çekmeğe, çilesini doldurmağa yanaşmadıkları için, insanlara yapışmayı kendi çıkarına uygun bulmaktadır. Çünkü dalkavukluk ancak insanlara yapılır, fikirlere değil.”⁵⁶⁸

Tanyol şöyle devam ediyor:

“ Atatürk gibi bir kahramanı hayranlıklarımızın çevresinden çalarak, onu bir baskı ve ürküntü konusu yapanlar Atatürk'e ne büyük bir zulüm yaptıklarının bilmem farkında mıdırlar?”...
 “Atatürk bende hiçbir zaman kalıplaşmadı. O, daima düşüncemi,

⁵⁶⁸a.g.k., XIV.

eseri ve şahsiyeti üzerinde harekete getirdi. Ölümünden bu yana her yıl onun bir tarafını keşfediyorum.”⁵⁶⁹

Tanyol’a göre; Atatürk’ün adının çok kullanılmasına rağmen, Onun gerçekten “kim” olduğu ve ülkülerinin neler olduğu önemli bir sorun olmuştur. Çünkü Atatürk bir çok insanın kendi şahsi menfaatlerini sağlamak için kullandığı bir araç olmuştur. Atatürk’e belki de en büyük kötülüğü onu “tabu” haline getirenler yapmıştır. Tanyol, aynı kitabında bunu şöyle ifade eder:

“Atatürkçülükten nereye gidilir ve nereye gidilmez... Sık sık yinelediğimiz düşünce Onu tabulaştırmaktan uzaktır. Her “tabu”nun çevresinde bir takım yasaklar kümelenir, yasak bizi ya dokunulmazlığa yada korkuya götürür. O, dışarıdan geldiği zaman saygıya çevrilir. Atatürk’ün bizden beklediği ikincisidir. Atatürk bağınazlığın en büyük düşmanı idi Ona yapılacak en büyük düşmanlık Onu bağınazlığa konu yapmaktır. Bu Onu amaç olmaktan çıkarır araç haline getirir. Atatürk’ün çeşitli dönemlerde söylemiş olduğu fikirleri, bir bütün içine yerleştirmesek Onu parçalamış oluruz. Bu bizi, medreselerin tefsir (yorum) metoduna götürür...”⁵⁷⁰ Atatürk’ü övgü ve sömürü tutsaklığından kurtarıp Onun kişiliğine ve düşünce bütünlüğüne aklın ve gerçeğin aydınlığında bakmak gerekmektedir.

Tanyol, “Atatürk Şuru” yazısında özetle, Kemalizm’i yaymaya çalışanların Atatürk’ü sadece efsanelerle andığını, onu bir kahraman olması dışında başka sıfatlarla anıp tabulaştırmaya çalıştıklarını savunur. Hemen hemen her konuda onun ismini kullanmışlar, Atatürk’ü ve Atatürkçülüğü anlamak, onun fikirlerini bulmak için hiçbir çaba sarf etmemişlerdir. Gerçek Atatürkçülük, onun fikirlerini anlamaya

⁵⁶⁹Bkz. (566), TANYOL, 2.

⁵⁷⁰Bkz. (82), TANYOL, 179.

çalışmak, onun fikirlerini, düşüncelerini anlamaya çalışmaktır. Çıkarlarını savunmak, meşruiyet aramak için Atatürk'ün ismini kullanmak değildir, Atatürk'ü sevmek. Bu ona yapılacak en büyük kötülüktür. Atatürkçülük yaşayan bir fikir olarak kabul edilmeli ve bir “iman” konusu yapılmamalıdır. Hatta Tanyol'a göre, “Atatürk'ü Koruma Kanunu”ndan önce, Atatürk'ün istismar edilmesini engelleyecek bir kanuni düzenleme yapılmalıdır: “Bütün hayatında yalnız akla ve sağduyuya inanan bir insanı fani bir taassup içinde menfaatlerine alet eden bu insanlar hakkında “Atatürk Kanunu”na bir madde konulması gerekirdi.”⁵⁷¹

Tanyol aynı şekilde tüm gerçekleri Atatürk devrimlerinde arayanlara da karşı çıkar. Bu konuda da şöyle der:

“Bizde, din her zaman bir sömürü aracı olduğu için, Cumhuriyetten sonra, laiklikle irtica çıkmazında sıkışıp kaldı. Bu konuda Atatürk devrimlerini bir başlangıç değil, bir son, bir bitiş olarak savunanların durumu İslamiyet'i donduran yobazın tutumundan hiç parlak değil. Yobaz Kuran'ın bütün ayetlerine inanç katılığı vermiş “zamanın değişmesiyle, hükümler değişir” kuralını göz ardı etmiştir. Bunun sonucu, moda kanunlarında geçerli olan kuralların Kuran'daki emir ve yasaklara bağlanması olmuştur. Atatürk devrimlerini bir başlangıç değil de bir son olarak görenlere gelince, onlar da “Her şey Atatürk devrimlerinde çözümlenmiştir, ne sağa, ne sola gitmeye gerek vardır” demektedir. Bu düşünüşün bütün hakikatlerin Kuran'da var olduğunu söyleyen insandan farkı ne...”⁵⁷²

⁵⁷¹Bkz. (566), TANYOL, 2.

⁵⁷²Bkz. (10), TANYOL, 254.

Tanyol şöyle devam eder: “Ülkemizde düşünen her insan, Atatürk’le ve Onun devrimleriyle hesaplaşmak zorundadır. Oysa bugüne dek Atatürk’le hesaplaşma gereği onun devrimleri ya yerilmiş yada övülmüştür.”⁵⁷³

“Daha önce “Doğu-Batı” ayrımında varolan hesaplaşma, artık zamanımızda “Sağ-Sol” olarak devam etmektedir. Bu hesaplaşma da her iki grup Atatürk’ü kendi fikir ve ideolojilerinin meşruiyet kazanması için kullanmışlardır. Bir buna Atatürk’ün istismarı diyoruz. Atatürk Cumhuriyet Türkiye’sinin en çok istismar edilen insanı olmuştur. Çünkü ortaya çıkan her doktrin, her ideoloji kendisini Atatürk’e nispet etmeye ve onu da kendi fikirlerini savunun bir lidermiş gibi görmeye itmiştir. Onun söylev ve sözleri bağlam ve söyleniş zamanından koparılıp kullanılmaya çalışılmıştır. Böylece fikirlerini güçlendirmeye çalışılmıştır. Böylece onun söylevlerini kullanan Marksistler onun bir Marksist olduğunu, Liberaller onun liberalist olduğunu, Faşistler hatta gericiler dahi onu kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Öyleyse gerçek Atatürk kimdir? İşte bu soru en zor sorulardan biri haline gelmiştir. Acaba ismine Kemalizm denen bir doktrinin kurucusu kimdir ve bunların Kemalizm dedikleri bu sosyal doktrin neleri içermektedir?”⁵⁷⁴

Tanyol’a göre Kemalizm’in kurucularından biri Mahmut Esat Bozkurt’tur. Bozkurt “Atatürk İhtilali” adlı yapıtında Kemalist doktrinin ana çizgilerini anlatır. Bu doktrin bütün diğer doktrin ve ideolojilerin olumlu yanlarını alıp karma bir yapıdadır. Bu doktrinin ağırlık merkezi “milli sosyalizm”dir. Ona göre Kemalizm, donuk bir sistem de değildir. Kemalizm, doktrin olarak bir senteze ulaşacaktır. Tanyol’a göre Kemalizm’in bir diğer önemli kuramcısı da Niyazi Berkes’tir. Berkes’e göre

⁵⁷³Bkz. (82), TANYOL, 28.

⁵⁷⁴a.g.k., 32.

Türkiye'nin kurtuluşu için ne sosyalizme ve ne de liberalizme gerek vardır. Kemalizm'i uygulamak, Türk toplumunu uygar uluslar seviyesine çıkaracaktır.⁵⁷⁵

Peki Atatürk bir sosyalist miydi? Tanyol, Atatürk ve Halkçılık kitabında, bu soruya, Atatürk'ün hiçbir zaman batılı anlamda bir sosyalizmi benimsemediğini söyleyerek, cevap verir. Tanyol'a göre, onun bildiği tek sosyalizm, Doğu sosyalizmi yani Lenin sosyalizmidir. Atatürk, milli mücadele sırasında Bolşevizm hakkında olumlu yargılarda bulunmuştur fakat bu, kurtuluş mücadelesinde, Rusya'nın yardımlarını alabilmek içindir. Sonraki yıllarda Atatürk'ün bu fikirleri değişmiştir. Atatürk sosyalizmin millet yararına olmadığını görmüş ve bu fikrin savunuculuğundan vazgeçmiştir.⁵⁷⁶

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık, kitabında Atatürk'ün anti-emperyalist olduğunu savunur. Ona göre Atatürk'ün, emperyalizmle ve kapitalizm ile savaş sloganı Bolşeviklerinkinden daha kapsamlı bir anlam taşımaktaydı. Rusya'da patlak veren Bolşevik devrimine karşı Batı emperyalizminin amacı Rusya'yı ortadan kaldırmak değil, Çarlığı yeniden diriltmekti. Oysa emperyalizmin Türk ulusuna karşı almış olduğu tavır, hangi ad altında olursa olsun Türk toplumunu yok etmektir. Mustafa Kemal ise emperyalizme karşı, “ya istiklal ya ölüm” sloganıyla savaş açtı. Bağımsızlık savaşı yapan bütün ulusların doğal önderi Lenin değil, Mustafa Kemal'dir.⁵⁷⁷

Tanyol'a göre Atatürk, hiçbir zaman halka karşı olmadı. Atatürk, yaptığı her şeyi millete mal etti. Milletle elbirliği olmasaydı milli mücadele olamazdı, Cumhuriyet kurulamazdı. Fakat bugün kendilerini Atatürk inkılaplarının bekçisi

⁵⁷⁵a.g.k., 34.

⁵⁷⁶a.g.k., 37.

⁵⁷⁷a.g.k., 55.

sayan bir zümre halka hakaret etmektedir ve onun medeni kabiliyetine cihan huzurunda irtica damgası vurmaktadırlar.⁵⁷⁸

Tanyol'a göre Kurtuluş mücadelesinde belirlenen devletin anayasası Atatürk tarafından şu ilke üzerine kurulmuştu. "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir." Türkiye'nin bugün içine düştüğü bunalımın çözümü de Tanyol'a göre bu ilkeyi yeniden hatırlamaktır. Halk kavramına da Atatürk devrimlerin merkezine yerleştirmiştir. Atatürk'e göre devrim bir araçtır, önemli olan "halk egemenliği"dir. Atatürk'e göre "halkçılık", toplumsal düzeni emeğe dayanan bir doktrindir.⁵⁷⁹

Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti üç temel, üç prensip üzerine kurulmuştu. Bunlar; "Halkçılık", "Devletçilik", "Devrimcilik" ti. "Halk hakimiyeti", işte bu üç prensipte özdeşleşmişti. Bu üç prensibin gelişmesi, halk hakimiyetinin de gelişmesi idi.⁵⁸⁰

Tanyol, "Gerçekçi ve Osmanlı Mustafa Kemal" başlıklı yazısında özetle, Atatürk'ün sadece üst yapıyı değiştirmek niyetinde olmadığını savunur. Atatürk'ün amacı alt yapıyı da değiştirip, devrimleri tamamlamaktı. Onun devrimlerinin alt yapısı, halkçılık ve devletçilikteydi. Tanyol'a göre Atatürk, devleti millete dayanarak kurdu. Fakat milleti dışında dayanabileceği bir kadro kuramadı. Onun etrafındaki Osmanlı "aydını", devrimleri yozlaştırdılar. Devrimleri, halktan ve milletten kopardılar.⁵⁸¹

Tanyol, yine aynı yazısında, Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyet'in özelliğinin, Anadolu'da kurulan bin yıllık bir devlet geleneğinin mirasının üzerine oturduğunu savunur. Arkasında bir sosyal sınıflar kavgası değil, halkı koruyan ve devleti kurtaran bir bağımsızlık savaşı vardı. Batı'daki Cumhuriyetlerden ya da

⁵⁷⁸Cahit TANYOL, "Atatürk ve Eseri", 30 Ekim 1953, 2.

⁵⁷⁹Bkz. (82), TANYOL, 70.

⁵⁸⁰Bkz. (539), TANYOL, 5.

⁵⁸¹Cahit TANYOL, "Gerçekçi ve Osmanlı Mustafa Kemal", 7 Ekim 1961, s 8-9.

demokrasilerden en büyük farkı buradaydı. Batı'daki demokrasilerin gerisinde bir sınıf kavgası vardı. Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı'nda ortaya attığı, “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” sözünde, büyük bir devlet mirasının, o devleti yaratan, ulusa devri söz konusu idi. Atatürk saltanatı kaldırırken, artık devlet içindeki işleyişini bitirmiş bir hanedanın elinden devleti kurtarıyordu. İstedığı şey, sürekli bir oluş içinde değişmez olan ve “Osmanlı” kelimesinde ifadesini bulan devlet kavramını, “Cumhuriyet” kavramında gerçekleştirmekti. Yoksa özel olarak hanedanlığa karşı bir düşmanlığı yoktu.⁵⁸²

Tanyol, “Organize Kuvvetler” başlıklı yazısında ise, Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı sonunda elinde ne kadar yıpranmış organize kuvvet varsa hepsini tasfiye ettiğini söyler. Onun elinde en organize ve en tehlikeli olan muzaffer bir ordu vardı. Fakat O, otoriteyi orduya dayanarak kurmayı hiç düşünmedi. Orduyu politikanın dışında tutmaya çalıştı. Bu, Onun Türk tarihinde yaptığı en büyük inkılaptı. Fakat çevresinde orduyu kontrol edecek hiçbir kuvvet yoktu. Halk kitleleri dışında hiçbir kuvvet yoktu. O, istese diktatör olabilirdi. Fakat o bunu tercih etmedi. Çünkü O, halkına karşı büyük bir sevgi besliyordu. Kuracağı yeni düzenin, halka dayanmasını istiyordu.⁵⁸³

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık kitabında, Atatürk devrimlerinin tek amacı halk egemenliği olduğunu savunur. Atatürk'e göre, devrim amaç değil araçtır. Değişmez tek amaç halk egemenliğidir ve halkın devletini kurmaktır. Adı ne olursa olsun bu halk devletinin niteliği değişmemelidir. Onun halkçılığına ne Doğu'da, ne Batı'da bir kaynak aramak boşunadır. Atatürk'ün kurduğu devletin temelinde ne “halkın halk için, halk tarafından yönetimi”, ve ne de “halka rağmen halk için” yönetimi söz konusudur.⁵⁸⁴

⁵⁸²a.g.m., 8-9.

⁵⁸³Cahit TANYOL, “Organize Kuvvetler”, 10 Nisan 1953, s 2.

⁵⁸⁴Bkz. (82), TANYOL, 65.

Tanyol, yine aynı kitabında, Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu harf devriminin gerisinde de onun halkçı düşüncesinin izlerini görür. Ona göre Latin harflerinin ilerencilik, Arap alfabesinin gericilik olduğu sadece bir demagojiden ibarettir. Burada Tanyol halkın dili ve aydınların dili arasındaki farklardan yola çıkar. Arap alfabesi Halk Türkçesi'nin yapısına uymamaktadır. Bir takım ses boşlukları vardır. Atatürk ulusal dile dönüş için halk dilinin desteklenmesi gerektiğine inanıyordu. Yaratıcılığımız ancak bu dilde olabilirdi. Bunun içinde Türkçe'nin yapısına uymayan Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi kabul edildi.⁵⁸⁵

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında Mustafa Kemal Atatürk'ün, Osmanlı'nın “Devlet-i ebed müddeti”ni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde somutlaştırmak için, onu iki büyük tehlikeden korumak gerektiğine inandığını söyler. Bu tehlikelerden biri “Kanun-i Esasi”, diğeri ordunun politikaya girmesiydi. Tanyol'a göre Mustafa Kemal'in kafasında partisiz bir demokrasi fikri vardı. Bunu da büyük ölçüde o devirde yaşamış olan aslen Bosnalı Hoca Kadri Efendi'den almıştır. Çünkü çok partili bir demokrasi devlet otoritesine alışmış onsuz yaşayamayan bir Türk toplumu için yıkım demek olacaktı. Nitekim Tanyol'a göre, çok partili hayatın sıkıntılarını ve işlemeyen demokrasimizi halen müşahede etmekteyiz. Tanyol'a göre Mustafa Kemal'in Cumhuriyetindeki ilk kopuş, çok partili hayata geçişle olmuştu. Demokrat parti kısa zamanda “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” kaldırmış, meclisin işleyişi “Kanun-u Esasi” içerisine itilmişti. Yapılan bir büyük hata da ordunun muhalefete itilmesiydi. İkinci büyük yol ayrımı da 27 Mayıs 1960'da gerçekleşmiştir. Artık asker politikaya direkt el atmıştır. Fakat Türk ordusunun bir temel özelliği iktidarda kalmak istememesidir. Türk halkı da başında asker görmekten hoşlanmaz. Asker gelir ve sonra gider. Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu gibi bir diktatörlük kurmayı kafasından geçirmez. Üçüncü büyük yol ayrımı 12 Mart 1971 Muhtırasıdır. Bunların en sonuncusu da 12 Eylül 1980 askeri darbesidir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁵a.g.k., 118.

⁵⁸⁶Bkz. (40), 102.

Tanyol, “Atatürk’ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet” başlıklı yazısında, Atatürk’ün, milli egemenliğe verdiği önemin, Türk ulusunun gerçek temsilcilerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu söylemesinin çok iyi anlaşılması gerektiğini söyler. Ona göre Atatürk, her türlü sınıf, zümre iktidarını reddedip egemenliği halka vermiştir. Onun kurduğu cumhuriyet, bütün ezilen, sömürülen uluslara örnek olmuştur. Atatürk, bütün ezilen ulusların kahramanı olmuştur. Onun kurduğu Cumhuriyetin en önemli yanı budur. Fakat bu iyi anlaşılammış, zaman zaman da sulandırılmıştır. Bugün kendilerini Atatürkçü savunan birçok kimse de Atatürk’ün “Teşkilat-ı Esasiye”ye verdiği anlamı kavrayamamakta ve onu taklit yoluyla yaptıkları diğer anayasalarla karşılaştırmaktadırlar. Oysa, “Teşkilat-ı Esasiye” geçmişte yaşanan hastalıkların önüne geçmek için sunulmuş bir reçeteydi. O, bu milletin kendi ihtiyaçlarına göre yapılan bir anayasaydı. Fakat bunu çoğu kimse anlayamamıştır.⁵⁸⁷

Tanyol, aynı yazısında Atatürk’ün bizde batılı anlamda sınıf olmadığını bildiği için, çok partili sistemin bir felakete sebep olacağını anlamış ve bunun içinde, güçler ayrılığı fikrini şiddetle reddedip, güçlerin tek bir elde, Millet Meclisi’nde toplanması gerektiğini savunduğunu söyler. Atatürk için egemenlik bölünemezdi. Atatürk için önemli olan Doğu-Batı sorunu değil çağdaşlaşmaktı. Fakat onu birçok kişi çağdaşlaşmak için, Batı’yı körü körüne taklit etmek şeklinde algıladılar. Sonunda ise çok partili hayat bizde yıkım ve felaketlere neden oldu.⁵⁸⁸

Tanyol, Laiklik ve İrtica kitabında, Atatürk’ün, dine karşı olmadığını söyler. Ona göre Atatürkçülülerin, Onu dine karşı biri olarak göstermeleri onu tanımamalarındandır. Tanyol’a göre Cumhuriyet döneminde medreseler ortadan kaldırdıktan sonra, Türk çocuklarına nasıl bir dini eğitim verilmesi gerektiği devlet tarafından ihmal edilmiştir. Ona göre Atatürk’ün yaptığı devrimler, dine karşı değil İrticaya karşıdır. Atatürk dinde devrim ve reformu ancak din adamlarının

⁵⁸⁷Cahit TANYOL, “Atatürk’ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet”, 29 Ekim 1980, s 2.

⁵⁸⁸a.g.m., 2.

yapabileceği gerçeğini biliyordu. Onun amacı devrimi köstekleyen irtica unsurlarını ortadan kaldırmaktı.⁵⁸⁹

Tanyol'a göre Mustafa Kemal'in çevresine üşüşen insanlar, Osmanlı gelenekleri içinde yetiştikleri için, Onun devrimlerini Osmanlılaştırdılar. Böylece üç Osmanlı tipi ortaya çıktı.

1. Gericiler: Bunlarını arasında şeriatçılar, ümmetçiler vardı. Tanzimat'tan beri batılılaşma eylemine karşı koyanların hepsi bu grubun içindeydi.

2. Mustafa Kemal'e karşı olan Osmanlılar: Bunların bir kısmı hilafet ve saltanatı savunanlardı. Bir kısmı da çağdaş Batı kalıplarını ileri sürüyor, İkinci Meşrutiyet'in özgürlük, demokrasi, siyasal parti kavgalarını taze Cumhuriyetin öğeleri sayıyorlardı. Mustafa Kemal'i diktatörlükle suçluyorlardı. Mustafa Kemal'e güçleri yetmeyince onu ortadan kaldırmayı tasarlamışlardı. Bunlar arasında ulusal savaşa katılanlar da vardı.

3. Mustafa Kemal'in yanında olan Osmanlılar: Bunlar Mustafa Kemal'e inanmışlardı. Fakat hepsi onun gerisinden geliyordu. Çizdiği ereklerle ancak Mustafa Kemal'in gelebildiği ölçüde katıldılar. Devrimleri savunmakla yetindiler.⁵⁹⁰

Kültürü ve çevresiyle Osmanlı, sezgisi ile halkçı olan Mustafa Kemal "yalnız adam"dı. Kurtuluş Savaşı'nı yaparken Mustafa Kemal bu her üç kadrodan da yerine göre yararlanmasını bildi. Ama bu ölüm kalım savaşı bittikten sonra kurulan ulusal devleti geliştirmek bu kadro ile imkansızdı. Bu yüzden de o, yaptığı devrimleri bu üç kadroya değil, Türk gençliğine emanet etti.⁵⁹¹

Tanyol'un görüş ve düşünceleri içerisinde Mustafa Kemal ve Onun düşüncelerinin eşsiz bir yeri vardır. Ancak Tanyol'un Atatürkçülüğü her fikrinde

⁵⁸⁹Bkz. (10), TANYOL, 263.

⁵⁹⁰Bkz. (82), TANYOL, 23.

⁵⁹¹a.g.k., 24.

olduğu gibi asla tabu değildir. Atatürk, bir değişmez tabu değil, yol göstericidir. Çünkü Tanyol'a göre bizim büyük liderlerden çok büyük düşüncelere ihtiyacımız vardır. Bu yüzden Mustafa Kemal'i tabulaştırmadan, onun görüş ve düşüncelerini anlamamız gerekmektedir. Tanyol'a göre Atatürk, yıkılan bir imparatorluğun altından, Türk ulusunun egemenliğine dayanan bir devlet kurmuştur. Devrimlerinde halka dayanmış ve devletçi olmuştur. Osmanlı'dan gelen devlet geleneğini devam ettirmiş ama, Kanunu Esasi tuzağı ve İttihatçıların siyaset entrikalarından devleti uzak tutmaya çalışmıştır. Ordunun siyasete karışmasını şiddetle karşı çıkmıştır.

Tanyol'a göre Atatürk, dine ve dindarlara karşı olmamış, dini bir vicdan meselesi haline getirmeye çalışmış, irticanın önüne geçmeye çalışmıştır. Samimi Müslümanları rencide etmemeye çalışmıştır. O, devrimlerini Türk ulusuna ve onun temsilcisi olan Millet Meclisi'ne bırakmıştır. Tanyol'a göre Atatürk, güçler birliği esasına dayanan, Hoca Kadri Efendi'nin kuramsal çerçevesini çizdiği bir devlet idaresinden yanaydı. Particiliğin devleti yıkacağını biliyordu. Bunun için hiçbir zaman çok partili bir yönetimden yana taraftar olmadı. Devleti, Osmanlı Kapıkulu ordusunun oyuncağı haline getirmek istemedi. Onun bütün bu görüşlerine rağmen, Tanyol'a göre onu çok az kişi anladı. Onun etrafındaki çoğu kimse Osmanlı düşüncesinin etkisi altındaydı. O, sonuçta yine yalnız kaldı ve devrimleri onun birgün anlayabilecek olan Türk gençliğine emanet etti.

4.3.5. Tanyol'a Göre Demokrat Parti Dönemi Politikaları

Tanyol, DP dönemi politikalarını da ele alır. Bu değerlendirmeye CHP yönetimini eleştirerek işe başlar. CHP, halka inememiş, kendini merkeze hapsedmiş, devleti halktan kopuk hale getirmişti. Bunun sonunda, halkın güvenini kaybetti ve halka yabancılaştı. Böylece, iktidarı kaybetti. DP ise borca dayalı bir refah ekonomisiyle, halka hayal vaat ederek, meclis çoğunluğu ile her istediğini yapabirmiş gibi davranarak ülkeyi idare etti. Muhalefeti susturdu, basını engellemeye çalıştı, üniversitelere baskı uyguladı. Bunun sonucunda ise bulduğu

desteği yitirdi. Bu bölümde Tanyol'un Cemiyet ve Cemaat, Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri, Siyasi Partilerin Tahlil ve Tenkidi, gibi gazete ve dergi yazılarından, Laiklik ve İrtica, Çankaya Dramı, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu gibi kitaplarında yola çıkarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Tanyol, Çankaya Dramı kitabında, Atatürk'ün en çok korktuğu şeyin, kurduğu devletin İkinci Meşrutiyet'in parti kavgalarına dönüşmesi ve askerın politikaya itilmesi olduğunu söyler. Ona göre, bunu bizzat yaşamış olan Atatürk, orduyu kesinlikle politikanın dışında tutmuştu. Hatta askerlerin genel seçimlerden oy kullanmasını bile yasaklamıştı. Ölümüne kadar parti ve devlet onun karizmatik kişiliğinde birleşti. O öldüğü zaman Celal Bayar başbakandı. Fakat Mareşal Fevzi Çakmak'ın müdahalesi ve teklifi ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildi. Bu ordunun siyasete ilk müdahalesi değil, ilk uyarısıydı. Çakmak, sonradan adet olduğu üzere Çankaya'ya çıkmadı. Ordu, demokrasinin ve meclisin ordusu değil, devletin ordusuydu. Demokrasi, parlamentonun göreviydi. Ordunun görevi vatani iç ve dış tehditlere karşı korumaktı.⁵⁹²

Tanyol, "Cemiyet ve Cemaat" başlıklı yazısında ise, CHP'nin bütün kuvvetleri kendi elinde topladığını savunur. Ona göre bu, Osmanlı sisteminin bir devamıydı. Sadece isim değişmiş, yönetim biçimi devam etmişti. Avrupa'daki kuvvetlerin bölünmesi esasına dayanan, demokrasi anlayışı bizde gerçekleşmemişti. Demokrasiyi besleyen, sosyal sınıfların bizde olmaması, tabansız bir demokrasi, tek parti döneminde bütün yetkilerin tek bir elde toplandığı bir yönetim biçimini getirmişti.⁵⁹³

Tanyol, "Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri" başlıklı yazısında ise özetle, CHP'nin, halka mutluluk getirmediğini söyler. Ona göre, temeli kurtuluş Savaşı'na dayanan halk devletini kuramamıştı. Bir diktatörlük kurmuştu. Bir çeşit memur

⁵⁹²Bkz. (40), TANYOL, 83.

⁵⁹³Cahit TANYOL, "Cemiyet ve Cemaat", 18 Mayıs 1955, s 2.

aristokrasisiydi bu. Bu aristokrasi, kapitalizmi geliştirme çabasıyla, sömürge demokrasileri için iyi bir ortam hazırladı.⁵⁹⁴

Tanyol, “Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi” başlıklı yazısında ise özetle, CHP’nin tek parti döneminde, Osmanlı’daki “kapıkulu” tipi yerine bir “memur” kadrosu kurduğunu söyler. Bu halk üzerinde bir “memur hiyerarşisi”nin kurulmasına neden oldu. CHP köylerde köy ağaları ile işbirliği yaparak, köylüyü memur baskısı yanında, ağanın da baskısına maruz bıraktılar. Köylüye dayanmayıp, köylerde ağaların nüfuzuna dayandılar. Bu da CHP’nin halktan kopmasına ve sevilmemesine neden oldu.⁵⁹⁵

Tanyol, Laiklik ve İrtica kitabında ise özetle, CHP’nin devleti kurduktan sonra, devleti ve Cumhuriyeti temsil ettiğini söyler. Ona göre, yapılan devrimler bir üstyapı kadrolarındaydı, halka ulaşmadı. Devrimler kendi gücünü yitirince parti diktatörlüğü yoluyla kendi otoritesini kurmaya çalıştı. CHP döneminde köylünün hayatında bir değişme olmadı. Yolu yapılmadığı halde köylüden yol vergisi alındı. CHP’yi yıkan nedenler arasında bu yol vergisinin de etkisi olmuştur. Bu yol vergisini veremeyenler bedenen çalışmak zorundaydı. II. Dünya Savaşı sırasında esnafın çektiği sıkıntılar, memur kesimine yansımamıştı. Halk arasında devletin memurlara çalıştığı kanaati uyanmıştı. Bunun yanında Halk Partisi kasaba ve köylerde eşrafla işbirliği halindeydi. Aşar kaldırılmıştı ama, vergi memurları yeni bir mültezim olmuştu. Köylünün tepesinde her zaman jandarma baskısı vardı. Gelir kaynakları yetersizdi, büyük sermaye yoktu. Halk Partisi hiç borç almadan, küçük bir memur gibi ülkeyi yönetiyordu. Sefaletin gerisinde yaşanan savaşlar, özellikle II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi etkili oldu. Fakat halk çekilen bu sıkıntıları CHP’ye yükledi.⁵⁹⁶ CHP, halk sıkıntı çekerken, bir memur devleti kurmuş, yerel eşrafla işbirliği yaparak, köylünün daha fazla ezilmesine neden olmuştu. Osmanlı devleti döneminde de ağır vergi yükü altında olan köylü, CHP’den uzaklaştırılmıştır.

⁵⁹⁴Cahit TANYOL, “Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri”, 15 Temmuz 1966, s. 29.

⁵⁹⁵Cahit TANYOL, “Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi”, 7 Mayıs 1954, s. 2.

⁵⁹⁶Bkz. (10), TANYOL, 179.

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, kitabında, İsmet Paşa'nın başında olduğu CHP'nin halka inemediğini, halktan uzaklaştığını tekrarlar. Ona göre CHP; halktan kopuk bir parti haline geldi, kendini yenileyemedi. İkinci Dünya Savaşı sonunda, galip ülkelerin saflarında bulunmak isteyen Türkiye, dış baskıların da etkisiyle çok partili hayata geçti.⁵⁹⁷ Tanyol'a göre DP ise bu durumu kullanmasını bildi. Halka aynen İttihatçıların Abdülhamit giderse her şey düzelir, demesi gibi, “İsmet İnönü giderse, tek parti diktatörlüğü kalkarsa her şey düzelir, kavgalar biter, halk soyulmaktan kurtulur, jandarma ve polis copu ortadan kalkar”, diyordu.⁵⁹⁸ Bu ise halkın eski durumdan kurtulmak için başka bir hayale aldanması olmuştur. CHP gitsin de ne olursa olsun, mantığı içerisindeki halk, DP'ye oy vermiştir.

Tanyol, “Tehlike Çanı I” başlıklı yazısında, Demokrat Parti'yi iktidara getiren Atatürk'ün din ve devlet işlerinde yapmış oldu uygulamalar değil Atatürk'ten soran Halk Partisi'nin bir zümre partisi haline gelmesini ve halka tebaa muamelesi yapmasını görür. Yani bir bürokrat aydınlar kadrosu teşekkül etti. Halk devletin dışında aynı sömürge halkı muamelesi gördü. CHP'ye olan düşmanlık ilk seçimlerde DP'yi iktidara taşıdı. DP halkın içinde yüzyıllardır biriken devlet düşmanlığını harekete geçirdi. O kadar ki, 1950-1960 arasında iktidarda kaldığı zamanlar arasında, gerek davranışları ve gerekse eylemleri ile sanki muhalefetmiş gibi hareket etti. Adnan Menderes, halktaki devlet düşmanlığının prototipi oldu. DP, arka arkaya iktidara geldi, hükümeti ele geçirdi, fakat muktedir olamadı. Devleti ele geçiremeyince onu haysiyetsiz bir hale getirmeye çalıştı ve henüz filizlenmekte olan demokrasi askeri müdahale ile kesintiye uğradı.⁵⁹⁹

Tanyol, “Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm” başlıklı yazısında özetle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de sömürgecilerin, kiralık bir kadro ile ülkeyi açık pazar haline getirdiklerini savunur. Sömürgecilerle işbirliği halinde

⁵⁹⁷Bkz. (93), TANYOL, 32.

⁵⁹⁸Bkz. (40), 75.

⁵⁹⁹Bkz. (33), TANYOL, 16.

olan bir tüccar ve sözde sanayici zümre politik güç kazanmak için savaşmış ve çeşitli tertipler düzenleyerek ülkede iktidarı ele geçirmeye çalışmışlardır. Temelinde bizim ülkemizde temeli bulunmayan liberalizm düşünceleri vardır. Oysa bu ülkeyi sömürgecilerin kucağına itmiştir. Alınan yardımlar, dış finansmanlar ülkeyi ABD gibi sömürgeci güçlerin açık sömürgesi haline getirmiştir.⁶⁰⁰

Tanyol, “Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri” başlıklı yazısında, bu yeni sömürgeci Amerika'nın dilinde, insan hakları, özgür milletler, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar olduğunu söyler. Ona göre; kendi memleketinde asırlarca sömürdüğü siyah ırka insan hakları tanımayan ve fakat başka ülkelerde demokrasi ve insan hakları pazarlayan bir Amerika. Çeşitli yardım şekilleri ile halkın gözünü boyadı. Gününü gün etmeyi, borç para alarak memur ve asker beslemeyi alışkanlık edinmiş idareciler için bu bulunmaz bir fırsattı.⁶⁰¹

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında özetle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçilmesi ile beraber, mecliste çoğunluğu ele geçiren Demokrat Parti'nin bir diktatörlük kurduğunu söyler. Tanyol'a göre, DP meclisteki sayısal çoğunluğuna güvenerek, devlete sahip olduğunu düşündü. Türkiye Büyük Millet Meclisi Adnan Menderes'in elinde bir kukla oldu. Adnan Menderes, “Ben istersem odunu da aday koyarım ve milletvekili yaparım” dedi. Kuşkusuz böyle bir tutum ve keyfi hareketler, onları parti diktatöryasına götürdü. Şiddet kanunları, tahkikat komisyonları, vatan cepheleri, muhalefeti susturmak için onlara oy veren halkı cezalandırmalar, şehirleri kasaba, kasabaları köy statüsüne indirme gibi hareketler ve kararlar birbirini izledi. Ve bütün bunları parlamentodaki çoğunluğu halkın genel iradesi sayarak yapıyordu.⁶⁰² Tanyol'a göre DP, Mustafa Kemal'in meclisini bir kukla haline getirdi, devlet idaresini keyfiliğe dayandırmaya başladı, devlet haysiyetine zarar verdi.

⁶⁰⁰Bkz. (540), TANYOL, 12.

⁶⁰¹Bkz. (594), TANYOL, 29.

⁶⁰²Bkz. (40), TANYOL, 84.

Tanyol, aynı kitabında, DP'nin , devleti ocak, bucak teşkilatlarının kuklası haline getirdiğini söyler. Ona göre DP, devletin geleneksel payandalarından biri olan üniversiteleri, kara cüppeliler saltanatı olarak gördü. Cumhuriyeti korumak ve kollamakla görevli ordu, halk yığınlarının oylarına güvenilerek küçümsendi. Meclisteki parti çoğunluğu, genel iradenin mutlak egemenliği ile karıştırıldı. Basını ve aydınları küstürdü. İsmet Paşa'nın kişiliğinde devleti muhalefete itti. Demokrat Parti, iktidar oldu ama muktedir olamadı.⁶⁰³

Tanyol, aynı kitabında, DP'nin, kısa zamanda "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nu kaldırıp fakat meclisin işleyişini "Kanun-u Esasi" içine attığını söyler. Çoğunluk partisi kendisini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dokunulmazlığı içinde gördü. Kendisine karşı olanları, meclisin manevi şahsiyetlerine saldırıyormuş gibi kabul ederek, muhalefet milletvekillerini hapse attırdı. Çok partili bir demokrasi siyaseti içerisinde, tek parti siyaseti izlemeye kalktı. Devleti muhalefete itti. Muhalefette olanlar devleti kuran kadro idi. Devlet muhalefette, devrimler muhalefette, üniversiteler muhalefet, sendika ve dernekler muhalefette idi. Yığınların oyuna güvenilerek yapıldı bütün bu baskılar. Sonunda asker kışlasından çıktı ve yönetimi devraldı.⁶⁰⁴

Tanyol, Şariat ve İrtica kitabında, Demokrat Parti'nin, din sömürüsünü ilk başlatan parti olduğunu söyler. DP, ezanı Türkçe'den Arapça'ya çevirerek bunu başlattı. O, bu ezan olayını CHP'ye karşı bir tepki ögesi olarak kullandı. Sinmiş olan yobaz, DP'nin siyaseti ile yeniden canlandı. Fakat DP, hiçbir zaman anayasayı değiştirmeyi düşünmedi. Sonraki dinin politikaya alet edilme olaylarının yanında, DP'lilerin ki çok basit kalırdı. Demokrat Partili bakan ve milletvekilleri arasında da namaz kılanlar vardı, ama onlar bunu bir gösteriş unsuru yapmadılar.⁶⁰⁵ Tanyol, ezanın Türkçe'den tekrar Arapça'ya çevrilmesinin, yobazlara prim verdiğini, uyumakta olan irticayı uyandırdığını söylemektedir. Bu dönemdeki irticaya verilen

⁶⁰³a.g.k., 75.

⁶⁰⁴a.g.k., 90.

⁶⁰⁵Bkz. (77), TANYOL, 31.

primler Tanyol'a göre daha sonraki dönemlerle kıyaslandığında, çok düşük durmaktadır.

Tanyol'a göre, 1950'den sonra Türkiye ikinci bir "Hasta adam" durumuna itilerek, politik olaylar ve devlet adamlarının, dış güçlerin, üstelikte bize düşman olanların etkisiyle seçilmesi demokratik bir kural haline gelmiştir.⁶⁰⁶

Tanyol, Laiklik ve İrtica, kitabında, Demokrat Parti iktidarının ülkede, üretimden çok tüketime yönelik alanları açmayı amaçladığını söyler. Hazinedeki altınları eriterek ve dış borca dayalı bir ekonomi üreterek kazandığından fazlasını harcama alışkanlığını bir yaşam felsefesi haline getirdi. CHP döneminde köylü olanlar, toprağını bırakıp işçi olmak için kentlere göç ettiler. Ne traktör kredisi, ne de köylüye sağlanan toprak kredisi onları toprağa bağlayabildi. Borca dayalı bir refah toplumu tüketimi Halk Partisi'nin pinti politikasının yerine geçti. Herkes gününü gün eden bir yaşamı, geleceğin umuduna tercih ediyordu. İşin kötü tarafı bu yaşam biçiminin sonradan bir devlet geleneği haline gelmesi oldu. Demokrat Parti başarısızlığını iki araçla kapatma yoluna gitti.

1. Şiddet Kanunları

2. Cumhuriyet devrimlerinin başarısızlığının önüne yem olarak atmak için din sömürüsü.⁶⁰⁷

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında özetle, 1950'den sonra Atatürk devrimlerinin dayandığı laik temel yıkıldığını söyler. Gerçekte bu devrimler dine karşı değildi, dinle çatışmıyordu. Sadece dinin bir sömürü aracı olarak kullanılmasına izin vermiyordu. Çok partili demokrasi gündeme gelinde CHP'li Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sirer, öğretmen okullarına, özellikle köy enstitülerine en büyük darbeyi vurdu. İmam Hatip Okullarının yayılmasına imkan hazırladı.

⁶⁰⁶Bkz. (40), TANYOL, 62.

⁶⁰⁷Bkz. (10), TANYOL, 181.

1950'den sonra din sömürü konusu haline geldi. Dinsel özgürlük adına, İrticaya prim verilmiş oldu.⁶⁰⁸

Tanyol'a göre Demokrat Parti'nin bir hatası da köylüdeki çıkarıcı yanı beslemesi ve köye siyaseti sokmasıydı. DP, köylüdeki küçük ve çıkarıcı yanı beslediler. DP, köye oy potansiyeli olarak baktı. DP, hem camiye, hem de okula siyaseti soktu. Öğretmenlerin yerini, hacı hoca takımı aldı. DP okullara ve öğretmenlere, CHP döneminin hıncını alır gibi baktı. Onları ikinci plana attı. Köylülüğü politize etti. Laiklikten ödün verdi.⁶⁰⁹

Tanyol, "Üniversite Tazminatı" başlıklı yazısında özetle, DP döneminde hayat pahalılığının arttığını, üniversitedeki öğretim görevlilerinin hayat standardının düştüğünü, bunun da eğitimde kaliteyi düşürdüğünü iddia eder. Bunu şöyle ifade eder: "1946'dan 1959'a köprünün altından çok sular aktı. Hayat pahalılığında alabildiğine bir yükselme oldu. Öyle ki memurların geçim durumuna, hayat seviyesi en düşük olan vatandaşlar dahi acımaya başladılar. Üniversite hocasının durumu da tabiatıyla aynıydı... Öyleyken bu ilmin asil sınıfı, bir defacık olsun içine yuvarlanmış olduğu bu sefaletten bahsetmedi."⁶¹⁰

Tanyol özetle, DP'nin iktidara gelmesinin baş sorumlusunun CHP olduğunu düşünmektedir. Ona göre, kurduğu devleti halka mal eden, her fırsatta bu devletin sahibinin Türk milleti olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'den sonra CHP, halktan uzaklaştı. Köylerde yerel eşrafla işbirliği yapıp, sömürü düzeninin devam etmesini sağladı. Halka ulaşamadı, halka yabancılaştı. Osmanlı devletindeki melez kapıkulu devleti karşısına, bir memur devleti çıkardı. Halkı soydu, elinde ne varsa aldı. Bunun sonucunda ise halk CHP'den uzaklaştı. CHP, gitsin de ne olursa olsun, mantığıyla hareket etmeye başladı.

⁶⁰⁸Bkz. (40), TANYOL, 145.

⁶⁰⁹a.g.k., 148.

⁶¹⁰Cahit TANYOL, "Üniversite Tazminatı", 20 Eylül 1956, s 2.

DP ise halkın bu duygularını sömürdü. Halkı CHP'ye karşı kışkırttı ve iktidar oldu. Fakat, devlet idaresinde keyfi davranışları, üniversite hocalarına hakaretleri, meclisi bir odunlar topluluğuna çevirmesi, devlet kurumları ile düştüğü ihtilaflar, kendisine oy vermeyen illeri ilçe yapması gibi politikalar devlet otoritesi ve saygınlığının tükenmesine neden oldu. Çoğunluk oyları ile her istediğini yaparım diye düşündü ve sonunda hüsrana uğradı. Ezanı Türkçe'den Arapça'ya çevirterek, sinmiş olan yobazı uyandırdı. Memur kesime karşı partizanca davrandı. Borca dayalı bir refah ekonomisi yarattı. Sonunda, sular kesildi ve DP ülkeyi bir krizin eşiğine getirdi. Üretmeden tüketmeye çalışan ülke, sonunda iflas etti.

4.3.6. 27 Mayıs Darbesi Ve Kanun-u Esasi'nin Geri Dönüşü

Bu bölümde Tanyol'un DP döneminin sona ermesiyle başlayan yeni anayasa tartışmaları ve bu tartışmalar hakkındaki görüş ve düşüncelerini inceleyeceğiz. DP'nin politikalarından rahatsız olan Tanyol için, askeri darbe beklenen bir durumdu. Darbeye ilişkin ilk günlerde ılımlı olan Tanyol'un bu tutumu zaman ilerledikçe değişmeye başlar. Beklentilerine uygun bir anayasa yapılmadığını, ülkenin tekrar Kanun-u Esasi tartışmalarına döneceğini gören Tanyol, 27 Mayısçıları şiddetle eleştirmeye başlar. Hayatı boyunca Tanyol, askeri müdahalelerden yana taraf olmamıştır. Bu yüzden de bu müdahaleyi de Türkiye'nin yararına bulmaz. İttihatçıların ülkeyi getirdikleri yer, daha hafızalarda tazedir. 27 Mayıs Tanyol'un fikir ve düşünceleri üzerinde de önemli etkiler yapacaktır. Tanyol, 27 Mayıs sonrasında, kendini Marksist yaklaşıma yakın görecektir. Bu bölümde Tanyol'un Cumhuriyet gazetesinde o dönemde çıkmış yazılarından ve bazı kitaplarından yola çıkarak Tanyol'un bu dönemi nasıl değerlendirdiğini inceleyeceğiz.

Tanyol 27 Mayıs askeri darbesini önce umutla karşılar. Darbenin hemen ardından, 27 Mayıs 1960 yılında, daha sonra NATO'nun dergisinde de yayınlanan, * “Ordu, Gençlik ve Üniversite” başlıklı bir yazı kaleme alır. Bu yazıda Tanyol,

* NATO Dergisi, Eylül 1960, Cilt 8, No 9

Türkiye'deki askeri darbeyi geri kalmış Afrika, Latin Amerika'daki askeri darbelerle aynı gören Batılı devletlere ve ABD'ye, Türkiye'de ordunun siyasi ve sosyal sorumluluklarından bahsederek, Türkiye'nin Irak, Mısır gibi geri kalmış ülkelerle aynı kalıpta değerlendirilemeyeceğini anlatır. Tanyol'a göre başka memleketlerde, belli zümreleri temsil eden birtakım kontrol kuvvetleri vardı. Fakat bu kontrol kuvvetleri içerisinde ordu pek bulunmaz. Oysa bizde, tarafsız ve halka dayanan bir kontrol kuvveti olması, yeni değildir. Onun, birtakım tarihi gelenekleri vardır. Osmanlı Devleti zamanında Yeniçeri Ocağı medrese ile işbirliği yaparak, padişahları değiştirirdi. Türkiye Cumhuriyetinde ise bu işbirliği, üniversite ile ordu arasındadır. Çünkü bizde bir kontrol kuvveti olan sendikalar, sivil toplum, akademik kuruluşlar, basın, siyasi partiler yeterince gelişmemiştir. Türk ordusu tarihi geleneği içerisinde, otoriteyi keyfi bir istibdat haline getirenleri, çağın bilim değerlerini temsil eden kurumlarla işbirliği yaparak tasfiye eder. Bizde ordu hiçbir zaman yönetimde kalmayı düşünmez. Keyfi idareye son verdikten sonra kışlasına döner ve siyaseti yeniden siyasilere bırakır. Padişahı indiren Yeniçeriler hiçbir zaman kendileri padişah olmayı düşünmemişlerdir. Bizde de ordu, başta kalıp bir diktatörlük kurmaz. Ordu bizde her zaman bir denge kurumudur. Bizde sadece bir defa ordu, yönetimde kalmıştır. O da İttihat ve Terakki Komiteçileridir. Bu idare koca devletin tasfiyesine neden olmuştur. Bizim tarihi geleneğimiz içerisinde ordu, keyfi idarecileri, zorbaları, halka rağmen politika izleyenleri halkla beraber olarak tasfiye eder ve kışlasına döner. Bu bin yıllık devlet geleneğimiz ve tecrübemiz içerisinde, bize özgü olan bir yapıdır.⁶¹¹

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında ise özetle, Türk devlet felsefesi anlaşılmadıkça ordunun siyasetteki rolü anlaşılmayacağını iddia eder. O, bunu şöyle ifade eder: “Türk devlet felsefesinin nasıl bir özelliğe sahip olduğu açıklanmadıkça, demokrasinin ülkemizde işlerlik kazanması olanak dışıdır. Devlet sürekli birtakım aktarma anayasalarla yoğrulmuştur. Devletin doğal olarak sahip olduğu otorite ve saygınlık her geçen gün gücünü biraz daha yitiriyor... yıllardır her birimiz özgürlük ve demokrasi adı altında devlet otoritesini yıpratıyoruz. Öyle ki devlet başkanlığı her

⁶¹¹Cahit TANYOL, “Ordu, Gençlik ve Üniversite”, 25 Haziran 1960, s 2.

oy kapanın gidip oturacağı bir yer oldu.... ordu 1950'ye kadar politikanın dışında kaldı. Öğretmen devrimlerin yayımcısı, ordu Cumhuriyetin güvencesiydi. Ne zaman ki çok partili sistem politik yaşamımıza girdi, o güne kadar politika da devre dışı kalan ordu birden ön plana geçti. Üç defa devlete müdahale etti, hem devleti yıprattı, hem rejimi yıprattı...".⁶¹²

Tanyol, "Uyanık Olalım" başlıklı yazısında ise, bizim kültürümüzde teori ile pratik arasında tam bir uyumun olmadığını, bizde önce olayların yaşandığını, sonra o olayın teorik temellendirmesinin yapıldığını söyler. Önce hareket vardır, sonra onun teorisi kurulur. 27 Mayıs askeri darbesi bir pratik yapmıştır. Şimdi üniversiteler bunun teorik temellendirmesini yapacaklardır.⁶¹³

Tanyol, "Ekmek" başlıklı yazısında, iki tür ihtilalden bahseder. Birisi halkın isyanıdır. Gerçek ihtilal budur. Diğeri ise askeri darbeler veya farklı gerekçelerle yapılan müdahalelerdir. Halkın isyanı yani ihtilal, nutuk çekmez, nümayiş yapmaz. Anayasanın sözünü etmez, sadece gelir. Eğer ihtilal aydın bir sınıfın rehberliğinden yoksunsa o ülkede anarşi olur. Aydınlar halkın önünde yürümüyor, ona yol göstermiyorsa o ülkede anarşi aydınlar halkın sırtındadır. Halkı sömürürler. Gerçek ihtilal halka aydınların yol gösterdiği, halkın önünde aydınların yer aldığı bir ihtilaldir. Mustafa Kemal, halkın önüne düşen bir ihtilal yapmıştır. Halkın sırtına binen, halkı sömürenlerin safında yer alan, ancak kendi huzur ve rahatları kaçtığı anda tedbirler alan aydınlarla ne demokrasi kurulur, ne de başka iş yapılır. Aydınların halktan korktuğu yerde ihtilalin gideceği tek yol anarşidir.⁶¹⁴ Tanyol, burada ihtilalin ancak bir aydın sınıf öncülüğünde ve kurtarıcı fikirlerle yapıldığında, başarıya ulaşacağını vurgulamaktadır. Bu yüzden ordu, aydın sınıfın öncüsü olan üniversitelerle işbirliği yaparak, ülkenin kurtarılmasına çalışmalıdır.

⁶¹²Bkz. (40), TANYOL, 11.

⁶¹³Cahit TANYOL, "Uyanık Olalım", 13 Haziran 1960, s 2.

⁶¹⁴Cahit TANYOL, "Ekmek", 11 Mayıs 1962, s 2.

Tanyol'a göre 27 Mayıs askeri darbesinin birtakım haklı gerekçeleri vardı. Yanlış yapmamak için de üniversitelere başvurdu. Yapılacak ilk iş olarak anayasa yeniden ele alındı. Yeni bir anayasa yapılması istendi. Demokrat Parti'nin hataları anayasaya yüklendi. İyi bir anayasa yapılırsa her şeyin sütlüman olacağı sanıldı. Bir tür muhalefet bayrağı haline getirilen İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir anayasa komisyonu kuruldu. Tanyol ahablığı olan anayasa komisyonu üyesi Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile arasında geçen konuşmayı aktarır: “Bir gün Hıfz. V. Velidedeoğlu'na anayasal çalışmaların nasıl gittiğini sordum. Bana, “Uygar ülkelerdeki bütün anayasaları elden geçiriyoruz, ideal bir anayasa yapmak için her çabayı harcıyoruz” dedi. Aramızda şu konuşma geçti; ben “ideal anayasa” diye bir şey olamayacağı, “her toplumun yapısına göre anayasaların değişeceğini” söyledim ve şu örneği verdim. “İngiltere’de muhafazakarlık bireyin özgürlüğü safında yer almıştır, çünkü o ülkede din, özgürlüğün savunucusu olmuştur. Oysa olay bizde tersinedir, muhafazakarlık, irtica ve her türlü geri hareketlere dönüşerek insan özgürlüğünü tehdit edebilir”, dedim. Bu nedenle eğer sorun insanın özgürlüğünü anayasalarla garanti altına almaksa dinin ve muhafazakarlığın olumlu ve olumsuz yanlarının dikkatle büyüteç altına alınması gerekir.”⁶¹⁵

Tanyol, Şeriat ve İrtica kitabında, 27 Mayıs döneminde Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan anayasa tasarısının bazı maddelerinin açıklanması üzerine, görüşlerini açıklar. Bu maddelerden biri olan, üniversite özerkliğinin Anayasayla teminat altına alınması maddesi, Tanyol'a göre birçok tehlikeyi beraberinde taşımaktadır. Bu ülkeye yarardan çok zarar sağlayacaktır. Özerklik elbette görevi bilim yapmak olan akademik çevrelere fayda sağlayabilir. Fakat bunun bir sakıncası, bu özerkliğin bir süre sonra dışarıya karşı bağımsız, içeride ise bir zümre istibdadına dönüşebilir. Bilimin asıl arzuladığı bağımsızları ezmeye, tasfiye etmeye çalışabilir. Bu ise bir “Bilim Patrikhanesi” oluşturur. Böyle bir sistemde üniversiteler her tür dış müdahaleyi reddeder, ondan hesap sorulamaz. Böylece üniversiteler keyiflerince hareket ederler. Türk milletine karşı sorumlu olması gereken üniversiteler, bağımsız hale gelip, kimseye hesap vermezler. “Profesörler Meclisi” bazı kurumlara aşırı

⁶¹⁵Bkz. (77), TANYOL, 33.

yetkiler verilmektedir. Bu meclisin tasarruflarını kontrol edecek bir kurum ve hak arama mercii yoktur. keyfi idare yüzünde bazı öğretim üyeleri bastırılabilir. Böylece kanunun amacı olan durumun tersi bir durum ortaya çıkacaktır. Üniversitelerin özerk olması için şöyle bir madde konulması gerekir. “Bir üniversite öğretim üyesi fikir, kanat, söz, yazı ve beyanlarından dolayı mahkemeler dışında hiçbir idari tatbikata maruz kalmaz”. Böyle bir madde konulursa öğretim görevlileri, her tür idari baskıdan uzak, özgür bir ortamda bilim yapabileceklerdir.⁶¹⁶

Tanyol açıkladığı görüşlerini, Anayasa Komisyonu Başkanı, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar’a bir mektupla da bildirir. Tanyol bu mektubunda, 27 Mayıs hareketinin kendisini üniversiteye dayandırmak istemesinin, bizim için tarihi bir fırsat olduğunu belirtir. Bu görevin üniversitelere verilmesi, henüz gelenekleri kurulmamış olan üniversitelere bir şeref sağlamıştır. Türk milletinin bu geleneksel ve tarihi kurumlara duyduğu bir saygının sonucudur. Tanyol, üniversitelerin, istenen özerkliğin sağlayabilmesi için sadece siyasi otoriteden bağımsız olmasının yeterli olmayacağını, idari anlamda da özgür bilim yapılabilmesine imkan hazırlanmasını ister.⁶¹⁷

Tanyol, “Üniversite Özerkliği Hakkında Bir Demeç” başlıklı yazısında, 27 Mayıs askeri darbesiyle görevlerinden uzaklaştırılan 147’ler olarak bilinen öğretim üyelerinin tasfiyesini (aralarında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı Hilmi Ziya Ülken’de vardır) doğru bir karar olarak yorumlar. Bunu şöyle ifade eder:

“Son tasfiye kanunu dolayısıyla adları 147’ye çıkan öğretim üyeleri hakkında bir hayli şeyler söylendi; birçok yazı yazıldı. Ama kimse işin gerçeğine dokunmadı. Üniversitede bir tasfiyeye ihtiyaç vardı; fakat biz o kanaatteyiz ki, bu tasfiye insanlardan çok, zihniyetleri hedef tutmalıydı. Asıl suçlu olanlar, bu zihniyeti

⁶¹⁶Cahit TANYOL, “Üniversite Özerkliği ve Anayasa”, 13 Mart 1961,s 2.

⁶¹⁷Bkz. (40), TANYOL, 165.

savunanlar ve bu yanlış, yıkıcı, ayırıcı zihniyetin yeni Anayasa projesinin 119'uncu maddesine geçirmesini sağlamaya çalışanlardır.”⁶¹⁸

Sanırız Tanyol'un burada bu 147'ler olayını desteklemesinde, Hilmi Z. Ülken'den boşalan sosyoloji bölümüne ilişkin beklentileri de etkili olmuştur. Yoksa kendisini üniversiteye asistan olarak alan Ülken'e yönelik bir tavır olmamalıdır, düşüncesindeyiz. Tanyol, için bu destek başka hesaplara yönelik yorumlara yol açabileceği için, bu tavır “şık” olmamıştır.

Tanyol, “Halka Doğru” başlıklı yazısında, yeni anayasa açıklandıktan sonra yeni anayasaya ve askeri darbeye ilişkin olumlu kanaatleri değiştirmeye başlar. “27 Mayıs hareketi halk için, halkın saadeti için yapıldı diyorduk. Halbuki bazı kararlar halka giden yolları tıkiyordu. Muhterisler, faydacı ve çıkarıcılar, hak, adalet, insan hakları gibi kavramların eteğine sarılarak kendi zümre menfaatlerini, kendi iktidar hırslarını garanti edecek yolları arıyorlardı. Halkın iradesinden bahsediliyor ve fakat halktan, onun nasıl yaşadığından, onun kaygı ve sefaletinden söz açan olmuyordu. “Hukuk Devleti”, “Üniversite muhtariyeti”, “Anayasa” halk demek bunlar demekti onlar için. Kendi rahatlarını ve huzurlarını halkın huzuru sananlar, kendilerine göre bir yol arıyorlardı... Bir tarafta 27 Mayıs milli bayram olarak kabul ediliyor, diğer tarafta 27 Mayıs'ın bazı tasarrufları tasfiye ediliyor”.⁶¹⁹

Tanyol, “Demokrasi Kalıbı” başlıklı yazısında, 27 Mayıs'tan, partisiz parlamento, Kuvay-ı Milliye ruhuna uygun, “Teşkilat-ı Esasiye”ye uygun beklediği değişikliklerin olmaması üzerine, askeri darbeyi eleştirir. “27 Mayıs'tan sonra memleketin gerçeklerine aykırı ne kadar eğreti kalıp varsa onları benimsedik. Ve ordunun müdahalesini meşru hale getirecek şartları hazırlamak için ne lazımsa onu yaptık; inanmadığımız bir oyunu zorla oynamaya kalktık. Bugün dahi, “milletin

⁶¹⁸Cahit TANYOL, “Üniversite Özerkliği Hakkında Bir Demeç”, 17 Nisan 1961, s 2.

⁶¹⁹Cahit TANYOL, “Halka Doğru”, 25 Mayıs 1962, s 2.

kayıtsız şartsız bir egemenliği”ni düşünecek yerde ki bu mümkündür dört elle parti kavgalarına sarıldık. Biz halk hakimiyetini hiç düşünmedik. Sadece iktidara nasıl gelinilirin hesabını yaptık. Bunun bizi nasıl çıkmaz sokaklara götürdüğünün farkına varmıyoruz. Yanlış hesap Bağdat’tan döner.”⁶²⁰

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında, 27 Mayıs askeri müdahalesinin, “çok partili bir demokrasiden vazgeçilemez” önermesinden hareket ederek ve komite eklektik yeni bir anayasa hazırlatarak yönetimi sivillere devretmişti. Bu anayasa Atatürk’ün “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” değildi, ama demokratik özgürlüklere ve örgütlere olanak sağlayan bir anayasa olduğu da inkar edilemezdi. 27 Mayıs’ın getirmiş olduğu en önemli şey, demokrasilerin bir ögesi olan “hukuk devleti” kavramıdır. 27 Mayıs Anayasası özgür üniversite, özgür basın, özgür sendika, özgür meslek dernekleri ve özellikle bağımsız ve özgür TRT kuruluşunu güvence altına almıştı. Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramını demokrasinin temeli olarak düşünmüştü. Bu özgürlükçü anayasaya dönemin bütün sağ partileri karşı çıktı. Süleyman Demirel, Bu anayasanın anarşi ürettiğini, hükümeti güçsüz hale getirdiğini iddia etti. 12 Mart askeri darbesine davetiye çıkardı.⁶²¹

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık, kitabında, 1961 Anayasası’nda laiklik kavramı dışında, bütün nitelikler değiştirilmiş ve “Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” biçimine dönüştürülmüş olduğunu söyler. Türkiye Cumhuriyeti’nin iki ana ilkesi olan “Devrimcilik” ve “Devletçilik” dışarıda bırakılmış, birinin yerini “Demokratik”, diğersinin yerini de “Sosyal Hukuk Devleti” kavramları almıştır. Bu nitelikler “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”nu kapitalist ülkelerin safına itmiştir. Daha açık bir deyimle sola kapalı, sağa açık ve devrimci olmayan bir Anayasaya değiştirilmiştir.⁶²²

⁶²⁰Cahit TANYOL, “Demokrasi Kalıbı”, 13 Nisan 1962, s. 2.

⁶²¹Bkz. (40), TANYOL, 91.

⁶²²Bkz. (82), TANYOL, 111.

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin *Parlamentosu* kitabında ise, 1961 Anayasası'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni din karşısında büyük bir kargaşa ve karmaşaya götürdüğünü söyler. Hatta bu maddeler sayesinde, irticanın dört nala yol alması bir tarafa, Türk toplumu “dinselci” bir görünüme sokulmuştur. Bunun en büyük suçluları da “Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan” siyasi partilerdir. Gerçekte takma sakal gibi anayasalarımızın birinci maddesindeki “laiklik” ilkesinin yerine “teokratik” kavramını koymuş olsak, mevcut anayasanın ruhuna daha uygun düşer. 1961 Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı anayasal bir kurum haline getirmiştir. Böylece dini, laik devlet ilkesine aykırı olarak politikanın içine çekmiştir.⁶²³ Tanyol, burada 27 Mayıs anayasasının, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı anayasal bir kurum haline getirerek aslında laikliğe ihanet ettiğini savunmaktadır.

Tanyol, *Şeriat ve İrtica*, kitabında özetle, 1961 Anayasası hazırlanırken somut gerçeklere göre bir anayasa hazırlanacağı yerde, soyut, kanatları başka yerde anayasalar yapıldığını söyler. Atatürk'ün kurduğu “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” ortada dururken, başka ülkelerin anayasaları kopya edilmeye çalışılmıştır. Böylece yeni yapılan anayasa, birtakım gösterişli, raflarda kalmaya mahkum maddelerle süslenmiş olarak herkes tarafından beğenilmiştir. Tanyol'a göre bun anayasaya eklenen iki madde sonradan toplumun başına bela olacak iki düzenleme olmuştur. Bunlardan biri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anayasal bir kurum haline getirilmesi, diğeri ise Cumhurbaşkanı'nın görev ve sorumluluklarını içeren yasa metninden adı suçlardan dolayı Cumhurbaşkanı'nın anayasanın 16. maddesine dayanılarak yargılanacağı hükmü konulmuştur. Bu maddenin kalkması sayesinde devletin dokunulmaz niteliği sokağa düşmüştür.⁶²⁴

Tanyol'un 27 Mayıs askeri darbesine ilişkin görüşlerini göz önüne aldığımızda, görüyoruz ki Tanyol, önce ihtilali savunmuş, DP dönemi politikalarını eleştirmiş, anayasayı yapma görevi üniversiteye bırakılınca bunu desteklemiştir. Fakat hazırlanan yeni anayasanın Batı anayasalarından kopya edilerek hazırlanan bir

⁶²³Bkz. (93), TANYOL, 24.

⁶²⁴Bkz. (77), TANYOL, 35.

anayasa olduğunu görünce tepki göstermiştir. Bu tavır Tanyol'a göre, kendi toplumunu tanımamaktan, kendi toplum ve değerlerini "aşağı" görmekten kaynaklanmaktadır. Tanyol bu görüşünü "Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu" başlıklı yazısında, şöyle ifade eder: "Milli terbiyenin en tehlikeli düşmanı aşağılık duygusudur. Bu duygu insanların kendi milli ve manevi değerlerini başka milletlerin değerleri karşısında zelil ve aşağı olarak görmesidir. Bir milleti içinden kemiren bu ruh hastalığı, yayılma imkanları bulduğu zaman felaket çanı çalmış demektir... Aşağılık duygusu hayranlıkla başlar, utanma ile sona erer. Aşağılık duygusunun en iğrenç şekli mensup olduğu milletin kültür değerlerinden ve bizzat mensup olduğu millettan utanmasıdır. Maalesef memleketimizde bir takım aydın denilen zümre arasında kendi kültür kıymetlerinden utanan bazı dejenere mevcuttur. Bunlar yerli olan her şeyden nefret ederler."⁶²⁵

Tanyol'a göre 1961 Anayasası; aktarma ve bizim gerçeklerimizle uzak yakın ilgisi olmayan, sözüm ona ideal bir anayasadır. Gerçekte ise Cumhuriyetin dayandığı payandaları dinamitleyen ve ileride devletin başına bela olacak hükümleri içeren bir anayasaydı bu. 27 Mayıs'ta çıkarılan anayasa, özgür ve laik Cumhuriyetin ayaklarına bir süs prangası vurmuştur.⁶²⁶

Tanyol, 27 Mayıs sonrası, beklediği Anayasanın hazırlanmaması, Atatürk'ün Türk Gençliği'ne emanet ettiği "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" yerine hazırlanan ve "Kanun-u Esasi"yi andıran anayasayı şiddetle eleştirmiştir. Anayasanın laikliği bozacağını, üniversitelere bu kadar özerkliğin zararlı olacağını, bu anayasanın bizi felakete götüreceğini söylemiştir. Tanyol, özellikle de askeri darbelerin, ülkede demokrasinin yerleşmesini engellediğini ve askerinin siyasete müdahil olmasının Atatürk'ün en çok korktuğu bir durum olduğunu da ısrarla vurgular. Asker gölgesinin siyasetten uzaklaştırılmasını ister. Tanyol'a göre bizde demokrasiyi ayakta tutacak sosyal sınıflar, burjuvazi, proletarya gibi sınıflar gelişmediği için demokrasi tecrübelerimiz hep başarısız olmuştur.

⁶²⁵Cahit TANYOL, "Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu", 29 Eylül 1950, s. 2.

⁶²⁶Bkz. (93), TANYOL, 107.

4.3.7. 12 Mart Muhtırası Ve Sınırlanan Özgürlükler

Tanyol'a göre 12 Mart muhtırası, demokrasimizde ikinci yol ayrımıdır. Birinci yol ayrımında istediği ve bekli de Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu kitabında anlattığı, yönetim biçimini bulamayan Tanyol, bu askeri müdahaleyi de eleştirmiştir. Hatta 27 Mayıs'tan daha fazla eleştirmiştir. Çünkü 27 Mayıs, sağladığı özgürlüklerle, sivil hayatı geliştirmesi ile önemli kazanımlar sağlamışken, 12 Mart muhtırası bütün bu kazanımları almaya yönelik bir çaba göstermiştir. Tanyol, "sol" kesime yönelik yıpratma ve takip olaylarından bu dönemde nasibini alır. Evi basılır. Soruşturmaya uğrar, belli bir suç isnat edilmediği için serbest kalır. Bu bölümde Tanyol'un Çankaya Dramı, Şeriat ve İrtica, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, kitaplarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Tanyol, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, kitabında 1960-70 yılları arasında sol partilerinde, liberal sağ partiler gibi emperyalizmin ülkemize girmesine hizmet ettiklerini savunur. Ülkenin sömürülmesi, emperyalistlerin elinde açık pazar haline gelmesi hızlanmıştır. Bunda sömürüye karşı çıkan sol partilerin de etkisi olmuştur. Bunu şöyle ifade eder : "Sosyal adaleti savunan bütün solcular gerçekte emperyalizmin ekmeğine yağ sürmekte birleşirler. Bu bakımdan bizde burjuva demokrasilerinin liberal kanadını temsil eden A.P. ile sol kanattaki C.H.P. ve T.İ.P., sloganları ne olursa olsun, emperyalizme aynı ölçüde hizmet etmektedirler."⁶²⁷

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında, 27 Mayıs darbesini onaylamadığı gibi, 12 Mart muhtırasını da onaylamadığını söyler. 27 Mayıs, getirdiği özgürlük ve örgütlenme hakları ile Tanyol'u eleştirilerinde mesafeli durmaya iterken, Tanyol'un 12 Mart muhtırasına karşı tavrı çok nettir. Müdahaleyi kesinlikle reddeder. Bunda müdahalenin şüphesiz özellikle "solcu" kesimleri hedef almasının da etkisi vardır.

⁶²⁷Bkz. (130), TANYOL, 264.

Tanyol'a göre 12 Mart olayı gerçekte 31 Mart olayından daha yıkıcı olmuştur. 31 Mart gelip geçici bir irtica olayıydı, çıktığı yerde söndürüldü. 12 Mart terörü kalıcı yaptı. Üniversite ve TRT'nin Anayasa güvencesi altında bulunan özerkliği suçlular listesinde yer aldı. Sorgusuz sualsiz tutuklamalarla sıkıyönetim tek taraflı işleyen keyfi idare haline getirildi. Üniversite öğretim üyelerinin evleri basıldı, kitapları alındı, kendileri tutuklandılar. Bütün bunlar, nereden kimin önerisiyle Başbakanlığa getirildiği belli olmayan Nihat Erim hükümeti zamanında yapılmış ve nihayet tek taraflı işleyen bu terör mekanizmasına karşı İsmet İnönü'nün almış olduğu uyarıcı tavır sıkıyönetim kumandanları tarafından oldukça sert bir dille yanıtlanmıştı. Artık ordu, İsmet İnönü'nün kişiliğinde sıradan bir parti lideri görüyordu. Cumhuriyeti kuran ve devleti temsil eden CHP'yi de aynı sıraya sokuyordu. Anayasanın dış görünüşü açısından da bunda bir aykırılık yoktu. Zaten 12 Mart 1972 askeri darbesiyle hem 1961 Anayasası'nın bütün kazançları, hem de Atatürk'ün "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" Alemdağı Kışlasında tutuklu gençlerle aynı koğuşa atılmıştı. Gözetimine de Rüştü Naipoğlu adında yaman bir subay tayin edilmişti.⁶²⁸

Tanyol, Çankaya Dramı kitabında, 12 Mart askeri darbesi döneminde uğradığı soruşturma hakkında bilgi verir. Rüştü Naipoğlu adlı subay, Tanyol'un Sultançiftliği'ndeki evinin pencere ve kapılarını kırdırarak raflarda komünist kitap aratmıştı. Bu olay, Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kartal Cezaevinden kaçtığı gün, Mümtaz Soysal'ın yazmış olduğu Anayasa kitabında suç bulunduğu gerekçesiyle tutuklandığı gündü. Tanyol, evine geldiğinde evin durumunu görmüş ve durumu öğrenmek amacıyla askeri birliğe gitmiştir. Tanyol burada sorgulanır bir tarzda Rüştü Naipoğlu adlı subayla görüşmüştür. Tanyol, askerlerin 12 Mart muhtirasında nasıl bir ruh hali içerisinde olduğunu anlatmak için bu görüşmenin ayrıntılarından da bahseder. Tanyol'a yöneltilen suçlama, evinde bazı komünist kitaplar bulunmasıdır. Tanyol, kendisinin Sosyoloji Bölümünde öğretim görevlisi olduğunu ve mesleği gereği bu kitapları okuduğunu söyler. Verdiği tüm cevaplara rağmen, tatmin olmayan bir ruh haliyle subay sorular sorar. Onun niçin rakı içtiğini bile sormuştur. Tanyol'a göre bu subay daha sonra öğrendiğine göre, 12 Mart muhtirasında askerlerin

⁶²⁸Bkz. (40), TANYOL, 92.

hazırlamak istediği Anayasa için komisyon başkanlığına getirilmiş.⁶²⁹Tanyol ayrıntılarla bahsettiği bu hatırasından, 12 Mart muhtırasının özellikle solcuları sindirmek için yapıldığını, özgürlüklerin rafa kaldırılarak, ülkede bir sıkıyönetim havası estirildiğini, temel amacın asayişini sağlamak adı altında tekrar ülkeyi baskı dönemlerine götürmek olduğunu ifade etmektedir. Tanyol, 1960'lı yıllardan sonra sosyalist fikirlerin savunuculuğunu yapmış, sosyalizmi Türkiye'de egemen kılmaya çalışan Yön dergisinde yazılar yazmıştır. Bu yazılarında da büyük ölçüde Türkiye'yi kurtaracak tek yolun sosyalizm olduğunu savunmuştur. Bu yüzden, muhtırayı yapanların gözünde, potansiyel solcu bir suçlu olarak görülmüştür.

Tanyol, aynı kitabında, 12 Mart 1971'de ordunun bütünüyle politikaya sokulduğunu iddia eder. Tanyol'a göre, O dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç devleti tutan bütün anayasal kuruluşların üstüne yürüyordu. İsmet İnönü tehlikeyi gördüğü için, bir an önce ordunun kışlasına çekilmesini istemiştir. Erim Hükümeti'ne üye vermesinin tek nedeni budur. Bu olay Bülent Ecevit'le İsmet İnönü'nün arasının açılmasına neden olan olaydır. İnönü'nün muhalefetine rağmen, Muhsin Batur ve birkaç kuvvet kumandanı, anayasadaki özerk kurumların kaldırılmasına karar vermişlerdir. Ardından sıkıyönetim ilan edilmiş ve sıkıyönetim kumandanları tarafından İsmet İnönü'nün kişiliğinde hem devlet, hem de CHP aşağılanmıştır.⁶³⁰

Tanyol'a göre 12 Mart muhtırası Anayasa'nın 119'ncu maddesinde yer alan "Üniversite Özerkliği"ni tasfiye etmiştir. Böylece üniversiteler politikacıların keyfi müdahalelerine açık olmuştur. Tanyol'a göre bu 12 Mart yönetiminin özerk kurumlar istemediğini, özgür bilimin önünü tıkadığını göstermiştir.⁶³¹

Tanyol için 12 Mart muhtırası tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle bu dönemde Yön dergisinde yazdığı yazılarda, açıkça tek çıkar yolun sosyalizm

⁶²⁹a.g.k., 96.

⁶³⁰a.g.k., 99.

⁶³¹a.g.k., 170.

olduğunu savunan ve bunun TİP gibi bazı siyasi sürece katılan partilerle mümkün olabileceğini düşünen Tanyol, 12 Mart sonrası TİP'in kapatılması, sosyalist faaliyetlerin yasaklanması, özgürlüklerin sınırlandırılması, işçi sendikal faaliyetlerinin askıya alınması ile bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Tanyol'un düşünsel gelişiminde 12 Mart'ın önemli bir etkisi olmuştur. 12 Mart'tan sonraki yazılarında Tanyol daha çok, Doğu Batı ayrımı üzerinde Marksizm'in, Maoist ve Leninist yorumlarını tartışır. Yazılarında bu konuları ele alır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm tipini belirlemeye çalışır.

4.3.8. 12 Eylül Müdahalesi : Üçüncü Yol Ayrımı

Tanyol, için demokrasimizdeki üçüncü yol ayrımı, 12 Eylül askeri müdahalesidir. Tanyol'un bu müdahaleyi de desteklemediğini ve şiddetle eleştirdiğini görüyoruz. Özellikle, 12 Eylül sonrası hazırlanan anayasanın, ülkeyi sömürgecilerin açık bir pazarı haline getirmesi, devlet otoritesinin liberalizm adı altında yitirilmesi ve devlet idaresinde keyfiliğin, rüşvetin, suiistimalin artmasından, birinci derecede bu müdahale sonrasında hazırlanan anayasayı ve dönemin en etkili ismi olan Turgut Özal'ı görür. Bu bölümde Tanyol'un 12 Eylül müdahalesini nasıl yorumladığını, daha sonra ise, Özal'ın politikalarına yönelik yorumlarını inceleyeceğiz.

Tanyol, "Akı Evvel Bir Kitap" başlıklı yazısında, Atatürk'ün kurduğu, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"na dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin bozulmasında üçüncü yol ayrımının da 12 Eylül askeri müdahalesi olduğunu söyler. Ona göre 12 Eylül'den sonra Türk toplumunda çağdaş kuruluşların yerini, yavaş yavaş tarikat ve mezhepler almıştır. Böylece anarşiyi kaldırmak bahanesiyle, kapatılan dernek ve sendikaların boşluğunu bunlar doldurmuştur. Fikir, sanat ve felsefe yayınları azalmasına karşılık, dini yayınların sayısı artmıştır. Laik dünya görüşünün yerini teolojik dünya görüşü almıştır. 12 Eylül'den sonra devlet Atatürk devrimlerinin

arkasından çekilmiştir. Devrimler kendi gücüyle ayakta durmaya mahkum edilmiştir.

632

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında özetle, 12 Eylül darbecilerinin hiçbir sivil idarenin cesaret edemeyeceği bir şey yaparak, CHP'yi kapattığını söyler. Böylece Atatürk'ün kurmuş olduğu devletin kapısına kilit asmışlardır. Oysa anarşiyi vesile ederek Çankaya'ya kurulanlar hep “tek yol Atatürkçülük” diyerek gelmişlerdi. Bu büyük Atatürkçüler, hem demokrasiyi, hem Atatürk devrimlerini korumak için önce Atatürk'ün devletle özdeşleştirdiği CHP'yi sıradan bir partiymiş gibi kapattılar. 12 Eylül'le beraber, Dil ve Tarih kurumları, sendikalar ve dernekler kapatılmıştır. Meclis kapatıldı, dernekler kapatılmış fakat hiçbir din okuluna dokunulmamıştır. Ortam İmam Hatip Okulları'na, İrtica yuvalarına bırakılmıştır. İrtica, kendine sağlanan bu olanaklarla azıtmıştır. 12 Eylül'ü yapanlar, ordunun dışında kalan bütün direnme kuvvetlerini tasfiye ederek, devletin hafife alınmasını, Atatürk'ün evinin bu kadar ucuza kapatılmasına neden olmuşlardır.⁶³³

Tanyol, aynı kitabında, 12 Eylül'ün anarşiyi bahane ederek, bütün sosyal kontrol kuvvetlerini tahrip ettiği gibi YÖK kuruluşuyla üniversiteleri felçli bir hasta haline getirdiğini söyler. Ona göre, yapılması gereken, YÖK'ü siyasetçilerin etki alanından kurtarıp, YÖK'ü de bilimsel çalışmaları sınırlayan, bilim adamlarına baskı yapan bir kurum olmaktan kurtarmaktır. Bilimsel özerklik ve düşünsel özgürlüğü, bugün öğretim üyelerinin ve ülkenin özlemine çektiği bir ortamdır.⁶³⁴

12 Eylül iktidarının hazırladığı anayasa, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”nun değil, 1876 tarihli “Kanun-u Esasi”nin bir devamıdır.⁶³⁵ Tanyol'a göre bu yapılan anayasada, İrticaya prim verilmiş, okullara zorunlu din dersleri konulmuş, İmam Hatip Liseleri'nin sayısı artırılmış, Türkiye'nin her tarafında mescit ve camiler

⁶³²Cahit TANYOL, “Akli Evvel Bir Kitap”, 4 Eylül 1988, s 5.

⁶³³Bkz. (40), TANYOL, 102.

⁶³⁴a.g.k., 175.

⁶³⁵a.g.k., 14.

yapılmıştır. 12 Eylül sonrasında devletin bu tutumu, irticanın artmasına, dinin siyasete daha fazla alet edilmesine, gericilikten kaynaklanan tehlikelerin artmasına neden olmuştur. En büyük yıkım da Tanyol'a göre 12 Eylül sonrası hazırlanan liberal ekonomiye geçişle beraber, (Turgut Özal'ın temsil ettiği) devlet çözülmüş, devletin başı olan Çankaya'ya, o göreve layık olmayan insanlar oturmuştur. Böylece devlet bitmiştir. 12 Eylül sonrası Tanyol'un yazıları daha çok, Kemalizm, İrtica ve gericilikle mücadele, devletin zayıflaması, Alevi-Sünni İslamı, tarikatlar, Türk Müslümanlığı gibi konularla ilgili olmuştur. Tanyol, en önemli tehlike olarak bunları gördüğü için yazılarında ve kitaplarında daha çok bu konuları öne çıkarmıştır.

Tanyol, "Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bir Öneri" başlıklı yazısında özetle, 12 Eylül anayasasının, din derslerini zorunlu hale getirerek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın önüne geçirdiğini iddia eder. Ona göre, Diyanet'in bütçesi, Milli Eğitim'in bütçesi ile yarışır hale gelmiştir. Devletin laik niteliği gereği, devlet zorunlu din eğitimini bir kenara bırakmalı, Diyanet İşleri Bakanlığı'nı yeni bir "Şeyhülislamlık" haline getirmemelidir.⁶³⁶

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında ise, ordunun siyasete el koymasında siyasilerinde önemli hataları olduğunu söyler. Onlar ülkeyi kısır kavgalarla anarşi ortamına getirmişler, oy oranlarına güvenerek bir istibdat kurmaya çalışmışlar, ordu ise kışlasından çıkarak buna engel olmuştur. Ama askerin görevi, müdahaleyi yapıp, düzeni sağlayıp kışlasına çekilmektir. Sorumsuz siyasiler, hep orduyu suçlamakta, kendi kusurlarını görmemektedirler. 12 Eylül anayasası dışındaki anayasaları siviller yapmıştır. Onların orduyu suçlamaya hakları yoktur. 12 Eylül anayasasını ise askerler yapmıştır. Bütün sorumluluk, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve Kuvvet Komutanları'nın üzerindedir. Çünkü bu anayasayı ordu kendisi yapmıştır.⁶³⁷

⁶³⁶Cahit TANYOL, "Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bir Öneri", 8 Şubat 1992, s 14.

⁶³⁷Bkz. (40), TANYOL, 187.

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu kitabında, 12 Eylül darbesi ile devletin başı olan Çankaya'nın kışla olduğunu söyler. Ona göre Çankaya, sonunda da birtakım devlet terbiyesinden yoksun kimselerin mekanı olmuştur. 12 Eylül sonrası Çankaya'nın yani devletin değeri düşürülmüştür. Kenan Evren, 12 Eylül anayasasında kurumlara tanınan hakları, bireysel hakların önüne yerleştirmiştir. Devleti koruma refleksiyle hazırlanmıştır bu anayasa. Fakat hazırlanırken de, İrticaya prim verilmiştir.⁶³⁸

Tanyol'un 12 Eylül askeri müdahalesini de onaylamadığı görülmektedir. 12 Eylül sonrası hazırlanan Anayasa irticaya prim vermiş, güvenlik refleksleri ile bireysel hakları kurumsal haklara kurban etmiş, din derslerini zorunlu hale getirip, İmam Hatip Okulları'nı destekleyerek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Milli Eğitim Bakanlığı'nın önüne geçirmiştir.

4.3.9. Turgut Özal Ve Devlet Otoritesinin Tükenişi

Tanyol, en şiddetli saldırılarını Özal dönemi politikalarına yapmıştır, diyebiliriz. Özal dönemi Türkiye'de liberal ekonomiye geçişin başladığı, ihracata dayanan, rekabetçi bir ekonomi anlayışına geçişi amaçlamıştır. Liberalleşmenin sonucu olarak ta, devlet küçülmüş, maaşlar düşmüş, devletin özellikle siyasi ve askeri seçkinlerin siyaset üzerindeki otoritesi azalmıştır. Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, kitabında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin, birçok ülkede "sömürge" kavramı yerine, "nüfuz alanı" kavramını kullanmaya başladığını söyler. Ona göre ABD, her nüfuz bölgesinde de kendi politikalarını başarıyla uygulayacak bir "*keyman*" (anahtar adam)'ın iktidara gelmesini sağlamıştır. Bu yeni sömürge dönemi politikalarının, icazeti Demirel'de, patenti Özal'da bulunmaktadır. Bu yeni sömürgeciliğin Türkiye'deki anahtar adamı Turgut Özal'dır. Bu Amerikan politikaları ile devlet bilinci yitirilmiştir. Özal, köklü bir devlet geleneği olan bir devletin en yüksek makamı olan Cumhurbaşkanlığı makamına seçilmiştir.

⁶³⁸Bkz. (93), TANYOL, 23.

Karizmatik ve laik rüzgarların estiği bu makama Nakşibendi Tarikatı'nın karanlığını getirmiştir. Özal, Türk milletini devlet kurmamış sömürge toplumlarına benzetmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni devleti olmayan bir siyasi iktidarın aracı haline getirmiştir. Turgut Özal, “tabuları yıkacağım” demiş ve devleti tutan payandaları çürütmüştür. “Kanun hükmünde kararname”lerle devletin belkemiği olan anayasayı tahrip etmiştir. Kıyak Emeklilik Kanunu ile hem parlamentonun yapısını bozmuş, hem de memurluk statüsünü altüst etmiştir. Bunun yanın da “Benim memurum işini bilir” diyerek, rüşveti, hırsızlığı meşrulaştırmıştır. “Alışırılar!” sözü ile de, toplumda yıkılan, çürüten değerlere karşı tepki koymayı öldürmüştür. Osmanlı hanedanları döneminde bile olmayacak kadar israfi yaygınlaştırmıştır. Eş, dost, akraba ve hemşerilerini ihya etmeye çalışmıştır. Borç almayı marifet sayıp, devleti bir borç batağı haline getirmiştir. Ülkeyi bir tüketim toplumuna çevirerek, borçla büyümeyi refah diye sunmuştur. Bu kişinin Çankaya'ya çıkması, saltanatın geri gelmesinden bile tehlikeli olmuştur. Onun bu ülkeye yaptığı en büyük kötülük Tanyol'a göre, Çankaya'nın haysiyetini düşürmesidir. Orada altı yüz senelik bir devlet geleneği vardır. Özal, devleti bitirmiştir.⁶³⁹

Tanyol'un Özal'ı eleştirmesinin gerisinde, Özal'ın kişiliği değil onun uyguladığı siyaset anlayışı vardır. Tanyol, bir Cumhurbaşkanı değil, bu zihniyeti eleştirmektedir. Tanyol, aynı kitabında, Çankaya'nın bir takım sokak adamlarının, devlet bilincinden yoksun insan kırıntılarının işgaline uğradığını söyler. Çankaya'yı işgal edenler, bir tür “Cumhuriyet padişahlığı” kurmuşlardır. Özal, hanımını da bir emirle istediği makama getirmiş, karısını da devlet işlerine sokarak, devlet ciddiyetini kaybetmiştir. Devleti bir aile şirketi haline getirmiştir. Meclis'teki milletvekillerini ise emir kullarına dönüştürmüştür. Devletin tahsis ettiği makam aracı ile Semra Özal, gece kulüplerinde gezmekte, devletin olanaklarıyla itibar sağlamaya çalışmaktadır. Çıkardığı rezaletler de medyaya konu olmaktadır. Devleti

⁶³⁹a.g.k., 33-35.

temsil eden Cumhurbaşkanı ailesi bir hükümdar sülalesi gibi hareket etmektedir. Hükümdar sülalesinden bir devlet bilinci olmasına karşılık, bunlarda o yoktur.⁶⁴⁰

Tanyol'a göre, dünya tarihinde hiç kimse, Sayın Turgut Özal ailesi gibi, oy kurnazlığıyla, etrafını hiçe sayarak devlet tahtına oturma hünerini gösterememiştir. Hem de bin yıllık bir devlet geleneği olan bir ülkede. Özal, oy oranlarının düştüğünü görerek soluğu Çankaya'da almıştır. Onlara göre Cumhurbaşkanlığı sadece bir oy sorunuydu. Onlar bu makamın ağırlığını anlayamamışlardır.⁶⁴¹

Tanyol, "Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz" başlıklı yazısında, serbest rekabete dayalı liberal ekonominin ülkemizde sömürü düzeninin iyice arttırdığı, emperyalist güçlerin ülkede devleti çürüterek ülkeyi ele geçirmeyi planladıkları bir sistem olarak görmektedir. Ona göre pazar ekonomisi, "uçkağıtçılık" ve "dolandırıcılığa" dayanan bir ekonomidir.⁶⁴²

Bu dönemde özellikle meclisten çıkan bazı kanunların eleştirisini yapar, Tanyol. Bunlardan biri de "Kıyak Emeklilik Kanunu"dur. Tanyol'a göre bu devletin mekanizmasının bozulmasına, saygınlığını yitirmesine, ilkelerin yerini çıkarların almasına neden olacaktır. Bunu Özal dönemi politikalarının bir ürünü olarak kabul eder. Bu konuda sık sık meclisi uyarır. Bu konudaki yasal düzenlemeleri eleştirir.⁶⁴³ Bu konuları da kapsayan bir mektubu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e açık bir mektup olarak yazar.⁶⁴⁴

Tanyol'un şiddetle eleştirdiği dönemlerin başında, Turgut Özal dönemi siyaset anlayışı gelir. Devletin saygınlığını ve dokunulmazlığını her şeyin üstünde gören Tanyol için, bu dönemde devlet idaresinde görülen keyfilik, hafiflik, asla hoş

⁶⁴⁰a.g.k., 107.

⁶⁴¹Bkz. (40), TANYOL, 10.

⁶⁴²Cahit TANYOL, "Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz", Ocak 1994, s 16-24.

⁶⁴³Cahit TANYOL, "Kıyak Emekliler Arpalığı", 15 Nisan 1995, s 6.

⁶⁴⁴Cahit TANYOL, "Kıyak Emekliler Saltanatı: Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e Açık Mektup" 21 Ekim 2001, s 18.

görülemeyen şeylerdir. Özal, ülkeyi serbest piyasa diye emperyalistlerin kucağına atmış, ülke kaynaklarını yabancılara peşkeş çekmiştir. Rüşvet, devlet işlerinde kural haline gelmiş, devlet imkanlarını kullanma ise olağanlaşmıştır. Bunun sonucunda ise halkın gözünde devletin saygınlığı tükenmiştir. Özal ve ailesi, seçilmiş bir padişah gibi davranmıştır. Ayrıca, irticaya prim verilmiş, İmam Hatip Okulları'nın sayısı artırılmıştır. Kıyak Emeklilik gibi kanunlarla devlet ciddiyetine darbe vurulmuştur.

4.3.10. 28 Şubat: Artan İrtica Tehlikesi Ve Siyasete Müdahale

Tanyol'un 12 Eylül sonrası yazılarında dikkat çeken, Kemalizm, irtica tehlikesi ve devlet bilinci, bu dönemlerde de kendini gösterir. Tanyol, bu dönemde irticanın devlet idaresine geldiğini, devletin irticaya teslim olduğunu savunur. İrticanın kullandığı en önemli konu da türban olayıdır. Tanyol, irticaya karşı uyanık olunması ve bu türden tuzaklara düşülmemesi gerektiğini vurgular. Bu bölümde Tanyol'un bazı gazetelerde çıkan köşe yazılarından yola çıkarak, onun irtica tehdidine karşı tutum ve görüşlerini inceleyeceğiz.

Tanyol, "Türban ve Moda Babında" başlıklı yazısında özellikle, türban olayı bağlamında bu dönemde yaklaşan irtica tehlikesine karşı devleti, devleti temsil eden yetkilileri ve düşünürleri uyarır. Bu dönemde özellikle Refah Partisi'nin oy oranlarını yükseltmesi ve ardından başlayan din, devlet, laiklik, türban, dinin siyasi ve sosyal hayattaki yeri konularındaki tartışmalara katılır. Bu konuda özellikle Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı yasal düzenlemelerle, kamusal alanda türban takmanın yasaklanması kararını destekler. Bunun içinde türbanın dini bir zorunluluk değil, zamana göre değişen, moda tabii bir düzenleme olduğunu bilmek gerekir. Herkesin uymak zorunda olduğu, kılık kıyafet kanunları din bahane edilerek yıkılmaya çalışılmaktadır.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵Cahit TANYOL, "Türban ve Moda Babında", 7 Mart 1992, s 14.

Tanyol, Şeriat ve İrtica, kitabında, özellikle Refah Partisi ve onun devamı olan Fazilet Partisi'nin türban konusunu kullandığını, dini siyasete alet etmeye çalıştıklarını vurgular. Bunlar, türban takmayı Müslümanlığın tek göstergesi olarak göstermekte, muamelata ilişkin bir hükmü, bir inanç unsuru gibi sunmaktadırlar. Tanyol'a göre, bugün Türkiye'de başörtüsü gibi sorunlar çıkararak Türkiye'nin gücünü azaltma, Türkiye ile asırlardır bu bölgede rekabet içerisinde olan İran'ın işine yaramaktadır. Refah Partisi'de bu olayı kaşıyarak İran'ın lehine çalışmaktadır. Tanyol'a göre Atatürk eğer sağ olsaydı, Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın iddia ettiği gibi, onun partisine girmek yerine, sırf devrimlere karşı gelip, şapka giymeye karşı çıkan İskilipli Atıf Hoca'nın yanına yollardı.⁶⁴⁶

Tanyol, Şeriat ve İrtica, kitabında Refah Partisi'nin dini kullanarak, yani irtica ile siyaset yaptığını kabul ederek, bu partinin kapatılması kararını destekler. Kapatılan Refah Partisi ardından kurulan Fazilet Partisi'nin ise hiçbir şey olmamış gibi aynı kadro, aynı zihniyetle yeniden politika yapmasına izin verilmesini ise eleştirir. Ona göre bu siyasi parti dört defa Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, aynı insanlar, aynı kadro, aynı zihniyet ile yeni bir tabela ile faaliyetlerine devam ediyorlar.⁶⁴⁷

Tanyol'u en çok öfkeliendiren olaylardan biri, Fazilet Partisi'nin girdiği seçimler sonrasında, başörtülü bir adayın milletvekilliğini kazanan Merve Kavakçı'nın başörtüyü meclise sokma girişimi ve bunu sağlayan Fazilet Partisi'ne yönelik olmuştur. Tanyol, bu olayı Cumhuriyet gazetesinde çıkan, "Hayırlığın Böylesi" yazısında ele almıştır. Tanyol'a göre bu olay yakın tarihimizde vuku bulan iki irtica olayı, 31 Mart Vakası ve Menemen Hadisesi'nden daha tehlikeli bir irtica olayıdır. 31 Mart ve Menemen Olayları sokak adamlarının yaptığı ve sonuçsuz kalmaya mahkum, ciddiye alınmayacak olaylardır. Çünkü sokak adamlarının devlete el koyduğu görülmemiştir. Oysa Merve Kavakçı olayı, devletin beynini hedef almıştır. Refah Partisi'nin devamı olan Fazilet Partisi, izlemiş olduğu politika ile

⁶⁴⁶Bkz. (77), TANYOL, 134.

⁶⁴⁷a.g.k., 9.

Cumhuriyetin laik temellerini yıkmaya çalışmaktadır. Bu eylem Apo'nun bölücü faaliyetlerinden bile tehlikelidir. Apo'nun eylemi gelip geçicidir. Devleti yorar. Fazilet Partisi'nin ise gerçekleştirmek istediği şey, Cumhuriyetin bütün kazanımlarını ortadan kaldırmaktır. Bu olaya milliyetçi olduğu bilinen MHP'de sessiz kalmıştır. Bu eylemin devleti çürütmesine sesini çıkarmamıştır. Sadece DSP bu olayı protesto etmiştir. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit sadece gereken sözleri sarf etmiştir. Fazilet Partisi'nin bu olayı tertip etmekteki amacı, devletin en yüksek kurumuna başörtüyü sokup, diğer kurumlardaki başörtü yasağını anlamsız hale getirmektir. Bunu yaptıktan sonra arkasından, çarşaf, ardından 8 yıllık eğitimin kaldırılması, Arap alfabesi, resmi dairelerde türban, çarşaf, sarık, kavuk gibi giysilerin serbest olması talebi gelecektir. Fazilet Partisi bu davranışı ile meclis içerisine bir bomba bırakmıştır. Bu konuda Tanyol'a göre ödün verilmemeli, bu meydan okumaya karşı bütün siyasi partiler gereken cevabı vermelidirler.⁶⁴⁸

Tanyol'un bu yazısı ve bu konudaki fikirleri, Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş'ın Fazilet Partisi'ni kapatma davası açtıktan sonra, dayandığı kanıtlardan biri olmuştur. Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, kitabında Vural Savaş'ı övmekte, onun devletin haysiyetini korumaya çalıştığını söylemektedir. Vural Savaş, açtığı kapatma davasında tüm partililerin siyaset dışına itilmesini önermiştir. Fakat görev süresi dolan Savaş'ın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer yeniden atamamış, onun yerine Sabih Kanadoğlu'nu bu göreve atamıştır. Cumhurbaşkanı'nın atamasında art niyet aramamak gerekir. Kanadoğlu ise açtığı davada sadece Fazilet Partisi'nin bazı milletvekillerinin siyaset yapmasının yasaklanmasını istemekle hata yapmıştır. Böylece bu parti kapatıldıktan sonra, partinin genç isimleri İstanbul eski Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan etrafında toplanmışlardır. Erdoğan, “fikirsiz bir fikir suçundan” mahkum edilmiştir. Böylece siyasette mağduriyetle yükselmiştir. Ziyaretçileri her gün dolup taşan lüks bir hapisane hayatı, ona medya aracılığıyla yükselmenin şansını sağlamıştır. Bu yükselme de şüphesiz Ecevit'in

⁶⁴⁸Cahit TANYOL, “Hayırlığın Böylesi”, 15 Mayıs 1999, s 2.

hastalığı, MHP Başkanı Devlet Bahçeli'nin basiretsizliği, Kemal Derviş'in politik tutkusu etkili olmuştur.⁶⁴⁹

Tanyol, aynı kitabında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin böylece iktidara geldiğini, fakat son anda Sabih Kanadoğlu'nun çabasıyla Erdoğan'ın milletvekili olmasının önüne geçildiğini söyler . Fakat bu sefer de Erdoğan hiçbir devlet görevi olmadığı halde, yurtdışına gezilerek yapmakta, devlet başkanı gibi karşılanmaktadır. Bu devletin onurunu, devlet haysiyetini ayaklar altına almıştır. Batılı devletlerde bizde devlet ciddiyetinin kalmadığını görmekteyiz. Doğu ve Batı artık Türkiye'de devletin ciddiye alınmayacak olduğu izlenimi edinmişlerdir. Bunda en büyük etkende, Turgut Özal'ın başlattığı devleti yok etme, devleti çürütme anlayışı yatmaktadır. Özal buna kalkışmamış olsaydı, Erdoğan'ın buna cesaret edemeyeceğini savunur, Tanyol.⁶⁵⁰

Tanyol, son yıllardaki düşüncelerinde büyük ölçüde umutsuzdur. İrticanın devleti ele geçirdiği, devlet haysiyetinin kalmadığı, Türkiye'nin sömürgeci güçlerin elinde sıradan bir sömürge ülkesi olduğunu, Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyet'in temel ilkelerinden vazgeçildiği fikrine daha çok yaklaşmakta ve daha çok umutsuz görünmektedir. 1999 seçimlerinde “solda birlik” anlayışı ile Doğu Perinçek'in başında olduğu ve daha çok “Maocu” olarak bilinen İşçi Partisi'nden Bursa'da birinci sıra aday olarak seçimlere katılmıştır. Fakat solda birlik çabaları başarısız olmuş, Tanyol İşçi Partisi'nden milletvekili seçilememiştir.

4.3.11. Genel Değerlendirme

Tanyol, Osmanlı devleti'nin üç ana sınıfa dayandığını savunmuştur. Bunlar arasındaki denge, devletin uzun yıllar ayakta kalmasını sağlamıştır. Ona göre, Osmanlı devleti'nin en önemli özelliklerinden birisi de devlet bilincidir. Tahta bir

⁶⁴⁹Bkz. (93), TANYOL, 9-10.

⁶⁵⁰a.g.k., 11.

deli, bir çocukta geçse, kimse onun yerine tahta geçmeyi düşünmemiştir. Bu devlet otoritesini göstermektedir. Tanyol, Osmanlı devletinin sömürgeci bir devlet olduğunu da kabullenmemiştir. Ona göre Osmanlı devleti, sömürgeci değil, talan ve soyguna dayanan bir devlettir. Soygun ve talan, sömürgecilik gibi sermaye birikimi sağlamadığından, talan devleti, sömürgeci devletler gibi sanayileşme aşamasına geçememiştir. Tanyol, Osmanlı devletinin halkın devleti olmadığını, halkı sömürdüğünü, Türkleri aşağıladığını da savunmuştur. Onlara göre Osmanlı devleti, Türklere dayanan bir devlet olmaktan ziyade, “melez bir kapıkulu devleti”ydi.

Tanzimat Fermanı ise Tanyol için emperyalizmin baskısı altında oluşmuş, kültürde, siyasette bir yabancılaşmanın, ekonomide ise sömürgeleşmenin bir belgesidir. Çağdaşlaşmanın ilk adımı kesinlikle değildir. Bizdeki çağdaşlaşma denemeleri hep eskiyi reddetme ama yerine yeni bir şey koyamama şeklinde olduğu için Tanzimat köksüz bir “modernleş-tir-menin” ilk sonuç aldığı hareketi olmuştur. Bunun yanında Tanzimat bir yanıyla da “eski- geleneksel” düşünce ile bağlarımızın koparıldığı, Batılı bir düşünüş ve anlayış biçiminin gelişmesini sağlayan bir belgenin de adıdır. Tanzimat, devlet içerisinde bir ikilik yaratmış, “eski” ve “yeni” kavgasını başlatmıştır. Eski adına ne varsa reddedilmiş, köksüz bir “yeni”lik fikrine saplanılmıştır. Sonuçta devlet içerisinde, köksüz bir Batılılaşma ve dolayısıyla da sömürgeleşme dönemi başlamıştır.

Tanyol’a göre askerinin ve siyasetçilerin (İttihatçı Komitelerin) Osmanlı Hanedanlığı’nı kukla haline getirip, yönetime el koymaları kötü bir geleneği de başlatmıştır. Sonraki Cumhuriyet yönetimlerinde de ordu, istediği zaman yönetime el koymuştur. Osmanlı’da da ordu, yönetime müdahale etmiş, padişahları tahttan indirmiştir. Fakat sonra kışlasına çekilip yeni padişaha itaat etmiştir. Tanyol’a göre Osmanlı tahtında oturan bir “deli” bile olsa ordu, o padişah devleti temsil ettiği için ona itaat etmiştir. O makamı sorgulamamıştır. 1909 yılında ilk defa, ordu yönetimi devralmakta, devleti tasfiye etmektedir. Kapıkulları ve komiteciler devleti ele geçirmiştir. Bunun sonucu ise 600 yıllık bir imparatorluğun sonunu getirmiştir. Tanyol’a göre Abdülhamit, çöküşte en az hatası olan kişiydi. Devleti ayakta tutan

temeller çürümüşü. Kendini Fransa'da krala karşı mücadele ediyor gibi gören İttihatçılar ve Jön Türkler, devleti ele geçirip, devletin sonunu getirdiler. Devlet, serüvencilerin, hayalperestlerin eline geçti. Devlet bilinci, devlet kurumlarına olan saygı ortadan kaldırıldı. Dayanağı olmayan bir özgürlük kavramı ile devlete savaş açıldı, sonuçta devletin ve imparatorluğun tasfiyesi ile sonuçlandı.

Tanyol'un görüş ve düşünceleri içerisinde Mustafa Kemal ve Onun düşüncelerinin eşsiz bir yeri vardır. Ancak Tanyol'un Atatürkçülüğü her fikrinde olduğu gibi asla tabu değildir. Atatürk, bir değişmez tabu değil, yol göstericidir. Çünkü Tanyol'a göre bizim büyük liderlerden çok büyük düşüncelere ihtiyacımız vardır. Bu yüzden Mustafa Kemal'i tabulaştırmadan, onun görüş ve düşüncelerini anlamamız gerekmektedir. Tanyol'a göre Atatürk, yıkılan bir imparatorluğun altından, Türk ulusunun egemenliğine dayanan bir devlet kurmuştur. Devrimlerinde halka dayanmış ve devletçi olmuştur. Osmanlı'dan gelen devlet geleneğini devam ettirmiş ama, Kanunu Esasi tuzağı ve İttihatçıların siyaset entrikalarından devleti uzak tutmaya çalışmıştır. Ordunun siyasete karışmasını şiddetle karşı çıkmıştır.

Tanyol'a göre Atatürk, dine ve dindarlara karşı olmamış, dini bir vicdan meselesi haline getirmeye çalışmış, irticanın önüne geçmeye çalışmıştır. Samimi Müslümanları rencide etmemeye çalışmıştır. O, devrimlerini Türk ulusuna ve onun temsilcisi olan Millet Meclisi'ne bırakmıştır. Tanyol'a göre Atatürk, güçler birliği esasına dayanan, Hoca Kadri Efendi'nin kuramsal çerçevesini çizdiği bir devlet idaresinden yanaydı. Particiliğin devleti yıkacağını biliyordu. Bunun için hiçbir zaman çok partili bir yönetimden yana taraftar olmadı. Devleti, Osmanlı Kapıkulu ordusunun oyuncağı haline getirmek istemedi. Onun bütün bu görüşlerine rağmen, Tanyol'a göre onu çok az kişi anladı. Onun etrafındaki çoğu kimse Osmanlı düşüncesinin etkisi altındaydı. O, sonuçta yine yalnız kaldı ve devrimleri onun birgün anlayabilecek olan Türk gençliğine emanet etti.

Tanyol, DP'nin iktidara gelmesinin baş sorumlusunun CHP olduğunu düşünmektedir. Ona göre, kurduğu devleti halka mal eden, her fırsatta bu devletin sahibinin Türk milleti olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'den sonra CHP, halktan uzaklaştı. Köylerde yerel eşrafla işbirliği yapıp, sömürü düzeninin devam etmesini sağladı. Halka ulaşamadı, halka yabancılaştı. Osmanlı devletindeki melez kapıkulu devleti karşısına, bir memur devleti çıkardı. Halkı soydu, elinde ne varsa aldı. Bunun sonucunda ise halk CHP'den uzaklaştı. CHP, gitsin de ne olursa olsun, mantığıyla hareket etmeye başladı.

DP ise halkın bu duygularını sömürdü. Halkı CHP'ye karşı kışkırttı ve iktidar oldu. Fakat, devlet idaresinde keyfi davranışları, üniversite hocalarına hakaretleri, meclisi bir odunlar topluluğuna çevirmesi, devlet kurumları ile düştüğü ihtilaflar, kendisine oy vermeyen illeri ilçe yapması gibi politikalar devlet otoritesi ve saygınlığının tükenmesine neden oldu. Çoğunluk oyları ile her istediğimi yaparım diye düşündü ve sonunda hüsrana uğradı. Ezanı Türkçe'den Arapça'ya çevirterek, sinmiş olan yobazı uyandırdı. Memur kesime karşı partizanca davrandı. Borca dayalı bir refah ekonomisi yarattı. Sonunda, sular kesildi ve DP ülkeyi bir krizin eşğine getirdi. Üretmeden tüketmeye çalışan ülke, sonunda iflas etti.

Tanyol, 27 Mayıs sonrası, beklediği Anayasanın hazırlanmaması, Atatürk'ün Türk Gençliği'ne emanet ettiği "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" yerine hazırlanan ve "Kanun-u Esasi"yi andıran anayasayı şiddetle eleştirmiştir. Anayasanın laikliği bozacağını, üniversitelere bu kadar özerkliğin zararlı olacağını, bu anayasanın bizi felakete götüreceğini söylemiştir. Tanyol, özellikle de askeri darbelerin, ülkede demokrasinin yerleşmesini engellediğini ve askerinin siyasete müdahil olmasının Atatürk'ün en çok korktuğu bir durum olduğunu da ısrarla vurgular. Asker gölgesinin siyasetten uzaklaştırılmasını ister. Tanyol'a göre bizde demokrasiyi ayakta tutacak sosyal sınıflar, burjuvazi, proletarya gibi sınıflar gelişmediği için demokrasi tecrübelerimiz hep başarısız olmuştur.

Tanyol için 12 Mart muhtırası tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle bu dönemde Yön dergisinde yazdığı yazılarda, açıkça tek çıkar yolun sosyalizm olduğunu savunan ve bunun TİP gibi bazı siyasi sürece katılan partilerle mümkün olabileceğini düşünen Tanyol, 12 Mart sonrası TİP'in kapatılması, sosyalist faaliyetlerin yasaklanması, özgürlüklerin sınırlandırılması, işçi sendikal faaliyetlerinin askıya alınması ile bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Tanyol'un düşünsel gelişiminde 12 Mart'ın önemli bir etkisi olmuştur. 12 Mart'tan sonraki yazılarında Tanyol daha çok, Doğu Batı ayrımı üzerinde Marksizm'in, Maoist ve Leninist yorumlarını tartışır. Yazılarında bu konuları ele alır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm tipini belirlemeye çalışır.

Tanyol'un 12 Eylül askeri müdahalesini de onaylamadığı görülmektedir. 12 Eylül sonrası hazırlanan Anayasa irticaya prim vermiş, güvenlik refleksleri ile bireysel hakları kurumsal haklara kurban etmiş, din derslerini zorunlu hale getirip, İmam Hatip Okulları'nı destekleyerek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Milli Eğitim Bakanlığı'nın önüne geçirmiştir.

Tanyol'un şiddetle eleştirdiği dönemlerin başında, Turgut Özal dönemi siyaset anlayışı gelir. Devletin saygınlığını ve dokunulmazlığını her şeyin üstünde gören Tanyol için, bu dönemde devlet idaresinde görülen keyfilik, hafiflik, asla hoş görülemez şeylerdir. Özal, ülkeyi serbest piyasa diye emperyalistlerin kucağına atmış, ülke kaynaklarını yabancılara peşkeş çekmiştir. Rüşvet, devlet işlerinde kural haline gelmiş, devlet imkanlarını kullanma ise olağanlaşmıştır. Bunun sonucunda ise halkın gözünde devletin saygınlığı tükenmiştir. Özal ve ailesi, seçilmiş bir padişah gibi davranmıştır. Ayrıca, irticaya prim verilmiş, İmam Hatip Okulları'nın sayısı artırılmıştır. Kıyak Emeklilik gibi kanunlarla devlet ciddiyetine darbe vurulmuştur.

Tanyol, 28 Şubat döneminde de artan irtica tehlikesine karşı yetkilileri uyarır. İrtica devlete girmeye çalışmakta, türban gibi bazı konuları suiistimal ederek, devlet kademelerinde yer almaya çalışmaktadır. Tanyol'un bu dönemde yaptığı bazı sert

eleştiriler, dönemin başsavcısı, Cumhurbaşkanı gibi devlet yetkilileri tarafından da desteklenmiştir.

4.4. Tanyol'da Göre Temel Kavramlar Ve Sorunlar

Bu bölümde Tanyol'un bazı temel kavramlarla ilgili düşüncelerini anlamaya çalışacağız. Bu temel kavramlar Tanyol'un fikir hayatında önemli olan ve onun anlaşılması için gerekli bazı siyasal ve sosyolojik kavramlardır. Bu kavramlar, aynı zamanda bugünde Türkiye'de önemli sorunlar olarak görülen, çözümlenmesi için tartışmaların yaşandığı temel kavramlardır. Bunlardan biri etnik bölücülük yani Kürt kimliği meselesi, diğeri sosyalizm tartışmaları ve demokrasi kavramının bizdeki yeri gibi kavramlar ekseninde yapılan tartışmalardır.

4.4.1.Cahit Tanyol Ve Kürt Kimliği

Bu bölümde, Tanyol'un etnik ayrılıkçılık hareketleri ile ilgili düşüncelerini ele alacağız. Bu konuda, Tanyol'un Türkler ve Kürtler, isimli kitabındaki yazılarından yola çıkacağız.

Tanyol, Türkler ve Kürtler, kitabında, Kürt meselesini bir kimlik arayışı, ulus devletin aşırı baskıcı, milliyetçi politikalarına karşı bir karşı çıkış olarak görmez. Tanyol'a göre Kürtçülük, tarih boyunca dış kışkırtmaların sonucu ortaya çıkmış, emperyalist devletlerin Türkiye aleyhine kullandıkları bir harekettir. Burada bir kimlik arayışı söz konusu değildir. Siyasi kimlik bir zorlamadır. Abdullah Öcalan, Kürt halkının gözünde, jandarma korkusuna, ağa zulmüne karşı bir direniş olarak anlaşılmıştır. Marksist-Leninist Apo hiçbir zaman Kürt halkının dilinde bölücülüğü, bağımsızlığın simgesi değil, sahipsiz halkı jandarma dipçiğinden koruyan bir kişi olarak algılandı. Çünkü Kürt halkınca jandarma ve ağa, devlet demektir. Kürt halkı,

devletin kerim niteliği ile zalim niteliğini birbirinden ayırmak konusunda üstün bir sağduyuya sahiptir.⁶⁵¹

Tanyol'a göre Kürt halkının kendini bu ülkede yabancı hissetmediğinin en büyük delillerinden biri de , göç eden halkın İran, Irak veya Suriye'ye değil de Anadolu'daki diğer şehirlere göç etmeleridir. Kürt halkı ülkenin her yerinde kendini özgür hissetmektedir.⁶⁵² Eğer bu ülkeyi kendileri için vatan görmemiş olsalardı, kendilerini daha rahat hissedecekleri ülkelere giderlerdi. Oralara gitmeyip, ülkenin özellikle batısına gitmeleri, onların bu ülkeyi vatan olarak gördüklerini göstermektedir.

Tanyol, Batının bir siyasi lider gibi kimlik kazandırmaya çalıştığı Abdullah Öcalan'ın Kürtçe bilmediğini de söyler. Dünyanın neresinde böyle bir şey vardır, der. Halkını özgürleştirmek isteyen bir lider, kendi halkının dilini bilmemektedir. Kendi halkı ile bütünleşmesini sağlayacak, ortak dilden uzaktır. Bu bile Tanyol'a göre Abdullah Öcalan'ın Kürt ayrılıkçılığını sağlayacak bir lider olamayacağını, bunun batı tarafından böyle lanse edilip abartıldığını göstermeye yeter.⁶⁵³

Tanyol Kürt meselesinin tarihsel bir incelemesini yapmıştır. Tanyol'un cevabını aradığı başlıca sorunlar şunlardır: Kürt sorunu diye bir sorun var mıdır? Eğer varsa nedenleri nelerdir? Bu sorunu çözümlmek için neler yapılmalıdır? Tanyol'a göre tarihte Kürt ayaklanmalarının başlıca iki nedeni vardır:

1. Kendi aralarındaki aşiret çekişmesi,
2. Devlet karşısında beylik ve makam kavgası.⁶⁵⁴

⁶⁵¹Bkz. (79), TANYOL, 8.

⁶⁵²a.g.k., 10.

⁶⁵³a.g.k., 10.

⁶⁵⁴a.g.k., 16.

Tanyol'a göre tarih içerisinde Kürtlerin Anadolu'ya ne zaman gelip yerleştiklerini, Turani bir ırk olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat bizim bildiğimiz şey Türklerle Kürtlerin uzun yıllardır Anadolu'da dostça yaşadıklarıdır. Bu bir kader birliğidir. Tarihte her zaman Kürtler Türklerle beraber yer almış, imparatorluğun kurucu unsurlarından biri olmuşlardır. Hatta İsmet İnönü Lozan konferansında İngilizlerin dile getirdikleri Kürtler Türklerle beraber yaşamak istemiyor iddiasını şöyle cevaplamıştır: “Gerçekten yüzyıllardır bu iki halk soy, inanç, özlüm ve töre bakımından olduğu kadar; gelenek, görenek bakımından da ortak bağlarla birleşmiş olarak tam bir uyum içinde yaşamaktadırlar. Kürtlerin kendi istekleriyle Türk yönetiminin altına geçtiklerini tarih göstermektedir... Türkiye Büyük Millet Meclisi Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de meclisidir. Çünkü Kürtlerin meşru temsilcileri şu anda meclistedir”.⁶⁵⁵ Batılı devletlerin tuzaklarını gören İnönü, Kurtuluş Savaşı'nda beraberce mücadele eden Kürtlerin devletin kurucu bir unsuru olduğunu söylemiş ve böylece Kürtleri azınlık olarak kabul ettirmek isteyen Batılı devletlere en iyi cevabı vermiştir.

Tanyol'a göre İngilizlerin, Kurtuluş savaşı sonrasında ileri sürdükleri, Türkler Kürtlerin özgürlük isteklerini bastırıyor, iddiaları tamamıyla yalandı. Gerek Birinci Dünya Savaşı'nda, gerekse Kurtuluş Savaşı'nda Türkler ile Kürtler beraberce, omuz omuza savaşmışlardır, beraber ölmüşlerdi. Kürtler ile Türkler arasında yurttaşlık hakları bakımından da bir ayrımcılık yoktu. Siyasal ve sosyal bakımdan her zaman işbirliği yaptıkları Türk hükümetini hiçbir zaman kendilerine yabancı bir hükümet saymamışlardı. Büyük Millet Meclisi'nde milletvekilleri vardı, bakanları vardı, hükümet ve yönetim kademelerinde önemli mevkilere sahiptiler.⁶⁵⁶

Tanyol Kürt sorununu tartışırken aynı kitabında, Ziya Gökalp üzerinde özellikle durmuştur. Çünkü Gökalp Kürt ve Diyarbakırlı olmasına rağmen “Türkiye Milliyetçiliği”ni savunmuş bir sosyolog ve aydındır. Gökalp bir ara Kürt alfabesi

⁶⁵⁵a.g.k., 51.

⁶⁵⁶a.g.k., 53.

oluşturmayı dahi düşünmüş sonra bunu beyhude olduğunu görüp vazgeçmiştir. Gökalp yazmış olduğu “Türklerle Kürtler adlı makalesinde şöyle diyordu:

“Türklerle Kürtler aziz vatanımızı düşmandan esirgemek için daima birlikte savaşa atılan iki dost millettir....milli misakımızın Türklerle Kürtlere aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti vermesi gösteriyor ki bu iki millet arasındaki vefa bağları, sadakat rabitaları, her türlü tasavvurun fevkinde samimiliğe maliktir....Türklerle Kürtlerin içleri benzediği gibi dışları da benzer. Türk yahut Kürt milletine mensup bir adamı gördüğünüz zaman Kürt mü yoksa Türk mü olduğunu yüzünden tanıyamazsınız....hülasa Türklerle Kürtler bin senelik müşterek dil, müşterek tarih, müşterek coğrafya neticesi olarak, hem maddi hem manevi bir surette birleşmişlerdir. bugün ise yine müşterek düşmanları için birleşeceklerdir... Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa Türk değildir, Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa Kürt değildir”.⁶⁵⁷

Tanyol ayrıca meşrutiyet dönemi ve milli mücadele zamanında Kürtçülük ile ilgili eylemlerden söz eder. Bu amaçla bazı cemiyet ve dernekler kurulmuştur. Bunlar arasında “Kürt Teali İslam Cemiyeti”, “Kürt kulübü”, “Şark illeri müdafayi hukuk cemiyeti” gibi... bu dernek ve cemiyetlerin kurucuları arasında Süleyman Nazif, Babanzade Şükrü, Babanzade Fuat, Mehmet Şükrü Sekban, Seyit Abdülkadir, Abdullah Cevdet gibi isimler yer almaktadır. Bu cemiyetlerde dış kışkırtma (özellikle Ermeni ve İngilizlerin)etkeni olmayanlar bağımsız bir Kürdistan hayalinde değillerdir. Sadece Kürt kimliğini vurgulamak amacıyla kurulmuş ayrılıkçı olmayan cemiyetlerdir. Çünkü sonradan büyük bir kısmı bu derneklerin milli mücadele içinde Türklerle birlikte bu vatanın kurtarılması için mücadele etmişlerdir. Tanyol’a göre Şeyh Said isyanı özellikle İngilizlerin o zaman ki Musul ve Kerkük gibi Türk ve Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin Anavatana katılmasını engellemek için

⁶⁵⁷a.g.k., 48.

yaptıkları bir tezgahtır. Bu amaçla bir Nakşibendi Şeyhi olan Şeyh Said kışkırtılmış Şeriat ve Hilafet için isyana teşvik edilmiştir. Şeyh Said hiçbir zaman ayrılıkçı bir isyan için ayaklandığını (Kürdistan hayaliyle) kabul etmemiştir.⁶⁵⁸

Tanyol'a günümüzdeki Kürt meselesinin asıl nedeni Avrupa devletlerinin Sevr hayali ve yanlış devlet politikalarıdır. 22 10 1983 tarihinde resmi gazetede çıkan 2923 sayılı bir yasa ile Türkçe'den başka dillerin anadil olarak kullanılmasına ve yayınlanmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması... bu dillerle (tabii ki Kürtçe de dahil) her türlü anlatım araç ve gereçleriyle yayım yapılması yasaklanıyor. Böyle bir yasa olduğunu 12 Nisan 1991' e kadar çok az kişi biliyor. Bu tarihte Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal bir basın toplantısı düzenleyerek Türkiye'de Kürtlerin anadilini kullanmasını yasaklayan bir yasa olduğunu ve bunu kendisinin kaldırdığını söyleyerek, Sevr'i hortlatmak isteyen Batılı ülkelerin eline önemli bir koz veriyor. Oysa bu yasa hiçbir zaman uygulanmamıştır. Özal Türkiye'yi Kürtleri anadilini dahi konuşmaktan alıkoyan despotik bir ülke gibi göstererek tarihi bir gaflet sergilemiştir.⁶⁵⁹

Tanyol'a göre Mustafa Kemal'in söylediği : “Ne mutlu Türküm diyene” sözü yanlış anlaşılmiş ve öyle uygulanmıştır. Bu Osmanlı devletinin “Osmanlıcılığı”na karşı geliştirilmiş bir anti tezdi. Oysa bu söz bir tür baskı ve dayatma aracı gibi yanlış tefsir edilmiştir. Tanyol'a göre çözüm Kürt halkı ile Türk halkını birbirine düşürebilecek sorunlardan uzak durmak bu iki halkın tarihteki kardeşlik bağlarını yeniden canlandırmaktır. Bunun içinde Doğu'ya yeni eğitim kurumları açılmalı ve iş olanakları sağlanmalıdır. Bu mesele Batılıların bir Sevr denemesidir. Buna karşı millet olarak uyanık olmamız gerekmektedir. Hiçbir Kürt vatandaşının Türkiye'den ayrılma gibi bir arzusu yoktur (Abdullah Öcalan da dahil). Sorun biraz da Doğu'nun feodal yapısındadır. Bu yapı tam anlamıyla değişmedikçe ciddi bir reform yapmak zor gibi görünmektedir. Ayrıca Türkiye devleti Kürtlerin yanında olduğunu göstermeli, onlarında devleti olmalıdır. Bu tür ihtilaflar tarih içerisinde zaman zaman

⁶⁵⁸a.g.k., 106.

⁶⁵⁹a.g.k., 11.

hep gerçekleşmiştir. Ama Kürtler hiçbir zaman Türklerden ayrılmayı düşünmemişlerdir. Bunlar iyi bilinmeli ve bundan dersler alınmalıdır.

Tanyol'a göre yapılan yanlışlardan biride "köy koruculuğu" sistemidir. Bu köy koruculuğu benzeri bir sistemin Osmanlı Devleti döneminde de denendiği ve bunun köylerin dağılarak köylü Perin Celali isyancılarına katıldığı acı tecrübesi görülmüştü. Güneydoğu halkı bir taraftan teröre yataklık etmekle suçlanırken, bir taraftan da köy korucularının insafına terk edilmiştir. Bu da iki ateş arasında kalan halkın kent merkezlerine doğru göç etmelerine neden olmuştur. Köyler boşalmış, bu insanlar şehirlerde işsiz, güçsüz kalmışlardır.⁶⁶⁰ Ayrıca bu köy koruculuğu sistemi daha baştan devletin bu sorunu çözmede aciz olduğu izlenimi yaratmaktadır. Osmanlı dönemindeki "İl Erleri"nden farklı olarak köy korucuları daha kötü bir durumda olacaklardır:

1. Halk onlara devlet casusu olarak bakacaktır.
2. Köy korucuları haksız ihbarlarla ve iftiralarla da devletin haksız baskı ve zulmüne neden olacaklardır.

Nitekim terör örgütü en acımasız eylemlerini, bu köy korucularına karşı yapmaktadır. Böylece o bölge halkına korku salmak istemektedir.⁶⁶¹

Tanyol'a göre Kürt sorununun temel bir nedeni de yaşanan devlet boşluğudur. Çünkü Türk toplumlarında, devletin güçlü olduğu zamanlarda kuvvet, zayıf olduğu zamanlarda ise anarşi görülmüştür. İkinci Meşrutiyet devleti İttihat ve Terakki Partisi'nin kuklası haline getirmiştir. Onlar devlet otoritesini temsil eden altı yüzyıllık bir padişahlık otoritesini kukla haline getirmişlerdi. Devletin parti ve politikacılar tarafından tasfiye edilmesi, 1950 yılları ardından başlayan çok partili hayatla yeniden ortaya çıkmıştır. Parti kavgaları, çıkar çatışmaları içinde devlet

⁶⁶⁰a.g.k., 10.

⁶⁶¹a.g.k., 25.

otoritesi kaybolmuş ve bu durum da terör örgütlerine güç sağlamış, halkı sindirmelerini kolaylaştırmıştır.⁶⁶²

Tanyol'a göre Kürt sorunu diye bir sorun varsa, bu ancak Kürtlerin ve Türklerin kardeş olduğunun vurgulanarak, devleti güçlendirerek, o bölge insanlara yönelik eğitim faaliyetlerini artırıp, iş imkanları sunarak ve o bölgedeki feodal yapıyla mücadele ederek yapılabilir. Çünkü tarihte Kürtler hep Türklerin yanında yer almış ve hiçbir zaman ayrılmayı düşünmemişlerdir. Türkiye onların da yurdudur. Bu tarihi gerçekler gözönüne alınırsa, Sevr'i hortlatıp ülkede ayrılık çıkarmaya çalışan güçlerin kurduğu tuzaklar boşa çıkarılacaktır. Tarihte Süleyman Nazif gibi Kürtçülüğü savunan aydınlar, ülke düşmanlarca işgal edilince bütün ayrılıkları bırakıp, ulusal kurtuluşa destek vermişlerdir. Milli mücadele konusunda yaptığı ateşli konuşmalar yüzünden, işgal kuvvetleri bu Türk Dilinin büyük ustasını Malta'ya sürgüne göndermişlerdir. Sürgünde sefalet içerisinde ölmüştür. O, uğruna ölünecek tek değerini "vatan" olduğunu bilen onurlu bir insandı.⁶⁶³

Kürtler hakkında yapılan sosyolojik çalışmalar yapıldıkça, sorunu anlamaya çalışınca, dış güçlerin kışkırttığı sorunlar çözülecek, tarihte İslam unsuru içerisinde kardeşçe yaşayan bu iki millet yine kardeşçe, onurlu bir şekilde yaşamaya devam edecektir.

Tanyol'a göre Kürt meselesinin çözümü, birlik ve beraberliğimize, ortak tarihimize vurgu yapmakta, Kürtlere devletin kerim yanını göstermektedir. O bölgeye yatırımlar yapılmalı, eğitim olanakları artırılmalıdır. Köy koruculuğu sistemi kaldırılmalı, devlet sadece jandarma ve asker gücüyle değil, halkın beklentilerini yerine getirerek te, kendi imajını düzeltmelidir. Bu da devletin güçlü olması, emperyalistlerin tuzaklarına düşmemesine bağlıdır.

⁶⁶²a.g.k., 27.

⁶⁶³a.g.k., 97.

4.4.2 Tanyol Ve Sosyalizm

Tanyol'un görüş ve düşüncelerini anlamak için anahtar kavramlardan biri de sosyalizmdir. 1960 sonrası bir arayışın sonunda Tanyol, Marksist metodolojiyi benimsemiş ve bunu Türk toplumuna uygulamaya çalışmıştır. Burada da İslam ile sosyalizmi uzlaştırma denemeleri, Üçüncü Dünyacı İslami bir sosyalizm karşımıza çıkmaktadır. Tanyol, burada Marks'ın din konusundaki görüşlerini ele almış ve Marks'ın bu sözlerinin yanlış anlaşıldığını, İslam ile Marksizm arasında bir çelişki olmadığını savunmuştur. Ona göre, İslam'ın tek kurtuluşu sosyalizmdir. Bu bölümde onun, daha çok, dönemin Marksist entelijansiyasının toplandığı Yön dergisindeki yazılarından yola çıkacağız.

Tanyol, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan, sol kesimin “ilerici” bir müdahale olarak düşündükleri 27 Mayıs 1960 darbesi ardından, Türkiye’de dünyadaki siyasi ve sosyal hareketlerin de etkisiyle başlayan, sosyalizm tartışmalarının içinde yer almıştır. Bu görüşlerini büyük ölçüde devrin önemli aydınlarının yazılar yazdığı, Doğan Avcıoğlu idaresindeki Yön dergisinde yayınlamıştır. Bu yazılarında açıkça bu ülkenin tek kurtuluşunun sosyalizm olduğunu söyler. “Bugün Türkiye için, Türk aydınları için tartışılacak tek çözüm yolu vardır, o da “sosyalizm”dir. Bu fırsatı kaçırdığımız takdirde, bizi tarihin karanlıklarına gömülmeğe hiçbir kuvvet kurtaramaz”.⁶⁶⁴

Tanyol, “Tehlike Çanı II”, başlıklı yazısında, Türkiye’de bir takım sosyalist eserlerin yasaklanması, bu konuda kovuşturmalar açılmasından şikayet eder. Ona göre bir şeyin ne olduğu bilinmeden, bu konuda kaynak eserlerin yayınlanmasına fırsat verilmeden neyin iyi, neyin kötü olduğu anlaşılabilir. İnsanları gözünde sürekli bir sosyalizm, komünizm fobisi yaratılmakta ve böylece insanlar sosyalizmi bilmeden onun kötü bir şey olduğu ile ilgili propagandalara inandırılmaktadır. Bu konuda da zaman zaman birtakım yalan yanlış, çarpık bilgilerle sosyalizm

⁶⁶⁴Cahit TANYOL, “Tehlike Çanı II”, 30 Temmuz 1965, s 7.

kötülenmektedir.⁶⁶⁵ Sosyalizm ülkemizde bir korku kaynağı ise bunun gerisinde, sömürgeci güçlerin, sömürgeleştirmek istedikleri ülkelerde yaydığı bir korkudur. Bu korku kalkıp, insanlar sefaletlerinin gerçek nedenlerinin sömürgecilik olduğunu gördükleri zaman, tek çıkar yolun sömürüye karşı çıkmak olan sosyalizm olduğunu göreceklerdir.⁶⁶⁶

Tanyol, “Türkiye’de Mülkiyet Meselesi” başlıklı yazısında, Türkiye’de tek çıkar yolun niçin sosyalizm olduğunun temellendirmesini yapmaya çalışır. Bunun içinde Türkiye’deki mülkiyet meselesini ele alır. Ona göre Marx’çılığın “alt yapı”, “üst yapı” ayrımlarının temelinde de mülkiyet ilişkileri vardır. Sosyalizmin çözümlenmesi, bir anlamda mülkiyet sorununun çözümlenmesi demektir. Tanyol’a göre mülkiyet, bir emek birikimidir. Ortaçağ feodal mülkiyet anlayışına dayalı bir sistemin karşısına, modern düşünce bir mülkiyet anlayışı çıkarmaya çalışmışlardır. Bazı sosyalistler, hayalci bir sosyalizm anlayışı ile “mülkiyet hırsızlığı” demektedirler. Oysa Karl Marx’ta Tanyol’a göre mülkiyetin emek birikimi olduğunu söylemiştir. Batı’da büyük endüstrinin doğması, yeni sınıfların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Servetin kaynağı toprak mülkiyetinden, üretim araçlarına sahip olmaya kaymıştır. Bu dönüşüm ortaçağ mülkiyet anlayışını altüst etmiştir. Mülkiyet artık emeğe bağlı bir değişme geçirmiştir. Bu yeni çağın lider sınıfı ise “burjuva”dır. Büyük endüstri ile beraber seri imalata geçilmesi, süratle bir sermaye birikimini sağlamıştır. Bu yeni üretim tipi iki yeni sınıfın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Biri üretim araçlarına sahip olmayan, emeğini satarak geçinen proletarya, diğeri ise üretim araçlarına sahip olan burjuvadır.⁶⁶⁷

Tanyol, “İnkılap, Teknik, Hürriyet” başlıklı yazısında, teknik keşiflerin sosyal bünyeyi kısa zamanda değiştirip, teknik hakimiyete dayalı, endüstri ve ticaretin getirdiği olanaklarla zenginleşen yeni bir sınıf olan burjuvazinin doğmasını

⁶⁶⁵Bkz. (130), TANYOL, 282.

⁶⁶⁶Bkz. (664), TANYOL, s 7.

⁶⁶⁷Cahit TANYOL, “Türkiye’de Mülkiyet Meselesi”, 31 Ekim 1962, s 7.

sağladığını söyler. Ona göre, Rönesans'la başlayan dönüşüm yeni bir sosyal düzenin doğmasını sağlamıştır.⁶⁶⁸

Burjuva, üretim araçlarının sahibi olarak, işçiyi makinenin bir parçası olarak görmüş, onun üretime yaptığı katkının sonucu olan karı tek başına sahiplenmek istemiştir. Böylece ortaçağ toprak kölesi, büyük endüstri içerisinde işçi, toprak sahibi senyör ise burjuva olmuştur. Servetin sahibi olan burjuva siyasi hakimiyetini de güçlendirmiştir. Yeniçağ'la beraber iki kavram öne çıktı. Birisi özgürlük ve eşitlik, diğeri ise “mülkiyet hakkı” idi.⁶⁶⁹

Tanyol, “Türkiye’de Mülkiyet Meselesi” başlıklı yazısında, J. Locke’un ortaya attığı “mülkiyet” kavramını, Karl Marx’ın toplumsal mülkiyete dönüştürdüğünü savunur. Ona göre Locke, özel mülkiyete dayalı bir üretim biçimi öngörürken, Karl Marx üretim araçlarının kimsenin özel malı olamayacağını, kolektif mülkiyete dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur. 1789 Fransız İhtilali ile burjuva “özel mülkiyet”in kutsal olduğunu savunurken, bir taraftan da senyörlere ve kiliseye ait toprakları yağmalıyordu. Çünkü Locke’çu bir mantıkla bu toprakların işletilemediğini savunuyorlardı. Üretim araçlarını elinde bulunduran ve yeni düzende siyasi gücünü artıran burjuva sınıfı, üretim için gerekli hammaddeye ulaşmak ve ürettiği malları satabilmek için pazarlar arıyordu. Fakat eski soyluluk esasına dayalı monarşi ile bu sorun çözülemezdi. Özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik gibi sloganları kullanarak bir halk devrimi yaratmayı başardılar. Devleti burjuvazi ele geçirdi. Burjuva menfaatlerini koruyan liberal demokrasiler böyle geliştiler. Bu yeni sistemde işçi ve köylü sömürülmekte, burjuva ise gücünü artırmaktadır.⁶⁷⁰

Tanyol, “Türkiye’de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler” başlıklı yazısında, burjuvazinin, köylü ve işçinin gücünü, soyluluğun tasfiyesi için kullanmış, kitleleri harekete geçirecek sloganlarla halk desteğini kazanmış ve ulus

⁶⁶⁸Cahit TANYOL, “İnkılap, Teknik, Hürriyet”, Kasım 1955, s 339.

⁶⁶⁹Bkz. (667), TANYOL, s 7.

⁶⁷⁰a.g.m., 7.

temelli devletler kurmuş, fakat iktidarı ele geçirince de karı tek başına sahiplenmek istemekle suçlar.

Tanyol'a göre sosyalizmin savunduğu ülküler şunlardır.

1. Sosyalizm insanın insan tarafından sömürülmesine ve soyulmasına karşıdır.
2. Toplumun mutluluğu, bireylerin ve belli bir azınlığın mutluluğu üstündedir. Bunu gerçekleştirmek, sosyalist ahlakın ana ülküsüdür.
3. İnsan emeğinin herhangi bir mutlu azınlık tarafından sömürülmesi kadar, işletilmemesi de suçtur. İslamiyet'te olduğu gibi, çalışmak ibadettir, tembellik ayıptır.⁶⁷¹

Tanyol, aynı makalesinde, bir toplumda sınıfların varlığının sömürmenin kaynağını teşkil ettiğini söyler. Ona göre, hakim olan sınıflar, egemenliği kendi çıkarlarını korumak amacıyla kullanırlar. Eğer bütün insanlar başka insanların emeğine saygılı olsa, hakkına razı olsaydı, dünyada kanun, düzen ve nizama ihtiyaç kalmazdı. Halbuki insanlar Tanyol'a göre bir sınıf olarak hep kendi çıkarlarının peşindedirler.⁶⁷²

Fakat bu kadar açık bir hakikat olmasına karşılık, bazı insanlar sömürgecilerin işbirlikçileri, bu ülkede sosyalizmi bir takım iftira ve saptırmalarla öcü gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Açıkça, eşitlik, adalet gibi kavramlara karşı çıkamayacakları için, sosyalizmi bir takım propagandalarla kötüleme yoluna gitmektedirler. Fakat bu çabaları boşunadır. Çünkü, "Güneş balçıkla sıvanmaz".⁶⁷³ Tanyol'a göre sosyalizmin değerleri her insanın isteyeceği ve karşı çıkmayacağı değerlerdir. Fakat burjuvazi bu sistemin kendi çıkarına olmadığını gördüğü için, bazı

⁶⁷¹Bkz. (667), TANYOL, 12.

⁶⁷²a.g.m., 12.

⁶⁷³a.g.m., 12.

karalama kampanyaları ile sosyalizmi kötü göstermeye çalışmakta, manipülasyonlara başvurmaktadır.

Tanyol'a göre sosyalizmin her topluma uygulanabilecek bir yapısı vardır. Sosyalizm tek bir topluma özgü bir düzen değildir. Sosyalizmi belli bir toplumun kalıpları içinde düşünmek, her toplumu o kalıplara uydurmaya çalışmak bizi fanatizme ve bir çeşit “sol nurculuğa” götürür. Sosyalist metot bütün toplumlara uygulanabilir. Üretim tekniklerindeki büyük gelişme çağımızda bunu mümkün kılmıştır.⁶⁷⁴

Tanyol'a göre “sosyal demokrasi” Batı ülkelerinde, sömürgeciliğin artıp üretimin fazlalaşması ile beraber, burjuva sınıfının artan gerilimi önlemek amacıyla, işçi sınıfına bazı tavizler vererek, kurduğu bir sosyal denge düzeninin adıdır. Avrupa sömürgeci bir toplum olduğu için artan refahtan işçiye de pay vermeyi kendi çıkarlarına uygun bulmuştur. Halbuki bizim gibi toplumlarda yüksek bir üretim, bir sömürgecilik olmadığı için işçi sınıfının, refah düzeyini artırmak mümkün değildir. “Üretimin olmadığı yerde sosyal adalet söz konusu değildir.” Türkiye’de bu ancak dışarıdan borçlarla alınan paranın bölüşümü olabilir. Borca dayalı kısa vadeli bir refah artırımını sosyalizmin ülküsüne aykırıdır. Sosyalizm, ülkenin yer altı ve yer üstü kaynaklarının kullanılarak, üretimi artırarak yapılan bir kalkınmadır.⁶⁷⁵

Tanyol, fikirlerinde sosyalizmin savunuculuğunu yapar, meseleleri sosyalizm açısından ele alır. Sosyalizmin niçin tercih edilmesi gerektiği ile ilgili açıklamalar yapar. Tanyol Rusya’nın Çekoslovakya’ya yaptığı askeri müdahaleyi de onaylamakta, buna karşı çıkan Roger Garaudy gibi sosyalist aydınları

⁶⁷⁴a.g.m., 12.

⁶⁷⁵a.g.m., 12.

eleştirmektedir. Çünkü Rusya Doğu Avrupa halklarını iyi tanımakta, ve yaptığı müdahale ile Çekoslovakya'nın kapitalizme kaymasına engel olmuştur.⁶⁷⁶

4.4.2.1. Batı Ve Biz

Tanyol, daha sonra Batı ile bizim toplumumuz arasındaki farkları ele alır. Tanyol, “Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm” başlıklı yazısında, Batı toplumlarının genel olarak sömürücü olduğunu söyler. Ona göre bu, onlarda bir içgüdü halini almıştır. Zalim ve bencildirler. Bu bencillik onlarda bireyciliğin gelişmesini sağlamıştır. Kendi menfaatlerini korumak içinde bir sınıf bilinci ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda sınıf çatışmasına da yol açmıştır. İngiliz filozofu Hobbes, devleti bireyci insanların, bencil çıkarlarını engelleyici bir güç olarak görmüştür. Anarşiye engel olmak için devletin zorunlu olduğunu düşünmüştür. Zalim ve baskıcı bir devleti savunmuştur. Fransız Rousseau ise, Hobbes'ın aksine devleti bir “sözleşme”ye dayandırmıştır. Bu iki filozofta, Batı toplumlarında bireyin “bencil” olduğunu, kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğunu gösterir. Ekonomik olarak bencillik, “özel teşebbüsün artması” ve “mülkiyetin kutsal olduğu” fikirlerinin savunulmasına neden olmuştur. Bu düzenin politik görünümü ise sömürgecilik olmuştur.⁶⁷⁷

Tanyol, “Tehlike Çanı IV- Çıkar Yol Niçin Sosyalizm” başlıklı yazısında, Batı'da devletin ekonomik temeli sömürgecilik olmasına rağmen bizim devletimizin “soygun” ve “talan” a dayandığını söyler. Talan, üretimi zorlamayan bir sistemdir. Bulduğunu alma esasına dayanır. Sürekli bir tüketime dayalıdır. İlelebet devam etmez.⁶⁷⁸ Bizim halkımız sömürücü olmadığı için özel mülkiyet kavramı da gelişmemiştir. Devletimiz, Batı tarzında bir “sınıf devleti” değil bir “kapıkulu” devleti olmuştur. Osmanlı'da ne özel mülkiyet, ne de sınıf bilinci gelişmiştir. Soygun ve istilanın bittiği yerde devlet duraklamıştır. İlkel bir tarım dışında, üretim

⁶⁷⁶Bkz. (130), TANYOL, 294.

⁶⁷⁷Bkz. (540), TANYOL, 12.

⁶⁷⁸Cahit TANYOL, “Tehlike Çanı IV- Çıkar Yol Niçin Sosyalizm”, 17 Eylül 1965, s 12.

araçlarına sahip olmayan Anadolu halkı, mülkiyetin belli ellerde birikmesini sağlayamamıştır. “Soyma” ve “sömürme” Tanyol’a göre birbirinden çok farklıdır. Biri statik, diğeri dinamiktir. Sömürme, üretimin artırılması esasına dayanır. Sömüren daima bir sınıf olarak ortaya çıkar. Soygunda ise üretimin artırılması yoktur. Soygun sürekli olamaz. Belli bir yerde durur. Soyguna dayanan düzende bir sınıf bilinci ortaya çıkmaz. Bütün bu sebeplerden Tanyol’a göre Osmanlı Devleti sömürgeci bir devlet değildir. Soyguncu bir devlettir. Batı’da devlet bir sosyal sınıfın elindedir. Bizde ise devlet bir takım memur kadrosunun elindedir.⁶⁷⁹

Osmanlı Devleti’nde üretim araçları bir sınıfın elinde olmamıştır. Üretim araçları ne bir sınıfın, ne de devletindir. “Mülk Allah’ındır” prensibi ile mülkiyet kimsenin malı değildir. Padişah sadece bu mülkiyetin koruyucusudur. Toprak mülkiyeti eğer padişaha ait olsaydı, sömürme ortaya çıkabilirdi. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde devlet mülkünü bir takım insanların yağma ettiği görülüyorsa da bunlar, Tanyol’a göre bir burjuva sınıfına benzememektedir. Bunlar sadece yağmaya ortak olan yeni bir komprador sınıftır. Ama düzenin değiştirmedikleri, özel mülkiyeti ele geçiremedikleri için bir burjuva sınıfı bizde doğmamıştır.⁶⁸⁰

Tanyol, Tehlike Çanı III- Çıkar Yol Niçin Sosyalizm” başlıklı yazısında özetle, sömürgeci devlette, ilk iş olarak emek gereksiniminden dolayı, insanlar köleleştirildiğini söyler. Özgürlükleri ellerinden alınır. Bu düzenlerde kölelik, çeşitli şekillerde kendini gösterir. Soyguncu devlette, devlet insanları köleleştirmez, sadece ürüne ortak olur. İnsanları ne zorla çalıştırır, ne de onları çalışma yükümlülüğü getirir. Osmanlı Devleti, köleliğin değişik türlerini üreten sömürgeci devlet gibi, Afrika’dan siyah derili insanları getirip, onların köleleştirerek sömürmemiştir. Bizim tarihimizde bu tür insanlık dışı olaylar olmamıştır.⁶⁸¹

⁶⁷⁹Bkz. (540), TANYOL, 12.

⁶⁸⁰Bkz. (678), TANYOL, 12.

⁶⁸¹Bkz. (540), TANYOL, 12.

Tanyol, aynı yazısında, Batı ülkelerinin bireyci ve sömürgeci olmasına rağmen, o ülkelerde de insanlık onurunu kaybetmemiş düşünürlerin, sosyalizmi savunmakta olduğunu söyler. Batı ülkelerinin sömürdükleri ülkelerdeki yaptıkları insanlık dışı uygulamalar kendi insanlarının bile bir çeşit “tiksinti” duymalarına neden olmuştur.⁶⁸²

Tanyol, yine aynı yazının devamında, Batı’da devletin her zaman bir sosyal sınıfa dayandığını söyler. Sınıfsızlık, devletsizlik demektir. Eğer devlete egemen olan bir sınıf egemenliğini yitirirse, onun yerini yeni bir sosyal sınıf alır. Nitekim, ortaçağın toprağa dayalı üretim biçiminden yani feodalitede egemen olan sınıf toprak sahipleri sınıfıdır. Yeniçağla başlayan ve üretim araçlarına sahip olmayı gücün kaynağı haline getiren sanayi toplumunda ise egemen sınıf, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuvazidir. Her ikisinde de ortak olan şey sömürüdür. Sadece sömüren sınıflar değişmiştir.⁶⁸³

Tanyol, “Tehlike Çanı IV- Çıkar Yol Niçin Sosyalizm” başlıklı yazısında, “Talan” esasına dayalı Osmanlı sisteminin, zora girince kendini dış borçlarla ayakta tutmaya çalıştığını söyler. Ona göre, Batılılaşma hareketi ile beraber artan israf, dış borçları hızla artırdı. Talandan pay alan Osmanlı ricalinin istekleri devlet imkanlarının rüşvet, irtikap, hırsızlık gibi yollarla bozulmasına neden oldu. Merkezîyetçi bir idare kurmak isteyen Osmanlı Devleti, Tanzimat’tan sonra bir “memur devleti”ne dönüştü. Sayısı hayli fazla memur kadrosunu beslemek için daha fazla dış borç alınmaya başlandı. Bu borçlanmayı teşvik eden Batılı devletler Osmanlı Devleti’nden daha fazla taviz koparmaya çalıştılar. Bu ise devletin daha fazla yozlaşmasına neden oldu.⁶⁸⁴

Tanyol, aynı yazısında, Osmanlı Devleti ile Batılı devletler arasındaki farkları şöyle sıralar:

⁶⁸² a.g.m., 12.

⁶⁸³ a.g.m., 12.

⁶⁸⁴ Bkz. (678), TANYOL, 12.

1. Batıda sınıf devleti vardır, bizde kapıkulu devleti.
2. Batı'da devlet ve tebaa bağlantısı başkadır, kapıkulu devletinde başka.
3. Batı bireycidir, biz toplumcuyuz.
4. Batı'da üretim araçlarına sahip olan sınıf devlete de sahip olur ve kendi özelliklerini devletin bütün örgütlerine sindirir.
5. Batıda mülkiyet başka türdür, bizde başka türlü.
6. Batı için burjuva demokrasilerinden sosyalist demokrasiye geçiş ancak "şiddetli sınıf mücadelesi" ile ve bunu sonucu olarak ihtilal ile mümkündür. Bizde ise devlet ancak sosyal olabilir. Ve toplum için devlet bir ölüm kalım meselesidir. Buna aykırı her düşünce devleti çürütür.⁶⁸⁵

Tanyol, burada fikirlerini bir Doğu-Batı karşıtlığı üzerine kurmuştur. Batı, sömürgecilerdir, bireycilerdir, sınıf devletidir. Biz ise toplumcu, sınıf kavramının yerleşmediği, talancı bir toplumuz. Batıda burjuva devleti iş görebilir. Çünkü orada sınıf çatışmasını destekleyen bir sınıf düzeni vardır. Bizim toplum yapımız, sosyalizmi zorunlu kılmaktadır.

4.4.2.2. Osmanlı Devletinde Feodalite Var mıydı?

Tanyol'un ele aldığı tartışma konularından biri de sosyalist gruplar içerisinde tartışma konusu olan ve daha sonra ATÜT tartışmalarıyla alevlenen, Osmanlı devletinde feodalitenin olup olmadığı tartışmasıdır. Bu tartışmanın temelinde, bizim toplumumuzun Batı'daki gibi bir gelişim süreci gösterip göstermediğidir. Tanyol, bu tartışmada bazı yazarların zorlama yorumlarına başvurmadan, bizde feodalitenin olmadığını, bizde sosyalizmin seyrinin Batı'dakinden farklı olacağını savunur.

Tanyol, "Türkiye'de Mülkiyet Meselesi" başlıklı yazısında, Osmanlı Devleti'nde bazı feodal görünüşler olmasına rağmen, Batı'daki gibi bir feodalite ortaya çıkmadığını söyler. Ona göre Batı'da, ortaçağ feodalitesinde bir "toprak

⁶⁸⁵ a.g.m., 12.

kölesi” bulunduğu halde, bizde toprak kölesi yoktur, köylü vardır. Köylü, Batı’da mülkiyet sistemi çatladıktan sonra ortaya çıkmıştır, bizde ise tabii bir haldir. Batı’da toprağa sahip olanla, işleyenler arasındaki münasebet sömürüye dayalıdır. Mülkiyet işleyenler lehine gelişir, işleyenlerin aleyhine işler. Mülkiyet ile emek münasebeti vardır, Batıda.⁶⁸⁶

Tanyol, “Türkiye’de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler” başlıklı yazısında, Osmanlı Devleti’nde varolan durumun özel mülkiyet değil, “kamu” mülkiyeti olduğunu söyler. Ona göre devletin, çiftçiden aldığı vergi devlet bütçesinin ana kaynağıdır. Bu sistemde toprak devletindir. Devletin fethettiği topraklar devletin malı sayılırdı. Toprağın asıl sahibi olan devlet, toprağı halka kiralardı. Halk toprakta kiracı konumundaydı. Devlet halka verdiği toprak karşılığında belli bir icar alırdı. Toprağın mülkiyeti devlette, tasarrufu da çiftçinin elinde olduğu için, Osmanlı toplumunda toprak alım satımı söz konusu değildi. Bunun yerine arzu eden kendine verilen toprağı, devlet razı olursa başkasına devretme hakkı vardı. Ancak çiftçi elindeki toprağı mazeretsiz olarak üç sene ekmezse, tasarruf hakkını kaybederdi. Ölen köylünün eğer erken evladı yoksa toprak, açık artırma ile başka birine kiralanırdı. Her ne kadar, Osmanlı İmparatorluğu’nun gelişmesiyle fethedilen ülkelerin sosyal ve ekonomik kuruluşlarını göz önünde bulunduran bazı değişimler olduysa da, kamu mülkiyeti esas prensiptir.⁶⁸⁷

Osmanlı’da toprağın özel mülkiyete ait olmaması, tüm toprağın devletin olması, toprak üzerindeki tüm yetkilerin devlete ait olması, Osmanlı Devleti’nde bir feodalite’nin yaşanmadığını göstermektedir. Nitekim Osmanlı Devleti’nde bir sınıf bilinci ortaya çıkmamıştır. “Talan”a dayalı bir düzenden, Batıya özgü sosyal sınıflar doğmamıştı.

⁶⁸⁶Bkz. (667), TANYOL, 7.

⁶⁸⁷Bkz. (671), TANYOL, 12.

Tanyol, Osmanlı'da feodalite olmadığı konusunda Yön dergisinin usta yazarlarından, İşçi Partisi'nden milletvekili seçilmiş, bir süre sonrada aynı partinin genel başkanlığını yapmış olan Behice Boran'la arasında bir polemik yaşanır. Behice Boran;

“Tanyol’la çok önemli bir konuda mutabıkız: O da Marx’cılığını bir metot olduğudur. Ama Marx’cılık öncelikle bir metottur ve genel olarak yalnız sosyal değil, bütün gerçek alanlarına uygulanır. Sonra da bu metodun sosyal alanda uygulanmasıdır. Prof. Tanyol Marx’cı metodu kabul eder, savunur görüldüğü halde sosyal olguların tahlilinde ve yorumlanmasında hiçte Marx’çı metodu uygulamıyor... Prof Tanyol sadece bir tarihçi gibi davranıyor. Gerek, “Osmanlı İmparatorluğu feodal bir toplum değildir ve bugün Türkiye’de bir burjuvazi yoktur”, derken, gerekse “İngiltere, Fransa, Almanya gibi memleketlerde dahi bugün artık Marx’ın yaşamış olduğu devirdeki burjuva tipini bulmaya imkan yoktur. Ne burjuva ve ne de işçi değişmez bir tip değildir” derken çok dar anlamda tarihsel bir görüşten hüküm veriyor...”⁶⁸⁸

Tanyol bu tartışmanın daha sonra Boğaziçi Üniversitesi’nde, “Marx’cılık ve Türk toplum yapısı” üzerindeki konuşmayla devam ettiğini söyler. Tanyol’a göre Boran, milletlerin ayrı evrim şemaları olduğunu kabul etmek istemiyordu ve Marx’cılığı sadece topluma uygulamakla kalmıyor, hayatın her alanında yaymaya çalışıyordu. Ama bu tartışmanın, 1960’lı yıllarda “bereketli bir sosyalist düşüncenin ortaya çıktığı” bir dönemdeki seviyeli bir tartışma olarak ifade eder.⁶⁸⁹

⁶⁸⁸Behice BORAN, “Marksist Metot Nedir?I”, 28 Kasım 1962, s 13.

⁶⁸⁹Cahit TANYOL, “Boran’ın Ahlaki Kişiliği ve Berkes”, Ekim 1993, s 38.

Tanyol, Behice Boran'la giriştiği bu tartışmada, sosyalizmin bir metot olduğunu savunmuştur. Boran'a göre, sosyalizm bir kalıptır. Tanyol'a göre Boran, "sosyalizmi bir ayet gibi her topluma uygulamaya çalışmaktadır. Sosyalizm bir metot olmaktan çıkıp da bir kalıp haline gelirse ki uygulanacak her toplumda o kalıba uygun kuruluşlar aranacak, bulunamazsa birtakım zorlamalarla sanki varmış gibi gösterilecektir."⁶⁹⁰

4.4.2.3. Sömürünün Tarihsel Süreci

Tanyol'a göre biz batılı bir toplum olmamıza karşılık, Batılı toplumların sunduğu çözümlere ayak uydurmaya çalışmakla kendi sonumuzu hazırlamışızdır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına neden olan asıl şey, Tanyol'a göre sömürgecilikti. Talan ekonomisine dayalı, sömürmeyen Osmanlı Devleti'nin bu yeni saldırıya karşı koyması mümkün değildi. Batılı devletler II. Mahmut'tan itibaren Osmanlı Devleti'ne köksüz bir Batılılaşma hedefi göstermişlerdir. Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet hareketlerin bunun tipik örnekleridir. Emperyalizm kapitülasyonlar yardımıyla ülkenin iç pazarlarını sömürmüşlerdir. Bunu da ülke içinde yaşayan azınlıklar yardımıyla yapmışlardır. Bizdeki köksüz batılılaşma hareketleri, sömürüyü fark edip, ona ilişkin bir tavır belirleyemediğimiz için başarısızlıkla, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.⁶⁹¹

Tanyol, "Tehlike Çanı" başlıklı yazısında, II. Meşrutiyet sonrası parti kavgaları imparatorluğun tasfiyesini hızlandırdığını söyler. Tanyol'a göre Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesinin asıl nedeni, batı emperyalizminin bizim ortadan kaldırılmamıza ilişkin aldığı karara dayanıyordu. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupa'nın "Hasta adam"ının nasıl paylaşılacağı kararlaştırılmıştı. Zaferin şu yada

⁶⁹⁰Cahit TANYOL, "Türkiye'de Burjuva Meselesi", 17 Ekim 1962, s 6.

⁶⁹¹Bkz. (535), TANYOL, 12.

bu grupta olması önemli değildi. Batı'nın temelinde sömürgecilik vardı, onun başka bir türlü de davranması beklenemezdi.⁶⁹²

Tanyol, “19 Mayıs'tan 27 Mayıs'a” başlıklı yazısında, Mustafa Kemal'in sömürgeci güçlerin oyununu bir süreliğine bozduğunu söyler. Onun kurduğu devlet üç ana prensibe dayanıyordu. “Halkçılık”, “Devletçilik”, “Devrimcilik”. Bu üç prensip, “Halk hakimiyeti” görüşünde özetlenmişti. “İmtiyazsız ,sınıfsız bir millet” yaratmak “Kuvay-ı Milliye” ruhunun temelinde vardı. Fakat onun kurduğu devleti, Osmanlı tipi aydınlar Mustafa Kemal'i “tabu” haline getirip kutsallaştırarak, dondurdular. Mustafa Kemal yalnızdı. Etrafında dayanabileceği bir kadro yoktu. Sonunda Osmanlı aydını galip geldi ve devrimleri yozlaştırdı.⁶⁹³

Tanyol, “İçimizdeki Düşman I: Parazit Kadro” başlıklı yazısında özetle, Kurtuluş Savaşı'nın bütün milli görüntülerine rağmen “milli devlet”i gerçekleştirmediğini savunur. Halka kendi devletini kurma imkanını veremedi. Sadece aynı ölü, yeniden devrin prensipleri ile mumyalandı. Mustafa Kemal bu parazit kadro ile mücadelede yenik düştü.⁶⁹⁴ Tanyol'un burada eleştirilerini Mustafa Kemal'den ziyade, devleti ayakta tutan bürokrasiye yönelttiğini görüyoruz. Tanyol'a göre Mustafa Kemal, sosyalizmi destekleyebilecek bir halk devrimi yapmış, devrimi halka dayandırmış, devletçi bir ekonomi izlemiş, ama onun fikirlerini anlayamayan, zihniyeti Osmanlı olan kadro, devrimi tasfiye etmiştir.

Tanyol, “Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri” başlıklı yazısında özetle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliğin yeni biçimlerde kendini gösterdiğini savunur. Sömürgeciliğin başı olan Amerika, insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi kavramlarla, ülkeleri sömürgeleştirmeye başladı. Kendi ülkesindeki siyah ırka insan muamelesi bile yapmayan Amerika bütün dünyaya demokrasi ve özgürlükleri pazarlıyordu. Çeşitli yardım şekilleri ile Türkiye'ye giren bu sömürgeci güçler,

⁶⁹²Bkz. (33), TANYOL, 16.

⁶⁹³Bkz. (539), TANYOL, 5.

⁶⁹⁴Cahit TANYOL, “İçimizdeki Düşman I: Parazit Kadro”, Yön dergisi, 9 Ekim 1964, s 6.

ülkeyi borçlandırarak, borca dayalı bir refahla ülkemize yerleşmişlerdir. Batı’da demokrasinin bir anlamı varken, bizde ve bizim gibi ülkelerde bir anlamı yoktu. Bu sosyal sınıflar arasındaki bir mücadeleyi gösteriyordu. Oysa bizde zaten batılı anlamda sosyal sınıflar yoktu. Bu demokrasi, özgürlük kavramları ile devlet çürüdü. Halk iradesi kavramı icat edilerek, halk adına sömürgeciliğin ülkeyi işgal etmesi için işbirliği yapıldı. Sömürünün en kötü biçimi olan “halk adına sömürü” yapılmaya başlandı. Böyle bir ülkede aydınlar halka yabancılaşır, ordu gücünü kaybeder, devleti tutan bütün kurumlar, halk iradesi adı altında çürütülür. Böylece sömürgeci güçler amacına ulaşmış olur. II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye’de bu oyunlar oynanmıştır.⁶⁹⁵

4.4.2.4. Sosyalizm Ve Din

Bu bölümde Tanyol’un sosyalizm yorumu içerisinde dinin yerini anlamaya çalışacağız. Marksizm’in genelde dine karşı bir yorum olduğu bilinir. Türkiye’de bazı kesimlerde, bunu fırsat bilerek sosyalizmin din düşmanı olduğu propagandasını yapmışlardır. Tanyol ise, sosyalizm ile İslamiyet arasında zorunlu bir karşıtlığın olduğunu düşünmez. Ona göre Marx, bu sözü çok genç bir yaşta ve Alman materyalizminin ustalarından Feurbach’tan etkilenerek söylemiştir. Tanyol’un geliştirmeye çalıştığı, Üçüncü Dünya’cı, Arap sosyalizmini andıran bu yorumda din ile sosyalizm arasında bir karşıtlık yoktur. Hatta Tanyol’a göre İslamiyet, sosyalizmi desteklemektedir.

Kaçmazoğlu’na göre Tanyol, sosyalizmden İslamiyet’e yaklaşmak ve sosyalizmin temel ilkelerini İslam dinini oluşturan bütünlük içerisinde arama eğiliminde olan bir düşünürdür. Sosyalist görüşlerinde İslamiyet’i sosyalizmle uzlaştırmaya çalışmıştır.⁶⁹⁶

⁶⁹⁵Bkz. (594), TANYOL, 16.

⁶⁹⁶Bkz. (358), KAÇMAZOĞLU, 190.

Tanyol'a göre İslamcıların bu ülkede Tanzimat'tan bu yana, diğer düşünce akımlarından ayrıcalıklı ve üstün bir yeri vardır. Türkiye'de Mehmet Akif'in temsil ettiği İslamcı akım, doğu-batı çatışmasının gerisinde emperyalizmi görmüştür. Batıcı veya Türkçü akımlar bu emperyalizmin farkında değildiler. Fakat İslamcılar emperyalizm kavramını ekonomik açıdan değil, dinsel açıdan düşünüyordu.⁶⁹⁷

Tanyol, "Tehlike Çanı" başlıklı yazısında, İslam birliğini savunanların, Batı'nın saldırısını "İkinci Hıristiyan Haçlı Seferi" sandıklarını söyler. Ona göre İslamcılar, emperyalizme karşı koymanın yolunu, Batı'nın ilim ve tekniğini almakta buluyorlardı. Batı'nın gücünün gerisinde yatan sosyal, ekonomik ve politik çatışmalardan habersizdiler. Fakat onların bu idealleri Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını engelleyemedi. İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı sömürgecileri bir bir tasfiye edildi. Genel karakteri ile "Milli Kurtuluş Hareketleri" sosyalist yönde gelişmeye başladı. İslam milletleri emperyalizmin farkına varmışlardı. İslam birliği idealinin yerini "İslam Sosyalizm"i aldı. Böylece İslamiyet ile sosyalizm arasında köprüler atılmaya başlandı. Er geç sosyalizmin İslam ülkelerindeki uygulanışı, doğu toplumlarının batı toplumlarından farklı olduğunu gösterecektir. İslam ile sosyalizm emperyalizme karşı birleşecektir. Böylece bütün doğulu toplumlar sosyalist olup, "ilerici" ülkelerin saflarına katılacaktır.⁶⁹⁸

Tanyol, "Tehlike Çanı IV- Çıkar Yol Niçin Sosyalizm" başlıklı yazısında, İslam hukukunun temelinde şu ilkeler var olduğunu söyler:

1. Kanunlar bir sınıf veya zümre çıkarlarına göre yapılamaz.
2. Toplumun emirleri Allah'ın emirleri mesabesindedir.
3. "Adalet"ın gerçekleşmesinde ve tamamlanmasında Allah toplumu hakem tutmuştur.

⁶⁹⁷Cahit TANYOL, "Türk İslam Sentezcileri", 19 Temmuz 1987, s 7.

⁶⁹⁸Bkz. (33), TANYOL, 16.

4. Genel fayda, bireysel faydanın önünde yer alır. Kanunlar ancak bu şartta meşrudur.⁶⁹⁹

Tanyol'a göre "şeriat"ın görevi adaleti gerçekleştirmektir. Adalet ise herkese hakkı olanı vermektir. Bu da toplumun sosyal ve ekonomik yapısına, insanların işbölümü ve çalışma tarzlarına göre değişir. Sürekli adaleti bozan ise eşitsizliktir. Bu eşitlik Tanrı karşısındaki eşitlikten başlayarak, ekonomik eşitliğe kadar gider.⁷⁰⁰

Tanyol, "İslam'ın Cenneti Sosyalizmdir" başlıklı yazısında özetle, eşitliği bozan, adaletin gerçekleşmesini engelleyen en önemli faktörün, mülkiyet olduğunu söyler. Ona göre İslamiyet, "mülkiyetin Allah'a ait olduğu"nu değişik ayetlerde açıkça belirtmiştir. Mülk insanlara emanet olarak verilmiştir. Verilen sadece işletme hakkıdır. Bu prensip üretimin temel aracı olan toprağın, özel mülkiyete geçmesini engellemiştir. Toprak Allah'ın ve yeryüzünde onun adaletini temsil eden devletindir. Batı'da mülkiyet, "feodal mülkiyet"ten, burjuvaya geçmiş, oradan da "kolektif mülkiyet" fikri ortaya çıkmıştır. Batı toplumlarında mülkiyetin, yani üretim araçlarına sahip olan sınıflar arasındaki geçiş ihtilale dayalı olmuştur. Batıda sosyalist veya komünist sistemlere geçişte mutlaka ihtilalle olacaktır. Batı'da Marksçılığın kendini tasfiye edeceğini gören burjuva, işçi sınıfına bazı haklar vererek, refahtan ona da pay ayırarak bu dönüşümü engellemeye çalışmaktadır. Marx'ın işçi sınıfının bir çeşit küçük burjuvaya çevirmek ve böylece onun ihtilalci yanını köreltmek istemektedirler. Burjuva demokrasisinin gerisinde de bu vardır.⁷⁰¹

Tanyol, aynı yazısında, bizim toplumumuzda ise özel mülkiyet olmadığı için mülkiyet, "kamu" mülkiyetinden "özel" mülkiyete doğru bir gidiş yaşamıştır. Biri adaletsizlikten adalete, diğeri ise adaletten adaletsizliğe doğru gitmektedir. Tanyol'a göre; "gerek Marx'ın ve gerekse Lenin'in sosyalist devletten komünist devlete geçiş diye vasıflandırdıkları sınıfsız devlet ideali ve sosyalist demokrasi "Kuran"ın adalet

⁶⁹⁹Bkz. (678), TANYOL, 12.

⁷⁰⁰a.g.m., 12.

⁷⁰¹Cahit TANYOL, "İslam'ın Cenneti Sosyalizmdir", 24 Eylül 1965, s 7.

anlayışı ile uzlaşır. Çatıştığı nokta, onların felsefi doktrinleridir. Marx ve Lenin'in felsefi doktrinleri materyalisttir. İslamiyet ise bir dindir. Materyalist değil realisttir. Bir insanın sosyalist olması ille de materyalist olmasını zorunlu kılmaz.”⁷⁰²

Tanyol, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, isimli kitabında, Karl Marx'ın “Din afyondur” sözünü 1843'lerde yirmi üç yaşlarında söylediğini ve henüz bu dönemde kendisine felsefede bir yön aradığı sıralarda Alman materyalist filozofu Feurbach'ın etkisi altında olduğu bir zamanda söylediğini iddia eder. Gerçekte Marksizm'de materyalizm zorunlu değildir. Marx, materyalizm felsefi anlamından koparıp, sosyal olaylara uygulamıştır. Marksizm'in özündeki insancıl düşüncüyü bastırmak için bazıları, Marx'ın bu sözünü öne çıkararak, Marksizm'in “dinsizlik” olduğunu savunmaktadır. Halbuki Marksizm'in özünde insanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkma vardır. Din karşıtlığı Marksizm'in özünde yoktur.⁷⁰³

Tanyol, “İslam'ın Cenneti Sosyalizmdir” başlıklı yazısında, İslamiyet'te Allah'tan sonra söz sahibi olan toplum olduğunu söyler. Ona göre bu ise, örfün kanunlar için bir dayanak olması ile gerçekleşir. Örfün belirleyici bir dayanak olması, toplumun yasa koymada İslamiyet'te belirleyici olduğunu gösterir. Bir başka konu da faiz konusudur. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak servet biriktirmeyi sağlayamayınca yapılacak şey ya ticaret, ya da faizdir. İslam dini faizi yasaklar. Kuran çeşitli ayetlerde servet biriktirmeyi kötüler. Emeğe dayanmayan bir kazanç olan faiz ise şiddetle yasaklanmıştır. Sosyalizmde de faiz emeğe dayanmayan, bir kazanç olduğu için reddedilmiştir. Tanyol'a bunun gibi İslam tarihinden verilecek çeşitli örnekler, İslam ile sosyalizmin hedeflerinin aynı olduğunu göstermektedir. Nitekim İmam Ebu Hanife'ye göre, “Bir günlük rızktan

⁷⁰²a.g.m., 7.

⁷⁰³Bkz. (130), TANYOL, 246.

fazlası haramdır". Ömer ve Ali birer yamalı hırka ile devlet başkanlığı yapmışlardır.

704

Tanyol'a göre, "Dünün Türk devletini Anadolu evliyaları kurmuştu. Yarımın Türk devletini ancak Yunuslar, Akşemseddinler, Hacı Bayram Sultanlar gibi üstün bir feragat ve kişiliğe sahip "sosyalist evliyalar" kurabilir. Sosyalizmin kaba sofuları bizim, belki bu veliler çevresindeki coşkunuğumuzu mistik bir sapıtma ve hatta onların deyimiyle bir gericiilik görüntüsü diye adlandıracaklardır. Bu gibilere bir Hz. Ömer ile, bir Osman Gazi ile bir Mao'nun bir Lenin'in hayatları arasındaki ortaklaşa çizgiyi ve halkça yaşamayı anlatmak mümkün değildir. Onlar bizim düşünce ve eylem dünyamızın dışındadırlar."⁷⁰⁵

Tanyol'a göre Allah'ın kullarına vaat ettiği cennet, sosyalist bir cennettir. Bu cennete girmeyi hak etmenin ölçüsü, sosyalizmin ana prensibi olan "Herkes hakkı olanı vermek"tir... İslam'ın cenneti duyu verilerine hitap eder. Hazzı, şehveti, lezzeti, güzel yemekleri, leziz Kevser şarapları, huri kızları, gılmanları olan bolluk diyardır. Maddi refaha, dünya nimetlerine bol bol yer vermesi bakımından materyalist bir ahiret görüşüne sahiptir."⁷⁰⁶

Tanyol'a göre biz iki yüz yıldır Batılılaşma hareketleri ile birlikte görülmeyen bir işgal altındayız. Oysa ki, "Biz Batılı değiliz" ve tarihimizin hiçbir döneminde de emperyalist olmadık. "Biz ancak mazlum halklara adalet götürebiliriz ve Batı'nın asla ulaşamayacağı bir sosyalizmi kurabiliriz."⁷⁰⁷

Tanyol'un İslamiyet ile sosyalizm arasında ortak bir çok yön bulunduğunu görüyoruz. Tanyol'a göre yaygın olan propagandaların aksine, sömürgeci güçlere karşı mücadele eden müslüman halkların kurtuluşu sosyalizmedir. İslamiyet, özel

⁷⁰⁴Bkz. (701), TANYOL, 7.

⁷⁰⁵Bkz. (541), TANYOL, 7.

⁷⁰⁶a.g.m., 7.

⁷⁰⁷Cahit TANYOL, "Görülmeyen İşgal", 15 Temmuz 1966, s 14.

mülkiyeti değil kamu mülkiyetini tercih ederek, toplumu yasaların dayanağı olarak görerek, sömürüye karşı çıkıp, toplumsal adaleti savunarak, sosyalizmin toplum görüşüyle örtüşmektedir.

4.4.2.5. Kapitalizme Eleştiri

Tanyol, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, isimli kitabında özetle, kapitalist düzenin özgürlük deyince bundan ekonomik özgürlüğü anladığını söyler. Ona göre, bunun iki tür dışa vurma biçimi vardır. Ferdi alanda özel teşebbüs, politik alanda ise emperyalizmdir. Her ikisi de sömürme özgürlüğünü gerçek özgürlükmüş gibi göstermeye çalışmakta ve propaganda etmektedir. Sömürmenin olduğu yerde ahlakın bulunması mümkün değildir. Çünkü hiç kimse bizzat kapitalist düzende sömürmenin ahlaki olduğunu söylemeye cesaret edemez. Bunlar özgürlük alanını genişletirken, bunun gereği olan sorumluluk taşımayı düşünmemektedirler. Özgürlük istekleri bütün dünyaya ait olduğu halde, taşıdıkları sorumluluklar sadece kendi sınıflarına ait kalmaktadır. Alabildiğine bir özgürlük ve fakat alabildiğine küçük bir sorumluluk alanı, kapitalizmin çelişkisi burada yatmaktadır.⁷⁰⁸

Tanyol, aynı kitabında, sosyalizmin özgürlük fikrinin karşısına “eşitlik”i koyduğunu söyler. Bu iki kavram, özgürlükle eşitlik birbirine zıt değildir. Özgürlükle sorumluluk nasıl birbirinden ayrılamazsa, özgürlükle adalet kavramı da birbirinden ayrılamaz. Sosyalist düzende, “insanın insanı sömürmesi ahlak dışıdır” ilkesi geçerlidir. Bu ister bireyin başka bireyleri veya isterse bir ulusun başka bir ulusu sömürmesi şeklinde olsun, ahlak dışıdır. Ahlakın da, politikanın da amacı bu sömürü düzenini ortadan kaldırmaktır. Bu görevin yerine getirilmesi için de bütün insanlara

⁷⁰⁸Bkz. (130), TANYOL, 246.

görev düşmektedir. Bu bir ahlaki sorumluluktur. Bu görevin bilinciyle bir araya gelen insanların tümü “sosyalist ideolojinin havarileri”dir.⁷⁰⁹

Tanyol, yine aynı kitabında, sosyalist demokrasinin, yalnız doğruların kurduğu bir düzendir olduğunu söyler. Ona göre sosyalist düzen, “Parazit sınıflar”ı reddeder. Kötülüğe ve şerre özgürlük tanımaz. Kapitalistler ise, sömürüye engel olan, onu lanetleyen, nefes aldırmayan bir düzeni diktatorya biçiminde görür ve onlara bu imkanı sağlamayan şiddetin adına da zulüm derler.⁷¹⁰

Tanyol’a göre özel mülkiyetin bulunduğu her yerde bir tür sömürü vardır. Kapitalist düzenlerde, fikir ve vicdan özgürlüğü, mülkiyete, sömürüye karşı eyleme geçmemek şartıyla vardır. Sömürüye karşı savaş açmak, “mülkiyetin hırsızlık olduğunu söylemek özgürlüğü”, kapitalist düzenlerde yoktur.⁷¹¹

Tanyol, burada kapitalizmin özgürlük anlayışının gerisinde bir tür sömürme özgürlüğü olduğunu, onların kendi sömürü düzenlerini işlettikleri ülkeleri özgürlükçü ülkeler olarak sınıfladıklarını söylemektedir. Sosyalizm, hayali bir özgürlük fikri yerine eşitliği koymakta ve insanlara sömürünün kaynağı olan özel mülkiyet yerine, ortak mülkiyeti önermektedir.

4.4.2.6. Marksizm Ve Leninizm İflas Etti mi?

Rusya’da Gorbaçov’un iktidara gelmesi ile beraber, başlayan “Glasnost” ve “Perestroyka” dönemi başlamış ve komünist Sovyetler ve Doğu Bloğu ülkeleri bir bir tasfiye edilmeye başlamıştır. Batı Almanya ile Doğu Almanya birleşmiş, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya gibi ülkelerde komünist rejimler bir bir alaşağı edilmiştir. Fransız ve İtalyan Komünist Partileri bir köşeye çekilmiş pineklemektedir.

⁷⁰⁹a.g.k., 248.

⁷¹⁰a.g.k., 252.

⁷¹¹a.g.k., 260.

Lenin'in heykelleri bir bir devrilmektedir. Bütün bunlar ne anlama gelmektedir? Leninizm ve Marksizm'in yanlış olduğunu mu göstermekte, yoksa uygulamadaki hatalardan mı kaynaklanmaktadır?

Tanyol, "Marksizm ve Leninizm İflas Etti mi?" başlıklı yazısında bu soruların yanıtlarını arar. Ona göre, bütün bu gelişmelerden sonra iki tip tepki ortaya çıkmıştır. Biri milliyetçi ve dinci cephede ortaya çıkan, Marksizm ve Leninizm'in iflas ettiği düşüncesidir. Bir diğeri ise, iki büyük insanın adıyla özdeşleşmiş olan toplumsal evren görüşünü Moskova ile aynileştiren Komünistlerin uğradığı şaşkınlıktır.⁷¹²

Tanyol'a göre büyük düşünceler belli toplumların veya ülkelerin tekelinde değildir. Komünizm'in Rusya'daki uygulaması, baskıya dayanan bir Stalinizm'dir. Rusya'daki bu başarısızlık, Marksizm veya Leninizm'in iflas ettiğini göstermez. Uygulamada başarısız olunması, bu sistemlerin yanlış olduğunu göstermez. Lenin gökten inme bir lider değildir; onun arkasında Puşkin, Tolstoy, Maksim Gorki'ye dayanan bir kültür birikimi vardır. Marksizm ve Leninizm'in iflas etmesi için, bu sistemlerin dayandığı düşüncelerin de iflas etmiş olması gerekir. Bunların yanlış olduğu kanıtlanmış olmalıdır. Marksizm ve Leninizm'in özünde, "İnsanın emeği onun doğal hakkıdır" önermesi vardır. Bu önermeyi çürütmek için, "başkasının emeğini sömürmenin"

1. Ahlak dışı
2. Hukuk dışı
3. Din dışı, olmadığının savunulur olması gerekir. Oysa hiçbir hukuk, ahlak veya din sistemi bunu savunamaz.⁷¹³

Tanyol, yine aynı makalesinde, 1917'de Rusya'da başlayan Sovyet devriminin başarılı olamadıysa, bunun nedeni sistemde değil uygulamadaki hatalardır,

⁷¹²Cahit TANYOL, "Marksizm ve Leninizm İflas Etti mi?" Ekim 1990, s 19.

⁷¹³a.g.m., 20.

demektedir. Gorbaçov döneminde bunların iflas ettiğini savunmak, ideal devleti gerçekleştirmek için gittiği Sicilya’da esir pazarlarında satılmasını, Platon’un felsefesinin yanlış olduğuna delil göstermeye benzer. Tanyol’a göre, “Sosyalizm insanlığın tarihi kadar eskidir. Onun savunduğu erdemlere sırt çevirmek bütün bu tarihsel birikimi bir yana iterek, dünyamızı ipten kazıktan kurtulmuş yankilerin torunlarına teslim etmek olur...”⁷¹⁴

Tanyol, “Bilgi Toplumunun Temeli Laik Düşüncedir” başlıklı yazısında ise, sosyalizmin hümanist bir dünya görüşüne sahip iken başarılı olamamasının gerisinde onun bir ideoloji olması gerçeği var olduğunu söyler. Ona göre İdeolojiler, bir tür çağdaş dünyadır. İdeolojiler, bütün bir yaşamı kuşatamazlar. Kişilere bağlı kalırlar, bir toplum yaratamazlar. Hatta bu bakımdan ideolojiler, dinlerin bile gerisindedirler. Sosyalizmde bir ideoloji olarak, hayatın her alanını kuşatamamıştır.⁷¹⁵

Tanyol, sosyalizmin kuramsal yönünde bir sorun olmadığını, hala en “namuslu” düzenin sosyalizm olduğunu düşünmektedir. Rusya’daki uygulamaları iflas eden sosyalizm, kendini yeniden diriltecek ve insanlığa yeniden alternatif olacaktır.

4.4.2.7. Eleştiriler ve Değerlendirme

Hamza Uygun’a göre Tanyol, Türk toplumunda bir burjuva veya işçi sınıfının olmadığını savunduğunu, söyler. Bu savı öner sürerken de bazı tutarsızlıklar göstermektedir. Ona göre Tanyol, hem burjuvazinin ortaya çıkışını özel mülkiyete dayandırmakta ve Osmanlı toplumunda Tanzimat’la beraber, özel mülkiyetin yasal güvenceye kavuştuğunu söylemekte, bir taraftan da Türkiye’de bir burjuvazinin veya

⁷¹⁴a.g.m., 21.

⁷¹⁵Cahit TANYOL, “Bilgi Toplumunun Temeli Laik Düşüncedir”, Aralık 1994, s 22.

işçi sınıfının bulunmadığını iddia etmektedir. Özel mülkiyetle beraber Türkiye’de de bu sınıfların oluşması, Uygun’a göre kaçınılmazdır.⁷¹⁶

Uygun’a göre Tanyol’un bir çelişkisi de sosyoloji dergisinde yazdığı yazılarda belirttiği çözüm yolları ile Cumhuriyet gazetesi ve Yön dergisinde sunduğu çözümler farklıdır. Sosyoloji dergisinde, “Türkiye’de gerçek anlamda kalkınma, endüstri devrimiyle mümkündür. Endüstri devriminin yapılabilmesi için devletin bu işi kendi sırtından atarak şahıslara ve şirketlere devretmesi gerekir...Özel teşebbüs ürkütülmemelidir”⁷¹⁷, derken Cumhuriyet gazetesinde, “Kendi kendimizi aldatmayalım. Bu yol (özel girişim yoluyla kalkınma) çıkmaz yoldur”⁷¹⁸, demektedir.

719

Tanyol, Uygun’a göre Doğulu toplumların Batılı toplumlardan farklı olduğu, devletin Batı’da sömürücü, Doğu’da ise talancı olduğunu savunarak, Doğulu toplumları Marx ve Engels’in sistemleştirdiği Asya Tipi Üretim Tarzı’na yaklaştırmaktadır. ATÜT, Tanyol’un doğulu toplumların sosyal düzenlerine daha uygun düşmektedir. Tanyol için doğulu toplumlarda sosyal sınıflar oluşmamış, bunun yerine devlet tek egemen güç olmuştur. Devleti öne çıkaran Tanyol’un görüşleri, ATÜT’ü çağrıştırmaktadır.⁷²⁰

Tanyol’un İslam sosyalizmi anlayışına yöneltilecek bir eleştiride, onun İslam gibi bir dini bir ideolojinin doğruluğunu ispat etmek için kullanmasıdır. Tanyol, sosyalizmin doğrularının İslam dininde karşılığını bulmaya çalışmaktadır. Çelişen yönlerini ise görmezden gelmektedir. Oysa bazı düşünürlere göre, İslam’ın hayat felsefesi yaratıcı olan Allah’tan gelmektedir. Dinin adını Allah koymuştur. İslamiyet’e sosyalizm terimini eklemek yanlış bir tutumdur. Çünkü, İslamiyet mükemmel bir bütünlük taşır, toplum hayatının tüm yönlerine cevap verir. Bu

⁷¹⁶Bkz. (7), UYGUN, 385.

⁷¹⁷Bkz. (25), TANYOL, 217.

⁷¹⁸Cahit TANYOL, “Şahsi Teşebbüs İmkânı”, 17 Ağustos 1962, s 2.

⁷¹⁹Bkz. (7), UYGUN, 386.

⁷²⁰a.g.m., 386.

nedenle de ona sosyalizm, kapitalizm gibi sistemlerle birleştirmeye çalışmak büyük bir yanlışlıktır.⁷²¹

Aynı eleştirileri Niyazi Berkes'te de görürüz. Berkes'te İslam'ın mutlak geçerli olan Tanrı katından kendi yaratıklarına gönderilmiş olan evrensel bir inan ve yaşam sistemidir. Bu inancın içinde yalnız inananlar için değil, inanmayanlar için bile geçerli ve yeterli olan ekonomik ve toplumsal eşitlik duyguları bol bol vardır. Bu nedenlerle İslam'da sosyalist bir ideolojiye gerek ve yer yoktur. Berkes'e göre İslamiyet sosyalizmden çok kapitalizme yakındır.⁷²²

4.4.3. Tanyol Ve Demokrasi

Tanyol'u incelerken, söz konusu edilmesi gereken kavramlardan biri de demokrasidir. Tanyol'un demokrasi kavramından ne anladığı, demokrasinin sosyal ve sınıfsal şartlarının bizim toplumumuzda var olup olmadığı tartışması, burada dikkatle incelememiz gereken konulardan olacaktır. Tanyol, şüphesiz demokrasi kavramını insani bir rejim olarak görür. Ama onun bizim toplumumuzda uygulanış biçimini de şiddetle eleştirmektedir. Bu bölümde önce Tanyol'un demokrasiyi nasıl tanımladığını ele alıp, daha sonra onun, demokrasinin gelişim dönemlerine yönelik tespitlerini inceleyeceğiz. Daha sonra da demokratik bir yönetimin olmazsa olmaz unsurlarından biri olan siyasi partileri ve sömürge demokrasileri ile ideal demokrasiler arasındaki karşılaştırmaları inceleyeceğiz. Bu bölümde Tanyol'un Yeni Sabah, Cumhuriyet, Güneş gibi gazete yazılarından, Yön, Cem gibi dergi yazılarından ve Laiklik ve İrtica, Çankaya Dramı, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, kitaplarından yola çıkacağız.

Tanyol, "Demokrasi Kalıbı" başlıklı yazısında, demokrasinin, ne bir söz ne de bir şekil olduğunu söyler. Ona göre demokrasi, "Halkın halk tarafından halk için

⁷²¹Hüseyin HATEMİ, İslam Açısından Sosyalizm, 67.

⁷²²Niyazi BERKES, İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm, 239.

idaresi”dir. Demokrasiyi anlamak için halkın vasıflarını bilmek, aydın sınıf ile halk arasındaki ilişkiyi anlamak gerekir.⁷²³ Tanyol, “Ve İşte Devlet” yazısında ise, demokrasinin varlık nedeninin kanunların kişi, zümre ve sınıf çıkarlarının üstünde olduğunu göstermek olduğunu söyler. Ona göre demokratik bir yönetimin karşısında, kanunları bir sınıf, zümre veya grubun çıkarlarına uygun olarak hazırlamak vardır.⁷²⁴ Demokrasi bu anlamıyla Tanyol’a göre, sınıfsal yapılara dayanmayan, mutlak bir eşitliği amaçlayan, sınıf üstü bir toplum hedefi olmaktadır.

Tanyol, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar kitabında, “demokrasiye diğer hükümet şekillerinden farklı ve üstün değer sağlayan, onun, insanın fikir özgürlüğünü baskı altında tutmayan yegane rejim olmasıdır. Demokrasi bir amaç değil, bireyin özgürlüğünü koruyan bir araçtır” der.⁷²⁵ Tanyol, için asıl olan insan özgürlüğüdür. Bu özgürlüğü sağlayabilecek bir düzen olduğu için de demokrasi, ideal bir rejimdir.

Tanyol, “Demokrasi ve Basın” başlıklı yazısında, demokratik bir yönetimin bir vasfını daha ele alır. Ona göre, bir ülkede demokrasinin varlığını veya yokluğunu gösteren şey, o ülkede basına gösterilen hürriyettir. Demokrasi en geniş anlamıyla bir siyasi hürriyettir.⁷²⁶

Tanyol, “Eğitim Vazifemiz II” başlıklı yazısında ise, demokrasinin bir kuvvetler dengesi olduğunu söyler. Ona göre devletin vazifesi, bu dengenin bozulmasına mani olmaktır ve onu bütün kurumlarda gerçekleştirmektir. Nerede kuvvetler dengesi yoksa orada baskı vardır.⁷²⁷ Demokrasinin bir yönü de burada işaret edildiği gibi, demokratik kurumlar arasında kurulması gereken bir dengenin olmasıdır.

⁷²³Bkz. (620), TANYOL, 2.

⁷²⁴Cahit TANYOL, “Ve İşte Devlet”, Ocak 1994, s 4.

⁷²⁵Bkz. (130), TANYOL, 252.

⁷²⁶Cahit TANYOL, “Demokrasi ve Basın”, 5 Ekim 1951, s 2.

⁷²⁷Cahit TANYOL, “Eğitim Davamız II”, 15 Eylül 1950, s 2.

Tanyol, Çankaya Dramı, kitabında, demokrasi ile genel irade kavramını birbirine karıştırmamak gerektiğini söyler. Ona göre, bu ikisi arasında zorunlu bir bağlantı yoktur. Aynen cumhuriyetle demokrasi kavramları arasında zorunlu bir bağlantı olmaması gibi. İlkel toplumlardan bu yana olan iki sınıf vardır. Birisi “yöneten” diğeri ise “yönetilen”. Onların arasındaki bağlantı ve ilişki o toplumun sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik yapısına göre değişik olacaktır.⁷²⁸

Tanyol, aynı kitabında, devletin amacının halka adaletle hükmetmek olduğunu söyler. Ona göre halkın rızası ve halk oyuna dayanan devlet, ancak adaleti sağlayabilir. Bunu en iyi gerçekleştirecek yönetim şekli ise demokrasidir.⁷²⁹ Demokrasi bu anlamıyla halkın rızasına dayanan, halka adaletle hükmedilmesi gereken bir rejim olarak tanıtılmaktadır.

Tanyol, “Bu da İkinci Cumhuriyet” başlıklı yazısında, bir ülkede gerçek demokrasinin uygulanması için, insanın şu üç türlü sorumluluğu içine sindirmesi gerektiğini söyler. Bunlar;

1. Kendine karşı sorumlu olma,
2. Topluma karşı sorumlu olma,
3. Devlete karşı sorumlu olma,

Bu üç sorumluluk uygar insanların niteliğidir. Bir toplumda bu üç ilke yoksa o toplumda demokrasiden söz edilemez.⁷³⁰

Tanyol, “Batı Demokrasileri ve Biz” başlıklı yazısında özetle, demokrasiyi ele alırken, onun Batı’nın sosyal yapısına uygun, onun tarihinin bir ürünü olduğunu iddia

⁷²⁸Bkz. (40), TANYOL, 187.

⁷²⁹a.g.k., 189.

⁷³⁰Cahit TANYOL, “Bu da İkinci Cumhuriyet”, Şubat 1994, s 10.

eder. Ona göre Batı'da, bir sınıf mücadelesi olduğu için demokrasi, bu sınıf mücadelesine dayanan siyasi partilerin bir rejimidir. Batı toplumlarında kişilik ön plandadır. Orada siyasi otoritenin vasfını bireylerin istek ve beklentileri tayin eder. Demokrasinin arka planında Batı'nın geçirdiği siyasi dönüşümler vardır. Batı'da bu dönüşüm Yeniçağ'la beraber üç önemli alanda olmuştur.

1. Düşünce Tanrı'dan tabiata yönelmiştir. Hakikatlerin ve gerçeklerin kutsal kitabın sayfaları arasından aranmasından vazgeçilmiştir. Bu düşünce ile gerçeğe ulaşmak için yeni bir metot oluşturulması fikir doğmuştur. Bu sorunu modern felsefenin kurucusu sayılan, devrinin büyük filozofu Descartes yapmıştır. Gerçeğe ulaşmak için yeni bir yöntem geliştirmiştir. Bir diğer önemli dönüşümü de Galileo yapmıştır. O da “ölçünün olmadığı yerde bilim olmaz” sözüyle, inanç alanında iş göremeyecek, gerçeğin yeni bir ölçüm alanını oluşturmuştur.

2. İkinci dönüşüm ise sosyal ve siyasi alanlarda olmuştur. Kan bağına dayalı asalet anlayışı, eleştiriye uğramış, “eşitlik” fikirlerinin yayılması ile aristokrasiye karşı demokrasi fikri ortaya çıkmıştır. Bireyin kendi iradesi ile ancak özgür olacağı fikri yayıldı.

3. Yeniçağ'da bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, ortaçağın sınıf düzenini, ekonomik yapısını altüst etti. Toprağa dayalı gücün yerini üretim araçlarına sahip olmak aldı. Bu yeni gelişen sınıf için en önemli ilke, “bireysel girişim” fikriydi. Yeni gelişen bu sınıf gücünü artırdıkça, yönetimi ele geçirmekte istedi. Bu sınıf için yeni hammadde ve pazarlara ihtiyaç vardı. Bu yeni sınıfın adı burjuva idi. Burjuvazi Batı'da bir sınıf olarak ortaya çıktı. Endüstri toplumunun yarattığı bir diğer sınıf da işçi sınıfıydı.⁷³¹

Tanyol'a göre Batılı toplumlar demokratik bir yönetimin temeli olan birey kavramına, bilimsel düşünceye ve eşitlik fikrine belirli bazı dönüşümler sonucunda

⁷³¹Cahit TANYOL, “Batı Demokrasileri ve Biz”, 15 Haziran 1962, s. 2.

ulaşmışlardır. Bu ortaçağ düşünce biçiminin değişmesi, toprak mülkiyetine dayanan ekonomik yapılanmanın yerini makine gücüne dayanan sanayileşmeye bırakması, dini düşüncenin yerini bilimsel düşünüşün alması gibi bazı büyük ve önemli dönüşümlerin sonucudur.

Tanyol, aynı makalesinde, 1789 Fransız İhtilali'ne her ne kadar bütün sınıflar iştirak etmiş olsa da, bu ihtilal sonunda burjuvanın toplumda egemenliği ele geçirdiğini söyler. Ona göre köylü ve işçi sınıfı, kaybedenlerden oldu. Fransız İhtilali burjuvazinin önderliğinde bir demokrasi fikrinin gelişmesini sağlamıştır. Bu yönetim biçiminde her ne kadar burjuva baskın olsa da, işçi sınıfının da kurulan siyasi partiler aracılığıyla siyasete müdahale edebilmesi imkanı sağlanmıştır. Böylece bir sınıf olan işçiler kurdukları siyasi partiler aracılığıyla sistem içerisinde kendi menfaatlerini korumaya çalışmışlardır. Devlette ister istemez sosyalist prensipleri benimsemek zorunda kalmıştır. İşçi sınıfının ağır baskısı ve Marksçı ideallerle günümüzde bu haklar kaldırılmıştır. Sosyal sınıflara göre organize edilen, siyasi partilerin çağımız demokrasilerinde ön plana geçmesi, Rousseau'nun siyasi otoriteyi tayinde "genel halk irade"si kavramını temelden yıkmış, bunun yerine "ortak menfaat" kavramını öne çıkarmıştır. Böylece Fransız İhtilali sonrasında elde edilen kazanımlar ortadan kaldırılmıştır. Çünkü burjuvazi işçi sınıfının tüm devleti ele geçireceğinden korkmuştur.⁷³²

Tanyol, "Zengin ve Fakir" başlıklı yazısında, Batı demokrasilerinin bir ayağında burjuva sınıfı, diğer ayağında ise işçi sınıfının var olduğunu söyler. Ona göre, bu iki arasındaki diyalektik etkileşim, Batı demokrasilerini ayakta tutar. Batı demokrasileri, bir sınıf mücadelesine dayanır. Batı demokrasileri, iki farklı yönde gelişme göstermiştir.

1. Temelde şahsi teşebbüs ve sermayenin bulunduğu liberalist yön.

⁷³²a.g.m., 2.

2. Temelini emek teşkil eden sosyalist yön.⁷³³

Batı demokrasileri üretimin bu iki unsurunun menfaatlerini dengeleyen bir sistemdir.⁷³⁴

Tanyol, “Demokraside İki Yön” başlıklı yazısında ise, Yeniçağla beraber mülkiyet yapısının da değişip, ortaçağın mülkiyet anlayışında büyük bir değişim olduğunu, kralların, derebeylerin sahip olduğu zenginliğin, üretim araçlarına sahiplikle burjuvazinin eline geçtiğini söyler. Ona göre, servetin kaynağı ziraatten, sanayi üretimine geçmiştir. Yeniçağın yeni insan tipini belirleyen düşünceyi İngiliz filozofu John Locke yapmıştır. Onun için yeni insanın belirleyici tipi “emek”ti. Sosyalist ve kapitalist çevreler bu emek anlayışına dayanmaktadır. Marks’ta bu düşünceden yola çıkarak insan emeğinin sosyalist temellendirmesini yapmıştır. Liberalist Locke’un görüşlerini tersten okumuştur.⁷³⁵

Tanyol, aynı yazısında, İşçi sınıfının Batı demokrasilerinde dışlanmasının, bir nevi yeni bir toprak kölesi haline getirilmesinin, bazı düşünürlerin Proudhon, Forurier gibi özel mülkiyete ve devlete karşı çıkmalarına neden olduğunu söyler. Ona göre, bu anarşistlere göre madem devlet, serveti elinde tutanların elindedir. O zaman bu devlet yıkılması gereken bir kurumdur. Marks ise kapitalizmin ekonomi politikasını yapmış ve bu yeni üretim biçiminde patronun nasıl işçinin emeğini sömürdüğünü, onun hakkını nasıl gasp ettiğini, matematiksel olarak ispat etmiştir. Madem ki mülkiyetin kaynağı emektir, madem ki siyasi hakimiyet mülkiyete sahip olanların elindedir. O zaman işçi sınıfı devlete hakim olmalıdır. Servetin kaynağı olan üretim araçları devlete ait olmalıdır. Bu anlayışta önemli olan seçim değil üretime katılımdır, yani emektir.⁷³⁶ Tanyol’a göre bazı anarşist filozofların gösterdiği tepki, işçi sınıfının dışlanması ve iktidarın burjuvazinin eline geçmesi

⁷³³Cahit TANYOL, “Zengin Fakir”, 29 Haziran 1962, s 2.

⁷³⁴a.g.m., 2.

⁷³⁵Cahit TANYOL, “Demokraside İki Yön”, 22 Haziran 1962, s 2.

⁷³⁶a.g.m., 2.

dolayısıyla gösterilen duygusal bir tepkidir. Devletin ortadan kaldırılması Tanyol'a göre şüphesiz düşünülmecek bir şeydir. Marks ise, kapitalizmde üretim süreçlerinde işçinin payını göstermiş ve bu emeğin karşılığını istemiştir.

Tanyol, *Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, isimli kitabında, Batı'da alt yapıda olan sosyal ve ekonomik değişimin devletin ve hükümet şeklinin değişmesini zorunlu kıldığını söyler. Bizde ise, hürriyet ve demokrasi hareketi üst yapıda bir aydınlar savaşı olmuştur. Halkın sosyal ve ekonomik yapısında hiçbir değişme olmaksızın Batı demokrasilerinin kalıpları ülkemizde bir mücadele konusu haline getirilmiştir.⁷³⁷ Yani bizde demokrasi mücadelesini yapacak bir sosyal taban, sosyal sınıflar olmamıştır. Bu yüzden demokrasi adına yapıldığı söylenen mücadeleler, hep üst yapıda, aydınlar arasında kalmış ve bu yüzden bir inanç çatışmasından ziyade bir rant çatışmasına dönüşmüştür. Bu yüzden de bizdeki siyasi partilerin çoğunun bir diğerinden ne farkı olduğu anlaşılamamıştır.

Tanyol, "Batı Demokrasileri ve Biz" başlıklı yazısında, bizim toplumumuzda Batılı anlamda bir sanayi devrimi yaşanmadığı için, bu devrimin bir ürünü olan burjuvazinin bizim toplumumuzda ortaya çıkmadığını söyler. Halbuki 100 yıldır arzuladığımız demokrasi bir burjuva demokrasisidir. Burjuva olmayınca demokrasinin de yaşaması zordur. Burjuvanın görevlerini bizde devlet yapmıştır. Özel girişimin kaynağı olan burjuvazi olmayınca, Batılı anlamda bir işçi sınıfı da bizde doğmamıştır. Bizde de zenginler vardır. Fakat her zengin burjuva değildir. "Ağa Han zengindir, ama bir burjuva değildir; burjuva hayatı yaşasa dahi." Burjuvazinin olmadığı bir ülkede demokrasiyi uygulamak ise ancak "Ağa Han"ların işine yaramıştır.⁷³⁸

⁷³⁷Bkz. (130), TANYOL, 263.

⁷³⁸Bkz. (731), TANYOL, 2.

Tanyol, “Zengin ve Fakir” başlıklı yazısında ise özetle, bizde sosyal sınıflar olmadığı için ortada bu iki sınıfın menfaat çatışmasına dayalı bir “kar” kavgası olmadığını söyler. Ona göre, Batı demokrasileri için bir anlamı olan temeller bizde olmayınca bizde demokrasi havada durmaktadır. Tıplı burjuva ve işçi kalıplarının da havada durduğu gibi. Bizde ırgat vardır. Ama ırgat işçi sınıfı değildir. İşçi modern bir deyimdir. Seri üretim sonucu oluşan sanayi de çalışan bir sınıftır. Patronla arasında üretimden kaynaklanan karın paylaşılması konusunda bir mücadelesi vardır. Fakir demek işçi demek değildir. İşçinin bir günlük kazancı ihtiyaçlarını karşılar. Fakirin ise bir günlük kazancı kendine yetmez. Bizde bu anlamda bir işçi sınıfına dayanan bir problem yoktur. Fakirlik sorunu vardır. Bunun yolu ise sanayi üretimini artırmak, daha fazla emeği istihdam etmektir. Tanyol’a göre fakirliği sona erdirmek, üretime dayalı bir ekonomi yerine borca dayalı geçici bir refah yaratmanın önlenmesinin tek yolu ise bir “aracılar demokrasisi” yerine bir “fakirler demokrasi”si kurmaktır.⁷³⁹ Tanyol’a göre bizde gerçek anlamda burjuva, ne de gerçek anlamda işçi sınıfı vardır. Aynen bizde feodalitenin olmaması gibi. Demokratik yönetimin dayandığı bu iki temel sınıf olmayınca bizdeki çatışma ve gerilimler havada kalmaktadır.

Tanyol, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, kitabında, Batı aydınları için önemli olan toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek iken, bizde önemli olanın devleti kurtarmak olduğunu iddia eder. Ona göre, Osmanlı aydınlarının en öncelikli hedefi, devleti kurtarmaktı. Bunun içinde devleti modern şartlara uyumlu hale getirmek gerekiyordu.⁷⁴⁰

Tanyol, “Demokrasi Kalıbı” başlıklı yazısında, bizim demokrasimizin, “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” düsturunda ifadesini bulduğunu söyler. Ona göre bu söz, dışarıdan alınmış bir kalıbı, bir kabuğu değil millete dayanan bir fikri içerir. Türk tarihinde önemli olan devletin şekli değildir. Önemli olan devletin halkın

⁷³⁹Bkz. (733), TANYOL, 2.

⁷⁴⁰Bkz. (130), TANYOL, 262.

devleti olması ve halk tarafından kurulması önemlidir. Devletin şekli elbette sömüreni koruyan, halkı sömürenler tarafından idare edilen bir şekil değildir.⁷⁴¹

Tanyol'a göre demokrasi, insanlara özgürlük sağlayan, sınıflar arası eşitliği amaçlayan, kurumlar ve kuvvetler dengesine dayanan, ideal bir rejimdir. İnsan yapısına en uygun rejimlerden biridir. Batı'da demokrasi fikri, belli bir tarihi sürece dayanmıştır. Önce, dini düşünüş biçiminin yerini bilimsel düşünce almış, mülkiyet düzeni değişmiş ve eşitlik fikri yayılmıştır. Bunun sonucunda ise iki sınıf ortaya çıkmıştır. Burjuva ve proletarya. Bu iki sınıf arasındaki mücadele demokrasilerin yönünü belirlemiştir. Gittikçe güçlenen burjuva işçinin üretimdeki payını elinden almak istemiş, karı tek başına sahiplenmek istemiştir. Bunun sonucunda ise sosyalist fikirler yayılmıştır. Bugün ki Batı demokrasileri, sosyal sınıflar arasındaki bir mücadeleye, bir dengeye dayanmaktadır. Halbuki bizde, bu sosyal dönüşümler yaşanmamış, Batılı anlamda bir burjuva veya işçi sınıfı oluşmamıştır. Bunun sonunda ise kurmaya çalıştığımız burjuva demokrasileri uygulanamamıştır. Burada çatışma, sosyal sınıflar arasında değil, rant kapmak isteyen gruplar arasında olmuştur. Bu da demokrasinin bizde neden başarısız olduğunu göstermektedir.

4.4.3.1. Siyasi Partiler

Tanyol'un ele aldığı konulardan biride demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan siyasi partilerdir. Tanyol, bizim toplumumuzdaki siyasi partilerle, Batı'daki siyasi partileri karşılaştırmaya çalışır. Tanyol, "Demokrasi Kalıbı" başlıklı yazısında, bu karşılaştırmayı yapar. Ona göre, Batı'da demokrasilerin temeli olan siyasi partiler bizde belli bir sınıfa dayanmadıkları için halkı parçalamaktan öte bir işe yaramamışlardır, yaramazlarda. Batı'da siyasi partiler bir sınıf iktidara geldiği zaman savunmasını yapmaktadır. Bu şekilde iktidarda olan partinin bir hakimiyet kurmasını engellemektedir. Bizde ise siyasi partilerin amacı bir zümre iktidarı kurmaktır. Halkı bir araç olarak görürler. Bizde siyasi partiler sadece "iktidara nasıl

⁷⁴¹Cahit TANYOL, "Demokrasi Kalıbı", 13 Nisan 1962, s 2.

geliriz?” sorusunu sormaktadırlar. Siyasi partilerin ihtirasları ülkeyi uçuruma götürmüş, Türkiye’de ordunun siyasete müdahale etmesine neden olmuştur. Türkiye’de siyasi partiler, Tanyol’a göre halk hakimiyetinin önündeki en büyük engellerdir.⁷⁴²

Tanyol, “Yanıtlar” başlıklı yazısında, bizde siyasi partilerin halkı politize ederek, halk tepkisini kullanarak iktidara gelmeye çalıştıklarını, iktidara geldikleri zamanda halkı unutup kendi menfaatlerinin hesaplarını yaptıklarını iddia eder. Ona göre, bizde halk, bilinçli olmadığı için, Batı’daki anlamda bağımsız bir birey olamadığı için kitle psikolojisi ile partilere oy vermekte ve siyasi partiler tarafından şartlandırılmaktadırlar.⁷⁴³ Dünyanın hiçbir ülkesinde eğer o ülkede demokrasi varsa, devlet imkanlarını kullanarak hırsızlık edenler affedilmez. Eğer biz de toplumsal ahlakı bozan rüşvet, suiistimal, devlet imkanlarını kendi menfaatlerine kullanma gibi kötü huylardan vazgeçmezsek, bunu şiddetle haykırmazsak, Cumhuriyet gibi demokraside bir gün laftan ibaret kalacaktır.⁷⁴⁴ Tanyol’a göre bizde demokrasiyi tabana yayacak güçlü bir demokrasi bilinci yoktur. Bizde birey de yoktur. Batılı anlamda, demokrasiyi ayakta tutacak sosyal temeller olmayınca demokrasinin uygulanması, son derece kötü sonuçlar göstermektedir.

Tanyol, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, kitabında, bizde Batı’da olduğu gibi birtakım sınıf kavgaları olmadığı için çok partili bir demokrasi, sosyal yapımıza uymaz. Tanyol’a göre siyasi partiler bizde ülkenin siyasi geleneklerini yozlaştırmaktan da öte, toplum üzerinde çok büyük tahribata neden olmuştur.⁷⁴⁵

Tanyol, “Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi” başlıklı yazısında, bir ülkede muhalefetin o ülkenin demokratik olgunluğunu göstereceğini söyler. Muhalefetin

⁷⁴²a.g.m., 2.

⁷⁴³Cahit TANYOL, “Yanıtlar”, Ekim 1984, s 72-80.

⁷⁴⁴Bkz. (726), TANYOL, 2.

⁷⁴⁵Bkz. (130), TANYOL, 22-23.

kalitesi, o ülkede rejimin kalitesidir. Bir ülkede demokrasinin yerleşmesi de, iktidar kadar muhalefetin görevidir. O ülkede rejimin işlemlerini sağlar. İktidar, muhalefete nazaran halka karşı sorumlulukları daha ağır olan bir konumdadır. Ülke idaresindeki zafiyetten muhalefet değil, iktidar mesuldür. Muhalefet, suçu iktidara atıp, işin içinden çıkabilir. Kötü bir muhalefet o ülkede demagoji vasıtasıyla, rejimi zayıflatır.⁷⁴⁶ Demokrasi, iktidar ve muhalefetin birlikte inandıkları ve mücadele verdikleri bir rejim olmalıdır. İktidar olmak adına eğer muhalefet, bazı ayak oyunlarına başvurur ve demokratik olmayan yöntemlerini kullanmaya kalkarsa, o ülkede demokrasi kültürü oluşamaz.

Tanyol, “İktidara Müsamaha...” başlıklı yazısında ise özetle, ülkede işleyen, gerçek bir demokrasinin, muhalefet ve iktidarın kendi üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelerine bağlı olduğunu söyler. Ona göre demokrasi, sadece iktidarın veya muhalefetin değil, her ikisinin birden demokrasinin şartlarını yerine getirmelerine bağlıdır. İktidar ve muhalefet kendi şahsi husumetlerini tahrik eder, şahsi kin ve nefretlerin ülke çıkarlarının üstünde tutarlarsa, o ülkede demokrasi işlemez.⁷⁴⁷

Tanyol’un siyasi partilerle ilgili görüşleri, demokrasi ile ilgili tespitlerini içermektedir. Bizde demokrasiyi tutacak bir sosyal taban olmadığı için, siyasi partilerin birbirinden farkı olmamıştır. Çoğu iktidara gelmek için her yolu denemiş ve devleti ve devlet ciddiyetini tahrip etmişlerdir. Yolsuzluk, rüşvet ve suiistimalleri devlet işlerinde kullanmışlardır. Tanyol’un bu tespitlerini bugün için doğrulamak sanırım zor olmayacaktır. Tabi, bu bir sıkıntı ise, Türkiye bu demokratik kültürü, bazı tecrübeleri yaşayarak öğrenecektir. Tanyol, buradan siyasi partisiz, kuvvetler birliği esasına dayanan bir devlet anlayışına ulaşmıştır. Bu da Hoca Kadri Efendi’nin formüle ettiği bir sosyalist devlet fikridir.

⁷⁴⁶Cahit TANYOL, “Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi”, 14 Temmuz 1955, s 2.

⁷⁴⁷Cahit TANYOL, “İktidara müsamaha...”, 12 Aralık 1956, s 2.

4.4.3.2. Sömürge Demokrasileri

Tanyol'un bu bölümde sömürge ülkelerde kullandıkları demokrasi oyunun nasıl işlediğine dair fikirlerini ele alacağız. Tanyol, “Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri” başlıklı yazısında, sömürgeci güçlerin sömürdükleri ülkelerde oynadıkları oyunlardan bir tanesinin de, hürriyet ve demokrasi gibi kalıpları kullanarak, o ülkenin idaresini kendi istedikleri tarzda yönetmeleri olduğunu söyler. Onlara bu sahnelenen oyunun adı demokrasidir, denir. Batılı ülkeler demokrasi ve halk iradesi kavramını kendi ülkelerinde başka, sömürdükleri ülkelerde başka anlamlarda kullanmışlardır. Hürriyet ve demokrasi, Türkiye gibi devlet bilinci çok yüksek ülkelerde silahsız işgalin bir aracı haline getirilmiştir.⁷⁴⁸

Tanyol, “Ah Şu Komünistler” başlıklı yazısında ise özetle, sömürü düzeni ilkelerini kendine rehber edinmiş olan liberal demokrasi ile sömürge ülkelerdeki demokrasi uygulamalarının birbirine benzemediğini savunur. Ona göre, sömüren ülkelerdeki liberal demokrasi ilkeleri sömürge ülkelerdeki demokrasi anlayışıyla aynı değildir. O ülkelerde sadece sömürüye hizmet ederler.⁷⁴⁹

Tanyol, “Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri” yazısında, sömürge ülkelerinde savunulan demokrasi, hürriyet gibi kavramların o ülkelerin tarihlerinden kaynaklanan bir anlamı olmadığını söyler. Çünkü demokrasi, Batı’da bir sınıf çatışmasına dayanır. Halbuki bu sınıflara sahip olmayan diğer toplumlarda ise, zümre diktatörlüğüne neden olur. Halk iradesi kavramının arkasına gizlenilerek, demokrasinin en önemli şartı olan fikir özgürlüğü kısıtlanarak, bu ülkelerde sömürgecilerin çıkarlarına hizmet eden bir demokrasi uygulanır. Zulmü halk adına işlemek, bir sınıf adına işlemekten daha korkunçtur. Sınıf bilincinin olmadığı ülkelerde “halk iradesi” terör ve cinayetlerin nedeni olmaktadır. Bu tür ülkelerde aydınlar da bilerek veya bilmeyerek Batılı tarzda bir demokrasiyi savunarak,

⁷⁴⁸Bkz. (594), TANYOL, 16.

⁷⁴⁹Cahit TANYOL, “Ah Şu Komünistler”, 28 Mart 1970, s 22.

sömürgecilere hizmet etmektedirler. Böyle ülkelerde devlet yavaş yavaş sömürgecilerin hizmetine girer. Ordu zayıflar. İdare halka yabancılaşır.⁷⁵⁰

Tanyol'a göre bizde aydınlar, hatta sosyalistler ve sosyalist kuruluşa sahip partiler bile farkında olmadan sömürge demokrasilerini savunmaktadırlar. Bu sömürge demokrasileri Amerika tarafından icat edilmiştir. Sömürdükleri ülkelerdeki halk uyanmasın diye de sömürgecilik, hürriyet, demokrasi gibi kalıpların arkasına gizlenmektedir. Demokrasi sanılan bu sahte demokrasi anlaşılamazsa, memleketi kurtarmak mümkün olmayacaktır.⁷⁵¹

Tanyol'a göre sömürge demokrasilerini bir türü de "sosyal demokrasi"lerdir. Batı'da burjuva işçi sınıfının kendi kurduğu düzeni değiştirmemesi için, işçi sınıfına da sömürden pay vermiş ve onu orta sınıf düzeyine çıkarmıştır. Böylece onu da sömürüye ortak etmeye çalışmıştır. Böyle ülkelerde ister sosyalist ister komünist partiler olsun, her ikisinin de amacı sömürden pay almaktır. Bunun adına da "sosyal adalet" derler. Sosyal adaleti savunan bütün solcular gerçekte emperyalizmin ekmeğine yağ sürmektedirler.⁷⁵²

Tanyol, sömürge ülkelerdeki demokrasi kavramının sömüren güçlerin, sömürüyü gizlemek için kullandıkları bir araç olduğunu iddia etmektedir. Onlar kendi uyguladıkları demokrasiyi değil, sömürülen ülkelere ait bir demokrasi formülü geliştirirler. Hep maskeleri demokrasi ve insan haklarıdır ama gerçekte niyetleri o ülkeyi sömürmektir.

⁷⁵⁰Bkz. (594), TANYOL, 16.

⁷⁵¹a.g.m., 16.

⁷⁵²Bkz. (130), TANYOL, 264.

4.4.3.3. İdeal Demokrasi

Tanyol'a göre ideal bir demokrasi nasıl olacaktır? Tanyol, "Modern Organize Kuvvetler" başlıklı yazısında, modern ve ilerici bir demokrasiye kavuşmak için, menfaatlere, iftira ve demagojilere imkan vermeyen, mütesanit bir basın ahlakına, meslek kuruluşlarının kuvvetlenmesine, işçi kitlelerinin organize edilmesine, bir aydın önderler sınıfının yaratılmasına ihtiyaç olduğunu savunur. Bunlar otoriteye karşı, organize kuvvetlerin temelini teşkil eder.⁷⁵³

Tanyol, *Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, kitabında, "İçinde çelişki olmayan, aralarında çatışma olmayan, sınıfsızlığın sınıf olduğu bir sosyal ortamda gerçekten demokrasi söz konusudur" der. Bu demokrasi, halk demokrasisidir. Burjuva demokrasisi bir kuvvetler dengesidir. Gerçek demokrasi ise halk iradesine dayalı olan, halk demokrasisidir.⁷⁵⁴

Tanyol, "Halka Doğru" başlıklı yazısında, gerçek demokrasinin, bir zümre veya grubun çıkarlarını savunup, menfaat temin etmek yerine halka dayanan, halkı anlayan, halkla beraber bir demokrasi olması gerektiğini söyler. Ona göre, hürriyet ve demokrasi ancak halkı görmek, onun ihtiyaçlarını temin etmek, onun için gerekli iş imkanları açmak, üretimi çoğaltmakla mümkündür. Halkın ihtiyaçlarını gidermeye, halkın mutluluğunu gözetmeye çalışan bir demokrasi, gerçek demokrasisidir.⁷⁵⁵

Tanyol, *Şeriat ve İrtica*, kitabında, gerçek demokrasinin, demokratik hakların özgürce kullanılmasına dayanan bir sistem olduğunu söyler. Ona göre bu haklar, bir bakıma doğal haklardır. Bu haklar;

⁷⁵³Cahit TANYOL, "Modern Organize Kuvvetler", 7 Nisan 1953, s 2.

⁷⁵⁴Bkz. (130), TANYOL, 262.

⁷⁵⁵Cahit TANYOL, "Halka Doğru", 25 Mayıs 1962, s 2.

1. Bireyin düşüncesinde özgürlük,
2. Bireyin eyleminde özgürlük,
3. Bireyin çalışmasında ve emek hakkında özgürlük,
4. Bireyin devleti tayin hakkı ve genel irade kavramının doğuşu

Demokrasi bireyin ağırlık kazandığı ve onun özgürlük alanının oluştuğu sınırlara müdahale edilmemesini şart koşar.⁷⁵⁶

Tanyol'a göre gerçek demokrasi bir zümre veya sınıfın menfaatlerini savunan bir demokrasi değil, halkın çıkarlarını koruyan, halka eşit yaklaşan bir demokrasidir.

4.4.4. Bir Sosyalist Devlet Denemesi:Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu

Cahit Tanyol'un önerdiği yönetim modeli Hoca Kadri Efendi'nin bu asrın başında formüle ederek Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için önerdiği, partisiz parlamento fikridir. Tanyol Hoca Kadri Efendi ile ilgili ilk yazısını Cumhuriyet gazetesinde "Tanımadığımız bir Türk idealisti, Hoca Kadri Efendi" başlığıyla 26 Mayıs 1956 yılında yayınlamıştır. Bu yazı beklenen ilgiyi görmemişti. Demokrat Parti'nin yönetiminden kaynaklanan zafiyetin ortaya çıkışı, çok partili hayatla ilgili bazı soru işaretlerinin çoğalmasına neden olmuştu. Böyle bir dönemde Tanyol 1959 yılının Mart ayında bir yazı dizisi olarak Hoca Kadri Efendi'yi ve Onun partisiz parlamento fikrini yeniden ele aldı. Beklenmedik bir alaka ile karşılaştı. Ahmet Emin Yalman, bu konuyla ilgili bir başmakale yayınladı. Tanyol'a göre ülkenin değişik kesimlerinden ve hatta bazı ülkelerden bile yazıyı destekleyen mektup ve yazılar geliyordu. İhtilalin ayak seslerinin işitilmeye başlandığı bu dönemde bu fikir siyasetçilerden beklenen karşılığı görememişti. 1961 yılında Hoca Kadri Efendi'nin partisiz parlamento fikir yeniden gündeme gelmişti. Zamanın önemli gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman, Tanyol'a gelip bu fikrin herhangi bir yerde daha önce uygulanıp uygulanmadığını sormaktaydı. Tanyol ise cevabında bu fikrin

⁷⁵⁶Bkz. (77), TANYOL, 118.

uygulandığı en güzel örneğin Mustafa Kemal'in kurduğu meclistir demişti. Tanyol'a göre Atatürk'ün devletçiliğe ait planının Hoca Kadri Efendi'nin partisiz parlamento fikri sayesinde başarıya ulaştığıydı. Yalman ise bu fikri Sosyalist bir devlet denemesi olarak algılamıştı.⁷⁵⁷

Tanyol bu fikirlerini daha sonra 2003 yılında bir kitap halinde yayınlamıştır. Kitapta hem Hoca Kadri Efendi ve hayatı uzun uzadıya anlatılmakta, hem de onun fikirlerinin aradan geçen yıllar içerisinde ne kadar doğru çıktığı örneklerle ifade edilmektedir.

Tanyol; bana ilk defa Hoca Kadri Efendi'den bahseden Yahya Kemal olmuştu, der. Yahya Kemal Hoca Kadri Efendi için; “O faziletin ta kendisi idi” demiştir. Onun ne derece mücadelecisi, yenilmez, sağlam karakterli biri olduğunu anlatmıştır.⁷⁵⁸

Peki ama kimdir bu Hoca Kadri Efendi. Tanyol şöyle anlatıyor onu.

“O Koniçe kırlarında koyunlarını otlatan bir Boşnak çoban idi. Bir gün sürülerini bıraktı şehre indi. Milletten fazilet çobanı olmak istedi. Yarım asırdan fazla bir süre sürgün yaşadı. Koyun çobanı iken yediği ak ekmeği bulamadı. Kurtlar sürüye çoban oldu. Bağırды. Sövdü. Paris'te aç öldü. Adını bilen, mezarını gören olmadı. İşte Hoca Kadri Efendi'nin hayat hikayesi.”⁷⁵⁹

Bosna Hersek'li bir koyun çobanıdır, Hoca Kadri Efendi. Sultan 5. Murat'ın tahta çıkmasından birkaç ay önce Bosna Hersek'ten İstanbul'a gelir. Koniçe'de bir çobanken İmparatorluğun başkentine gelir ve Türkçe öğrenir. 26 yaşında öğretmen okulundan diploma alır. On altı sene rüştiyede hocalık yapmıştır. Türkçe, Arapça,

⁷⁵⁷Bkz. (93), TANYOL, 21.

⁷⁵⁸Cahit TANYOL, Hoca Kadri Kimdir I, 1 Mart 1959, s 2.

⁷⁵⁹Cahit TANYOL, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu III, 3 Mart 1959, s 2.

Farsça ve Fransızca'yı yirmi yaşından sonra öğrenmiş. Abdülhamit istibdadına karşı Mısır'a firar etmiş. Bir süre Mısır'da gazete çıkardıktan sonra Paris'e yerleşmiş. Burada kaldığı yıllarda Abdülhamit düzenine muhalif olarak faaliyette bulunan Jön Türklerin yakından tanıdığı, değer verdiği bir isim olmuştur. Fakat o bu tür şeylere itibar göstermemiş, 1910 yılında "Sarayih" (Aydınlıklar, açık seçik düşünce) adlı eserini yayınlamıştır. Bu eserde çatırdamaya başlayan imparatorluğun kurtuluş reçetelerini sıralamıştır Hoca Kadri Efendi. Bu önerdiği düzenin temelinde ise partisiz parlamento fikri vardır. Cahit Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin 1910 yılında imparatorluğun yıkılacağını gördüğünü ifade eder.⁷⁶⁰ Hoca Kadri Efendi İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Paris'te yaşayan bir çok aydının İstanbul'a dönmesine rağmen, o İstanbul'a dönmez. İttihatçıların ülkeyi daha kötü karanlıklara götüreceğinin farkındadır. Bunu sık sık onlara da söylemektedir. Paris'te yoksulluk içerisinde imparatorluğun batışını göre göre 1918 yılında Türkiyeli bir kundura tamircisinin evinde ölür.

Tanyol'un iddialarından biri de Hoca Kadri Efendi'nin önerdiği değişikliklerin ve partisiz parlamento fikrinin Mustafa Kemal devrimleriyle aynen hayata geçirildiği iddiasıdır. Sanki Mustafa Kemal bu çözüm önerilerini okumuş ve bunları hayata geçirmiştir. Hatta Tanyol bazı belgelerden yola çıkarak Mustafa Kemal'in Hoca Kadri Efendi'yi Paris'e yapmış olduğu bir gezide görmüş olabileceğini iddia etmektedir. Nitekim delil olarak ta 28 Eylül 1910 tarihinde Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu bir resmi gösterir. Resimdekilerden birinin de Hoca Kadri Efendi olabileceğini iddia etmektedir. Hoca Kadri Efendi'nin hiç kimsede bir resmi olmadığı için bu tezini tam olarak ispat edememektedir.⁷⁶¹

Hoca Kadri Efendi neyi savunmuştur? Onun imparatorluğun batışını önlemek için sunduğu çözüm önerileri nelerdir? Tanyol bunları şöyle sıralar:

⁷⁶⁰a.g.m., 2.

⁷⁶¹Bkz. (93), TANYOL, 44.

1. Hilafetin kaldırılması,
2. Saltanatın meşru olmaması,
3. Gericiliği ve tutuculuğu kökünden tasfiye, medreselerin ıslahı ve tekkelerin kapatılması,
4. Kılık kıyafet devrimi,
5. Kadınların seçme hakkının verilmesi,
6. Efendi, bey, paşa, ağa unvanlarının kaldırılması,
7. Şeyhülislamlık makamı yetkilerinin sadece dinsel alanla sınırlandırılması,
8. Vakıfların kaldırılması ve gelirlerinin Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesi,
9. Partisiz parlamento,
10. Ayan Meclisi'nin (senato) kaldırılması,
11. Milletvekillerinin maaşlarının seçildikleri bölge tarafından ödenmesi,
12. Meclis başkanlığının kaldırılarak yerine 'sıra usulü'nün konulması,
13. Almanya'nın çıkarları uğruna savaşa sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan devletin, ittihatçıların elinden kurtarılması için Sultan Reşat'a yazdığı layiha,
14. Doğu ahlaksızlığının kaynağı olan eski edebiyatın okutulmasının yasaklanması,
15. Ehlisünnet ulemasının eleştirisi,
16. İbadetlerde kaza ve kaderle ilgili duaların yasaklanması,
17. Boşanmanın mahkeme kararıyla olması ve tek kadınla evlenmenin meşru hale getirilmesi ⁷⁶²

Hoca Kadri Efendi'nin Tanyol tarafında takdir edilen bir yönü de onun incelediği konuları ele alırken milli bir hassasiyet taşımasıdır. Tanyol kendisi de bu tavrın taraftarlarından. Aktarmacılığı, kopyacılığı şiddetle eleştirir. Aktarmacılığı eleştirirken şöyle diyor:

⁷⁶²a.g.k., 48.

“Aktarmacılık iliklerimize kadar öylesine işlemiş ki her alanda bir tür düşünme dumuruna uğramış gibiyiz. Bu yüzden ülke sorunlarına yanıt arayan insanları belleklerimiz ve düşünme dünyamızın dışına itmişiz. Bir felsefe, duygu dünyamızı bütünüyle kuşatan bir edebiyat, bir sanat tarihimiz yok... Ülkenin aydınları dışarıdan eğreti fikirlerin peşine düşecekleri yerde, içinde buldukları topluma kulak verdikleri zaman o ülkede bir düşünce geleneği oluşur.”⁷⁶³ Hoca Kadri Efendi içinde şöyle diyor Tanyol: “ Hoca Kadri Efendi meşrutiyet ve onun temeli olan parlamento meselelerini tartışırken bu konu ile ilgili tek bir Avrupa düşünürünün adını anmıyor. Sadece Avrupa parlamentolarının taklit suretiyle bizde vücuda gelecek mebusan meclisinin tehlikeli olduğunu, her meseleyi yalnız ve yalnız Türklük ve Osmanlılık açısından düşünmek gerektiğini ileri sürüyor”.⁷⁶⁴

Tanyol’a göre Hoca Kadri Efendi 1910 yılında Atatürk devrimlerinin de temeli olacak olan laik bir devleti savunmuştur. Hoca Kadri Efendi, laikliğin temeli olan din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını savunmakla kalmayıp, bütün yetki ve sorumluluğun parlamentoda olduğunu da iddia ediyor. Dini reisler seçimle gelmeli, İslam dini içerisinde bir takım reformlar yapılması gerektiğini de savunmaktadır Hoca Kadri Efendi.⁷⁶⁵

Tanyol’un kendi siyasi görüşlerinde de önem verdiği bir konu olan “devletin önceliği” konusu Hoca Kadri Efendi tarafından da savunulmaktadır. Nitekim bu ilke Atatürk devrimlerinin de temelini oluşturmuştur. Devleti eskiden hanedanlık temsil ederken yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde bu yetki ve sorumluluk meclise devredilmiştir. Mustafa Kemal’in “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” görüşü de bunu açıkça ifade etmektedir. Nitekim Tanyol’a göre Mustafa Kemal’in bize emanet

⁷⁶³a.g.k., 5.

⁷⁶⁴a.g.k., 56.

⁷⁶⁵a.g.k., 71-73.

bıraktığı meclis sonradan iktidar partilerinin birer oyuncuğu olmuştur. Vekiller parti liderlerinin birer kuklası olmuştur. Meclisle alay edilmiş, vekiller Adnan Menderes tarafından “odun” mertebesine indirilmiştir. Vekiller pazarı kurulmuş, milletvekili olmanın en gözde yolu halkı aldatmak olarak görülmüştür.⁷⁶⁶

Tanyol Hoca Kadri Efendi'nin partisiz parlamento fikrini de savunur. Hoca Kadri Efendi'ye göre demokrasinin yozlaşmasının tek nedeni siyasi partilerdir. Siyasi partiler genel iradenin gerçekleşmesi için zorunlu olan toplumsal sağduyuyu ortadan kaldırır.⁷⁶⁷ Tanyol'a göre bizde çok partili bir hayatın yıkıma neden olmasının temelinde batıdaki gibi birtakım sınıf kavgalarının bizde yaşanmaması vardır. Bizde siyasi partilerin temeli olan sosyal sınıflar yoktur. Çok partili bir demokrasi batının sosyal yaşamına uyar, fakat bize uymaz. Çünkü bizde bu tür sosyal sınıflar yoktur. Burjuvası olmayan bir toplumda nasıl burjuva ideallerini savunmak bizi yıkıma götürdüyse, çok partili bir hayatta bizi yıkıma götürecektir.⁷⁶⁸

Hoca Kadri Efendi'nin savunduğu partisiz parlamento, Tanyol'a göre, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurmuş olduğu Büyük Millet Meclisi'nin bir benzeridir. Kuvvetlerin birliği, bütün yetkilerin Millet Meclisi'nde toplanması esasına dayanıyor. Tanyol'a göre savunulan bu fikir bugünde aynı ölçüde geçerlidir. Bu fikirler tekrar Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin temellerine dönmek açısından da gereklidir. Doksan küsur yıl önce savunulan bu fikir bugünde kurtarıcı bir düşünce olma hüviyetini korumaktadır.⁷⁶⁹

Hoca Kadri Efendi'ye göre milletvekillerinin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesinin kaldırılmasıdır. Bu vekillerin hükümetin nüfuzuna girmesine neden olmaktadır. Bunun yerine milletvekilleri seçildikleri bölgeden toplanacak parayla bu maaşlarını almalıdırlar. Böylece kendilerini seçen insanların menfaatlerini

⁷⁶⁶a.g.k., 23.

⁷⁶⁷a.g.k., 22.

⁷⁶⁸a.g.k., 23.

⁷⁶⁹a.g.k., 87-88.

savunmaları da sağlanmış olur. ⁷⁷⁰ Milletvekillerinin partisiz olması aynı zamanda onların tarafsız olmasını da sağlayacaktır. Ülkeyi ilgilendiren bir konu hakkında milletvekilleri parti liderlerinin verdiği kararlara göre değil, kendi vicdanlarının sesine kulak vererek oy vereceklerdir. Böylece halkın ve ülkenin menfaatine olmayan bir kanunun meclisten geçmesi de böylece engellenecektir. Parti liderlerinin emir kulu olmaktan çıkmış bir parlamento da halk nezdinde tekrar itibarlı bir kurum olacaktır. ⁷⁷¹

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin savunduğu partisiz parlamento fikri için şöyle der:

“ Hoca Kadri Efendi politik çözümler için tek çıkar yolun halkın seçtiği “parlamento” olduğunu öne sürüyordu. Böylece bu düşüncesinin odaklanması gerektiği nokta, bu parlamentonun nasıl oluşacağıydı. Bu onu halkın iradesini, özlemini ve mutluluğunu yansıtan bir seçim sistemine götürdü. Öyle bir seçim sistemi ki, onda seçilen milletvekili ne padişahın ne hükümet başkanının ne de parti başkanının emir kulu olsun. Seçenle seçilen arasında bir üçüncü etken olmasın.” ⁷⁷²

Tanyol'un Hoca Kadri Efendi'nin “Sarayih” adlı eserinden etkilenerek savunduğu devlet yönetimi özetle, kuvvetlerin birliği esasına dayalı, milletvekillerinin bağımsız olarak seçildiği, tüm yetkilerin mecliste olduğu, partisiz bir parlamentodur. Bu devlet sisteminin de Mustafa Kemal'in de uyguladığı ve devleti kurtaracak tek model olduğunu savunur. Bu model bir yönüyle bize sosyalist devleti, bir yönüyle de faşizmi çağrıştırmaktadır. Tanyol bu modelin bir faşizm olmadığını savunsa da aradaki fark çok talidir. Demokrasinin, insan hakları, örgütlenme özgürlüğü, siyasal partiler gibi temellere dayandığı günümüzde bu

⁷⁷⁰Cahit TANYOL, Hoca Kadri Efendi'nin Paramentosu IV, 4 Mart 1959, s 2.

⁷⁷¹Cahit TANYOL, Hoca Kadri Efendi'nin Paramentosu V, 5 Mart 1959, s 2.

⁷⁷²Bkz. (93), TANYOL, 6.

görüşlerin uygulanması şüphesiz zordur. Küreselleşen dünyada, çoğulcu demokrasinin evrensel bir kriter olarak konulduğu, “Kopenhag Kriterleri” gibi evrensel kriterlerin çağdaş değerler olarak savunulduğu günümüzde, Tanyol’un “partisiz parlamento” fikri şüphesiz pek yankı yapmayacak bir fikir olarak kalacaktır. Ama Tanyol’un eleştirdiği, vekillerin saygınlığının azalması, meclisin itibar kaybetmesi, çok partili hayatın yağmacılığın ve talanın bir diğer adı gibi algılanması bağlamında yaptığı eleştiriler, şüphesiz haklıdır. Yapılması gereken bu eleştirilere kulak vermek ve saygın bir parlamentoya ulaşmaktır.

5.DİN SOSYOLOJİSİ

Bu bölümde önce din olgusunun tanımını yapmaya çalışıp, daha sonra da din sosyolojisinin, kuramsal çerçevesini çizmeye çalışacağız. Din sosyolojisi alanında özellikle, Wach, Günter Kehr, Max Weber, Ian Thompson, Emile Durkheim gibi din sosyolojisi alanında önemli çalışmalar yapmış isimlerin görüşlerini inceleme konusu yapacağız. Sonraki bölümlerde ise Tanyol'un din olgusunu nasıl ele aldığını çözümlenmeye çalışacağız. Tanyol'un dini ele alırken, din ile büyü arasında varolan geleneksel tartışmayı da içine alarak, dinin ve büyü köklerine gitmeye çalışacağız. Türk İslamı ve bunun gerisindeki Şamanizm izlerinin, Tanyol tarafından ele alınış biçimini de çözümleneceğiz. Bazı güncel tartışmaları da Tanyol'un nasıl değerlendirdiği bu bölümde ele alınacak konulardandır. Tanyol'un olaylara bakış tarzı ve olguları ele alış biçimindeki farklılıkları, özel tutumları göstermeye çalışacağız. Sonraki bölüm içerisinde ise, bugün de siyasetçilerin ve toplum kesimlerinin tartıştığı bir konu olan laikliğin, Tanyol tarafından nasıl ele alındığı ve nasıl çözümlendiği görülecektir. Gerçek İrticanın ne olduğu, İrticanın asıl nerede durduğu konuları da Tanyol'un çözümlenen incelemeleri arasında yer alacaktır. Tanyol'un bütün bu tartışmalara sunduğu çözüm önerileri şüphesiz önemli ve dikkat çekici olacaktır. Bu alanda, Türkiye'de en önemli sosyologlardan biri olan Tanyol'un çözümlenmesi, incelenmesi, Türkiye'de bazı tanım ve kavramların netleşmesine de yardımcı olacaktır diye umuyoruz.

5.1.Din Olgusu ve Din Sosyolojisi

Din, insan toplumunun en önemli manevi bağlarından, toplumsal sembol ve semboller örüntülerinden biridir. Dini bir olgu olarak ele alan din sosyolojisi, Türkiye'de genellikle ihmale uğramış bir alandır. Bu alanda yapılan çalışmaların sayısı yetersizdir, denilebilir. Bunda, uzun süre pozitivist ve materyalist bir bakış

açısıyla dinin değerlendirilmesinin etkisi büyüktür. Dine, sosyolojik bir olgu olarak incelenmesi, bu bakış açısının kısmen etkisini kaybetmesi ile başlamıştır. Bugün, din olgusu yeniden sosyolojik incelemelerin odak noktalarından birisi haline gelmiştir.

Din sosyolojisinin en önemli kuramcılarında biri olan Wach'a göre; çağdaş medeniyetin uğradığı felaketin ışığı altında, geçmişte ve günümüzde dinin oynadığı rolün tam bir idraki, çok büyük bir öneme sahiptir. Denilebilir ki, dinlerin karşılaştırmalı araştırması sahasında dahilerin büyük bir kayıtsızlık havası içerisinde sergiledikleri dönem sona ermiştir.⁷⁷³

Dinin kesin bir tarifini yapmak zordur. Yüzlerce din tarifi rahatlıkla yapılabilir. Dinin, evrensel olması, çok değişik kalıplarda ortaya çıkması, homojen olmaması, yeterince geniş, ama bir o kadar da açık bir tarif bulmayı hemen hemen imkansız kılmaktadır. J. M. Yinger'e göre din, "bir grup insanın, hayatın sırlarına ulaşmayı arzu ettikleri ümitler ve inançlar sistemi"dir.⁷⁷⁴ G. Mensching'e göre ise, "din, insanın kendi tecrübesiyle mukaddese ulaşması"dır.⁷⁷⁵ J. Wach'a göre ise; "din kutsalın tecrübesidir". Dinin bu şekilde anlaşılması dini tecrübenin objektif özelliği üzerinde ısrar etmekte ve onun yalnızca sübjektif (yanıltıcı) tabiatı üzerinde ısrar eden psikolojik nazariyelere karşı koymaktadır.⁷⁷⁶ Hegel'e göre din, mutlak ruhun veçhelerinden biridir.⁷⁷⁷ Saint Simon dini, ilim tarafından sınanması mümkün olmayan inanç nazariyesi olarak görür.⁷⁷⁸ Emile Durkheim'e göre ise din, mukaddes şeyler, yani atılan ve yasaklanan şeyler konusunda inanç ve fiil arasındaki dayanışmayı esas alan bir sistemdir; ve bu inanç ve fiiller, bunlara inanan kişileri kilise denen ahlaki bir toplulukta bir

⁷⁷³Joachim WACH, Din Sosyolojisi, 29.

⁷⁷⁴Günter KEHRER, Din Sosyolojisi, 7.

⁷⁷⁵a.g.k., 11.

⁷⁷⁶Bkz. (773), WACH, 37.

⁷⁷⁷a.g.k., 39.

⁷⁷⁸Bkz. (774), KEHRER, 18.

araya getirirler.⁷⁷⁹ Durkheim, sosyal hayatın ancak değerler paylaşılır ve toplum tutarlı bir birlik içerisinde bütünleşirse var olabileceğine inanmıştır. Bu “değer birliği”ne kuşaktan kuşağa aktarılan, sık sık pekiştirilen ve meşrulaştırılan ortak değerler vasıtasıyla ulaşılır. Din, bu sürecin en önemli unsurudur ve sadece insanların birliğini sağlayan inanç ve uygulamalar meydana getirmekle kalmaz, aynı zamanda insanların, dünyayı yorumlayabileceği ve ona anlam verebileceği “anlama kategorileri” ortaya koyar.⁷⁸⁰

Berger ve Luckman, dini; insanların, kendisi vasıtasıyla gördükleri, yorumladıkları, iletişim kurdukları, anladıkları ve hayatlarına anlam kazandırdıkları anlam sistemleri (*meaning systems*) oluşturma süreci olarak tanımlarlar. Çünkü her toplum kendi dünyasını ve kendi anlam sistemlerini oluşturur; her toplum zorunlu olarak dinidir. Bu anlamda sisteminin Marksizm ya da Hıristiyanlık olması önemli değildir.⁷⁸¹ Karl Marks’a göre din aslında sınıfları sömürme ve baskının bir aracıdır. Toplumda hakim konumda olanlar –zenginler ve fakirler arasında sömürü ilişkisini maskeleyecek, gizleyecek ve meşrulaştıracak birtakım gerekçeler ve inançlar ortaya koyma yoluyla bu sömürüyü gizleme araçlarına ihtiyaç duyarlar. Din, dünyanın Tanrı vergisi ve bu yüzden değiştirilemez olduğunu iddia etmesinden dolayı bu süreçte olumsuz bir iş görmektedir. Din aynı zamanda ölümden sonra ebedi mutluluk vaadiyle, baskının, ıstırapın hissedilmemesine hizmet eder. Din, ölümden sonra bir kurtuluş vaat ederek, ıstırap çekmeyi bir erdem kılarak ve tabiatüstü bir müdahale ümidi sunarak, sömürünün getirdiği acıya hafifletmeye hizmet eder.⁷⁸²

Din sosyolojisi, sosyolojinin önemli inceleme alanlarından biridir. Din sosyolojisi, ancak dinlerin ilmi araştırmalara açık sosyal vakalar olarak anlaşılması halinde düşünülebilir. Batı toplumlarında dinin kural koyucu gücü tartışılabilir olduktan sonra, dini fenomenlerin araştırılması ilahiyattan kopabilmiş ve bu işi tecrübi ilimler üstlenebilmişlerdir. Bir sosyologu din, sosyal bir fenomen olması

⁷⁷⁹Nurettin Ş. KÖSEMİHAL, *Sosyoloji Tarihi*, 191.

⁷⁸⁰Ian THOMPSON, *Odaktaki Sosyoloji*, 13.

⁷⁸¹a.g.k., 21.

⁷⁸²a.g.k., 16.

halinde ilgilendirmektedir. Din sosyolojisinin incelediği şey, insanın dinden kaynaklanan sosyal faaliyetleridir. Din sosyolojisi dini, içtimai yapılara indirgeyebilir mi, yoksa dinin metafizik menşeyini kabul etmek mecburiyetinde midir, şeklinde eskiden beri tartışılan bir sorusu bulunmaktadır. Fakat bu sorunun çözümü mümkün değildir.⁷⁸³

Berger ve Luckmann'a göre din sosyolojisi, insanların dünyayı algılamasını sağlayan inanç formlarının tümüyle ilgilenmelidir. Din sosyolojisinin yapılması gereken şey; insanın anlam arayışına ve olayları açıklamasına rehberlik eden inanç alanlarını keşfetme ve açıklama çabası içerisindeki bilgi sosyolojisi ile bütünleşmektir.⁷⁸⁴

Din sosyolojisinin konusu, dini maksatlı özel cemiyetleşmeler ve insanların din kaynaklı sosyal davranışlarıdır. Din sosyolojisi araştırmaları içinde üç konu öne çıkmıştır:

1. Dinlerin doğuşunun sosyal sebeplerini ortaya çıkarmak. Bu konu bilhassa 19. yüzyılda ve özellikle H. Spencer, B. Taylor, K. Marks'da ve de E. Durkheim'de ön planda idi.
2. Kilise cemaatlerinin dini ve sosyal hayatı. Bu dal, “gerçek” din sosyolojisinden, çok kere, kilisenin durumu ile ilgili araştırmalar başlığı ile ayrılır. En önemli temsilcisi G. Le Bras'dır.
3. Din ile “dünyevi” toplum arasındaki karşılıklı tesirler. Bu konu 20. yüzyılın başında M. Weber tarafından ele alınmış, J. Wach ve G. Mensching'in çalışmalarıyla devam ettirilmiştir.⁷⁸⁵

⁷⁸³Bkz. (774), KEHRER, 7.

⁷⁸⁴Bkz. (780), THOMPSON, 84.

⁷⁸⁵Bkz. (774), KEHRER, 8.

İlk olarak bir din sosyolojisi tasarlamak şerefi Max Weber'e nasip olmuştur. Onun eserlerinden Kalvinizm incelemesinde, dinlerin metodik sosyolojisine yaptığı katkıları, din sosyolojisinin gelişmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.⁷⁸⁶ Max Weber, sosyolojik ve ekonomik materyalizmin tek yanlı peşin tasavvurlarına karşı duranların ilki olmuş ve o, “bir dini tutumun karakteristik özelliğinin, sadece bir sosyal tabakanın tasviri olarak tezahür eden toplumsal durumunun fonksiyonu olabileceği ve buna göre bu tutumun yalnızca onun “ideolojik” anlatımı veya maddi ve manevi menfaatlerinin yansıması olacağı şeklindeki açıklamaya şiddetle reddetmiştir.⁷⁸⁷

Max Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalist Ruhu” isimli meşhur incelmesinde dini mezheplerin sosyal incelemesini yapar. Weber'in hareket noktası, mezheplerin sosyal sınıflara dağılışında eşitlik olmadığı tespiti: Protestanlar arasında “sermaye” ve “modern işletme” bakımından açık bir üstünlük söz konusudur. Katolik devletler, Protestan olanlara göre iktisadi yönden daha geri durumdadırlar. Weber'e göre bunun sebebi, rasyonel iş için, rasyonel olmayan itici güçlerin harekete geçirilmesinde aranmalıdır. Püriten Protestanlığın ekonomideki rasyonalizminin anahtarı, püritanist ilahiyatıdır. Weber, kapitalizmi; insanın genel bir karakter özelliği olarak değil, bütün tarihi olaylar gibi bir kerelik özelliğine sahip bir fikri prensip olarak görür.⁷⁸⁸

Weber, dünyanın rasyonel algılanmasının doğal sonuçlarından biri olarak dini açıklamaların ve inançların toplumsal önemini kaybetmeye başlaması olarak görür. Weber yeni düşüncelere uygun olarak değişen ve gelişen olaylarla birlikte “dünyanın büyüünün bozulduğunu” ve doğa-üstü'nün artık önemini koruyamayacağını söyler. Önceleri doğa-üstü güçlerle açıklanan harikulade olaylar günümüzde bilimsel açıklamalara muhataptır ve hakim görüş, tüm olayların bu rasyonel sistem vasıtasıyla

⁷⁸⁶Bkz. (773), WACH, 25.

⁷⁸⁷a.g.k., 35.

⁷⁸⁸Bkz. (774), KEHRER, 28.

açıklanabilir olduğu şeklindedir. Bütün bunlara rağmen Weber, din olmadan bireylerin amaçsızlaşacağını da vurgular.⁷⁸⁹

Wach, Din Sosyolojisi isimli eserinde özetle, dinin, toplumsal yönlerinin incelenmesi peşin yargılara sahip olmaksızın “*sine ira ac studio*” olarak incelenmiş olaylara uygulanan tarafsız ve objektif bir çalışma istediğini savunur. Ona göre; her şeye rağmen bazı prensiplerin gözetilmesi gerekir. Zorunlu ilk şart, dini tecrübenin zenginliği ve engin çeşitliliğin, tam hakkı verilerek tasdik edilmelidir. İkinci olarak da dini tecrübenin çeşitli tarihi tiplerinde aranıp bulunması gerektiği hususunu içermektedir. Başka bir deyişle, araştırmamızın konusunu tek bir din -bizim dinimiz veya bizce bilinen birisi- ile sınırlamak isteyen her teşebbüs bizi eksik ve kusurlu sonuçlara götürmek tehlikesi ile karşı karşıyadır.⁷⁹⁰

Wach’a göre; dini olaylar, tutumlar, şahsiyetler ve grupları inceleyen kimseye iki yaklaşım yolunun açık bulunduğu kolayca görülmektedir. Birincisi hakikatin “orada” olduğu kanaati tarafından saiklenmiş ve belirlenmiştir. Bu, genellikle dinler tarihçisi gibi sosyologun da başvurduğu kaynakların hiç değilse yarısını açıklamak için faydalanılan “içkin” (*immanente*) yaklaşım yoludur. Öteki yol, “hakikat oradadır” ifadesinin gerçekliğini inkar etmemekle birlikte onun kalburdan geçirmek, tenkitçi bir muayeneye tabi tutmak.⁷⁹¹

Wach’a göre, dinin toplum üzerinde iki yönlü etkisi vardır: “Olumlu veya bağdaştırıcı bütünleştirme ve ölümsüz, yıkıcı ve birliği bozucu tesir. Her yeni din, eski anlayışlar ve kurumların anlamları ve varlık sebeplerini kaybettikleri yeni bir dünya yaratır. Tabii ve tarihi veriler iptal edilmek üzeredirler ve eşyanın yeni bir

⁷⁸⁹Bkz. (780), THOMPSON, 40.

⁷⁹⁰Bkz. (773), WACH, 32.

⁷⁹¹a.g.k., 34.

düzeni eskisinin yerini alır. Bu değişiklikler ihtilalci olabilirler; her şeye geleneksel unsurun yeniden yorumuna (tasdik) verilecek genişliğe bağlıdır”.⁷⁹²

5.2.Tanyol’a Göre Din Olgusu ve İslamiyet

Tanyol, Marksist metodolojiyi benimseyen, Türkiye sorunlarının ancak Marksist bir bakış açısıyla çözümlenebileceğini savunmasına rağmen, din konusundaki görüşleri Marksizm’in materyalist bakış açısından farklıdır. Tanyol dini, materyalist bir okuma ile ele alıp, bir sömürü aracı veya geçmiş dönemlerden kalma bir olgu olarak görmemiş, dini bir sosyal olgu olarak ele alıp, anlama ve açıklama çabasına girişmiştir.

Tanyol’a göre din, “ insanların hareketlerini günah-sevap prensibine göre değerlendirir. İyi hareketleri mükafatlandırır, kötü hareketleri cezalandırır. İyi hareket eden, Allah’ın emirlerini dünyada yerine getiren, cennete gider. Kötü hareketler için ise cehennem vardır. Kullarına peygamberler vasıtasıyla emirlerini bildirir.”⁷⁹³ Din toplumsal bir olgu olarak topluma hayatını düzenleyen kurallar koyan, insan inanma ihtiyacını gideren, insanlara ceza ve mükafat vaat eden bir sosyal sistemdir. Tanyol’a göre din, “söz değil özdür. İman, insanı yüksek bir ahlaki vasfa ulaştırmaya çalışır”.⁷⁹⁴

Tanyol, Laiklik ve İrtica adlı eserinde, dinin, toplum varoldukça varolacağını savunur. Ona göre akla gereğinden fazla önem veren ve her şeyin akılla çözülebileceğini düşünen materyalist görüş, dinin bir ortaçağ kurumu olduğunu ileri sürmekte ve onu çağımız için dönemi kapanmış bir kalıntı olarak düşünmektedir. Birey dinsiz olabilir ama toplum dinsiz olamaz. Sovyetler Birliği Tanyol’a göre bunu

⁷⁹²a.g.k., 67.

⁷⁹³Bkz. (130), TANYOL,99.

⁷⁹⁴Cahit TANYOL, “Din Bezirganları”, 16 Kasım 1951, s 2.

denemiş, ama başarısız olmuştur. Din, bu anlamıyla toplumsal bir olgudur. Dinsiz bir toplum olamaz.⁷⁹⁵

Tanyol katı materyalist düşüncenin, din konusundaki görüşlerine karşı çıkar. Ona göre insan, La Mettrie'nin düşündüğü gibi bir makine değildir. İnsan için inanmak ta, bir ihtiyaçtır. Düşünmek kadar inanmakta, insana özgüdür. 18. yüzyıl Aydınlanma çağı akli merkeze alıp, dini ortaçağ kalıntısı olarak görmüştür. Aydınlanma bir "akıl dini" yaratmıştır. Toplumunu hesaba katmamıştır. Aklın kurduğu bu "fanteziyi" inanç hiçbir zaman kurmamıştır.⁷⁹⁶

Tanyol, aynı kitabında semavi dinlerden, ilkel dinlere kadar birçok dinin var olduğunu savunur. Bunların farklı ve ortak noktaları vardır. Bazı dinlerde tanrı fikri, bazı dinlerde olağanüstülük, bazı dinlerde ise tanrısızlık egemendir. Bu farklı yönlerle rağmen, din olgusunun hepsinde yer alan üç ortak nokta vardır.

1. Her dinde bir inanç sistemi vardır.
2. Her dinin kendine özgü bir ibadeti ve töreni vardır, törensiz din olmaz.
3. Her dinin bir kutsal yeri, bir tapınağı bulunur.⁷⁹⁷

Tanyol'a göre inançlar alanında aklın yeri yoktur. Bunu şöyle ifade eder:

"Toplum düşünmez ki akli olsun. Toplum sadece inanır. İnanç alanında ise aklın yeri yoktur. İnanç alanına ait değerleri akıl kontrol edemez. Çünkü akıl inancı yıkar."⁷⁹⁸ "Dinler manevi ihtiyaca cevap verirler. İnanç alanına hitap ederler. Din, aklın

⁷⁹⁵Bkz. (10), TANYOL, 239.

⁷⁹⁶a.g.k., 240.

⁷⁹⁷a.g.k., 33.

⁷⁹⁸Bkz. (130), TANYOL, 35.

sınırları dışında kalır. Aklın çözebileceği sorunlar için, ne bir dine, ne peygambere ve ne de bir Tanrı'ya ihtiyaç yoktur".⁷⁹⁹

Din, aklın çözüm üretemediği, yetersiz kaldığı zaman başlar. Oraya inanç yoluyla girilir. Ona göre, bir şekil olarak din, bir de onun gerçek biçimi olan din vardır. Bir din olarak Müslümanlık vardır, bir de onun yaşayan biçimi olan halkın Müslümanlığı. Din iki şekilde anlaşılabilir.

1. Medresenin ve devletin anlamış olduğu, resmi, şekil olarak Müslümanlık.
2. Türk halkının din anlayışı. Bir başka ifadeyle sosyal bir değer olarak Müslümanlık.

Tanyol, "Din Gerçeği" isimli yazısında özetle resmi İslamiyet'i medrese, halkın yaşadığı İslamiyet'i ise tarikatların temsil ettiğini söyler. Ona göre, birisi "Şeriat"ı, diğeri ise "Tarikat"ı temsil eder. Her ikisinin de görevleri, amaçları ve belli ritüelleri vardır. Şeriat bir hukuk sistemi olduğu için, katı, kuru ve serttir. Tarikat ise halkın gönlüne hitap eden yumuşak bir yapıdadır. Medrese dininin ümmeti, tarikatın ise cemaati vardır. Birisinde imam, vaiz, diğeri ise mürşit yol gösterir. Medrese, akıl dışı olanı dinden çıkarır; diğeri akıl dışı veya akıl üstü kuvvetlere dayanır.⁸⁰⁰

Tanyol yine aynı yazısında medrese İslam'ının bir aydın kesim arasında ve devlet kademelerinde taraftar bulduğunu savunur. Halk İslamı ise, irrasyonel olduğu için daha çok halkın bağlandığı bir İslam olmuştur. Tanyol'a göre medrese İslam'ı, dini dondurmuş, ortaçağ yorum metotlarına göre, akli sınırlamıştır. Halk İslam'ı ise halkın gönlünde, marifet ve hikmet ile zenginleşmiştir. Halkın yaşadığı İslam hiçbir zaman devlet işlerine karışmamıştır. Devletle çatışan medrese olmuştur.⁸⁰¹

⁷⁹⁹Cahit TANYOL, "İslamiyet'in Çıkmazları", Kasım 1993, s 5.

⁸⁰⁰Cahit TANYOL, "Din Gerçeği", 6 Nisan 1962, s 2.

⁸⁰¹a.g.m., 2.

Tanyol, Laiklik ve İrtica kitabında, şöyle bir soru sorar: “Uygar toplumlarda din güncelliğini yitirmiş olduğu halde bizde neden sürekli olarak sosyal ve politik hayatımızda etkisini sürdürüyor?”⁸⁰² Tanyol’un bu iddiası sanırım sorundur. Din, günümüzde güncelliğini yitirmiş olmaktan çok adeta yeniden keşfedilmektedir. Dini, materyalist bir bakış açısıyla ele alan, ve insanlığın din döneminin sona erdiğini söyleyen Comte düşüncesini savunan pozitivistler bu iddiaları savunmaktadır. Din, bugün hala toplum hayatında önemli bir olgu, bir çimento, bir sosyal fren olmaya devam etmektedir. Bugün dünyamızdaki din eksenli kutuplaşmalarda bilakis dinin ölmediğini, sadece bir süre beklemeye bırakıldığını, dondurulduğunu, bugünde en az eskisi kadar güçlü olarak yeniden kendini ortaya çıkardığını göstermektedir. Tanyol, görüşlerinin genelinde böyle bir kanaatte değildir, ama buradaki bu iddiası bugün pekte geçerli değil gibi gözükmektedir.

Tanyol, dini bir sosyal olgu olarak ele alıp incelemekle diğer Marksist sosyologlardan ayrılır. Dini “gerici” bir değer olarak algılamaz. Ancak İslamiyet’in içerisinde yaptığı, “Medrese İslam’ı”, “Tekke İslam’ı” gibi kategorik değerlendirmelerle sınıflamalar yapar. Daha çokta medrese İslam’ının “akılcı” ve “kuralcı” yorumlamaları yerine, “irrasyonel” olan tekke İslam’ını savunur gözükür.

5.2.1.Din Ve Büyü

Bu bölümde büyü ile din arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin Tanyol tarafından nasıl ele alındığını inceleyeceğiz. Öncelikle din ve büyü arasındaki ilişkinin sosyologlarca nasıl ele alındığı inceledikten sonra, Tanyol’un bu konudaki görüşlerini ele alacağız.

Dinle büyü arasındaki ilişki, sosyolojinin ve antropolojinin önemli tartışma alanlarından biridir. Kösemihal, Sosyoloji Tarihi adlı eserinde, bu farklı görüşleri başlıca 4 bölümde ele alır:

⁸⁰²Bkz. (10), TANYOL, 13.

1. Büyünün dinden çıktığını savunanlar. (Loisy, Allier, Durkheim, Huvelin gibi)
2. Dinin büyüden çıktığını savunanlar. (İngiliz Antropoloji Okulu, özellikle Frazer)
3. Büyüyü ve dini ortak bir kökün iki kolu sayanlar. (Mauss-Hubert, Lévy-Bruhl)
4. Büyünün ve dinin birbirine indirgenmesi olanaklı olmayan iki karşıt şey olduğunu savunanlar. (özellikle Georges Gurvitch)⁸⁰³

Durkheim'in görüşlerini ele alan Kösemihal özetle, Durkheim'de kutsal olanın hem büyüünün hem dinin temelini oluşturduğunu savunur. Totemin genelleşerek "mana"ya çevrilmesi hem kabile dinini hem de büyüü doğurmuştur. Dinin bir cemaati vardır, oysa büyü sadece içeriği bakımından toplumsaldır, uygulamada ise bireyseldir. Büyünün cemaati yoktur.⁸⁰⁴ Bir başka farklılık ise dinin yasakları çiğnenince günah işlenmiş olur. Kamuoyu incinir. Oysa büyü yasakları çiğnenince günah işlenmiş olmaz.⁸⁰⁵

Kösemihal, Frazer'ın görüşlerini ise şöyle özetler. "Frazer, dinin büyüden çıktığını söyler. Kanıtları şunlardır:

1. Büyü dünyanın her yanında, ilkelerinde olduğu kadar, uygulanışında da birdir, tümeldir. Din sistemi ise çağlara, ülkelere göre değişir.
2. Büyü tasarımları, dine göre, daha basittir. Din, düşüncenin karmaşık ve daha soyut bir derecesidir.
3. Din adamlarının aynı zamanda büyücü olmaları ve din törenlerinde hem bir "buyruk"un hem de bir "yalvarma"nın bulunması, büyüünün dinden önce geldiğini kanıtlar."⁸⁰⁶

⁸⁰³Bkz. (779), KÖSEMİHAL, 272.

⁸⁰⁴a.g.k., 282.

⁸⁰⁵a.g.k., 282.

⁸⁰⁶a.g.k., 276.

Tanyol'a göre de dinle büyü arasındaki ilişki, henüz kesin olarak çözümlenememiştir. Bununla beraber Tanyol, din ve büyüün iki ayrı alan olduğunu düşünür. Aralarındaki farkları şöyle ifade eder:

1. “Din büyüü reddeder, üstelik ona düşmandır, büyü de dine karşıdır.
2. Büyücünün hareketlerinde dine aykırı bir taraf vardır. Ne kadar benzer görünümüleri olsa da aralarındaki çatışma önlenemez.
3. Büyücüyle müşterisi arasındaki bağlantı gevşektir ve müşterilerin kendi aralarında da bir birlik ve beraberlik yoktur.
4. Dinin ana kurumlarından biri tapınaktır ve bu, dinde esastır. Büyücünü ise tapınağı yoktur.”⁸⁰⁷

Tanyol Laiklik ve İrtica adlı eserinde özetle, gerek İslamiyet'in, gerekse Hıristiyanlığın büyüü kesin olarak reddettiğini savunur. Ona göre İslam Peygamberi, büyü karşısında, bir tavır almıştır. Kuran'da sık sık, “O ne bir sahir, ne sihirbaz, ne de şairdir” diye anlatılır. Tanyol'a göre İslamiyet'in büyüü bu şekilde reddetmesinin gerisinde Arapların şairlerin söyledikleri şiirlerin, bir cin vasıtasıyla söylenen sözler olduğuna inanmaları vardır. Şairlere, “bilen adam” denirdi. Şair doğaüstü bir varlığın itaatli aracıydı. Bu sayede görünmez varlıklar olan cinlerle irtibat kuruyorlardı. Peygamberin getirdiği vahiyle, şairin şiirinin birbirine karışması söz konusuydu. Nitekim Araplar, peygamberin şairler gibi cinlerle bağlantı kurup, büyüü sözler söylediğini, onun bir büyücü veya şair olduğunu iddia etmişlerdi. İslamiyet'te de cinler ve melekler vardı ve gözle görülemezdi. Kuran'ı getiren Cebrail'de bir melekti. Onun da şairlerin cinleri ile karıştırılması söz konusuydu. Bu sebeplerden İslamiyet'in büyü ile vahyi birbirinden ayırması gerekliydi. Kuran bir büyü, bir şiir değildi. İslam peygamberi büyücülerin iddia ettiği gibi geleceği de bilmiyordu. Oysa büyücüler gelecekte haber veriyordu. İslam, dinin büyüyle

⁸⁰⁷Bkz. (10), 40.

karişmasını önlemek, dinin kaynağı ile ilgili çelişkileri silmek için büyüü kesin olarak yasaklamıştır.⁸⁰⁸

Tanyol'a göre din ve büyü birbirine indirgenmesi mümkün olmayan iki ayrı alandır. Aralarında önemli farklılıklar vardır. Ayrıca özellikle İslamiyet, büyüye karşı kesin bir tavır almış ve onu yasaklamıştır. Fakat bütün bu engelleme ve yasaklamalara rağmen, yine de büyü (Şamanizm) gibi, İslamiyet'in içerisinde kendine bir yer bulmaya çalışmıştır. Şimdi de İslamiyet'te Türklerin eski dini olan Şamanizm'in nasıl yaşadığını ele alalım.

5.2.2. İslamiyet Ve Şamanizm

Tanyol Şamanizm'i Şariat ve İrtica adlı eserinde şöyle eler alır: "Şamanizm, kaynağı büyüye dayanan çok tanrılı bir dindir. Bu din evreni üç tabakaya ayırır. Gök, Yer, Yer altı. Her üç bölgede de ayrı tanrılar ve onlara bağlı bir takım ruhlar, yersular bulunur. Eski Yunan'da da evren tanrılar arasında bölünmüştür. Fakat orada tanrılar bir doğa olayını temsil eder. Tanrılar doğadaki determinizm ilkesini gösterirler. Şaman mitolojisinde ise tanrılarla insanlar arasındaki ilişkiye büyü temsil eder. Şamanlar, doğa üstü güçlere hükmeder, gelecekte haber verir, insanın kaderini değiştirebilir."⁸⁰⁹

Şaman mitolojisi bir taraftan çok tanrıcılığı sergilerken bir taraftan da doğayı canlı (animist) olarak tasavvur eder. Toprağın, suyun, dağların, taşların, ormanların ve nehirlerin koruyucusu olan ruhlar vardır. Bunların genel adına yersu denir. Hepsinin ortak özelliği büyüye dayanan bir evren kurmalarıdır. Şamanizm'in soyut değil somut, ölü değil canlı bir evren anlayışı vardı.⁸¹⁰

⁸⁰⁸ a.g.k., 43-44.

⁸⁰⁹ Bkz. (77), TANYOL, 56.

⁸¹⁰ a.g.k., 57.

Tanyol'a göre iki din karşılaştığı zaman olacak olan şudur.

1. Eski din, gelen yeni dini reddeder;
2. Yeni din olumlu karşılanır, bu durumda iki din arasında bir uzlaşma, bir çözüm söz konusudur;
3. Yeni din eskisinin bütün değerlerini silip süpüremez. Bunlardan bir bölümü töre ve adetlerde kalıntı halinde sürüp gider.⁸¹¹

Tanyol Laiklik ve İrtica adlı eserinde özetle, hiçbir milletin top yekun başka bir dine girdikten sonra daha önceki inançlarını büsbütün terk edemeyeceğini iddia eder. Ona göre bu eski din, yeni din içerisinde de şekil değiştirerek var olmaya devam eder. Bu bakımdan Türklerin İslamiyet'i anlamaları ve yaşamaları ile diğer milletlerin hele de Arapların aynı olması düşünülemez. Nitekim Tanyol İslam fikhında dört temel kaynaktan (Kuran- Sünnet-İcma-ı Ulema- Kıyas) sonra en önemli kaynaklardan biri olan Örf üzerinde de izahatta bulunur. Türklerin inançlarında son derece önemli bir yer tutan Babalık-Ahilik-Şeyhlik anlayışının temelinde yer alan sosyal tortu Şamanizm'dir. Şamanizm'de Şamanın oynadığı rol ne ise İslamiyet'te de Şeyhin oynadığı rol odur. Şaman Hakanın yanında bulunur ve yer altı ve yer üstü güçlerle savaşıır. O bir anlamda büyücüdür. Tanyol burada Türk inanışlarından değişik örnekler sunar. Şamanların mezarlarını yersu denmektedir ve halkın kutsal kabul ettiği yerlerdir. Tanyol'a göre bu yersular Anadolu'da yatır ve türbe haline gelmişlerdir. Tanyol bu durumu şöyle ifade ediyor: "Görülüyor ki, Türk boylarının bilgesi Korkut Ata, Müslüman kılığına girmiş bir Şamandır. Bu dönemlerde artık ordu evliyalar, yatırlar, ermişler , Oğuz boylarıyla birlikte Horasan'dan Diyarı Rum'a (Anadolu) akın etmektedir. Dünyada bir eşi görülmemiş, büyük olaylara gebe Anadolu, Orta Asya'da toprağın sahibi ve ruhu olan yersular Anadolu'nun dağlarını, ormanlarını, sularını, kaynaklarını bekleyen birer yatıra dönüştüler. Veli ve derviş kılığına girmiş Orta Asya Şamanları Anadolu'nun şehirlerinde, köylerinde ne kadar Hristiyan evliya varsa hepsini bir bir Müslüman'a çevirdiler. Ne Emir Kuteybe'nin

⁸¹¹Bkz. (10), TANYOL, 42.

orduları, ne peygamber sahabelerinin orduları, bir ülkeyi böyle sessiz sedasız ele geçirip vatan yapmak mucizesine erişebilmişlerdi. Türkler nereye gittilerse Orta Asya Şamanlarının Müslümanlığa kattığı mayaya tuttu. Yahya Kemal bu olayı bir şiirinde şöyle anlatır:

Aba var post var, meydanda er yok / horasan ellerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum bir eser yok / diyarı Rum'a gelmiş evliyadan"⁸¹²

Tanyol yine aynı eserinde İslamiyet öncesi Arapların dini ile Şamanizm arasında ortak bazı noktaları şöyle sıralar:

1. "İslamiyet'ten önce Arap toplumundaki şairle Türk toplumundaki şaman ya da kam aynı özelliklerde birleşiyordu. Her iki toplumda da gaipten haber, veren, cinlerle ilişki kuran kimselerdi.

2. Hz. Muhammed'e gökten bir melek vasıtasıyla haber gelmektedir. Şairlere ve Şamanlara ilham yoluyla gelen, peygambere vahiy suretinde gelmektedir. Araplar bu şekilde gelen sözlere alıştılar. Fakat İslamiyet putlara savaş açınca, Mekke'deki ticaret burjuvazisi çıkarları zedeleneceği için dine karşı çıkmışlardır.

3. Gerek İslam öncesi Arap geleneğindeki "şair", gerekse Türk geleneğindeki "kam", sözlerinin ruhlar ya da tanrılar tarafından ilham edildiği duygusunu yaratır. İslam peygamberi bu benzerliğin önüne geçmek için. Hz. Muhammed'in önce bir kul olduğunu, sonra da Allah'ın elçisi olduğunu söylemiştir".⁸¹³

Tanyol'a göre Türklerin Müslümanlığının gerisinde Şamanizm vardır. Türklerin eski dini olan Şamanizm kılık değiştirerek İslamiyet içerisinde yaşamaya

⁸¹²a.g.k., 60-61

⁸¹³a.g.k., 58.

devam etmiştir. Bu yüzden de Türklerin Müslümanlığı Arapların veya diğer milletlerin İslam yaşamından farklıdır. Türklerdeki Şamanizm inancı hem devlet felsefesinde, hem din algılamamızda etkili olmuştur. Şamanlar İslam içerisinde şeyhler, veliler, babalar, erenler gibi değişik formlarda yaşamışlardır. Türklerin İslam'ı seçmesinde de zaten şeriatın yaptığı etkiden ziyade bu Tarikat İslamı'nın çekiciliği rol oynamıştır. Bu yüzden Tanyol'a göre bizim din anlayışımızı anlamak için tarihsel köklerimize gidip, eski dinimiz olan Şamanizmin iyice incelenmesi gerekmektedir. Türk Müslümanlığının gerisinde de bu vardır.

5.2.3. Türk Müslümanlığı Ve Alevilik

Tanyol, Türklerin eski dini olan Şamanizm'in tamamen ortadan kalkmayıp, İslamiyet içerisinde şekil değiştirerek yaşadığını iddia etmiştir. Tanyol'a göre bu etkiler, Türklerin İslami yaşayışının diğer milletlerden farklı olmasına neden olmuştur. Bunu da "Türk Müslümanlığı" ile ele alır. Tanyol'a göre Türk Müslümanlığı dikkatle incelenmeli ve araştırılmalıdır. Türklerin benimsediği İslam, İslamiyet'in özüne de uygundur. Bu bölümde özellikle Tanyol'un Laiklik ve İrtica, Şeriat ve İrtica ve Cem dergisi ve Cumhuriyet gazetesinde çıkmış bazı yazıları incelenecektir.

Tanyol Laiklik ve İrtica adlı eserinde özetle, İslamiyet'in Arap yarımadasının dışında, geniş coğrafyalara yayılmaya başlayınca, farklı din, dil, kültürden milletlerle karşılaştığını ve bu karşılaşmalar sonucunda Arapların Roma, Yunan ve İran kültürlerini tanıdıklarını savunur. Tanyol'a göre, daha önce tüm sorunlarını Kuran'a dayanarak çözebilen Araplar, şimdi bazı güçlüklerle karşı karşıyadılar. Araplar, yaşanan bu sorunları çözmek, meydan okumaya cevap vermek zorunda kalmışlardır. Böylece felsefe ve kelam ilmi gelişmiştir. Tanyol'a göre Emeviler dönemindeki ırkçı politikalar Türklerin devlet kademelerinde görev almalarını engellemiştir. Türkler Abbasiler döneminde önemli görevlere getirilmişlerdir. Arapların İslam kültür ve medeniyetine önemli bir katkıları olmamıştır. Göçebe bir geleneğe sahip olan

Araplar güçlü bir kültür ve medeniyet birikimine, devlet geleneğine sahip değillerdi. İslamiyet Türklerin eline geçtikten sonra bir “çöl dini” olmaktan çıkmış, bir devlet ve hukuk sistemi geliştirebilmiştir. “Türkler çölden çıkan kasırgayı çöle inen nur halinde dünyaya yaydı.” Görüşünü savunan Tanyol, Türklerin İslam’ın Roma’sı işlevini gördüğünü söyler. Haçlı savaşlarında Türkler, İslam dünyasının savunmasını yapmışlardır.⁸¹⁴

Tanyol, Şeriat ve İrtica adlı kitabında, Fatih Sultan Mehmet’e kadar devletin çatısı şu üç kuvvetin dengesine dayandığını savunur:

1. Tarikat ehli (Tekke)
2. Şeriat ehli (Medrese)
3. Ehli seyf-kılıç ehli (Kışla)

Şeriat ve tarikat devletin iki önemli dayanağı idi. Fatih’in bir yanında medreseyi, hukuku ve ilmi temsil eden Molla Gürani, diğer tarafında ise tekkeyi temsil eden hoşgörüyü, alçakgönüllü olmayı tavsiye eden Akşemsettin vardı.⁸¹⁵

Tanyol, “Anadolu’nun Türkleşmesi ve Alevilik” isimli yazısında özetle, Türk Müslümanlığının gerisinde, Şamanizm’le mayalanmış bir Bektaşî ve Alevî Müslümanlığı yattığını savunur. Tanyol’a göre Anadolu’nun Müslümanlaşmasında, Horasan’dan, uzak Asya’dan akın akın Batı’ya göç eden velilerin etkileri vardır. Geyikli Babalar, Hacı Bektaşî Veli’ler, Ertuğrul Gazi’nin aşiretiyle Anadolu’ya gelen Baba İlyaslar’la Yavuz Sultan Selim’e kadar uzanan veliler ve ermişler kfilesi olmasaydı “Anadolu sürülerimizin geçtiği bir mera, bir otlak olurdu. Suya, havaya, toprağa Türk mayasını atan işte bu Bektaşî, Alevî babalar olmuştur”. Devlet bu ulu kişilerin gönülleri üzerinde kurulmuştur. Devlet bir taraftan tekke, bir taraftan medreseye dayanırdı. Yavuz Sultan Selim döneminde Hilafetin Osmanlı’ya

⁸¹⁴Bkz. (10), TANYOL, 70.

⁸¹⁵Bkz. (77), TANYOL, 84.

geçmesinin de etkisiyle, medresenin konumu tekkeye göre güçlenmiştir. Tanyol'a göre böylece yobazlığın geliyeceği bir imkan hazırlandı.⁸¹⁶

Tanyol, "Türk Müslümanlığı ve Alevilik" isimli yazısında da özetle, Osmanlı İmparatorluğunda İslam dininin iki kez katılmış ve irticaya yataklık etmiş olduğunu savunur:

1. Yavuz Sultan Selim'in Hilafeti getirmesi,
2. Yeniçeriliğin kaldırılması

Bu iki olaydan birisinde din devletin resmi kadrosunda yer alma olanağı bulmuş, ikincisinde Sünnilik ve Sünni tarikatlar Bektaşilik ve Alevilik karşısında güç kazanmıştır. Osmanlı Devleti hilafeti, Şii olan Safevi Devleti'ne karşı, politik bir silah olarak kullanmıştır. Bu Sünni-Şii çatışması içinde Tanyol'a göre Türklerin asıl dini olan Alevilik unutulmuştur. Şiilik ile Alevilik arasında önemli farklılıklar vardır. "Şiilik sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve dünya görüşü açısından, başta Zerdüştlük olmak üzere eski İran dinlerinin izlerini taşımaktadır. Alevilik ise Türklerin eski dini olan Şamanizm'le İslamiyet'in kaynaşmasından doğmuştur. Şiilik din+dindir. Alevilik, büyü+dindir." Bu nedenle Şiilikte laiklik asla mümkün değildir. Buna karşılık büyü, yapısı gereği laik olduğunda Alevilik doğal yapısı gereği laikliğe yatkındır. Sünnilik ile Alevilik arasındaki farklar ise, Tanyol'a göre Sünnilik Arap İslamı'nı, Alevilik ise Türk İslamı'nı temsil eder.⁸¹⁷

Tanyol "Nakşibendilik ve Ötesi" isimli yazısında ise özetle; Sünni tarikatlardan olan Nakşibendilik Arap İslamı'nı temsil ettiğini iddia eder. Tanyol'a göre Sünni tarikatlar, fanatiktir. Türklerin evren ve tarih anlayışları ile uzaktan yakından ilgileri yoktur. Bütün tarikatlar kendilerini Hz. Ali'ye bağlarken, Nakşibendilik kendi soy ağacını Hz. Ebubekir'e bağlar. Bektaşilik, Alevilik gibi tarikatlar, bizim eski dinimiz

⁸¹⁶Cahit TANYOL, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Alevilik", Ocak 1992, s 20-21.

⁸¹⁷Cahit TANYOL, "Türk Müslümanlığı ve Alevilik", Temmuz 1991, s 8.

olan Şamanizm'in izlerini taşıırken, Sünni tarikatlar Arap İslamı'nın izlerini taşırlar. Eğer Orta Asya'dan gelen Türkler, Anadolu'da Nakşibendilik gibi katı tarikatlarla karşı karşıya kalsalardı, çoğu müslüman olmazdı. Anadolu hiçbir zaman Türklerin vatanı olamazdı.⁸¹⁸

Tanyol'a göre Nakşibendilik, üst zümrenin tarikatı olmuştur. Kurucusu olan Bahaeddin Nakşibend'in aksine saray çevrelerinde ve devlet ricali arasında taraftar bulmuştur. Bu tarikat şimdide İmam Hatip Okulları, Kuran kursları, İlahiyat Fakülteleri'nde himaye görmektedir. Bunların amacı, Türklerin öz inancı olan Alevilik, Bektaşiliğin yerine Arap İslamı'nı geçirmek, ülkeyi karanlıklara hapsetmektir.⁸¹⁹

Tanyol, "Alevi Şeriatı" isimli yazısında ise şunları söyler:

"Alevilik Arap milliyetçiliğine dayanan Emevi İslam anlayışının karşısında olan herkesin ortak mezhebi olmuştur. Türk bölgelerinde ve Anadolu'da Şamanizm'le karışarak Türklerin ve bazı Kürt aşiretlerinin ortak mezhebi haline gelmiştir. Bütün Türkmen oymakları İslamiyet'i Alevi mezhebinin manevi tabanını oluşturan tarikatlar aracılığıyla kabul ettiler. Sünni şeriatında hukuk ön plandayken, Alevi şeriatında ahlak ön plandadır. Sünni şeriatında ahlak mükafat ve mücazat esasına dayanırken, ahlak muhabbet (sevgi) esasına dayanır. Alevi şeriatı şu üç öğütte özetlenebilir: "Eline, diline, beline sahip ol."⁸²⁰

Tanyol'a göre; "Şeriat, yani medrese İslamı, dini katı, sert, dogmatik bir hale sokmuştur. Günah ve sevap terazisi ile dini bir korku dini haline getirmiştir.

⁸¹⁸Cahit TANYOL, "Nakşibendilik ve Ötesi", 23 Ocak 1989.

⁸¹⁹a.g.m.,

⁸²⁰Cahit TANYOL, "Alevi Şeriatı", Ocak 1995, s 5-6.

Mucizelere kapılarını kapatmıştır. Halbuki Türk Müslümanlığı'nın kurucusu olan Hacı Bektaş Veli bir şaman gibi mucizelerle oynamaktadır. Akşemsettin hem bir veli hem bir tabiptir. Kırlara çıktığı zaman bütün çiçekler dile gelip kendilerinin hangi hastalığa iyi geldiklerini anlatırlar. Türk Müslümanlığı emretmeyip, çağırılmaktadır. İnsanların gönlüne hitap etmektedirler".⁸²¹

Tanyol, "Alevi Katliamının Altında Yatan Gerçek" isimli yazısında özetle Cemevleri ve Bektaşî tekkelerinin özgür ve laik düşüncenin bir tür ahlak okulu olduğunu savunur. Aleviler devlete zorluk çıkarmamışlardır. Devlet işlerine karışmayarak, devleti onaylamışlardır. Fakat devletin Sünnileşmesi ile beraber, Alevilik dışlanmış, bir takım iftira ve komplolarla karşı karşıya kalmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile beraber devlet Nakşibendilik gibi Sünni tarikatları desteklemiştir. Bu ise Tanyol'a göre özü gereği laik, Türk halkının sosyal yaşamına uygun, bir ahlaki yaşam okulu haline gelmiş, Aleviliğin dışlanmasına neden olmuştur.⁸²²

Tanyol, Şeriat ve İrtica kitabında, bizde yaşanmış olan Türk Müslümanlığının özellikleri şöyle sıralar:

1. Dinin inanca ait emirleri Allah ile kul arasında olduğundan devleti ilgilendirmez. İbadet ve inanç bireyseldir. Devlet buna karışamaz, bunu sınırlayamaz.
2. Kanun, yani şeriat. Siyasi otoritenin dışında bağımsız bir kurumdur. Devlet kendi yönetim gereksinimlerini içeren konularda din adamlarına sormaz. Bu konuda kendisi için gerekli ve doğru olanı yapar.
3. Yasama yetkisi devletin dışındaki müçtehitler ve fakihler tarafından kullanılır ve yargı yetkisi kadıya aittir.

⁸²¹Bkz. (817), TANYOL, 8.

⁸²²Cahit TANYOL, "Alevi Katliamının Altında Yatan Gerçek", Nisan 1995, s 8-9.

Bu üç öge sayesinde kanunlarla, kanun yapıcılar arasındaki bir çıkar ilişkisi ortadan kaldırılmıştır. Şer'i hukuk bu nedenle bir sınıf veya zümre çıkarına dayanmadan, başarıyla uygulanmıştır.⁸²³

Tanyol, yine aynı kitabında bunu Türk Müslümanlığının özelliklerini şöyle ifade eder:

“Türk milletinin anladığı ve uyguladığı Müslümanlık ve şariat bize özgü bir birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Türk Müslümanlığı, “hoşgörü” esasına dayanır. Türkler şer'i hukukun ceza hukukunun bazı açık hükümlerine rağmen, bazı cezaları uygulamamışlardır. Bizim Müslümanlığımız ibadetleri de ayırmış, kendisine göre önem sırasına koymuştur. Namaz da, oruç ta farz iken, namazı sadece cumaya has kılmış, fakat oruç yemeyi hoş görmemiştir. Domuz eti yemekte haram, şarap içmekte haram iken, domuz eti yememiş, ama şarap içmiştir. Türk Müslümanlığı, mezhepler üstü, temeli sevgi ve hoşgörüyeye dayanan bir Müslümanlıktır”.⁸²⁴

Tanyol'a göre Türk Müslümanlığı'nın gerisinde tekke, özellikle de Türklerin asıl dini olan Alevilik vardır. O Arap Müslümanlığı olan Sünniliğe karşı Türklerin tarihiyle belirlenmiş bir İslam'dır. Tanyol'a göre Türk Müslümanlığı özü gereği laiktir ve devlet işlerine müdahale etmez. Tanyol, aradığı bu saf, temiz İslam anlayışına ilişkin bazı hatıralarını Laiklik ve İrtica kitabında nakleder. Burada Tanyol'un istediği İslam'ın ipuçları da vardır:

“Her yıl İslam dünyasının kutsal ayı olan Ramazan, saf ve temiz müminlerin dualarıyla sona erer. Onun her gelişi, beni

⁸²³Bkz. (77), TANYOL, 92.

⁸²⁴a.g.k., 16-17.

çocukluğuma gömülü bir Ramazan hatırasına sürükler...Mevsim bahardı. Çağla yüklü ağaçlarla kırlangıçların Ramazanı müjdeleyen sesleri birden dünyamı doldurmuştu. Sanki mevsime egemen olan manevi bir hava minarelerden akşamın alacakaranlığında dağılıyordu...Hiç unutmam, bütün yaşitlarım gibi ben de ilk günü oruç tutmuş ve büyükbabamla akşam namazını kılmak için camiye gitmiştim. Cami akşamın camlara yansıyan sarı aydınlığı içinde ve ben bir nur denizinde yüzüyordum. Tatlı bir Kuran sesi, sanki bu nur denizini dalgalandırıyordu. İçimden ağlamak geldi...Hayatımın daha sonraki dönemlerinde Ramazanlarda bir çok defa camiye gittim, vaizler dinledim ve her zaman bana ilk din hayatının mutluluğunu hissettiren çocukluğumdaki saf Ramazanı aradım...⁸²⁵

Tanyol yine Laiklik ve İrtica kitabında, bir başka anısını anlatır:

“Yine böyle bir Ramazandı. İstanbul’un fethine rastlayan şerefli bir günü ve bahar mevsimini beraberinde getirmişti. Bir ikinci vaktiydi. Fatih Camisinde “Mevlit” vardı. Radyodan dinliyordum. Sanki havada çocukluğumdaki ilk Ramazan aydınlığı uçuşuyordu. Bir farkla, bu aydınlığı Türk tarihinin doldurduğu bir hava içinde teneffüs ediyordum. “Mevlit” sahibi Süleyman Çelebi mısralarda uyanıyor ve bana Bursa’da kurulan yeni Türk tarihinin inancını, coşkusunu hikaye ediyordu. Gözlerimin önüne Bursa’da Ulu Cami, Yıldırım Camisi ve Yıldırım Camisinde Süleyman Çelebinin süzgün yüzü geldi...Arada bir yükselen “Allah” nidaları beni yerimde oturamaz bir hale getirdi. İçimde bir buzun çözüldüğünü duyar gibi oldum. Bu heyecanlı, halkla beraber yaşamak için, kalktım, abdest aldım ve doğru camiye koştum.Fatih Caminin heybeti içinde duygularıma bir tarih enginliği karışıyordu. Fakat

⁸²⁵Bkz. (10), TANYOL, 251-252.

heyhat! Camiye girer girmez, radyo başında dinlediğim “Mevlit” ve onun hayalime verdiği aydınlık birden sönüverdi ve gördüm ki, karşımda bir “Mevlit Esnafı” var. Arada bir “Allah” diye bağırdığı zaman iliklerime kadar geçen ses, meğer bu Mevlitçi esnafının sesiymiş. İçimde bir şeyin yıkıldığını hissettim. Kalktım eve geldim. Hala radyoda “Mevlit” okunuyordu. Derhal radyoyu kapadım.⁸²⁶

Tanyol, “Hacileylekler” isimli bir yazısında da özlediği, sevgiye dayanan, insanı bir sevinç gibi saran, çocukluğunun Müslümanlığından bahseder:

“Ramazan bitti, bayram sona erdi. İçimde çok acayip bir tortu kaldı. Çocukluğumdaki Ramazanları ve bayramları düşündüm... Hep hatırlarım... Mevsim bahardı. Kırlangıçlar sıcaklığı kanatlarında getirmişlerdi. Hacileylekler minarelerin tepesine tünemişti. Sanki kanatlarında Ramazanı uzak ve sıcak bir ülkeden taşımışlardı. Leyleklere hep hacileylek denir bizim memlekette... Güneyden, hacıların döndüğü ülkeden gelirlerdi. Uzun gagaları sanki ateşlendi, bastıkları yerlere sanki bir kutsallık sinerdi. Onların bildiğini bilmek, onların gittiği ülkeleri görmek, içimde ulaşılması güç bir özlem yaratırdı. Hacileyleklerin sesinde bir uzaklık ve çöl sıcaklığı bulurdum... Hacileylekler, minarelerin tepesindeki yuvalarında itikafa çekilmiş bir dervişi andırırdı... Onlar benim ilk din öğretmenlerimdi... Ve sonra insanoğullarından dini öğrendim. “Tanrı’nın cenneti ve cehennemi var”, dediler. Önüme günah listeleri koydular. Kıldan ince, kılıçtan keskin sırat köprüsünden

⁸²⁶a.g.k., 252-253.

bahsettiler. Bütün bu anlatılanlar benden çocuk hayalime sinmiş olan Tanrı kavramını alıp götürdü.”⁸²⁷

Tanyol, özetle bir Türk Müslümanlığı kavramından söz etmektedir. Bu Türk Müslümanlığının en yalın, en özlü yorumu ise Alevilik ve Bektaşiliktir. Diğer Sünni tarikatlar Tanyol’a göre dini akli dogmalarla açıklamaya çalışan Arap Müslümanlığının özellikleridir. Evrensel bir boyutu olan İslamı, bu şekilde farklılaştırmak, ortada asıl kaynaklar Kuran ve Sünnet dururken, geleneğe sarılmak, Tanyol’un İslamı geleneğe dayanan bir din gibi algıladığını göstermekte ve İslam’ın evrensel boyutunu da ifade edememektedir. Her dinin içerisinde geleneklerden ve milli bazı değerlerden kaynaklanan bazı farklılıklar vardır. Hıristiyanlıkta da Ortodoks, Katolik ve Protestanlar arasında bazı farklar göze çarpar. Ama buradan yola çıkarak bir Fransız İslamı, bir Alman veya İngiliz İslamı’ndan söz edilmemektedir. Tanyol, Türklerin İslam yorumlarının sadece bir kısmını (Alevilik) alarak, diğer yaşanan kısımları da Arap İslamı diye reddetmektedir. Bu da kanaatimizce sorunludur.

5.2.4. Türkçe Ezan ve Türkçe İbadet

Tanyol’un ele aldığı konulardan biri de ezanın Türkçeleştirilmesi ve Türkçe ibadetin mümkün olup olmadığı meselesidir. Tanyol bu konuyu ele alırken, önce dini boyuttan bu işin caiz olup olmadığını, dinin böyle bir şeye izin verip vermediğini ele alır. Daha sonra ise buna karşı çıkanların gerçek niyetlerini sorgular. Tanyol, günümüzde de hala tartışma konusu olan bir konuyu burada bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Bu bölümde Tanyol’un Cumhuriyet ve Güneş gazetelerinde yayınlanan, “Kuran ve İbadet” ve “Din eğitimi”, “Ezan Türkçe mi Okunmalı Arapça mı?”, “Minare ve Ezan” yazılarını inceleyeceğiz.

⁸²⁷Cahit TANYOL, “Hacıylekler”, 1 Mart 1963, s 2.

Tanyol “Kuran ve ibadet” başlıklı yazısında, Atatürk’ün dinde yaptığı reformlardan bahseder. Ona göre Atatürk, dinde reform konusunda, kendilerinin değil, din adamlarının yetkili olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden din alanında sadece irticayı önlemeye yönelik düzenlemeler yapıldı. Doğrudan dine yönelik bir müdahale olmadı. Bunun tek istisnası ise, ezanın Türkçeleştirilmesidir. Yapılan müdahale ne haksızdı, ne de yanlış. Yanlış olan Türkçe ezanın dine uygun olmayışı değil, bu işin devrimler yoluyla, dine yönelik bir müdahale olarak yapılmasıydı. Ezanın Türkçeleştirilmesi hususunda verilecek karar ve emir ancak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yetkisi dahilindeydi. Fakat o zamanın politikacıları bunu, devrimler arasında bir unsur olarak devlete mal ettiler. Bu bir hataydı. Bu halkın tepkisini çekti. Başka bir siyasi parti (DP) halkın bu dini duygularını kullanarak iktidara geldi ve ezanı tekrar Arapça’ya çevirdi. İrtica çevreleri ise bunu, vaktiyle dine yapılan müdahalelerin sona erdiği şeklinde yorumladılar.⁸²⁸

Yine aynı yazısında Tanyol, ezanın Türkçeleştirilmesi ile ilgili olarak , şu saptamaları yapar:

1. Ezanın Türkçe okunması şer’an caizdi.
2. Memlekette dil devrimi yapılıyordu. Türk çocuklarına Tanrıyı kendi ana dillerinde duymaları, inanç ve dini heyecanı samimileştirmelerine yarayacak, riyakar din adamlarını ortadan kaldıracak, dini gönüller işleyen samimi bir din haline getirecekti.
3. Arap harfleri terk edilmişti. Türkçe seslere dayalı yeni bir alfabe kullanılmaktaydı. Böylece Türkçe özgürlüğüne kavuşmuş oldu. Millet kutsal kitabını kendi ana dilinde öğrenmek istiyordu. Bu da ancak kabul edilen Latin alfabesi ile mümkün olabilirdi.⁸²⁹

⁸²⁸Cahit TANYOL, “Kuran ve İbadet”, 11 Ekim 1958, s 2.

⁸²⁹a.g.m., 2.

Tanyol'a göre ibadetin ve ezanın Türkçeleştirilmesi ile ilgili olarak, iki mezhebin (Hanefilik ve Şafilik) yorumları ve hükümleri farklıdır. Şafi mezhebine göre Kuran'ın manası lafzında gizlidir. Lafzı, yani dili değişti mi anlamı da kaybolur. Kuran, özelliğini yitirir. Onlara göre Kuran tercümesi Kuran sayılmaz. Halbuki bizim mezhebimiz de olan Hanefi mezhebine göre, Kuran'da esas olan anlamdır. Eğer Kuran'ın lafzı manasına yapışık olsaydı ayetlerde geçen kelimeleri kullanan çöldeki Bedevinin de sözlerinde bir kutsallık bulunması gerekirdi. İmam-ı Azam'a göre, Kuran'ın tercümesi de Kuran sayılır. Ve bunun sonucunda tercümesiyle de ibadet edilebilir. Bizim mezhebimizde böyle bir fetva varken, Türkçe ibadet edilmesi veya Türkçe ezan okunmasına yönelik gösterilen tepki, irticaya yöneliktir. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı eğer bir fetva yayınlasaydı, belki bu durum çözülmüş olacaktı. Din de yobazların elinden kurtulmuş olacaktı.⁸³⁰ Tanyol, "Din Eğitimi" başlıklı yazısında özetle Diyanet İşleri Başkanlığının böyle bir fetva yayınlayacağı yerde, yayınladığı bir fetva ile, Kuran'ın Türkçe'ye çevrilerek ibadet edilmesinin caiz olmadığını söylemiştir. Halbuki Kuran'da ne denildiğini herkesin bilmesi hakkıdır. Herkes Arapça öğrenmek zorunda değildir. Bu din sadece Araplara değil, bütün milletlere hitap eden bir dindir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Hanefi mezhebinin fetvasına uyacağı yerde, Arap Müslümanlığını temsil eden, Şafi mezhebinin fetvasına bağlanmaktadır.⁸³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı şeran caiz olan bir hususta, devrimleri destekleyeceği yerde, irticaya prim vermiştir.

Tanyol "Kuran ve İbadet" başlıklı yazısında özetle, Kuran'ın Arapça olmasının, bizde Avrupa'da olduğu gibi, dinde bir ruhban sınıfı doğmasına neden olduğunu savunur. Halkımız Arapça bilmediği için, din konusunda, kendisi bilgi edinememiştir. Bu, Tanrı ile kulları arasında kurulması gereken, samimi bir ilişkinin önüne geçmiştir. Tanrı ile kul arasına perde çekilmiştir. Bu perde artık kalkmalı,

⁸³⁰a.g.m., 2.

⁸³¹Cahit TANYOL, "Din Eğitimi", 20 Ekim 1958, s 2.

Türk halkı ve Türk çocuğu Kuran'ın kutsal ayetlerini kendi ana dillerinde katıksız bir teslimiyetle okumalıdır. Allah'a Türkçe yalvarmalı, Türkçe dua etmelidir.⁸³²

Tanyol'a göre Kuran'ın Latin harfleri ile yazılmasına müsaade etmeyen bir düşünce, Müslüman Türk halkından önce, bizzat İslamiyet'e en büyük kötülüğü yapmış olur. Türk çocuklarına, "Sen Kuran'ı Arap harfleri ile yazacaksın, Arapça okuyacaksın" demek, onu Kuran'dan ve dinden yoksun etmekten başka sonuç vermeyecektir.⁸³³

Tanyol, sonraki dönemlerde "Ezan Türkçe mi okunmalı, Arapça mı?" başlıklı yazısında, ezan Türkçe okunması ve Türkçe ibadet edilmesi konusunda, eski fikirlerini değiştirmiş, yumuşatmış gibi görünmektedir. Tanyol'a göre ezanın Türkçeleştirilmesi akla ve dine uygundur. Fakat dinin doğasına, dinsel gerçeğe uygun değildir. Bütün dinlerde birtakım olağanüstü olaylar, mucizeler önemli bir yer tutar. Din, insanın akılla çözümleyememeği yerde devreye girer. Din, arı bir inanç alanıdır. Oysa Hz. Muhammed bir takım mucizelerle gelmemiş, akla olabildiğince bir hareket alanı bırakmıştı. Mucizesiz bir din olarak görülen bu dini, Türkler Arapça'yı kendi hayal güçleriyle zenginleştirerek yapmışlar, bu dilde bir mucize aramışlardır. Selçuklular zamanından bu yana Türkçe Kuran'ın çeşitli çevirileri yapılmasına rağmen, Türkler ibadetlerini hiçbir engel olmadığı halde, Türkçe yapmamışlar ve ezanı da Arapça dinlemişlerdir. Dinin bu kendi iç alanında artık ne laiklik kavramı işler ve ne de ilericilik-gericilik kavgası yapılır. Ezanın Türkçeleştirilmesini ilericilik adına savunmak, İngilizce şarkı söyleyen birine, "sen neden Türkçesini söylemiyorsun" diye çıkışan adamın maskaralığına benzer. Bu ise, yapmadığı bir ibadet için ukalalık, sevmediğimiz bir şarkı için plak kırmaya benzer.⁸³⁴

⁸³²Bkz. (828), TANYOL, 2.

⁸³³Bkz. (831), TANYOL, 2.

⁸³⁴Cahit TANYOL, "Ezan Türkçe mi Okunmalı Arapça mı?", 25 Ekim 1987, s 7.

Tanyol “Minare ve Ezan” başlıklı yazısında ise, Türkiye’de ezan ve ibadet gibi konularda ilerencilik-gericilik tartışması yapılmasının son derece yanlış olduğunu savunur. Bir takım “eski salon sosyalistleri” bu tartışmaları başlatmaktadır. Bunlar kendilerini “aydın” olarak gösterip, din konusunda da hükümler vermeye çalışmaktadır. Bunlar ancak, irticayı kışkırtmakta, din adına verdikleri hükümlerle inançlı insanları rencide etmektedirler.⁸³⁵

Tanyol yine aynı yazısında, minarelerden hoparlörlerle okunan ezanın, sesin yankı yapmasına ve sesin insanları rahatsız etmesine neden olduğunu savunur. Diyanet İşleri Başkanlığı minarelerdeki hoparlörleri sökerek, ses kirliliğinin önüne geçmelidir. Ayrıca ünlü bestekarlar, müezzinlere ses eğitimleri vererek, ezanın herkesi büyüyecek bir şekilde okunmasına katkı sağlamalıdır. Minareler Türk Müslümanlığının sembolleridir. Fakat onları bu modern kirlilikten kurtarmak gerekmektedir.⁸³⁶

Tanyol’un Ezanın Türkçe okunması ve ibadet dilinin Türkçe olması konusundaki görüşleri gerçekten çarpıcıdır. O, bu olayın dini açıdan bir sakıncası olmadığını, bizim mezhebimiz olan Hanefi mezhebinin buna izin verdiğini iddia eder. Ayrıca ibadet dilinin Türkçe olması, İslamiyet içerisinde bir ruhban sınıfının doğmasını da engelleyecektir. Halk, ana dilinde ibadet edip, Tanrı’yla daha samimi bir yakınlık kurabilecektir. Bu görüşüne rağmen Tanyol, Türkçe ezan ve Türkçe ibadet konularında, devletin müdahil olmasını, bu işin Kemalist devrimlerin bir devamı olduğunu savunan görüşlere de şiddetle karşı çıkmaktadır. Tanyol’a göre din alanında herkesin hiçbir bilgiye dayanmadan bir şeyler söylemesi en fazla samimi olarak inanan insanları üzecektir. Tanyol’a göre bu konuların bir ilerencilik ve gericilik konusu yapmakta son derece yanlıştır.

⁸³⁵Cahit TANYOL, “Minare ve Ezan”, Güneş, 11 Ekim 1987, s 7.

⁸³⁶a.g.m., 7.

5.2.5.Din ve Demokrasi

Tanyol'un inceleme konularından biri de din ile demokrasi arasındaki ilişkidir. Din ile demokrasi arasındaki ilişkilerde Tanyol, iki modelden bahseder. Bunlardan birisi Fransız modelidir. Bu modelde, demokrasi ile din çatışmıştır ve sonuçtan dini kurumlar tasfiye edilmiştir. Diğer model ise İngiliz modelidir. Burada din demokrasinin yerleşmesine ve sağlamlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu bölümde Tanyol'un "Din ve Laiklik" ve "Din Sömürüsü ve Politika" yazıları incelenecektir.

Tanyol "Din ve Laiklik X" başlıklı yazısında özetle dinin, Fransız ihtilalinden beri, demokrasinin düşmanı olarak gösterildiğini savunur. Bu daha ziyade İngiliz demokrasisinde değil, bir devrimle demokrasiye geçmiş Fransa gibi ülkelerde söz konusu olmuştur. İngiltere'de dinle demokrasi el ele verdiği halde, Fransa'da devrimle demokrasi kelimeleri birleştirilmişti. Bundan dolayı Fransa sayısız denemeye karşılık iyi işleyen bir demokrasi kuramadı. Çünkü ihtilalle beraber din kurumu büyük bir yara aldı ve yerine yeni bir ahlak sistemi kurulmadı. Fransa'da din demokrasiyi desteklemedi. İngiltere'de *Calvinism*'e, Protestanlık gibi dini cereyanlar, dinin baskıcı bir hal almasına karşı çıkmış ve bireyin özgürlüğünü öne çıkarmışlardır. Bu açıdan dinle demokrasi aynı amaç için birleşebilmişlerdir. İngiliz muhafazakarlığının gerisinde bu gerçek vardır. Onlar yıkmadan, bir uzlaşma ile demokrasiyi kurmuşlardır. Fransa'da ise demokrasi bir tür kasırga gibi tüm kurumları alt üst etmiştir. Orada dinin kurduğu manevi set yıkılmış, onun yerine konmaya çalışılan devlet otoritesi ise vicdanlara hitap edememiştir. Fransa'nın Katolik olmasının da bunda etkisi vardır. Çünkü Katoliklik mezhebinde birey özgürlüğü gelişmemiş, baskı altına alınmıştır. Baskıcı olan din ise ihtilalle yıkılmış, ama yerine yeni bir şey konulamayınca da bir tür kuralsızlık ortaya çıkmıştır.⁸³⁷

Tanyol yine aynı yazısında bizim kendimizi devrimci Fransa'ya yakın bulduğumuz için onları örnek aldığımızı ve dinle demokrasinin uzlaşamayacağını

⁸³⁷Cahit TANYOL, "Din ve Laiklik X", Güneş, 10 Haziran 1987, s 7.

düşündüğümüzü savunur. Fakat bizim dinimiz İslamiyet, Fransa'daki Katoliklik ile yakından, uzaktan birbirine benzemez. Din ile demokrasi arasında bir kavga bizde yoktur. İslamiyet ile demokrasi arasında kurulacak bir ilişki, İngiltere'de Protestanlığın oynadığı rolden daha fazla demokrasiye yatkındır. İyi niyetli insanların ellerinde demokrasi hiçbir zorlama olmadan dinle uzlaşır. Çünkü İslamiyet'te bireyin seçme özgürlüğü vardır. Fakat biz İslamiyet'in bu olumlu yanlarına bakmak yerine, onun düşüncüyü katılaştırın yorumlarını ele aldık.⁸³⁸

Şu bir gerçektir ki din, toplumsal bir olgudur. Hiçbir toplum dinsiz yaşayamaz. Birey dinsiz olabilir, ama toplumlar dinsiz olamaz. Dine karşı olan insanlar buradan yola çıkarak, dinin artık dönemini kapadığını düşünmüşlerdir. Ama bu bir hatadır. Bazı materyalist düşünürler bu hataya düşmüşlerdir. Fakat bugünde görülmektedir ki, din sosyal hayatın ayrılmaz bir parçasıdır, İslamiyet ise hukuk sistemi aracılığıyla demokrasinin gelişmesinde ve yerleşmesinde çok önemli bir rol sahiptir.⁸³⁹

Tanyol, "Din ve Laiklik IX" başlıklı yazısında ise şunları savunur: "Demokrasinin yaşaması kendine yeni bir ahlak sistemi geliştirmesine de bağlıdır. Krallıklar yıkmak sadece demokrasi kurmak için yeterli değildir. Yeni bir ahlak sistemi yaratmak içinde demokrasiye ihtiyaç vardır. Yeni bir ahlak anlayışı geliştiremeyen demokrasi, krallıklardan daha tehlikeli hale gelebilir, bir zümre diktatörlüğüne dönüşebilir".⁸⁴⁰

Tanyol "Din Sömürüsü ve Politika" başlıklı yazısında şunları söyler: "Demokratik bir ülkede devletin dini olmaz. Ama toplumun ve bireylerin dini olabilir. Laik bir devlet toplumun inançlarına saygı gösteren, bunlara eşit mesafede duran bir devlettir. Devlet kendi yurttaşlarının dinine saygı göstermelidir, taraf tutmamalıdır.

⁸³⁸ a.g.m., 7.

⁸³⁹ a.g.m., 7.

⁸⁴⁰ Cahit TANYOL, "Din ve Laiklik IX", Güneş, 9 Haziran 1987, s 7.

Dine saygı göstermez, ya da taraf tutarsa hem lak olma niteliğini yitirir, hem de vatandaşlarına zulmetmiş olur”.⁸⁴¹

Tanyol’a göre İslam dini ile demokrasi arasında bir karşıtlık söz konusu değildir. Bu daha ziyade bizim düşünce sistemimizi Fransa gibi devrimci ülkelerden almamız nedeniyle içine düştüğümüz bir hatadır. Fransa modeli bize uymaz. Demokrasi ile dinin uzlaşabileceği modellerde vardır. Tıpkı İngiliz demokrasisinde olduğu gibi. Tanyol’a göre demokrasi içerisinde devlet olabildiğince dinin sahasına girmemeli, dini inançlara saygı göstermelidir. Bu laikliğin de gereğidir.

5.2.6. Din Eğitimi ve Laik Eğitim

Tanyol “Türkçe İbadet ve Din Terbiyesi” başlıklı yazısında özetle dinin ve onun sosyal hayattaki etkilerinin aydınlar tarafından ihmal edildiğini savunur. Bazı aydınlarımız bu konularla uğraşmayı bir tür “gerilik” saymışlardır. Bu yüzden de ne dinin sosyal hayattaki yeri üzerinde durulmuş, ne de dinle ilgili kurumların ne halde olduğu merak edilmiştir. Çok partili demokrasiye geçişle beraber bazı politikacılar, halkın dini duygularını okşayarak, halkın hissiyatlarını, duygularını kendi ihtiras ve emellerine alet etmişlerdir. Hiçbir dini veya ahlaki gayesi olmayan bu insanlar, dini bir istismar konusu yapmışlardır. Bunun sonucunda, dinin cumhuriyetten beri ne kadar ihmale uğramış olduğu görülmüştür. Din bütün kurumlarıyla eski medrese çömezlerinin eline terk edilmiştir. Burada birçok hatalar görülmektedir. Bu hatalardan biri devletindir. Devlet eğer, çağın modern bilimlerine vakıf, felsefe, sosyoloji, sanat gibi çeşitli alanları bilen, bunun yanında fıkıh, kelam, tefsir gibi dini ilimlerinde eğitimini almış, “aydın” din adamları yetiştirmiş olsaydı, “camiler birer halk mektebine” dönüşürdü. İrtica ise bir daha dirilmemek üzere kaybolurdu. Dine musallat olan geri fikirleri ancak “aydın” din adamları temizleyebilir. Nasıl ki komünizme karşı en büyük mücadeleyi sosyalizm vermişse, yobazlığa karşı en büyük mücadelede “aydın” din adamlarından gelecektir. Çünkü dinle ilgisi olmayan

⁸⁴¹Cahit TANYOL, “Din Sömürüsü ve Politika”, Eylül 1994, s 23.

aydınların yaptığı mücadele, bilerek veya bilmeyerek halkın dini duygularına zarar vermektedir.⁸⁴²

Tanyol “Kuran ve İbadet” başlıklı yazısında ise özetle şunları söyler. Cumhuriyetle beraber, memleketimizde genel ve kesin bir devrim hareketi başladı. Din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı. Din eğitimi veren medreseler kaldırıldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi, Türk çocuklarına nasıl bir dini eğitim verilmesi gerektiğini ihmal etti. Onu devletin vazifeleri dışında bıraktı. Atatürk dinde bir devrim yapmamıştır. Böyle bir iddia veya anlayış yanlıştır. Atatürk'ün devrimleri dinle değil irticayla ilgilidir. Atatürk'e göre dinde devrimi ancak din adamları yapabiliirdi.⁸⁴³

Tanyol “Türkçe İbadet ve Din Terbiyesi” yazısında ise özetle asıl irticayı hortlatanların, politikacılar olduğunu savunur. Tanyol'a göre dini ortaçağ kalıntısı bir kurum olarak gören aydınlarımız da, bu din sömürücülerinin işlerini kolaylaştırdılar. Ona göre bugün yaşadığımız irtica sorunlarının yegane çözümü, çağın değerleriyle uyumlu, kültürlü, din adamlarının yetiştirilmesidir. Bu vicdanımızın selamet bulması ve yeni kuşakların her türlü fanatizmden uzak bir nesil olarak yetişmesi için gereklidir.⁸⁴⁴

Tanyol'a göre Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti niteliklerinin temeline laik eğitimi koymuştur. Fakat devletin laiklik ilkesini benimserken, laik bir eğitime geçerken, halkın dini duyguları, küçümsenmemiş, kimsenin ibadet özgürlüğü ortadan kaldırılmamıştır. Din duygusu müminin vicdanına bırakılmıştır.⁸⁴⁵

Tanyol, Şeriat ve İrtica isimli eserinde, laik bir devletin ön koşulunun laik bir eğitim olduğunu savunur. Ona göre; Türkiye'de birçok İmam Hatip Lisesi açılarak,

⁸⁴²Cahit TANYOL, “Türkçe İbadet ve Din Terbiyesi” Cumhuriyet, 20 Ekim 1958, s. 2.

⁸⁴³Bkz. (828), TANYOL, 2.

⁸⁴⁴Bkz. (842), TANYOL, 2.

⁸⁴⁵Bkz. (77), TANYOL, 118.

laik eğitime darbe vurulmuştur. Toplumun din adamlarını olan ihtiyacı abartılmış, gereğinden fazla okullar açılmış ve ülke kaynakları buralara aktarılmıştır. Bu okullar eğitimi sistemimizde bir ikilik yaratmıştır. Ülkemizde çağdaş felsefe, sosyoloji okutulmak yerine din dersleri alabildiğine artırılmıştır. Bir vicdan meselesi olan din, böylece istismar edilmiş, laikliğin ana şartı olan laik eğitime darbe vurulmuştur.⁸⁴⁶

Tanyol, ülkede yapılacak laik bir eğitimin, çağdaş bir eğitim anlayışının laikliğin ve demokrasinin teminatı olduğunu savunmaktadır. Fakat laik eğitim halkın dini duygularını, inançlarını küçümsemeden, halkı rencide etmeden yapılmalıdır. Bunun içinde okullarda daha fazla felsefe, sosyoloji gibi dersler konulmalıdır.

5.3.Laiklik

Tanyol'un din sosyolojisi çalışmalarında anahtar kavramlardan biri de laikliktir. Hemen her alanda "aktarmacı" zihniyeti şiddetle eleştiren, milli bir sosyoloji, milli bir düşünce idealini savunan Tanyol, laiklik konusunda da milli bir düşünüşe sahiptir. Biz bu bölümde Tanyol'un laikliği nasıl tanımladığını ve tarihsel süreç içerisinde nasıl gördüğünü ele alacağız. Hıristiyanlıktaki laiklik anlayışı ile bizdeki laiklik anlayışı arasındaki farkları Tanyol'dan yola çıkarak okumaya çalışacağız. Burada Tanyol'un Atatürk ve Halkçılık, Din Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar ve Laiklik ve İrtica kitaplarını, "Demokrasinin Yitik Halkası Laiklik", "Din ve Laiklik IV", "Atatürk Mucizesi Laiklik", "Batı Medeniyetinde Kişilik, Laik Tavrı, Dini Tavrı" yazılarından yola çıkacağız.

Tanyol "Demokrasinin Yitik Halkası Laiklik" başlıklı yazısında laikliği, dinle devletin, dinle eğitimin, bir kelime ile ahlakın birbirinden ayrılması olarak tanımlar. Ona göre laiklik, ne dine karşı ve de dinle birliktir. Eskiden bu kavramın özelliğini belirtmek için "la- ahlaki, la din" deyimleri kullanılmıştır. Bu kavramlar; "ahlak dışı-

⁸⁴⁶a.g.k., 124.

ahlakla ilintisiz” din dışı diye çevrilebilir. Yani laiklik dinle, ahlakla bağlantılı olmayan anlamına gelir.⁸⁴⁷

Tanyol, Atatürk ve Halkçılık adlı kitabında ise laiklik kelimesini, genel olarak dinsel olmayan anlamında tanımlar. Ona göre “Laicos”, Latince’de “halka ait” demektir. Laiklik kavramının öne çıkışı 19. yüzyıldan sonradır. Düşüncenin dinden bağımsız olması eğilimi ile beraber gelişmiştir. Din, inanca, laiklik ise akla dayanmaktadır.⁸⁴⁸

Tanyol’a göre tarih boyunca din ile düşünce arasında sürekli bir çatışma ve gerilim olmuştur. İnsanlık tarihinde hiçbir zaman düşünce din işlerine karışmadığı halde, din sürekli olarak düşünceyi rahatsız etmiş, sınırlar koymuş ve kendi otoritesini toplumsal, politik, kültürel ve bilimsel alanlara yaymak istemiştir. Laiklik, dinin saldırgan ve emperyalist tutumuna karşı düşüncenin yapmış olduğu “Bağımsızlık Savaşı”dır.⁸⁴⁹ Tanyol’a göre bu anlamda laiklik dinin haksız saldırılarını engellemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Düşüncenin kendini savunma mücadelesi olarak doğmuştur.

Tanyol, Laiklik ve İrtica isimli kitabında laikliği anlamamız için laik tavrın ne olduğunu sorar. Ona göre özetle laik tavır, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması değildir. Din ve devlet işlerini ayırmakla laik tavra ulaşılmaz. Laik devlet kavramı, laik tavrın politik biçimidir; daha başka deyişle, o laik tavrın politik görünüşüdür. Tanyol’a göre her çağın lider bir değeri vardır ve bu düşüncede olduğu kadar, insan kişiliğinde de kendini belli eder. Antik çağda bilgelik, ortaçağda müminlik, yeniçağda ise laiklik insanoğlunun kişiliğidir. Yeniçağın lider değeri bilim ve tekniktir. Ortaçağda bütün sosyal hayat, yasalar, kurallar dinin etkisi altında belirlenirken, yeniçağda lider değer bilim ve tekniktir. Bilim ve teknik ise laiktir.

⁸⁴⁷ Cahit TANYOL, “Demokrasinin Yitik Halkası Laiklik”, Ağustos 1991, s 8.

⁸⁴⁸ Bkz. (82), TANYOL, 153.

⁸⁴⁹ a.g.k., 153.

Fakat laik yapısı din karşıtı değildir.⁸⁵⁰ Tanyol'a göre dinin düşünceye egemen olduğu dönem geride kalmıştır. Bu çağ bilimsel düşüncenin çağıdır. Bilimsel düşünce ise özü gereği laiktir.

Tanyol, Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar isimli eserinde, din ve devlet ilişkisini ele alır. Ona göre devlet, ne dindar olabilir, ne de din düşmanı. Devlet dine saygı göstermek zorundadır. Çünkü her devlet toplumun devletidir. Ve toplumun saygıdeğer inançlarına karşı olması o devletin o toplumun devleti olmaması demektir. Devlet dine saygı göstermezse laik olamaz. Devlet ancak dini sömürenlere karşı cephe alabilir fakat dine karşı cephe alamaz.⁸⁵¹ Devlet dinsiz olamaz, halkın dini duygularına karşı duramaz. Devlet sadece din sömürsüne karşı cephe alır, dindar insanlara karşı değil, anlayışını savunmaktadır, Tanyol. Ona göre devleti idare edenler dinsiz ise ve onlar kendi dinsizliklerine uygun kanunlar çıkarıp dine cephe alır, onu toplum içerisinden silmeye kalkarsa bu en büyük zulüm olur. Aynı şekilde devleti idare edenler kendi dini inançlarını halka zorla dikte etmeye çalışırlarsa bu da aynı ölçüde bir zulümdür. Kimsenin dini inançlarını diğerlerine zorla kabul ettirmeye hakkı yoktur. Bu zaten laikliğe de aykırıdır.⁸⁵²

Tanyol “Din ve Laiklik IV” başlıklı yazısında bizde laikliğin “sorunlu” bir hal almasının gerisinde, laikliğin bir yandan Osmanlı devleti teokratik bir devlettir deyip, onu muhalefete itmesinin, öbür yandan da dini dışlamasının yattığını savunur. Ona göre bütün bir devlet geleneği ve din, laiklik adına muhalefete itilmiştir. Halbuki Osmanlı devleti ve diğer Türk devletleri zaten laik bir hukuk sistemine sahipti. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken laiklik ilkesi, saltanat ve hilafete karşı bir antitez olarak kullanıldı. Cumhuriyet, rejimi korumak amacıyla dini ve Osmanlı devlet

⁸⁵⁰Bkz. (10), TANYOL, 212-213.

⁸⁵¹Bkz. (130), TANYOL, 183.

⁸⁵²a.g.k., 184.

geleneği ve tecrübesini karşısına aldı. Türkiye’de dinin bir sömürü konusu olmasının gerisinde, bu durum vardır.⁸⁵³

Tanyol’a göre din bireylerin iyiliğe yönelmesini sağlar. Ölüm ötesi bir dünyaya insanları hazırlar. Din dünya işlerine karışmamalıdır. Bu ne dine ne de devlete fayda sağlar. İnanların vicdanında olması gereken bir dinle, sosyal bir kuruluş olan devleti düzenlemeye imkan yoktur.⁸⁵⁴ Çünkü çağımız bilim ve teknik çağdır. Bu çağda devlet yönetimi bir takım ekonomik ve politik esaslara göre idare edilmektedir. Bu ise artık dine dayalı bir devlet sistemini imkansız kılmaktadır.⁸⁵⁵ Çağımızın önder değeri bilim ve teknik olduğuna göre devlet yönetimi, kanunların çıkarılması, toplumsal ve ekonomik değerler artık dine dayalı bir şekilde düşünülemez. Bunun ön koşulu ise laikliktir. Laiklik ilkesi bilim ve tekniğin önder değer olması ve bunun insanda görünüşüdür.⁸⁵⁶ Ancak laiklik sayesinde, din bilimin önünde bir engel olarak durmadan, din yaralanmadan, çağdaş bir uygarlık düzeyine ulaşılabilir. Din, insanların vicdanına yerleştiği vakti, ilerlemeye engel değildir.⁸⁵⁷

Tanyol’a göre bizde Avrupalı anlamda bir laiklik mümkün değildir. Bunun nedenlerini araştırmak için ise, Avrupa kültürünün temeli olan Hıristiyanlık ile bizim kültürümüzün temeli olan İslamiyet’i karşılaştırmak gerekir. Bu iki din arasındaki farklar, bizim neden Batılı anlamda laik olamayacağımızı da ortaya koyacaktır.⁸⁵⁸

Tanyol’un laiklik anlayışı ne dine ne de dindarlığa karşıdır. Sadece din sömürünse karşıdır. Devletin dine müdahalesi laiklik adına bile olsa yanlıştır. Düşüncenin ve dinin alanı ayrı ayrıdır. Çağımızın lider değeri bilimdir. Olayları ve olguları ele alırken, laik bir nitelik taşıyan bilim bize yol gösterecektir. Bu dindarlığın önünde de bir engel değildir.

⁸⁵³ Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik IV”, 4 Haziran 1987, s 7.

⁸⁵⁴ Bkz. (130), TANYOL, 186.

⁸⁵⁵ a.g.k., 186.

⁸⁵⁶ Cahit TANYOL, “Batı Medeniyetinde Kişilik, Laik Tavır-Dini Tavır”, 13 Temmuz 1962, s 2.

⁸⁵⁷ Cahit TANYOL, “Atatürk Mucizesi: Laiklik”, 18 Mayıs 1989, s 4.

⁸⁵⁸ Cahit TANYOL, “İslamiyet’te Laiklik Mümkün müdür?”, 4 Temmuz 1948, s 3.

5.3.1. İslamiyet Ve Hıristiyanlık

Tanyol'a göre bu iki dinin karşılaştırılması, bizde Avrupai anlamda bir laikliğin niçin olamayacağını açıklayacaktır. Avrupa kültürünün tarihsel gelişim süreçleri bizde yaşanmamıştır. Hıristiyanlıkla bilim ve siyaset arasındaki çatışma bizde yaşanmamıştır. Bu iki anlayışı karşılaştırmak için iki dini karşılaştırmamız gerekir. Tanyol'a göre bu iki dini karşılaştırmak için, bu iki büyük dinin Hıristiyanlık ve İslamiyet'in özelliklerini bilmek gerekir. Tanyol, bu görüşlerini "İslamiyet'te Laiklik Mümkün müdür?" başlıklı yazısında ele alır. Ona göre bu iki din iki yönden karşılaştırılabilir.

1. Her iki dinin doğuşunu hazırlayan sosyal şartlar.
2. Her iki dinin insanlığa getirdiği yeni hükümler.

Hıristiyanlık, İsa Suriye'de doğmuş olsa da, Roma'da gelişmiştir ve karşısında, büyük sefaletlerin ve zulümlerin çalkalandığı bir imparatorluk bulmuştur. Bu Roma artık, Sezar'ın Roma'sı değildir. Dayandığı temeller aşınmıştır. Geniş halk yığınları açlık ve sefaletle karşı karşıya iken, idareciler dejenere olmuş, sefahate dalıp, halkı unutmuşlardır. Zor durumda olan Roma vatandaşlarına İsa'nın sesi, bir mucizenin kapılarını açmıştır. İsa, insanlara birbirlerini sevmelerini, zulme karşı tevekkülü emretmiştir. İsa'nın bütün sözlerini Tanyol'a göre şu iki sözde toplamak mümkündür. "Bir yanağına tokat vururlarsa, öbür yanağı uzat", "Ekmeğini yakınlarınla paylaş."⁸⁵⁹ Bu sözlerle Hıristiyanlık insanlara, tevekkülü, aza razı olmayı öğretti. İnsanlara mutluluğun yeni bir yolunu gösterdi. Kısa zaman içerisinde teşkilatlanmış Kilise, bir süre sonra dünyevi saltanatı eline geçirdi. Dünya ve ahiret saltanatını kendine bağladı.⁸⁶⁰

⁸⁵⁹a.g.m., 3.

⁸⁶⁰a.g.m., 3.

Tanyol “Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet” başlıklı yazısında özetle İslamiyet’in hayata müdahale etmeyip, ilahi ışığı ile onu aydınlattığını savunur. Halbuki Hıristiyanlık hayat müdahale eden, onu keyfi bir şekilde kontrol altına almaya çalışan bir seyir takip etmiştir. Engizisyonlar onun kanlı tarihinin şahitleri olarak kaldılar. Tanyol’a göre İslamiyet ve Hıristiyanlık birbirine benzemez. Hıristiyanlığın dünya işlerini düzenleme ile ilgili emirleri yoktur. İslamiyet’in toplumsal bazı yükümlülükleri de vardır. Toplumsal yaşama yönelik emirleri de vardır. Bu yüzden Hıristiyanlığın toplumsal hayata müdahalesi bir zulümken, İslamiyet’in hayata yönelmesi bir “hayır”dır.⁸⁶¹

İslamiyet’te, Hıristiyanlık’ta olduğu gibi peygamber Allah’ın “oğlu” değil, Onun elçisi ve kuludur. İslamiyet’in peygamberi insanlar arasından seçilmiş biridir. O, ne bir melek, ne de insan üstü bir varlıktır. Müslümanlığa girişte gerekli olan “Kelime-i Şahadet”te, Allah’ın birliği kabul edildikten sonra, Muhammed’in Onun kulu ve elçisi olduğunu kabullenmek vardır. Peygamber madem Allah’ın kuludur, o da diğer insanlar gibi bir insandır. O halde onun dünya hayatına dair hükümler de onunla, onun vasıtasıyla gelir.⁸⁶²

Tanyol, aynı yazısında özetle Hz. Muhammed’in, Hz. İsa gibi çarmıha gerilerek öldürülmediğini vurgular. Hz. Muhammed, dünya da kaldı ve insanlara dünya işlerinde nasıl davranacaklarını öğretmeye çalıştı. Çöle indirilen bu din Allah’ın inayetiyle, zorluklar altında başarı kazandı. Mucizelere değil, gerçeklere dayandı. İslamiyet, Tanrı ile kul münasebeti bakımından “ilahi”, insanla insan arasındaki ilişki bakımından ise “beşeri” bir dindir. İslamiyet bir din olarak üç esasa dayanır.

1. İnanca ait olan hükümler,
2. İbadete ait olan hükümler,

⁸⁶¹Cahit TANYOL, “Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet”, 30 Kasım 1951, s 2.

⁸⁶²a.g.m., 2.

3. Muamelata ait olan hükümler.

İnanca ait hükümler, “Kelime-i Şahadet”te özetlenmiştir. İbadete ait hükümler, ibadetlere ait emir ve yasakları içerir. Muamelata ait olan bölümler ise, dünya işlerinin idaresini içerir. İnanç ve ibadete ait olan hükümler, değişmez, artmaz, eksilmez. Fakat muamelata yönelik hükümler ise zamana ve toplumlara göre değişebilir. Bu konuda, “zamanın değişmesiyle hükümlerde değişir” hükmü geçerlidir. İslamiyet, dünya işlerini, adaleti, ilmi, fazileti ve ahlakı tanzim etmek şartıyla hür bırakan ve her türlü iyiliğe yol açan, teşvik eden bir dindir.⁸⁶³

Tanyol’a göre Hıristiyanlık’ta, “Tanrı’nın hakkı Tanrı’ya, Kayzer’in hakkı Kayzer’e” diye bir hüküm vardır. Hıristiyanlık özü bakımından laik bir dindir. Din adamları özü gereği laik olan, dünya işlerine yönelik bir müdahale içermeyen bu dini, kendi çıkarlarına alet ederek, zulüm işlemişlerdir. Fransız İhtilali, Hıristiyanlığı özüne döndürmüştür. Onun devlete müdahalesini ortadan kaldırmıştır. Kilise, dinde olmayan bir şeyi, kurduğu Engizisyon düzeni ile, baskı yoluyla uygulamıştır. Bu haksızlık Avrupa’da dini özüne geri döndürüp, dinin devlet üzerindeki haksız müdahalesini sona erdirmiştir. Halbuki İslamiyet, hiçbir devirde engizisyon kurmamıştır. Tam tersine devleti ve dünyayı hayra teşvik eden bir ışık olmuştur.⁸⁶⁴

Tanyol, “Demokrasinin Yitik Halkası Laiklik” başlıklı yazısında özetle laikliğin kökünü Rönesans hareketinde olduğunu söyler. Yeniçağın iki büyük filozofu Descartes ve Bacon laik düşüncenin gelişmesinde önemli bir etki yapmışlardır. Bacon, “Bilmek egemen olmaktır”; Descartes ise, “Düşünüyorum öyleyse varım” önermeleriyle laik bir tavrın ve düşünüşün gelişmesini sağladılar. Artık evreni anlamak ve eylemlerimize yön vermek için Tanrı’ya ihtiyaç yoktu. Rönesans’ın ikinci bir özelliği ise doğaya yönelme ile beraber, “insanın ön plana geçmesi”dir. Bu hareket bireyin gelişmesini sağladı. Bunun üç önemli sonucu oldu.

⁸⁶³a.g.m., 2.

⁸⁶⁴a.g.m., 2.

1. Ekonomik alanda liberalizm,
2. Düşünsel alanda özgürlük-*endivüdüalizm* (bireycilik) önem kazandı,
3. Toplumsal alanda, demokratik yönetim ve ona ait teoriler ortaya atıldı.⁸⁶⁵

Tanyol'a göre bireyin özgürlüğünün önem kazanması sonucunda, insan özgürlüğünü en iyi koruyacak rejimin hangisi olması gerektiği tartışıldı. Sorunlara laik bir düşünce ile yeniden bakıldı. Laiklik bireyin düşünce ve eylemleri ile sıkı sıkıya bağlı olduğu için bunu en iyi koruyacak rejimin demokrasi olduğu anlaşıldı.⁸⁶⁶

Tanyol "İslamiyet'te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?" başlıklı yazısında özetle, laikliğin Hıristiyanlıkta tamamen ahlaki ve ferdi karaktere sahip olduğunu savunur. Şöyle devam eder:

"Avrupa'da laiklik, Hıristiyanlığın devlet el atmasını önleme hareketidir. Halbuki İslamiyet başlangıcından itibaren, dini bir devlet olarak gelişmekte ve Kuran'da dünyayı düzenleyici ayetler büyük bir yekun tutmaktadır. İslamiyet'te hukuk ve din birbirine bağlıdır. Hıristiyanlık'ta ise böyle bir şey yoktur. İslamiyet ilerlemeye engel bir din olmadığı için, diğer dinlerdeki katılık onda yoktur. Kuran'ın bazı hukuka ilişkin hükümleri, zamana ve mekana bağlı olarak değişmeye açık bırakılmıştır... Medeni hukukun, dinin hükümleri yerine geçmesi laikliğe aykırı görülmemiştir. Çünkü hukuk, ilim ve teknik prensipler gibi, bir başka milletten aynen alınamaz. O ülkenin örf ve adetlerine göre şekillenir. Bu anlamda bizim dinimiz, değişmeye açık kalarak, hukukun zamanın şartlarına göre düzenlenmesine izin vererek, kendi içinde bir laikliğe izin

⁸⁶⁵Bkz. (847), TANYOL, 9.

⁸⁶⁶a.g.m., 9.

vermiştir. Bizim uygulayacağımız laiklik, Avrupa’da gelişen laiklik değil, bizzat bizde olan laiklik uygulamasıdır”.⁸⁶⁷

Tanyol, özetle Hıristiyanlıkta laikliğin zorunlu bir süreç olduğunu, Hıristiyanlığın özü gereği laik bir din olduğunu ve dünya hayatına yönelik bir talebi olmadığını ama İslamiyet’in bu özellikleri gösteren bir din olmadığını savunur. İslamiyet, sadece ahlaki öğütler veren, vicdana hitap eden, siyasi faaliyetlere müdahale etmeyen bir din değildir. Bu yüzden Hıristiyanlıktaki gibi bir laiklik İslamiyet’te mümkün değildir. İslam’ın tarihinde hiçbir zaman kanlı engizisyonlar olmamıştır. İslamiyet düşüncenin ilerlemesine engel olmamış, onu desteklemiştir. Bu bakımdan bizdeki ve Hıristiyanlıktaki laiklik anlayışları başka olmak zorundadır.

5.3.2.Şeriat: Bin Yıllık Bir Hukuk Sistemi

Tanyol’un bu bölümde bazen bir tabu haline getirilen, kamplaşmalara neden olan, şeriat kavramını nasıl ele aldığını inceleyeceğiz. Tanyol’un bu konudaki görüşleri gerçekten farklıdır. Tanyol’a göre şeriat, bin yıllık bir hukuk sistemidir. Roma Hukuku karşısında, bizim medeniyetimizi temsil eden, Roma Hukuku ile yarışabilecek bir hukuk sistemidir. Şeriat, en son mecellede ifade edilmiştir. Şeriatın bir hukuk sistemi olduğunu bilmeden, onu reddetmek, hatta ona küfretmek, Tanyol’a göre büyük bir yanlıştır. Şeriat, bir hukuk sistemidir.

Tanyol, “Din ve Laiklik I” başlıklı yazısında, Şer, şerait kelimesinin Arapça’da “doğru yol” anlamına geldiğini söyler. Fakat hukuk dilinde ilahi kanun, bir kavim veya ümmetin yönetimi için, Allah’ın emir ve yasaklarına, ayetlere, hadislere, kıyas ve İcma-ı ümmete dayanan ilahi kanun anlamına gelmektedir.⁸⁶⁸

⁸⁶⁷Cahit TANYOL, “İslamiyet’te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?”, 18 Temmuz 1948, s 3.

⁸⁶⁸Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik I”, Güneş, 1 Haziran 1987, s 7.

Tanyol, Şeriat ve İrtica, isimli eserinde özetle; Türklerin Müslüman oldukları tarihten bugüne yaklaşık bin yıllık bir süreçte, İslam dininin taşıyıcısı ve koruyucusu olduklarını söyler. Ona göre Türkler, Batı medeniyeti ile hesaplaşmada kendilerine uygun bir devlet ve hukuk felsefesi geliştirmişlerdir. Bu, Türklerin, kendi tarihsel süreci içerisinde geliştirdikleri bir hukuk sistemidir. Tanyol'a göre biz bu bin yıllık tecrübeyi, hukuk ve devlet felsefesini reddedip, çöpe attık. Bu tarihsel birikimin reddi, bizim birçok sorunla karşı karşıya kalmamıza neden oldu. Bu bin yıllık devlet tecrübemiz içerisinde İslamiyet'in etkisiyle gelişen hukuk ve devlet felsefesinin adı Şeriat'tır. Şeriat bin yıllık bir hukuk sisteminin adıdır. Bugün Roma hukuku karşısında durabilecek, 1400 yıllık bir hukuktur Şeriat. İslam tarihi içerisinde sürekli devlet kuran iki millet yer almıştır. Türkler ve İranlılar. Bu farklı şeriatlar, farklı yorum ve anlayışların gelişmesine neden olmuştur. Bunlar,

1. İran'da Şii şeriatı,
2. Türkiye'de ve Türk devletlerinde Sünni şeriatı,
3. Ve bir de buna, Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra Arap dünyasında ortaya çıkan çöl şeriatı.⁸⁶⁹

İran şeriatı, eski Zerdüşt dininin etkisi altında kalmıştır. Şii şeriatı hem feodal, hem teokratik ve hem de Kuran ve sünnete kapalıdır. Selçuklular bu feodal düzeni yıkmışsalar da, sonradan bu feodal düzen yeniden gelişmiştir. İran'da ister Şah olsun, isterse ayrı olsun Kuran ve sünnete dayanmak zorundadır. İran şeriatı din ve devlet işlerini ayırmak şöyle dursun, buna karşı çıkmıştır. Bu yüzden İran tarihi boyunca teokratik bir yönetimle yönetilmiştir. Bugünde aynı şey geçerlidir.⁸⁷⁰

Arapların, İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra diğer milletlerin Müslüman oluşuyla beraber, devlet üzerindeki denetimleri kayboldu. Bir devlet geleneği ve felsefesi geliştiremediler. Arap şeriatı sadece Kuran ve sünnete dayalı

⁸⁶⁹Bkz. (77), TANYOL, 90.

⁸⁷⁰a.g.k., 90.

kalmıştır. Çöl içerisine çekilen bu şeriat dışı, yeniliklere, bir devlet ve hukuk felsefesine kapalı kalmıştır. Bu çöl şeriatı Vahhabilik'te olduğu gibi dışı kapalı, hoşgörüsüz, katı bir şeriattir.⁸⁷¹

Tanyol'a göre uzun bir devlet geleneği olan Türklerin şeriatı, eski dinleri olan Şamanizmin izlerini taşır. Şeriatı uygularken kendi devlet geleneklerini de kullanmışlar, örfi hukuku da şeriatın dayanaklarından biri haline getirmişlerdir. Türklerin İslam uygarlığı içerisindeki yerini şu üç noktada toplamak mümkündür.

1. İslamiyet'i ve İslam uygarlığını yayma
2. Bu uygarlığa katkıda bulunma
3. Irkçı ve teokratik olmayan Antik Çağ Yunan kültürünü Roma nasıl egemen olduğu bütün bölgelere yaymışsa; Türklerde İslam uygarlığını fethettikleri bölgelere yaymışlardır.⁸⁷²

Tanyol, "Şeriat Ama Hangi Şeriat", başlıklı yazısında özetle; Arap ve Acem'lerin şeriatları ile bizim şeriatımızın farklı olduğunu söyler. Bizim şeriatımız, ifadesini mecellede bulmuştur. Bizim şeriatımız bütün hakikatleri Kuran'da arayan bir şeriat değildir. İsviçre Medeni Hukuku'nu alırken bu bin yıllık hukuk geleneğimiz, irtica diye gözden düşürülmüştür. Mecelle bir Türk ve Osmanlı hukukudur. Mecelle'ye benzer bir medeni hukuk hiçbir İslam ülkesinde yoktur. Mecelle İrticaya kaynaklık teşkil edemez. O son dönemine göre ileri seviyede bir Türk hukuk sistemidir. Bu hukuk sistemini irtica ile bir tutmamak gerekir.⁸⁷³

Tanyol, yine aynı yazısında şeriatın anlaşılmasında bir takım önyargıların olduğunu söyler:

⁸⁷¹ a.g.k., 91.

⁸⁷² a.g.k., 74.

⁸⁷³ Cahit TANYOL, "Şeriat Ama Hangi Şeriat", Eylül 1995, s 6.

“Gerek laik devleti savunanlar ve gerekse İslam devlet sistemine inananların ortak yanılgıları, birtakım “tabu” kavramların açık seçik tartışılacağı yerde düşüncede bir ürküntü yaratmasıdır. Örneğin her yerde en çok kullanılan ve ürküten kavramların başında “şeriat” ve “laiklik” gelmektedir. Şeriate karşı olanla onu savunanın ortak yanı yanıfta birleşmektir. Laiklik içinde aynı yargı geçerlidir...Türkiye Cumhuriyeti, İsviçre Medeni Kanunu’nu alırken, mecelle’yi aşğılamadı. Çünkü mecelle geri bir hukuk sistemi olduğu için değil, çağın gereksinimlerine yanıt veremediği nedeniyle kaldırıldı. Cumhuriyetin büyük talihsizliği Cevdet Paşa gibi bir hukuk dehasından yoksun oluşuydu. Peki hiç yanlılık yapılmadı mı? Elbette yapıldı. Bin beş yüz yılı aşkın bir zaman toplum ve devlet hayatımızda etkili olan bir hukuk sistemi irticanın çöp tenekesine atılacağına, Hukuk Fakültesinde bir disiplin, sosyoloji kürsülerinde bir ders ve metot olarak okutulmuş olsaydı, ne mecelle’nin ve ne de İslam Hukukunun bir irtica kaynağı olmadığını görür ve kendimizi şeriat hakkında bir takım öcüler üretmekten korurduk. Türbancılara bakıp şeriatı kötülerken bundan, onun arkasında bulunan İslam Peygamberinin incineceğini hiç aklımıza getirmediğiz...”⁸⁷⁴

Tanyol, şeriatın bir eşitlikçi bir toplum temeline dayandığını da savunur. Sanırız bu görüşünde Tanyol’un İslamiyet ile sosyalizmi birleştirme çabalarının etkisi vardır. Özellikle bu konuda Yön dergisinden önemli sayılabilecek yazıları vardır. Örneğin, “İslam’ın Cenneti Niçin Sosyalizmdir” yazısı ve benzer yazıları örnek verilebilir.

Tanyol, “Din ve Laiklik II” başlıklı yazısında özetle; İslam hukuku (şeriat) nun sınıfsız bir toplum temeline dayandığını savunur. Muamelata ait olan konularda

⁸⁷⁴a.g.k., 12.

sorumlu olan devlet, kanunları hiçbir sınıf veya zümrenin menfaati için değil, halkın beklentisi olan adalet ilkesine göre belirler. Burada şeriat için önemli olan adalettir. Toplumun ihtiyacı doğrultusunda, adaletle yapılan yasal düzenlemeler dinin de anlayışına uygundur. Bu doğrultuda devlet zaman zaman bazı ibadetleri bile kısmen veya tümüyle yasaklayabilir. Örneğin hac ibadeti Endülüs Emevileri döneminde yasaklanmıştır. Muamelata ait konularda belirleyici olan devlettir. Ancak bir sınıf veya zümre menfaatine dayanmamak şartıyla.⁸⁷⁵

Tanyol, Şeriat ve İrtica, isimli eserinde, şeriat ve tarikatı karşılaştırır. Ona göre şeriat ile tarikat Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli katkılar yapmıştır. Şeriatı medrese, tarikatı ise tekke temsil etmiştir. Şeriat bir hukuk sistemidir. Şeriat'ın kendine özgü bir ahlak anlayışı vardır. Onun ahlak anlayışı katı, sert, cezalandırıcı, baskı ve korkuya dayanan bir ahlak anlayışıdır. İnsan korku ve umut arasında sallanır. Ödül ve cezalarla yaptırımı vardır. İnsanları gerek bu dünyada, gerekse öbür dünyada bir takım karşılıklara dayalı davranışlara iter.⁸⁷⁶

Tanyol, “Din Sömürüsü ve Politika” başlıklı yazısında Şeriat ile irticayı ayırmaya çalışır. Ona göre Şeriat'ı İrticadan ayırmak gerekir. Şeriat 1400 yıllık bir hukuk sistemidir. Roma hukukunun karşısında en önemli Doğu hukuklarından biridir. Şeriate sövmek, kitlesel mitinglerde bu tür sloganları kullanmak son derece yanlıştır. Tanyol yanlış olanın halkın dini inanç ve dindarlıklarının devlet işlerinde kullanılması ve bunun politikacıların bir sömürü aracı olarak kullanmasıdır. Şeriat , geri kalmış, iptidai bir hukuk olduğu için değil, teokratik bir kaynağa dayandığı için yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hukukun kaynağı, Kuran ve Sünnet gibi iki dinsel kaynağa dayanmaktadır.⁸⁷⁷

Tanyol, özetle şeriattan bir yıllık bir hukuk sistemini anlar. Bu, özellikle Türklerin oluşturduğu bir hukuk sistemidir. İslam'ın en yumuşak yorumları bulunur.

⁸⁷⁵Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik II”, Güneş, 2 Haziran 1987, s 7.

⁸⁷⁶Bkz. (77), TANYOL, 139.

⁸⁷⁷Bkz. (841), TANYOL, 23.

Sadece, Kuran ve sünnete göre değil, akla göre de hükümler içerir. İrticaya kızarken şeriatı işin içerisine sokup şeriatı lanetlemek, Tanyol'a göre büyük bir gaflettir.

5.3.3. Osmanlı Devleti Teokratik miydi?

Tanyol, dönemin Marksist metodolojiyi kullanan sosyologları gibi tarihe ilgi duyan bir araştırmacıdır. Osmanlı tarihi üzerine özgün saptamaları vardır. Tanyol, Osmanlı Devleti'nin din temelli (teokratik) bir yönetim biçiminde olup olmadığı problemini de ele alır. Acaba gerçekten Osmanlı yönetim modeli tamamen din kaynaklı bir yönetim sistemi miydi? Tanyol, buna; "Hayır" yanıtını verir.

Tanyol, Laiklik ve İrtica, isimli eserinde; bir devletin, teokratik olup olmadığı şu koşullara göre değerlendirilebileceğini savunur:

1. Hem devleti yönetenlerin, hem de yönetim kurallarının dinsel kaynaktan gelip gelmediğine bakarak;
2. Hükümdarın devleti din adamı kisvesinde yönetip yönetmediğine bakarak;
3. Yönetimin, sivil hukuk sisteminin dinsel esaslara dayanıp dayanmadığına bakarak,
4. Yönetimin sivil, yasama ve yargı kuvvetinin bağımsız olmasına bakarak.⁸⁷⁸

Tanyol'a göre İslam tarihine baktığımızda, teokratik (Tanrı gücüyle yönetilen devlet) yönetim sadece Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi'nde görülmüştür. Bu dönemlerde din devlet işlerinin nasıl düzenleneceğini de belirlemiştir. Fakat hilafet Emeviler'e geçince teokratik bir yönetim sona ermiş, Arap geleneği ön plana

⁸⁷⁸Bkz. (10), TANYOL, 113.

çıkıştır. Arap milliyetçiliği yaparak, Arap olmayanlara (Mevali) baskılar uygulanmıştır.⁸⁷⁹

Tanyol, yine aynı kitabında, Avrupa tarihinde kilise egemenliği altında bir teokratik dönem bütün ortaçağ boyunca devam ettiğini iddia eder. Halbuki Türk devletlerinde, özellikle de Osmanlı Devleti'nde böyle bir teokratik yönetim görülmemiştir. Tanyol'a göre Osmanlı Devleti'nde iki tür hukuk geçerliydi.

1. Örfi hukuk (Turan geleneğini temsil eder)
2. Şer'i hukuk (İslam dininin hukuk kurallarını temsil eder)

Tanyol'a göre devlet işlerinde uygulanan örfi hukuktur. Bu alanda ne şeyhülislamın ne de din adamlarının bir söz söyleme hakkı yoktu. Devlet gelenekleri belirleyiciydi. Devlet işlerinde şer'i hukukun yeri yoktu. Fakat halkın birbiriyle ilişkilerini belirleyen hukuk sistemi ise şeriattı. Burada da önemli olan adaletti. Osmanlı uyrukları adalet için kadiya, dini işlerini danışmak için ise, imam, papaz veya hahama sorarlardı. Gayrimüslim unsurların uygulanan kanunlardan şikayetçi olmaması, kanunlarda asıl belirleyicinin teokrasi olmadığını belirlemektedir. Osmanlı Devleti, İslam'ın "Zamanın değişmesi ile hükümler değişir" fetvasıyla, günün değişen koşullarına göre, toplumsal yaşamı düzenlemişlerdir. Osmanlı padişahlarının halife unvanlarını kullanması bizi bir yanlışlığa sevk etmemelidir. Osmanlı padişahları bu hilafet unvanını Şii olan Safevi Devleti'ne karşı politik bir silah olarak kullanmışlardır. Hilafeti siyasi bir silah olarak kullanan ve sömürgeci güçleri korkutan ise II. Abdülhamit olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kadıların medresede yetişmesi bizde Osmanlı Devleti'nin teokratik bir yönetim olduğu kanaatine varmamıza neden olmaktadır. Halbuki hukuk uygulanırken, örf, zamanın

⁸⁷⁹a.g.k., 113.

koşullarına bağlı kanunların değişmesi gibi prensiplere adaleti gerçekleştirmek için başvurulmuştur.⁸⁸⁰

Tanyol, “Din ve Laiklik”, yazısında özetle; Osmanlı Devletinin teokratik bir devlet olmadığını söyler. Ona göre; Şer’i hukuk, zamanın, toplumun şartlarına uyacak bir şekilde uygulanmaktaydı. Toplum gerçeklerine göre şekillenen bir hukuk sistemi vardı. Şer’i hukukun yanında örfî hukukunda yaşaması ve devlet işlerinin idaresinde bu hukukun geçerli olması, Osmanlı Devleti’nin teokratik olmadığını göstermiştir. İcma-ı ümmet (toplumsal mutabakat) gibi bir kaynağın, İslam hukukunun kaynaklarından sayılması, dini kuralların (hukukun) toplumsal duruma göre kendini yenileyebilmesini sağlamıştır. Donuklaşmış bir hukuk sistemini engellemiştir. Ayrıca örfü, hukukun bir delili sayarak, o toplumun, sosyal yapısını göz önünde bulundurmıştır. Zaruretler anında yasakların meşru olabilmesi de, kanunların tamamen dine bağlı olarak çıkarılmadığını, toplumsal yapıya, örf, geleneklere, devlet yapısına göre şekillendiğini göstermektedir. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı devleti, Türk aydınlarının düşüncelerinin aksine, Tanyol’a göre “teokratik” değil, tamamen “laik” bir yapıdaydı.⁸⁸¹

Tanyol, “Din ve Laiklik XI”, başlıklı yazısında ise özetle; Osmanlı devletinde şer’i hukukla beraber uygulanan örfî hukukun bütünüyle laik bir hukuk olduğunu söyler. Ona göre, Örfî hukuk, doğrudan doğruya padişahın koyduğu kuralları içeriyordu. Bu hukukun şer’i hukukla uzaktan yakından bir ilgisi yoktu. Sadece bazı alanlarda bu hukuku uygulama yetkisi kadınlara bırakılmıştı. Adaleti gerçekleştirme görevi kadınlara verilmişti. Böylece idari baskı önlenmişti. Selçuklular döneminde de birçok Türk kabile şer’i hukukun dışında, örf ve geleneklere göre yönetilmekteydi. Özelde Osmanlı devletinde, genelde ise Türk devletlerinde bir teokratik yönetim, Tanyol’a göre olmamıştır.⁸⁸²

⁸⁸⁰ a.g.k., 176.

⁸⁸¹ Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik IV”, 4 Haziran 1987, s 7.

⁸⁸² Cahit TANYOL, Din ve Laiklik XI”, 11 Haziran 1987, s 7.

Tanyol'a göre Osmanlı Devleti, birçoklarının sandığı gibi teokratik bir devlet değildi. Onun devlet işlerini ilgilendiren konularında, özellikle örfi hukuk geçerliydi. Ayrıca, zamana göre hükümlerin değişebilmesi, örfün bir hukuk kaynağı olarak görülmesi, Osmanlı Devlet sisteminin tamamen din kaynaklı (teokratik) olmadığını gösterir.

5.4. İrtica

Tanyol'un araştırma sahası içerisinde irtica kavramı ayrı bir öneme sahiptir. Tanyol'un din sosyolojisi ile ilgili görüşlerinde anahtar kavramlardan biri de irtica kavramıdır. Tanyol'un irtica kavramından ne anladığını burada ele alacağız. İrtica ile gelenek arasındaki ilişki, irtica şariat ilişkisi, mümin ile mürteci arasındaki farkları Tanyol, daha net anlamamızı sağlayacaktır. Bu kavramlar bugün de siyasi ve sosyal düzlemde, en çok tartışılan konulardan biridir. Burada Tanyol'un "Din ve Laiklik" yazılarından, "Softalık nedir?", "Nizip Müftüsü", "Diyanet İşleri Başkanlığına Bir Öneri", gibi yazıları ve Laiklik ve İrtica, Şariat ve İrtica, Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, kitaplarından yola çıkarak bir değerlendirme yapacağız. "

Tanyol, Laiklik ve İrtica, isimli eserinde İrticanın, eski geleneklere bağlanmak olmadığını söyler. Ona göre İrtica, örf ve adetlere saygı duymak da değildir. İslam'ın şartlarını yerine getiren mümin insan da, mürteci ya da gerici sayılmaz. Ne dinsel görevini yerine getiren yobaz, ne de dini görevini yapmayan ilericidir. Dini görevlerini yerine getirenlere ne softa denir, ne de yobaz. Ama dini politikaya alet edenler, başkaları görsün diye namaz kılanlar, düzmece Müslümanlar, bunlar irticadır. Laiklik bunlara karşı yapılmıştır.⁸⁸³ Tanyol, burada dini görevlerini yerine getiren insanların mürteci olmadığını söylemektedir. Tanyol'a göre mürtecinin dine bakışıyla dinini yaşayan bir müminin yaşayışı ve inanışı arasında da farklar vardır. Bunu aynı eserinde şöyle ifade eder: "Mürteci dini bir korku kaynağı haline getirir.

⁸⁸³Bkz. (10), TANYOL, 151.

Allah kul arasındaki ilişkiye müdahale eder. Dini bir gösteriş ve menfaat kaynağı haline getirir. Din bir sevgi, hoşgörü aracı değil, kin ve nefret aracıdır”.⁸⁸⁴

Tanyol, “Din ve Laiklik VIII” başlıklı yazısında din adamı ile yobazı karşılaştırır. Ona göre din adamı ve yobaz farklıdır. Din adamı veya “aydın din adamı” inancıyla yaşamı arasında bir tutarlılık bulunan kimsedir. O, kendisinde tutarlılık bulunan kimsedir. Din adamı, inançla ilgili konuları öğretene, halkın sorunlarını çözen ve bu alanda vazife göre kimsedir. Din adamı için ileri, geri gibi kriterleri uygulanmadığı için, ona yobaz , softa demeye hakkımız yoktur. Din adamlarına bu tür haksız sıfatları kullanmak çok yanlıştır. Bu sosyal bir olgu olan dine karşı tutum aldığımızı gösterir ki, bu yanlıştır. Çünkü Tanyol’a göre inanç sosyal bir olgudur, ve inanç alanında ileri-geri tartışması olmaz. Dinsiz hiçbir toplum yoktur. bu açıdan laik devlet inançlara saygılı devlettir, dinin aleyhinde, ona karşı olan, dinsiz bir devlet değil.⁸⁸⁵ Yobaz (softa) ise, her tür düşünce ve inanca karşı müsamahasız, katı, bozulmuş bir inançtır. Onun birçok şekilleri vardır. Bazen dine düşman, bazen de geleneklere, toplumsal değerlere karşı duran, devrimci tiplerde de görülür. Yobaz, herkesi kendi gibi düşünmeye zorlar.⁸⁸⁶

Tanyol, “Din ve Laiklik VIII” yazısında özetle dinin düşünce sistemini ele alır. Ona göre dinin yanında bir de dinin düşünce sistemi vardır. Din, belli dönemlerde belli aşamalar geçirmiştir. Bu aşamalar içerisinde dini temsil eden kurumlar, bu düşünceyi sistemleştirmiş, bazen de değiştirmişlerdir. Zamanla dinin sosyal hayata dair kuralları, muamelat olarak isimlendirilmiş ve devletin denetimine bırakılmıştır. Softanın kaynağı dinin kendisi değil bu dini düşüncedir. Softayı camide aramamıza gerek yoktur, o sokaktadır. Din adamı halkın bir parçası olmasına karşılık yobazın sosyal bir fonksiyonu yoktur. O, sömürücüdür ve sömürücülerle her zaman birleşebilen bir zümredir. Gericiliğin liderleri din adamları değil bu yobazlardır. Softanın inançla, ibadetle bir işi yoktur. O, din adına dini düşünceyi savunur.

⁸⁸⁴a.g.k., 155.

⁸⁸⁵Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik VIII”, 8 Haziran 1987, s 7.

⁸⁸⁶Cahit TANYOL, “Softalık Nedir?”, 3 Temmuz 1953, s 2.

Cumhuriyet devrimleri ne dine, ne de din adamına karşıydı. Belki biraz kılık kıyafet yönünden hırpalanmıştır. Ama hedef dinin kendisi, skolastik eğitim ve öğretimdir. Laik eğitim ve öğretim adına, mahalle mektebi hocaları alay konusu edilmiş, bu ise istemeyerekte olsa, din adamları aleyhine bir cereyan doğmasına neden olmuştur.⁸⁸⁷ Tanyol'a göre yobaz halkın dini duygularını sömürmekte, mukaddes dini değerleri kullanarak, kendine menfaat sağlamaktadır. Onun için en önemli şey çıkarlarıdır. Din, sosyal hayatla ilgili kurallarını değişmezmiş gibi ifade edip, dini donuklaştırır. Dini, bir takım kalıplaşmış değerlermiş gibi ifade edip, değişmenin gerisinde kalır.

Tanyol, “Din ve Laiklik IX” yazısında özetle, din adamı ile dini duyguları sömüren mürtecileri karşılaştırır. Ona göre din adamı, halktan biri olarak, halk tarafından bağrına basılmıştır. Günümüzde de irticanın liderliğini yapanlar din adamları değil, “sivil yobaz”lardır. Bu adamların çoğunun yurtdışından diploması vardır. Yapılması gereken din adamını bu “sivil zındık”lardan kurtarmaktır. Bu adamlar lüzumsuz yere bir sürü imam hatip lisesi, İslam enstitüleri açarak, eğitim ve öğretimde ikilik yaratmış ve bir işsizler ordusu kurmuşlardır.⁸⁸⁸

Tanyol, “Din ve Laiklik XII” başlıklı yazısında özetle, İrticanın nerede aranması gerektiğini anlatır. Ona göre, devrim gibi irticayı da halk arasında değil, aydınlar arasında aramalıyız. Softa kimseyi başındaki sarıkla arama gafleti gösterdiğimiz için, irticayla mücadele başarısız olmuştur. Tehlikenin en büyüğü, “sivil yobaz”lardan gelmektedir. Onu tanımak güçtür. O, bazen bir öğretmen, bazen bir profesör, bazen politikacı, vb. kimseler olabilir. Sivil yobaz, iffetsiz, hoşgörüsüz, iftiracı ve riyakardır. Sivil yobazın yaşı belli değildir, başında sarığı yoktur. Dini politikaya alet eden odur, dini bir ticaret metaı haline getiren odur. Dünyanın hiçbir yerinde müsaade edilmeyen vicdan ticareti bizde yapılır. Bizim aydınlarımız ise irticayı, “mızraklı ilmihal”lerde ararlar.⁸⁸⁹

⁸⁸⁷Bkz. (885), TANYOL, 7.

⁸⁸⁸Bkz. (840), TANYOL, 7.

⁸⁸⁹Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik XII”, 12 Haziran 1987, s 7.

Tanyol'un ele aldığı kavramlardan biri de ilerencilik ve gerencilik kavramlarıdır. Yıllardır, kamplaşmalara neden olmuş, bu bölünmenin gerisinde ne vardır. Tanyol, hep tartışma konusu olan bu kavramları, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, isimli eserinde ele alır. Ona göre, ilerencilik ve gerencilik kavramları da, hep tartışma konusu olmuştur. Bu kavramlar o kadar sık kullanılmaktadır ki kimin ilerici, kimin gerici olduğu bilinmemektedir. Tanyol'a göre din alanında ilerencilik veya gerencilik olmaz. Bu düşünce hem saçma, hem de en büyük geriliktir.⁸⁹⁰ Akıl ve inanç başka başka alanlardır. Biri diğerinin alanına karışmamalıdır. Nitekim dinin temel inanç konularını akılla açıklamaya çalışmak bizi zor durumda bırakır. Tanyol'a göre burada en büyük sorun dini kendi çıkarlarına alet etmek, dini sömürmektir. Bu dine yönelik en büyük saygısızlıktır. Gerencilik ise akıl alanındaki bir konuyu dinle açıklamaya çalışmaktır. Tanyol bu konuda şöyle der: "Nasıl biz inanç alanını sosyal ve politik alana karıştırmayı doğru ve haklı bulmuyorsak, bilim alanına karıştırmayı da o biçimde tutuculuk saymaktayız."⁸⁹¹ Toplumun çağdaş değerlere, bilim anlayışına sahip olması ilerenciliktir. İnsana ve tabiata yönelmek, bilim ve teknolojiyi esas almak, olayları bu yönden açıklamak, hakim olan Batı uygarlığının değerlerini kabullenmek Tanyol'a göre ilerencilik, bunları reddetmek ise gerenciliktir.⁸⁹²

Tanyol, "Din ve Laiklik IX" başlıklı yazısında dinin, millet unsurlarından biri olduğu görüşünü dile getirir. Ona göre din, milletimizin kurucu değerlerinden biridir. Milletimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Geçmişte başka dinler içerisinde birçok millet, kendi milli benliğini kaybetmişken, biz İslamiyet içerisinde kendi milli benliğimizi kaybetmeden sürdürdük. Bazen irtica karşıtlığı içerisinde, milli unsurlara da savaş açılmaktadır. Mimarimiz, musikimiz, şiirimiz, edebiyatımız hep İslami kültür etkisi altında kalmıştır. Ama bunlar aynı zamanda milli birer üründür. Bunları terk edersek millet unsurundan geriye bir şey kalmaz... Milli değerlerimizi sevmek bizi yeni değerler yaratılmasına götürür. Ecdat mirası kuru kuruya övünmek için değil, onlardan güç alıp daha ileriye gitmek için anlaşılmalıdır. İrtica, bizi geriye götürmek

⁸⁹⁰Bkz. (130), TANYOL, 155.

⁸⁹¹a.g.k., 159.

⁸⁹²a.g.k., 160.

ister. Milli değerlerimiz parçalar. Bizi “yoz” bir millet haline getirir. Ülkemizde yobazlar, milliyeti, din gibi yüce değerleri alet ederek, kendi menfaatlerini korumak isterler. Fakat hazin olan taraf, irtica adına savaşırken, milli değerlerinde bir irtica kaynağı olarak görülmesidir. Bu büyük bir hatadır. Bu yapılarla irtica amacına ulaşmakta, ülke gençliğini milli değerlerinden uzaklaştırmaktadır. Oysa köksüz bir millet yaşayamaz.⁸⁹³

Bizim ülkemizdeki aydınlarımızın bir diğer sorumsuzluğu ise dini konularda uluorta konuşmaları, bu konu kendilerini ilgilendirmemesine, tamamen din adamlarına ait bir konu olmasına rağmen, hemen her konuda dini reforme etmeye çalışmalarıdır. Dinde reformu din adamları yapar. Dini reform yapacağız deyip, dine yapılan müdahaleler son derece yanlış ve hatalıdır.⁸⁹⁴ Bizim ülkemizdeki aydınlarımız dine karşı bir tutum takındıkları, pozitivist bir mantıkla dini ele aldıkları için, bundan en çok irticanın başı olan “sivil yobaz”lar faydalanmışlardır. Halkın dini duygularını sömürüp, dini siyasete alet edip, kendi zenginliklerini artırmışlardır.⁸⁹⁵ “Nizip Müftüsü” yazısında Tanyol dinde reformu kimin yapabileceğini gösterir. Ona göre, dinde bir reform yapılacaksa, bunu yapacak olanlar din adamları olacaktır. İrtica ile mücadele, ancak din adamlarının yapacağı katkılar çözebilir. Yoksa yapılan müdahaleler dine zarar verecek ve irticanın işine yarayacaktır.⁸⁹⁶

Tanyol, “Din ve Laiklik I” yazısında İrticanın ilk kaynağının Osmanlı Devleti dönemindeki medrese-tekke çatışmasına dayandığını savunur. Ona göre, Fatih döneminde dengede olan bu sistem, Yavuz döneminde, medrese lehine bozuldu. Yavuz İran Şahı Şah İsmail’le rekabet halinde olduğu için, Bektaşilikle birleşmiş tekkeleri dışladı. Fakat Yeniçeri ocağı Bektaşi olduğu için tarikatlar yaşamaya devam ettiler. Dördüncü Mehmet döneminden sonra softalar ağırlıklarını göstermeye başladılar. Şeriat yavaş yavaş ağırlığını artırdı. Mevlevilik, Bektaşilik

⁸⁹³Bkz. (840), TANYOL, 7.

⁸⁹⁴Bkz. (882), TANYOL, 7.

⁸⁹⁵Bkz. (891), TANYOL, 7.

⁸⁹⁶Cahit TANYOL, “Nizip Müftüsü”, 27 Temmuz 1951, s 2.

gibi tarikatlara saldırılar başladı. Ne kadar derviş varsa onları öldürüp denize atmak isteyenler vardı.⁸⁹⁷

Tanyol, “Din ve Laiklik I” başlıklı yazısında özetle, Tanzimat’la beraber yeni bir irtica olayının ortaya çıktığını savunur. Ona göre; bu dönemde zor durumda olan devleti kurtarmak için, devlet adamları arasında, Rusya, İngiltere, Fransa gibi ülkelere yakın durmak gerektiğini savunan politikacılar vardı. Tanzimat döneminde yaşanan ileri-geri tartışması edebiyatta, laik bir şiirin gelişmesini sağladı. Bu dönemde klasik şiir anlayışının dışında insan unsuru şiire girdi, gazeteler yayınlandı, roman ve tiyatro şiirimize girdi. Şiir anlayışı içerisinde yaşanan bu tartışma ve Tanzimat’ın yetiştirdiği yeni aydın kadrosuyla, medrese ve mekteplerden yetişmiş Osmanlı aydınları arasındaki çatışma bizde ileri-geri kavgasını başlattı. Enderun mektepleri yerine açılan “Mülkiye”, “Tıbbiye”, “Rüştiye” gibi modern okullardan yetişen ve Fransızca bilen aydınlar kendilerini “ilericiliğin” temsilcisi saydılar. Medreselerden yetişen ve devletin klasik yanını temsil eden aydınlar ise “gerici” olarak isimlendirildiler. 31 Mart olayı ile beraber “ileri-geri” çatışması yerini inkılap-irtica aldı. Doğal olarak içerikte değişti. İnkılabın içeriği, hürriyet ve meşrutiyet, irticanın içeriği ise din ve istibdat oldu. Böylece bugünde devam eden bir irtica olayı başladı.⁸⁹⁸

Tanyol, “Din ve Laiklik XI” başlıklı yazısında özetle, Osmanlı devletinde görülen irtica olaylarından en önemlilerinden birinin “31 Mart Vakası” olduğunu söyler. Tanyol’a göre Derviş Vahdeti önderliğindeki bir takım softa, dini gerekçe gösterip ayaklanmışlar ve İstanbul’a bir süre hakim olmuşlardır. Ama halk böyle bir irtica olayına prim vermediği için ayaklanma, Hareket Ordusu’nun yardımıyla bastırılmıştır. Ayaklanma tehlikeli bir hal almadan bertaraf edilmiştir. Bu halkın

⁸⁹⁷Bkz. (868), TANYOL, 7.

⁸⁹⁸a.g.m., 7.

irticanın yanında olmadığını en açık kanıtlarından biridir.⁸⁹⁹ Tanyol'a göre halkımız irtica olaylarının arkasında olmamış, irtica kaynaklı ayaklanmaları desteklememiştir.

Tanyol, "Din ve Laiklik I" yazısında Milli Mücadele sonrasında yapılan inkılapların neyi amaçladığını şöyle özetler:

"Kurtuluş Savaşı sonunda inkılaplar devam etti. Sosyal hayatın tümünü ilgilendiren büyük devrimler yapıldı. Kılık kıyafet, harf, medeni kanun değiştirildi. Hilafet ve saltanat kaldırıldı. Cumhuriyet döneminde yapılan inkılaplar halka inen, onların sosyal yaşamlarını etkileyen devrimlerdi. Osmanlı devrimleri gibi halktan ayrı, onları etkilemeyen devrimler değildi. Atatürk dinin tarihimiz boyunca İrticaya alet edildiğini bildiği için, dini saf bir inanç olarak insanların vicdanlarına dayalı hale gelmesini istedi. İnkılaplar yapılırken İslamiyet'in toplumsal içeriği görmezden gelindi".⁹⁰⁰

Yine aynı yazısında Tanyol irticanın kaynaklarından birinin de inanç alanına akılla yaklaşmak olduğunu savunur. Ona göre, din bir inanç alanı olduğu için onu akılla açıklamak bizi İrticaya yöneltti. Gazali gibi İslam filozofları inanç-akıl çatışmasında inancın tercih edilmesi gerektiğini savundular. Böylece inanç alanını genişlettiler. Bu dinin akli boyutuna da zarar vermedi. Fakat inanç alanının akla karşı egemenliği, inançların sadece naslarla açıklanabileceği düşüncesi de başka bir bakımdan İrticaya kaynaklık teşkil etti. Özellikle II. Dünya Savaşı sonunda İslam ülkelerinde gelişen ve Kuran ve sünnetin tüm sorunları halledebileceğini söyleyen fikirler, Gazali'nin bu fikirlerinden beslenmektedir.⁹⁰¹

⁸⁹⁹Bkz. (882), TANYOL, 7.

⁹⁰⁰Bkz. (868), TANYOL, 7.

⁹⁰¹a.g.m., 7.

Tanyol, “Din ve Laiklik VII” başlıklı yazısında, Atatürk’ün Cumhuriyeti ilan ettikten kısa bir süre sonra, cumhuriyetin gideceği yönü ortaya koymak için üç önemli yasayı meclisten geçirdiğini söyler. Bu yasalar;

1. Hilafetin ve ona bağlı Şer’iyye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılması,
2. Erkanı Harbiye (genelkurmay) vekaleti’nin kaldırılması,
3. Tevhidi tedarisat (öğretim ve eğitimde birlik) yani medreselerin kaldırılması.

Bu yasalarla , dinsel otoritenin devletin işine karışamayacağı, millet meclisi üzerinde gerek askeri ve gerekse sivil hiçbir gücün olamayacağı ve eğitim ve öğretimin Osmanlı eğitim sistemi olan medreseden ayrılıp, laik eğitim yapan okullara dönüştürüleceği belirtilmek istenmiştir.⁹⁰²

Tanyol’a göre laiklik, dinsel müdahaleye karşı alınmış nesnel bir tavır olduğu için gerici ve bağınaz kimseler tarafından dinsizlik olarak nitelendirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti çeşitli zamanlarda irtica ile yüz yüze gelmiştir. Atatürk devrimlerine karşı olanlar, bu bağınazlıktan politik çıkarlar elde etmek istemişlerdir. Atatürk tarafından korunması gençliğe emanet edilen bu kurallar, dondurulmuş ve çarpık bir Kemalizm anlayışı ile yeni bir irticanın kaynağı olmuştur.⁹⁰³ Tanyol’a göre irticanın artmasına neden olanlar arasında, Kemalizm’i donuk bir inanç biçimi olarak görenler de vardır. Onun temel amacının sezememişler, sadece bazı kalıplarla Atatürkçülük yapmışlardır.

Tanyol, “Din ve Laiklik V” yazısında özetle, Cumhuriyet kurulurken kendine meşruluk kazandırmak için laikliği bir araç olarak kullandığını iddia eder. Ona göre; Cumhuriyet yönetimi, dini ve Osmanlı devlet geleneğini muhalefete itti. Din, her zaman sömürüye açık bir hale geldi. CHP hükümeti döneminde, devrimler bir üstyapı kurumu olarak kaldı halka inemedi. Azla kanaat edip, borç almadan

⁹⁰²Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik VII”, 7 Haziran 1987, s 7.

⁹⁰³a.g.m., 7.

yaşamayı ilke edinen CHP, yerel eşrafla işbirliğine gidip, köylüyü unuttu. Demokrat Parti hükümeti, dış borca dayalı bir refah toplumu yaratmayı amaçladı. Türkiye ürettiğinden daha fazlasını tüketti. DP döneminde Tanyol'a Hanefi mezhebine göre "caiz" olmasına karşılık ezan tekrar Arapça'ya çevrilerek irticaya prim verildi. DP, Said Nursi gibi din adamlarının serbestçe ülkeyi dolaşıp dersler vermesine izin verdi. Menderes, millet meclisine; "Siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz" diyerek laik devlet niteliğini hiçe saydı. DP dönemi politikaları, sinmiş olan irticanın yeniden sahneye çıkmasını kolaylaştırdı.⁹⁰⁴

Tanyol, "Diyanet İşleri Başkanlığına Bir Öneri" başlıklı yazısında özetle, daha sonra iktidara gelen sağ partilerin, din derslerini artırdığını, yeni İmam hatip okulları açtırıp, laik devleti irticanın kucağına ittiklerini söyler. Ona göre, İnsanlara ahlak ile dinin aynı şey olduğu, dinsiz ahlakın mümkün olamayacağı anlatılmıştır. Bu ise tamamen yanlıştır. 12 Eylül'den sonra din eğitimi anayasal bir görev olması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı, Milli Eğitim Bakanlığı ile yarışan bir hale getirmiştir.⁹⁰⁵ Tanyol, İmam Hatip Okullarının açılması ve bu okullarda verilen din eğitiminin irticayı artırdığını iddia etmektedir. Çünkü bu, Cumhuriyetle beraber getirilen laik eğitim anlayışına vurulmuş bir darbedir. Tanyol'un bir başka iddiası da; 12 Eylül'den sonra devletin, devrimlerin arkasından çekilip, meydanı irticaya bıraktığıdır.⁹⁰⁶

Tanyol, "Din ve Laiklik XI" başlıklı yazısında özetle, bizim milletimizin hiçbir zaman yobazların yanında olmadığını söyler. Ona göre, son tipik irtica olayı 31 Mart Vakasıdır. O isyanda da halkın büyük çoğunluğu, isyancıları desteklememiştir. Hilafeti kaldıran Mustafa Kemal'in karşısında bütün bir basın, aydın kesim ve hatta Kurtuluş Savaşında görev yapmış bazı kimseler olmasına karşılık, halkımız o

⁹⁰⁴Cahit TANYOL, "Din ve Laiklik V", 5 Haziran 1987, s 7.

⁹⁰⁵Cahit TANYOL, "Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bir Öneri", 8 Şubat 1992, s 14.

⁹⁰⁶Cahit TANYOL, "Akı Evvel Bir Kitap", 4 Eylül 1988, s 5.

gruplara kanmamış, Mustafa Kemal'i desteklemiştir. Mustafa Kemal yaptığı bütün devrimleri halka dayandırmış ve devrimleri halka mal etmiştir.⁹⁰⁷

Tanyol, Laiklik ve İrtica, isimli kitabında, irticanın en son olarak kendini Sivas'ta 37 aydını yakarak gösterdiğini söyler. Ona göre, 20. yüzyılın son yıllarında insanları kendi inançlarına aykırı diye diri diri yakmak bir millet için yüzkarasıdır. Bu olayların gerisinde devlet tarafından şımartılan irtica kadroları bulunmaktadır. Tanyol'a göre devletin yapması gereken oraya bir "İstiklal Mahkemesi" göndermek ve suçlulara gereken cezaları vermektir. Oysa devlet yargılamaların nerede yapılacağı ile ilgilenmektedir. Tarihimizde binlerce irtica olayı olmuştur. Devletimiz ise bunu önlemek şöyle dursun kendi eğitim kurumlarında "çağdaş molla"lar yetiştirmektedir. Bu olaylarda, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin bütçesini bu kadar büyütüp, onlara bu yetkileri verenler sorumludur. Bu irtica olaylarının önü alınmazsa devlet, anarşi, kaos ve mezhep kavgaları ile karşı karşıya kalacaktır.⁹⁰⁸

Tanyol özetle, devletin bir numaralı düşmanlarından birini irtica olarak görür. Özellikle Tanyol'un 12 Eylül 1980 sonrası çıkan yazılarında, en çok yer işgal eden konulardan biri irtica olayıdır. İrtica ile ilgili yazıları, eserleri bugün devlet kademelerinde bile dikkatle izlenmektedir. Tanyol, irticanın kaynağında dinin sömürülmesini görür. Samimi bir şekilde dinini yaşayan insanlar mürteci değildir. Dini kullanarak kendine politik çıkar sağlamak isteyenler, donuklaşmış bir zihin içerisinde düşünüp devlet idaresini belli dogmalara hapsedenler, irtica için en iyi ortamı hazırlamış olurlar. Tanyol'a göre din eğitimi yapan İmam Hatip Okulları'nın açılması da irticayı artırmış, eğitim sisteminde bir ikilik yaratmıştır. İrtica, gizlenmiş bir tehlikedir, ama onunla bilinçli bir şekilde mücadele etmek gerekmektedir.

⁹⁰⁷Bkz. (882), TANYOL, 7.

⁹⁰⁸Bkz. (10), TANYOL, 294-296.

5.4.1.Siyasal Bir Simge Olarak Türban

Tanyol'un ele aldığı kavramlardan biri de türbandır. Tanyol'un bu konudaki görüşleri belki de bugünkü yaşanan gerilime iyi bir çözüm olarak sunulabilecek, aklın önerdiği bir çözüm yoldur. Tanyol, türbanı, giyim kuşamın bir parçası olarak, modanın bir görünümü olarak gösterir. Türban, bir giyim kuşam şekli olarak modayı ilgilendiren bir konudur. Onu dini bir simge olarak sunmak, dinin bu konudaki görüşlerini anlamamak ve siyasileştirmektir.

Tanyol, "Din ve Laiklik II" başlıklı yazısında özetle türbanın, dini emirler içerisinde inanç veya ibadete dair bir emir değil muamelat (dünya işlerine)'a ait bir emir olduğunu söyler. Ona göre, muamelatla ilgili konularda ise, "zamanın değişmesi ile hükümler değişir" hükmü geçerlidir. Devlet bu konularda yasal düzenlemelere gidebilir. Giyim, kuşam "moda"ya bağlıdır. Yaptırımını ise gülünç olmaktadır. Onun yaptırımını en güçlü ve fakat en çabuk değişen bir güce sahiptir.⁹⁰⁹

Türban konusuna sosyolojik olarak yaklaşan Tanyol, giyim kuşamın bir parçası olarak türbanın;

1. Örf ve adetleri,
2. Modayı,
3. Protokolü (siyasi adabı muaşeret, teamül, görgü kuralı),
4. Devleti ilgilendirdiğini savunur.

Her kavmin belirli bir giyim kuşamı vardır. Bu örf ve adetler ve geleneklerle belirlenir. Halklar arasındaki yakınlaşma kendisini en çabuk olarak giyim, kuşamda gösterir. Günümüzde küreselleşme ile beraber artık, yerel kıyafetler birer nostalji

⁹⁰⁹Bkz. (875), TANYOL, 7.

ögesi haline gelmişlerdir. Belirli, tek tip bir kılık kıyafet yayılmıştır.⁹¹⁰ Dinsel otoritenin kaynağındaki güç Allah'tır. Modanın yaptırım gücü ise toplumsal baskıdır. Türban modağa bağlı bir alanı içerir. Öyleyse onun arkasında Allah değil, toplum vardır. Toplum ise statik değil dinamiktir. Moda, bir yerde durmaz hızla değişir. Taklitte yayılır.⁹¹¹ Bunlar birtakım sosyal frenlerdir Temelinde ise “yap-yapma” diyen bir otorite vardır. Giyim kuşam bir taraftan bireysel tercihlere bağlı, bir taraftan ise yaptığı bazı görev ve sorumlulukların icabı olan kurallara bağlıdır.⁹¹² Modayı sınırlayan bazı etkenler arasında, yaş, baş, beden yapısı gibi elimizde olmayan durumlar vardır. Modanın ön koşullarından biri zarafet ve çekiciliktir. Modayı ahlak kuralları değil, görgü kuralları belirler. Modanın koşullarına uygun giyinmek bir kadını “zarif” yapar.⁹¹³

Tanyol, “Türban Amaç mı, Araç mı II” başlıklı yazısında, Kuran’da belirtilen Ahzap ve Nur surelerindeki ayetler dinin muamelat kısmına ait olan emirlerden olduğunu söyler. Ona göre, muamelata ait olan emirler, hem bireyi, hem dini, hem de devleti ilgilendirir. Türban ise bireyi ilgilendiren emirler içerisinde “öneri” mahiyetindedir. Yani zaman ve mekanın değişmesiyle müminler, yapıp yapmamakta serbest bırakılmışlardır. Bizde “türbancı esnafı” bu emri farz olan bir ibadetmiş gibi sunmaktadırlar. Dini inançlar konusunda, namaz kılmak, oruç tutmak gibi birey istediği kadar ibadetini yapabilir, hiç kimse buna karışamaz. Bu devleti ilgilendirmez. Ama türban devletin koyduğu kurallarla çatışmaktadır. Vatandaşın uyması gereken hükümleri, yönetmelikleri zorlamaktadır. Burada devletin koyduğu emirlere uymak gerekir.⁹¹⁴ Bu olay Tanyol’a göre bir askerin kışlada ben asker elbisesi giymeyeceğim, demesine benzemektedir. Bu sefer sorun moda kanunları

⁹¹⁰Cahit TANYOL, “Türban Amaç mı Araç mı II?”, 31 Aralık 2003, s 9.

⁹¹¹a.g.m., 9.

⁹¹²Cahit TANYOL, “Türban ve Moda Babında”, Cumhuriyet, 7 Mart 1992, s 14.

⁹¹³Cahit TANYOL, “Örtülü Kadın ve Moda”, 28 Şubat 1988, s 7.

⁹¹⁴Bkz. (910), 9.

olmaktan çıkar ve dini bir hal olmuş olur. Böyle bir durum ise irticaya prim vermek olur.⁹¹⁵

Tanyol, “Türban Amaç mı Araç mı III” başlıklı yazısında, her devlet kurumunun belirli bir kılık kıyafetinin olduğunu söyler. Kimse bireysel özgürlüğünü öne sürüp bu kurallara karşı çıkamaz. Askerin, hakimin, imamın kılık kıyafeti bellidir. Elbette mahkeme, cami gibi saygın yerlere uygunsuz kıyafetlerle girilemez. Bunun gibi tapu dairesinde ve diğer devlet kurumlarındaki görevlilerinde uyması gereken belli kıyafetler vardır. Ama işini yaptırmaya gelen kimse ister türban takar, isterse çarşaf giyer, bu onun tercihidir. Aynı şekilde üniversitelerde resmi kurumlardır. Üniversitelerdeki öğrenciler tapu dairesindeki hizmet alan kimseler gibi değildir. Onlar üniversitenin etkinliklerinde görev alırlar. Bunların durumu özel yönetmeliklere bağlıdır. Giriş çıkış, ders saatleri ve kılık kıyafet belli kurallara bağlıdır. Siyasi partiler, bizi halk seçti, deyip üniversite gibi kurumların yönetmeliklerine müdahale edemez.⁹¹⁶

Tanyol’a göre türban takma istekleri irticanın yeniden ortaya çıkmasıdır. Bu konuda dini siyasete alet eden siyasetçilerin de etkisi vardır. Sağ partiler türban eylemi yapan kızlara destek vererek, irticayı devlet katlarına taşımaktadırlar. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Çankaya Köşkü’ndeki resepsiyona eşi başörtülü olan siyasileri çağırarak, “doğru” yapmıştır. Sezer, Atatürk’ün devrimlerine sahip çıkmış, türbanlıları Çankaya’ya sokmamıştır. Sezer, Çankaya’nın haysiyetini savunmuştur. “Türbancı softaları”na iyi bir ders vermiştir.⁹¹⁷

Tanyol’a göre olaya “kamusal alan” diye yaklaşmak olayı daha fazla içinden çıkılmaz hale getirecektir. Bir düşünceyi kilitlemek istiyorsak, onu hukukçulara havale etmek yeterlidir. Bizde kanunlar gerçeğe uygunluktan fazla, hukuksal bir iç

⁹¹⁵Bkz. (875), TANYOL, 7.

⁹¹⁶Cahit TANYOL, “Türban Amaç mı, Araç mı III?”, 01 Ocak 2004, s 6.

⁹¹⁷Cahit TANYOL, “Türban Amaç mı, Araç mı I?”, 30 Haziran 2003, s 6.

tutarlılığa önem vermiştir. Hakimlerin içtihat hakkı sınırlanmıştır. Bu açıdan olaya bu açıdan yaklaşmamak gerekir.⁹¹⁸

Tanyol, “Din ve Laiklik III” başlıklı yazısında, türban eylemlerinin artması ve irtica tehlikesinin kaynağının, laik eğitimin temeli olan, Tevhidi tadrısat’ın amacı dışına çıkan, eğitim ve öğretimde ikilik yaratan, İmam Hatip Okulları olduğunu söyler. Ona göre, sayıları artan bu okullar, irticanın arka bahçesi olmuştur. Tanyol, çeşitli sağ parti siyasi liderlerinin, başbakanların, bakanların türbanı nasıl istismar ettiklerini, bu konudaki ifadelerinin irticayı nasıl güçlendirdiğine dair çeşitli örnekler verir.⁹¹⁹

Tanyol, “Hayınlığın Böylesi” başlıklı yazısında, Fazilet Parti’den milletvekili seçilen Merve Kavakçı’nın, meclise türbanla girmek istemesini de sert bir dille eleştirir:

“Yakın tarihimizde iki önemli gericilik (irtica) olayına rastlıyoruz: 31 Mart Ayaklanması ve Menemen Olayı. Fakat suçun derinliği ve geleceğe uzanan yıkıcılığı bakımından, 2 Mayıs 1999 Pazar günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde tanık olduğumuz Merve Kavakçı olayının yanında, gerek Derviş Vahdeti ve gerekse Kubilay’ı şehit eden birkaç Nakşibendi softasının eylemi hiç mi hiç kalır. Hainliğin böylesini de gördük.. İster 31 Mart olsun, ister Menemen olayı, her ikisi de sokak eylemi niteliğindedir. Oysa Fazilet Partisi’nin önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde patlak veren "irtica" , devletin beynini hedef almış bulunuyor. Kapatılan Refah Partisi’nin tıpkıbasımı, ama ondan daha saldırgan, sinsi ve tehlikeli. Bu, Fazilet adli Refah partisinin kendisini bu adla yenilediği tarihten beri izlemiş olduğu politika, Cumhuriyetin laik

⁹¹⁸Bkz. (916), TANYOL, 6.

⁹¹⁹Cahit TANYOL, “Din ve Laiklik III”, 3 Haziran 1987, s 7.

temellerini yıkmak amacını güdüyordu. Son olarak, tehlikeli ve korkunç dış kaynaklı bir gericiliğin taşıyıcılığını yapan bir kadını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içine salanların beslemiş oldukları gizli ve kirli niyet, anlam bakımından, Apo'nun cinayetlerinden daha ağır bir suçtur. Apo'nunki geçicidir, sadece devleti yorar. Fazilet Partisi'nin TBMM'de gerçekleştirmek istediği bu eylem devleti çürütür. Buna kimsenin gücü yetmez.”⁹²⁰

Tanyol, aynı yazısında, devletin bulunduğu her yerde bir kılık ve kıyafet yönetmeliği olduğunu savunur. Ona göre bunun, yaptırım gücü tamamıyla devlete aittir. Burada ne insan haklarından ve ne de bireysel özgürlük ve bireysel inançtan söz edilir. Üstelik devletin otoritesiyle, dinin otoritesi, "Ulu'l-Emr'e itaat vaciptir" ifadesinde birleşir. “Bir siyasi parti, bizim olmayan bir Müslümanlığı, bizim olmayan bir şeriatı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde egemen kılmak için birtakım zorlamalara başvuruyor. Dışarıdan ithal edilmiş bir canlı bomba ile bunu gerçekleştirmek istiyor. Bu, ödün verilmemesi gereken bir devlet suçudur.”⁹²¹

Tanyol, özetle türbanı dini bir amaçla takanların görüşlerine katılmaz. Dinin kılık kıyafetle ilgili hükümleri, değişime açıktır. Din, bu konuda dogmatik değildir. Ayrıca devlet, kamu işlerini ilgilendiren durumlarda yasal bazı düzenlemeler yapabilir. Müminlerin de devletin bu konuda koyduğu kurallar uyması gerekir. Buna uymayıp, dini kullanarak türban eylemi yapanlar, Tanyol'a göre irticanın devlet kademelerinde yer almasını beklemektedirler.

5.5. Genel Değerlendirme

Tanyol'un din sosyolojisi alanındaki görüşlerini özetlemek istersek sanırım şu hususları vurgulamamız gerekecektir. Tanyol, din olgusunu bir fenomen, bir sosyal

⁹²⁰Bkz. (648), TANYOL, 2.

⁹²¹a.g.m., 2.

ve sosyolojik olgu olarak ele almış, materyalist, pozitivist düşüncenin etkisi altında dini ele alanları eleştirmiştir. Dinin toplum hayatının ihmal edilemez bir parçası olduğunu savunmuştur. Tanyol, din sosyolojisinin de sosyolojinin en önemli alanlarından biri olduğunu düşünmüş ve bu konu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Tanyol'a göre din ile büyü arasındaki ilişkiyi ele alan farklı sosyolojik yaklaşımlar vardır. Tanyol, büyü kavramını eski Türk inancı olan Şamanizm'e uygular. Ona göre, hiçbir millet başka bir dine girdiği zaman eski dininin etkisinden kurtulamaz. Eski din, yeni din içerisinde yaşamaya devam eder. Tanyol'a göre bu etkinin en önemli göstergesi yatırlardır. Yersu adı verilen şaman mezarları Anadolu'da İslamlaşarak yatırlara dönüşmüş ve İslam dininin bir parçası olarak ele alınmıştır. Ayrıca Tanyol'a göre Şamanizm'in bizim doğa ve evren anlayışımız, devlet felsefemiz üzerinde de etkileri vardır.

Tanyol, Türklerin İslam inancı üzerindeki Şamanizm etkilerinden yola çıkarak, her milletin ayrı bir İslam yorumu olabileceğini, İslam'ın örfü bir kanun kaynağı olarak kabul ettiğini söyler. İslam'ın en temel kaynaklarından sonra örf bir kanun dayanağı olarak kabul edilmiştir. Bu da Türklerin İslami inancının diğer milletlere neden benzemediğini gösterir. Türklerin İslam anlayışı Tanyol'a göre, hoşgörülü, uzlaşmacı, sevgiye dayalı, insanlara dini sevdirmeyi amaçlayan bir dindir. Diğer İslam anlayışları ise katı ve dogmatiktir. Türkler, uzun yıllar İslam'ın kılıcı olmuşlar, bu dinin çölde boğulmasını önleyip, Onu bir devlet dini haline getirmişlerdir.

Tanyol, Türklerin İslam anlayışını en iyi özetleyen yorumun da Alevilik olduğunu savunur. Alevilik, İslam'ın Türk kültürü ile yoğrulmuş halidir. Tanyol, Aleviliği diğer Sünni tarikatlardan ayrı ele alır. Ona göre Sünni tarikatlar, Arap İslamı'nı temsil etmektedir. Tanyol, Osmanlı devleti döneminde devletin, tarikat ile medrese arasında dengede olduğunu, Yavuz'un bu dengeyi medrese lehine bozup, dini medresenin tekeline bıraktığını savunur. Böylece İslam dini katılaşmış, dogmatikleşmiş, değişime kendini kapatmıştır. Tarikatlar içerisinde ise Bektaşilik ve Alevilik devlet tarafından ihmal edilmiş, Şii İran tehlikesine karşı bir tehdit olarak görülmüştür.

Tanyol, bazı güncel tartışmaları da bu bölümde ele almıştır. Bunlardan biri ezanın Türkçe okunması ve Türkçe İbadet konusudur. Tanyol, bu konuda dini bir engel olmamasına rağmen, devletin bu tasarrufunun yerinde olmadığını savunur. Türkler, Arapça'da bir mucizevi yön bulmuşlar, bu onlarda önemli bir etki yapmıştır. Bu yüzden Türkçe ezan halktan büyük tepki toplamıştır.

Tanyol'a göre demokrasi de dinle uzlaşabilir. Biz bütün örnekleri Fransa'dan aldığımız için, bu iki alanın uzlaşmaz olduğunu düşünmüştüzdür. Halbuki İngiltere'de din demokrasinin destekçisi olmuştur. Din ile demokrasi uzlaşabilir, İslam buna uygun bir dindir.

Tanyol'un ele aldığı bir diğer temel kavram da laikliktir. O, laikliği irticanın en büyük panzehiri olarak görür. Ona göre devlet, farklı inanç, görüş ve düşünelere karşı tarafsız olmalıdır. Laiklik adına din alanına müdahale edilmesi de Tanyol'a göre yanlıştır. Ona göre devlet ne dindar olabilir, ne de dinin karşısında yer alabilir. Laiklik bunlardan her ikisi de değildir. Laiklik, dinin baskıcı tavrını önlemeye yönelik yapılan bir harekettir.

Tanyol'a göre her çağın önder bir değeri vardır. Bu ortaçağda dindi. Bugünse bilim ve fendir. Bugün dinin, hayatın çeşitli yönlerini kendi kanunları ile düzenlemesi mümkün değildir. Bu yüzden devlet yönetimi ve sosyal hayatın yaşanmasında laiklik gereklidir. Tanyol'a göre İslamiyet'in uygulaması içerisinde laiklik mümkündür. Dünya işlerini ilgilendiren konularda İslamiyet, değişime açık bir tavır göstermiştir. "Zamanın değişmesi ile hükümler değişir" hükmü, bu konuda İslam'ın sosyal konularda açık olduğunu göstermektedir. Zamanın koşulları altında, İslam'ın ibadet ve inanç konuları dışındaki hükümleri değişime açıktır. Devlet, bu konularda düzenlemeler yapabilir.

Tanyol'un ele aldığı konulardan biri de şeriatın ne olduğu konusudur. Tanyol'a göre şeriat, Roma Hukuku karşısına çıkabilecek olan bin yıllık bir hukuk sistemidir.

Şeriat, bizim geliştirdiğimiz, bizim devlet felsefemizi yansıtan tarihi bir birikimdir. Onu bu açıdan ele almak gerekir. Osmanlı Devleti, çıkardığı yasalarda dayandığı kaynak bakımından Tanyol'a göre teokratik bir devlet değildi. Çünkü, şer'i hukuk yanında, devlet işlerinde örfi hukuk geçerliydi. Bu da Osmanlı Devleti'nin bir din devleti olmadığını gösterir.

Tanyol'un ele aldığı kavramlardan biri de irtica kavramıdır. Tanyol'a göre irtica, eski geleneklere bağlanmak, dini inançlarını yerine getirmek değildir. İrtica, dini kendi çıkarları için kullanmaktır. Gösteriş için namaz kılmak, dini politikaya alet etmektir. İrtica, Allah ile kul arasına girip, dinin ulviyetini bozar. Tanyol, irticanın her dönemde uygun ortamı bulduğu zaman yeniden ortaya çıkacağını, bunun tarihte sürekli görüldüğünü söyler. İrticanın artmasında Tanyol'a göre laik eğitimin sekteye uğramasına yol açan İmam Hatip Okulları'nın da önemli etkisi vardır.

Tanyol, türban konusunu ele alırken de, bu konuya farklı bir yaklaşım gösterir. Ona göre, kılık kıyafet konusunda tek hükmü moda koyar. Onun yaptırımı ise rüküslüktür. Kılık kıyafet, bireyi ilgilendiren bir özel alandır. Bu alanda din, insanları zamanın değişmesine bağlı olarak serbest bırakmıştır. Dinin, dünya işlerini ilgilendiren bir alan olan kılık kıyafet alanında, değişmez hükümleri yoktur. Tanyol'a göre, bu konuda yasal sınırlamaları ancak devlet koyabilir. Hizmeti alan ile hizmeti veren arasında ayırım yapan Tanyol'a göre hizmeti alan, istediği kıyafeti giyebilir. Ama hizmeti veren, kılık kıyafet hükümlerine uymak zorundadır. Üniversitelerde Tanyol'a göre kılık kıyafet konusunda belli kurallar koyabilir. Öğrenciler de burada bu kurallara uymak zorundadırlar. Tanyol'a göre ayrıca devletin bir konuda verdiği karara uymak da dinin gereğidir. Çünkü "Ulü'l Emr'e itaat vaciptir" (Devlet Başkanının emirlerine uymak gereklidir). Bu yüzden Tanyol, türban konusundaki talepleri yerinde bulmaz. Bunun irticanın kullandığı silahlardan biri olduğunu, böylece dini kendi çıkarları için kullanmaya çalıştıklarını söyler. Tanyol, türban konusunu bu cepheden ele alır.

6.KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ

Bu bölümde Kültür sosyolojisinin konusunu ele alacağız. Önce kültür sosyolojisinin konusu ve temel kavramlarını ele aldıktan sonra, Tanyol'un sosyolojik görüşlerinde önemli yer tutan bazı kavramları inceleyeceğiz. Bu kavramlar arasında, örf ve adetler, töre, ahlak kuralları, ahlak din münasebetleri, laik ahlak, sanat ve ahlak arasındaki ilişki, ilkel kavimlerde sanat ve ahlak ilişkileri ele alınacaktır. Bu bölümde, Ralph Schroeder'in Max Weber ve Kültür Sosyolojisi adlı kitabı, Mustafa Erkal'ın Sosyoloji kitabı, Tanyol'un Sanat ve Ahlak, Sosyal Ahlak kitapları ele alınacaktır.

6.1.Örf ve Adetler:

Sosyoloji biliminin en önemli inceleme alanlarından biri de kültür sosyolojisidir. Kültür sosyolojisinin incelenmesinde, konuların saptanmasında bugün bir konsensüs sağlanmış değildir. Ralph Schroeder, Max Weber'i incelediği kitabında bunun nedeni olarak, bu alanın sınırlarının belirlenmiş olmamasını, kimilerine göre toplum incelemesinin tamamen kültür kavramına tabi kılınması gerektiği, kimilerine göre ise, kültürün topluma dayatılamayacağı fikri nedeniyle oluşan zihin bulanıklığında görür.⁹²² Schroeder'e göre kültür bilimleri, toplumsal gerçekliğin bütünüyle ilgili olmayıp, ilk elde kültürel varlıkların modern toplumsal hayatın tarzda şekillendiren boyutlarıyla ilgilidir.⁹²³

Kültür biliminin kurucularından biri olarak Weber sayılabilir. Weber'e göre; "kültür, dünyadaki sonsuzcasına anlamsız olayların sınırlı bir parçasının insan varlıkların görüş noktasından anlam ve önemle donatılmasıdır".⁹²⁴ E. Taylor'a göre ise; kültür, bilgiyi, imanı sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adeti ve insanın toplumun bir

⁹²²Ralph SCHROEDER, Max Weber ve Kültür Sosyolojisi, 11.

⁹²³a.g.k., 18.

⁹²⁴a.g.k., 18.

üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür".⁹²⁵ Kültür, bu anlamıyla hem antropolojinin, hem de sosyolojinin ana konularından biridir. Kültürün alt başlıkları arasında, örf ve adetler, ahlak kuralları, töre, gelenek ve görenekler, sanat, din sayılabilir.

Tanyol, Türkiye’de sosyologlar içerisinde kültür sahasında önemli incelemeler yapmış bir araştırmacıdır. Tanyol’un gerek Sanat ve Ahlak, gerek Sosyal Ahlak, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar isimli eserleri tamamen bu alanlarda verilen önemli eserler olarak sayılabilir. Biz de burada Tanyol’un bu eserlerinden ve gazete ve dergilerde çıkan bazı yazılarından yola çıkarak, Onun örf ve adetler, töreler, ahlak, ahlak din münasebetleri, sanat ve ahlak kavramları üzerine yaptığı araştırmaları inceleyeceğiz.

Tanyol, kültür sosyolojisi alanını örf ve adetler sosyolojisi olarak adlandırır. Tanyol’a göre örf ve adetlerin incelemesi, sosyoloji bilimi içerisinde uzun bir süre ihmal edilmiş bir alandır. O, bu görüşlerini Sanat ve Ahlak, adlı yapıtında, şöyle ifade eder: “Örf ve adetler bakımından sanat ve ahlakın tetkiki ve bu iki değer in aynı cemiyet tipleri içinde birbiriyle olan münasebeti şimdiye kadar ele aşınmış değildir. Hatta denilebilir ki bugüne kadar sentetik bir örf ve adetler sosyolojisi dahi yazılmamıştır. Örf ve adetlere ait sayısız malzeme seyyahların, etnologların indi mütalaalarına terkedilmiştir. Örf ve adetler, uzun zaman sosyoloji içinde gerektiğçe başvuru lan bir malzeme ve delil kaynağı olmuştur. Halbuki içtimai kıymetlerin değışme ve gelişmesi örf ve adetlerle sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Bilhassa hukuk, ahlak, din, sanat kıymetlerini, sosyolojik bir görüşle incelemek bahis konusu olduğu zaman, örf ve adetlerin önemi kesin olarak ortaya çıkar.”⁹²⁶

Tanyol, “Örf ve Adet Değişmeleri” başlıklı yazısında özetle, örf ve adetlerin, politika ile en az ilgili bir alan olmasına rağmen, bizde “ileri” hareketleri

⁹²⁵Mustafa E. ERKAL, Sosyoloji, 115.

⁹²⁶Cahit TANYOL, Sanat ve Ahlak, 6.

köstekleyen, bir nevi yobaz damgası yediğini, ifade eder. Ona göre, bizde bu kavramlar yeterince ele alınmamıştır. Halbuki Batı'da örf ve adetler, antropolog ve etnologların araştırma sahalarının başında gelir. Bu araştırma sahaları, ilmin en saf ve en hasbi iki dalıdır. Etnoloji ve antropoloji, milletlerin örf ve adetlerini araştırarak, sosyoloji için büyük bir malzeme ortaya koyarlar. Hatta son yıllarda bazı sosyologlarda antropolojik araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Bilhassa Amerikan Sosyoloji Okulu, çeşitli milletlerin aralarındaki ilişkileri incelemek dini, hukuki, iktisadi, siyasi ve estetik değerlerin gelişme zincirini takip etmek amacıyla etnolojik araştırmaları ön plana çıkarmıştır. Bugün bütün bir sosyal değerleri inceleyen bir örf ve adetler sosyolojisi bu araştırmaların kontrolünü üstlenmiştir. Dini, hukuki, iktisadi değerlerin örf ve adetlerle ilişkisi, teknik değerlerin değişmesindeki kanunlar, kültür ve medeniyet değişimleri gibi konular, örf ve adetler sosyolojisinin inceleme alanına giren konulardır.⁹²⁷

Bizde ise örf ve adetler, din ve anane problemi, sadece politikanın küfür konularından biridir. Gazeteciler, politikacılar, geri kalmamızın nedenlerini hem dinde, hem de örf ve adetlerde aramaktadırlar. Halbuki örf ve adetler değişmeyen, donuk kalıplar değildir. Onlar, toplumun diğer değerlerine bağlı olarak değişirler. Yeni bir dünya anlayışı, yeni örf ve adetlerin doğmasına neden olur. Örf ve adetler suçsuzdur. Örf ve adetleri yıkarak, çağdaş bir ülke olacağımız fikir, materyalizmin bir hatasıdır. Böyle bir görüşün, toplumsal realitelerle ilgisi çok zayıftır.⁹²⁸

Tanyol'a göre örf ve adetler sosyolojisini bilim haline getiren en önemli kişi şüphesiz Lévy Bruhl olmuştur. Fakat, o da meseleyi sadece örf ve adetlerle ahlak arasındaki münasebetleri incelemek için kullanmıştır. Bu bakımdan Tanyol'un çalışmalarıyla katıldığı örf ve adetler sosyolojisi Lévy-Bruhl'ün "adetler ilmi"nden farklıdır. Çünkü örf ve adetler sosyolojisi, sadece örf ve adetlerle ahlak arasındaki

⁹²⁷Cahit TANYOL, "Örf ve Adet Değişimleri", 10 Temmuz 1952, s. 2.

⁹²⁸a.g.m., 2.

münasebetleri incelemekle kalmaz, aynı zamanda maddi ve manevi bütün değerleri araştırmak için kendisine bir metot olarak kullanır.⁹²⁹

Tanyol, Sanat ve Ahlak, isimli eserinde, Lévy-Bruhl'ün, “örf ve adetler sosyolojisi”ni “olması gerekenle” ,“olan”ı birleştirecek bir ilim olarak gördüğünü savunur. Tanyol, Bruhl'ün bu görüşünü birçok bakımdan eleştirir. Ona göre, olan ile olması gereken arasındaki münasebet, sadece iptidai (ilkel) topluluklarda mevcuttur. Fakat orada da fert kollektif vicdanı zayıflatıp birey olmaya başlayınca bu farklılıklar keskinleşir. Sanat da zaten ferdin cemaatin kollektif yapısını kırıp, kendi bilincine vardığı süreç içerisinde oluşmaktadır. Örf ve adetlerin cemiyetten cemiyete ne kadar değiştiğini göstermek için Tanyol bir takım Antropolojik örnekler verir. Bazı toplumlarda “ana baba katli”nin zorunluluk halinde varolduğunu, bazılarında “evlat katli”nin varlığını örneklendirir. Yani bizim için şu anda barbarca ve vahşiyane görülen bir çok olay bir iptidainin düşüncesinde son derece normaldir. Ahlak bu vahşilikleri bir zorunluluk saymaktadır. Bu vazifelerini yapmayanlar toplumun hışmına uğrarlar. Bazı toplumlarda kadın egemendir (*Matriarkal*) bazılarında ise erkek soyu (*Patriarkal*) egemendir. Bazı toplumlarda erkek, birden fazla kadınla evlenirken, bazı toplumlarda ise bir kadın, birden fazla erkekle evlenebilir.⁹³⁰

Mustafa Erkal, örf ve adetleri ele alırken, adet kavramını; “halk tarafından alışılmış ve yaygın olarak uygulanan davranış şekilleri”⁹³¹ olarak tanımlar. Adetler, sosyal bakımdan kabul görmüş ve yerleşmiş hareket tarzlarıdır. Erkal'a göre, halkın adetlerine doğru ve yanlış ölçütleri eklenince, örf olur. Adetin örf olabilmesi için yaptırım gücünün bulunması gerekir.⁹³²

Tanyol, Sanat ve Ahlak, isimli eserinde, örf ve adetlerin, fertlere içinde yaşadığı cemiyetin teklif ettiği sabit bir takım hareket kaideleri olduğunu söyler. O, yalnız

⁹²⁹Bkz. (926), TANYOL, 6.

⁹³⁰a.g.k., 56-57.

⁹³¹Bkz. (925), ERKAL, 23.

⁹³²a.g.k., 23.

ferdi hareketleri tayin eden bir müeyyide olmayıp, aynı zamanda kollektif hareketleri tayin eder. Bir kavmin bir çok nesillerini hükmü altında bulundurur. Tanyol'a göre örf ve adetlerin birkaç tane temel özelliği vardır. Bunlardan biri devamlılık, ikincisi “*Irrationalite*”, üçüncüsü otorite'dir. Yani adetler uzun bir süre o topluma egemendir. Çoğu zaman rasyonel değildir. Ve her zaman bir otoriteye ihtiyaç duyar.⁹³³

Tanyol, daha sonra Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, isimli eserinde, hep birbirine karıştırılan adet, töre ve örf kavramlarını netleştirmeye, tanımlamaya çalışır. Tanyol'a göre bir şeyin adet olabilmesi için onun

1. Geçmiş kuşaklardan gelmesi
2. Yaygın olması
3. Bir otoritenin yani baskının olması gerekir.⁹³⁴

Tanyol'a göre adetler içinde hukuka kaynak olabilecek nitelikte olanlara biz örf diyebiliriz. Adetlerin tümü değil bir kısmı örfdür. Ahlaka kaynak olan adetlere ise töre denmektedir. Bu kavramları ele alıp tanımlayan ve onları Türk toplum yapısı içerisinde açıklamaya çalışan Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp milli bir ahlak kurmak amacıyla bu kavramların sosyolojik incelemelerini yapmıştı.⁹³⁵

Tanyol, aynı kitabında, töre ve adetlerin din ve hukuka göre yaptırımını daha fazla olan toplumsal kurallar olduğunu söyler. Bunu görüşünü Tanyol şöyle ifade eder: “Bir insan hukuk kurallarından kaçabilir, dinin emirlerini yerine getirmeyebilir. Bundan ötürü o, kanuna veya dine karşı sorumlu olur. Fakat belli bir töre ve adeti bozdunuz mu, toplum ve onun değerlerini temsil eden fertler bütünüyle size karşı gelir. Din ve hukuk baskılarını vasıtalı olarak yaparlar. Halbuki töreler vasıtasız

⁹³³Bkz. (926), TANYOL, 12.

⁹³⁴Bkz. (130), TANYOL, 40.

⁹³⁵a.g.k., 43-44.

olarak insanı kuşatır. Gerçi töre ve adetlerin polisi ve jandarması yoktur. Onun polisi ve jandarması ferdin kendi içindedir. Ayıplamaları, utandırıcı hareketlerin üzüntüsünü fert beraberinde taşır. İnsanlar dinin emirlerinden kaçabilir. Ve fakat toplumun yaygın baskısından toplumun ona vurduğu kötü damgadan kaçamaz.”⁹³⁶

Tanyol, yine aynı eserinde özetle, toplum düzeni içerisinde adetlerin, önemli bir yere sahip olduğunu iddia eder. Ona göre, adetler de beşeri münasebetler veya büyük ahlak kahramanlarının mücadeleleri ile değişebilirler. Töre ve adetlerin gerisinde, bir düzen vardır. Adetlerin çözülmesi, toplumda kanunların çözülmesinden daha tehlikelidir. Adetlerin bozulması toplumun mahvına sebep olur. Tabi her değişme, yenilik, çözülme değildir. Adetlerde diyalektiğin kanunları içerisinde değişirler. Bunlar bazen değişmeye, bazen ise çözülmeye götürür. Genellikle insanlar özelliklede yaşlı kuşaklar toplumun çözüldüğünden, çürüdüğünden yakınırırlar. Tanyol’a göre çürüme ve gelişmeyi birbirinden ayıran özellikler ise şunlardır: “Var olan adetleri yeni gelen tasfiye ederse, bunun nedenleri ne olursa olsun o kendi doğal oluş kanunları içindedir. Yok eğer var olan adetlerin yerine yenisi konulmazsa buna çürüme denir. Bu da sosyal oluşumun değil, sosyal bunalımın nedenidir.”⁹³⁷

Tanyol, Sanat ve Ahlak, isimli eserinde, örf ve adet konusunda ele aldığı bir diğer konuda örfün içine sinmiş arkaik kalıntılardır. Çeşitli örf ve adetler karşılaştığı vakit güçlü olan zayıf olanı silip süpürmez. Her örf ve adet kendinden güçlü olan diğer bir örf ve adet içinde varlığını sürdürür. Örneğin Türkler Müslüman olduktan sonra bütün örf ve adetlerinden sıyrılmış değildir. Şamanizm’e ait bir çok inanç İslam dini kisvesi içinde halen yaşamaktadır. Hukuk ise bu farklı örf ve adetlerin ilişkisini düzenleyen resmi bir normdur. Yani hukuk farklı örf ve adetlerin ilişkisini kanunlarla belirler.⁹³⁸

⁹³⁶a.g.k., 102.

⁹³⁷a.g.k., 104.

⁹³⁸Bkz. (926), TANYOL, 23.

Tanyol, Sanat ve Ahlak, kitabında, örf ve adetlerin içinde eskiyen bir kısım olduğunu söyler. Bundan hariç birde o kavmin bütün bir hayat, tarih ve düşünce macerasının özünü teşkil eden, ona kendi kavmi şahsiyetinin damgasını vuran bir kısım vardır. Buna da Tanyol anane (*tradation*) diyor. Ananeleri dejenere olan bir kavim ve milletin tarih sahnesinde yeri yoktur. Hukukun arkasında ferdi bir takım müeyyideler vardır. Her hukuki normun arkasında, bir sübjektivizm mevcuttur. Halbuki ahlakın arkasında daima kollektif bir şuur konuşur; o ferdi vicdanın bir muhtevasıymış gibi görünür. Kanunlar rasyoneldir, ferdin dışındadır. Onlar ancak “yazısız kanun” oldukları zaman örf ve adetlerde yaşarlar.⁹³⁹

Tanyol, Laiklik ve İrtica, adlı kitabında, adetlerin aslında laik bir karakter taşıdığını söyler. Ona göre, bazı adetlerin, din çevresinde gelişmesi bile onların din dışı kaynaklarını örtmeye yetmez. Her din, çıktığı topluluğun örf ve adetiyle yoğrulmuştur. Türkler, müslüman olduktan sonra, bütün örf ve adetlerinden soyunup, tamamen Arap örf ve adetleri içerisinde erimiş değillerdir. Tam tersine, dinin dışlamadığı bazı adetleri korudukları gibi, dinin yasak ettiği adetleri de İslami bir kılığa sokarak yaşatmışlardır. Hatta en fazla dine uygun görünen adetler, dine aykırı olanlardır. Çünkü dine aykırı olmayan adetler bir değişme göstermeyip, milli karakterlerini korumuşlardır. Buna karşılık dince yasak olanlar, İslami bir kılığa girip, yaşamaya devam etmişlerdir.⁹⁴⁰

Tanyol’a göre adetlerin mantığı yoktur. İki adet karşılaştığı zaman, aralarında az veya çok bir kaynaşma ve yakınlaşma olur. Adetler, toplumsal değerler içerisinde en kararsız olanıdır. Devamlı bir değişme halindedir. Adetlerin donması, kapalı kalması o toplumu da dondurur ve yozlaştırır.⁹⁴¹

Tanyol, Sosyal Ahlak, isimli kitabında, bir toplumda örf ve adetler çözülsünce, o toplumun birlikteliğini muhafaza etmesi, toplumun bir düzen içerisinde yaşamasının

⁹³⁹ a.g.k., 27.

⁹⁴⁰ Bkz. (10), TANYOL, 192.

⁹⁴¹ a.g.k., 193.

zorlaşacağını söyler. Bunu şöyle ifade eder: “Bir cemiyette adetlerin çözülmesi, kanunların ilgasından çok daha tehlikelidir. Kanunların çiğnenmesi, bir cemiyette ancak umumi ve dış düzeni sarstığı halde, adetlerin çözülmesi ferdi ve cemiyeti içinden yıkar.”⁹⁴²

Tanyol’a göre bir toplumun düzenini sağlayan, en önemli “manevi polis” örf ve adetlerdir. Örf ve adetlerine bağlı bir toplumda, hukuka fazla iş düşmez. Örf ve adetler devlete ve hukuka yardımcı olur. Nerede örf ve adetler etkisini yitirmişse, orada hukuk kuralları çok kabarık ve karmaşıktır. Hukuk, işlemez hale gelir. Bizde birçok hukuk kuralının işlemeyişi, onların arkasında bir örf ve adetin bulunmamasındandır. Örf ve adetler, etkililik ve yaygınlık bakımından hukuktan çok daha fazla etkilidir. Örf ve adetlerin donması da en az çözülmesi kadar tehlikelidir. Örf ve adetler kendini zamanın değerleri ile birlikte geliştirmeli ve bireyleri sıkı sıkıya sarıp, onlara yol göstermelidir. Böylece, hukuka düşen görev azalacaktır. Örf ve adetler, bireyin vicdanına nüfuz ederek, onu kurallara bağlayacaktır.⁹⁴³

Tanyol, “Örf ve Adet Değişmeleri” başlıklı yazısında ise özetle, örf ve adetlerin bir toplumda donuklaşmış, katı bir hal almışsa, o toplumda yeni bir yaratmanın durduğunu savunur. Bizde örf ve adetler, daima inkılapların karşısında görülmüştür. İki farklı kültür karşı karşıya geldiği zaman, çatışma kendini en fazla örf ve adetlerde gösterir. Örf ve adetler belirli kurallara göre değişir. Bu çatışmayı önlemenin tek yolu, bu değişimin nedenlerini bulmak ve değişimi yönlendirmektir. Örf ve adetler 30-40 senede ortaya çıkan değerler değildir. Uzun yıllar içerisinde oluşur. Onları göz önünde bulundurmamak, onlara karşı tavrı almak ise bizi başarısızlığa götürür. Örf ve adetleri tanımalı ve onları çağın değerleri ile uyumlu hale getirecek, değişmelerin yasalarını bulmalıyız.⁹⁴⁴

⁹⁴²Cahit TANYOL, Sosyal Ahlak, 30.

⁹⁴³a.g.k., 196.

⁹⁴⁴Bkz. (927), TANYOL, 2.

Tanyol, örf ve adet kavramlarına kendi sosyolojik görüşleri içerisinde ayrı bir yer vermiştir. Onun için örf ve adetler toplumun manevi beklentileridir. Onları ilerilik veya gerilik konusunun malzemeleri haline getirmeden çağın lider değeri olan bilimle uyumlu bir hale getirmek gereklidir. Çünkü bir toplumda örf ve adetlerin çözülmesinin yaratacağı boşluk, toplum için büyük felaketlerin yaşanması anlamına gelecektir. Örf ve adetlerin çağımızda laik bir karakter taşıması gerektiği de Tanyol'un görüşleri arasındadır.

5.2. Din ve Örf ve Adetler

Tanyol, Laiklik ve İrtica isimli kitabında, örf ve adetlerin, İslam dininin ana kaynaklarından biri olduğunu söyler. İslam fihhının dört ana kaynağı vardır. Bunlar,

1. Kuran,
2. Sünnet,
3. İcma-ı ümmet,
4. Kıyas'tır.

İcma-ı ümmet, Tanyol'a göre toplumun örf ve adetlerinden usulüne uygun olarak kanun çıkarmaktır. İslam hukukunda, "örf ile tayin, nas ile tayin gibidir" hükmü vardır. Toplum hayatı değişken olduğu için, değişmeyen Kuran ve sünnet kaynakları dışında, toplumun şartların uygun yeni kanunlar çıkarılabilir. Çünkü aynı şekilde İslam hukukunda, "zamanın değişmesi ile hükümler değişir" hükmü vardır. Böylece İslam hukuku, toplumların değişmelerine ayak uydurarak, dayandığı temel prensipler bakımından, amacı adalet olmak koşuluyla, her türlü devlet ve toplum yapısına uymaktadır.⁹⁴⁵

⁹⁴⁵Bkz. (10), TANYOL, 134.

Tanyol, Yön dergisinde çıkan, “İslam’ın Cenneti Sosyalizm’dir” başlıklı makalesinde, İslam dininde Allah’tan sonra söz sahibi olarak toplumun görüldüğünü, toplumun genel kurallarının da, toplumun adetlerinde arandığını savunur. Ona göre, yalnız adetler bütün bireyleri kuşatır. Kimse adetlerin dışına çıkamaz. Arkasında toplum vardır.⁹⁴⁶ İslam hukukunun toplumsal kaynağı örf ve adetlerdir. Batı hukukunda ise örf ve adetler hukuka kaynak olarak düşünülmemiş, yalnızca hukuk kurallarının boş bıraktığı yerlerde, hukuka yardımcı bir rol oynamıştır. Batıda örf ve adetler daha çok hukuka değil, ahlaka kaynak olmuştur. Batıda örf ve adetler üzerinde fazla durulmamıştır. Çünkü orada uzun yıllar öğretim ve eğitim kilise tekelinde olduğu için, ahlak ve din birbirine karışmıştır. Hıristiyanlık, dinsel emirlerle beraber, ahlakı öğütliyordu. Ancak laik bir eğitim gündeme geldiği zaman, ahlakla dinin kaynaklarının ayrı olduğu ortaya çıktı. İslam düşüncesinde ise örf ve adet hukukun kaynaklarından biri olduğu için ister istemez, inceleme alanlarında önemli bir yer tutmuştur.⁹⁴⁷

Tanyol, “İslamiyet’te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir” başlıklı yazısında ise özetle, İslam’ın örf ve adetleri, bir hukuki kaynak olarak görmesi sayesinde, farklı milletlerin, kendi örf ve adetlerini İslamiyet’e sokmaya muvaffak olduğunu söyler. Ona göre, böylece İslam hukuku, Arap, Acem, Türk örf ve adetine dayanan gerçek bir gelişme imkanına sahip olmuştur. Her millet kendi örf ve adetleri ışığı altında bir İslamiyet yaşamışlardır. Bu da onların kendi benliklerini yitirmelerini engellemiş, İslam hukukuna ise bir elastikiyet sağlamıştır.⁹⁴⁸ İslam, çeşitli milletlerin kendi manevi varlıklarını koruyucu bir hukuk sistemi geliştirmiştir. Böylece çeşitli Müslüman milletlerin bazen birbirinden farklı hukuk sistemleri ve şeriat anlayışları gelişmiştir.

Tanyol’a göre İslam hukukunun (şeriat) amacı adalettir. İslam hukuku, her ülkede farklı şekillerde uygulanmıştır. Çünkü İslam dini, bu dine giren her milletin

⁹⁴⁶Bkz. (701), TANYOL, 7.

⁹⁴⁷Bkz. (10), TANYOL, 135.

⁹⁴⁸Bkz. (867), TANYOL, 3.

kendi örf ve adetlerini koruyarak, kendi örfünden yola çıkarak şekillenmiştir. Bundan dolayı, İran, Suudi Arabistan ve Türk hukuk anlayışı, hukuk sistemi birbirinden farklı olmuştur. Hiçbir millet girdiği din içerisinde eski adetlerini, eski dünya görüşünü tamamıyla terk etmemiştir. Bu açıdan her ülkede ayrı bir hukuk anlayışının olması normaldir. İslam’da örf, hukukun ana kaynaklarından biridir. Türklerin Müslümanlığında da, eski Türk örf ve adetlerinin etkisi bulunmaktadır.⁹⁴⁹

6.3.Ahlak

Tanyol’un ele aldığı temel kavramlardan biri de ahlak kavramıdır. Onun sosyolojik görüşlerinde ahlak kavramı anahtar bir kavramdır. Bu bölümde özellikle onun, Sosyal Ahlak, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Politika ve Laiklik Üzerine Diyaloglar, Laiklik ve İrtica, Şeriat ve İrtica, Sanat ve Ahlak kitaplarından yola çıkarak ahlak olgusunu Tanyol’un nasıl ele aldığını inceleyeceğiz. Tanyol, Şerait ve İrtica, isimli kitabında ahlakı, “birtakım inanılmış ortak değerler” olarak tanımlar. Ona göre, bu değerler üzerinde ne hile, ne de pazarlık yapılır. Bu bakımdan ahlakta riyakarlık, dinde yapılan riyakarlıktan çok daha korkunç ve zararlıdır. Dinde yapılan riyakarlık, Tanrı’ya karşıdır. Cezasını Tanrı verir. Ama ahlak riyakarlığı topluma karşı yapılmıştır. Ahlak kuralları bireyin doğuştan getirdiği içgüdü, istek ve eğilimlerini düzene sokar. İnsana doğuştan hazır bulduğu bu kalıplar sayesinde şekil verir. Ahlak bir “sosyal fren”dir. Ahlakın mahkemesi, cezası yoktur. müeyyidesi yaygındır, bireyin üzerinde bir baskı yapar. Yasalara uymamak birey vicdanında bir etki yapmazken, ahlaka aykırı davranmak bireyin vicdan azabı çekmesine neden olur. Onun otoritesi bireyin vicdanındadır.⁹⁵⁰ Ahlak kuralları bu anlamda insan vicdanından beslenen, yaptırımını bu dünyaya ait, kaynağı her zaman dini olmayan, önemli bir sosyal fren mekanizmasıdır.

⁹⁴⁹Bkz. (77), TANYOL, 16.

⁹⁵⁰Bkz. (10), TANYOL, 209-210.

Tanyol'a göre ahlakı diğer sosyal frenlerden ayıran önemli bir özelliği de, onun ayrıcalık kabul etmeyişidir. Kimse namus, şeref, iffet, cesaret gibi ahlaki kavramların dışına çıkamaz. Çıktığı takdirde özel muamele göremez. Ahlak bir düzen ve otoritedir. Ahlakın topluma yaygınlaştırılmasında da en önemli görev yaşlı kuşaklara düşmektedir. Bunun diğer bir yolu ise verilecek laik bir eğitimidir.⁹⁵¹

Tanyol, Sosyal Ahlak, isimli eserinde özetle, ahlak konusunun, toplumumuzda ihmale uğramış bir alan olduğunu savunur. Tanyol'a göre Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ahlak politikası konusunda da önemli hatalar yapılmıştır. Ona göre inkılaplarla birlikte, dini kurumlar bir bir tasfiye edilmiş, bundan en önemli zararı da ahlak görmüştür. Bir "şahsiyet terbiyesi" olan ahlak dinle olan bağınyı kaybetmiştir. Fakat yerine de laik bir ahlak oluşturulamamıştır. Böylece toplumumuzda önemli bir ahlak problemi ortaya çıkmıştır. Ahlak konusunda derin bir sukut muhafaza edilmiş, ahlakımızda değiştirilmesi gerekli şeyler var mı, yok mu araştırılmamıştır. Tanyol sözlerine şöyle devam ediyor: "Batı medeniyetini, Batı zihniyetini yapan unsurlar içinde şüphesiz ki üzerinde durulacak en önemli mesele şahsiyet terbiyesi'dir. Çünkü, bir medeniyeti yaratan ve ona yön veren şahsiyetin özelliğidir. Ziya Gökalp, ahlakı, milli kültür içinde bir değer olarak düşünür. Fakat biz o kanaatteyiz ki değiştirilmesi gereken değerlerin başında ahlakımız gelmektedir."⁹⁵²

Tanyol'a göre laik devletin laik bir ahlak anlayışı kazanabilmesi için alınan bütün tedbirler okul programlarıyla ilgili oluyordu. Halbuki öğretimle beraber eğitimin de bir bütünlük taşıdığı, laik öğretimin laik bir ahlaka ihtiyacı olduğu ihmal edildi. Bu son yıllarda din terbiyesinin bu boşluğu doldurmasına neden oldu. Fakat Tanyol'a göre dinin ve ahlakın gayesi bambaşkadır. Ahlakta önemli olan düşünce değil aksiyondur. Ahlakta söylem ve kitabın önünde yaşayarak anlatılan düşünce vardır. Peki Tanyol'a göre ahlakımızda bugün dahi eksik olan şeyler nelerdir?

⁹⁵¹a.g.k., 211.

⁹⁵²Bkz. (942), TANYOL, XI.

- 1- Medeni cesaret,
- 2- İnsanın kendi kendisini hareketlerinden sorumlu kılması,
- 3- Kendi kendisiyle tutarlı olmak; ve bunu gerek ferdi ve gerekse devlet hayatında gerçekleştirmek,
- 4- Sosyal faydayı ferdi faydadan üstün tutmak.⁹⁵³

Ahlakla ilgilenen üç bilim vardır. Bunlar; felsefe, psikoloji ve sosyoloji'dir. Tanyol ardından ahlakı “nazari ahlak” ve “sosyal ahlak” diye ikiye ayırır. Nazari ahlakın bir adı da “pratik felsefe”dir. Tanyol bu ismi Kant’ın “Pratik Aklın Eleştirisi” adlı eserinden yola çıkarak bulmuştur. Nazari ahlak yani “*éthique*” sayısız ahlak görüşüne sahiptir, bir noktada birleşen bir düşünceler sistemi değildir. Halbuki sosyal ahlak yani “*morale*” toplumda mevcut birtakım ahlak kaidelerini tespit eder. Burada kastedilen ahlak, din, hukuk, örf ve adet gibi sosyal olgulardan biridir.⁹⁵⁴

Tanyol, Sosyal Ahlak, kitabında ahlakın, önemli bir türünün de “yaşanmış ahlak” olduğunu söyler. Ona göre, bu ahlak, bir teoriden ziyade, bir örneklik sunar. Bunlar, ahlakı içten yaşayan, onu özümsemiş, onun pratiğini sunan bir tür ahlak kahramanlarıdır. Tanyol bu insanları şöyle betimler:

“Bütün peygamberler, manevi liderler, evliyalar ve ahlak kahramanları, ahlak nazariyesi (teori) kurmaktan ziyade, ahlak idealini yaşayan ve şahıslarında muzaffer kılan ve onu sosyal bir değer haline getiren büyük örneklerdir... ahlak bir bilgi sahası değil bir inanç sahasıdır.”⁹⁵⁵

Ahlakta bu açıdan önemli bir boyut örneklik olmaktadır. Ahlak kahramanları toplumu tavır ve hareketleriyle örnek olan, özü ve sözü bir önderler olmaktadır.

⁹⁵³ a.g.k., IX.

⁹⁵⁴ a.g.k., 5.

⁹⁵⁵ a.g.k., 9.

Tanyol'a göre ahlaki değerler, emirler her toplumda birbirinden farklıdır. Birinde iyi olan bir şey bazen diğerinde kötü, birinde kötü sayılan, ayıplanan bir şey bir başka toplumda iyi görülebilmektedir. Bu da ahlak kurallarının değişken olduğunu bize göstermektedir. Tanyol'a göre inançlar alanında aklın da yeri yoktur. Bu konuda aklın etkisinden ziyade inançların etkisi vardır. Tanyol bunu şöyle ifade eder: "Toplum düşünmez ki akli olsun. Toplum sadece inanır. İnanç alanında ise aklın yeri yoktur. İnanç alanına ait değerleri akıl kontrol edemez. Çünkü akıl inancı yıkar."⁹⁵⁶

Tanyol'a göre ahlakın kaynağı toplumdur. Bunu şöyle ifade eder:

"Toplum neye kötü demişse o kötü, neye iyi demişse o iyidir. Toplum yargılarının dışında kalan hiçbir hareketin ahlak açısından bir anlamı yoktur. Bir hareketin iyiliğini ya da kötülüğünü toplumun önceden kabul edilmiş kuralları belirler."⁹⁵⁷ Ona göre ahlakın konusu iyi ve kötü davranışlardır. Toplumun karışmadığı bireylere bıraktığı, serbest bıraktığı davranışlar ve bir de toplumun ortak bir düzeni vardır. Toplumun ortak düzeni ile çatışan davranışlar kötü ona uygun olan davranışlar ise iyidir. Biz bu ortak değerleri içimizde hissederiz. Toplum onu bizim içimize yerleştirir. Böylece biz farkına varmadan toplum kurallarını kendi kurallarımız gibi benimseriz.⁹⁵⁸ Tanyol'a göre din, ahlak, töre, adet gibi kavramlar bireyin davranışlarını düzenleyen, onu toplumsal bir varlık haline getiren değerlerdir. Bunlar bireyin özgürlüğünü kısıtlamazlar. Bu değerler insanı hayvani hareketlerden kurtaran, onun sorumluluğunu gereği olan birtakım sosyal frenlerdir.⁹⁵⁹

⁹⁵⁶Bkz. (130), TANYOL,35.

⁹⁵⁷a.g.k., 76.

⁹⁵⁸a.g.k., 87.

⁹⁵⁹a.g.k., 93.

Tanyol ahlakın epistemolojik temellerini kazımaya ve onu sorgulamaya çalışmıştır. Ahlaka kaynaklık etmesi bakımında özellikle toplum üzerinde durur. Toplum bize bütün bilgimizin ve şahsiyetimizin kaynağıdır. Burada özellikle Durkheim'i destekler. İnsan psikolojisinden çok toplumun önemini ve etkisini vurgular. Fakat neden bazı insanlar toplumun ona sunduğu değerleri reddetmektedir. Ahlaki ret veya onay nasıl gerçekleşmektedir? Tanyol'a göre ahlaki ret ve onayda şu unsurların bulunması gerekir:

1. Bunun insan hareketlerine karşı alınmış bir tavır olması gerekir.
2. Ret veya tasvibin (onay) doğuştan değil, kazanılmış olması gerekir ve cemiyet tarafından bize telkin edilmesi gerekir.
3. Cemiyet tarafından bir şeyin telkin edilebilmesi için onda herkes tarafından kabul edilmiş müşterek (ortak) ve objektif bir vasfın olması gerekir.
4. Ret ve tasvibin insan hareketlerine tatbik edilebilmesi için ferdi bir şuuru (bilinci) şart koşar.⁹⁶⁰

Tanyol'un ilgilendiği konulardan biride yaptırım gücüne sahip hareketlerdir. Bunları beş kısımda inceler. Bunlar sırasıyla

1. Hukuki yaptırım
2. Dini yaptırım
3. Örf ve adetlerin yaptırımı
4. Moda
5. Ahlaki yaptırım

Ayrıca her yaptırımda şu unsurlar bulunmaktadır:

1. Yaptırımın kaynağı, veya otorite, yani emreden

⁹⁶⁰Bkz. (937), TANYOL, 16.

2. Emredilen, yani kaide
3. Bireyin sorumluluğu

Tanyol, Sosyal Ahlak kitabında, bu sınıflamaları yaptıktan sonra tek tek yaptırım türlerini açıklar. Hukuki yaptırımın gerisinde, hakim, polis gibi organize teşkilatlar vardır. Bunların gerisinde daima objektif, rasyonel bir taraf göze çarpmaktadır. Dini yaptırımın gerisinde ise, Tanrının otoritesi görülür. Onun da kendisine göre bir teşkilatı vardır. Adetlerin ise ne bir teşkilatı vardır, ne de gerisinde bir takım otoriteler. Buna karşılık ahlak yaptırım gücünü toplumdandır. Adetlerin gerisinde ise toplumun otoritesi yer alır. Adetlerin ihlalinde bütün bir toplum bireyin karşısına çıkar. Ahlaki yaptırımın kaynağı “vicdan”dır. Buna “ahlaki şuur” da denilebilir. İyi ve kötü davranış karşısında onay veya reddeden şey vicdandır. Burada sorumluluk toplumdandır bireye yönelmiştir. Birey ahlaka uygun olmayan davranışlarından dolayı “vicdan azabı” dediğimiz bir durumla karşılaşır. Vicdan azabı ahlaki yaptırımın bir bakıma hapisanesi ve cehennemidir. Tek teselli kaynağı ise “pişmanlık” (nedamet)tır. Tanyol’a göre vicdan şu unsurlardan oluşur:

1. Zihni unsur “*intellectuel*”,
2. Teessüri (etkileyici) unsur “*affectif*”
3. Heyecani unsur “*emotionnal*”
4. Faal, aktif unsur⁹⁶¹

Tanyol vicdanın epistemolojik bir incelemesini yaptıktan sonra vicdanın tamamen toplumsal bir olgu olduğu bilgisine varır. Özellikle ilkel kavimlere baktığımızda bize son derece insanlık dışıymış gibi gelen işler, herhangi bir vicdan azabı duyulmadan yapılabilmektedir. Her toplumun dünya görüşü, iyi kötü fikri bambaşkadır. Bir toplumda son derece büyük bir suç ve ayıp kabul edilen bir olay başka bir toplumda normal karşılanabilmektedir. Bu bize gösteriyor ki vicdanı oluşturan şey toplumsal otoritedir. Fakat burada fert ve cemiyet ilişkisi üzerinde

⁹⁶¹a.g.k., 38.

biraz durmamız gerekiyor. G.H. Mead'e göre; "insan şuurunu, insan ruhunu sadece beşeri bir organizma şeklinde düşünmek saçmadır. Her ne kadar insan organizması ruha bir ocak olma vasfını haizse de, o yine tamamıyla sosyal bir "fenomen"dir.⁹⁶² Amerikalı sosyolog Ruth Benedict'e göre ise; "hiçbir kimse, yaratılıştaki doğal gözle dünyayı göremez. Biz dünyaya adetlerin, kurumların, düşünce yollarının gözünden bakarız. En samimi ve bize ait sandığımız düşünceler dahi bir takım adet ve geleneklerin etkisi altındadır.⁹⁶³ Yani dünya ve kainat tasavvuru gerek çocukta ve gerekse ilkel topluluklarda cemiyetin kültürüne, örf ve adetlerine göre değişmektedir. Durkheim ; "Ahlak kaideleri önceden mevcuttur; birey onu hazır bulur" der. Bu söz de bu konuyu perçinlemektedir. Fakat her birey aynı değildir. Tanyol'un sınıflamasıyla her birey;

1. bir bakıma diğer insanlar gibidir
2. bir bakıma diğer insanlara benzer
3. bir bakıma da kendisinden başka hiç kimseye benzemez.⁹⁶⁴

Tanyol töre ile ahlak arasındaki ilişkiyi şöyle bir şema ile açıklar. Her törede;

a-Emredilen b- Otorite bulunur. Bunlar objektiftir. Halbuki her ahlak (*morale*);

a-Emredilen b- Otorite c- ben, unsurlarından meydana gelir ve subjektiftir. O halde;

Kaide + Otorite =Töre (*moeurs-mores*)dir. Kaide + Ben = Ahlak (*morale*) olur. Tanyol'a göre bu unsurlardan biri diğerinden üstün olursa, yani toplumdan gelen töre daha ön planda rol oynarsa "vazife ahlakı"; bireysel unsur toplumdan gelen kaideleri aşarsa "idealist ahlak" anlayışı hürriyet ahlakı egemen olur. Vazife (ödev) ahlakı için en tipik örnek Kant ahlakında bulunur. Bu ahlak Ziya Gökalp'in (Gözlerimi Kapatırım, Vazifemi Yaparım) düsturunda özetlenir. İki ahlak anlayışında da dışarıdan

⁹⁶²a.g.k., 60.

⁹⁶³a.g.k., 61.

⁹⁶⁴a.g.k., 76.

gelen otoritenin birey tarafından sevilmesi şarttır. Bunlar vazife veya hürriyet şeklinde vicdana sinerler ve ferdi iradenin niyet ve gayesi haline gelirler.⁹⁶⁵

Tanyol daha sonra, aynı kitabında, ahlakın tarihsel serüvenini ele alır. Tanyol, önce ilkel kavimlerde varolan ahlak anlayışını, ele alır. Burada ahlak, örf ve adet ve hukuk iç içedir. Toplumsal yasakları çiğneyen birey çok ağır yaptırımlara maruz kalır. İlkeleri harekete getiren şeylerin başında korku gelir. Özellikle ölü ruhları onlar için çok önemlidir. Eğer öldürdükleri insanların ardından cenaze merasimleri yapmaz ve onlara saygı davranışlarını yapmazlarsa bu ruhların onlara zarar vereceğinden korkarlar. Aşiret ahlakında ise bir takım erdemler öne çıkmıştır. Misafirperverlik yiğitlik, cömertlik gibi. Bu ahlakta sorumluluk kolektif olmakla beraber, ahlak normları dini korkulardan temizlenmiştir. Bireyin hürriyeti adetlerin emrettiği vazifelerle sınırlanmıştır. Korku otoritesi yerine saygı otoritesi yer almıştır. Aşiret ahlakı laik ahlakla ilkel ahlak arasında bir geçiş aşaması olmuştur. Bunun en tipik örneği göçebe kavimlerde görülmüştür. Bu topluluklarda sosyal birlik çok kuvvetlidir. Fakat dini kurumlar yerleşmemiştir. Çünkü bir dinin en önemli kurumları olan mabetler oluşmamıştır. Bundan dolayı dine dayalı bir örgütlenme olmamıştır.⁹⁶⁶

Tanyol'un araştırmalarında ilkel kavimleri açıklarken kullanacağı bir kavram dikkatimizi çekmektedir. Buna Tanyol "cesaret" diyor. Hiçbir toplulukta korkaklık ahlaki iyi kadrosuna girmemiştir. Korkaklık her yerde kötü görülmüş ve aşağılanmıştır. Fakat o bazen insan öldürme, bazen işkence ve bazen hırsızlık şeklinde görülmüştür. Tanyol, bunu şöyle ifade eder: "Gerçekten cesaret gibi ilkel toplumların kabul ettiği bir özellik zamanla farklı şekillere girerek insanlığında ilerlemesini sağlamıştır. Evvela cesaret; kendini avcılık ve savaşlarda gösteren bir nevi kaba kuvvetten ibaretti. Bir iptidai ne kadar kafa derisi yüzmüşse, ne kadar hayvan avlamışsa ve ne kadar büyük baskınlar yapıp insan öldürdüyse o derece cesur kabul ediliyordu. Toplum ona önemli bir statü sağlıyordu. Kolektif vicdanda bunları

⁹⁶⁵a.g.k., 78.

⁹⁶⁶a.g.k., 91.

zorunlu görüyor ve destekliyordu. Fakat zamanla klanın baskısından kurtulup şahsiyet kazanmaya başlayan insanda bu tür ilkel cesaret gösterileri yerini daha insancıl bir takım davranışlara itti. Bunların başında “misafirperverlik” geliyordu. İlkel kabilelere ve toplumlara baktığımızda birbirlerine karşı son derece acımasız olan bu insanların bir misafire karşı olan tavırları şaşırtıcıydı. Misafir ağırlamak bir güç göstergesiydi. Misafirine iyi davranmayanlar ayıplanırdı”.⁹⁶⁷ Bununla ilgili Tanyol sayısız örnekler anlatmaktadır. Fakat toplum olarak misafirperverliğin bu derece önemli olduğu başlıca iki toplumun ismini anmaktadır. Bunlardan biri Araplar bir diğeri da Türklerdir. Kabilecilik anlayışının son derece önemli olduğu Arap toplumunda misafir ağırlamak, onu memnun etmek son derece önemli bir faziletti. Hatta bu misafir düşman dahi olsa onların misafiri olduğu sürece onlara ilişmezlerdi. Hatta misafire yapılan haksız bir tutumdan ötürü savaşların çıktığı bile vakiiydi. Misafirliğin bu derece önemli olduğu bir diğeri toplumda Türklerdi. Türkler içinde misafir bir güç ve kuvvet göstergesiydi. Ayrıca İslamiyet’ in de misafire ikramı önemli bir değer olarak nitelemesi bu cesaret formunun daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bununla ilgili de Tanyol gerek Güneydoğu Anadolu’da yapmış olduğu araştırmalardan gerekse yaşamış olduğu birtakım izlenimlerinden kaynaklanan örnekleri bilimin hizmetine sunmaktadır.⁹⁶⁸

Tanyol’un “cesaret”in tekamül etmiş bir başka türünü de “bozgunculuk” veya “eşkîyalık” olarak nitelendirilen şeylerde görür. Birçok toplumlar bozgunculuğu cesaret ve kuvvetin bir göstergesi olarak kabul etmişlerdir. Bir çok bedevi insanın en önemli ve belki de tek geçim kaynağı buydu. Yollarda eşkıyalık yapmak, kabilelere baskın yapıp yağmalamak önemli bir meziyetti. Bizim toplumumuzda da eşkıyalığın ayrı bir yeri vardır. Eşkîya bir manada zenginden alıp fakire veren bir halk kahramanıdır. Otoriteye başkaldırır. Hayatını dağlarda soygun yaparak, yol kesip adam kaçıarak sağlar.⁹⁶⁹ Tanyol’un bir destan olarak nitelendirdiği ve Milli Mücadele de isimlerinden övgüyle söz ettiği eşkıyalardan biri olan Mamato da bunlardan biridir. Demek ki toplumların önemli bir meziyet saydığı cesaret zamanla

⁹⁶⁷ a.g.k., 156.

⁹⁶⁸ a.g.k., 157.

⁹⁶⁹ a.g.k., 165.

muhteva değiştirmiş ve misafirperverlik ve eşkıyalık kılığında kendini göstermiştir.⁹⁷⁰

6.4.Din ve Ahlak

Tanyol'a göre son yıllarda ülkemizde yaşanan manevi bunalım fikir adamlarımızı ciddi ciddi düşündürmektedir. Bu bunalım sadece bizim ülkemize ait bir bunalım değildir. Bütün dünya aşağı yukarı benzer bir bunalım yaşamaktadır. Bu bunalımların başlıca nedenlerini Laiklik ve İrtica kitabında şöyle sıralar:

1. Her toplumda eski değerler yıkılmakta ve yerlerini yeni değerler almaktadır.
2. Ekonomik etkeninin manevi değerleri altüst etmesi ve ön plana çıkararak toplumların değişiminde belirleyici rol oynamasıdır. İşte bunalımın asıl nedeni bu ekonomik etkende aranmalıdır.⁹⁷¹

Tanyol, aynı kitabında özetle, manevi değerlerin sarsılmasından, en çok ahlakın etkilendiğini savunur. Ona göre, ahlak da, din gibi bir inanç konusudur. Bu inanç bir kere sarsıldı mı onu düzeltmek çok zordur. Manevi değerler kanun yoluyla düzeltilemez. Bizim toplumuzda son zamanlarda ahlaki bozulmanın önüne geçilmesi için dinden yardım umulmaktadır. Fakat Tanyol'a göre bu hem doğru hem de yanlıştır. Doğrudur, çünkü halk yığınları üzerinde hiçbir ahlak, din kadar etkili olamaz. Bundan dolayı bütün dinler insanları ahlaki olgunluğa gtrdkleri için yararlıdır. Bunun en iyi bir şekilde görüldüğü din ise İslamiyet'tir. Ne var ki, her zaman dinle ahlak arasındaki bu bağ zorunlu değildir. Çünkü dinin her insanı ahlaklı yapamadığı gibi, dine inanmayan her insan da ahlaksız değildir. Avrupa'nın en ünlü ahlak kahramanları olan Kant ve Spinoza dindar değillerdi. Hatta birçok ahlak

⁹⁷⁰Cahit TANYOL, "Site Ruhu ve Gaziantep", Aralık 1965, s 14.

⁹⁷¹Bkz. (10), TANYOL, 199.

kahramanlarını da din mahkum etmiştir. Bu açıdan dinle ahlak arasında kurulacak bağ zorunlu değildir.⁹⁷²

Tanyol, Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Politika ve Laiklik Üzerine Diyaloglar, isimli kitabında özetle, ahlakın, her zaman dinle beraber bulunduğu ve onunla beraber yürüdüğü fikrine karşı çıkar. Bu sadece felsefi bir spekülasyondur. Türk halkını din değil, töreler idare etmiştir. Dinle ahlakın iç içe olması böyle bir yanılaşa neden olmuştur. Genellikle insanlar ahlakın zayıflamasını dini inançların zayıflamasına bağlar. Tanyol bunu kabul etmez. Ona göre dinle ahlak arasında bir bağlantı yoktur. Din çözülürse ahlakta çözülür önermesi yanlıştır. Çünkü eğer böyle olmuş olsaydı dine inanmayan, ateist kimselerin ahlaksız da olması gerekirdi. Oysa insanlar hiçbir dini inanca sahip olmadan da ahlaklı olabilirler. Dini inancı tam olduğu halde ahlaksız olan kimselere de rastlanmaktadır. Ahlak vicdanlara seslenir. İnsan vicdanına yerleşir. O insanların vicdanına seslenir. Tabi ki dinin ahlakın gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Dinde insanlara ahlakı davranışlarda bulunmayı emreder. Fakat dinin emirleri ile toplumun töre ve adetlerinin aynı olması gerekir. Bir karşıtlık durumunda din yetersiz kalabilir. Örneğin Türk toplumunun aşiret yapısından kaynaklanan kan davaları dinin yasaklamasına karşılık devam etmektedir. Bu da dinin yaptırımını ile töre ve adetlerin emirleri arasında kalan bireylerin törelere yöneldiğini göstermektedir.⁹⁷³

Tanyol, Sosyal Ahlak, kitabında inançsızlık ahlakını anlatırken önemli bir durumu daha işaret eder. Şöyle der: “Dindar adamın tavrını inkılap veya medeniyet namına küçümsemek veya ona müdahale etmek ahlaksızlığın ta kendisidir. Ne dinsizlik ve ne de dindarlık ferdi vicdanın dışına çıkarak bir tecavüz unsuru olmak hakkına sahip değildir.”⁹⁷⁴

⁹⁷²a.g.k., 200-201.

⁹⁷³Bkz. (130), TANYOL, 119.

⁹⁷⁴Bkz. (942), TANYOL, 190.

Tanyol'a göre din ve ahlak karşılaştırıldığında dinin iki önemli yönü karşımıza çıkar. Bunlardan biri teşkilat, diğeri ise peygamberdir. Kendisini yaymak ve yaşatmak için teşkilat kurmuş olan din, ibadet ve tapınağı ile her çağda zengin bir tecrübe ortaya koymuştur. Dini teşkilat insanlara Tanrının emirlerini ferde yaptırmak için, günün her saatinde onun karşısına çıkmıştır. Eğer dinin ibadeti, tapınağı, özel bir öğretimi olmasaydı, yani din sadece emir ve nasihatlerden ibaret olsaydı, hiç şüphe yok ki, ahlaklar içinde en az yayılma kabiliyeti dini ahlakta olacaktı.⁹⁷⁵

Buna karşılık, ahlakın, ne ibadeti ve ne de tapınağı vardır. Din gibi özel bir teşkilata da sahip değildir. Halbuki ahlak, özü gereği aksiyondur, yapıldıkça şuura siner. Bu yüzden de örneğe muhtaçtır. Dinde bu örnek peygamberlerdir. Ahlakta ise, ahlak kahramanlarıdır. Din, peygamberin hayat ve şahsiyetini idealize etmek hususunda çok titiz davranmış ve onu, ibadetin, dini teşkilatın temeline yerleştirmiştir.⁹⁷⁶

Dinlerin bir özelliği de, ruhun ölmezliğini savunup, ölümden sonraki bir yaşam için ceza ve mükafat öngörmeleridir. Dinler ölüm ötesinde insana saadet vaat eder. Günah ve sevabın karşılıksız kalmayacağını söyler. Ahlakın ise böyle bir öbür dünyası yoktur. Ceza ve mükafatı bu dünyadadır.⁹⁷⁷

Tanyol'a göre özetle, dinle ahlak arasında kurulmaya çalışılan ilişki mutlak değildir. Din, ahlakın her devirde en büyük yardımcısı olmuştur, fakat Türk toplumunda dinden de ziyade töreler, ahlak kuralları etkili olmuştur. Din, ahlaka göre bireyi daha fazla sarıp sarmalamakta, onun eylemlerine ceza ve mükafat koymaktadır. Dinin kurumsallaşmış olması da, onu ahlak karşısında öne çıkarmaktadır. Ahlakın bir mabedi veya okulu yoktur. Ahlak kahramanları vardır. Dinin ise peygamberleri. Tanyol'un din ile ahlak arasında kurulmak istenen bağın zorunlu olmadığını savunmasının gerisinde sanırız, Kant gibi bir laik ahlak

⁹⁷⁵a.g.k., 207.

⁹⁷⁶a.g.k., 207.

⁹⁷⁷a.g.k., 206.

oluşturmak düşüncesi vardır. Çağın lider değeri olan bilim ve teknolojiye uygun, laik bir ahlak Tanyol'un özlediği bir ahlak türüdür. Şimdi de Tanyol'un laik ahlakı nasıl ele aldığını inceleyelim.

6.5.Laik Ahlak

Tanyol, Sosyal Ahlak, kitabında, ferdi iradeye yön veren ahlaki otoritenin iki gelişme yolu takip ettiğini söyler. Bunlar;

1. Laik ahlak. Burada otoritenin kaynağı doğrudan doğruya cemiyettir.
2. Dini ahlak. Buradan otoritenin merkezinde Tanrı bulunur, müeyyide, korku ve ceza esasına göre ayarlanmıştır.⁹⁷⁸

Tanyol, daha sonra dini ve laik ahlakı karşılaştır. Burada peygamberler ile ahlak kahramanlarını mukayese eder. Bunları şöyle karşılaştırır:

“Peygamberler bir kitap ile gelirler. Aksiyonları kitaba bağlıdır. Aksiyon kitaptan çıkar. Ahlak kahramanının ise kitabı yoktur. Fikir aksiyondan çıkar. Her ikisi de evrensellik peşindedir. Peygamber günah ve sevabı, mükafat ve cezayı verenin Tanrı olduğunu vaaz eder. Laik ahlakta ise bunu sağlayan vicdandır”.⁹⁷⁹

Tanyol, aynı kitabında tasavvuf ahlakına da değinmeyi ihmal etmez .Ona göre, bir karşılık beklemeden yapılan iyilik ve yapılmayan kötülükler gerçek ahlaki eylemlerdir. Halbuki dini ahlakta, mükafat ve ceza vardır . İşte tasavvuf erbabı bu ödül ve cezayı aşmış ve Tanrıya karşılıksız bağlanmayı başarmışlardır. Tasavvuf yaşanmış bir ahlak teklif eder. Bu ahlakta insanın kendini aşması, tanrısal bir hüviyet

⁹⁷⁸a.g.k., 93.

⁹⁷⁹a.g.k., 93.

kazanması esastır. Laik ahlak kahramanı insana yöneldiği halde mutasavvıf Tanrıya yönelmiştir. Birinin metodu sezgi, diğerinin ise akıldır. Biri Tanrı cezbesinde kendini yitirir; diğerini insan coşturur.⁹⁸⁰

Tanyol aynı kitabında, laik ahlakı da şöyle tanımlar:

“Laik ahlak, dine dayanmayan, emir ve otoritesini dinden almayan ahiretsiz ahlak demektir. Teorik olarak kurulamaz; aksiyon olarak kurulur. Kökü felsefi doktrinlerde değil, cemiyetin içindedir; ve ferdi aksiyonda gerçekleşir. Laik ahlak, ferdin cemiyette mevcut töreleri bir malzeme olarak kullanması ve onları aşması suretiyle, objektif değerlerden başlayarak sübjektif bir tavırda devam eden bir aksiyon zinciridir.⁹⁸¹ Dini ahlak bir cemaat ahlakı olduğu halde, laik ahlak bir vatandaş ahlakıdır. Modern vatandaş ahlakının temeli laik ahlaktır. Bu ahlakta insan, ahlaki değerlerin merkezini teşkil eder. İnsan artık merkezi bir varlık olmuştur. Laik ahlak, kaynağını törelerden almakla beraber, ona karşı alınan bir tavırla işe başlar. Jest olarak o, örf ve adetlere karşı bir isyandır; ve fakat bu isyan bir inkar değildir.⁹⁸²

Tanyol’a göre ahlak söze değil eyleme bakar. Ahlak kahramanı bizzat söylediklerini yapan insanlardır. Ahlak felsefecilerinin bir çoğu bir derviş kadar bile insanlar üzerinde etki yapamayabilirler. Ahlak kahramanları toplumun örnek aldığı kişilerdir. Şöyle der Tanyol: “Ahlak kahramanları, ahlak kurallarının törelerini aşarak insancıl olana ve evrensel doğru yönelirler. Sokrates dinin evrensel amaçları yerine, aklın evrenselliğini koymak istemiştir.”⁹⁸³ Tanyol bir başka yerde ise şöyle der:

⁹⁸⁰a.g.k., 103.

⁹⁸¹a.g.k., 104.

⁹⁸²a.g.k., 105.

⁹⁸³Bkz. (130), TANYOL, 217.

“Ahlakta tutarlı olmak, düşüncesiyle hareketi birbirine denk olmak demektir. Yani, kişinin sözünün özüne uygun olması demektir.”⁹⁸⁴

Tanyol’a göre madem ki çağımız bilim ve teknik çağıdır. Bunlar ise özü gereği laiktirler. Artık yapılması gereken laik bir ahlakı yerleştirmektir. Bu konuda ise özellikler Sokrates’i ele alır. Sokrates laik bir ahlakı temellerini atan bir ahlak kahramanı, bir ahlak şehididir. Tanyol Sokrates için şöyle der: “Peygamberin çevresinde sahabeleri ve havarileri vardır, Sokrates’in çevresinde ise öğrencileri. Peygamberler üstün ve aşkın bir varlığın emirlerini insanlara bildirirler. Sokrates ise bir filozoftur. Tıpkı bir peygamber gibi düşünce ve hareketlerinden çeşitli ahlak okulları doğmuştur.”⁹⁸⁵

Tanyol, aksiyon üzerine kurulacağını söylediği laik ahlakın “peygamberi” olarak öne çıkardığı Sokrates’i bizim için bir örnek olarak tanıtır. Sokrates’i anlamak için önce Yunan fikir hayatından başlayarak, Yunan’da felsefenin doğuşu, mitolojik dünya tasavvurları ve Thales’le başlayan rasyonel bir kainat ve dünya görüşünü anlatır. Sokrates, Tanyol’un teorisini anlattığı Laik ahlakın pratiğini yaşamıştır. Hayatının Atina halkına ahlak filozofluğu yapar. Sokrates kanaatlere ve törelere karşı gelir. Sokrates ben hiçbir şey bilmiyorum diyerek felsefesine başlar. Bu dönem felsefenin insana yöneldiği bir döneme rastlar. Atina halkı Perslerle yaptığı savaşı kazanmıştır. Refah ve bolluk artmıştır. Atina’da demokrasi uygulanmaktadır. Bu yönetim sayesinde çok sayıda insan devlet yönetimine katılmıştır. Devletin en iyi nasıl idare olunacağı fikri önem kazanmıştır. Böylece Yunan düşüncesi tabiatan insana yönelmiştir. Sokrates sofist denilen sınıfa ait kinin kurbanı olmuştur. Atina sitesi bu dönemde bir buhran içindeydi. Yeni bir ahlaki norma ihtiyacı vardı. İşte Sokrates bu dönemde doğal olarak ahlak konusunu kendine problem olarak belirledi. Atina sokaklarında ki cedel (diyalektik-eytişim)leri ve onlara gerçek ahlaki tavır anlatmaya çalışması Atina sitesinin tepkisini çekmişti. Netice de iftiraya uğradı. Mahkemeye çıkarıldı. Savunmasında gerçek bir ahlak peygamberi olduğunu ispat

⁹⁸⁴a.g.k., 240.

⁹⁸⁵a.g.k., 212.

etti. Bütün kaçırılma veya sürgün önerilerine karşı çıktı. Hayatını inandığı değerler uğruna feda etti. Hiç hayatının boşuna gideceğine dair bir inanca kapılmadı. Gerçek bir peygamber, soylu bir insan gibi hayatı gibi ölümünü de bir işaret yaptı.⁹⁸⁶

Tanyol bütün bu örnekleri anlattıktan sonra ahlakını bireyde gerçekleştirmesi gerekenleri şöyle maddeler.

1. İnsanın kendi kendiyile tutarlı olması,
2. Fikirleri uğruna ölebilmesi,
3. Kendi hareketlerinden kendisini sorumlu kılması,
4. Medeni cesaret.⁹⁸⁷

Tanyol Sosyal Ahlak, kitabında, batı'da laik bir ahlakın kurulmasının kolay olmasına rağmen bizde neden zor olduğunu ele alır. O, batı ahlak anlayışının temeli olan şövalye ahlakı üzerinde durur. Ona göre, şövalye ahlakı, otoritesini dinden almayan, yaptırımını sosyal törelerde bulunan bir ahlaktır. Göçebe ahlakında olduğu gibi bir takım sosyal değerleri vardır. Yiğitlik, zayıfa karşı yardım, fedakarlık, sadakat, aşk gibi. Burada bireysel şeref ve insan haysiyeti ön plandadır. Şerefsiz hayat yaşamaya değmez. Düello insan haysiyetini kurtarma uğruna tereddütsüz ölümle mücadele etmektir. Batı'da laik ahlaka geçilmesinin kolay olması bir bakıma bu ahlakın bir neticesidir. Doğu ile Batı arasındaki en önemli farklardan biri budur. Hürriyet Batı toplumu için bu yüzden vazgeçilmezdir. Hürriyet bizde yani Doğu İslam toplumlarında hürriyet ahlakımızın, şerefimizin bir parçası olmaktan ziyade, ya siyasi otoriteyi zaptetmek yada ferdi menfaatleri maskeleyen bir yolu olmuştur.⁹⁸⁸

Tanyol, yine Sosyal Ahlak, kitabında, şu önemli tespitlerde de bulunur:

⁹⁸⁶Bkz. (937), TANYOL, 154.

⁹⁸⁷a.g.k., 155.

⁹⁸⁸a.g.k., 186.

“Medeni dünyanın her tarafında hissedilen ve şikayet konusu olan manevi ve ahlaki buhranın sebebi, çağın lider değerinin ruhlarda yapmış olduğu sarsıntıdır. Bu sarsıntı eski ahlaki değerlere sarılmakla giderilemez. El ele tutuşmuş nesillerin birbirinden şikayetçi olduğu bir çağda yeni bir ahlak anlayışına ihtiyaç vardır. Bu ahlak laik ahlak olacaktır ve fakat materyalist ahlak olmayacaktır.”⁹⁸⁹

Tanyol eğitimin laik bir ahlak anlayışındaki önemini ise şöyle anlatır:

“O halde laik ahlakın da din gibi teşkilata ihtiyacı vardır. Bu teşkilat çağımızda, mektep olabilir. Sokrates’in efsaneye muhtaç olmayan şahsiyeti, bu yeni ahlak dinini yaratmaya, yaşatmaya ve yaymaya yeter. Çünkü, bugünkü ve yarın ki ahlakın susuzluğu nedir? Bu:kendi kendisiyle tutarlı olmak ve medeni cesaret’tir. Öyle ise iş, eğitime kalıyor.”⁹⁹⁰ Yine Tanyol’a göre; “Sosyal faydaya, ahlakın ön planında, sarsılmaz bir kutsallık verildiği gün, o cemiyet her türlü manevi sarsıntı ve buhrandan kendisini kurtaracaktır.”⁹⁹¹

Tanyol özetle, günümüz ahlak anlayışının artık laik bir karaktere sahip olması gerektiğini savunmaktadır. İnsan vicdanlarında dini tecrübenin eksilmesi, zarar görmesi Tanyol’u böyle bir arayışa itmektedir. Madem din eskisi gibi ahlaka kaynaklık edememekte, insanların dindarlığı azalmaktadır, o zaman ahlakı çağın lider değeri olan ve toplumun sahiplendiği bir kavram olan laik ahlakla ele almak gereklidir. Tanyol’un laik ahlak anlayışının en önemli kahramanı ise Sokrates’tir. Onun hiçbir dini tecrübeye dayanmayan, vatanseverlik duyguları ile yoğrulmuş,

⁹⁸⁹ a.g.k., 194.

⁹⁹⁰ a.g.k., 208.

⁹⁹¹ a.g.k., 203.

hiçbir çıkara dayanmayan ahlak anlayışı Tanyol için örnek verilecek bir ahlak anlayışıdır.

6.6.Sanat ve Ahlak

Tanyol'un ele aldığı önemli konulardan biri de sanat ile ahlak arasındaki ilişkidir. Bu konu ciddi araştırmaları, ciddi birikimleri gerektiren, antropolojik bulgularla da desteklenmesi gereken bir alandır. Biz bu bölümde özellikle Tanyol'un Sanat ve Ahlak, isimli eserinden yola çıkarak bazı değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

Tanyol, Sanat ve Ahlak, isimli eserinde, şimdiye kadar sanat ve ahlak arasındaki münasebeti inceleyen birçok araştırma telif edildiğini söyler. Ona göre, sanat sürekli değişmekte, yeni akımlarla içeriği genişlemektedir. Ahlakçılar da sanata bakış açılarını o devrin hakim görüşlerine göre şekillendirmişlerdir. Fakat Tanyol çalışmalarında böyle bir anlayıştan uzak durarak sanat ve ahlak arasındaki münasebeti tabii seyri içerisinde gözlemlemektedir. Bu münasebet Tanyol'a göre; "içtimai hadiseler içinde bir hadise olarak düşünülerek, onların genetik bir derinlikte oluşlarını incelemektir." Tanyol çalışmalarında kaba bir "*sociologisme*"den de kaçınarak toplumsal olayların içerisinde "ruhi" amilleri de (etkenleri) göz önüne almaktadır. Ahlaki ve estetik kıymetlerin örf ve adetler içinde, örf ve adetlere bağlı olarak nasıl geliştiğini ve "vasıta kıymetlerden mutlak kıymetlere" doğru nasıl geliştiğini araştırmak için böyle bir sosyolojik görüş şarttır.⁹⁹²

Tanyol çalışmasını üç ana bölüme ayırmaktadır:

1. İptidai (ilkel) toplulukların örf ve adetleri içinde sanat ve ahlakın görünüşü.
2. Aşiri cemiyetlerin örf ve adetinde sanat ve ahlakın görünüşü.

⁹⁹²Bkz. (921), TANYOL, 3.

3. *Cité* örf ve adetleri içinde sanat ve ahlakın görünüşü.⁹⁹³

Tanyol, aynı kitabında ilkel toplumlardaki sanat konusunu ele alır. Tanyol'a göre iptidai toplumlarda en eski sanat şubeleri dans, müzik ve süsleme gibi pratik bir takım neticeler veren sanat dalları gelmektedir. Ayrıca şiir ve musikinin yeri de unutulmamalıdır. Dans, musiki ile beden hareketlerinin bir uyum içerisinde hareketidir. İlk danslar genellikle büyüsel veya dinsel birtakım anlamlar taşımaktadır. Özellikle "*Initiation*" (katılım) törenlerinde birtakım dini ve büyüsel faaliyetler icra edilmektedir. Ayrıca gerek tanrıları memnun etmek, hasadın veya avın fazla olmasını dilemek, kötü ruhlardan korunmak için ilkel kavimler birtakım dini veya bazen profan ayin ve törenler yapıyorlardı. Burada bazen irticali olarak kullanılan birtakım sözler veya kullanılan müzik sanatın ilk şekillerini oluşturuyordu.⁹⁹⁴

Tanyol daha sonra ise kitabında, dinle büyü arasındaki ilişkiyi irdeler. Tanyol, bu konuda söylenenlerin tatmin edici olmadığını vurgular. Ona göre, ilkel kavimlerde dinle büyüünün iç içedir. Gerek bu konuda Frazer ve İngiliz Antropoloji okulunun söylediklerini ve gerekse de Durkheim ve Henry Bergson gibi sosyal bilimcilerin söylediklerinin eleştirmiştir. Frazer, dinin büyüden çıkmış olduğunu ve daha öncelere dayandığını iddia ediyor. Durkheim büyüünün dinin deforme olmuş şekli olduğunu savlıyordu. Bergson gibi filozoflar ise bu iki kurumun birbirleriyle ayrı kaynaktan ortaya çıktığını ve yan yana yaşadıklarını söylüyordu. Büyücü Tanyol'un da ifadelerinde daha profan bir hayatı temsil eden bir kişidir. Tanyol'a göre, din adamı rica eder, ister, boyun bükerek; büyücü ise emreder. Büyücü hastaları iyileştirir. Birtakım bitkisel ilaçlar hazırlayarak hastalıkları iyi eder. Büyücü sanki bir doktor gibidir. Bu tartışmalar halen de gerek sosyoloji de gerekse antropoloji de sıkça tartışılan bir konudur.⁹⁹⁵

⁹⁹³ a.g.k., 5.

⁹⁹⁴ a.g.k., 73.

⁹⁹⁵ a.g.k., 68.

Tanyol ilkel tezyinat (süsleme) ve plastik sanatları da dini ve sihri bir takım ayinlerin bir parçası olarak görmektedir. İlk resim izlerine, toteme ait bir takım şekillerde rastlanmaktadır. Mağaralara yapılan resimler, şekiller hep sihri ve dini bir takım anlamlar taşımaktadır. Yine savaşlarda yüze sürülen boyalar, büyülerde giyilen elbiseler ve kullanılan takılar hep bu ilkel tezyinat ve plastik sanatları temsil etmektedir. Müzik,dans ve dramatik sanatlarda yine böyle bir içeriktedir. Daha önce olmuş bir olayı tasvir veya olması istenen şeyi törenlerde taklit etmek, bunun içinse musiki ve dansı kullanmak özellikle “*intichuima*” ayinlerinde rastlanmaktadır. Burada musiki, dans teatral bir sahneye refakat etmektedir. Tanyol bu dans ve müzikli teatral olaylara ait sayısız örnekler aktarmaktadır. “İptidai toplulukların musikisi de çok basittir. Avusturya yerlilerinin şarkıları iki, en çok üç noktada öteye geçemez. Bütün şarkılar bu iki sesin rahatsız edici tekrarından kaynaklanır. Raksa refakat eden şarkılardan başka, bir vakayı, bir masalı hikaye eden müzik parçaları da vardır. Bunlar iki veya üç mısradan ibarettir; kulağa hoş gelen bir takım seslerin yan yana gelmesinden meydana gelir ve tekrarlanır. Mesela:

Ne popila raina pogana

Ne popila raina pogana

Ne popila raina pogana”⁹⁹⁶

Tanyol, Sanat ve Ahlak kitabında, ilkel kavimlerdeki sanat ile örf ve adetler arasındaki ilişkileri ele alır. Ona göre, ilkel kavimlerde örf ve adete aykırı hiçbir ahlak kaidesi mevcut değildir. O halde, sanatın ilk etkilerini gözlemlediğimiz adetler bize bir yandan ahlaki değerleri verirken, diğer taraftan estetik etkileri de göstermiş olacaktır. Yani ilkelerde sanat, tamamıyla örf ve adetlere bağlı kıymetlerin dışında çıkmamaktadır. İnsan kollektif bilinçten kendini kurtarıp bilinç kazanırsa ancak o zaman münferit bir takım sanat eserleri ortaya çıkmaktadır. ilkel sanat bir biçimde de cenaze törenlerinde ve evlilik törenlerinde kendini göstermektedir. Tanyol, buna bazı örnekler verir: Örneğin Araplarda cenazelerin arkasından ağlamak, ağıtlar yapmak

⁹⁹⁶a.g.k., 79.

işini yapan bir takım insanlar vardı. Bunların görevi ölen kişinin arkasından bağıra çağıra ağlamak ve ölen insanın erdemlerini anlatmaktı. Bizim toplumumuzdaki sanatsal bir değeri olan ağıt veya saguların asıl kaynağı bu cenaze merasimleridir. Cenaze törenlerine bağlı matem ayinlerinin yalnız estetik heyecan bakımından önemi büyük değildir, aynı zamanda, ölümler ferden hayatına da hükmettiği için, ahlaki müeyyidelerin kaynağını da onda bulmaktayız. Ölümlerin insanlardan bir takım istekleri vardır. Bunları yerine getirmezlerse ölümler tarafından rahatsız edileceklerine, hastalanıp öleceklerine inanırlar. Öldürdükleri bir insanın dahi cenazesine saygı gösterir, onun ruhunu memnun etmek için bir takım törenler yaparlardı. Hatta işkence ve insan katlinde dahi ilkel bir sanat ürünü olduğunu söylemektedir Tanyol. Örneğin bir klana girecek olan bir insan çeşitli güç ve cesaret testlerinden geçirdi. Yine çocukluktan delikanlılığa geçişte bir takım işkence ayinlerini zorunlu kıladı. Burada dikkatimizi çeken bir noktada iptidai yapmış olduğu işkenceden adam öldürmeden dolayı bir rahatsızlık hissetmezdi. Çünkü ahlak ilkel insanın kafasında bunu zorunlu kılmıştı. Bunları reddetmek, tartışmaya açmak mümkün değildi.⁹⁹⁷

Tanyol incelediği aşiri cemiyetleri de iki kısma ayırır. Biri yerleşik olanlar diğeri ise göçebeler. Aşiri cemiyetlerde başkasının hayatına saygı, esire iyi muamele birinci planda yer alırdı. Bunların en önemli nedenlerinden biri daha önce anlattığımız cesaretin normun şekil değiştirmesidir

Tanyol'a göre misafirperverliğin birinci aşaması; korku idi; ikinci merhalesinde onu din emretmektedir; üçüncü ve son merhalesinde ise o, dinin dışında ve cesaretin yanı başında, ahlakın emrettiği bir fazilet oluyor.

Tanyol'un üzerinde durduğu bir diğer bölüm de siteler ve sitelerdeki ahlak ve sanat ilişkileridir. Buna yerleşik aşiretlerin sanat ve ahlakı da diyebiliriz. Tanyol'a göre site ahlakının dayandığı temeller göçebe aşiretlerinin değer ölçüleridir. Tanyol, burada özellikle Yunan site devletleri ve onların *panteist* (kamu tanrıcısı) evren

⁹⁹⁷a.g.k., 87.

görüşü üzerinde durmaktadır. Yunan mitolojilerinin gerisinde, bir inanç ve din sisteminden ziyade bir düşünce ve araştırmacı özellik bulunmaktadır. Yunan'da insanlar tanrıları insanlaştırmış ve her birine bir görev yüklemişlerdir. Adeta doğa kanunlarını birer tanrı ile temsil ettirmişlerdir. Politeist tanrılar alemi totemik itikadın çevresinde teşekkül eden seremonilere bağlı *mythoslardan* teşekkül etmektedir. Tanyol Yunan düşüncesinin zamanla nasıl ilkel *mythos* inancından rasyonel nedenlere doğru açıldığının tarihsel bir şemasını çizmektedir. Yunan sitesinde cesaret normu zamanla kendini yeni bir kavramın içinde eritmiştir. Bunun adı vatanperverliktir. Yurtseverlik sitenin yarattığı bir mefhumdur. Sokrates ise cesaret normunu daha da ileriye götürerek onun bir bilgi, bir fazilet olduğunu söyler. Sokrates'e göre cesaret; yalnız nelerden korkulup nelerden korkulmayacağını değil, ne zamanda, nerede olursa olsun iyiliklerle bütün kötülüklerin bilgisidir.⁹⁹⁸

Tanyol'a göre siteye gelene kadar örf ve adetlerle sanat ve ahlak arasında bir çatışma yoktu. Bu, sadece cesaret normu ile ilgili estetik tezahürlerle münhasır olmayıp musiki, dans, dramatik sanatlar içinde bu geçerliydi. Burada ilk defa bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Burada sanat ve estetik ayrı bir disiplin teşkil edip ahlaktan kendini ayırmaktadır. Sanat ve estetik artık ayrı bir disiplindir. Her ne kadar Platon gibi sanat ve sanatçıya karşı çıkan büyük filozoflar var olsa da.⁹⁹⁹

Tanyol'a göre birey, cemiyet karşısında ne kadar pasif olursa olsun, ilkel toplulukta bile onu kendi yaratmalarıyla zenginleştirebilir. Örf ve adetler bu ferdi kıymet yaratmaları ile kendilerini her dönemde yeniden üretirler. Bu ilkel kavimlerde çok yavaştır. Fakat modern topluluklara geldikçe bunun hızı ve gücü artmaktadır. Bu ferdi kıymet yaratmaları örf ve adetlerin zenginleşmesinde de mühim bir rol oynamaktadır. Bu zenginlikten muhtelif sanatlar doğmakta ve gelişmektedir. Bunlar kaynaklarından uzaklaştıkça müstakil bir değer olarak büyümekte ve sanat ve ahlakı ortaya çıkarmaktadır. Ahlak kahramanları kendi toplumlarından yola çıkarak sınırlı ahlak normlarını aşmakta ve “ mutlak kıymet”e toplumlarını yaklaştırmaktadırlar.

⁹⁹⁸a.g.k., 203.

⁹⁹⁹a.g.k., 211.

Aynı zamanda büyük sanat dehaları da, içinde yaşadıkları içtimai çevrenin kıymetlerini tekrarlamazlar. Onları daha yüksek bir sentezde aksettirirler.¹⁰⁰⁰

6.7. Genel Değerlendirme

Tanyol, bu bölümde kültür sosyolojisinin konusunu ele almış ve örf ve adetler sosyolojisi dediği bu alanın ülkemizde ne kadar ihmale uğramış bir alan olduğunu göstermiştir. Ona göre bunun gerisinde ise, örf ve adetler konusunda yaşanan ilerilik ve gerilik tartışması vardır. Halbuki bu değerler toplumun, önemli bir parçası olan ve toplumun bir anlamda manevi sosyal frenleri olan ve toplumu birbirine bağlayan değerlerdir.

Tanyol'a göre örf ve adetlerin temel özelliği devamlılık ve irrasyonelitedir. Adetler geçmiş kuşaklardan gelen, yaygın olan ve belli bir otoriteye dayanan değerlerdir. Adetler içerisinde hukuka kaynaklık edenlere Tanyol, örf; ahlaka kaynaklık edenlere ise töre, der. Örf ve adetler uzun sürede değişen, toplumu bir arada tutan toplumsal normlardır.

Tanyol, örf ve adetlerle din arasındaki ilişkileri incelerken, örf ve adetlerle din arasındaki ilişkinin zorunlu olmadığını savunur. Dinler ile örf ve adetleri bazen çatıştığını ama toplumun örf ve adetleri tercih ettiğini savunur. Örf ve adetlerin yaptırımını dinlerden daha etkilidir. Çünkü onların karşılığı bu dünyadadır. Dinin karşılığı ise öbür dünyadadır.

Tanyol, ahlak kavramına da büyük bir önem vermiştir. Ona göre günümüzde her toplumda, ciddi bir ahlaki sorun yaşanmaktadır. Yaşanan sorunlar sadece bizim ülkemize ait sorunlar değildir. Bunun kaynağında toplumun hızla değişmesi ve ahlakın bu değişmeye ayak uyduramaması vardır. Eski değerler, yeni ortama uyum

¹⁰⁰⁰a.g.k., 216.

sağlamakta zorlanmaktadır. Yine Tanyol'a göre din ile ahlak arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Din, ahlakın en önemli yardımcısıdır. Bunun en güzel örneği İslamiyet'tedir. Fakat, her dindar insan ahlaklı olacak veya dindar olmayan bir insan ahlaksız olacak diye bir kural yoktur. Tanyol'un hedefi Avrupa'da olduğu gibi kaynağı din olmayan, laik, yurttaşlık ahlakına uygun bir ahlak sistemi geliştirmektir. Tanyol, laik ahlakın kahramanı olarak Sokrates'e ve onun yaşamına eserlerinde ayrı bir yer vermiştir. Ona göre Sokrates, laik ahlakın peygamberidir. Hiçbir dini kaygı taşımadan, içinde vatanseverlik ve bilgelik aşkı ile Sokrates, hep hakikatin yanında yer almıştır. Günümüzde din toplum hayatında etkisini kaybettiğine, lider değer bilim ve teknik olduğuna göre günümüzün ahlak anlayışı da laik ahlak olmalıdır.

Tanyol, daha sonra özellikle ilkel kavimlerde sanat ve ahlak ilişkilerini ele alır. İlkel kavimlerde sanatın ahlakın, dinin bir parçası olduğunu söyler. İlk sanat belirtileri din ve büyü törenlerinde karşımıza çıkmaktadır. Plastik ve süsleme sanatları bunun ilk belirtileridir Tanyol'a göre ilkel kavimlerde birey ile toplum arasında herhangi bir karşıtlık yoktur. Bu toplumlarda henüz birey kavramı gelişmemiştir. Birey kavramının gelişimi ilkel toplumlarda çok yavaş olmuş, modern toplumlarda hızlanmıştır. Tanyol, Eski Yunan düşüncesinin din anlayışı ve sanat anlayışının da incelemesini yapar. Ona göre Eski Yunan'da her bir tanrı, bir doğa olayını bir doğa yarasını temsil eder. Burada mitolojiden yola çıkılarak rasyonel bir evren görüşüne ulaşma söz konusudur.

7. SAHA ARAŞTIRMALARI VE TANYOL

Bu bölümde Tanyol'un bir sosyolog olarak yaptığı saha araştırmalarını ele alacağız. Tanyol'u ele alırken yapmış olduğu bu saha araştırmalarını incelememek büyük bir eksiklik olurdu. Tanyol, ülkemizde önemli saha araştırmalarına imza atmış bir sosyologdur. Türkiye'de ilk saha araştırmaları, köy monografileridir. Türkiye'de önemli saha araştırmalarına imza atmış isimlerin başında M. Ali Şevki Bey gelir. M. Ali Şevki Bey, Prens Sabahattin'in izinden gitmiş ve onun siyasi engeller yüzünden gerçekleştiremediği çalışmaları yapmak istemiştir. Bir Monografik çalışmanın nasıl yapılacağını göstermek üzere, Memleketi Tanıma Yolu'nu yayınladı. Onun en önemli monografik çalışması ise Kurna Köyü Monografisi'dir.¹⁰⁰¹

Köy incelemeleri, 1940'lı yıllarda Niyazi Berkes'in, Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma, Behice Boran'ın, Toplumsal Yapı Araştırmaları, Selahaddin Demirkıran'ın, Köy Nasıl Tetkik Olunur?, çalışmaları ile devam etmiştir.¹⁰⁰² Yine 1950'li yıllarda yayınlanan İbrahim Yasa'nın Hasanoğlan Köyü'nün İktisadi Yapısı ve Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişmeleri, bu dönemin önemli köy çalışmalarıdır.¹⁰⁰³ Turhan, bu eserinde kültür değişmelerini, köy incelemelerini ve kültür değişmelerine etki eden faktörleri ele alır. Bu dönemde köy çalışmalarının artmasında, 1940'lı yıllardan itibaren Türk Sosyolojisi üzerinde başlayan Amerikan Sosyolojisi'nin etkileri vardır. Amerikan Sosyolojisi, daha çok mikro sosyoloji alanında çalışmalar yapan, davranışsal ve işlevsel yönü öne çıkan bir sosyoloji anlayışıydı. Kuramsal çalışmaların yanında saha araştırmalarına önem vermektedir. 1964 yılında yayınlanan Mübeccel Kıray'ın, "Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası" araştırması bugünde hala önemli bir başyapıt olarak kabul edilen bir saha araştırmasıdır.

¹⁰⁰¹Bkz. (50), ÜLKEN, 447.

¹⁰⁰²Bkz. (106), KAÇMAZOĞLU, 124.

¹⁰⁰³a.g.k., 124.

Tanyol, bu dönemde köy incelemeleri ile ilgili önemli çalışmalara imza atmıştır. Tanyol'a göre memleketin kurtuluşu, sorunların çözülmesi sosyal gerçeklerimizin bilinmesine bağlıdır. Bu görüş hemen hemen artık herkes tarafından kabul edilmektedir. Sosyal gerçeklerimizi yeterince bilmediğimiz düşüncesinde de aydınlarımız hem fikirdir. Gerçekleri bulmak içinse bir milli seferberlik lazımdır. Bunun için ezberlenmiş çözümleri, başka ülkeler için geliştirilmiş çözüm yollarını tekrar etmek yerine, yapılacak sosyal araştırmalarla, bu ülkenin sosyolojik yapısının bilinmesi gerekmektedir. Bunlar bütün ön yargılar bir tarafa itilerek, bir bilim adamı titizliğiyle yapılabilir ancak. Tanyol, bunun için birçok bölgelerde “Sosyal Araştırma Merkezleri”nin kurulması gerektiğini düşünmektedir. Bu merkezler belli bir bölgenin, sosyal, ekonomik, politik durumlarını inceler. Ancak o zaman, köy ve şehir münasebetlerini, nüfus hareketlerini, üretim araçlarını, tüketim unsurlarını, kültür malzemelerini ve halkın dini inançlarını ve adetlerini ve teknik değişmelerin neden olduğu sosyal değişmeleri anlamak ve açıklamak mümkün olabilir. Memleket meselelerini metotlu bir şekilde tanımak için bu merkezlere ihtiyaç vardır.¹⁰⁰⁴

Tanyol'a göre köy problemi anlamak, toprak reformu, nüfus hareketleri, işsizlik gibi memleketin ana dertlerini çözümlenmek amacıyla ancak devamlı ve metotlu bir sosyal araştırmalarla mümkündür. Bir doktor nasıl görmediği, muayene etmediği hastaya reçete yazamazsa, bir toplumun sağlık ve gelişmeye kavuşması da önce onu tanımaya bağlıdır. Bunun içinde yapılacak köy monografilerinin önemi büyüktür. Saha incelemeleri, ülke sosyal gerçeklerini anlamak için olmazsa olmaz çalışmalardır. Ancak böylece sosyal gerçekler bütün çıplaklıklarıyla anlaşılabilir. Tanyol, bunun için bir çok saha araştırmasına imza atmıştır.¹⁰⁰⁵

Saha araştırmaları yapmak kolay bir iş değildir. Mümtaz Turhan, “Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler” isimli makalesinde, dikkat edilmesi gereken bazı hususları ele alır. Ona göre, özellikle yapılan köy monografilerinde karşımıza çıkan bazı sorunlar şunlardır. Bunların başında Türk

¹⁰⁰⁴Cahit TANYOL, “Sosyal Araştırmalar Merkezleri ve Gaziantep”, 10.

¹⁰⁰⁵a.g.m., 10.

köylüsünün bilhassa memur ve aydınlara karşı güvensizliği gelir. Ona göre her aydın, köylüyü istismar etmek üzere hükümet tarafından gönderilmiş bir ajandır. Böyle olmadığı ortaya çıksa bile köylünün o kişilere karşı itimatsızlığı devam eder. Bunu kısa bir sürede ortadan kaldırmaya imkan yoktur. Araştırmacının bu hususta dikkatli olması gereklidir. Oradaki insanların yaşamlarını anlamak için, onlara dışarıdan bakan birisi gibi değil, onları anlamaya çalışan, değer yargısı içermeyen çalışmalara ihtiyaç vardır. Köylü ile yapılacak günü birlik çalışmalar, köylünün güveni kazanılmadan alınmaya çalışılan sonuçlar çoğu kez güvenilirlikten uzak olacaktır. Köylü gerçek bilgiler vermekten kaçınacaktır. Köy ve saha araştırmalarında özellikle bu konularda dikkatli olunması gerekmektedir.¹⁰⁰⁶

7.1.Karataş Köyü Monografisi (1948)

Karataş köyü monografisi Tanyol'un Prof. Hilmi Ziya Ülken ve Doç. Nurettin Şazi Kösemihal'le birlikte katıldığı bir araştırma çalışmasıdır. Tanyol bu araştırmaya asistan doktor olarak katılmıştır. Araştırma 1948 senesi Eylül ayında yapılmıştır. Monografik çalışma Maurice Bures ile Ph. Robert'in Köy monografileri için hazırladıkları plana göre yapılmıştır. Karataş köyü Antalya ilinin Döşemealtı nahiyesine bağlı bir köydür. Köy, Antalya- Burdur şosesinin beş kilometre batısında be bu bölgenin aşağı yukarı merkezinde bulunmaktadır. Köyün iklimi tipik bir Akdeniz iklimidir. Yazları sıcak ve kurak, sonbahar yağmurlu ve ılık; kış soğuk ve oldukça yağışlıdır. Araştırmanın ilk bölümünde köyün iklim, sular, bitki ve hayvanlar bakımından incelemesi yapılır. İkinci bölümde köyün geçim kaynakları ele alınmıştır. Köylülerin başlıca geçim kaynağı tarımdır. Bunun yanında hayvancılık ve arıcılık gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise toprağın nasıl işletildiği ve bu köyün özellikleri ele alınır. Karataş köyünün başlıca özellikleri olarak şunlar saptanmıştır.

¹⁰⁰⁶Mümtaz TURHAN, "Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler", 99.

1. Bu köy bir muhacir köyü olduğu için kadınlar tarlada çalışmazlar. Halbuki civar köylerde Yörüklerde kadınlarla erkekler beraber tarlada çalışırlar.
2. Karataş köyünde evler muntazam, zevkli ve temizdir. Etraflarındaki köylerde ise ev hayatı çok ilkelidir.
3. Bu köyün toprağı az verimlidir.
4. Bu köy, bu civarda ziraat faaliyetlerinin en çok yapıldığı köydür. Civar köylerdeki Yörükler, tarımdan çok hayvancılıkla uğraşırlar.¹⁰⁰⁷

Araştırmanın sonraki bölümlerinde ekilen tarlanın sahası, yardımcı işler, satılan mahsuller ve köyün ulaşım imkanları ele alınmıştır. Köyün civar köy ve kasaba ve illerle olan ticari münasebetleri ele alınır. Köylülerin mallarını sattıkları pazarların bazı önemli fonksiyonları tespit edilmiştir. Bunlar arasında bu pazarların bir fikir alışverişi merkezi olması, medeni hayatın bazı hususiyetlerinin öğrenilmesi gibi önemli etkileri olmaktadır.¹⁰⁰⁸

Sekiz, dokuz ve onuncu bölümlerde aile hayatı ele alınır. Köyde yapılan tespite göre 77 kadın ve 72 erkek vardır. Karataş köylüleri kızlarını civar köylerdeki kendi cinslerinde olan muhacirlere verirler. Komşu Yörük köyelerine hiçbir zaman kız vermezler. Çünkü bu köylülerin kadınları tarlalarda çalışır. Fakat Yörük köylüleri kızlarını seve seve muhacirlere verirler. Evlenmede genellikle yabancılar seçilir. Akrabalar arasında da evlenme olmaktadır. Aile bağları son derece kuvvetlidir. Evlenen çocuklar yeni bir eve çıkmaz, ailesinin yanına yerleşirler. Daha sonraki bölümde örnek aile monografileri ele alınmıştır. Bu monografilerde ailenin geçim kaynakları, evlenme, miras gibi çeşitli bölümleri ele alınmıştır.¹⁰⁰⁹

On altıncı bölümde köyün fikir ve sanat hayatı ele alınmıştır. Köyde 1940 yılında yapılan bir okul vardır. 70 kişi köyde okuma yazma bilir. Köyde halk odası yoktur. Köyün Rumeli'den gelen ahalisi ilk önceleri Hora oynarken, zamanla bu

¹⁰⁰⁷ Cahit TANYOL, Hilmi Ziya ÜLKEN, N. Şazi KÖSEMİHAL, "Karataş Köyü monografisi", 88.

¹⁰⁰⁸ a.g.m., 90.

¹⁰⁰⁹ a.g.m., 91.

oyunları zeybeğe yerini bırakmıştır. Araştırma köyün coğrafik, yapısıyla ilgili haritalar, köylülerin resimleri ile devam eder. Köyün dini hayatında ise aşırı bir dini yaşayış yoktur. Cuma namazlarına hep birlikte iştirak ederler. Oruç muntazam tutulmaz. Köyde bir cami vardır. Batıl inançlara pek önem verilmez. Rumeli'deyken bir takım evliya inançları varken, bugün onlarda azalmıştır. Köyde dinsizlik yok, sadece dini vecibelere karşı bir kayıtsızlık vardır. Köyde intihar vakalarına rastlanmaz.¹⁰¹⁰

Köydeki ahlak hayatın ele alındığı sonraki bölümde bazı saptamalar yapılmıştır. Köyde hırsızlık ve ırza tecavüz en büyük ahlaksızlık sayılır. Köyde bu tür suçlar yoktur. Kız çocuklarının hafif meşrepliği hoş karşılanmaz. Köyde kumar yoktur. İçki yalnız düğünlerde içilir, hiçbir hadise çıkmaz. Buradaki düğünlerde kadın ve erkek ayrıdır. Civar köylerdeki Türkmenlerde ise, düğünlerde kadınlar ve erkekler beraber eğlenirler.¹⁰¹¹

Köyün iktisadi faaliyetleri de ele alınır. Köyün pazarı civarda tanınan önemli bir pazardır. Köylünün bankaya halen 4000 lira kadar borcu vardır. Köyde bir kooperatif yoktur. Köye ayda bir çerçi uğrar. Boncuk, tarak, iğne, tire ve baharat satar. Köylünün pazara götürdüğü şeyler arasında, tavuk, yağ, sebze, deri ve meyve bulunur. Köydeki anlaşmazlıklar köy ihtiyar heyeti tarafından çözülür. Köy ihtiyar heyetinin kararına uyulur. Köylünün siyasetle ilgileri de pek gevşektir.¹⁰¹²

Köyün kuruluşunun yaklaşık 70 sene (H. 1293) senesi olduğu da son bölümde, köyün yaşlılarından elde edilen bilgilerle tespit edilir. Araştırma Tanyol'un araştırmacı asistan olarak katıldığı, daha sonra kendi yapacağı araştırmalara da belki yol gösterecek önemli bir araştırmadır.

¹⁰¹⁰a.g.m., 97.

¹⁰¹¹a.g.m., 98.

¹⁰¹²a.g.m., 102.

7.2. Elifoğlu Köyü Monografisi (1951-1964)

Elifoğlu köyü monografisini Tanyol, Temmuz 1951 yılında yapmıştır. Aynı araştırma Tanyol tarafından kontrol edilmek ve ortaya çıkan değişmeleri kontrol etmek amacıyla, Nisan 1964 yılında tekrar gözden geçirilmiştir. Araştırma iki ayrı döneme ilişkin değişmeleri karşılaştırma imkanı da sağlamaktadır. Elifoğlu köyü, Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı, Fırat nehri kıyısında bir ova köyüdür. Nüfusu 400 kişi olan bu köy, Tanyol'un sınıflamasına göre bir "halk köyü"dür. Elifoğlu köyü, Barak Türkmenlerine ait bir Türkmen köyüdür. Köyün kurulduğu yerin tercihinde "delibaş" denilen ağaların köyü basarak köylünün malına mülküne el koymaları nedeniyle, kuytu ve ıssız olan şimdiki konum seçilmiştir. Köyün eşkıya korkusu yüzünden sık sık yeri değişmiştir. Eski köy ile yeni köy arasında yaklaşık 700 metrelik bir mesafe bulunmaktadır.¹⁰¹³

Elifoğlu köyünde evler genellikle kerpiçtendir. Taş bina olarak yalnız okul bulunmaktadır. Köy verimli bir ovada kurulmuştur. Köylü genellikle tarımla uğraşmaktadır. Köyde en çok, buğday, arpa, mısır, kenevir ekilmektedir. Köylüler uzun süredir burada yaşamaktadırlar. Aslen göçebe olan bu Türkmen oymaklarının bu toprakları uzun süredir ettikleri bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonunda yaylakların Suriye tarafında kalması nedeniyle tamamıyla yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu süre içinde onların toprakla olan zayıf bağlılıklarından istifade etmeye çalışan bazı küçük kasaba memurlar bu toprakları çeşitli şekillerde kendi üzerlerine geçirmişlerdir. Böylece buralarda "efendi köyleri" ortaya çıkmıştır.¹⁰¹⁴

Burada yaşamış olan Türkmen oymakları başlarda göçebe bir hayat sürmekteydiler. Onlar için toprağa bağlılık bir korku idi. Genellikle hayvancılık yaparlardı. Toprağın onların gözünde bir değer yoktu. Toprağa yerleşmeden korkmalarının nedeni hem toprakların müsait olmayışı, hem de devlet baskısından

¹⁰¹³Cahit TANYOL, "Elifoğlu Köyü Monografisi", 172.

¹⁰¹⁴a.g.m., 174.

uzak olma ve özgür olma arzuları vardı. Devlet onlar için olumsuz bir değerdi. Hatta Tanyol'a göre eşkıya ile Osmanlı Devleti köylünün gözünde aynı şeydi.¹⁰¹⁵ Barak Türkmenleri hayatlarıyla, gelenekleriyle Osmanlı'ya karşıydılar. Davarlarını sürüp giden, askere çağırın, vergi toplayan hep oydu, Osmanlı da bir eşkıyaydı. Onların yerleşme ve göç destanları "Osmanlı" ile çatışmanın bir tarihçesiydi. Osmanlı kanun düzenini temsil ediyordu. Onlara ise kendi töre ve adetlerinin getirdiği disiplin yetiyordu. Kan gütmelere, kız kaçırmalara, soyguna ait ortak geleneğe sahip oldukları halde bunlara karşı olan devlet düzeni onları sıkıyor ve "Devlet" in vergisi onlara ağır bir zulüm gibi geliyordu. Barakların toprağa yerleşmelerini zorlaştıran sebepler arasında devletin hükmü altına girme kaygısı vardı.¹⁰¹⁶ Köylü için toprak sahibi olmak, askere çağrılmak, vergi yükü altında inlemek demektir. Devletin toprak dağıtacağını duyan bazı köylüler Suriye'ye bile kaçmıştır. Bu durumdan faydalanan bazı kasaba memurları ise bu toprakları üzerlerine geçirmişlerdir. Fakat Elifoğlu köyü bir efendi köyü değil, bir halk köyüdür.

Elifoğlu köyü, Tanyol'a göre Barak Türkmenlerinin beş oymağından biri olan Abdürrezzaklı'nın Yağmurlu ve Çayrazlı kolları tarafından kurulmuştur. Köyün aşağı yukarı 3000-3500 dönüm kadar bir arazisi vardır. Bu arazilerin 2/5'i bir kişiye aittir. Geriye kalan toprak ise köylüler arasında paylaşılmaktadır. Topraksız olan köylüler ise rençperlik yapmaktadırlar. Rençperlerin çoğu köyün yerlisidir. Köyde fıstık, zeytin, üzüm gibi ürünlerin ekimi son yıllarda artmıştır. Toprakların yüzde 60'ına buğday, yüzde 20'sine arpa, yüzde 10'una mercimek, yüzde 10'una ise mısır ekilmektedir. Fırat nehrine yakın olan bu köyde son yıllarda, Fırat'tan motorla su çekilerek, pamuk, bostan gibi tarımsal faaliyetlerde yapılmaktadır. Köydeki tarım aletleri ilkindir. Köyde traktör yoktur. Kira ile bazı köylerden traktör tutularak bazı tarlalar sürülmeye başlanmıştır.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁵ a.g.m., 172.

¹⁰¹⁶ a.g.m., 176.

¹⁰¹⁷ a.g.m., 188.

Tanyol köyün gelir kaynaklarını, ödedikleri vergiyi ayrıntılı olarak hesaplamaya çalışmıştır. Bunu bir tablo halinde hazırlamıştır. Hesaplamalarına göre köyün bir yıllık geliri 57.504 liradır. Köylüden alınan vergiler arasında arazi vergisi, hayvan vergisi, bina vergisi ve yol vergisi bulunmaktadır. Hayvan vergisi ve yol vergisi Demokrat Parti tarafından 1951 yılından sonra kaldırılmıştır. Köyde at, inek, koyun, keçi, merkep gibi hayvanlar beslenmektedir. Fakat köyde yapılan hayvancılığın köyün genel gelir düzeyine katkısı çok düşük bulunmaktadır.¹⁰¹⁸

Köyde hemen hemen hiçbir zanaat yoktur. Sadece iki marangoz vardır. İki kişide ev yapım işiyle uğraşır. Köyde berber yoktur, köylüler birbirlerini tıraş ederler. Köye üç beş günde bir çerçi gelir. İğne, iplik, yüksük, ayna gibi attariye malzemeleri, elma, armut, nar gibi meyveleri getirir. Köylü yetiştirdiği ürünleri Nizip, Birecik, Kargamış ve Gaziantep'e satar. Köyde aile reisi babadır. Fakat evde bütün otorite anaya aittir. Köyde kadın erkek münasebetlerinde herhangi bir taassuba rastlanmaz. Kızların satılması ise geleneksel bir kuraldır. Parasız kız vermek ayıptır.¹⁰¹⁹

Tanyol'a göre Barak Türkmenlerinde yaygın olarak göçebe kültürünün etkisi vardır. Bu kültür kuşaktan kuşağa aktarılan bir göç ve iskan kültürüdür. Bu tarih ve edebiyatın ocağı ise köy odalarıdır. Türkmen kültürü bu odalarda yaşatılır. Oda sahibi olmak bir ayrıcalıktır. Yeni kuşaklar, eski kuşakların bilgi ve tecrübelerini bu odalarda öğrenmişlerdir. İkinci kültür kaynağı ise Barak babalarıdır. Gerek Barak babaları ve gerekse Bozgeyik dedeleri Türkmen oymakları arasına karışmış iki dini cemaattir. Türkmenlerde, Türklerin eski dini olan Şamanizm'in izlerine rastlanmaktadır.¹⁰²⁰

Tanyol'a göre köyde bir cami yoktur. Buna ihtiyaçta duyulmamaktadır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar köyde hemen hemen hiçbir İslami ibadet şekli yokmuş.

¹⁰¹⁸ a.g.m., 192.

¹⁰¹⁹ a.g.m., 199.

¹⁰²⁰ a.g.m., 202.

Köylü toprağa yerleştikten sonra tek tük namaz kılan, oruç tutan ortaya çıkmış. Köyde namaz kılında sadece birkaç kişidir. Köylü sadece bayramlarda kasabaya bayram namazına gider ve tanıdık ve eşrafla bayramlaşır. Köyün sosyal münasebetlerinde belirleyici olan törelerdir. Adliye intikal eden vakalar çok azdır. Köylüler arasındaki anlaşmazlıkları köy ağası ve ihtiyarlar çözümler. Köyde jandarma yoktur. Jandarma köye ancak aşağıdaki olaylardan birisi olursa uğrar.

1. Herhangi bir cinayet olayında, ihzar ve yakalamak kastıyla,
2. Asker kaçaklarını yakalamak için,
3. Kaçak eşya aramak için,
4. Köye yabancılar gelmişse, (Suriye'den), onların durumunu kontrol için.¹⁰²¹

Tanyol Nisan 1964 yılında yeniden geldiği Elifoğlu köyünde önemli değişmelerin olduğunu saptar. Köyün sosyal ve ekonomik yapısı değişmiştir. Fırat nehri üzerine kurulan köprü, doğu illerimizle batı illerimizi birleştirmiştir. Ulaşımın kolaylaşması ticareti artırmıştır. Bunun yanında yeni yapılan Gaziantep, Nizip ve Kargamış arasındaki tren yolu da Elifoğlu köyünden geçmiştir. Köy önemli ulaşım yolları üzerinde olmuştur. Bu da köylünün ufkunu açmış, çeşitli yörelerden gelen insanlarla tanışmasını sağlamıştır. Köyde önemli bir gelir kaynağı olarak zeytin, fıstık, bağcılık gibi ürünlerin yetiştirilmesindeki artış, bunun yanında pamuk ekiminin artması köyü ekonomik açıdan zenginleştirmiştir. Bu süre içerisinde köye dışarıdan gelip yerleşenlerde olmuştur. Köyde lüks tüketim malları sayısı artmıştır.¹⁰²²

1964 yılında köyde iki adet traktör bulunmaktadır. Köyde zanaatkar olarak demirci, motor tamircisi gibi yeni alanlar ortaya çıkmıştır. Köyde Tanyol'a göre en önemli değişme dini hayatta olmuştur. Tanyol'a göre İslamiyet Türkmenlere daha çok tarikatlar kanalıyla yayılmıştı. Bu dini inanış Türkmenler arasında mistik ve

¹⁰²¹a.g.m., 205.

¹⁰²²a.g.m., 208.

İslami gücünü yitirmiş ve bir çeşit büyü gücüne çevrilmişti. Bu yüzden Barak köylerinde Kuran okumayı bilen, namaz kılan, oruç tutan hemen hemen yok gibiydi. Fakat 1964 yılında köye cami yapılmıştır. Namaz kılanların sayısı köyün yarısına ulaşmış, köylünün çoğu oruç tutmaya başlamıştır. Tarikatlara dahil olanların sayısı artmıştır. Tanyol'a göre köyde taassupta artmıştır. Eskiden daha fazla hoşgörülü olan köylü mutaassıplaşmıştır.¹⁰²³ Tanyol'a göre bu dindarlaşmanın arkasında köyün kasaba ve şehirle bağlantısının kurulmasından sonra, şehirdeki dini inanışın etkisiyle köyde meydana gelen değişimdir. Köyde aşiret bağı zayıflamıştır. Tanyol buradan şu sonuçları çıkarır.

1. Şehir ve kasaba halkına hakim olan düşünce ve kanatın geri olduğu ve bütün geri kuvvetlere yataklık ettiği,
2. Batılılaşma hareketinin halka işlemeyen, üst yapıda bir memur fantezisinden öteye geçemediği, eski "Osmanlı ıslahatçılığı"nın devam ettiği,
3. Batıda, çok köklü bir sosyal ve ekonomik sebepler zincirini ortaya çıkardığı politik kurumların ancak halkın kendisinden saymadığı bir aydın kitle için bir anlam taşıdığı.¹⁰²⁴

Köyde öğretmenlerin ve okuyanların köyün iç hayatına ciddi bir etkisi görülmemektedir. Bunun yerine bir tarikat şeyhinin etkisi görülmektedir. Köyün lideri öğretmen değil, şeyhin müritleridir. Okumuş insanlar Tanyol'a göre, halktan kopmakta, toplumun dışında durmaktadır. Onlar halka yabancılaşmışlardır. Din ve tarikatlar halka devletten daha yakın durmaktadır. Halkla devlet arasında bir çatışma görülmektedir. Bunun nedeni ise Tanyol'a göre, yanlış bir devlet geleneğine dayanmaktadır. Bu gelenek Osmanlı aydınlarından aynen Türkiye Cumhuriyeti bünyesine aktarılmıştır. Osmanlı aydınında görülen halktan kopma, yeni aydın sınıfında bariz bir özelliği olmuştur.¹⁰²⁵

¹⁰²³ a.g.m., 213.

¹⁰²⁴ a.g.m., 221.

¹⁰²⁵ a.g.m., 222.

7.3. Peşke Binamlısı Köyü Monografisi (1956)

Tanyol'un önemli köy monografilerinden biri de Peşke Binamlısı Köyü Monografisidir. Tanyol çalışmasının ilk bölümünde bu köyün genel coğrafik özelliklerinden bahseder. Peşke Binamlısı Köyü Gaziantep'le Nizip ilçesi arasındaki ana yolun kuzeyinde bir dağ köyüdür. Köy kuzeyden güneye paralel iki dağın bir üçüncü dağlık kesiminden meydana gelen çukurluğun yamacında kurulmuştur. Köy iki kısımdan ibarettir. Bir kısmına civarındaki pınara izafeten Peşke Binamlısı, diğerine ise kurulduğu dağa izafeten Daydağ Binamlısı denmektedir.¹⁰²⁶

Tanyol daha sonra köyün sınırları ve yolları ve köyün su kaynaklarını ele alır. Köyde ne akar su ne de kuyu vardır. Köy su ihtiyacını köye adını da vermiş olan Binamlı pınarından karşılar. Su sorunu birçok dağ köyü için en önemli sorundur. Tanyol daha sonra köyün tarihçesini ele alır. Peşke Binamlısı Köyü bu bölgenin en önemli oymaklarından biri olan Rişvan oynağına mensup bir Kürt köyüdür. Köylüler, önceden bu bölgeyi kışlak olarak kullanan göçebe bir topluluktur. Bu bölgeyi 115 yıl kullanmışlardır. Yazın yaylalara çıkmakta iken bir süre sonra mecburi iskan ile beraber gelip bu bölgeye yerleşmişlerdir. Köy bir Kürt köyü olmasına rağmen herkes çok iyi Türkçe konuşur. Köylünün Kürt olduğunu bilmek neredeyse imkansızdır. Köy büyük ölçüde Türkleşmiştir. Tanyol Gaziantep'teki Kürt nüfusun bir site ruhu içerisinde nasıl kendilerini Antep kimliği içerisinde erittiklerini başka yazılarında da belirtmiştir.¹⁰²⁷

Tanyol daha sonra köyün teknik araç ve gereçlerini, ekonomik kaynaklarını ve geçim şartlarını ele alır. Köy büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Daha önceleri göçebe iken hayvancılık en önemli geçim kaynağı iken, yerleşik hayata geçişle beraber hayvancılık, köyün geçim kaynakları üzerinde etkisini yitirmiştir. Köyde genellikle

¹⁰²⁶Cahit TANYOL, "Peşke Binamlısı Köyü", 15.

¹⁰²⁷Cahit TANYOL, "Site Ruhı ve Gaziantep", 13.

arpa, buğday, mercimek, küşne, bağ ve fıstık ağaçları vardır. Köyde küçükbaş ve büyükbaş hayvanda beslenmektedir. Köylünün tarım ve hayvancılıktan satabileceği bir ürünü olmamakta genellikle ancak kendilerine yetmektedir.¹⁰²⁸

Peşke Binamlısı Köyü fakir bir köydür. Genellikle kendi kendine yetmeye çalışmaktadır. Dışarıdan ancak sabun, gaz, soğan, domates, erik, zerdali gibi şeylerdir. Çay ve şeker çok az evde bulunmaktadır. Evlerin çoğu çamurdan yapılmıştır. Tarım son derece ilkel yöntemlerle yapılmaktadır. Köyde bir radyo, bir lüks lamba bulunur. Tanyol daha sonra aile hayatı, evlenme merasimlerini ele alır. Buradan köy gelenek ve adetlerine ilişkin bazı bilgilere ulaşır. Burada özellikle sözlü kültürün izlerinden yola çıkarak ilke köy hayatı ve onun getirdiği Türkmen adetlerini ele almaktadır. Köyde adetler son derece kesin ve bağlayıcıdır. Tanyol adetler ve töreler üzerine önemli çalışmalar yapmıştır.

Tanyol ayrıntılı olarak köyün bu evlilik ile ilgili merasimlerinden bahseder. Köyde genellikle Endogami (İçten Evlilik) yaygındır. Köyde kız kaçırma olayına hemen hemen hiç rastlanmaz. Böyle bir şeye kalkışanlar öldürülür. Burada töreler devreye girer ve aşiret ruhunu korur. Köyde bu tür 3 cinayet olmuştur. Aile bu tür bir olayı namusuna sürülmüş bir leke olarak sayar. Bu yüz kızartıcı durumu temizlemekte kızın en yakınlarına düşer. Çünkü oymağın şerefi iki paralık olmaktadır. Köyün sosyal hayatını anlatmaya devam eder Tanyol. Köyde boşanma hiç olmaz. Otorite babaya aittir. Fakat kadının da aile içinde söz hakkı vardır. Kadın bir köle olarak görülmemektedir. Kadında erkek gibi mirastan pay alır.

Köyün ahlaki hayatı ise şöyle sıralanır.

“Köyde hırsızlık hiç olmamıştır. Köyün eski göçebe adetlerinde hırsızlık, talan bir yiğitlik göstergesidir. Eşkıyalara yiğit insanlar olarak saygı beslenir. Onlar bir hırsız değil bir kahraman gibidir.

¹⁰²⁸Bkz. (1026), TANYOL, 23.

Fakat yerleşik hayata geçiş ile beraber bu durum sona ermiştir. Köyde hırsızlık çok ayıp karşılanır. Cinayet hemen hemen yok gibidir. Kan davaları ailevi değil zümrevidir. Konukseverlik köy hayatının önemli bir parçasıdır. Türkmen kültüründe de konukseverlik çok önemlidir. Köylü çok fakir olmasına rağmen bunu bir fazilet olarak görür. Misafire kendilerinin yemediği en güzel yemekleri çıkarırlar”.¹⁰²⁹

Tanyol daha sonra köyün hukuk ve dini hayatını ele alır. Köyde sorunlar mahkemeye intikal etmez. Köyün nüfuzlu kişileri ihtilafları halleder. Ancak cinayet gibi suçlarda jandarma çağrılır. Köyde bir cami bulunmamaktadır. Köyde önceleri namaz kılan, oruç tutan az olmasına rağmen zamanla önemli bir artış olmuştur. Köyde cenazeleri defnetmek için hoca çağrılır. Bulunamazsa köyün hatırlı ve bilgili kişisi olan Mamato adlı eski eşkiya, Antep savaşı kahramanı namazı kıldırır.¹⁰³⁰ Köyde Ramazan ayında herkes oruç tutmaktadır. Köye teravih namazı kıldırması için dışarıdan hoca çağrılır. Çocuklara Kuran ve İslam dini ile ilgili temel bilgiler öğretilir. Köylünün pek fazla batıl inancı yoktur. Genellikle Tanyol’a göre Barak Türkmen köylerinde her köyde bir yatır, bir ziyaret oluşmuştur. Bu eski Şamanizm kalıntısıdır. Köyde bir tane yatır vardır. Bu da çok yenidir. Bu olay da Tanyol’a göre bu köyün yerleşmesinin yeni olmasından kaynaklanmaktadır. Köyde bunun dışında ölümlerle ilgili bir takım ödevler vardır. Ölümlerin kırk gün evin çatısına gelip hayır istediklerine inanılmaktadır. Bundan dolayı Cuma günleri köylü pişirdiği yemeklerden komşulara da dağıtır.¹⁰³¹

Köyün sağlık koşulları çok kötüdür. Köyde hiçbir evde tuvalet yoktur. Temiz su bulmak zordur. Köylü sadece gusletmek için banyo yapar. Bit çaktır. Köyde içki içilmemektedir. Ayrıca köyde okul da yoktur. Okuma yazma bilen 6 kişidir. Bunlarda askerde öğrenmiştir. Okunacak bir şey olmadığı için bunlarda daha sonra

¹⁰²⁹ a.g.m., 36.

¹⁰³⁰ Bkz. (1027), TANYOL, 14-15.

¹⁰³¹ Bkz. (1026), TANYOL, 39.

unutmuşlardır. Köyde bir kahve yoktur. Toplantılar, sohbetler köy odalarında yapılır. Misafirler burada ağırlanır.¹⁰³²

Köyün siyasi hayatını ele alan Tanyol'a göre köy çok partili seçimlerden sonra büyük ölçüde DP'ye oy vermiştir. DP'liler seçim dönemlerinde kendilerine gelmekte ve kendilerine bir takım vaatlerde bulunmaktadırlar. Köyün en önemli ihtiyacı su ihtiyacıdır. Yine yolların bozuk oluşu da köyün diğer köylerle ve kasaba ve şehirler bağlantısını zorlaştırmaktadır. Sonraki bölümde Tanyol ayrıntılı hesaplamalarla köyün gelir ve gider hesaplarını yapmaktadır. Böylece köyün mali durumu hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar.¹⁰³³

Tanyol çalışmasının sonunda Peşke Binamlısı Köyü çalışması hakkında bazı önemli tespitlerde bulunur. Tanyol'a göre bu tür bir köy incelemesi memleketimizde henüz pek yapılmamıştır. Burada kullanılan metot, genellikle diğer köy monografilerden farklıdır. Asıl bu çalışmanın yapılış gayesini ise Tanyol şöyle açıklar: “Esas gayemiz göçebelikten son zamanlarda çıkmış ve bir takım mecburi sebeplerle köy kurmaya mecbur olmuş bir sosyal topluluğun intikal devresinde, maruz bulunduğu maddi ve manevi kazançlarını kontrol etmek; iktisadi yapı ile töre adet ve ahlakın bağlantılarını araştırmaktır. İktisadi hayatın birdenbire düşmesi karşısında, göçebe ahlakın çözüldüğünü ve geride sadece zümreye bağlılıktan başka bir şey kalmadığını görüyoruz”.¹⁰³⁴

Tanyol köy incelemeleri yapılırken köyün gelirini, yiyecek ve giyeceklerini tam olarak ölçmenin zorluklarını anlatır. “Ama bizim verdiğimiz rakamların büyük ölçüde doğruya yakın olduğu kanaatindeyiz”, der. Bu çalışmayla Tanyol eski “röportaj kılıklı” eserlerin yerine köylerle ilgili bilimsel temelli çalışmaların geçmeye başlayacağını söyler. Eksik ve yanlış bilgiye dayanan bu eserlerin yerini bilimsel temelli bu çalışmaların alacağını ifade etmektedir. Bu köy monografisinin bir başka

¹⁰³² a.g.m., 26.

¹⁰³³ a.g.m., 52.

¹⁰³⁴ a.g.m., 54.

özelliği Tanyol'a göre, genellikle sosyolojik araştırmalarda eksiksiz bir soru cetveli hazırlamanın konuyu en iyi biçimde ele alacağına olan inancın yanında her köy için ayrı ayrı soru cetvellerinin hazırlanması gereğini göstermektedir. “Bu bakımdan da sosyolojik araştırmalarda “anket” den çok “anket’in nasıl yapılacağına” önem verilmesi gerekmektedir”, diye ifade eder.¹⁰³⁵

7.4. Eylen Köyü Monografisi (1965)

Tanyol’un en önemli saha araştırmalarından biri Tanyol’un Gaziantep’in Kilis ilçesine bağlı dağ köylerinden biri olan “Eylen köyü” monografisidir. Araştırma 31 ocak 1965 tarihinde yapılmıştır. Araştırmaya katılan isimler ise şunlardır: “Abdullah Özer Gaziantep toplum kalkınması başkanı, Kemal Özışık Gaziantep İnfomation uzmanı, Bayan Güler Soydiñç Eylen köyü ilkokulu öğretmeni, Fügen Berkay araştırmanın hazırlanışında yardımcı asistan, Yıldırım Celkan yardımcı öğrenci.”¹⁰³⁶

Köyün nüfusu 255 kişidir. Köy bir dağ köyü ve dağınık bir yerleşim şeklinde yer almaktadır. Kilis ilçesine bağlı bir sınır köyüdür. İlçeye on iki ve Suriye’ye sekiz km. uzaklıktadır. Köy aşağı yukarı iki yüz elli sene önce kurulmuştur. Köye yerleşen başlıca üç oymak a)Çakallı oymağı, b)Beziki oymağı, c)Belikanlı oymağı. Köylüler aslen Kürt olmalarına karşılık Kürtçe’yi ve Kürtlüklerini unutmışlardır. Köy üç bölünmüştür. Bunun nedenleri arasında; kan gütme ve köylülerin kendi arazilerinin yakında oturmayı tercih etmeleri yer almaktadır.¹⁰³⁷

Köy evleri daha çok taştan yapılmıştır. Temel karataştır. Köy toprakları tarıma elverişli değildir. Köyde yetiştirilen tarım ürünleri arasında üzüm, zeytin, buğday,

¹⁰³⁵ a.g.m., 55.

¹⁰³⁶ Cahit TANYOL, “Eylen Köyü”, 36-37.

¹⁰³⁷ a.g.m., 41.

arpa, mercimek v.b. yetiştirilmektedir. Ayrıca köyde arıcılık ve hayvancılık yapılmaktadır.¹⁰³⁸

Köyde içki, düğünler dışında hemen hemen hiç içilmez. O da sadece misafirlere ikram edilir. Köyde tütün içen çok fazladır. Köylülerin kumar alışkanlıkları yoktur. Sadece kış geceleri fincan oyunu oynanır. Yenilenler ziyafet verir veya tatlı yedirirler.¹⁰³⁹

Eylen köyünde aile hayatını değerlendiren Tanyol'a göre, ataerkil bir aile yapısı vardır. Otorite babaya aittir. Köyde kız kaçırma olayları olmaz. Kadınlar kasabaya inerken çarşaf giyerler. Çocuk tek ise ailesinin yanına yerleşir. Babanın gücü varsa çocuğuna tarla, hayvan vermeye çalışır.¹⁰⁴⁰

Köyde ilkokul 1956 yılında öğretime açılmıştır. Bundan önce köylüler, köy evinde öğretim yapmışlardır. Okul tek dershaneli olup bir müdür odası ve salondan, lojman ise 2 oda, bir mutfak, banyo ve tuvaletten ibarettir. Bugüne kadar 169 öğrenci kaydolmuş, 55 kişi diploma almıştır. Diploma alanlardan 9 kişi tahsiline devam etmiştir. Bir tanesi kızdır ve Maraş Ebe okulunda okumaktadır. Diğerleri erkek olup sanat enstitüsü ve orta okulda okumaktadır. Ayrıca köyün yetiştirmiş olduğu 3 ilkokul öğretmeni ve 1 ortaokul öğretmeni vardır. Köylü okumayı sevmektedir. Şu an okul mevcudu 46'dır. Bunların 12'si kız, 34'ü erkektir. Köyün kütüphane defterine kayıtlı 370 adet kitap vardır. Bunların birçoğu bazı kurumların hediye ettiği teknik nitelikteki kitaplardır.¹⁰⁴¹

Köyün din hayatını ele alan Tanyol'a göre, köyde cami yoktur. Namaz herhangi bir evde kılınır. Köyde 45 kişi namaz kılmaktadır. Ramazan ayında bütün köylü oruç tutar. Köylülerin bazı batıl inanışları da vardır. Cuma günleri yolculuk yapmanın

¹⁰³⁸ a.g.m., 49.

¹⁰³⁹ a.g.m., 52.

¹⁰⁴⁰ a.g.m., 54.

¹⁰⁴¹ a.g.m., 55.

uğursuzluğuna ve çocuklara nazar degeceğine inanırlar. Bazı uğursuzluk sembolü saydıkları olay ve nesnelere mevcuttur. Köyün 50 m. doğusunda bir ziyaret bulunmaktadır. Köyde büyü yapan veya fal bakan kimse yoktur. Beş kişi ise köyden tarikatlara mensuptur. Bunların şeyhleri Abdullah Baba'dır. Kadiri tarikatına mensupturlar.¹⁰⁴²

Tanyol'a göre köydeki anlaşmazlıkları köyün ihtiyar heyeti çözer. Ancak cinayet gibi olaylar mahkemeye intikal eder. Köyde jandarma yoktur. Arada sırada jandarma devriye gezer. Köyde kan gütme dışında cinayet olayı azdır. Köyün politik hayatına bakıldığında CHP ile DP arasında bir oy dağılım dengesi gözükmemektedir. 1950 ve 1954 yılındaki seçimleri köyde DP önde götürmüş, 1957 ve 1961 seçimlerinde ise CHP kazanmıştır. DP'nin köydeki oy kaybına ise, sınır köyü olan Eylen köyünden yapılan kaçakçılığa DP döneminde izin verilmemesi gösteriliyor.¹⁰⁴³

Köyün devletten istekleri arasında ise şunlar sayılmıştır. Köye bir cami yapılması, köyde bir köy odasının bulunması, tuvalet ve hamam yapılması, su borularının büyütülmesi, bölgeye bir zeytinyağı fabrikasının açılması, köy yolunun yapılması, bir bölge okulunun kurulması, köye bir telefon ve elektrik getirilmesi, gibi dilekler bulunmaktadır. Köyün en büyük sorunu ise toprakların yeterli olmamasıdır. Bazı ailelerin toprakları orman arazileri içerisine alınmış ve bazı aileler topraksız kalmışlardır.¹⁰⁴⁴

Tanyol'a göre Eylen köyü diğer üzerlerinde yapılan Antep'in köylerinden farklı olarak, uzun süredir toprağa yerleşik bulunan, bir dağ köyüdür. Bu köyde, diğerlerinden farklı olarak aşiret dönemi etkileri iyice azalmıştır. Köylüler kendi öz dilleri olan Kürtçe'yi tamamen unutmuş, Türkçe konuşur hale gelmişlerdir. Köy halis

¹⁰⁴²a.g.m., 57.

¹⁰⁴³a.g.m., 60.

¹⁰⁴⁴a.g.m., 70.

bir Türk köyü manzarası vermektedir. Bunda şüphesiz Gaziantep'in site karakterinin de önemli etkileri vardır.¹⁰⁴⁵

7.5. Traktör Giren “50” Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İktimai Değişmelerin Kontrolü (1950-1955)

Tanyol'un en önemli saha çalışmalarından biri de, Gaziantep'e bağlı Nizip ilçesinin köylerinde yaptığı, üretim araçlarının değişmesi ile köylünün sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarındaki değişmeleri ele alan monografik çalışmasıdır. Tanyol'un temel iddiası, istihsal (üretim) aletlerinin değişmesi ile beraber, istihsal çeşitlerinin değişmesi “Barak Ovası”nda muazzam bir sosyal değişmeye sebep olmuş, köyler değerli istihsal maddeleriyle değişmiş, aşiret adet ve gelenekleri eski kuvvetini kaybetmiştir.¹⁰⁴⁶ Tanyol, özellikle traktörün ve tarım makinelerinin tarımsal üretimde kullanılması ile beraber, bu bölgenin sosyal hayatında ne gibi değişmeler olduğunu gözlemlemek istemiştir. Daha önce bu bölgede yaptığı monografik incelemeler, onun bu çalışmasında yardımcı bir unsur olmuştur. Tanyol, bu bölgeyi iyi tanıyan biridir.

Tanyol, inceleme sahasındaki köyleri üç grupta inceler.

1. Ahali köyü (Halk köyleri).
2. Efendi köyleri (Yani toprağın ağaya veya şehirliye ait olduğu ve köylülerin sadece emekleriyle üretime katkıda buldukları köyler).
3. Efendi köyü iken miras yoluyla toprağın parçalanması ve mirasçılardan bazılarının köylüye arazilerini satması suretiyle köyün yarı efendi yarı halk köyü haline gelmesi.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁵a.g.m., 71.

¹⁰⁴⁶Cahit TANYOL, “Traktör Giren “50” Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İktimai Değişmelerin Kontrolü”, 198.

¹⁰⁴⁷a.g.m., 199.

Tanyol bu araştırmayı 1950-55 yılları arasındaki beş yıllık arayı ölçü birimi olarak kullanmıştır. 1950'ye kadar bu köylerde ne miktar traktör vardı ve hangi köylerde bulunuyordu o, tespit edilmiş, sonra 1950'den 1955'e kadar beş yıllık zaman esnasında ne miktar traktör ve biçerdöver makinesi köye girmiş bunlar tespit edilmiştir.¹⁰⁴⁸

Tanyol'a göre yapılan ayrıntılı tespitler neticesinde 1950-55 yılları arasında 114 köyden 50 köyde 108 traktör ve 8 biçerdöver bulunmaktadır. Toplam traktör sayısı Nizip ve Birecik'tekilerle beraber 120 tanedir. Bu köylerden 33 köyde 1950-55 arasında nüfus eksilmekte, 75 köyde ise artmaktadır. Bu rakamlardan çıkan sonuçlar Tanyol tarafından şöyle yorumlanmıştır.

1. Bazı köylere traktör girdiği halde, nüfus çoğalmasına şahit olmaktayız.
2. Bazı köylerde traktörün girmesi ile beraber nüfusun azaldığını görmekteyiz.
3. Bazı köylerde ise, traktör olmadığı halde, nüfus azalmakta veya sabit kalmaktadır. Bazı köylerde ise bunun aksi görölmektedir.¹⁰⁴⁹
4. Traktörün girmesi ile beraber efendi köylerinde nüfus azalmaktadır.¹⁰⁵⁰

Tanyol'a göre traktörün girmesi ile beraber sosyal hayatta da bazı değişmeler olmuştur. Bazı köylerde bu tür "olumlu" gelişmelere rastlanılmaktadır. Fakat traktörün meydana getirdiği etki, köyleri iktisadi bir çekim merkezi haline getirmekten uzaktır. Genellikle büyük köylerde traktörün gelişi sosyal hayata önemli etkilerde bulunmuştur. Bazı köylerde traktörün gelişi nüfus sayısını artırmıştır. Fakat bu artış traktöre bağlı olmaktan ziyade o bölgede ortaya çıkan iş imkanlarıdır.¹⁰⁵¹

Tanyol'a göre bazı Barak köylerinde servet artmış ve eski aşiret gelenekleri zayıflamış ve cemaate bağlılık sarsılarak köyden şehre göç imkanları kolaylaşmıştır.

¹⁰⁴⁸ a.g.m., 201.

¹⁰⁴⁹ a.g.m., 205.

¹⁰⁵⁰ a.g.m., 207.

¹⁰⁵¹ a.g.m., 209.

Ancak traktörün girmiş olduğu büyük köylerde içtimai ve iktisadi hayatta bir zenginleşme görülmemektedir.¹⁰⁵²

Tanyol'a göre traktörün köye girmesi ile beraber istenen üretim artışının olmamasının sebepleri arasında şu gerekçeler sayılabilir.

1. Alınan traktörler tam randımanlı olarak çalıştırılmamaktadır.
2. Traktör markalarının çok değişik olması, yedek parça bulamama sıkıntısı çoğu zaman traktörü tembel, verimsiz bir hale getirmektedir.
3. Traktörün toprağın yapısına göre alınmaması randımanı düşürmektedir.
4. Bu bölgede 11 çeşit traktör markası vardır. ve bunlardan hiçbirinin yedek parçası diğerine uymamaktadır.¹⁰⁵³

Tanyol'a göre köy yollarının yapılması ile beraber, şehir ve kasabalarla temas kolaylaştırılmış ve kapalı iktisadi bir hayat içerisinde yaşayan köylünün ihtiyacı artmış, bu ihtiyaçların köydeki üretimle karşılanması olanaksız hale gelince ise köyden kente bir göç başlamıştır. Bunu bazı kimselerin endüstrileşmeye başlayan ülkelerle kıyas edip, ilerisi için olumlu bir takım sonuçlara ulaşmaları, Tanyol'a göre yanlış olacaktır. Köylerin boşalması, köydeki işgücünün sanayi üretimine kayması olarak yorumlanmamalıdır. Bu sanayileşmenin bir göstergesi sayılamaz. Bugün Türkiye'de görülen köyden kente göçle beraber kentlerdeki iş imkanları artmıştır. Bu iş imkanları arasında şunlar sıralanabilir.

1. Devlet inşaatı. Fabrika, yol, baraj, bina.
2. Halk inşaatı. Bu inşaat genellikle üretimi hazırlayan inşaat olmaktan ziyade, çoğu mesken gibi konularla ilgilidir.

¹⁰⁵²a.g.m., 213.

¹⁰⁵³a.g.m., 213.

Bu bölgede genellikle insanlar bu inşaat işlerinde çalışmak üzere gelmektedir. Amelelik, orta halli bir köylünün kazancından daha karlı olmaktadır. Bu göçler ya yazın gelip kentlerde çalışmak gibi “yarı göç”, ya da tamamen şehre yerleşmek “devamlı göç” şeklinde olmaktadır.¹⁰⁵⁴

Tanyol’a göre şehirdeki iş sahasının köyden şehre doğru nüfus hareketlerine sebep olmaktadır. Bu köylerin boşalması gibi bir tehlikeyi de beraber getirmektedir. Köyden kente göç eden nüfusun çoğu şehirlerde inşaat işlerinde çalışmaktadır. Bu insanlar eğer daha sonra fabrika işçisine dönüşmüş olsaydı, şüphesiz bir “buhran” önlenebilirdi. Fakat bu insanların çoğu köylerde bir üretim unsuru iken, şehirde üretimin bir unsuru olamamaktadır. Köylü fabrika işçiliğine değil, inşaat ameleliğine geçmektedir. Halbuki inşaat faaliyetleri devamlı değil, bir takım “kazıp” iş sahası” teşkil etmektedir. Bu iş sahalarında çalışan insanları, asıl endüstrinin ihtiyacı olan kalifiye ve devamlı iş sahalarında çalışmaya başlalmazsa, şehirlerde biriken bu aşırı nüfus, büyük sosyal buhranlara yol açabilecektir. Bunun henüz sancısı hissedilmese bile, ilerisi için büyük tehlikeler içerebilecektir. Üretimle devam etmeyen bir imar ve inşa faaliyeti eninde sonunda duracaktır. Bunun sonucu ise büyük bir işsizler ordusu olacaktır. Tanyol bu tehlikeye dikkat çekmektedir.¹⁰⁵⁵

Tanyol’a göre köyden kente doğru başlayan nüfus hareketlerini durdurmak için bazı önlemler alınması gerekmektedir. Köyde alınacak tedbirler arasında, köyü zenginleştirmek, köylüyü toprağa bağlamak önemli bir tedbir olacaktır. Ayrıca köylerde, el tezgahları kurmak, kümes ve ahır hayvancılığını destekleyip modernize etmek, ayrıca arıcılığı teşvik etmek, köyün üretim gücünü artıracaktır. Kentlerde ise şehir ve kasabaları suni cazibe merkezleri haline gelmekten çıkarmak gerekmektedir. Bunun içinde bir amacı olmayan, imar ve inşa faaliyetlerinden vazgeçmek isabetli olacaktır. Memleketin imar ve inşa faaliyetlerinden önce, zaruri ve mümkün olan sanayi tesislerinin kurulması ihtiyacı vardır. arka arkaya kurulan çimento fabrikaları

¹⁰⁵⁴ a.g.m., 215.

¹⁰⁵⁵ a.g.m., 216.

parayı toprağa gömmekte ve sanayi üretimine ayrılması gereken parayı, boşa çıkarmaktadır.¹⁰⁵⁶

Tanyol'a göre köylerde örf ve adetlere dayalı bir ahlak vardır. göçebe cemiyetlerin sahip olduğu bu ahlak kuralları hiçbir medeni cemiyette bulunmayacak derecede insanları ahlak kurallarına bağlamaktadır. Bütün bu manevi bağlardan koparak kente göç eden insanları dizginleyecek bir bağ mevcut değildir. Bu kent hayatında suç oranlarının artması ve önemli sosyal sorunlara neden olabilir. Ayrıca, Türkiye'de kalkınma Tanyol'a göre ancak endüstri inkılabı ile mümkündür. Bu ise devletin bu işi sırtından atarak şahıslara ve özel şirketlere devretmesi ile mümkün olabilir. Küçük üreticilere krediler sağlanırsa, üretim artacaktır. Bunun içinde özel girişim ürkütülmemelidir.¹⁰⁵⁷ Tanyol, görüldüğü gibi bu dönemdeki çalışmalarında daha çok liberal yönü öne çıkan fikirler savunmaktadır. Bu fikirleri 1960'lı yıllardan sonra değişecektir. Tanyol'un söylemiş olduğu köyden kente göç edenleri fabrika işçisine dönüşmeyip, inşaat işçisine dönüşmesi ve kentlerdeki aşırı nüfus birikiminin ciddi sorunlara yol açacağı bugün gerçekleşmiş ve haklılığı kanıtlanmış olan öngörülerdir. Bugün Tanyol'un bu iddialarının doğruluğu daha açık görülmektedir.

7.6. Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları (1952-1954)

Tanyol'un saha araştırmalarının çoğu Barak Türkmenleri üzerine yapılmıştır. Tanyol bu bölgede yaptığı monografik çalışmaların sağladığı bilgilerle bu bölgede yaşayan Türkmenlerin dini, sosyal, ekonomik ve siyasi hayatlarını, tarihsel süreçlerini ayrıntılı olarak yaptığı araştırmalarda ele almıştır. Tanyol bu araştırmalarını bilhassa kendisini teşvik eden Hilmi Ziya Ülken'e armağan etmiştir. Ülken bu dönemde Tanyol'un hocalığını yapmaktadır.

¹⁰⁵⁶a.g.m., 218.

¹⁰⁵⁷a.g.m., 218.

Tanyol'a göre Anadolu'nun siyasi ve toplumsal yapısı üzerinde durulurken bir konu daima karanlıkta kalmıştır. O da Türkmen uluslarının tarihidir. Bugüne kadar Türkmenler üzerine yeterince çalışma yapılmış değildir. Halbuki onlar Anadolu'daki bir çok siyasi oluşumda önemli rol oynamışlardır. Osman oğullarının bağlı bulunduğu Kayı kabilesi de bir Türkmen boylarından biridir. Türkmenler son derece hareketli tarihleri gölgede kalmış ve unutulmuştur. Türkmenler uzun süre tarih dışı olayların içine itilmişlerdir. Bugün Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Yörük adı verilen ve iskanları henüz yapılmamış olan birçok göçebe oymak Türk tarihinde önemli roller oynayan Türkmen nüfusunun kalıntılarıdır. Onlar üzerinde yapılacak kapsamlı araştırmalar Türk milletinin sosyal mizacı hakkında bize çok kapsamlı bilgiler sunacak ve Anadolu tarihine de açıklığa kavuşturacaktır.¹⁰⁵⁸

Tanyol ilk iş olarak Barakların yaşadığı bölgeleri ele alır. Baraklar, Güney-Doğu Anadolu'da, Kilis, Gaziantep, ve Nizip'in güney bölgelerinde yaşarlar. Doğuda sınırları Fırat nehrinin kıyılarına uzanır. Kuzeyde yine Fırat nehri, Güneyde ise Suriye sınırını kadar uzanır. Bazı Barak köyleri bugün Suriye sınırında kalmıştır. Barakların işgal ettiği bu alana "Barak ili" denmektedir. Bu bölgedeki insanlar halis, su katılmamış Türk'tür. Zengin bir Türkçe kelime hazinesine sahiptirler. Dilleri Türk Edebiyatı için zengin bir hazinedir.¹⁰⁵⁹

Tanyol'a göre Barak adı Halep Türkmenleri arasında Kanuni devrine ait en eski defterlerde zikredilmektedir. Orada Baraklar Bayad taifesine (boy) bağlı bir cemaat (oymak) olarak gözükmüyor. Baraklar Bayad boyuna bağlı yirmi oymaktan biridir. Fakat bu Barak oymağı Halep Türkmenleri Bayad'ı arasında bulunmaktadır. Bugünkü Barak aşiretlerinin kaynağı, Halep Türkmenleridir. Şifahi tarih bilgileri de bunu onaylamaktadır.¹⁰⁶⁰ Tanyol'a göre Halep Türkmenleri, Türkmen boylarının en mühimlerinden biridir. Hatta onlar hakkında, "Türkmen uluslarının anası" tabiri kullanılmıştır. Oğuz teşekküllerinin ekserisi burada bulunur. Bunların içerisinde

¹⁰⁵⁸ Cahit TANYOL, "Türkmenler ve Bir Araştırmacı", 18 Eylül 1953, s 2.

¹⁰⁵⁹ Cahit TANYOL, "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları 1", 71.

¹⁰⁶⁰ Cahit TANYOL, "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları- 3", 69.

birçok Türkmen aşireti teşekkül edip, Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılmışlardır.¹⁰⁶¹

Barakların dilden dile aktarılan, köy odalarında yaşatılan, sözlü bir göç hikayeleri vardır. Bu hikayeler onların mücadele ve birleşmelerini ele alır. Baraklar bir kısmı, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın mağlubiyetinden ve hükümetinin dağılmasından sonra İran'a, bir kısmı Anadolu'ya yayılmışlardır. Uzun Hasan'ın mensup olduğu aşiret ile Barakların aşireti aynıdır. Uzun Hasan'dan sonra Baraklar kendilerine Feriz Bey'i lider olarak seçerler. Kendisi Sünni olan Feriz Bey zamanında aslen Şii olan Türkmenler Sünniliği seçerler. Feriz Bey zamanında Türkmenler 84.000 hane ve 400 hane Abdal ile Anadolu'ya geliyorlar. Yozgat civarına yerleşiyorlar. Baraklar bu bölgede civar ahaliyi rahatsız ediyor. Civardaki köyler Barakları Osmanlı Devleti'ne şikayet ediyorlar. Hükümetin Baraklardan birini hapse atması üzerine kaleye hücum eden Baraklar isyan çıkarıyor. Üzerlerine Kadıoğlu Yusuf Paşa'nın başında bulunduğu bir ordu gönderiliyor. Baraklar bunun üzerine buradan ayrılıp Urfa ve Akçakale'nin güneyine geliyorlar. Araya girenler tarafından Baraklar affediliyor. Bu bölgedeki iki Arap aşiretini süren Baraklar bu bölgeye hükümetin izniyle yerleşirler. Yaşayış şekli olarak bağımsız olan, devlet idaresine girmek, vergi vermek istemeyen Baraklara buradaki yaşam ağır geldi. Feriz Bey İran'a gidip durumu İran Şahı'na anlattı ve ondan ülkesine davet aldı. Bir süre sonra Feriz Bey, 40000 hanelik bir grupla beraber İran'a döndü.¹⁰⁶²

Baraklar burada da rahat durmazlar, isyan çıkarırlar. Bunun üzerine Mısırlı Abbas Paşa Barakları dağıtmakla görevlendirilir. Barakların bir kısmı Urfa bölgesine, bir kısmı İzmir civarına yerleştirilir. Barakların bir kısmı bu bölgede kalır. Bu bölgede Rişvan Beyleri olan Kürt aşiretleri ile mücadele ederler. Rişvanlar'ı

¹⁰⁶¹a.g.m., 71.

¹⁰⁶²Bkz. (1059), TANYOL, 79.

mağlup eder ve bugünkü yaşadıkları bölgeye yerleşirler. Bu yerde yaklaşık 200 seneden beri yaşamaktadırlar.¹⁰⁶³

Tanyol'a göre asırlarca Osmanlı hükümetinin yanlış siyaseti yüzünden, yüz binlerce halis Türkmen boyu perişan edilmiştir. Osmanlı Devleti ısrarla Türkmenleri tarım ve hayvancılığa müsait olmayan "Rakka" gibi yerlere yerleştirmeye çalışmış, Türkmenler ise bunu kabullenmeyip, tekrar eski topraklarına geri dönmüşlerdir. Bu gidiş gelişlerde ise birçok hırsızlık ve soygunlara karışmışlar ve sürekli devlete şikayet edilmişlerdir. Bu kaçışların ana nedeni iskan edildikleri toprağın verimsizliği idi. Doğu ve Güneydoğudaki birçok Kürt aşirete dokunulmamış, ama Türkmenler sürekli yerlerinden edilmişlerdir. Tanyol'a göre bunun sonucu olarak bazı Türkmen boyları Kürt aşiretleri içerisinde Kürtleşmiştir. Bu bölgelere zaten hayvancılık için müsait olan bu topraklara eğer Türkmen aşiretleri yerleştirilmiş olsaydı Tanyol'a göre bugün o bölgenin durumu farklı olurdu. Burada devlet idarecilerinin basiretsizliğini vurgular, Tanyol. Bu yanlış siyasetler yüzünden bir çok Türkmen İran'a gitmişlerdir.¹⁰⁶⁴ Tanyol, Türkmenlerin iskanı için dönemin valilerine gönderilen emirleri ve bu emirlerin sonuçlarını ele alır. Bunların tarihi belgelerle ayrıntılı olarak üzerinde durur. Osmanlı iskan emri yollamakta, Türkmenler ise bir fırsatını bulup oradan kaçmaktadır. Bu süreç yıllarca devam eder. Esasen Tanyol'a göre, Türkmenler için bir devletin boyunduruğu altına girmenin ağır geldiğini ve bu yüzden devlet baskısından kaçtıkları söylenebilir. Bu yüzden bazıları bu illeri terk etmiş ve İran'a dönmüşlerdir. Sürekli Türkmenlerin Anadolu'yu terk ettiklerini gören Osmanlı ise bir süre sonra onları kendi hallerine bırakmıştır.¹⁰⁶⁵

Tanyol Barakların beş büyük oymak olduğunu tespit etmiştir. Bunlardan dört tanesi halen bu bölgede bulunur. Barakların başlıca oymakları, Abdürrezzaklı, Kürdili, Torunlar, ve İsalı'dır. Tanyol, bu oymaklardan hangi köylerin geldiğini ayrıntılı olarak gösterir. Baraklar örf ve adetlerine düşkünlüdürler. Sünni olmakla

¹⁰⁶³ a.g.m., 85.

¹⁰⁶⁴ Bkz. (1060), TANYOL, 72.

¹⁰⁶⁵ a.g.m., 95.

beraber çoğu Barak köyünde cami yoktur. Göçebe yaşamın getirdiği örf ve adetler onlar için bir din gibidir. Din ile olan bağları son derece gevşektir. Onları bir arada tutan en önemli değerleri örf ve adetleridir. Son yıllarda şehirle olan münasebetleri ile beraber bu örf ve adetlerde bir zayıflama göze çarpmaktadır. Ayrıca üretim araçlarındaki değişmelerde köyün sosyal hayatında değişime neden olmaktadır. Ayrıca örf ve adetlerin çözülmesinde Tanyol'a göre "Efendi köyleri"nin de önemli bir etkisi vardır. Efendi köyleri, Birecik ve Nizip eşrafından olan ve Türkmenlerin toprakla olan zayıf bağından faydalanıp, bu toprakları üzerine geçiren gözü açık kasaba memurlarıdır. Bu bölgede Efendi köyleri, önemli bir yer tutar.¹⁰⁶⁶

Tanyol'a göre Baraklarda kendi manevi kültür mahsullerine karşı uyanan ihmale karşılık, örf ve adetlerin tayin ettiği içtimai kaideler henüz sarsılmamıştır. Örf ve adete bağlı, hukuki ve içtimai müesseseler, hala güçlüdür. Bazı alanlarda bu örf ve adetler hukuktan, kanun gücünden bile daha etkilidir.¹⁰⁶⁷

Tanyol Barakların evlenme ve düğün adetlerindeki hususiyetleri ele alır. Baraklar kızlarını satarlar. Kızların satılması bir adettir. Başlık parası veremeyenler kız kaçıır. Fakat bu birçok cinayete sebep olmaktadır. Kızı çok olan babaya zengin gözüyle bakılır. Aile yaşamı, İslami adet ve ananelerden ayrı tamamıyla aşiret kurallarına göredir. Kadınlar erkeklerle beraber tarlada çalışır. Kadınlar köy odalarında oturmazlar, fakat diğer bütün işlere iştirak ederler. Uzun bir evlenme adet ve törenleri vardır. Tanyol ayrıntılı olarak bu merasimlerden ve usullerden bahseder.¹⁰⁶⁸

Baraklarda değişik usulü ile evlenmekte yaygındır. Bu usulde, evlenecek delikanlılar bacılarını değiştirirler. Bu suretle evlenmeyi ucuza mal ederler. Çünkü

¹⁰⁶⁶Bkz. (1054), TANYOL, 94.

¹⁰⁶⁷a.g.m., 95.

¹⁰⁶⁸a.g.m., 96.

Barak aşiretlerinde evlenme kız sahibi için ne kadar karlı ise, oğlan tarafı içinde o kadar yıkımdır.¹⁰⁶⁹

Barakların dini inanışlarını da Tanyol, sonraki bölümde ele alır. Barakların dini yaşayışları son derece gevşektir. Dini vecibelerini yerine getiren pek azdır. Medrese kültürü vasıtasıyla hiçbir dini telkin onlar üzerinde etkili olmamıştır. Barak köylerinde camiye pek rastlanmaz. Toplanma yeri genellikle köy odalarıdır. Birçok Barak kendilerinin eskiden Sünni olmadıklarını söylemektedirler. Eskiden aralarında manevi bir nüfuz sahibi dedeler varmış. Bunlar arasında en önemlileri “Barak dede” ve “Bozgeyikli”dir. Barak dedeleri ve Bozgeyik dedeleri Baraklar üzerinde etkili olmuştur. Sünnilik Baraklara daha çok civardaki Arap aşiretleri vasıtasıyla geçmiştir. Baraklar eskiden Şii olmuş. Bu yüzden Baraklar arasında medreseden ziyade tekke kültürü ve tarikatların etkisi olmuştur.¹⁰⁷⁰

Tanyol’a göre Bozgeyikli dedelerin Türkmenler üzerinde herhangi bir manevi telkin yaptıkları görülmemiştir. Fakat Türkmenler üzerinde nüfuzları vardır. Dedelere saygısızlık yapmaktan çekinirler. Zira, onları kızdırdıkları zaman felakete uğrayacaklarına, işlerinin ters gideceğine inanırlar. Bozgeyikler aynı zamanda Türkmenler arasındaki anlaşmazlıkları halledermiş. Bozgeyik, Hacı Bektaş müritlerinden biri imiş. Asıl adı da Yusuf Nurani imiş. Bozgeyik gelip bu bölgeye yerleşmiştir. Türkmenlerin en büyük yeminleri Bozgeyik dede üzerine yapılan yemindir. Onun üzerine yalan yere yemin etmekten korkarlar. Çarpılacaklarına inanırlar.¹⁰⁷¹

Barakların ahlaki yapısını ele alan Tanyol şu tespitlerde bulunur.

¹⁰⁶⁹ a.g.m., 106.

¹⁰⁷⁰ Cahit TANYOL, “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları 2”, 128.

¹⁰⁷¹ a.g.m., 132.

“Baraklar, aşiri ahlakın bütün meziyetlerini taşımaktadırlar. Bir Türkmen için iyi hareket, günah- sevap esasına göre değil, şerefli veya şerefsiz olduğuna göre mana kazanır. Asıllarca aralarında, dini cemaatlerin bulunmasına rağmen, bu laik ahlakta tasavvufi ahlakın en ufak bir izine dahi rastlamak mümkün değildir”.¹⁰⁷²

Tanyol’a göre Baraklar bugün kaybolmaya yüz tutmuş olan Türkmen örf ve adetlerini kendilerine bir çeşit din yapmışlardır. Toprağa yerleşmeleri çok güç olmuş birçok Türkmen topraklarını kaybetmiştir. Türkmenler üzerinde yapılacak araştırmalar bize zengin Türkmen örf ve adetlerini öğrenebilme imkanı sağlayacaktır.¹⁰⁷³

Tanyol’a göre Barak örf ve adetlerinde en üstün şeref yiğitlik ve cömertliktir. Misafirperverlik, yiğitliğin bir parçasıdır. Onlara göre pinti (cimri) adam yiğit sayılmaz. Bu ahlak, ananevi Türk ahlakının, en iyi şekilde Barak Türkmenlerinde devam ettiğini gösterir.¹⁰⁷⁴

Baraklar için misafir, evin efendisidir. Her nazına katlanılır. Münasebetsiz bir kimse bile olsan, misafire riayet esastır. Misafire yapılacak herhangi bir tecavüz ev sahibine yapılmış sayılır. Bir yabancı, misafir olduğu evde öldürülürse ve katil başka bir oymaktansa, “kan gütme” bütün oymakların görevidir. “Barak odası”na gelen her yabancıya kapı açıktır. Misafire hemen nereden, ne maksatla geldiği sorulmaz. Ona temiz yataklar çıkarılır, en güzel yemekler hazırlanır. Kendi geçim şartlarının üzerinde bir ikram yapılır.¹⁰⁷⁵ Tanyol, Baraklarda bir anlamda Türk adetlerini, Türk örfünü ve ahlakını görmektedir. Özellikle laik bir ahlak kurmaya çalışan Tanyol için, Barak Türkmenleri iyi bir örnektir. Onlar her tür taassuptan uzak, yiğitlik, cömertlik

¹⁰⁷²a.g.m., 133.

¹⁰⁷³Bkz. (1055), TANYOL, 96.

¹⁰⁷⁴Bkz. (1065), TANYOL, 134.

¹⁰⁷⁵a.g.m., 135.

ve misafirperverlik gibi özellikleri yüksek, Türk ahlak anlayışını temsil eden en iyi örneklerdir.

7.7. Site Ruhü ve Gaziantep

Tanyol'a göre Gaziantep'in diğer Anadolu şehirlerine benzemeyen bir karakteri vardır. Gaziantep, şehri düşmana karşı savunun bir ruh, şehir hayatına özgü eğlence ve güzelliklerin yaşandığı bambaşka bir mekandır. Antep'i Gazi yapan ruh, düşmanın Antep'i işgaliyle başladı. İşgale karşı başka illerde de direnmeler olmuştu. Aydın ve İzmir'de zeybekler dağa çıkmış, şehirlerini savunmaya çalışmışlardı. Fakat Gaziantep'te ise eşkıya şehre inmişti. Çoluk, çocuk, kadın, erkek, genç, ihtiyar ev ev, sokak sokak şehri müdafaa etti. Dağda yol kesenler, köy basanlar bu şanlı savunmada birden eski Yunan mitolojisindeki yarı tanrı kahramanlar hüviyetine büründüler; ve gerçek de böyle oldu. Bu çetelerin en önemlilerinden biri de aslen Kürt olan Karayılan'dı.¹⁰⁷⁶

Tanyol'a göre seferberlik altında birçok bölgeye asker gönderen ve gönderdiği askerlerin çoğu dönmeyen Antepli yiğitlerden sonra, "düşman şehre geliyor" diye duyunca; kadınlar, çocuklar, yaşlılar, bıyığı yeni terleyen delikanlılar hep beraber savunmaya geçip, düşmanı Antep'e sokmamak için savaşa tutuştular. Çocuklar oyunu bırakıp, babalarının, amcalarının, dayılarının bıraktığı yerden oyunların en şereflişine başladılar. Şahin bey evine yeni dönmüşken, cihatların en mukaddesine katıldı. "Düşman cesedimi çiğnemen Antep'e giremez" dedi ve öyle oldu. Bu erkeksiz şehirde herkes erkek, bu kurşunsuz, süngüsüz şehirde her bakış kurşun, her bilek kılıç ve her bir ev kale oldu. Karayılan'ın oğlu düze indi. Şehit dullarını, ak saçlı ihtiyarları, genç kızları sahipsiz bırakmadı. O da yiğitler şehrindeki cenk

¹⁰⁷⁶Bkz. (1027), TANYOL, 14.

oyununa katıldı. Yetimler şehri birden dirildi ve akşamın karanlığını yırttı. Antep savunması bir destandı.¹⁰⁷⁷

Tanyol, Gaziantep'i diğer güney ve doğu illerinden farklı görür. Her Antepli gönülden şehrine bağlıdır. Başka şehirlere giden halk, sonunda şehrine geri döner. İş ve memuriyet gibi nedenlerle başka şehirlere gidenler muhakkak geri dönerler. Antep'te bütün ağırlık orta sınıfın elindedir. Politik ve siyasi liderliği bu orta sınıf yapar. Gaziantep'in Birinci Dünya Savaşından sonra düşmana tek bir yürek olarak karşı koymasının gerisinde bu site karakteri bulunmaktadır. Savaşa katılan çetelerin ağırlıklı bir kısmı Kürt olmasına karşılık, burada Türk ve Kürt kaynaşması yaşanmıştır. Gaziantep'in efsanevi kahramanı Karayılan aslen Kürt'tür. Bu Kürt çetelerinin yurt severliği Gaziantep'te Türk ve Kürt nüfusu birbirine kaynaştırmıştır. Buradaki Kürt oymakları aslen Türk olan Kürtleşmiş, ama günlük hayatlarında hep Türkçe konuşan oymaklardır. Buralara Türkmenler toprağa geç yerleştikleri için gelip yerleşmişlerdir. Tanyol'a göre Urfa'dan itibaren bir çok doğu illerinde şehir halkı çoğunlukla Türk'tür ve Türkçe konuşur ve fakat köyler Türkçe konuşmaz, çoğu da zaten bilmezler. Halbuki Gaziantep'in sınırları içerisindeki köyler Türk olsun, Kürt olsun bir bütün teşkil ederler. Sadece Alevi köyleri aslen Türk olmalarına rağmen, Türk ve Kürt köyleri ile akrabalık bağı kuramamışlardır.¹⁰⁷⁸

Tanyol, Gaziantep'in yiğitlik mücadelelerinden biri olarak eşkıya Mamato'ya ayrı bir yer verir. Mamato, Karayılan'ın oğludur. Antep'in kahraman yiğitlerinden biridir. Şahin bey, Karayılan gibi yiğitlerle birlikte adı anılır. Bir diğer yiğitse Mamato'nun kardeşi Mustafa Küllük'tür. Mustafa Küllük, Karayılan ve Mamato gibi Antep'e düşman saldırınca dağları bir mücadele alanı haline getirmiş, çetesini toplayıp şehirde Fransız askerlerine pusu kurup, şehrin düşman eline geçmemesi için

¹⁰⁷⁷ Cahit TANYOL, "Yiğitler Burcu Gaziantep", 28 Aralık 1951, s. 2.

¹⁰⁷⁸ Bkz. (1036), TANYOL, 72.

mücadele vermiş ve bu uğurda şehit olmuştur. Antep müdafaası, şehrini savunan çetelerin bir kahramanlık destanıdır.¹⁰⁷⁹

Antep savunmasında diğerlerinden farklı olarak mücadele bir aydın sınıfın desteğinde, halktan kopuk olarak doğmamıştır. Halk bizzat bu savunmayı kendisi yürütmüştür. Savaş sonrası tam bir yıkım yaşamış olan Antepli bir kayıtsızlık göstermeden, hep beraber Antep'e düşmanı sokmamak için mücadele etmişlerdir. Bu şehir savunmasının temelinde; Gaziantep esnafının ve işçisinin ön planda rol oynadığı görülür. Bunlara köylerden ve dağlardan inen gönüllü çeteler katılmıştır. Terzi, kunduracı, köşker, derici, çorapçı, marangoz, kilimci, demirci gibi ustalar, düşman şehre yönelince, ona sahip çıkmıştır. Bu şehir ne silahlarına, ne politikacılara ne de servetine güvendi. Güvendiği tek şey, bu toprağa sızan ustaların gücü idi. Şehir insanı şehrini kendi sanatının, emeğinin bir eseri olarak görüyordu. Bir başkasının bu şehirde hak iddia etmesi, bir çapulcunun dükkanlarını yağmalaması kadar, onlara garip görünüyordu.¹⁰⁸⁰

Tanyol'a göre Gaziantep'teki aydınların çoğu yerlidir. Doktor, mühendis, avukat, hakim, öğretmen, gazeteci hepsi döner dolaşır, kendi şehirlerinde karar kılarlar. Orada, bir nevi devlet göçebesi memur tipine az rastlanır. Dışarıdan gelenler bile, az sonra şehir benimser ver yerli halkın bir parçası olur. Her Gaziantepli hangi sınıftan ve hangi tabakadan olursa olsun, Antepli olmayı belli bir aileye mensup olmaya tercih eder. Soyla sople değil, Gaziantepli olmakla övünür.¹⁰⁸¹

Tanyol'a göre Gaziantep'i kuvvetlendiren bu site ruhudur. Şehir kendi içinde kenetli, birlik ve beraberlik içerisinde, şehrinin yükselmesi için elinden geleni yapan bir karakterdedir. Bu site ruhu da Gaziantep'in orta sınıfı üzerinde yükselmektedir.

¹⁰⁷⁹Cahit TANYOL, "Mustafa Küllük", 16.

¹⁰⁸⁰Cahit TANYOL, "Bir Yıldönümü", 10.

¹⁰⁸¹a.g.m., 10.

Bu aydınlar kafilesi, bütün sosyal faaliyetlerin gerisinde Gaziantep'teki kültür ve sanat faaliyetlerini idare etmekte, şehrin site ruhunu korumaktadırlar.¹⁰⁸²

Tanyol, Gaziantep'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurulacak bir Sosyal Araştırmalar Merkezi kurma teşebbüsünde de bulunmuştur. Bu girişimi bölge halkı tarafından da ilgiyle karşılanmış, Gaziantep'liler tek vücut olarak onun bu girişimlerini desteklemişlerdir. Tanyol, gerçeğe ulaşmak için bu tür araştırma merkezlerinin zorunlu olduğunu, bir site karakteri gösteren Gaziantep'in bu konuda diğer bölgelere örnek olabileceğini düşünmektedir. Bu araştırmalara Gaziantep'te, Gaziantep Kültür Derneği ön ayak olmaktadır.¹⁰⁸³

7.8. Genel Değerlendirme

Tanyol'un yaptığı saha araştırmalarındaki tespitleri çok önemli olmuştur. Bilhassa Traktör Giren 50 Köy'de yaptığı araştırma literatüre geçmiştir. Tanyol, bu araştırmasında traktörün köye girmesiyle, o güne kadar köylerde süren geleneksel yapının zayıflamaya başladığını, cemaate bağlılığın sarsılmaya başladığını ve bunun da köyden kente göçü hızlandırdığını savunur. Aynı yıllarda Cavit Orhan Tütengil'de "Türkiye'de Yola Bağlı İçtimai Değişmelerle İlgili Araştırmalar" adlı çalışmasında demir ve karayollarının gelişmesiyle bazı şehirlerin nasıl hızla değiştiğini incelemektedir.¹⁰⁸⁴ Benzer bir araştırmayı Tanyol, Elifoğlu Köyü Monografisi'nde incelemiştir. Elifoğlu köyünü 1951 yılında incelemiş, daha sonra köyün yakın köy, kasaba ve illerle ulaşımını sağlayacak karayolu ve demiryolları yapılmıştır. Tanyol, 1964 yılında bu karayolu ve demiryollarının köy yaşamını nasıl değiştirdiğini inceler. Bu inceleme sonunda, köyün civar kasaba, köy ve illerle ulaşımının arttığı, köylünün daha sık kasaba ve kentlere gittiğini, köyden kente göçün arttığını ve köyde aşiret ve cemaat bağının zayıfladığını görmüştür. Ulaşım yollarının yapılması geleneksel yapının çözümlenmesine yol açmıştır.

¹⁰⁸²Bkz. (1027), TANYOL, 15.

¹⁰⁸³Cahit TANYOL, "Sosyal Araştırmalar Merkezleri ve Gaziantep", 9.

¹⁰⁸⁴Bkz. (111), KAÇMAZOĞLU, 147.

Tanyol'un Barak Türkmenleri üzerine yaptığı araştırmalarda, bu bölgede Türkmen aşiretlerinin geleneksel yapılarını ve örf ve adet düzenlerini incelemek bakımından önemli etkilerde bulunmuştur. Barak Türkmenleri, Türklerin fazla bozulmamış, saf bir örneğini oluşturmaktadır. Özellikle antropolojik ve sosyolojik araştırmalar için önemli bir veri alanıdır. Ayrıca Türkmenlerde ahlakın laik karakteri, misafirperverlik, cesaret ve vatanseverlik duygularının yüksekliği, Tanyol'un ilgi çektiği konulardır. Tanyol'a göre, Türkmenler Osmanlı Devleti'nin yanlış siyaseti yüzünden devlete küsmüş ve dışlanmışlardır. Bugün Gaziantep ve Şanlıurfa bölgesinde bazı Kürt aşiretlerinin de aslen Türk olduğunu Tanyol, iddia etmektedir.

Tanyol, köy monografilerinde, bölge köylerini başlıca dört gruba ayırır.

1. Ağa Köyü: Aşiret reislerinin köyleri,
2. Efendi Köyü: Şehirli ve tarafından zaptedilen ve işletilen köyler,
3. Halk Köyü
4. Karışık Köy: Yarı efendi, yarı halk köyleridir.

Tanyol'un 1950 ve 1960'lı yıllarda yaptığı çalışmalar o dönemin siyasi ve sosyal atmosferini yansıması bakımından da değerlidir. Toplumsal değişmenin arttığı, köyden kente göçün ulaşım yollarının yapılmasıyla arttığı, sanayileşmenin görülmeye başlandığı dönemlerdir. Bu dönemlerde toplumsal değişmenin ne kadar hızlı olduğu göze çarpmaktadır. Tanyol'un bu çalışmaları kendi döneminde, sosyal gerçeğliği anlamak için yapılmış önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

8. SONUÇ

Cahit Tanyol, 92 yıllık ömrünü, Türkiye’de yaşanan sorunlara çözüm aramak için harcamış, kendi değerlerinden yola çıkan, kendini bilimsel düşünceye, ilme adanmış, adı karanlıklarda kalsa da, etkisi birçok alanda devam eden bir Türk toplumbilimcisidir. Zor şartlar içerisinde, taşradan gelip, Türkiye’nin en önemli düşünce merkezi olan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanlığı’na yükselmiş, tüm kazandıklarını hak ederek, bir yerlere gelmiştir. Hayatı, Türkiye’nin modernleşme sürecinin de bir anlamda eleştirisidir. O, hayatı boyunca taklitten uzak durmuş, Türkiye’ye hazır kalıp çözümler sunmamış, ülkesini ve toplumunu tanıyarak ve bilerek, bu topraklardan yola çıkarak çözümler üretmiştir. O, bu tutumuyla, Batıdan aldığı akla ve bilime inancı, kendi değerleri birleştirebilmiş, ender düşünürlerden biridir. Ne sosyalizm, ne laiklik onun üzerinde eğreti olarak durmamıştır.

Türkiye’de sosyoloji çalışmaları, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin’in üstün gayretleri ve vatanı kurtarma düşünceleri ile başlamıştır. Gökalp, daha çok Durkheim’in sosyoloji anlayışına, Prens Sabahattin ise Le Play’in anlayışına yakın olmuştur. 1917 yılında İstanbul Darülfünun bünyesinde kurulan “İlm-i İctimaiyat” (sosyoloji) bölümü, dünyada ilkler arasına girmiştir. 1940’lı yıllardan itibaren Türkiye’de sosyoloji çalışmaları, Fransız sosyolojisi yanında Amerikan ve Alman sosyolojisinin eklenmesi ile zenginleşmiştir. Bu dönemde Ankara Üniversitesi içerisinde Marksist bir sosyoloji anlayışı da gelişmektedir. Bu dönemde Amerikan sosyolojisinin de etkisiyle, köy araştırmalarının yapıldığı görülmektedir. Tanyol da bu dönemde önemli saha araştırmalarına imza atmıştır. Tanyol’un bu dönemde daha çok liberal yönü ağır basan yazılar yazdığı görülmektedir. 1950-60 yılları arasında ise sosyoloji çalışmalarında bir durgunluk yaşanmıştır. Ankara Üniversitesi sosyoloji bölümünün kapatılması ve bazı kovuşturmanın, bu durgunluk üzerinde etkileri olmuştur. 1960’lı yıllardan sonra Türkiye’de sosyolojiye ilgi artmıştır. Bu dönemde sosyoloji çalışmalarında, Amerikan sosyolojisi ve Marksist sosyoloji anlayışı iki ana eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanyol, bu dönemde Hilmi Ziya Ülken’in

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanlığı'ndan askeri yönetimce uzaklaştırılması üzerine, Nurettin Şazi Kösemihal'le beraber, sosyoloji bölümünün başına geçer. Bu dönemde esen Marksist rüzgarlar Tanyol'u da etkiler. Tanyol, uzun araştırma ve düşünce süreçleri sonunda Marksist metodolojiyi benimser. Artık, Türkiye'nin sorunlarına sosyalizmden başka çözüm olamayacağını söylemektedir. Tanyol, 1982 yılında üniversitedeki görevinden emekli olur. 1980 sonrası Türkiye'de sosyoloji daha çok sosyolojinin alt dallarına ağırlık veren çalışmalardır. Bu dönemde Amerikan sosyolojisinin etkisiyle mikro sosyoloji alanında saha çalışmaları yapan sosyologlar yanında, Kara Avrupa Sosyolojisinin etkilerini taşıyan makro sosyoloji çalışmaları da yapılmıştır.

Siyasal sosyoloji, siyasetin sosyolojik temellerini araştıran bir disiplindir. Temellerini Max Weber'in attığı bu disiplin, toplumla siyaset arasındaki ilişkinin disiplinler arası incelemesi esasına dayanır. Karl Marks, Tocqueville gibi düşünürlerin bu alana önemli katkıları olmuştur. Siyasal sosyoloji bize göstermiştir ki, her siyasal olay; aynı zamanda toplumsaldır.

Türk siyasal tarihi içerisinde kendisini fazlasıyla hissettiren bir “merkez” (seçkinler), ve “çevre” (halk) rekabeti göze çarpmaktadır. Devlet içerisinde merkezci seçkinlerle, merkeze yakın durmaya çalışan zümre ve sınıflar arasında sürekli bir rekabet yaşanmıştır. Bu rekabet, değişmeyi da sağlayan bir dinamizm kazandırmıştır. Osmanlı devletindeki Patrimonyal bürokrasi, asker ve ilim adamlarına dayanan merkezdeki güç dengeleri iyi işlediği sürece devlet idaresinde bir sıkıntı yaşanmamıştır. Esnaf, din adamları, tekke, azınlıklar, köylüler, ayan ve eşraf gibi toplumsal sınıflar sürekli bir rekabet içerisinde merkeze yakın durarak, rant dağıtımından pay almaya çalışmışlardır. Bu yüzden çoğu ideolojikmiş gibi gözükten rekabetin kaynağında, Osmanlı'dan günümüze rant paylaşımı hesapları ağırlıkta kalmıştır. Osmanlı devletinin tasfiyesiyle sonuçlanan süreçte de, askeri ve sivil seçkinler yeniden kendilerini merkeze alarak, zaman zaman yerel eşraf ve güç sahipleri ile işbirliği yaparak devleti idare etmeye çalışmışlardır.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı devletinin modernleşme çabalarının somut bir göstergesi olan ve devletin bundan sonraki istikametini belirleyen bir belge hüviyetindedir. Daha önce yenilgileri askeri ve bürokratik gücünün zayıflamasına bağlayan Osmanlı devleti, ilk defa kültürel ve sosyal anlamda geri olduğunu kabul etmiş ve kendi değişim yönünü Batıya çevirmiştir. Tanzimat sonrası, devlet içerisinde Batılı güçlerin hesabına çalışan bir aydınlar sınıfı ortaya çıkmış, devletin hangi devletin himayesinde kurtulabileceği tartışılmıştır. Tanzimat fermanı, geleneksel Osmanlı kurumları yanında Batılı değerlere bağlı yeni kurumlar yaratmış ve devlet ve toplum içerisinde bir ikilik doğurmuştur.

Ondokuzuncu yüzyılda, modern eğitim kurumlarında okumuş, imparatorluğu kurtarmayı amaçlayan, Batılı değerle yetişmiş bir sınıf ortaya çıktı. 'Jön Türkler' adı verilen ve Abdülhamit dönemi baskılarından kaçıp soluğu Paris'te alan bu insanlar için, meşrutiyet ilan edilmeli, Batılı anlamda özgürlükler sağlanmalıydı. Pozitivist eğilimleri vardı. Fransız İhtilali sloganlarını kullanan, Abdülhamit dönemi politikalarını savunan bu insanlar için tek kurtuluş, baskının sona ermesi ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesindeydi. Selanik'teki İttihat ve Terakki Komitesi ile işbirliğine giden Jön Türkler, sonunda başarılı oldu ve imparatorluğu ele geçirdiler. Devlet ilk defa komitecilerin eline geçmiş, padişah İttihatçıların elinde oyuncak olmuştu. Devleti ele geçiren, liberalleri susturan İttihatçılar bir maceraya girişti ve başarısız oldular. 600 yıllık imparatorluğun sonunu getirdiler.

Tasfiye edilen Osmanlı Devleti yerine, Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Ulusal kurtuluş hareketine destek veren sınıflar içerisinde eşraf, din adamları, askeri ve politik seçkinler vardı. Bu sınıfların çoğu, eski sistemin bazı düzenlemelerle devamından yanaydılar. Mustafa Kemal ise ulus temeline dayalı, Batılılaşmış, eski ile bağlarını koparmış bir devlet planlıyordu. Bunun sonucunda ilk mecliste yaşanan gerilimler, bu meclisin feshedilip, yeniden seçime gidilmesiyle sonuçlandı. İkinci mecliste, bu gruplar tasfiye edildi. Şeyh Sait isyanı sonrasında, basına ve topluma kısıtlamalar getirildi. Mustafa Kemal, düşündüğü devrimleri art arda gerçekleştirdi. Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Eğitim öğretim birleştirildi ve

Tanzimat'tan bu yana yaşanan ikilik ortadan kaldırıldı. Yeni adliye sistemi kuruldu, yeni Medeni Kanun kabul edildi. Bütün bu düzenlemelere bazı tepkiler geldiyse de, bunlar başarısız oldu. Muhalefet susturuldu. İstiklal mahkemeleri kuruldu. Eski sistem taraftarları tasfiye edildi. Dine karşı Pozitivist eğilimler göze çarpıyordu. Osmanlı Devleti'ne ait geçmiş reddedilse de, Cumhuriyeti kuranlar Osmanlı Devleti'nin askeri okullarında okumuş, askeri ve politik seçkinlerdi. Bunlara en büyük desteği yerel eşraf veriyordu.

Atatürk döneminde çok partili demokrasiye geçme denemeleri başarısız oldu. Atatürk'ün 1929 ekonomik buhranından sonra kurdurduğu liberal eğilimleri taşıyan Serbest Fırka, toplumsal muhalefetin merkezi oldu. Bu tepkiden çekinen Merkez, Serbest Fırka'yı kapattı. Halka inebilmek için halkevleri kuruldu. Eğitim ve öğretim seferberliği yaşandı. Devlet çeşitli yerlerde yatırımlar yaptı. Atatürk'ün kurduğu CHP, bir türlü halka inemedi. Halka tepeden baktı. Yerel eşrafla işbirliği yapıp, halkın beklentilerini boşa çıkardı.

Atatürk'ün ölümüyle ipler İsmet İnönü'nün eline geçti. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, ekonomik sıkıntıları bir kat daha artırdı. İnönü'nün İtalyan faşizmine yakın politikaları, Almanya'ya yakınlığı Batılı devletleri kendinden uzaklaştırdı. 1942 yılında çıkarılan "Varlık Vergisi", CHP'nin sonu oldu. Liberaller kendilerine yeni bir çıkış yolu aramaya başladılar. İkinci Dünya Savaşı'nı Amerika ve liberallerin kazanması, Türkiye'nin de kendini yeni şartlara uydurmasını gerektirdi. Sovyet'lerin Türkiye'den toprak talep etmesi ve boğazlardan geçiş hakkı istemesi Türkiye'yi Batıya yaklaştırdı. Batı kulübüne girmek için çok partili siyasete geçmek gerekiyordu. "Marshall Yardımı" Türkiye'nin ekonomik kalkınması için hayati önemdeydi. 1946 yılında Türkiye'de çok partili siyasete geçildi. İnönü'nün amacı kendine bağlı güdümlü bir muhalefet yaratıp, sözde bir demokrasi oluşturmaktı. 1946 yılında yapılan "hileli" seçimlerde DP 65 milletvekili çıkardı. 1950 yılında ise ezici bir çoğunlukla iktidarı ele geçirdi. İnönü ve CHP ağır bir yenilgi almıştı.

Türkiye’de yaşanan askeri darbeler siyasal sistemin krize girdiği, güç dengeleri arasında rekabetin sistemi krize soktuğu dönemlerdir. Ekonomik anlamda yaşanan krizler, askeri müdahalelerle ekonominin ve siyasetin yeniden düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu kriz dönemlerinde yapılan müdahale ve düzenlemeler toplumu dikkate almadığı, genellikle konjonktürel ve güç merkezlerini tatmine yönelik olduğu için başarısız olmuştur. Sistemin kendi krizlerini çözecek meşru yollar bulunamadığından demokrasi kesintiye uğramıştır. Bu da Türkiye’de bir demokrasi tecrübesinin olmasını engellemiştir. Ağır aksak yürüyen bir demokrasinin kendi çıkış yolunu bulmasına müsaade edilmemiştir. Bu müdahalelerin gerisinde de yine güç merkezlerinin rant paylaşımının yoğun etkilerinin olduğu görülmüştür. 27 Mayıs askeri müdahalesi alt rütbeli subayların yaptığı bir darbe olarak tarihe geçmiştir. Bu müdahale sonucunda askerin siyasete müdahalesi olağan hale gelmiştir. Özellikle alt rütbeli subayların ekonomik anlamda zayıflamaları, Menderes’in liberal kesimin desteğini yitirmesi, DP’nin iktidar olmakla her şeyi yapabileceğini düşünmesi ve sistemin kendi krizini çözecek araçlardan uzak olması, 27 Mayıs askeri darbesine ortam hazırlamıştır. Askeri darbe sonrası üniversiteler, ordu ve bürokrasi arasındaki ittifak yeniden ortaya çıkmıştır. Bu ittifaka CHP’de katılmıştır. Hazırlanan yeni anayasa, sivil toplumun gelişmesini sağlayacak yasal düzenlemeler içeren, örgütlü ve özgür bir toplum idaresini savunan bir anayasadır. Sıdık Sami Onar başkanlığında hazırlanan anayasa Türkiye’de her tür düşüncenin özgürce ifade edilmesini sağlayan bir özgürlük ortamı yaratmıştır. Ama kısa bir süre sonra bu özgürlüğün Türkiye’de sağlam temelleri olmadığı, demokrasinin sadece özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesiyle yaşanamayacağını göstermiştir. Demirel’in dediği gibi bu anayasa Türkiye’ye bir numara büyük gelmiştir. Bunun sonrasında bozulan siyasi dengeler, tıkanan ekonomi, dünya ölçeğinde yaşanan yeni kutuplaşmalar, Türkiye’yi yeniden bir krize sokmuştur. İktidar ile muhalefetin bir demokrasi kültürü içerisinde uzlaşamaması, demokratik kurumların gelişmemiş olması, ithalata dayanan ikameci ekonominin yaşadığı krizler ve artmaya başlayan “sağ”, “sol” çatışmaları, Türkiye’de yeniden bir düzenleme yapmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu düzenleme ise yeni bir askeri müdahale ile yaşanmıştır.

12 Mart askeri muhtırası böyle bir dönemde yaşanmıştır. Göreve getirilen Nihat Erim hükümeti istenen bazı reformları yapmaya çalışmıştır. Temeli olmayan, askerin desteklediği bu hükümet, sadece bazı hak ve özgürlükleri sınırlamakla yetinmiştir. Bu ortamda Türkiye’de 27 Mayıs sonrası demokrasi kültürünün göstergesi olan İşçi Partisi ve Erbakan’ın Milli Nizam Partisi gibi sistemin tehlikeli gördüğü bazı partiler ve bazı sivil toplum örgütleri kapatılmıştır. Bu muhtırada Türkiye’de yaşanan krizleri çözmeye yetmemiş, anarşi ve terör eylemleri artmış, ithal ikameci ekonomik döviz yokluğu nedeniyle krizlere girmiş, Türkiye’de karaborsacılık, rüşvet ve kaçakçılık artmıştır. Politikacıların uzlaşmaya varmaktan kaçınması, tansiyonu yükseltmeleri, Türkiye’nin demokrasi tecrübesinin yetersizliği ve konjonktürel olarak Türkiye’nin öneminin artması yeni bir müdahalenin habercisi olmuştur. İran’da yaşanan devrim, Rusya’nın Afganistan’ı işgali Türkiye’nin NATO ve Amerika nezdinde önemini artırmış, Türkiye’yi kaybetmek istemeyen Batılı güçler böyle bir askeri darbeye izin vermişlerdir. Bunun sonucunda Türkiye’de yeni bir askeri darbe yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle beraber bütün siyasi partiler kapatılmış, yüz binlerce insan kovuşturmayla uğramış, bazıları tutuklanmış, bazıları ise idam edilmiştir. 12 Eylül sonrasında ithal ikameci ekonomiden, rekabete ve ihracata dayalı üretim ekonomisi ve serbest piyasaya geçilmiş, Türkiye’de liberal rüzgarlar esmeye başlamıştır. Bu devrin mimarı da Turgut Özal olmuştur. Din dersi zorunlu hale getirilerek bir anlamda sol eğilimlere ve Türkiye’nin Rusya’ya yaklaşmasına engel olunulmaya çalışılmıştır. 12 Eylül sonrası liberal politikalarla beraber, üretim artmış, dış sermaye Türkiye’ye yönelmiştir. Serbest rekabet, rekabet gücü olmayan bazı piyasa aktörlerinin piyasadan silinmesine de yol açmıştır. Devlet üzerinde liberal kesimlerin etkisi artmıştır. Özal, Türkiye’deki 4 eğilimi birleştirmeye çalışarak, 10 yıl süresince bir huzur ve güven ortamı sağlamıştır. PKK terör örgütünün artan eylemleri bu dönemin kazançlarının önemli bir kısmının terörle mücadeleye gitmesine neden olmuş, beklenen bazı liberal açılımların önünü kapatmış, askerin siyaset üzerindeki etkisini artırmıştır. 12 Eylül anayasasının, sistemi kurumların eline bırakması, bir kurumlar demokrasisi yaramıştır.

Özal sonrasında koalisyonlar dönemi ile beraber Türkiye yeniden istikrarsızlığa mahkum edilmiştir. Yaşanan ekonomik krizler, beklenen sivilleşmenin yapılamaması, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile beraber Türkiye'nin öneminin azalması, sistemin rant paylaşımında yaşanan krizler ve artan İslamcı tehlike Türkiye'de yeni bir askeri krizin nedeni olmuştur. 28 Şubat Postmodern darbesi ile İslamcı tehlikeyi azaltmaya yönelik bazı tedbirler alınmıştır. Refah Partisi ve onun devamı olan Fazilet Partisi kapatılmış, temel eğitim 8 yıla çıkarılarak İmam Hatip Okulları işlevsiz hale getirilmiştir. Türkiye, bugün de aynı krizleri AKP iktidarı ile yaşamaya devam etmektedir. Laiklik, yaşanan bu gerilimin temel noktası olmaktadır.

Tanyol, Osmanlı Devleti'nin üç ana sınıfa dayandığını savunmuştur. Bunlar arasındaki denge, devletin uzun yıllar ayakta kalmasını sağlamıştır. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin en önemli özelliklerinden birisi de devlet bilincidir. Tahta bir deli, bir çocuk da geçse, kimse onun yerine tahta geçmeyi düşünmemiştir. Bu devlet otoritesini göstermektedir. Tanyol, Osmanlı Devleti'nin sömürgeci bir devlet olduğunu da kabullenmemiştir. Ona göre Osmanlı Devleti, sömürgeci değil, talan ve soyguna dayanan bir devlettir. Soygun ve talan, sömürgecilik gibi sermaye birikimi sağlamadığından, 'talan devleti', sömürgeci devletler gibi sanayileşme aşamasına geçememiştir. Tanyol, Osmanlı Devleti'nin halkın devleti olmadığını, halkı sömürdüğünü, Türkleri aşağıladığını da savunmuştur. Onlara göre Osmanlı Devleti, Türklere dayanan bir devlet olmaktan ziyade, "melez bir kapıkulu devleti"ydi.

Tanzimat Fermanı ise Tanyol için emperyalizmin baskısı altında oluşmuş, kültürde, siyasette bir yabancılaşmanın, ekonomide ise sömürgeleşmenin bir belgesidir. Çağdaşlaşmanın ilk adımı kesinlikle değildir. Bizdeki çağdaşlaşma denemeleri hep eskiyi reddetme ama yerine yeni bir şey koyamama şeklinde olduğu için Tanzimat köksüz bir "modernleş-tir-menin" ilk sonuç aldığı hareketi olmuştur. Bunun yanında Tanzimat bir yanıyla da "eski- geleneksel" düşünce ile bağlarımızın koparıldığı, Batılı bir düşünüş ve anlayış biçiminin gelişmesini sağlayan bir belgenin de adıdır. Tanzimat, devlet içerisinde bir ikilik yaratmış, "eski" ve "yeni" kavgasını başlatmıştır. Eski adına ne varsa reddedilmiş, köksüz bir "yeni"lik fikrine

saplanılmıştır. Sonuçta devlet içerisinde, köksüz bir Batılılaşma ve dolayısıyla da sömürgeleşme dönemi başlamıştır.

Tanyol'a göre askerlerin ve siyasetçilerin (İttihatçı Komitelerin) Osmanlı Hanedanlığı'nı kukla haline getirip, yönetime el koymaları kötü bir geleneği de başlatmıştır. Sonraki Cumhuriyet yönetimlerinde de ordu, istediği zaman yönetime el koymuştur. Osmanlı'da da ordu, yönetime müdahale etmiş, padişahları tahttan indirmiştir. Fakat sonra kışlasına çekilip yeni padişaha itaat etmiştir. Tanyol'a göre Osmanlı tahtında oturan bir "deli" bile olsa ordu, o padişah devleti temsil ettiği için ona itaat etmiştir. O makamı sorgulamamıştır. 1909 yılında ilk defa, ordu yönetimi devralmakta, devleti tasfiye etmektedir. Kapıkulları ve komiteciler devleti ele geçirmiştir. Bunun sonucu ise; 600 yıllık bir imparatorluğun sonunu getirmiştir. Tanyol'a göre Abdülhamit, çöküşte en az hatası olan kişiydi. Devleti ayakta tutan temeller çürümüşü. Kendini Fransa'da krala karşı mücadele ediyor gibi gören İttihatçılar ve Jön Türkler, devleti ele geçirip, devletin sonunu getirdiler. Devlet, serüvencilerin, hayalperestlerin eline geçti. Devlet bilinci, devlet kurumlarına olan saygı ortadan kaldırıldı. Dayanağı olmayan bir özgürlük kavramı ile devlete savaş açıldı, sonuçta devletin ve imparatorluğun tasfiyesi ile sonuçlandı.

Tanyol'un görüş ve düşünceleri içerisinde Mustafa Kemal ve onun düşüncelerinin eşsiz bir yeri vardır. Ancak Tanyol'un Atatürkçülüğü her fikrinde olduğu gibi asla tabu değildir. Atatürk, bir değişmez tabu değil, yol göstericidir. Çünkü Tanyol'a göre bizim büyük liderlerden çok büyük düşüncelere ihtiyacımız vardır. Bu yüzden Mustafa Kemal'i tabulaştırmadan, onun görüş ve düşüncelerini anlamamız gerekmektedir. Tanyol'a göre Atatürk, yıkılan bir imparatorluğun altından, Türk ulusunun egemenliğine dayanan bir devlet kurmuştur. Devrimlerinde halka dayanmış ve devletçi olmuştur. Osmanlı'dan gelen devlet geleneğini devam ettirmiş ama, Kanunu Esasi tuzağı ve İttihatçıların siyaset entrikalarından devleti uzak tutmaya çalışmıştır. Ordunun siyasete karışmasını şiddetle karşı çıkmıştır.

Tanyol'a göre Atatürk, dine ve dindarlara karşı olmamış, aksine dini, bir vicdan meselesi haline getirmeye çalışmış, irticanın önüne geçmeye çalışmıştır. Samimi Müslümanları rencide etmemeye çalışmıştır. O, devrimlerini Türk ulusuna ve onun temsilcisi olan Millet Meclisi'ne bırakmıştır. Tanyol'a göre Atatürk, güçler birliği esasına dayanan, Hoca Kadri Efendi'nin kuramsal çerçevesini çizdiği bir devlet idaresinden yanaydı. Particiliğin devleti yıkacağını biliyordu. Bunun için hiçbir zaman çok partili bir yönetimden yana taraftar olmadı. Devleti, Osmanlı Kapıkulu ordusunun oyuncağı haline getirmek istemedi. Onun bütün bu görüşlerine rağmen, Tanyol'a göre onu çok az kişi anladı. Onun etrafındaki çoğu kimse Osmanlı düşüncesinin etkisi altındaydı. O, sonuçta yine yalnız kaldı ve devrimleri onun birgün anlayabilecek olan Türk gençliğine emanet etti.

Tanyol, DP'nin iktidara gelmesinin baş sorumlusunun CHP olduğunu düşünmektedir. Ona göre, kurduğu devleti halka mal eden, her fırsatta bu devletin sahibinin Türk milleti olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'den sonra CHP, halktan uzaklaştı. Köylerde yerel eşrafla işbirliği yapıp, sömürü düzeninin devam etmesini sağladı. Halka ulaşamadı, halka yabancılaştı. Osmanlı Devletindeki melez kapıkulu devleti karşısına, bir memur devleti çıkardı. Halkı soydu, elinde ne varsa aldı. Bunun sonucunda ise halk CHP'den uzaklaştı. CHP gitsin de ne olursa olsun, mantığıyla hareket etmeye başladı.

DP ise halkın bu duygularını sömürdü. Halkı CHP'ye karşı kışkırttı ve iktidar oldu. Fakat, devlet idaresinde keyfi davranışları, üniversite hocalarına hakaretleri, meclisi bir odunlar topluluğuna çevirmesi, devlet kurumları ile düştüğü ihtilaflar, kendisine oy vermeyen illeri ilçe yapması gibi politikalar devlet otoritesi ve saygınlığının tükenmesine neden oldu. Çoğunluk oyları ile her istediğini yaparım diye düşündü ve sonunda hüsrana uğradı. Ezanı Türkçe'den Arapça'ya çevirterek, sinmiş olan yobazı uyandırdı. Memur kesime karşı partizanca davrandı. Borca dayalı bir refah ekonomisi yarattı. Sonunda, sular kesildi ve DP ülkeyi bir krizin eşiğine getirdi. Üretmeden tüketmeye çalışan ülke, sonunda iflas etti.

Tanyol, 27 Mayıs sonrası, beklediği Anayasanın hazırlanmaması, Atatürk'ün Türk Gençliği'ne emanet ettiği "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" yerine hazırlanan ve "Kanun-u Esasi"yi andıran anayasayı şiddetle eleştirmiştir. Anayasanın laikliği bozacağını, üniversitelere bu kadar özerkliğin zararlı olacağını, bu anayasanın bizi felakete götüreceğini söylemiştir. Tanyol, özellikle de askeri darbelerin, ülkede demokrasinin yerleşmesini engellediğini ve askerinin siyasete müdahil olmasının Atatürk'ün en çok korktuğu bir durum olduğunu da ısrarla vurgular. Asker gölgesinin siyasetten uzaklaştırılmasını ister. Tanyol'a göre bizde demokrasiyi ayakta tutacak sosyal sınıflar, burjuvazi, proletarya gibi sınıflar gelişmediği için demokrasi tecrübelerimiz hep başarısız olmuştur.

Tanyol için 12 Mart muhtırası tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle bu dönemde "Yön" dergisinde yazdığı yazılarda, açıkça tek çıkar yolun sosyalizm olduğunu savunan ve bunun TİP gibi bazı siyasi sürece katılan partilerle mümkün olabileceğini düşünen Tanyol, 12 Mart sonrası TİP'in kapatılması, sosyalist faaliyetlerin yasaklanması, özgürlüklerin sınırlandırılması, işçi sendikal faaliyetlerinin askıya alınması ile bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Tanyol'un düşünsel gelişiminde 12 Mart'ın önemli bir etkisi olmuştur. 12 Mart'tan sonraki yazılarında Tanyol daha çok, Doğu Batı ayrımı üzerinde Marksizm'in, Maoist ve Leninist yorumlarını tartışır. Yazılarında bu konuları ele alır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm tipini belirlemeye çalışır.

Tanyol'un 12 Eylül askeri müdahalesini de onaylamadığı görülmektedir. 12 Eylül sonrası hazırlanan Anayasa irticaya prim vermiş, güvenlik refleksleri ile bireysel hakları kurumsal haklara kurban etmiş, din derslerini zorunlu hale getirip, İmam Hatip Okulları'nı destekleyerek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Milli Eğitim Bakanlığı'nın önüne geçirmiştir.

Tanyol'un şiddetle eleştirdiği dönemlerin başında, Turgut Özal dönemi siyaset anlayışı gelir. Devletin saygınlığını ve dokunulmazlığını her şeyin üstünde gören

Tanyol için, bu dönemde devlet idaresinde görülen keyfilik, hafiflik, asla hoş görülemez şeylerdir. Özal, ülkeyi serbest piyasa diye emperyalistlerin kucağına atmış, ülke kaynaklarını yabancılara peşkeş çekmiştir. Rüşvet, devlet işlerinde kural haline gelmiş, devlet imkanlarını kullanma ise olağanlaşmıştır. Bunun sonucunda ise halkın gözünde devletin saygınlığı tükenmiştir. Özal ve ailesi, seçilmiş bir padişah gibi davranmıştır. Ayrıca, irticaya prim verilmiş, İmam Hatip Okulları'nın sayısı artırılmıştır. 'Kıyak Emeklilik' gibi kanunlarla devlet ciddiyetine darbe vurulmuştur.

Tanyol, 28 Şubat döneminde de artan irtica tehlikesine karşı yetkilileri uyarır. İrtica devlete girmeye çalışmakta, türban gibi bazı konuları suiistimal ederek, devlet kademelerinde yer almaya çalışmaktadır. Tanyol'un bu dönemde yaptığı bazı sert eleştiriler, dönemin başsavcısı, Cumhurbaşkanı gibi devlet yetkilileri tarafından da desteklenmiştir.

Tanyol'a göre 'Kürt Meselesi'nin çözümü, birlik ve beraberliğimize, ortak tarihimize vurgu yapmakta, Kürtlere devletin kerim yanını göstermektedir. O bölgeye yatırımlar yapılmalı, eğitim olanakları artırılmalıdır. Köy koruculuğu sistemi kaldırılmalı, devlet sadece jandarma ve asker gücüyle değil, halkın beklentilerini yerine getirerek de, kendi imajını düzeltmelidir. Bu da devletin güçlü olması, emperyalistlerin tuzaklarına düşmemesine bağlıdır.

Tanyol'un görüş ve düşüncelerini anlamak için anahtar kavramlardan biri de sosyalizmdir. 1960 sonrası bir arayışın sonunda Tanyol, Marksist metodolojiyi benimsemiş ve bunu Türk toplumuna uygulamaya çalışmıştır. Burada da İslam ile sosyalizmi uzlaştırma denemeleri, Üçüncü Dünyacı İslami bir sosyalizm karşımıza çıkmaktadır. Tanyol, burada Marks'ın din konusundaki görüşlerini ele almış ve Marks'ın bu sözlerinin yanlış anlaşıldığını, İslam ile Marksizm arasında bir çelişki olmadığını savunmuştur. Ona göre, İslam'ın tek kurtuluşu sosyalizmdir.

Tanyol'a göre Batı toplumları sömürgeci. Osmanlı devleti ise sömürgeci değil, talancıydı. Talan, üretimi zorlamayan, bulduğunu alma esası üzerine kurulan ve sürekli olmayan bir sistemdir. Sömürü ise üretimin artırılması esasına dayanan ve belli bir sınıfa ortaya çıkararak dinamik bir sistemdir. Bu anlamıyla Osmanlı devleti sömürgeci bir devlet değildir. Osmanlı'da ne özel mülkiyet gelişmiş, ne de bir sınıf bilinci ortaya çıkmıştır. Bu anlamıyla Tanyol'a göre Osmanlı devletinde feodalizm de yaşanmamıştır. Tanyol, bu konuda dönemin önemli sosyalist yazarlarında Behice Boran'la bir polemik yapmıştır.

Tanyol'un İslamiyet ile sosyalizm arasında ortak bir çok yön bulunduğunu görüyoruz. Tanyol'a göre yaygın olan propagandaların aksine, sömürgeci güçlere karşı mücadele eden müslüman halkların kurtuluşu sosyalizmdir. İslamiyet, özel mülkiyeti değil kamu mülkiyetini tercih ederek, toplumu yasaların dayanağı olarak görerek, sömürüye karşı çıkıp, toplumsal adaleti savunarak, sosyalizmin toplum görüşüyle örtüşmektedir.

Tanyol'a göre demokrasi, insanlara özgürlük sağlayan, sınıflar arası eşitliği amaçlayan, kurumlar ve kuvvetler dengesine dayanan, ideal bir rejimdir. İnsan yapısına en uygun rejimlerden biridir. Batı'da demokrasi fikir belli bir tarihi sürece dayanmıştır. Önce, dini düşünüş biçiminin yerini bilimsel düşünce almış, mülkiyet düzeni değişmiş ve eşitlik fikri yayılmıştır. Bunun sonucunda ise iki sınıf ortaya çıkmıştır. Burjuva ve proletarya. Bu iki sınıf arasındaki mücadele demokrasilerin yönünü belirlemiştir. Gittikçe güçlenen burjuva işçinin üretimdeki payını elinden almak istemiş, karı tek başına sahiplenmek istemiştir. Bunun sonucunda ise sosyalist fikirler yayılmıştır. Bugün ki Batı demokrasileri, sosyal sınıflar arasındaki bir mücadeleye, bir dengeye dayanmaktadır. Halbuki bizde, bu sosyal dönüşümler yaşanmamış, Batılı anlamda bir burjuva veya işçi sınıfı oluşmamıştır. Bunun sonunda ise kurmaya çalıştığımız burjuva demokrasileri uygulanamamıştır. Burada çatışma, sosyal sınıflar arasında değil, rant kapmak isteyen gruplar arasında olmuştur. Bu da demokrasinin bizde neden başarısız olduğunu göstermektedir.

Tanyol'un siyasi partilerle ilgili görüşleri, demokrasi ile ilgili tespitlerini içermektedir. Bizde demokrasiyi tutacak bir sosyal taban olmadığı için, siyasi partilerin birbirinden farkı olmamıştır. Çoğu iktidara gelmek için her yolu denemiş ve devleti ve devlet ciddiyetini tahrip etmişlerdir. Yolsuzluk, rüşvet ve suiistimalleri devlet işlerinde kullanmışlardır. Tanyol'un bu tespitlerini bugün için doğrulamak sanırım zor olmayacaktır. Tabi, bu bir sıkıntı ise, Türkiye bu demokratik kültürü, bazı tecrübeleri yaşayarak öğrenecektir. Tanyol, buradan siyasi partisiz, kuvvetler birliği esasına dayanan bir devlet anlayışına ulaşmıştır. Bu da Hoca Kadri Efendi'nin formüle ettiği bir sosyalist devlet fikridir.

Tanyol'un Hoca Kadri Efendi'nin "Sarayih" adlı eserinden etkilenecek savunduğu devlet yönetimi özetle, kuvvetlerin birliği esasına dayalı, milletvekillerinin bağımsız olarak seçildiği, tüm yetkilerin mecliste olduğu, partisiz bir parlamentodur. Bu devlet sisteminin de Mustafa Kemal'in de uyguladığı ve devleti kurtaracak tek model olduğunu savunur. Bu model bir yönüyle bize sosyalist devleti, bir yönüyle de faşizmi çağrıştırmaktadır. Tanyol bu modelin bir faşizm olmadığını savunsa da aradaki fark çok talidir. Demokrasinin, insan hakları, örgütlenme özgürlüğü, siyasal partiler gibi temellere dayandığı günümüzde bu görüşlerin uygulanması şüphesiz zordur. Küreselleşen dünyada, çoğulcu demokrasinin evrensel bir kriter olarak konulduğu, "Kopenhag Kriterleri" gibi evrensel kriterlerin çağdaş değerler olarak savunulduğu günümüzde, Tanyol'un "partisiz parlamento" fikri şüphesiz pek yankı yapmayacak bir fikir olarak kalacaktır. Ama Tanyol , vekillerin saygınlığının azalması, meclisin itibar kaybetmesi, çok partili hayatın yağmacılığın ve talanın bir diğer adı gibi algılanması bağlamında yaptığı eleştirilerinde, şüphesiz haklıdır. Yapılması gereken bu eleştirilere kulak vermek ve saygın bir parlamentoya ulaşmaktır.

Tanyol, Marksist metodolojiyi benimseyen, Türkiye sorunlarının ancak Marksist bir bakış açısıyla çözümlenebileceğini savunmasına rağmen, din konusundaki görüşleri Marksizm'in materyalist bakış açısından farklıdır. Tanyol dini, materyalist bir okuma ile ele alıp, bir sömürü aracı veya geçmiş dönemlerden

kalma bir olgu olarak görmemiş, dini bir sosyal olgu olarak ele alıp, anlama ve açıklama çabasına girişmiştir.

Tanyol'a göre Türklerin Müslümanlığının gerisinde Şamanizm vardır. Türklerin eski dini olan Şamanizm kılık değiştirerek İslamiyet içerisinde yaşamaya devam etmiştir. Bu yüzden de Türklerin Müslümanlığı Arapların veya diğer milletlerin İslam yaşamından farklıdır. Türklerdeki Şamanizm inancı hem devlet felsefesinde, hem din algılamamızda etkili olmuştur. Şamanlar İslam içerisinde şeyhler, veliler, babalar, erenler gibi değişik formlarda yaşamışlardır. Türklerin İslam'ı seçmesinde de zaten şeriata yaptığı etkiden ziyade bu Tarikat İslamı'nın çekiciliği rol oynamıştır. Bu yüzden Tanyol'a göre bizim din anlayışımızı anlamak için tarihsel köklerimize gidip, eski dinimiz olan Şamanizmin iyice incelenmesi gerekmektedir. Türk Müslümanlığının gerisinde de bu vardır. Şamanizm sadece bizim din anlayışımızda değil, devlet felsefemizde de etkili olmuştur.

Tanyol, bir Türk Müslümanlığı kavramından da söz etmektedir. Bu Türk Müslümanlığının en yalın, en özlü yorumu ise Alevilik ve Bektaşiliktir. Diğer Sünni tarikatlar Tanyol'a göre dini akli dogmalarla açıklamaya çalışan Arap Müslümanlığının özellikleridir. Evrensel bir boyutu olan İslamı, bu şekilde farklılaştırmak, ortada asıl kaynaklar Kuran ve Sünnet dururken, geleneğe sarılmak, Tanyol'un İslamı geleneğe dayanan bir din gibi algıladığını göstermekte ve İslam'ın evrensel boyutunu da ifade edememektedir. Her dinin içerisinde geleneklerden ve milli bazı değerlerden kaynaklanan bazı farklılıklar vardır. Hıristiyanlıkta da Ortodoks, Katolik ve Protestanlar arasında bazı farklar göze çarpar. Ama buradan yola çıkarak bir Fransız İslamı, bir Alman veya İngiliz İslamı'ndan söz edilmemektedir. Tanyol, Türklerin İslam yorumlarının sadece bir kısmını (Alevilik) alarak, diğer yaşanan kısımları da Arap İslamı diye reddetmektedir. Bu da kanaatimizce sorunludur.

Tanyol'un düşüncelerinde önemli kavramlardan biri de laikliktir. Tanyol'un laiklik anlayışı ne dine ne de dindarlığa karşıdır. Sadece din sömürünse karşıdır. Devletin dine müdahalesi, laiklik adına bile olsa yanlıştır. Düşüncenin ve dinin alanı ayrı ayrıdır. Çağımızın lider değeri bilimdir. Olayları ve olguları ele alırken, laik bir nitelik taşıyan bilim bize yol gösterecektir. Bu dindarlığın önünde de bir engel değildir.

Tanyol, şeriattan bir yıllık bir hukuk sistemini anlar. Bu, özellikle Türklerin oluşturduğu bir hukuk sistemidir. İslam'ın en yumuşak yorumları bulunur. Sadece, Kuran ve sünnete göre değil, akla göre de hükümler içerir. İrticaya kızarken şeriati işin içerisine sokup şeriati lanetlemek, Tanyol'a göre büyük bir gaflettir.

Tanyol'a göre Osmanlı Devleti, birçoklarının sandığı gibi teokratik bir devlet değildi. Onun devlet işlerini ilgilendiren konularında, özellikle örfi hukuk geçerliydi. Ayrıca, zamana göre hükümlerin değişebilmesi, örfün bir hukuk kaynağı olarak görülmesi, Osmanlı Devlet sisteminin tamamen din kaynaklı (teokratik) olmadığını gösterir.

Tanyol, devletin bir numaralı düşmanlarından birini irtica olarak görür. Özellikle Tanyol'un 12 Eylül 1980 sonrası çıkan yazılarında, en çok yer işgal eden konulardan biri irtica olayıdır. İrtica ile ilgili yazıları, eserleri bugün devlet kademelerinde bile dikkatle izlenmektedir. Tanyol, irticanın kaynağında dinin sömürülmesini görür. Samimi bir şekilde dinini yaşayan insanlar mürteci değildir. Dini kullanarak kendine politik çıkar sağlamak isteyenler, donuklaşmış bir zihin içerisinde düşünüp devlet idaresini belli dogmalara hapsedenler, irtica için en iyi ortamı hazırlamış olurlar. Tanyol'a göre din eğitimi yapan İmam Hatip Okulları'nın açılması da irticayı artırmış, eğitim sisteminde bir ikilik yaratmıştır. İrtica, gizlenmiş bir tehlikedir, ama onunla bilinçli bir şekilde mücadele etmek gerekmektedir

Tanyol, türban konusunu ele alırken de, bu konuya farklı bir yaklaşım gösterir. Ona göre, kılık kıyafet konusunda tek hükmü moda koyar. Onun yaptırımını ise rüküslüktür. Kılık kıyafet, bireyi ilgilendiren bir özel alandır. Bu alanda din, insanları zamanın değişmesine bağlı olarak serbest bırakmıştır. Dinin, dünya işlerini ilgilendiren bir alan olan kılık kıyafet alanında, değişmez hükümleri yoktur. Tanyol'a göre, bu konuda yasal sınırlamaları ancak devlet koyabilir. Hizmeti alan ile hizmeti veren arasında ayırım yapan Tanyol'a göre hizmeti alan, istediği kıyafeti giyebilir. Ama hizmeti veren, kılık kıyafet hükümlerine uymak zorundadır. Üniversitelerde Tanyol'a göre kılık kıyafet konusunda belli kurallar koyabilir. Öğrenciler de burada bu kurallara uymak zorundadırlar. Tanyol'a göre ayrıca devletin bir konuda verdiği karara uymak da dinin gereğidir. Çünkü "Ulü'l Emr'e itaat vaciptir" (Devlet Başkanının emirlerine uymak gereklidir). Bu yüzden Tanyol, türban konusundaki talepleri yerinde bulmaz. Bunun irticanın kullandığı silahlardan biri olduğunu, böylece dini kendi çıkarları için kullanmaya çalıştıklarını söyler. Tanyol, türban konusunu bu cepheden ele alır.

Tanyol, örf ve adet kavramlarına kendi sosyolojik görüşleri içerisinde ayrı bir yer vermiştir. Onun için örf ve adetler toplumun manevi bekçileridir. Onları ilerilik veya gerilik konusunun malzemeleri haline getirmeden çağın lider değeri olan bilimle uyumlu bir hale getirmek gereklidir. Çünkü bir toplumda örf ve adetlerin çözülmesinin yaratacağı boşluk, toplum için büyük felaketlerin yaşanması anlamına gelecektir. Örf ve adetlerin çağımızda laik bir karakter taşıması gerektiği de Tanyol'un görüşleri arasındadır.

Tanyol'a göre günümüzde tüm toplumlarda ciddi bir ahlak sorunu yaşanmaktadır. Bu sorunun gerisinde dindarlığın azalması yoktur. ona göre din ile ahlak arasındaki bağlantı zorunlu bir bağlantı değildir. Günümüzde toplum yaşamının değişmesi nedeniyle ahlak, bu değişime uymakta zorlanmaktadır. Tanyol, günümüz ahlak anlayışının artık laik bir karaktere sahip olması gerektiğini savunmaktadır. İnsan vicdanlarında dini tecrübenin eksilmesi, zarar görmesi Tanyol'u böyle bir arayışa itmektedir. Madem din eskisi gibi ahlaka kaynaklık

edememekte, insanların dindarlığı azalmaktadır, o zaman ahlakı çağın lider değeri olan ve toplumun sahiplendiği bir kavram olan laik ahlakla ele almak gereklidir. Tanyol'un laik ahlak anlayışının en önemli kahramanı ise Sokrates'tir. Onun hiçbir dini tecrübeye dayanmayan, vatanseverlik duyguları ile yoğrulmuş, hiçbir çıkara dayanmayan ahlak anlayışı Tanyol için örnek verilecek bir ahlak anlayışıdır.

Tanyol, ilkel kavimlerde sanat ve ahlak ilişkilerini ele alır. İlkel kavimlerde sanatın ahlakın, dinin bir parçası olduğunu söyler. İlk sanat belirtileri din ve büyü törenlerinde karşımıza çıkmaktadır. Plastik ve süsleme sanatları bunun ilk belirtileridir Tanyol'a göre ilkel kavimlerde birey ile toplum arasında herhangi bir karşıtlık yoktur. Bu toplumlarda henüz birey kavramı gelişmemiştir. Birey kavramının gelişimi ilkel toplumlarda çok yavaş olmuş, modern toplumlarda hızlanmıştır. Tanyol, Eski Yunan düşüncesinin din anlayışı ve sanat anlayışının da incelemesini yapar. Ona göre Eski Yunan'da her bir tanrı, bir doğa olayını bir doğa yasasını temsil eder. Burada mitolojiden yola çıkılarak rasyonel bir evren görüşüne ulaşma söz konusudur.

Tanyol'un yaptığı saha araştırmalarındaki tespitleri çok önemli olmuştur. Bilhassa "Traktör Giren 50 Köy"de yaptığı araştırma literatüre geçmiştir. Tanyol, bu araştırmasında traktörün köye girmesiyle, o güne kadar köylerde süren geleneksel yapının zayıflamaya başladığını, cemaate bağlılığın sarsılmaya başladığını ve bunun da köyden kente göçü hızlandırdığını savunur. Tanyol'un yapılan yeni yollarla sosyal yapıdaki değişimleri, 'Elifoğlu Köyü Monografisi'nde incelemiştir. Elifoğlu Köyü'nü 1951 yılında incelemiş, daha sonra köyün yakın köy, kasaba ve illerle ulaşımını sağlayacak karayolu ve demiryolları yapılmıştır. Tanyol, 1964 yılında bu karayolu ve demiryollarının köy yaşamını nasıl değiştirdiğini inceler. Bu inceleme sonunda, köyün civar kasaba, köy ve illerle ulaşımının arttığı, köylünün daha sık kasaba ve kentlere gittiğini, köyden kente göçün arttığını ve köyde aşiret ve cemaat bağının zayıfladığını görmüştür. Ulaşım yollarının yapılması geleneksel yapının çözümlmesine yol açmıştır.

Tanyol'un Barak Türkmenleri üzerine yaptığı araştırmalarda, bu bölgede Türkmen aşiretlerinin geleneksel yapılarını ve örf ve adet düzenlerini incelemek bakımından önemli etkilerde bulunmuştur. Barak Türkmenleri, Türklerin fazla bozulmamış, saf bir örneğini oluşturmaktadır. Özellikle antropolojik ve sosyolojik araştırmalar için önemli bir veri alanıdır. Ayrıca Türkmenlerde ahlakın laik karakteri, misafirperverlik, cesaret ve vatanseverlik duygularının yüksekliği, Tanyol'un ilgi çektiği konulardır. Tanyol'a göre, Türkmenler Osmanlı Devleti'nin yanlış siyaseti yüzünden devlete küsmüş ve dışlanmışlardır. Bugün Gaziantep ve Şanlıurfa bölgesinde bazı Kürt aşiretlerinin de aslen Türk olduğunu Tanyol, iddia etmektedir.

Tanyol'un 1950 ve 1960'lı yıllarda yaptığı çalışmalar o dönemin siyasi ve sosyal atmosferini yansıması bakımından da değerlidir. Toplumsal değişmenin arttığı, köyden kente göçün ulaşım yollarının yapılmasıyla arttığı, sanayileşmenin görülmeye başlandığı dönemlerdir. Bu dönemlerde toplumsal değişmenin ne kadar hızlı olduğu göze çarpmaktadır. Tanyol'un bu çalışmaları kendi döneminde, sosyal gerçekliği anlamak için yapılmış önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

Tanyol, şüphesiz çok yönlü bir yazar ve düşünürdür. Onun edebiyat, tarih, felsefe, sosyoloji, gazetecilik, siyaset, din gibi bir çok alanda çalışmaları olmuştur. Biz bu araştırmada bunlardan daha çok sosyoloji, siyaset, din, tarih gibi alanlarda yaptığı çalışmaları inceleyebildik. Tanyol, araştırmacılar için hala çok önemli kaynaklar içermektedir. Onun edebiyat ile ilgili eserleri sanırım yeterince ilgi görmekten uzaktır. Bu konuda edebiyatçılara görev düşmektedir. Tanyol'u anlamaya ve anlatmaya çalışmak şüphesiz zor bir iştir. Biz de, bu araştırmada bu zorlukların farkındaydık. Elimizden geldiğince onu, onun cümlelerinden yola çıkarak, sözü ona bırakarak anlatmaya çalıştık. Şüphesiz çalışmamız bazı eksiklikler içerecektir. Bu çalışma bundan sonraki çalışmalar için yardımcı olabilirse, biz görevimizi yapmışız demektir.

EK-1**9. CAHİT TANYOL'LA TÜRKİYENİN SORUNLARI VE TÜRK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE 01 HAZİRAN 2006 TARİHİNDE KADIKÖY MODA'DAKİ EVİNDE YAPILAN GÖRÜŞME**

Ü.E.: Sosyolojinin Türkiye'ye gelmesinde hangi faktörlerin etkisi oldu.

TANYOL: Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemini yaşarken aydınlar, devlet adamları tek bir soruya yanıt arıyorlardı: Devlet nasıl kurtulur? Tanzimat ve tüm yenilik hareketlerinin gerisinde hep devleti kurtarma çabaları vardır. Ama reçeteyi yabancılar verdiği için bu reçeteler hiçbir zaman devleti kurtaramadı. Bizim devlet yapımıza uymayan bir takım kalıplar getirildi. Bu devletin çözülmesine ve yıkılmasına neden oldu. Türkiye'de sosyolojide aynı amaç için ortaya çıkmıştır. Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in çalışmalarının gerisinde hep, devleti kurtarmak fikri vardır. Prens Sabahattin bir şeyin farkındadır. Bizdeki toplum yapısıyla Batı'daki sosyal yapının bir olmadığını gördü. Bizdeki toplumun *komünüter* olduğunu gördü. Parlamentolu bir demokrasinin burjuvazi olmayan bir ülkede uygulanmayacağını gördü. Bunun için özel girişime önem verilerek bir burjuvazi sınıfı ortaya çıkarılmasına önem verdi. Mustafa Kemal'de aynı soruyu sordu. Sonunda, devleti halkla kurtarıyoruz fikrine ulaştı.

Ü.E.: 1950'lerden sonra Türkiye'ye Amerikan sosyolojisi girdi. Sizin bu sosyoloji metodu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

TANYOL: Rahmetli hocam Hilmi Ziya Ülken mikro sosyoloji demezdi, mikrop sosyoloji derdi. Mikrop sosyolojisinin arkasında bu sosyolojinin bir sömürge

sosyolojisi olduğu, girdiği sömürgecilik anlayışını devam ettiriyor. Tarihi bütünlüğüne bakarak değil keserek ve istatistik ile anlamaya çalışıyor. Benim Marksist sosyolojiye geçişimde böyle olmuştur.

Ü.E.: 1950'lerde Prens Sabahattinci iken 1960'lardan sonra Marksist bir sosyoloji anlayışını benimsemenize neden olan sebepler nelerdir?

TANYOL: Ben 1950'lerde Sabahattin Beyciydim. Ama hala Sabahattin Bey'le ilgili görüşlerimde herhangi bir değişiklik olmadı. Marksizm'de ve özellikle Leninizm'de devletin birinci planda olması ve sömürüye karşı çıkması beni Marksizm'e yönlendirdi. Bizim toplumumuz Batı toplumları gibi bireyci değildir. Biz de cemaat esastır. Bu yüzden bizim sosyal yapımıza en uygun rejim Marksizm'dir.

Ü.E.: Sosyalizm dine karşı bir rejim midir? Karl Marks'ın, "Din afyondur" sözünden ne anlamalıyız.

TANYOL: O, 1945'lerdedir. O sözü Marks, daha Marksist olmadan önce, Alman materyalistlerinden Feurbach'ın etkisi altında söylemiştir. Din ile sosyalizm arasında bir karşıtlık yoktur. Bugün İslamiyet, Marksizm'in yerini alıyor. Dünyadaki terör ve direniş hareketlerinin dayanağı oluyor. Kimse inkar etmesin. İslamiyet yapısı gereği terörist bir dindir.

Ü.E.: Marksizm'le ilgili görüşlerinizde herhangi bir değişme oldu mu? Marksizm sizce bazı konularda hatalı mıydı? Sosyalist cephenin çöküşünü neye bağlıyorsunuz?

TANYOL: Ekonomide üç boyut vardır. Üretim, tüketim ve mübadele (değiş tokuş). Fakat asıl olan aynı mübadeledir. Malın malla mübadelesi. Fakat endüstri çağında insanın ihtiyaçları çeşitlenmiştir. Artık malın malla mübadelesi imkansız

hale gelmiştir. Marksizm, bu mübadeleyi devlet tekeline almak istemiştir. Fakat sonunda korkunç bir bürokratik aygıt yaratmış, devlet işlemez hale gelmiştir. Ben bugüne kadar ki fikirlerimde bir devlet sosyalizmini savunmuş olduğumu gördüm. Biz, sosyalist bir ekonomi olduğuna inanmıştık. Sosyalist bir ekonomi yoktur. Rusya'nın yıkılmasından sonra bir şeyi fark ettim. Bizim tek reddettiğimiz şey pazar. Ama pazarın ön planda olması gerektiğini anlayamadık.

Ü.E.: Sizce İslamiyet'in önerdiği ekonomi görüşü nasıldır?

TANYOL: İslamiyet pazarı öne alıyor. Pazarı denetlemek için narh koyuyor. Faizi yasaklıyor. Devletin görevi pazarı kontrol etmektir. O zaman yepyeni bir sosyalist ekonomi çıkıyor ortaya. İslamiyet murabahayı (karaborsa) en büyük suç saymaktadır. İslamiyet, sosyal bir dindir. İslamiyet'te mübadele ön plana çıkıyor. İslamiyet ticareti destekliyor.

Ü.E.:Batı'da ve bizde devlet hangi sınıflara dayanır, açıklar mısınız?

TANYOL: Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu itibariyle bütün devlet birikimi Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplamış. Bunun demokrasi ile alakası yoktur. Batı'da bizdeki bu özellik yoktur. Örneğin İngiltere'de devlet kraliçenin devletidir ve muhalefette, kraliçenin muhalefetidir. Kraliçe ise, devlettir. Bizde soylu sınıf yoktur, soylu olan devlettir. Bizde yönetim, soylu bir sınıf arasında el değiştirmiyor. Padişah öldüğü zaman yerine oğlu geliyor, kardeşi geliyor. Daima onlar devleti temsil ediyor. Bizde devlet hiçbir zaman soylu sınıfa dayanmaz. Bizim toplumumuz cemaatçidir. Cemaat yapısında olan bir topluma cemiyet yapısındaki kalıplar getiriliyor. En tehlikeli olan taraf budur.

Ü.E.: Hocam, sizce demokrasi, Türk toplum yapısına uygun mudur?

TANYOL: Demokrasinin bir tanımı vardır. Halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesidir. Mustafa Kemal'in getirdiği devlet anlayışında ise halka rağmen halk için görüşü vardır. Yakayı hiçbir zaman halka kaptırmayacaksınız. Biz daima her şeyi devletten beklemiş bir toplumuzdur. Bizde devlet çürürse halkta çürür. Türkiye'de yıllardır yapılanlar devleti çürütmüştür. Bu gidişle Anadolu'yu parçalarlar. Savaşla alamadıklarını, Avrupa Birliği kapısında barışla kendimiz veriyoruz.

Ü.E.: Mustafa Kemal'in kurduğu meclisin gerisinde bir demokrasi fikri mi yatmaktadır? Atatürk'ün; "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" sözünden ne anlamalıyız?

TANYOL: 1924'te Bolşevikler Anadolu'nun nasıl parçalanacağını hesaplarını yapmaktadırlar. Batılı devletler, Anadolu'yu Türk vatanı olarak kabul etmiyorlar. İngiliz ve Fransız devletinin, Rus Çarlığının gizli belgelerinde bu akıl almaz planlar görülmektedir. Anadolu'da Türkler dışında herkes devlet kurabilir, denmektedir. Mustafa Kemal, Anadolu'ya çıktığı zaman, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyor. Çünkü üç imparatorluk yıkıldı. Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı. Rus Çarlığı, bir sosyalist ihtilalle yıkıldı. Avusturya Macaristan imparatorluğu yıkıldığı zaman, arkasında bir halk olmadığı, bir kadro devleti olduğu görüldü. Avrupalılar, Anadolu'yu bir Osmanlı Hanedanlığı olarak görüyordu. Onun da bir kadro devleti olduğu, arkasında bir halk olmadığı iddia ediliyordu. Mustafa Kemal bu sözü bilinçli olarak kullanmıştı. Bu sözün gerisinde, Avrupa devletlerine, Anadolu'da Türk milleti diye bir halk vardır, iddiası vardır. Bu yüzden Mustafa Kemal, halk meclisini kurdu. Mustafa Kemal'in bu sözünü bazıları onun parlamenter bir sistemi savunduğu fikrine kanıt olarak kullandılar. Mustafa Kemal'in hiç böyle bir amacı yoktur. Onun maksadı, buranın Türk vatanı olduğunu ispatlamaktır, parlamenter bir demokrasi değil. Onun kurduğu meclis, burjuvanın krallara zorla kabul ettirdiği meclis değildir. Onun devlet anlayışının gerisinde, Hoca Kadri Efendi'nin savunduğu, partisiz parlamento fikri vardır.

Mustafa Kemal'in "Yurtta barış, dünyada barış" sözünün gerisinde de, bizim Anadolu'da kalmamıza izin verilsin, isteği vardı. Yoksa bizi Anadolu'da barındırmayacaklarını biliyordu. O, Sevr'in tekrar gelebileceğini gördü. Anadolu'da 24 tane medeniyet var. Bizim bunların hiçbirine katkımız yok. Türkler gelip şehir kurmamışlar, şehirlere yerleşmişler. Mustafa Kemal, Anadolu medeniyetleri üzerinde çalışma yapan bilim adamlarını Türkiye'ye getirerek, Anadolu'daki bu medeniyetlerin, Turani bir ırk olduğunu, onlara söyletti. Böylece biz 24 asırdır buradayız, demek istedi. Onun kurdurduğu iki bölüm bir Türk Tarih Kurumu biri Türk Dil Kurumu'dur. Bizim Anadolu'da kalabilmemiz için dilimize ve tarihimize sahip çıkmamız gerekmektedir. Mustafa Kemal, bunu görmüştür.

Ü.E.: Bugünün gençliğinden ümidiniz var mı hocam?

TANYOL: Benim bugünün gençliğinden hiçbir ümidim yoktur. Bugünün devlet anlayışında Hoca Kadri'nin etkisi ne kadarsa, onlarında devleti idare edebileceklerine olan inancım o kadardır. Bugünün gençliğinde ideal eksikliği vardır. Bugünün gençliği içerisinde pırl pırl insanlar var. Ama bugünün gençliği karşısında öyle bir düşman var ki, onun adı televizyon. Bu televizyonlar, Türkçe'yi yiyip bitirir.

Çağımızda ön planda olan değer, tekniktir. Tekniğin lider bir değer olduğu günümüzde laiklik öne çıkmaktadır. Çünkü teknik, özü itibariyle laiktir. Ortaçağda lider değer dindi. Ticareti, sanatı, hukuku din tayin ediyordu. Tekniğin en önemli yönü laikliktir.

Ü.E.: Türkiye'de bu tekniğin laik anlayışına uygun bir ahlak sistemi kurulabildi mi?

TANYOL: Hayır. Laik ahlak şöyle dursun, tam bir ortaçağa doğru gidiş söz konusudur.

Ü.E.: Türkiye’de siyasete ordunun sürekli müdahalelerde bulunması doğru mudur?

TANYOL: Ordu gereksiz zamanlarda müdahale etti. Asıl şimdi müdahale edilmesi gerekiyor. Çünkü şu anda, vatan tehlikede. Ötekilerde demokrasi tehlikedeydi. Şu anda ordunun siyasete müdahale etmesi gerekiyor. Anayasa çiğnendi diye adam asıldı. Gereksiz yere müdahalelerde bulunuldu. Ben askerin hazırladığı iki anayasaya da oy vermedim. Evren Paşa, Özal’ın bu ülkenin başına gelmesine neden olan adamdır. Dernekleri, sivil toplum örgütlerini kapattı ama İmam Hatip Okullarını kapatmadı. İmam Hatip Okullarında öğretilen İslam bizim Anadolu’daki tarikatların İslam’ı değildir. Onların savunduğu İslam, Suudi Arabistan Müslümanlığı, İran’ın Şii Müslümanlığı’dır. Türkiye’de çözüm tekrar 1924 Anayasa’sına dönülmesidir.

Ü.E.:Sizce bugün devletin kurtarılması için çözüm nedir?

TANYOL: Saltanatın geri getirilmesi imkanı yok. Hoca Kadri Efendi’nin partisiz parlamentosunu da getirmek mümkün değil. O zaman, bu Cumhurbaşkanlığı makamını siyasilerin elinden kurtarmak gerekir. Çözüm, Cumhurbaşkanlığı makamına, Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi gibi kurumlardan birini seçmektir. Böylece bu makam, siyasilerin eline geçmemiş olur. Ve devlet geleneği, bu bürokratların eliyle savunulur. İktidarların devlete zarar verecek istekleri engellenmiş olur. Bu da tabi göle maya çalmaya benzer. Hiçbir ümidim yoktur.

Ü.E.:Hocam Türkiye’deki laiklik anlayışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

TANYOL: Atatürk, koca bir imparatorluğu tasfiye edip, Hilafeti ve Şeriatı kaldırdıktan sonra halkın tepkisinden çekinerek Diyanet İşleri Başkanlığı’nı kurdu. Osmanlı Devleti döneminde din ile devlet işleri zaten ayrıydı. İrtica, Osmanlı

devleti'nde hiçbir zaman devlet görevlerine gelememi. Tarihimizde irtica ilk kez Cumhuriyet döneminde iktidar oldu. Din devleti, Şeriat devleti olsa, canım kurban. Bunların ki şeriat değil. Şeriatın kötü bir tarafı yok, eksik tarafı var. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken terk edilenler ile reddedilenleri karıştırmamak gerekir. Mecelle terk edildi, reddedilmedi. Ama İmam Hatip Okulları reddedildi. Terk edilen öcü, reddedilen hakim oldu.

Ü.E.:Dinine inanan saf bir mümin ile mürteci arasında ne fark vardır?

TANYOL: İnsanların ibadet etmesi, dinin gereklerini yerine getirmesine kimse engel olamaz. İbadete, inanca kimse karışmaz. Mürteci, dini kendi menfaatleri için kullanan kişidir. Dini sömürür, politikaya alet eder.

İslamiyet'te laiklik esastır. İslam dininin dayandığı dört temel vardır. Kuran, Sünnet, kıyas ve icma. Kuran ile Sünnet dinsel, kıyasla icma sosyaldır. Kuran ve Sünnet değişmiyor. Ama bir şartla: "Zamanın değişmesi ile hükümler değişir". Türban da ne inanca, ne ibadete ait bir gerekliliktir. Muamelat (dünya işleri)a ait bir hükümdür. Bunun dini inançla alakası yoktur. Mecellede bir çok hüküm vardır. Bunun hepsi laiktir. Türbanın içerisinde, Cumhuriyetin bütün yeniliklerine karşı olmak vardır. Türbanın arkasında gericilik vardır.

Osmanlı devleti'nde Şeyhülislam, doğrudan padişaha bağlıydı. Padişah, bunu kendisi atardı. Şeyhülislam, iktidara değil, devlete bağlıydı. Şimdi ise Diyanet İşleri Başkanlığı, iktidara bağlıdır. Çözümü, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olmalıdır.

Ü.E.:Hocam, sizce PKK terörünün, Kürt ayrılıkçılık hareketlerinin çözümü nedir?

TANYOL: Her gün iki, üç askerimiz, sınırlarımız içerisinde öldürülüyor. Aynen Ermeni İsyanında olduğu gibi. Ama şimdi, çoluk, çocuk demeden isyan ediyorlar. Mustafa Kemal olsaydı, asıl tehciri şimdi yapardı. Bir çözüm olarak referanduma gidilebilir. Eğer, bağımsızlık çıkarsa, o zaman Türkiye'nin neresinde olursa olsun, tümü Doğu'ya gitmek zorunda bırakılacak. Ama bunu benim kafam almaz. Ben Kuvay-ı Milliye çocuğuyum. Ama, en son seçenek budur. Eğer Kürtleri tehcir etmek istersek göreceğiz ki, ipler bizim elimizde değil. Türkiye'nin tapusu hala bizim elimizde değil.

Bugün Kürtler her makama gelebiliyorlar. Cumhurbaşkanı olabiliyorlar, hiçbir ayrımcılık yapılmıyor. Biz, sen bizdensin diyoruz , onlar Hayır, diyorlar. İşsiz kalan Kürtler niye Kuzey Irak'a değil de ülkenin batısına gidiyor. Demek ki bunlar burayı vatan olarak görüyorlar.

Ü.E.:Tarihteki Kürt isyanlarının gerisinde ne vardır? Bugün durum farklı mı?

TANYOL: Yavuz Sultan Selim'den beri Osmanlı devleti, Kürtlere özerklik vermiştir. Sadece Kürtlere vermiştir. Bugüne kadar ki Kürt ayaklanmalarının gerisinde aşiret çekişmeleri, devletten makam isteği vardır. Bunların hiçbirisi halka dayanmıyordu. Bugün terör örgütü sözde lideri Öcalan, bu ayaklanmayı tabana yaymıştır.

Ü.E.:Kürt sorunun artmasında devletin yaptığı hatalar var mıdır?

TANYOL: Devlet, geçmişte bu tür isyancılara makam vermiştir. Daha sonra da halletmiştir. Devlette Öcalan'ı getirince bakanlık vermeliydi. Daha sonra ise ortalık yatışınca hallederdi. Devletin bu bölgeyi ihmal etmiş olması, yatırım ve eğitim eksikliği de bu bölgenin geri kalmasına neden olmuştur. Yıllarca devlet denince

insanların aklına Jandarma gelmiştir. Devletin yaptığı baskılar, jandarma zoru da bu insanları devlete küstürmüştür.

Ordu, bu işe karışmamalıdır. Kürt halkı, askere gider, okuma yazma öğrenir. Kışlaya saygılıdır. Kışlayı karakol haline getirmemek gerekir. Ordu ile Kürt halkı karşı karşıya getirilmemelidir.

Ü.E.: Türkiye’de bir düşünce adamı, bir aydın olarak, hep geri planda kalmanızın, öne çıkarılmamanızın gerisinde ne var?

TANYOL: Şimdi bir kısım insanlar eserlerime bakıyor ve bu Komünist, diyorlar. Bir kısmı Faşist, bir kısmı dinci diyor. Türkiye’de düşüncenin dumura uğramasının ana sebeplerinden birisi, insanların kamplara bölünmesidir. İnsanların kamplara göre değerlendirilmesidir. Ben hiçbir kampın adamı olmadığım için, öne çıkarılmadım.

Ü.E.:Şu anda üzerinde çalıştığınız herhangi bir kitap var mı?

TANYOL: Şu anda Çankaya Dramı’nın ikinci cildi çıkacak. Baskıya verildi. Orada, devlet felsefemiz, devlet anlayışımızla ilgili konuları ifade ettim. Eski dağınık olan yazılarımı topladım. Bir de romanım çıkacak. Onu da adı: “O zaten yoktu”.

10. KAYNAKLAR

10.1. Kitaplar

AHMAD, Feroz (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev. Ahmet Fethi, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz (1999), **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, Çev. Fatmagül Berktaş, 4. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz, (2002), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, 2. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz (2004), **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz, 6. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

BERKES, Niyazi (2002), **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

BİRİNCİ, Ali (2003), **Üniversitede İlim ve Ahlak, Cahit Tanyol ve Sosyoloji**, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

BULAÇ, Ali (1995), **İslam Dünyasında Toplumsal Değişme**, 1. Baskı, İz Yayınları, İstanbul.

CAUNCE, Stephen (2001), **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**, Çev. Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ÇAM, Esat (1990), **Siyaset Bilimine Giriş**, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

DUVERGER, Maurice (1998), **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, 5. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.

ERKAL, Mustafa (1987), **Sosyoloji**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

GÖKALP, Ziya (2005), **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, 1. Baskı, Akvaryum Yayınları, İstanbul.

HALİM, Sait (1983), **Buhranlarımız**, Der. N. Ahmet Özalp, 1. Baskı, Burhan Yayınları, İstanbul.

HALİM, Sait (1983), **Toplumsal Çözülme**, Der. N. Ahmet Özalp, 1. Baskı, Burhan Yayınları, İstanbul.

- HATEMİ, Hüseyin (1990), **İslami Açıdan Sosyalizm**, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul.
- HUNTINGTON, Samuel, (1995), **Medeniyetler Çatışması**, Çev. Mustafa Çalık, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (1999), **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (2000), **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, 2. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (2001), **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- KARA, İsmail (1995), **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi III**, 1. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul.
- KEHRER, Günter (1992), **Din Sosyolojisi**, Çev. Semahat Yüksel, 1. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- KEYDER, Çağlar (2004), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi (1989), **Sosyoloji Tarihi**, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (2005), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1990), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1995), **Türkiye'de Din ve Siyaset**, 4. Baskı, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1993), **Din ve İdeoloji**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1994), **Bediüzzaman Said Nursi Olayı**, Çev. Metin Çulhaoğlu, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (2003), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ROY, Oliver (1994), **Siyasal İslam'ın İflası**, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

- SAFA, Peyami, (1990), **Türk İnkılabına Bakışlar**, 1. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- SAĞIR, Meral – AKILLI, Serkan (2004), **Siyaset Sosyolojisi Yazıları**, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, ANKARA.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000), **Politik Sosyoloji**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SCHROEDER, Ralph (1996), **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- TANYOL, Cahit (1954), **Sanat ve Ahlak**, 1. Baskı, İ.Ü.E.F. Yayınları No:577, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1960), **Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş**, 1. Baskı, İ.Ü.E.F. Yayınları No: 848, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1969), **Kurtuluş ve Fetih Destanı**, 1. Baskı, Gün Matbaası, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1970), **Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar**, 1. Baskı, Okat Yayınevi, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1981), **Atatürk ve Halkçılık**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- TANYOL, Cahit (1985), **Türk Edebiyatında Yahya Kemal**, 1. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1994), **Laiklik ve İrtica**, 2. Basım, Altın Kitaplar, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1989), **Neden Türban (Şeriat ve İrtica)**, 2. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1990), **Çankaya Dramı**, 1. Basım, Altın Kitaplar, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (2003), **Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu**, 1. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- THOMPSON, Ian (2004), **Odaktaki Sosyoloji**, Çev. Bekir Zakir Çoban, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- THOMPSON, Paul (1999), **Geçmişin Sesi - Sözlü Tarih**, Çev. Şehnaz Layıkel, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1995), **Türkiye'de Siyasi Partiler**, 2. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1994), **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 4. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul.

WACH, Joachim (1995), **Din Sosyolojisi**, Çev. Prof. Dr. Ünver Günay, 1. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (1993), **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

YALÇIN, Hüseyin Cahit (1998), **Talat Paşa’nın Hatıraları**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan (2004), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

10.2. Makaleler

AKTAŞ, Ümit (2003), “Siyasi Temsilîyetin Değişen Anlamı ve AKP”, **Bilgi ve Düşünce Dergisi**, 4, Ocak: 19.

ATALAY, Beşir (2001), “Türkiye’nin Sosyal Modernleşmesi”, Haz. Dr. İsmail Kurt – Seyit Ali Tüz, **Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, Ensar Neşriyat, İstanbul.

BERKES, Niyazi (1940), “Bir Araştırma İlmi Olarak Sosyoloji”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, 107, 547,548.

BERKES, Niyazi (1944), “Namık Kemal’in İslahatçılığı”, **Yurt ve Dünya Dergisi**, 1, 51.

BORAN, Behice (1943), “Sosyolojide Bocalamalar”, **İnsan Mecmuası**, 21-22, 10.

BORAN, Behice (1962), “Marksist Metot Nedir? I”, **Yön Dergisi**, 50, Kasım: 13.

BULAÇ, Ali (11 Kasım 2002), “Yeni İktidar Profili”, **Zaman Gazetesi**.

BULAÇ, Ali (2003), “Müslüman Demokrat Modelin Sistem Parametreleri”, **Bilgi ve Düşünce Dergisi**, 4, Ocak: 11.

CANATAN, Kadir (2003), “AKP Bağlamında Yeni İslamcılık”, **Bilgi ve Düşünce Dergisi**, 4, Ocak: 27.

ÇAHA, Ömer (2001), “Türkiye’nin Siyasi Modernleşmesi”, Haz. Dr. İsmail Kurt – Seyit Ali Tüz, **Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul.

ÇINAR, Menderes (1996), “Postmodern Zamanların Kemalist Projesi”, **Birikim Dergisi**, 91, Kasım: 37.

FAİK, Bedii (4 Nisan 1963), “Üniversite Bu Adamın Çiftliği midir?”, **Dünya Gazetesi**.

HASSAN, Ümit (1995), “Siyasal Tarih”, Haz. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi**, I, Cem Yayınevi, İstanbul.

GÖKALP, Ziya (1917), “Ahlak Buhranı”, **Yeni Mecmua**, 7, Ağustos: 17.

GÖKALP, Ziya (1917), “Ahlak İhtimai midir?”, **İhtimaiyat Mecmuası**, 3.

GÖKALP, Ziya (1918), “Turan Nedir?”, **Yeni Mecmua**, 31.

GÖKALP, Ziya (1918), “Hars ve Medeniyet”, **Yeni Mecmua**, 62, Eylül: 13.

GÖLE, Nilüfer (1990), “1980 Öncesi Türkiye’de Siyasal Toplum”, Haz. Ali Y. Sarıbay – Ersin Kalaycıoğlu, **Türkiye’de Siyaset**, Der Yayınları, İstanbul.

KARA, İsmail (14 Ekim 1995), “Refah Hareketi ve Cemaatler”, **Yeni Şafak Gazetesi**.

KALAYCIOĞLU, Ersin (1990), “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neopatrimonyalizm ve İstikrar”, Haz. Ali Y. Sarıbay – Ersin Kalaycıoğlu, **Türkiye’de Siyaset**, Der Yayınları, İstanbul.

KORU, Fehmi (1 Mart 1997), “Kıyamet Kopmaz”, **Zaman Gazetesi**.

KÖKER, Levent (1996), “Hangi Demokrasi Hangi Refah” **Birikim Dergisi**, 91, Kasım: 65.

KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi (1966), “Kürsümüzün 50. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp”, **Sosyoloji Dergisi**, 19-20, 260-263.

MAHÇUPYAN, Etyen (11 Kasım 2002), “Siyaset Geri Dönerken”, **Zaman Gazetesi**.

MERT, Nuray (1996), “Merkez Sağa Sıgmayan Parti: Refah Partisi”, **Birikim Dergisi**, 91, Kasım: 55.

ÖZEL, Mustafa, (2001), “Türkiye’nin İktisadi Modernleşmesi”, Haz. Dr. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, **Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul.

SARIBAY, Ali Y. – KALAYCIĞLU, Ersin (1990), “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler”, Haz. Ali Y. Sarıbay - Ersin Kalaycıoğlu, **Türkiye’de Siyaset**, Der Yayınları, İstanbul.

SOLMAZ, Mehmet (1962), “Cahit Tanyol ile Bir Söyleşi”, **Gaziantep Kültür Dergisi**, 5, Ekim: 231-233.

UYGUN, Hamza (1996), “Cahit Tanyol”, Haz. Emre Kongar, **Türk Toplum Bilimcileri**, Remzi Yayınları, İstanbul.

TANYOL, Cahit (4 Temmuz 1948), “İslamiyet’te Laiklik Mümkün müdür?”, **Son Telgraf Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (18 Temmuz 1948), “İslamiyet’te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?”, **Son Telgraf Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1949), “Prens Sabahattin’in İçtimai Monografisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 4-5, 145-175.

TANYOL, Cahit (15 Eylül 1950), “Eğitim Davamız II”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Eylül 1950), “Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Temmuz 1951), “Sabahattin Bey ve Demokrasi”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (27 Temmuz 1951), “Nizip Müftüsü”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (5 Ekim 1951), “Demokrasi ve Basın”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (16 Kasım 1951), “Din Bezirganları”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (30 Kasım 1951), “Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (28 Aralık 1951), “Yiğitler Burcu Gaziantep”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1952), “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları”, **Sosyoloji Dergisi**, 7, 71-108.

TANYOL, Cahit (10 Temmuz 1952), “Örfe ve Adet Değişmeleri”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1953), “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları”, **Sosyoloji Dergisi**, 8, 126-136.

TANYOL, Cahit (10 Nisan 1953), “Organize Kuvvetler”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (17 Nisan 1953), “Modern Organize Kuvvetler”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (3 Temmuz 1953), “Softalık Nedir?”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (18 Eylül 1953), “Türkmenler ve Bir Araştırmacı”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (30 Ekim 1953), “Atatürk ve Eseri”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL Cahit (10 Kasım 1953), “Atatürk Şuuru”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (7 Mayıs 1954), “Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1954), “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları”, **Sosyoloji Dergisi**, 9, 67-97.

TANYOL, Cahit (1954), **İstanbul Sanat ve Edebiyat**, 13, Kasım:8-9.

TANYOL, Cahit (18 Mayıs 1955), “Cemiyet ve Cemaat”, **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1955), “Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük”, **Türk Yurdu**, 245, Haziran: 903-906.

TANYOL, Cahit (14 Temmuz 1955), “Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1955), “İnkılap, Teknik, Hürriyet”, **Türk Yurdu**, 250, Kasım: 339.

TANYOL, Cahit (20 Eylül 1956), “Üniversite Tazminatı”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (12 Aralık 1956), “İktidara Müsamaha...”, **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (11 Ekim 1958), “Kuran ve İbadet”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (20 Ekim 1958), “Din Eğitimi”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1 Mart 1959), “Hoca Kadri Efendi Kimdir I” **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (2 Mart 1959), “Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu II” **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (3 Mart 1959), “Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu III” **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Mart 1959), “Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu IV” **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (5 Mart 1959), “Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu V” **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1959), “Traktör Giren “50” Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü”, **Sosyoloji Dergisi**, 13-14, 198-218.

TANYOL, Cahit (13 Haziran 1960), “Uyanık Olalım”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (25 Haziran 1960), “Ordu Gençlik ve Üniversite”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Mart 1961), “Üniversite Özerkliği ve Anayasa”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Nisan 1961), “Demokrasi Kalıbı”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (17 Nisan 1961), “Üniversite Özerkliği Hakkında Bir Demeç”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1961), “Peşke Binamlısı Köyü Monografisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 16, 17-57.

TANYOL, Cahit (6 Nisan 1962), “Din Gerçeği”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Nisan 1962), “Demokrasi Kalıbı”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (11 Mayıs 1962), “Ekmek”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (25 Mayıs 1962), “Halka Doğru”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Haziran 1962), “Batı Demokrasileri ve Biz”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Haziran 1962), “Demokraside İki Yön”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Haziran 1962), “Zengin – Fakir”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Temmuz 1962), “Batı Medeniyetinde Kişilik Laik Tavrı - Dini Tavrı”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (17 Ağustos 1962), “Şahsi Teşebbüs İmkânı”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Eylül 1962), “Sosyal Araştırma Merkezleri ve Gaziantep”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1962), “Mustafa Küllük”, **Gaziantep Kültür Dergisi**, II, 40, 16.

TANYOL, Cahit (1962), “Türkiye’de Mülkiyet Meselesi”, **Yön Dergisi**, 46, Eylül: 7,8.

TANYOL, Cahit (1962), “Türkiye’de Burjuva Meselesi”, **Yön Dergisi**, II, 44, Ekim: 6.

TANYOL, Cahit (1962), “Gerçekçi ve Osmanlı Mustafa Kemal”, **Yön Dergisi**, 47, Kasım: 8,9.

TANYOL, Cahit (11 Mart 1963), “Hacıylekler”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1963), “Elifoğlu Köyü Monografisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 17-18, 171-222.

TANYOL, Cahit (1963), “19 Mayıs’tan 27 Mayıs’a”, **Yön Dergisi**, 75, Mayıs: 5.

TANYOL, Cahit (1963), “Bir Yıldönümü”, **Gaziantep Kültür Dergisi**, VI, Ocak: 10.

TANYOL, Cahit (1964), “İçimizdeki Düşman I: Parazit Kadro”, **Yön Dergisi**, 80, Ekim: 6.

TANYOL, Cahit (1965), “Tehlike Çanı I”, **Yön Dergisi**, 118, Temmuz: 16.

TANYOL, Cahit (1965), “Tehlike Çanı II” **Yön Dergisi**, 122, Temmuz: 7.

TANYOL, Cahit (1965), “Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm”, **Yön Dergisi**, 124, Ağustos: 16.

TANYOL, Cahit (1965), “Tehlike Çanı IV: Çıkar Yol Niçin Sosyalizmdir”, **Yön Dergisi**, 129, Eylül:12.

- TANYOL, Cahit (1965), “Tehlike Çanı V: İslam’ın Cenneti Sosyalizmdir”, **Yön Dergisi**, 130, Eylül: 7.
- TANYOL, Cahit (1965), “Türkiye’de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler”, **Yön Dergisi**, 134, Ekim: 12.
- TANYOL, Cahit (1965), “Site Ruhı ve Gaziantep”, **Gaziantep Kültür Dergisi**, V, 277, Aralık: 14.
- TANYOL, Cahit (1966), “Görünmeyen İşgal”, **Yön Dergisi**, 172, Temmuz: 14.
- TANYOL, Cahit (1966), “Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri”, **Yön Dergisi**, 74, Temmuz: 29.
- TANYOL, Cahit (1966), “Ziya Gökalp’in Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı”, **Sosyoloji Dergisi**, 19-20, 264-270.
- TANYOL, Cahit (1966), “Eylen Köyü Monografisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 19-20, 38-98.
- TANYOL, Cahit (1970), “Ah Şu Komünistler”, **Tutum**, 164, Mart: 22.
- TANYOL, Cahit (13 Eylül 1971), “Şinasi Efendi ve Tanzimat”, **Akşam Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (05 Ocak 1973), “Türkiye ve Sosyal Görünüşü 1972’den 1973’e”, **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (1973), “Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları”, Cumhuriyetin 50. Yılında Armağan, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi**, 429-432.
- TANYOL, Cahit (1976), “Hocamız Fındıkoğlu”, **Sosyoloji Dergisi**, 3-4, Ocak: 523-529.
- TANYOL, Cahit (1977), “Kemal Tahir Üstüne”, **Özgür İnsan Dergisi**, VI, 45, Temmuz: 75.
- TANYOL, Cahit (29 Ekim 1980), “Atatürk’ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet”, **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (1982), “Tanzimat ve Getirdikleri”, Cavit Orhan Tütengil’e Armağan, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları**, 163-171.
- TANYOL, Cahit (1994), “Yanıtlar”, **Aydın**, Yazko Ortak Kitap 10, Ekim: 72-80.
- TANYOL, Cahit (1985), “İçimizdeki Çelişki: Kültür”, **Yazko-Edebiyat**, 52, Nisan:7.

- TANYOL, Cahit (1 Haziran 1987), “Din ve Laiklik I”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (2 Haziran 1987), “Din ve Laiklik II”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (3 Haziran 1987), “Din ve Laiklik III”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (4 Haziran 1987), “Din ve Laiklik IV”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (5 Haziran 1987), “Din ve Laiklik V”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (6 Haziran 1987), “Din ve Laiklik VI”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (7 Haziran 1987), “Din ve Laiklik VII”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (8 Haziran 1987), “Din ve Laiklik VIII”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (9 Haziran 1987), “Din ve Laiklik IX”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (10 Haziran 1987), “Din ve Laiklik X”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (19 Temmuz 1987), “Türk İslam Sentezcileri”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (11 Ekim 1987), “Minare ve Ezan”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (25 Ekim 1987), “Ezan Türkçe mi Okunmalı, Arapça mı?”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (28 Şubat 1988), “Örtülü Kadın ve Moda”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (4 Eylül 1988), “Aklı Evvel Bir Kitap”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (23 Ocak 1989), “Nakşibendilik ve Ötesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (1989), “Türk Toplumunda Devlet Felsefesi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi**, 7-14 Mayıs 1984, 438-452.
- TANYOL, Cahit (18 Mayıs 1989), “Atatürk Mucizesi Laiklik”, **Güneş Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (1990), “Marksizm ve Leninizm İflas Etti mi?”, **Türk Henkel Dergisi**, 69, Ekim: 19-21.
- TANYOL, Cahit (1991), “Türk Müslümanlığı ve Alevilik”, **Cem Dergisi**, 2, Temmuz: 8.
- TANYOL, Cahit (1991), “Demokrasinin Yitik Halkası Laiklik”, **Cem Dergisi**, 3, Ağustos: 8.

TANYOL, Cahit (1992), “Anadolu’nun Türkleşmesi ve Alevilik”, **Cem Dergisi**, 8, Ocak: 20,21.

TANYOL, Cahit (8 Şubat 1992), “Diyanet İşleri Başkanlığına Bir Öneri”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (7 Mart 1992), “Türban ve Moda Babında”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1993), “Boran’ın Ahlaki Kişiliği ve Berkes”, **Toplumbilim Dergisi**, Türk Toplumbilimcileri Özel Sayısı, 2, Ekim: 37-39.

TANYOL, Cahit (1993), “İslamiyet’in Çıkmazları”, **Cem Dergisi**, 30, Kasım: 5.

TANYOL, Cahit (1994), “Ve İşte Devlet”, **Cem Dergisi**, 32, Ocak: 4-5.

TANYOL, Cahit (1994), “Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz”, **Türk Henkel Dergisi**, 108, Ocak: 16-24.

TANYOL, Cahit (1994), “Bu da İkinci Cumhuriyet”, **Cem Dergisi**, 33, Şubat: 10.

TANYOL, Cahit (1994), “Din Sömürüsü ve Politika”, **Cem Dergisi**, 40, Eylül: 23.

TANYOL, Cahit (1994), “Bilgi Toplumunun Temeli Laik Düşüncedir”, **Türk Henkel Dergisi**, 119, Aralık: 1-24.

TANYOL, Cahit (1995), “Alevi Şeriatı”, **Cem Dergisi**, 44, Ocak: 5-6.

TANYOL, Cahit (15 Nisan 1995), “Kıyak Emekliler Arpalığı”, **Pazar Postası**.

TANYOL, Cahit (1995), “Alevi Katliamının Altında Yatan Gerçek”, **Cem Dergisi**, 47, Nisan: 8-9.

TANYOL, Cahit (1995), “Şeriat Ama Hangi Şeriat”, **Cem Dergisi**, 52, Eylül: 6.

TANYOL, Cahit (4 Eylül 1998), “Aklı Evvel Bir Kitap”, **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Mayıs 1999), “Hayınlığın Böylesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1999), “Nisuz Şair Buluşmaları”, **E Dergisi**, 5, Ağustos: 2.

TANYOL, Cahit (2001), “Kıyak Emekliler Saltanatı: Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’e Bir Mektup”, **Aydınlık Dergisi**.

TANYOL, Cahit (30 Aralık 2003), “Türban Amaç mı Araç mı I”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (31 Aralık 2003), “Türban Amaç mı Araç mı? II”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (01 Ocak 2004), “Türban Amaç mı Araç mı III”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TURAN, İlter (1990), “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, Haz. Ali Y. Sarıbay - Ersin Kalaycıoğlu, **Türkiye’de Siyaset**, Der Yayınları, İstanbul.

TURHAN, Mümtaz (1957), “Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler”, **Sosyoloji Dergisi**, 12, 99.

TÜRKMEN, Hamza (1996), “Sistem ve RP”, **Haksöz Dergisi**, 63, Haziran: 3.

TÜTENGİL, Cavit Orhan (1966), “İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji Öğretimi ve Ziya Gökalp”, **Sosyoloji Dergisi**, 19-20, 274-279.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1942), “Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü”, **Sosyoloji Dergisi**, 1, 13-18.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, TANYOL, Cahit, vd. (1950), “Karataş Köyü Monografisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 6, 82-103.

10.3. Tezler

AFŞİN, Ruhsar (1989), **Cahit Tanyol Hayatı ve Eserleri**, Yayınlanmamış dönem tezi, M.S.G.S.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

ÇAV, Erkan (2003), **Türk Düşünce Dünyasında Cahit Tanyol**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

ÖZTÜRK, Musa (2002), **Türk Sosyolojisinde Cahit Tanyol’un Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya.

YILDIRIM, Nevzat (1973), **Türkiye’de Sosyoloji Profesörlerinin İlgi Alanları: Örnek Prof. Dr. Cahit TANYOL**. Yayınlanmamış bitirme tezi, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü, İstanbul.

11. ÖZGEÇMİŞ

1974 Yılında Gaziantep'te doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 1993 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünü kazandı. 1997 yılında bu bölümden, sosyolog unvanıyla mezun oldu. Aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. 1997 yılından beri Sarıyer Yaşar Dedeman Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yapmaktadır.